

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

The Journal of Institute of Social Sciences

E-ISSN 2667-4750

Yıl: 2021 Sayı:

46

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

SELÇUK UNIVERSITY
THE JOURNAL OF INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

Yıl: 2021 - Ekim / Sayı: 46
E-ISSN 2667 - 4750

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Yıl: 2021 • Sayı: 46 • E-ISSN 2667-4750

Sahibi / Owner

Selçuk Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Adına
Prof. Dr. Fehmi KARASİOĞLU

Yazı İşleri Müdürü - Editörler / Editor-in- Chiefs

Prof. Dr. Şükrü BALCI - Dr. Öğr. Üyesi Ali AKGÜN

Editör Yardımcısı / Editorial Asistants

Doç. Dr. Abdulkadir GÖLCÜ - Dr. Öğr. Üyesi Havva Nur TARAKCI
Dr. Öğr. Üyesi Özlem ÖZGÜR - Arş. Gör. Elif KAYA

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Şükrü BALCI - Prof. Dr. Alexandra MUTIU - Prof. Dr. Joots PLATJE
Prof. Dr. Abdullah KARAMAN - Prof. Dr. Karmen MEDICA - Prof. Dr. Miruna NACHESCU
Prof. Dr. Bansi L. SAWHNEY - Prof. Dr. Özdemir KOÇAK - Prof. Dr. Enderhan KARAKOÇ
Prof. Dr. Fatih MANGIR - Prof. Dr. Ahmet TARHAN - Doç. Dr. Rabia KÖSE DOĞAN
Doç. Dr. Selcen ERDAL - Dr. Öğr. Üyesi Ali AKGÜN

Danışman Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Metin AKSOY (Selçuk Ü.) - Prof. Dr. Alexandra MUTIU (University of Babeş Bolyai)
Prof. Dr. Murat TÜRK (Osmaniye Korkut Ata Ü.) - Prof. Dr. Joots PLATJE (University of Wroclaw)
Prof. Dr. Birol MERCAN (Necmettin E.Ü.) - Prof. Dr. Karmen MEDICA (University of Primorska)
Prof. Dr. Mustafa MIYNAT (Celal Bayar Ü.) - Prof. Dr. Zülfikar DAMLAPINAR (Hacı B. V. Ü.)
Prof. Dr. Mahmut KARGIN (Celal Bayar Ü.) - Prof. Dr. Tahir AKGEMCİ (Selçuk Ü.)
Prof. Dr. Haluk DUMAN (Aksaray Ü.) - Prof. Dr. Hüseyin AKTAŞ (Celal Bayar Ü.)
Prof. Dr. Hüseyin ÇINAR (Yıldırım Beyazıt Ü.) - Prof. Dr. Mehmet MUCUK (Selçuk Ü.)
Prof. Dr. Hakan AYDIN (Erciyes Ü.) - Prof. Dr. Adnan ÇELİK (Selçuk Ü.)
Prof. Dr. İzzet ÖZGENÇ (Ankara Hacı B. V. Ü.) - Prof. Dr. Mustafa AKDAĞ (Erciyes Ü.)
Prof. Dr. Hamza ÇAKIR (Kırgızistan Manas Ü.) - Prof. Dr. Mehmet ÖZ (Hacettepe Ü.)
Prof. Dr. İlhan KÜÇÜKKAPLAN (Pamukkale Ü.) - Prof. Dr. Yusuf ADIGÜZEL (Sakarya Ü.)
Prof. Dr. Aykut BEDÜK (Selçuk Ü.) - Prof. Dr. Çağatay ÜNÜSAN (KTO Karatay Ü.)
Prof. Dr. Mehmet Fatih KİRİŞÇİOĞLU (Hacı B. V. Ü.) - Prof. Dr. Caner ARABACI (Necmettin E.Ü.)
Prof. Dr. Nezir AKYEŞİLMEN (Selçuk Ü.) - Prof. Dr. Mustafa ŞEKER (Akdeniz Ü.)
Prof. Dr. Miruna NACHESCU (University of Timişoara) - Prof. Dr. Bansi L. SAWHNEY (University of Baltimore)

Yazışma Adresi / Contacts

Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Editörlüğü
42060 Selçuklu – KONYA
Tel: 0.332.241 05 21 & Fax: 0.332.241 05 24

Kapak: Abdullah Gümüş

Dizgi: Ahmet Önder Erdoğan

Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi yılda üç defa yayınlanan (Nisan, Ağustos ve Aralık) Uluslararası hakemli bir dergidir. Dergimizde yayınlanan makalelerdeki her türlü sorumluluk yazarlara aittir.

Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisinin dizinlendiği veri tabanları:

TÜBİTAK - ULAKBİM TR Dizin, MLA, İSAM (Türkiye Diyanet Vakfı - İslam Araştırmaları Merkezi),
Tei (Türk Eğitim İndeksi), EBSCO, DRJI (Directory of Research Journals Indexing),
Academic Resource Index (Research Bib)

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Yıl: 2021 • Sayı: 46 • E-ISSN 2667-4750

Bu Sayının Hakemleri

- Prof.Dr.Abdullah Karaman Selçuk Üniversitesi
Prof.Dr.Ahmet Özgür Güvenç Atatürk Üniversitesi
Prof.Dr.Ahmet Tarhan Selçuk Üniversitesi
Prof.Dr.Ahu Tuğba Karabulut İstanbul Ticaret Üniversitesi
Prof.Dr.Aslı Afşar Anadolu Üniversitesi
Prof.Dr.Berrin Filizöz Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Prof.Dr.Burak Dancı Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi
Prof.Dr.Cafer Topaloğlu Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Prof.Dr.Ebru Altan İstanbul Üniversitesi
Prof.Dr.Ertan Efeğil Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr.Esin Özkan Aksaray Üniversitesi
Prof.Dr.Fatih Mangır Selçuk Üniversitesi
Prof.Dr.Fatma Feryal Çubukçu Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof.Dr.Fehmi Karasioğlu Selçuk Üniversitesi
Prof.Dr.Füsün Topsümer Ege Üniversitesi
Prof.Dr.Hüseyin Arak Erciyes Üniversitesi
Prof.Dr.İmran Aslan Selçuk Üniversitesi
Prof.Dr.İsmail Küçükaksoy Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Prof.Dr.Mehmet Alaaddin Yalçınkaya Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof.Dr.Mehmet Ünsal Memiş Çukurova Üniversitesi
Prof.Dr.Mehmet Yılmaz Gazi Üniversitesi
Prof.Dr.Meral Serarslan Selçuk Üniversitesi
Prof.Dr.Muammer Zerenler Selçuk Üniversitesi
Prof.Dr.Mustafa Akdağ Erciyes Üniversitesi
Prof.Dr.Mustafa Aydın Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Prof.Dr.Mustafa Yağbasan Malatya Turgut Özal Üniversitesi
Prof.Dr.Neşe Algan Çukurova Üniversitesi
Prof.Dr.Nezir Akyeşilmen Selçuk Üniversitesi
Prof.Dr.Nilüfer Timisi İstanbul Üniversitesi
Prof.Dr.Osman Eyüpoğlu Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof.Dr.Ömer Bakan Selçuk Üniversitesi
Prof.Dr.Sait Öztürk Yıldız Teknik Üniversitesi
Prof.Dr.Serpil Cula Başkent Üniversitesi
Prof.Dr.Sinan Gönen Selçuk Üniversitesi
Prof.Dr.Süleyman Özbek Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof.Dr.Şerife Arzu Etensel İldem Ankara Üniversitesi
Prof.Dr.Tahir Atıcı Gazi Üniversitesi
Prof.Dr.Vahit İlhan Erciyes Üniversitesi
Prof.Dr.Vesile Çakır Selçuk Üniversitesi
Prof.Dr.Yunus Koç Hacettepe Üniversitesi
Prof.Dr.Zeliha Demirel Gökalt Anadolu Üniversitesi
Doç.Dr.Ahmet Göğercin Selçuk Üniversitesi
Doç.Dr.Atalay Gündüz Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç.Dr.Ayşeğül Karakelle Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Doç.Dr.Banu Özdilek Tıbbıkoğlu Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Doç.Dr.Deniz Akpınar Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Doç.Dr.Enes Bal Necmettin Erbakan Üniversitesi
Doç.Dr.Erkan Aygör Necmettin Erbakan Üniversitesi
Doç.Dr.Faruk Temel Erciyes Üniversitesi
Doç.Dr.Fatma Nisan İnönü Üniversitesi
Doç.Dr.İsmail Yıldırım Hitit Üniversitesi
Doç.Dr.M. Salih Güran Gümüşhane Üniversitesi
Doç.Dr.Mehmet Sağır Selçuk Üniversitesi
Doç.Dr.Mete Kazaz Selçuk Üniversitesi
Doç.Dr.Mine Can Kocaeli Üniversitesi
Doç.Dr.Murat Karademir Selçuk Üniversitesi
Doç.Dr.Özgür Teoman Hacettepe Üniversitesi
Doç.Dr.Özlem Duğan Uşak Üniversitesi
Doç.Dr.Seda Arkan Fırat Üniversitesi
Doç.Dr.Uğur Çağlak Necmettin Erbakan Üniversitesi
Doç.Dr.Yasin Şehitoğlu Yıldız Teknik Üniversitesi
Doç.Dr.Yusuf Esmer Bayburt Üniversitesi
Doç.Dr.Yüksel Akay Ünvan Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Doç.Dr.Zeynep Yılmaz Kurt İnönü Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Aziz Ayva Necmettin Erbakan Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Hakan Aracı Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Huri Deniz Karıcı Ankara Medipol Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Mesut Güneç Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Miraç Yılmaz Hacettepe Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Neslihan Altuncuoğlu Erciyes Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Vasviye Özlem Akgün Selçuk Üniversitesi

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Yıl: 2021 • Sayı: 46 • E-ISSN 2667-4750

İÇİNDEKİLER

Anadolu Türk Efsanelerinde Cimrilik | Stinginess in Anatolian-Turkish Legends
(Araştırma)

Sezai Demirtaş - Halil Bunsuz
1 – 9

Sanal Çalışma Ortamlarının Getirdiği Zorluklar: | Challenges of Virtual Work Environments: A
Sanal Mesafe Kavramı Üzerine Kavramsal Bir | Conceptual Study on Virtual Distance
Çalışma
(Araştırma)

Ayşe Merve Urfa - Esin Can
10 – 23

San Francisco Konferansı Sürecinde Büyük | Discussions on Veto Authority of Great States
Devletlerin Veto Yetkisi Üzerine Tartışmalar | During the San Francisco Conference
(Araştırma)

Mehtap Başarır
24 – 41

Hat Sanatı Araç Gereçlerinin Korunduğu Hattat | Calligrapher Chests in Which Calligraphy Tools
Sandıkları: Ankara Etnografya Müzesinden | Are Preserved: Examples from Ankara
Örnekler | Ethnography Museum
(Araştırma)

Hacer Kara
42 – 57

Orta Çağ'da Sistersiyen Ekonomisi Üzerine Bir | An Assessment of the Cistercian Economy in the
Değerlendirme | Middle Ages
(Araştırma)

Halil Yavaş
58 – 73

Televizyon Haberlerinde Gerçeğin Yitimi:
“Yeniden Üretilen” Savaş ve Çatışma Haberlerinin
Profesyonel Gazetecilerin Gözüyle Analizi

(Araştırma)

The Loss of Reality in News: The Reconstruction
of War and Conflict News Analysed by
Professional Journalists

Naciye Beril Ekşioğlu Sarılar
74 – 88

Ar-Ge Yönetimi Üzerine Stratejik Düşünceler:
Temel Yetenek Tabanlı Bir Yönetişim Modeli
Önerisi

(Araştırma)

Strategical Thoughts in R&D Management: A
Proposal of Core-Competence Based Governance
Model

Cemalettin Öcal Fidanboy - A. Selami Sargut
89 – 107

Türkiye’de Tamamlayıcı Sağlık Sigortaları Prim
Üretimi ve Özel Sağlık Sigortaları Sistemine
Katkıları Açısından Değerlendirilmesi

(Araştırma)

Complementary Health Insurance Premium
Production in Turkey and the Evaluation of Their
Contributions to the Private Health Insurance
System

Burçin Başoğlu
108 – 123

Daniel Defoe’nun Moll Flanders Romanının
Jeokritik Tahlili

(Araştırma)

A Geocritical Reading of Daniel Defoe’s Moll
Flanders

Dilek İnan
124 – 129

Osmanlı Sefâret Heyetinde Bir Ermeni: Arutin
Efendi ve Ermeni Harflerle Türkçe Yazdığı
Seyahatnâmesi

(Araştırma)

An Armenian in the Ottoman Embassy
Delegation: Arutin and His Travel Book Written in
Turkish with Armenian Letters

Hilal Çiftçi
130 – 141

El Sanatları Kurslarının Kültürel Mirasımıza
Katkısı: Kırşehir Halk Eğitim Merkezi Örneği

(Araştırma)

Contribution of Handicrafts Courses to Our
Cultural Heritage: The Case of Kırşehir Public
Education Center

Hande Kılıçarslan - Fatma Cansız
142 – 151

İbn Haldun'un Asabiyeti: Bir Kavramın Sosyolojik
İzdüşümleri

The Asabiyya of Ibn Khaldun: Sociological
Projections of a Concept

(Araştırma)

Behçet Batur
152 – 161

Kim Ki-Duk'un Bin Jip (Boş Ev) Filminin
Göstergebilimsel Çözümlemesi

Semiotic Analysis of Kim Ki-duk's Movie Bin jip
(3-iron)

(Araştırma)

Ayşegül Çilingir - Aytekin Can
162 – 178

Haberde Objektiflik Tartışmaları: 31 Mart 2019
Yerel Seçimleri Örneği

Objectivity Debates in the News: Example of 31
March 2019 Local Elections

(Araştırma)

Emre Osman Olkun - Hamide Sarıtaş
179 – 199

Turist Rehberlerinin Gruplarına Davranış
Biçimlerinin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma

A Research on the Determination of the Behavior
of Tourist Guides to Their Groups

(Araştırma)

A. Özdal Değirmencioglu - Hande Akyurt Kurnaz
200 – 213

The Relationship of Time Management and
Academic Procrastination: A Case of University
Students

Zaman Yönetimi ve Akademik Erteleme İlişkisi:
Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma

(Araştırma)

Ayşe Nihan Arıbaş
214 – 224

What is Happening to Used Car Prices in Turkey?
Evidence From Hedonic Price Model (Hpm)

Türkiye'de İkinci El Araç Fiyatlarına Ne Oluyor?
Hedonik Fiyat Modeli (Hpm) Üzerinden Bulgular

(Araştırma)

Mustafa Koç - Nurcan Kostak
225 – 240

Türkiye’de Uzun Süredir Göz Ardı Edilen
Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Sorunu

(Araştırma)

The Long-Overlooked Gender Inequality Problem
in Turkey

Mehmet Sabri Şenol - Meltem İnce Yenilmez - Özgür Gür - Sema Sancak
241 – 249

Zum Erwerb der interkulturellen Kompetenz in
Zeiten der Digitalisierung

(Araştırma)

Sosyal Medyanın Kültürlerarası Yetinin Edinilmesi
Üzerindeki Rolü

Elif Erdoğan
250 – 261

Türkiye’deki Fen Bilimleri Öğretmenliği
Programlarının Genel Durumlarının ve Atama
Sayılarının İncelenmesi

(Araştırma)

Examination of the General Situation of Science
Education Programs and Teacher Appointments of
Turkey

Tuğba Taflı
262 – 280

Algılanan Kriz Yönetimi ile Marka Tercih
Arasındaki İlişkide Kurumsal İtibarın Aracılık Rolü:
Havayolu Firmaları Üzerine Bir Araştırma

(Araştırma)

The Mediation (Regulatory) Role of Corporate
Reputation in The Relationship Between Perceived
Crisis Management and Brand Preference: A
Research on Airline Companies

Salim Kurnaz - Halil Şimşek
281 – 294

Andriake’de Ele Geçen Roma Dönemi Mortarları
(Araştırma)

(Araştırma)

Roman Mortars Unearthed on Andriake

Cüneyt Öz
295 – 314

Maurice de Guérin’in La Bacchante Adlı Eserinde
Bakkhalar, Dionisos ve Anadolu Kültürüne Dair
Bir İnceleme

(Araştırma)

An Analysis of Bacchantes, Dionysus and
Anatolian Culture in Maurice de Guérin’s Work La
Bacchante

Ece Yassıtepe Ayyıldız
315 – 327

Sürdürülebilirlik Kalite Maliyeti İlişkisinde
Finlandiya Tomruk Taşımacılığı Örneği

(Araştırma)

Example of Finland Log Transportation in the
Relation of Sustainability and Quality Cost

Süleyman Yükçü - Özlem Koçakoğlu - Canan Yükçü
328 – 338

Türk İslamı'nın COVID-19 Pandemisine Yönelik
Politikaları: Sağlık ve Selamet

(Araştırma)

The Responses of Turkish Islam to COVID-19
Pandemic: Health and Salvation

Deniz Aşkın
339 – 349

Osmanlı Kapitülasyonlarının Tesisi: Zihniyet
Bağlamında Bir Bakış

(Derleme)

The Establishment of the Ottoman Capitulations:
A Perspective in the Context of Mindset

Cumali Bozpınar
350 – 358

Dergi Yazım Kuralları
359 – 361

Anadolu Türk Efsanelerinde Cimrilik

Sezai DEMİRTAŞ*
Halil BUNSUZ**

ÖZ

Kozmopolit bir yapı olan toplumu anlamak için dinî, siyasi, ekonomik, kültürel, sosyal vb. bazı ölçütlere ihtiyaç vardır. Toplum araştırmalarının kültürel boyutunda yer alan sözlü kültür geleneği ve geleneğin önemli bir bölümünü oluşturan halk anlatıları bu ölçütlerden birisidir. Toplumun maddi-manevi değerlerine dair izler taşıyan halk anlatılarında cömertlik, yardımseverlik, doğruluk gibi olumlu davranış kalıpları yanında kıskançlık, çekememezlik, kendini beğenmişlik gibi olumsuz davranış biçimleri de kendine yer bulmuştur. Mal biriktirme ve malını paylaşmama hastalığı olarak kısaca tanımlanabilen cimrilik, anlatılarda karşılaşılan olumsuz davranış biçimlerindedir. Türk insanın cimriliğe bakışını halk anlatılarından efsaneler bağlamında inceleme gayesiyle ortaya konulmuş ve folklorun kültürlerdeki eğitimi sağlama, benimsenmiş davranış kalıplarını devam ettirme gibi işlevlerinden yola çıkan bu çalışma kültürel bir okuma çabası niteliği taşımaktadır. Toplum birlikteliğine zarar veren cimrilik söz konusu kişilerin toplum tarafından hoş karşılanmaması suretiyle eleştiri konusu hâline getirilmesi ve çeşitli şekillerde ikaz edilerek toplumsal bir farkındalık oluşturulması Anadolu Türk efsanelerinden seçilen örnek metinler vasıtasıyla ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk Efsaneleri, Anadolu, Cimrilik

Stinginess in Anatolian-Turkish Legends

ABSTRACT

In order to understand the cosmopolitan society, religious, political, economic, cultural, society etc. some criteria are needed. Oral culture tradition, which takes place in the cultural dimension of social culture and folk narratives which constitute an important part of the tradition are one of these criteria. In folk narratives which bear traces of the material and moral values of the society, positive behavior patterns such as generosity, benevolence, righteousness as well as negative behavior patterns jealousy, incapacity and self-righteousness have also found their place. Parsimony, which can be defined briefly as the disease of hoarding and not sharing one's property, is one of negative behaviors encountered in narratives. This study, which has been put forward with the aim of examining the Turkish people's view of parsimony in the context of legends and based on the functions of folklore such as providing education in cultures and maintaining the adopted behavioral patterns, has the quality of a cultural reading. Parsimony, which harms the social unity, has been made a subject of criticism by the people in question because it is not welcomed by the society and a social awareness is created by warning in various ways, through sample texts selected from Anatolian Turkish legends.

Keywords: Turkish Legends, Anatolia, Stinginess

1. Giriş

Toplum, farklı bileşenlerin meydana getirdiği kozmopolit bir yapıdır. Bu yapıyı anlamak için toplumu oluşturan unsurların dinî, siyasi, ekonomik, kültürel, sosyal vb. ölçütlerle birlikte düşünülüp değerlendirilmesi gerekir. Öyle ki toplum araştırmalarında çözülemeyen bir husus, bazen bir gelenek bazen de bir tören veya uygulamanın dikkate alınması sayesinde daha açık ve anlaşılır hâle gelebilmektedir. Sözlü kültür geleneğinin ürünü olan halk anlatılarına bu bakış açısıyla yaklaşıldığında, söz konusu anlatıları oluşturan ve şekillendiren toplumun maddi-manevi değerlerine dair izler bulabilme imkânı vardır. Bu çalışma, mal biriktirme ve malını paylaşmama hastalığı olarak kısaca tanımlanabilen cimriliğe, Türk insanının bakışını Anadolu Türk efsaneleri örneğinde inceleme gayesiyle ortaya konulmuş bir kültürel okuma çabasıdır.

2. Olumsuz Bir Davranış Biçimi: Cimrilik

Adi, alçak, soysuz anlamındaki Farsça cimri kelimesinden Türkçeleştirilerek genellikle pintilik, hasislik anlamında kullanılan cimrilik; İslam ahlak kaynaklarında şuh ve buhl kelimeleriyle ifade edilmiştir. Bunlardan şuh, kişiyi mal mülk edinme hırsına sevk eden harcamalarda bulunmaktan ve yardım etmekten

* Arş. Gör. Selçuk Üniversitesi, sezai.demirtas@selcuk.edu.tr

** Dr., halil.bunsuz@hotmail.com

Makalenin Gönderim Tarihi: 04.01.2021; Makalenin Kabul Tarihi: 12.09.2021

alkoyan bencil bir duygu iken; buhl, bu duygunun etkisiyle iyilik ve cömertlik yapmaktan kaçınma hâlidir (Çağrı, 1993a, s. 4).

Cimrilik, geleceğe güvenle bakabilmek amacıyla tutumlu davranan insanların tutumlulukta aşırıya kaçarak mantıksal amaçların dışına çıkması, bir başka ifadeyle kazanma içgüdüsünde bir sapkınlık meydana gelmesidir. Bir nefis hastalığı ve kişilik bozukluğu olan cimrilikte, çeşitli sıkıntılar ve mahcubiyetler göze alınarak biriktirilen para ve malın harcanmaması/harcanamaması söz konusudur. Cimrilik mal sevgisi yanında iktidar arzusu, güven arayışı, hırs, tutku, haset, açgözlülük ve kendini beğenmişlik gibi duygularla yakından ilişkilidir. İleri derecedeki fakirlik korkusu, gelecek kaygısı, mala karşı beslenen aşırı sevgi ve bağlılık, yakınlarına iyi bir servet bırakma isteği, benlikte oluşan aşırı hırs sebebiyle insanlara şefkat ve merhamet göstermeyi unutmaya gibi düşüncelerin etkisiyle ortaya çıkan cimrilik, hırs ve bencillik duygusunun da bir yansıması niteliğindedir (Kasapoğlu, 2007, s. 330-336).

Cimrilik denilince yalnızca para toplayıp biriktirmekten oluşan dar anlamda bir kavram değil, bir kimsenin başka bir kişiyi sevindirmeye bir türlü yanaşmadığı yani topluma veya toplumun bireylerine karşı yakınlık göstermediği, çevresine bir duvar örmek suretiyle kendisine ait sözde hazineleri güvence altına almak istediği bir davranış biçimi de düşünülebilir (Adler, 2018, s. 260). Paylaşımçı anlayışı ortadan kaldıran cimrilğin psikolojik ve sosyal yönleri yanında mülkiyet hakkına dayalı hukuksal bir yönü de vardır. Hukuki olarak özel mülkiyet kapsamında değerlendirilebilecek olan bu paylaşımı reddetme durumu, kişinin hem maddi hem de manevi sahipliğinde olan şeyleri paylaşmaktan kaçınmasıdır. Böyle kişiler, yazılı olmayan hukuk kurallarına (örf, âdet, gelenek, görenek vb.) göre toplum tarafından dışlansalar da yazılı hukuk kuralları açısından hak sahibi konumunda olduklarından kendilerine dokunulamaz. Buradan hareketle cimrilerin sahip olduklarını kimseyle paylaşmayarak kendilerine ait bir dünya kurgulamaları ve o dünyadaki hâkimiyetlerini koruma düşüncesi, cimrilğin bir özel mülkiyet biçimi olarak da düşünülmesine imkân vermektedir.

Mallarını paylaşmamak suretiyle koruduklarını ve mallarının azalmasını engellediklerini düşünen kişilere bile kazanç sağlamayan cimrilik, olumsuz bir duygu (şuh) ve bu duygunun etkisiyle ortaya çıkan olumsuz bir davranış (buhl) biçimidir. Toplum birlikteliğine zarar veren bu davranış, söz konusu kişilerin toplumda hoş karşılanmaması suretiyle eleştiri konusu hâline getirilmekte ve cimriler çeşitli şekillerde ikaz edilerek toplumsal bir farkındalık oluşturulmaya çalışılmaktadır.

Burada ele alınması gereken bir başka husus da cömertliktir. Konunun iki boyutlu bir yaklaşımla ele alınması açısından cimrilğin zıddı bir davranış biçimi olan cömertlik veya eli açıklık üzerinde durulması yararlı olacaktır. Bir kavram olarak eldeki imkânları meşru ölçüler içinde, hiçbir karşılık beklemeden gönüllü olarak başkalarının yararına sunma eğilimini ifade eden cömertlik; israf ile cimrilğin ortasında konumlanan ahlaki bir meziyettir (Özel, 2007, s. 6-7). Cömertlik, İslam ahlak felsefesinin en önemli kavramlarından biri olarak görülmüş; İslam felsefecileri tarafından gerekeni karşılıksız vermek şeklinde tanımlanarak gerçek cömert, herhangi bir iyilik veya yarar beklemezsiniz karşılıksız olarak veren kişi olduğu ifade edilmiştir (Toksöz, 2016, s. 83-84). Hem Kur'an-ı Kerim hem de hadislerde cömertliğin Allah'ın bir sıfatı ve peygamberlerin sahip oldukları üstün bir fazilet olarak kabul edilmesiyle insanlara cimrilik ve israf olarak adlandırılan iki aşırı davranış biçiminden kaçınarak ölçülü davranma, yani eldeki imkânları makul şekilde kullanma düşüncesi telkin edilmektedir. Ayrıca, İslam ahlakına göre cömert olabilmek için başkalarına yardım etmek yeterli görülmemiş, bu yardımın isteyerek ve seve seve yapılması gerektiği ancak bu şekilde cömertliğin insanda bir huy hâline gelebileceği de ifade edilmiştir (Çağrı, 1993b, s. 72).

Cömertliğin Anadolu Türk kültüründeki yeri araştırıldığında, karşımıza Ahilik kurumu çıkmaktadır. Anadolu'nun Türkler tarafından fethedilmesi ve Türkleştirilmesinde önemli bir rol oynayan Ahilik teşkilatının çekirdeğini oluşturan değerler arasında cömertlik de yer almaktadır. Öyle ki Ahi sözcüğünün kökeniyle ilgili görüşlerden birinin "eli açık, cömert" anlamlarına gelen Türkçe "akı" kelimesine dayandırılması, söz konusu teşkilatın felsefesini ve kurallarını içeren eserlerin adındaki fütüvvet kavramının karşılık beklemezsiniz başkalarına yardım etme, cömert ve konuksever olma gibi anlamları da içermesi, cömertliğin fütüvvetnamelerde çok vurgulanan kavramlardan biri olması bu düşüncüyü destekler mahiyettedir (Turan & Gümüş, 2015, s. 598-599). Anadolu coğrafyasının sosyo-kültürel yapısı içerisinde oldukça önemli bir yer tutan Ahilik kurumunun üzerine şekillendiği köşe taşlarından birinin cömertlik ve

eli açıklık olması, bu coğrafyada yaşayan insanların hem dinî hem de ahlaki bir erdem olan cömertliği benimsemesinde önemli bir rol üstlenmiş olmalıdır. Belki de bu durum, konumuzla ilgili efsanelerde cimrilığe karşı cömertlikten yana taraf tutulmasının ve cimrilığın eleştirilmesinin arka planını meydana getirmektedir.

3. Efsaneler ve Cimrilik Üzerine

Gerçek veya hayali belirli bir şahıs, olay veya yer hakkında anlatılan bir hikâye olarak tanımlanabilen efsaneler; anlatıcının tarihî zaman ve coğrafi alan kavramıyla uygunluk gösteren halk anlatıdır (Sakaoğlu, 1980, s. 4). Efsaneler; kısa ve inandırıcılık özellikleriyle diğer anlatılardan kolaylıkla ayrılabilen, sözlü kültürde yaşama direnci gösteren, geçmişten geleceğe taşınması ve yeni metinlerin ortaya çıkması yönüyle bugün de canlılığını sürdüren ürünlerdir (Gönen, 2015, s. 183). En belirgin özelliği inanış konusu olan efsaneler, anlattıkları şeyler olağanüstü olsa bile gerçekten olmuş gibi kabul edilirler (Boratav 1974, s. 12). Efsanelerdeki bu gerçeklik, objektiflikten uzak subjektif bir gerçeklik olup efsaneleri anlatan ve dinleyenlerde olayların yaşanmış olduğuna dair bir inanca dayanır (Seyidoğlu, 2005, s.13). Efsanelerdeki bu inanma/inandırma eğiliminin altında yatan etkenlere bakıldığında ise efsane ve halk inançları arasındaki etkileşim göze çarpmaktadır. Halk inancı ve efsane arasındaki ilişki, araştırmacılar tarafından uzun zamandır üzerinde durulan konulardandır. Bu süreçte ortaya konulan tespitler göz önüne alındığında efsanelerin doğal oluşumunda yaşayan halk inançlarının çeşitli tezahürleriyle birlikte iç içe kopmaz bir şekilde yer aldığı ve efsanelerin halk inançlarının bir parçası hâline geldiği, efsanelerin ana işlevinin kanıtlayıcı bir unsur olarak halk inançlarını diri tutmaya hizmet etmek olduğu görülmektedir (Mullen, 2018, s. 211). Konumuzla ilgili efsanelere bu açıdan yaklaşıldığında dinî, ahlaki, vicdani açılardan kaçınılması gereken bir davranışa karşı, toplumun benimsemiş olduğu yaklaşımın yani cimrilığın cezalandırılmaya sebep olabileceği düşüncesinin efsane metinleri aracılığıyla toplum hafızasında canlı tutulmaya çalışıldığı düşünülebilir.

Genellikle söze dökülen ve anlatım yoluyla aktarılabilen her şeyi içine alan anlatılar; toplumun “olması gereken” olarak belirlediği düşünce, tutum ve değer yargılarının kendi bakış, anlayış ve yorumlarıyla da birleştirilerek bir kurgu çerçevesinde oluşturulduğu metinlerdir. Bu metinler arasında yer alan efsaneler ise, toplumların kültürlenme sürecinde karşılaşılan sorunlar veya düşülen ikilemlerde yol gösterici, çözüm önerici işlevleriyle teşekkül ettikleri toplumun insanlarını ortak ahlaki değerlerde birleştirme ve onları yönlendirmede etkili anlatılardır (Sever, 2005, s. 91-94). İçerdikleri iletilerle sabırlı olmayı, iyi duygular taşımayı, saygı ve sevgiden yana olmayı, her zaman ölçülü davranmayı öğütleyen efsaneler; kıskançlık, hainlik, zalimlik, kin ve nefret gibi olumsuzluklardan kaçınmanın gerekliliğini de vurgulamak suretiyle evrensel bir insan modelinin çizildiği ürünlerdir. Efsaneler aracılığıyla insanların olumlu tutum ve davranışları korumaları, olumsuz tutum ve davranışları terk etmeleri öğütlenirken aynı zamanda toplumun sahip olması gereken değerlerin de altı çizilmiş olur (Süme, 2019, s. 845-851). Efsaneler aracılığıyla ortaya konulmuş olan bu tavır, folklorun kültürlerdeki eğitimi sağlama ve benimsenmiş davranış kalıplarını devam ettirme işlevlerinin bir yansımasıdır. Böylelikle kültürün yansıması niteliğindeki folklor; gelenekteki ahlaki standartları telkin etme, bunlara uygun davranışlar sergilendiğinde ödüllendirme, aykırı davranışlar sergilendiğinde küçümseme ya da eleştiriyi cezalandırma işlevlerini de yerine getirmiş olmaktadır (Bascom, 2005, s. 140-146).

Çalışmanın çıkış noktası olan cimrilik de ödüllendirilen veya cezalandırılan diğer pek çok olumlu veya olumsuz davranış gibi efsanelerde kendine yer bulmuştur. İnsanın sevilmemesine ve toplum tarafından dışlanmasına neden olan cimrilikle ilgili toplumsal kabul ve yaklaşımlar sözlü kültür ürünü olan efsanelere ne kadar ve ne şekilde yansımıştır? Efsane metinleri incelendiğinde bu sorunun cevabını bulmak mümkündür. Özellikle şekil değiştirme motifli efsanelerde cimrilığın işlendiği görülür. Bu efsanelerde cimri insanların maruz kaldığı sonuçlar dinleyiciye sunulurken bir yönden cimrilığın eleştirisi de yapılır. Dönüşüm ve değişim temeline dayalı bir motif olan şekil değiştirme ile efsanelerin yanı sıra masal ve destanlarda da karşılaşılır. Efsanelerdeki şekil değiştirmeleri diğerlerinden ayıran belirgin özellikler, değişimin kalıcı olması ve dinleyicisini eğitime gayesi taşımasıdır. Örneğin; anlatıcı, çocuğunun altını ekmekle temizleyen kadının çocuğuyla birlikte taş kesildiği efsaneyi anlatarak nimete yapılacak saygısızlığın

taş kesilmek suretiyle kalıcı bir şekilde cezalandırılacağını ifade ederken ekmeğe, nimete saygıyı dile getirmek ve bu sayede dinleyiciyi o konuda eğitmek ister (Ergun, 1997a, s. 175).

Şekil değiştirme motifli efsanelerde cimrilik konusu bağlamında değerlendirilebilecek davranışlar ve bunların neticesinde yaşanan olaylara oldukça fazla rastlanmaktadır. Bu kapsamdaki efsaneleri, cimrilik yapan kişilerin maruz kaldıkları sonuçlar açısından şu şekilde sınıflandırmak mümkündür.

3.1. Cimrilik, Taşa Dönüşme Sebebidir

Canlı veya cansız varlıkların, buldukları şekil ve yapılarından bazen yapısını bazen de ikisini birden kaybederek taşa dönüşmesi şeklinde tanımlanabilen taş kesilme; şekil değiştirme motifinin en fazla örneği görülen türüdür. Taş kesilmelerin meydana gelmesine zemin hazırlayan kötü huylar arasında yer aldığını gördüğümüz cimrilik ve tamahkârlık, cezalandırılan davranış şekillerindedir (Sakaoğlu, 1980, s. 32, 129-131.). Cimrilikle ilgili efsanelerin bu grubunda yer alan örneklerde Hızır, derviş, dilenci vb. tarafından fazlasıyla sahip olduğu mallardan bir miktar istenen kişilerin cimrice davranması sonucunda taşa döndürülerek cezalandırılması söz konusudur. Bu cezalandırmalarda cimrilik yapan kişiler yanında paylaşılmaktan sakınılan malların da taş kesildiği görülmektedir. Örnek olması açısından iki efsane metnine yer veriyoruz:

Nevşehir’de anlatılan efsanede; köyünde harman yığıp savuran çiftçinin yanına bir dilenci gelir ve biraz buğday ister. Çiftçi, bu kişiyi azarlayarak yanından kovar. Buğday isteyen kişi aslında Hızır’dır ve çiftçiyi sınamak için gelmiştir. Çiftçinin bu cimri tavır karşısında sinirlenen Hızır “Mademki sen bana buğday vermiyorsun sen de şuracıkta taş kesil!” diyerek çiftçiye beddua eder. Hızır’ın bedduası neticesinde çiftçi yabasıyla birlikte taş kesilir (Tanyu, 2007, s. 157).

Erzurum’da anlatılan bir başka efsanede ise; zengin bir ağanın kızı çok kalabalık bir düğün alayı ile başka bir köye gelin gitmektedir. Yolda gelin alayının karşısına fakir bir adam çıkar. Bu yaşlı ve fakir ihtiyar, Hızır/Hızır’dır. Ancak gelin alayı onun kim olduğunu bilmemektedir. Hızır karnının aç olduğunu söyleyerek gelin alayından ekme ister. O zamanki töreye göre; gelin götürülürken fakirlere yardım edilmekte, açlar doyurulmaktadır. Özellikle yolda karşılaşılan herkese kete ikram edilmektedir. Gelin alayı, kendilerinden ekme isteyen bu ihtiyara kete vermeyince Hızır da onları kargılayarak “Allah sizleri taş kessin!” der. Hemen o anda gelin alayının hepsi oldukları yerde taş kesilir (Ergun, 1997b, s. 369).

Cimrilik taş kesilme ile cezalandırıldığı bu efsanelerin benzerlerine Anadolu’nun farklı yerlerinde de rastlamak mümkündür (Sakaoğlu, 1980, s. 131-132; Ergun, 1997a, s. 267-270). Efsane metinleri incelendiğinde, sahip olduğu mallardan bir kısmını paylaşması istenen kişilerin cimrice davranmaları, kendilerinden istekte bulunan kişilerin beddua etmesine bunun sonucu olarak da taşa dönüşmenin gerçekleşmesine neden olmaktadır.

Mal sahibini imtihan için gelen kişi çoğunlukla Hz. Hızır’dır. Sadece burada değil cimrilik hayvan, göl, dağ, tepe ve toprağa dönüştürülerek cezalandırıldığı efsanelerde de başrolde olan Hızır, gerek Anadolu gerek Anadolu dışındaki Türklerin efsanelerinde karşılaşılan bir motiftir. Efsanelerde görülen Hızır; halk hikâyesi ve destan gibi halk anlatmalarındaki farklı olup kahramanlara yardım etmesi yanında günahkâr olanları, fakirlere yardım etmeyenleri, büyüklerine saygısızlık yapanları cezalandırmaktadır (Ergun, 1993, s. 139). Müslüman Türklerin halk inançlarına göre temiz, ahlaklı ve dürüst insanları mükâfatlandırıp kötü huyluları cezalandırma görevine sahip olan Hızır, denemek istediği insanlara çoğu defa çirkin, iğrenç, kaba saba ve bazen de fakir insanlar kılığında görünüp çeşitli isteklerde bulunarak onları imtihan eder. Bu yüzden çoğunlukla kötü davrandıkları insanın Hızır olduğunu anlayan kişilerin duydukları pişmanlığı yaşamamak için kullanılan “Her vaktini hazır, her gördüğünü Hızır bil.” sözü insanlar için önemli tavsiye niteliği taşımaktadır (Ocak, 2007, s. 113-114).

3.2. Cimrilik, Hayvana Dönüşme Sebebidir

Zor durumdan kurtulma, utanma, cezalandırma gibi sebeplerle insanların kuş, ayı, kaplumbağa, balık vb. hayvanların hâlini aldığı dönüşümler, şekil değiştirme motifli efsaneler arasında taş kesilmelerin ardından ikinci sırayı almaktadır. Cimrilik, pintilik, hırsızlık, yalancılık, hileli alışveriş vb. bu dönüşümlerde cezalandırılan kötü huylardandır (Ergun, 1997a, s. 177-180). Cimrilik cezalandırması ile ilgili iki efsaneyi aşağıda veriyoruz:

Bingöl'de anlatılan efsaneye göre; eski zamanlarda zengin fakat çok cimri bir ağa vardır. Ağanın malı, mülkü, hayvanları sayılmayacak kadar çoktur. Ağa bir gün koyunlarının yünlerini kırkarken Hızır çıkagelir. Hızır'ın geldiğini gören ağa, "Şimdi benden yün isteyecek." diye yünlerin arkasına saklanıverir. Hızır biraz yün isteyince ağanın çobanı "Yünler ağanıdır, ben veremem." diyerek Hızır'ı kovar. Bunun üzerine Hızır, elindeki değnekle yerde yığılmış olan yünlerin altındaki ağaya vurarak "Ağa kalk, ayı kalk!" diye seslenir. Allah'ın hikmetiyle ağa yünlerin altından ayı olarak kalkar, çünkü Hızır'ın bedduasıyla yünler her tarafına yapışmıştır. Ayı şekline giren ağa, ormana doğru kaçmaya başlar (Alptekin, 1993, s. 157).

Mersin'de anlatılan bir efsanede; kadının biri bahçesinde ekmek pişirmektedir. O sırada üstü başı perişan, ihtiyar bir adam gelir. Kadından Allah rızası için birazcık ekmek ister. Kadın ekmeği vermez, üstelik hakaretlerle adamı kovar. Meğer ekmek isteyen bu ihtiyar, Hızır'dır. Kadına "Ekmek açtığı tahta yatağın, hamur yoğurduğun tekne yorganın olsun, kıyamete kadar bunları taşıyasın, doymak bilmeyesin!" diyerek beddua eder. Hızır'ın bedduası tutar ve kadın bugünkü bildiğimiz kaplumbağaya dönüşür (Erol, 1996, s. 176).

Cimrilik edenlerin dönüştükleri hayvan genellikle ayıdır. Ayı iri cüssesi, çıkardığı ses ve sahip olduğu kuvvet dolayısıyla insanları ürküten hatta korkutan bir hayvandır. Efsaneler, birçok hayvanın olduğu gibi ayıların aslının da insan olarak gösterildiği anlatımlarla doludur. İnsanların ayıya dönüşmesi ise cimrilikten veya içinde buldukları zor bir durumdan kurtulmak istemeleri sebebiyle meydana gelmektedir (Yaldız, 2002, s. 112-114). Orman tanrısı veya orman ruhunun simgesi olarak görülen ayı, Orta ve İç Asya'daki bazı Türk topluluklarında hâlâ yaşayan tözler arasındaki hayvanlardan biridir. Şamanın göge yaptığı yolculuk sırasında bazen kullandığı yardımcı ruhlardan biri olan ayının İslamiyet'ten sonra daha çok kaba kuvvetin, aptallığın ve kötü insanların simgesine dönüşmeye başladığı görülmektedir (Çoruhlu, 2002, s. 139-140).

İnsanların cimrilik ettikleri için dönüştürüldükleri hayvanlardan biri de kaplumbağadır. Yavaş hareket eden, kabuğunun içinde yaşayan ve uzun ömürlü bir hayvan olarak bilinen kaplumbağanın aslı bir tüccardır. Efsanede anlatıldığına göre bir buğday tüccarı büyük ölçekte alıp küçük ölçekte satmaya başlayınca Allah tarafından buğday ölçmek için kullandığı büyük ölçegi sırtına küçük ölçegi de karnının altına koyulmak suretiyle cezalandırılmış ve bugünkü kaplumbağa şekline dönüşmüştür. (Sakaoglu, 2004a, s. 185-186). Cimri erkeklerin ayıya dönüştüğü efsanelerde cimrilik eden bir kadının kaplumbağaya dönüşmesi dikkat çekici bir noktadır. Kaplumbağa; özellikle evini sırtında taşıması ve çok uzun ömürlü bir hayvan olması sebebiyle Türk inancında uğurlu ve kutsal sayılmış, devletin gücünü, koruyuculuğu, ölümsüzlüğü ve sonsuzluğu simgelemiştir. Bunların dışında kaplumbağanın; bilgelik, mutluluk, başarı, uzun ömür, ebediyet, yeniden doğuş ve diriliş, sabır, azim, umursamazlık, sakinlik, uysallık, asalet, adalet, ululuk, hak yememe, koruma, iyileştirme, annelik, doğurganlık, dayanıklılık, güç, kararlılık ve istikrar gibi daha birçok özelliği sembolize ettiğini görmekteyiz (Şimşek, 2016, s. 52). Halkın düşünce dünyası, suçlu bile olsa bir kadını gücün ve kabalığın sembolü olan ayı yerine daha sakin ve kendi hâlinde yaşayan bir hayvana dönüştürmeye layık görerek halk irfanının inceliğini ve ferasetini de ortaya koymuştur.

Cimrilerin cezalandırılırken dönüştürüldükleri başka bir hayvan da balıktır. Yerleşim yerlerinin göle dönüştürülmek suretiyle cimrilığın cezalandırıldığı efsanelerde, kendilerinden istekte bulunan kimselere yardım etmeyen köy, kasaba vb. yerleşim yeri sakinleri bu tavırlarıyla yaşadıkları yerlerin sular altında kalmasına, kendilerinin de buralarda yaşayan balıklara dönüşmelerine neden olmaktadır. Mitoloji ve dinlerde kutsal sayılmış, çeşitli inançlara konu olmuş hayvanlar arasında yer alan balık; Türk kozmolojisinde gök gürültüsü unsurunun hayvan biçimli timsali olması yanında, özellikle göl ve nehir kıyılarında yaşayan Türk topluluklarında bereket, refah ve bolluğun sembolü olarak görülür (Hançerlioğlu, 2000, s.75; Çoruhlu, 2002, s. 144). Yaratılış mitlerinde dünyanın üç balığın üzerinde ve iki balığın arasında kurulmuş bir dengede tasvir edilmesi ise balığa atfedilen kutsallığın bir göstergesi olarak onun insanın yaratılışının, hayatın yeniden doğuşunun, üremenin, bolluk ve bereketin simgesi olmasıyla ilişkilendirilmiştir (Gültepe, 2015, s. 418). Bolluk ve bereket sembolü olarak görülen balık; konumuzla ilgili efsanelerde cimrilığın birey boyutunu aşarak toplu bir cezalandırmanın sonucunda dönüştürülen bir hayvan konumundadır. Cimrilikleri nedeniyle yaşadıkları yerlerin bir felakete maruz kalması ve bu duruma sebep olanların da öldürülme yerine balığa dönüştürülmeleri, söz konusu kişilerin hatalarının bedeli olarak orada yaşamaya mecbur edildiklerini düşündürmektedir.

3.3. Cimrilik, Yerleşim Yerlerinin Göle Dönüşme Sebebidir

Suyla ilgili şekil değiştirme motifli efsanelerin oluşumu çoğunlukla cezalandırma ve zor durumdan kurtulma temelinde dayalıdır. Kötü huylar, itaatsizlik, yolcuyla misafir etmeme vb. davranış ve hareketler bunları sergileyen insanların yaşadığı yerlerin göl, nehir veya pınara dönüşmesine neden olmaktadır (Ergun, 1997a, s. 181-182). Aşağıdaki efsaneler cimrilik yerleşim yerlerinin göle dönüşmesine neden olduğu örneklerdendir:

İzmir’de anlatılan efsaneye göre; Yamanlar Dağı’nın zirvesindeki köye bir gün üstü perişan hâlde bir adam gelir. Köye gelen bu kişi Hızır’dır. Köylülerden yardım isteyen dilenci görünümüne Hızır’a hiç kimse yardım etmez. En sonunda bir kadının evine giden Hızır, kadından biraz ekmek ister. Kadın da “Amca börek yapıyorum pişince vereyim.” der ve pişen börekten Hızır’a verir. Bunun üzerine Hızır “Haydi kızım, buradan gidelim.” der ve onlar köyden ayrıldıktan sonra çok geçmeden köy batır. Her yeri suların kapladığı köy göl, köyde yaşayan insanlar ise balığa dönüşürler (Ergun, 1997b, s. 372).

Sivas’ta anlatılan efsanede ise; Hafik Gölü’nün bulunduğu yerde bir zamanlar büyük bir köy vardır. Köye bir gün fakir, kimsesiz ve aç bir yolcu kadın gelir. Bu sırada köylü kadınlar fırınlarda ekmek pişirmektedirler. Çok aç olan kadın, fırının önünden kadınlara bakarak geçer. Ekmek istemek için yüzü tutmadığından fırının önünden birkaç kez geçen kadına, ekmek pişiren kadınlardan hiçbiri ekmek vermez. Çaresiz bir şekilde köyün çıkışına doğru yürüyen kadın bir yandan da “İnşallah, köyünüz sular altında kalır! Ne olurdu bir tane ekmek verseydiniz?” der. Kadın arkasına dönüp baktığında köyün sular içinde kaldığını görür (Demir, 2013, s. 143).

Hayat vericiliği özelliğiyle yaşamın temelini oluşturan suyun yıkma ve yok etme özelliğiyle ön plana çıktığı bu efsanelerde, cimrilik toplu şekilde cezalandırılması söz konusudur. Oluşumları genellikle tektonik, volkanik, vb. olaylara bağlı olan, toprakla çevrili derin ve geniş, tuzlu veya tuzsuz su örtüsü şeklinde tanımlanabilen göller üzerine anlatılan efsanelerin bir grubunu göllerin menşei/kaynakları/oluşumlarını açıklayanlar meydana getirmektedir (Ayva, 2002, s. 254). Konumuzla ilgili efsaneler bu grupta yer almakta olup bahsi geçen anlatılarda göllerin oluşumu cimrilikle ilişkilendirilmektedir. Göle dönüşen köylerde yaşayanlardan istenen biraz yiyecek, bir parça ekmek aslında onların sınanması için bir vesiledir. Metinler incelendiğinde bu sınamadan genellikle geçilemediği ve cimriliklerinin sonucu olarak köyün insanlarıyla birlikte sular altında kaldıkları görülür. Bu durum cimrilik bireysel şekilde cezalandırıldığı metinlerden farklılık göstermekte olup toplu hâlde bir cezalandırma söz konusudur. Hz. Hızır’ın cezalandırma şekillerinden biri olan yerleşim yerinin sulara gömülmesi ve orada bir su kaynağının (göl) meydana gelmesi, doğal bir afetle cezalandırma niteliği taşımaktadır. Nuh kavminin tufanın meydana getirdiği derin sularla boğulmak suretiyle, Ad kavminin ise günlerce esen şiddetli bir rüzgârla helak edilmeleri peygamber kıssalarında da karşılaşılan bu cezalandırma şeklinin örneklerindedir (Ertuğrul, 2017, s. 171-178). Yukarıdaki efsanede olduğu gibi, bu köylerde az da olsa iyi kalpli, merhametli, cömert insanlar da bulunur. Cimri davranışlarının aksine kapısını çalan bir kimseyi eli boş gönlü kırık olarak göndermek istemeyen bu insanlar, bencilliğine yenilip ağır şekilde cezalandırılan kişilerin aksine mükâfatlandırılırlar. Sınanmayı geçtikleri için Hızır veya bir derviş tarafından köyü terk etmeleri istenen bu kişilerden, tavsiyeyi dikkate alıp ardına bakmadan köyü terk edenler kurtulurlar. Ancak bu tavsiyeye uymayıp arkalarına bakanlar, meraklarının bedelini taşla dönüşerek (Sakaoğlu, 2004b, s. 180-181) ağır şekilde ödemek zorunda kalmaktadırlar.

3.4. Cimrilik; Dağ, Tepe veya Toprağa Dönüşme Sebebidir

Dağ, tepe ve toprağa dönüşmeler şekil değiştirme motifli efsaneler içinde diğerlerine (taş kesilme, hayvana, denize, göle, nehre ve pınara dönüşme) nazaran daha az örneği görülen dönüşümlerdir. Zor durumdan kurtarma ve cezalandırma bu efsanelerin oluşumunda da ana etkenlerdir. İnsanlar veya insan dışındaki varlıklar karşılaştıkları zor bir durumdan kurtarılma veya cezalandırılmak için dağa, tepeye ve toprağa dönüştürülürler (Ergun, 1997a, s.181). Cimrilik sebebiyle tepe veya toprağa dönüşümlerin meydana geldiği efsanelerden ikisine aşağıda yer veriyoruz:

Ankara’da anlatılan efsanede; vaktiyle çok fakir ve dindar olan bir adam, gece gündüz Allah’a dua ederken günün birinde zengin olursa fakirlere ve düşkünlere yardım edeceğine dair söz verir. Bir gün tarlasını sürerken pulluğun takıldığı yeri kazar ve bir küp altın bulur. Bulduğu hazinayı toprak satın almak

ve aldığı toprakları işlemek suretiyle değerlendirir ve servetini daha da artırır. Mahsullerini harmanladığı bir gün karşısına çıkan aksakallı bir ihtiyar kendisinden biraz ekin ister. Vermiş olduğu sözleri unutan adam, dilenci görünüşlü bu kişiyi tersler ve harman yerinden kovmaya kalkar. Bu davranışa üzülen yaşlı ihtiyarın ağzından o sırada “Sapın, samanın taş olsun...” bedduası dökülürken ihtiyar da ortadan kaybolur. Bu beddua üzerine bütün harman taş ve kum yığını hâline gelirken yeminini tutmayan adam, bütün malını mülkünü kaybeder ve eskiden beter duruma düşer (Gözaydın, 1978, s. 8287-8288).

Çorum’da anlatılan efsaneye göre; eski zamanlarda harmanını süren bir çiftçi buğdayını eleyerek temizleyeceği sırada karşısında bir dilenci belirir ve çiftçiden Allah rızası için sadaka olarak buğday ister. Çiftçi “Benimle mi çalıştın, ben buğday hâline gelmesi için aylardır çalıştım, sen de hazır malın başına gelerek benden istiyorsun, sizler terlemeden yemeye alışmışsınız.” diyerek dilenciye buğday vermez. Dilencinin ısrarlarına ve yalvarmalarına rağmen dilenciye eli boş gönderir. Bunun üzerine dilenci yerden bir avuç toprak alıp, buğday yığınının üzerine atar. Atmosferiyle de buğday yığını toprak olur. Buğday yığını gibi görünen bu tepede ot bile bitmemektedir. Dilenci gibi gelen kişinin ise Hızır olduğu söylenmektedir (Kavcar & Yardımcı, 1988, s. 40).

Dağa, tepeye veya toprağa dönüşme sebebi olduğu efsanelerde cimrilik, genellikle tarımla ilgilidir. Bu anlatımlarda, harman yerlerinde toplanan mahsullerin şekil değişimine maruz kaldığı görülür. Uzun bir zaman ve emek mahsulü olan ürünlerin harman edildiği sırada Hızır, aksakallı bir ihtiyar veya bir dervişin sınanması ile karşılaşan çiftçiler, cimrilik ederek bencilliklerinin kurbanı olmaktadır. Yukarıdaki efsanelerden ilkinde önceleri fakir olan bir adamın zengin olursa fakirlere, düşkünlere yardım edeceğini ifade ederek her gün dua etmesi neticesinde mal mülk sahibi olması söz konusudur. Yaratıcıya verilmiş bir söz, bir yemin niteliğinde olan bu söylemini unutan çiftçi, zenginliğinin mağrurluğuna kapılarak sözünü tutmaz ve cimriliklerinin bedelini her şeyini kaybederek öder. İkinci efsanede ise kendisinden buğday isteyen dilenciye çiftçinin söylediği hakarete varan sözler insan onurunu rencide edicidir. Bu grupta yer alan metinlerde, diğerlerinden farklı olarak cimri kişilerin cezalandırma sırasında bir dönüşüme maruz kalmadıkları sadece mallarının tepeye veya toprağa dönüştüğü görülmektedir.

4. Sonuç

Cimrilik, insanlara fayda sağlamayan ve toplumsal teamüllerin benimsemediği bir davranış biçimidir. Türk toplumunun cimrilik ve cimri insanlara dair yaklaşımını Anadolu Türk efsaneleri örneğinde değerlendiren bu çalışmayla elde edilen sonuçlar şunlardır:

Efsaneler incelendiğinde cimriliklerin cezalandırılan bir davranış olduğu görülür. Bu cezalandırma cimrilik yapan kişiler, sahip oldukları mallar ve yaşadıkları yerlerin taş, hayvana, göle, dağa, tepeye ve toprağa dönüştüğü oldukça ağır bir yaptırımdır. Cezalandırmalardan taş kesilme, hayvana ve göle dönüşmelerde kişilerin sahip oldukları şeyler (buğday, koyun yünü, gelin alayında yer alan hayvan ve eşyalar, yaşanılan yerleşim yeri) ile birlikte dönüşüme maruz kalmaları söz konusudur. Bunun yanında dağ, tepe veya toprağın meydana geldiği dönüşümlerde ise mal sahiplerinin değil sadece cimrilik edilip verilmeyen ürünlerin (buğday) dönüştüğü, bunun neticesinde sahip olduklarını kaybeden bu kişilerin de fakirleştirilerek cezalandırılmalarıyla karşılaşmaktadır. Sonucunda kalıcı şekil değiştirmelerin meydana geldiği bu cezalandırmalar, anlatı yoluyla aktarılan unsurların görsellik kazandırılmasıyla da etkisini artırmaktadır. Tabiatı gördüğü her şeyi anlama ve anlamlandırma ihtiyacı hisseden insanoğlu; bir dağ veya tepeyi, bir gölü, ayı gibi korkutucu ve vahşi bir hayvanı cimrilikle ilişkilendirerek ibretlik hâle getirmiş ve cimrilik kötülerken cömertliği tavsiye etmek suretiyle değerlerin geleceğe aktarımını sağlamıştır.

Cimrilikle ilgili efsanelerin tamamında beddua sonucu dönüşümlerin meydana gelmesi, insanları sınamak için gelen kişinin büyük çoğunlukla Hz. Hızır -bazı efsanelerde Hızır’ın yerini bir derviş, veli, aksakallı ihtiyar gibi kişiler alır- olması, yardım isteyen kişilerin mazlum-mağdur mal sahiplerinin ise zalim-gaddar bir konumda bulunması konuya dinî ve ahlaki boyutlar kazandırmaktadır. Koyunlarının yününden, hasadını yaptığı buğdaydan, pişirdiği ekmekten bir parçasını paylaşmak yerine bencilliğine yenik düşen insanların bazen tek başlarına bazen de toplu şekilde üstelik vermedikleri/veremedikleri mallarıyla birlikte cezalandırılması, işlenen ahlaki suçun toplum vicdanındaki karşılığı gibidir. Cimrilik etmeyip elindeki paylaşan kişilerin -ki bu kişiler çoğunlukla kadınlardır- cezalandırılmaktan kurtuldukları görülürken bazen meraklarına yenik düşerek kötü bir sonuca maruz kalmaları da düşündürücü bir konu olarak dikkat

çekmektedir. Söz konusu efsaneler, sahip olduklarıyla dinî, toplumsal vb. değer yargıları arasında tercih yapması istenen insanlar için bir sınama olması yanında cimrilik ile cömertliğin mücadelesinde toplumun tarafını gösteren bir tavır niteliğindedir.

5. Extended Abstract

In order to understand the cosmopolitan society, religious, political, economic, cultural, society etc. some criteria are needed. Oral culture tradition, which takes place in the cultural dimension of social culture and folk narratives which constitute an important part of the tradition are one of these criteria. In folk narratives which bear traces of the material and moral values of the society, positive behavior patterns such as generosity, benevolence, righteousness as well as negative behavior patterns jealousy, incapacity and self-righteousness have also found their place. One of these forms of behavior is parsimony, which can be defined briefly as the disease of hoarding and not sharing one's property. Parsimony is a negative emotion that does not any return and a negative behavior pattern that emerges with the effect of this emotion. This study, which has been put forward with the aim of examining the Turkish people's view of parsimony in the context of legends and based on the functions of folklore such as providing education in cultures and maintaining the adopted behavioral patterns, has the quality of a cultural reading. Legends advising to be patient, to have good feelings, to be respectful and affectionate, to always act in moderation with the messages they contain; emphasizing the necessity of avoiding negativities such as jealousy, treachery, cruelty, hatred and revenge, they are the products of a universal human model. While the values that society should obey are reminded through legends, people are advised to protect their positive attitudes and behaviors and abandon their negative attitudes and behaviors. Parsimony, which is starting point of the study, has found its place in legends like many other positive or negative behaviors. Looking at the reflection of this behavior that causes people to be excluded by the society on the legends, it is seen that parsimony is depicted especially in the legends with metamorphosis motifs. In these legends, while the results suffered by stingy people are presented to the audience, criticism of parsimony is also made. In the legends with metamorphosis motifs, behaviors that can be evaluated in the context of parsimony and the events experienced as a result of them are quite common. It is possible to classify legends in this context in terms of consequences experienced by those who are stingy: Parsimony is the reason turn into stone; parsimony is the reason turn into an animal; parsimony is the reason turn into a lake; parsimony is the reason turn into a mountain, hill or soil. When the legends on the subject are examined, it is seen that parsimony is a punishable behavior. This punishment is a very heavy sanction where people who are stingy or their possessions turn into stone, animal, lake, mountain, hill and soil. Human beings who feel the need to understand and make sense of everything they see in nature; He associated a mountain or hill, a lake, a frightening and wild animal such as a bear with parsimony and ensured the transfer of values to the future by recommending generosity while denigrating parsimony. The occurrence of transformation as a result of curse in all the legends about parsimony, the fact that person who comes to test people is mostly Khidr, the people who seek help are oppressed and the owners are in a cruel position give the issue a religious and moral dimension. The legends in question are a test for people who are asked to choose between what they have and their religious and social value judgments, as well as an attitude that shows the side of the society in the struggle of parsimony and generosity. As a result, with this study, it has been tried to make the parsimony a subject criticism as it is not welcomed by the society and to create a social awareness by warning in various ways, through sample texts selected from Anatolian Turkish legends.

Keywords: Turkish Legends, Anatolia, Stinginess

Kaynakça

- Adler, A. (2018). *İnsan Tanıma Sanatı*. Kamuran Şipal (çev.), İstanbul: Say Yayınları.
- Alptekin, A. B. (1993). *Fırat Havzası Efsaneleri (Metinler)*. Hatay: Kültür Ofset Basımevi.
- Ayva, A. (2002). Türk Dünyasında İnsan Asıllı Göl Efsaneleri. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 12, 251-275.
- Bascom, W. R. (2005). Folklorun Dört İşlevi. Ferya Çalış (çev.), İçinde M. Öcal Oğuz, vd. (Ed.), *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar-2* (ss. 125-151), Ankara: Geleneksel Yayınları.

- Boratav, P. N. (1974). Türk Efsaneleri. İsmail Tuğrul Şavkay (çev.), *Folklorla Doğru*, 35, Mayıs-Haziran, 12-19.
- Çağrı, M. (1993a). Cimrilik. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (C. 8, ss. 4-5). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Çağrı, M. (1993b). Cömertlik. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (C. 8, ss. 72-73). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Çoruhlu, Y. (2002). *Türk Mitolojisinin Anabatlari*. İstanbul: Kabalıcı Yayınları.
- Demir, N. (2013). *Türk Efsaneleri-I*. Ankara: Edge Akademi Yayınları.
- Ergun, M. (1997a). *Türk Efsanelerinde Değişme Motifi I. Cilt/İnceleme*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergun, M. (1997b). *Türk Efsanelerinde Değişme Motifi II. Cilt/Metinler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergun, P. (1993). *Halk Anlatmalarında Hızır*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Konya.
- Erol, M. (1996). *Taşeli Platosu Efsaneleri (İnceleme-Metinler)*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Kayseri.
- Ertuğrul, R. (2017). Kur'an'da Helâk Olan Kavimlerde Suç-Ceza Uyumu-I. *Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (5) , 165-185.
- Gönen, S. (2015). Türkçe Kelimelerin Efsane Dünyasında Anlamlandırılması ve Çözümlemesi. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 33, 181-200.
- Gözyayın, N. (1978). Çeçtepe Köyü'nün Taştepe Olması. *Türk Folklor Araştırmaları*, 18(345), 8287-8288.
- Gültepe, N. (2015). *Türk Mitolojisi-Yeni Araştırmalar Işığında*. İstanbul: Resse Yayınları.
- Hançerlioğlu O. (2000). *Dünya İnançları Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kasapoğlu, A. (2007). Kur'an'a Göre Cimrilik-Sebepleri, Zararları ve Eğitimi. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XI/2, 329-364.
- Kavcar, Cahit & Yardımcı, M. (1988). *Efsanelerimiz-İnönü Üniversitesi Efsane Derleme Yarışması*. Malatya: İnönü Üniversitesi Yayınları.
- Mullen, P. B. (2018). Halk İnanç ve Efsane İlişkisi. Ahmet Tacetdin Hallaç (çev.), *Folklor/Edebiyat*, 24 (96), 211-220. doi.org/10.22559/folklor.397
- Ocak, A. Y. (2007). *İslâm Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü*. İstanbul: Kabalıcı Yayınları.
- Özel, C. (2007). *Kur'an-ı Kerim'de Cömertlik Kavramı*, Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Erzurum.
- Sakaoğlu, S. (1980). *Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tıp Kataloğu*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Sakaoğlu, S. (2004a). *101 Anadolu Efsanesi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Sakaoğlu, S. (2004b). *101 Türk Efsanesi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Sever, M. (2005). Özdeşleşme, İç Bakış ve Halk Anlatıları. *Millî Folklor*, 68, 91-95.
- Seyidoğlu, B. (2005). *Erzurum Efsaneleri*, İstanbul: Erzurum Kitaplığı Yayınları.
- Süme, G. Ç. (2019). "Efsanelerin Eğitimsel İşlevleri." İçinde Esmâ Şimşek vd. (Ed.), *Toroslardan Tanrı Dağlarına Türk Halk Biliminin Ulu Çınarı Prof. Dr. Ali Berat Alptekin Armağanı* (ss. 843-855), Konya: Kömen Yayınları.
- Şimşek, E. (2016). Türk Kültüründe Kaplumbağalarla İlgili Efsaneler Üzerine Bir Değerlendirme. *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 4(10), 51-63. doi.org/10.31126/akrajournal.328202.
- Tanyu, H. (2007). *Türklerde Taşla İlgili İnançlar*. Ankara: Elips Yayınları.
- Toksöz, H. (2016). Fârâbî Düşüncesinde İlâhî Cömertlik (Cûd) ve Adalet (Adl). *Diyanet İlmî Dergi*, 52 (1), Ocak-Şubat-Mart, 81-100.
- Turan, A. & Gümüş, K. S. (2015). Türk Dünyasında Kültür, Sosyal Dayanışma ve Birlik Köprüsü Olarak Ahilik Teşkilatı ve Bu Bağlamda Türk Devletlerine Öneriler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (41), Aralık, 597-612.
- Yaldız, A. (2002). *Hayvanlarla İlgili Efsaneler*, Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Konya.

Sanal Çalışma Ortamlarının Getirdiği Zorluklar: Sanal Mesafe Kavramı Üzerine Kavramsal Bir Çalışma

Ayşe Merve URFA*
Esin CAN**

ÖZ

Sanal çalışma ortamı, farklı konumlarda çalışan ve bilgisayar aracılı iletişim kullanarak etkileşimde bulunan çalışanları içeren, çalışma sisteminin yeni normalidir. Özellikle koronavirüs pandemisi ile birlikte bir mecburiyet haline gelen sanal çalışma ortamını en iyi şekilde kurgulamak, işletmelerin devamlılığı için bir gerek şart haline gelmiştir. Sanal çalışma ortamı maliyet, iş gücüne erişim gibi birçok konuda işletmelere avantajlar sağlasa da, birtakım zorlukları beraberinde getirmektedir. Bu çalışmada, sanal çalışma ortamının getirdiği zorluklardan bir tanesi olan sanal mesafe kavramı, kavramsal olarak incelenmiştir. Çalışmanın kavramsal olarak kurgulanmasının nedeni, Türk literatüründe konunun sanal mesafe açısından ele alınmamış olmasıdır. Bu bağlamda, sanal mesafe kavramı, Türk literatüründe tartışmaya açılarak ileride yapılacak çalışmalar için alt yapı oluşturacaktır. Yapılan araştırmalar sonucunda çalışanların sanal mesafe algısını etkileyebilecek faktörler coğrafi mesafe, zamansal mesafe, ilişkisel mesafe, kültürel mesafe, sosyal mesafe, görevlerin karşılıklı bağımlılığı, ilişki geçmişi, yüz yüze etkileşim, takım büyüklüğü, çoklu görev, teknik beceriler olarak sıralanmıştır. Bu faktörleri doğru bir şekilde ele alan işletmelerin, sanal mesafenin önüne geçebileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sanal Mesafe, Sanal Çalışma Ortamı, Uzaktan Çalışma.

Challenges of Virtual Work Environments: A Conceptual Study on Virtual Distance

ABSTRACT

Virtual work environments are the new normal of the work system, where employees working in different locations and interacting using computer-mediated communication. Establishing virtual work environments that have become a necessity especially with the coronavirus pandemic, become a necessary condition for the sustainability of businesses. Although virtual working environments provide advantages to businesses in many aspects such as cost, access to workforce, they bring some difficulties. In this study, the concept of virtual distance, which is one of the difficulties brought by virtual work environments, is conceptually examined. The reason for the conceptual design of the study is that the subject is not handled in terms of virtual distance in Turkish literature. In this context, the concept of virtual distance open up for discussion in the Turkish literature and provide a basis for future studies. As a result of the researches, the factors that can affect the employees' perception of virtual distance are listed as geographical distance, temporal distance, relational distance, cultural distance, social distance, interdependence of tasks, relationship history, face-to-face interaction, team size, multitasking, and technical skills. It is thought that businesses that properly address these factors can avoid virtual distance.

Keywords: Virtual Distance, Virtual Working Environments, Telecommuting.

1. Giriş

İletişim ve bilgi teknolojilerindeki gelişmeler, iş yapış şekillerinde birtakım değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Dizüstü bilgisayarlar, akıllı cep telefonları, akıllı cihazlar çalışanların nerede olursa olsun şirket ağına erişimine yardımcı olmuş, kişilerin fiziksel olarak iş yerine gitmeden uzaktan çalışmasını mümkün hale getirmiştir. Bu kavram, evden çalışma, tele çalışma, sanal çalışma, uzaktan çalışma ve mobil çalışma dahil olmak üzere çeşitli terimler kullanılarak açıklanmıştır.

Pek çok işletme çalışanlarına esnek çalışma imkanı sunarak çalışma ortamını verimli hale getirmiş, maliyetlerini düşürmüştür. Dünyanın her tarafından eş zamanlı olarak online bir şekilde çalışabilen iş gücüne erişim, işletmelerin istihdam sağlama anlamında geniş bir portföye sahip olmasına imkan sağlamıştır. Sanal çalışma ortamı aynı zamanda çevresel sürdürülebilirliğe de fayda sağlamıştır. Uzaktan çalışanların yüzdesi son yıllarda çoğu gelişmiş ülkede artmıştır (Uluslararası Çalışma Organizasyonu, 2016). Sağladığı faydaların yanı sıra sanal çalışma ortamı işletmeler ve çalışanlar için birtakım zorlukları da beraberinde getirmektedir. Sanal çalışma ortamının avantajlarından yararlanabilmek adına işletmelerin,

* Arş. Gör., Yıldız Teknik Üniversitesi, aysemerveurfa@gmail.com

** Prof. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, eesincan@gmail.com

Makalenin Gönderim Tarihi: 05.03.2021 , Makalenin Kabul Tarihi: 06.06.2021

sanal çalışma ortamının getirdiği zorlukların farkında olması ve bu zorlukların aşılmasına yönelik girişimlerde bulunması gerekmektedir.

Günümüzde koronavirus pandemisi ile birlikte birçok şirket mecburi olarak sanal çalışma ortamına geçiş yapmıştır. Bu süreçte yaşanan birçok aksaklığa rağmen, işletmelerin uzaktan çalışma sistemini, operasyonlarının bir kısmı için bile olsa sürdürecekleri ön görülmektedir. Çalışanlar ile yapılan araştırmalar sonucunda da, çalışanların büyük bir çoğunluğunun kısıtlamalar kaldırıldığında da uzaktan çalışma eğiliminde olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda işletmeler sanal çalışma kapasitelerini geliştirmek adına çeşitli girişimlerde bulunmaktadır. Bu çalışmada, sanal çalışma ortamı hakkında genel bir bilgi verildikten sonra, sanal çalışma ortamının ortaya çıkardığı zorluklar üzerinde durulmuştur. Yapılan literatür incelemesi sonucunda ortaya çıkan problemlerin genellikle sanal mesafe kavramıyla ilişkili olduğu görülmüştür. Bu bağlamda, sanal mesafe kavramı kavramsal olarak incelenmiş, sanal mesafeyi oluşturan faktörler ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır. Çalışma sonucunda ortaya konan faktörlerin işletmeler açısından incelenmesi ve özellikle yöneticilerin bu faktörleri iyileştirecek hamlelerde bulunmasının işletmelere fayda sağlayacağı düşünülmektedir.

2. Sanal Çalışma Ortamları

Son yıllarda, tüm organizasyon faaliyetleri giderek daha küresel hale gelmiştir. Hem yerel hem de uluslararası anlamda rekabet önemli ölçüde artmış ve geleneksel çalışma ortamından, sanal çalışma ortamına bir geçiş olmuştur (Hossein, 2012, s. 141). Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, çevredeki değişimlere daha hızlı cevap vermeyi gerektiren dinamik işler yaratmıştır (Hunsaker & Hunsaker, 2008, s. 86). Bu bağlamda, iş faaliyetleri, organizasyon yapıları, iletişim, stratejiler, süreçler ve politikalarda önemli değişimlerle karşı karşıya kalan işletmeler, belirli bir görev için en iyi donanımına sahip çalışanları, çalıştıkları yerle ilgili herhangi bir endişe duymadan istihdam edebildikleri, sanal takımlardan yararlanabilmektedirler (Cameron & Green, 2020, s. 79). Sanal takımlar, uzaktan çalışanlar ve sanal gruplardan gelişmiş olan bir kavramdır. Uzaktan çalışanlar, bilgi ve telekomünikasyon hizmetlerinin yardımıyla kısmen veya tamamen şirketlerinin fiziksel işyeri dışında çalışanlar olarak karakterize edilmektedir (Hossein, 2012, s. 135). Teknolojinin ilerlemesi ile birlikte ve işletmelerin dünya çapında projeler yürütmesiyle, uzaktan çalışan kavramı daha sonra aynı yöneticiye rapor veren birkaç uzaktan çalışanın karakterize ettiği sanal gruplara dönüşmüştür. Sanal gruplar daha sonra ortak hedeflere ulaşmak için birbirleriyle etkileşime giren sanal gruplarla karakterize edilen sanal takımlara dönüşmüştür. Bu bağlamda, sanal takımlar, “coğrafi ve / veya organizasyonel olarak veya başka bir şekilde dağılmış olan ve belirli bir amacı gerçekleştirmek için iletişim ve bilgi teknolojileri aracılığıyla işbirliği yapan bireyler topluluğu” olarak tanımlanmıştır (Zigurs, 2003, s. 339).

Zigurs (2003, s. 340), sanal takımların 'sanallığını' sistematik olarak değerlendirmek için coğrafi, zamansal, kültürel ve organizasyonel olmak üzere 4 boyutlu bir çerçeve sunmuştur. Coğrafi boyutu tanımlayan şey, farklı coğrafi konumlara dağılmış ekip üyeleri arasındaki fiziksel yakınlık eksikliğidir (Bell & Kozlowski, 2002, s. 23). Sanal takımların zamansal boyutu, farklı zaman dilimlerinde kişilerin sürekli çalışabilmelerini sağlayan bir boyuttur (Bell & Kozlowski, 2002, s. 24). Sanal takımların coğrafi ve zamansal olarak dağılım göstermesi kültürel açıdan da incelenmesi gereken bir boyutu ortaya çıkarmaktadır. Ekip üyelerinin potansiyel kültürel farklılıkları ve değerleri göz önüne alındığında, sanal ortamların kültürel açıdan da farklılaştığı görülmektedir (Marlow vd., 2017, s. 580). Son olarak sanal takımlar organizasyonel olarak dağılmış ekiplerdir. Organizasyonel sınırların aşılması da kültürel sınırları geçmeye yol açabileceğinden, bu boyut kültürel dağılım boyutuyla bağlantılıdır (Bell & Kozlowski, 2002, s. 32).

2000'li yıllardan sonra, işgücünü kolaylaştırmak ve müşterilere daha iyi hizmet sunmak için çalışma, sahadan giderek daha fazla kopmuş ve sanal çalışma ortamı yaygın hale gelmiştir (Felstead & Henseke, 2017, s. 207). Bu nedenle, sanal çalışma ortamını gerektiren uzaktan çalışma birkaç sektörde küresel olarak istikrarlı bir şekilde büyümüştür. Bu sektörler arasında, hizmet sektörü, %17 ile birinci sırada yer almaktadır. Hizmet sektörünü, %12 ile sağlık hizmetleri sektörü, %10 ile finans ve sigorta sektörü, % 8,5 ile imalat sektörü ve %7.5 ile eğitim sektörü izlemektedir (Reynolds, 2017). Avrupa Komisyonu'nun (2020), yapmış olduğu çalışmaya göre 2018 verileri, uzaktan çalışmanın, özellikle bilgi iletişim teknolojileri yoğun hizmetlerde yüksek olduğunu göstermektedir. Avrupa Birliği'ne üye ülkeler üzerinde yapılan inceleme sonucunda bilgi teknolojileri ve diğer iletişim hizmetlerindeki çalışanların % 40'ından fazlası

düzenli olarak veya en azından belli bir sıklıkta uzaktan çalışmaktadır. Eğitim ve yayıncılık faaliyetlerinin yanı sıra, bilgi yoğun iş hizmetleri yelpazesinde düzenli veya sık evden çalışanların payı % 30'un üzerindedir. Ayrıca telekomünikasyon, finans ve sigortacılıkta oran %20 civarında olup, oldukça yüksektir. Bu durumun tersine, uzaktan çalışanların payı, idari ve destek hizmetlerinde ve ayrıca imalat gibi malzemelerin ve / veya nesnelerin fiziksel manipülasyonunu içeren sektörlerde oldukça düşüktür (Avrupa Komisyonu, 2020).

Uzaktan çalışma sistemlerinin günümüzde daha da yaygın hale gelmesinin en önemli nedeni koronavirüs pandemisidir. Küresel pandemi, farklı ülkelerde insanların çalışma şeklini birden değiştirmiş ve uzaktan çalışma sistemine geçiş zorunlu hale gelmiştir. Bu durumun ne kadar devam edeceği ise henüz çok net değildir. Birçok çalışan için uzaktan çalışmanın yeni bir deneyim olduğu göz önünde bulundurulursa, uzaktan çalışma sistemine ve sanal çalışma ortamına uyum sağlamak adına yapılacak çalışmaların fayda sağlayacağı düşünülmektedir.

3. Sanal Çalışma Ortamlarının Getirdiği Zorluklar

Dijital çağda, sanal çalışma ortamına hazırlıklı olmak, küreselleşmiş bir dünyaya yanıt vermek için bir öncelik haline gelmiştir. Günümüzde salgın sırasında ve sonrasında işletmelerin hayatta kalması için sanal çalışma ortamı bir mecburiyet olmuştur. Sanal çalışma ortamında verimliliği ve motivasyonu korumak, çeşitli zorlukları da beraberinde getirmiştir. Eisenberg ve Krishnan (2018, s. 79), sanal çalışma ortamının getirdiği zorlukları ilişki kurma ve güven; iletişim ve bilgi paylaşımı; bakış açısı ve karar verme; liderlik ve çeşitlilik başlıkları altında ele almıştır.

Sanal çalışma ortamı yüz yüze etkileşim olmadan ilişkiler geliştirilen bir ortamdır. Sanal takımlar, hedeflerine ulaşmak için dünyanın farklı yerlerinden bilgi ve bakış açılarına sahip insanları bir araya getirebilmektedir. Ancak bu durum çeşitli sorunları da beraberinde getirmektedir. Örneğin ekip üyeleri bilgiyi paylaşmak istemeyebilir ve bilgilerinin çalınacağını ve potansiyel rakipler tarafından kullanılacağını düşünerek ekibe güvenemeyebilir (Pinjani & Palvia, 2013, s. 151). Böyle bir ortamda kişiler arasında güven oluşturmak zaman almaktadır. Global sanal ekipler incelendiğinde, ekip üyeleri arasında coğrafi olarak mesafe ve kültürel olarak farklılıklar mevcuttur. Bu durum, yüz yüze etkileşim ile karşılaştırıldığında, ekipler arasında güven oluşturmanın önünde bir engel oluşturabilmektedir (Gupta & Pathak, 2018, s. 780). İlişkiler güven oluşumu sayesinde başarılıdır ve sanal ekiplerde proje başarısı için bir zorunluluktur (Hosseini, 2012, s. 138).

Teknoloji aracılığıyla iletişim kurmak, özellikle bilgi paylaşım görev türleri için daha zordur. Bu durum da iletişimde çeşitli problemlerin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Brown ve diğerleri (2007, s. 21), yüz yüze iletişimde bilginin yüzde 70'inin sözlü olmadığını ve bunun sanal bir ekipte kaybolduğunu belirtmiştir. Sanal ekip üyeleri fiziksel yakınlık olmadan iletişim kurduğundan, fiziksel teması, bilgi ve iletişim teknolojisinin aktif ve çeşitli kullanımıyla, destekleyici ve motive edici davranışlarla telafi etmelidir (Lilian, 2014, s. 1258). Sanallik seviyesi arttıkça çalışanların memnuniyet oranlarının daha düşük olduğu öne sürülse de, Marlow ve diğerleri, (2017, s. 586) yaptığı araştırma ile yüksek kaliteli iletişimin bu etkiyi azaltabileceğini savunmuştur.

Coğrafi olarak dağınık olan sanal çalışma takımlarında belirsiz bir ortam hakim olduğu için çalışanlar için adaletsizlik algısı daha çok hissedilebilmektedir. Ekip üyelerinin adaletsizlik algıları yüksek olduğunda, alınacak kararlara daha az katılım göstererek katkı sağlamamayı tercih edebilmektedirler (Tangirala & Alge, 2006, s. 13). Bazı araştırmalar, coğrafi olarak dağınık ekiplerin karar vermeye ilgili belirli görev türleri için dezavantajlı olabileceğini bulmuşlardır (O'Neill vd., 2016, s. 1015). Sanal çalışma ortamında ekip sinerjisi oluşturabilmek önemli bir zorluktur. Ekip sinerjisi ile ekip üyelerinin farklı bakış açılarını ortaya koyması ve daha etkili kararların alınması mümkün olmaktadır. Bu bağlamda, ekip sinerjisi için gerekli olan üç tür farkındalık mevcuttur. Bunlar, üyelerin uygunluğu ve programlar hakkında farkındalık olan etkinlik farkındalığı; proje sırasını ve her bir görevin genel projeye nasıl uyduğu konusunda bir anlayışa sahip olan süreç farkındalığı; ve takımın üyeleri, sosyal çevreleri ve etkileşimleri hakkında bilgiyi içeren sosyal farkındalıktan oluşmaktadır (Hunsaker & Hunsaker, 2008, s. 96).

Sanal çalışma ortamında başarı ve sürdürülebilirlik için sanal liderlik, yüzleşilmesi gereken önemli bir zorluk olacaktır. Sanal liderlik, yüz yüze uygulanan geleneksel liderlikle aynı şey değildir. Geleneksel liderlik

için gerekli olan yetkinlikler, sanal liderlik yetkinlikleri ile farklılık göstermekte ve sanal liderin sahip olması gereken yetkinlikler daha zorlu ve fazla olmaktadır (Maduka vd., 2018, s. 708). Van Wart ve diğerleri, (2019, s. 85) yılında yapmış oldukları çalışmalarında sanal liderlikle ilgili sorunlu konuları 15 başlık altında sıralamışlardır. Bunlar; iletişim netliği eksikliği, yanlış iletişim, aşırı iletişim karmaşıklığı, lider desteği eksikliği, zayıf takım motivasyonu, sanal ekiplerde hesap verebilirlik eksikliği, takım ortamlarında tanınma eksikliği, süreçlerin ve değişimin kötü yönetimi, çeşitli bilgi ve iletişim teknolojilerinin yetersiz anlaşılması, uygun bilgi ve iletişim teknolojilerinin yetersiz kullanımı, zayıf teknoloji yönetimi, zayıf güvenlik yönetimi, lidere yetersiz güven, gerçekçi olmayan beklentiler, zayıf çeşitlilik gözetimi olarak sıralanmıştır. Yapılan araştırmalar sonucunda sanal liderlik ile ilgili temel zorlukların tipik olarak güven yaratma ve sürdürme, mesafe ve zamanla ilgili sorunlar, kültürel farklılıklar ve çeşitlilikten kaynaklanan sorunlarla ilgili olduğu görülmüştür (Snellman, 2014, s. 1256). Bu bağlamda, sanal liderlerin, bilgi paylaşımını, iş planlamasını ve görevlendirmeleri, geri bildirimini, karar vermeyi ve çatışmaların çözümünü kolaylaştıran altyapılar oluşturması gerekecektir (Bell & Kozlowski, 2002, s. 26). Pandeminin getirdiği kısıtlamalarla, etkili sanal liderler işletmeler için önemli bir kaynak haline gelmiştir. İyi sanal liderler, zor durumda olup kapanma noktasına gelen işletmeleri yeniden ayağa kaldırmakta veya yakında kapanma noktasına gelebilecek işletmelerin zaman kazanmasına yardımcı olabilmektedir.

Sanal çalışma ortamında ortaya çıkan zorluklardan bir diğeri kültürel çeşitliliktir. Ekip üyeleri arasındaki farklılıklar, ekip kimliğini etkileyerek işbirliği konusunda zorluk yaratabilmektedir. Fiziksel mesafe ve kültürel çeşitlilik, ekip üyeleri arasında güven oluşumunu tehdit ederek ekip bağlılığını ve uyumunu etkilemektedir (Eisenberg & Krishnan, 2018, 83). Anawati ve Craig, (2006, s. 54), yapmış oldukları çalışmada kültürler arası sanal ekip etkileşimlerini iyileştirmek için davranış çerçevesi çizmişlerdir. Bu bağlamda, genel (örn. kültürel farklılıkları kabul etmek), yazılı ve sözlü (örn. Basit dil kullanma, metaforlardan uzak durma), sadece sözlü (örn. yavaş ve basit konuşmak), sadece yazılı (örn. liste kullanarak kontrollerini sağlamak), dinsel inanış (örn. toplantıları ve son teslim tarihlerini dini bayramlara denk gelmeyecek şekilde ayarlamak), zaman dilimi (saat dilimi farklılıkları için ekstra süre tanımak) ve yüz yüze etkileşim (örn. mümkünse sanal takımla işe başlamadan önce yüz yüze görüşme yapmak) olmak üzere 7 tema üzerinde durmuştur. Sanal çalışma ortamında olası kültürel farklılıkları dikkate alarak iletişim sağlamalı, ekiplere geri bildirim verilmeli ve performanslar doğru bir şekilde analiz edilmelidir.

Sanal ortamlarda çalışan takımlar, farklı zaman dilimlerinde çalışan coğrafi ve organizasyonel olarak dağılmış ekiplerdir. Bu tür bir dağılım nedeniyle, sanal takımlardaki fiziksel temas azalır veya tamamen eksiktir, bu da işbirliğinin bilgisayar tabanlı iletişim gibi bilgi teknolojileri çözümleriyle sağlandığı anlamına gelir. Bu bağlamda, sanal çalışma ortamında karşılaşılan en büyük problem, sanal mesafe bağlantılı konular olarak değerlendirilmiştir. Sanal mesafe kavramı ve sanal mesafeyi etkileyebilecek faktörler bir sonraki bölümde ayrıntılı olarak incelenmiştir.

4. Sanal Mesafe Kavramı

Sanal çalışma ortamlarının temel özelliklerinden bir tanesi coğrafi olarak uzak olan kişilerin bir arada çalışmasıdır. Ancak mesafe kavramı yalnızca fiziksel olarak değil, sosyal ve duygusal bir faktör olarak da ele alınabilmektedir. Aynı binada düzenli olarak yüz yüze çalışan ekip üyeleri arasında bile duygusal ya da psikolojik boşluğu tanımlamak için mesafe kavramı kullanılmaktadır. Bu kavram, sosyal ve duygusal mesafe olarak tanımlanmakta ve sanal organizasyonlarda incelenmesi gereken bir kavram olarak ele alınmaktadır (Lojeski vd., 2006, s. 2).

Yapılan incelemeler sonucunda, sanal ortamda çalışan ekip üyelerinin arasındaki sanal mesafe algısını etkileyebilecek faktörler şu şekilde sıralanmıştır:

4.1. Coğrafi (Mekansal) Mesafe

Coğrafi mesafe, dağınık ekip üyeleri arasındaki fiziksel mesafeyi (fit, mil, vb. cinsinden ölçülür) belirtmektedir. Sanal çalışma ortamı fiziksel mesafenin yoğun şekilde yaşandığı bir çalışma ortamıdır. Çalışanlar arasındaki mesafenin artmasıyla, üyeler daha az iletişim kurmakta ve iletişimde başarısızlık daha yaygın hale gelebilmektedir (Kiesler & Cummings, 2002, s. 77). Coğrafi mesafe ile resmi ve gayri resmi toplantıların yüz yüze toplantılara kıyasla etkileşimsel değeri düştüğü için sanal ekibin çalışma kalitesi zarar

görebilmektedir (Prasad vd., 2017, s. 190). Fiziksel olarak birbirinden uzak olan ekiplerde, aldatma eğilimi, etkileme yeteneği ve işbirliği olasılığı da sanal süreçlerden etkilenebilmektedir (Bradner & Mark, 2002, s. 233). Bu durum, ekip üyelerine ve özellikle sanal liderlere koordinasyon yükü getirebilmektedir (Cummings, 2011, s. 25). Coğrafi mesafe, spontane etkileşimlerin azalmasında önemli etkiye sahip olmaktadır (O'Leary & Cummings, 2007, s. 434). Sanal ekiplerde, geleneksel yüz yüze ekiplere kıyasla sosyal destek düzeyi daha düşük olarak değerlendirilmektedir. Bu durum, sanal liderleri ekibe geri bildirim verme konusunda daha titiz ve hızlı olmaya zorlamaktadır (Zaccaro & Bader, 2003, s. 386).

Coğrafi mesafe kültürel olarak da incelenmesi gereken bir kavramdır. Coğrafi olarak uzak olan bazı ülkeler, dil veya kültür açısından yakın olabileceği gibi (örneğin, Avustralya ve İngiltere), coğrafi olarak yakın olan ülkeler (örneğin, Meksika ve Amerika Birleşik Devletleri) birçok açıdan oldukça farklı olabilmektedir (Jimenez vd., 2017, s. 345). Bu bağlamda, coğrafi mesafenin fazla ya da düşük olmasının sanal mesafe açısından değerlendirilebilmesi için diğer faktörleri de göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

Global şirketler göz önünde bulundurulduğunda farklı ülkelerde faaliyet gösterilmesi, coğrafi mesafeyi zorunlu hale getirmektedir. Bu bağlamda, uluslararasılaşan firmaların ilk etapta hem coğrafi, hem de kültürel olarak ana ülkeye yakın ülkeleri tercih etmesi gerekmektedir. Böylece coğrafi mesafenin yol açabileceği iletişim problemlerinin önüne geçmek daha kolay olacaktır. Ayrıca coğrafi olarak geniş alanda faaliyet gösteren şirketlerde koordinasyonun sağlanabilmesi için etkin liderlere ihtiyaç olacaktır.

4.2. Zamansal Mesafe

Zamansal mesafe, sanal ekip üyelerinin çalıştığı farklı saat dilimlerini kapsayan bir kavramdır. Farklı saat dilimlerinde çalışan ekip üyelerinin varlığı, iş-yaşam dengesi konusunda sorunlar yaratabilmektedir (Jimenez vd., 2017, s. 343). Küresel sanal ekiplerde, ekip üyeleri farklı saat dilimlerinde bulunabilmektedir. Bu durum, tüm ekip üyelerinin online bir ortamda eş zamanlı olarak bir araya gelmesini zorlaştırır (Miloslavic vd., 2015, s. 72). Bu nedenle, zamansal farklılıklar sanal çalışma koordinasyonunu çok daha zor hale getirebilmektedir.

Farklı zaman dilimlerinde faaliyet gösteren ekipler, hiç durmadan çalışabildiği için bir avantaj olarak ele alınabilmektedir. Fakat bu durum aynı zamanda iletişim kesintileri nedeniyle yavaşlamaya da sebebiyet verebilmektedir. Örneğin biri ABD'de, diğeri Japonya'da iki ekip üyesi ele alınacak olursa, Japonya'daki ekip üyesi öğleden sonra saatlerinde bir e-posta gönderdiğinde, ABD merkezli ekip üyesi muhtemelen uyuyor olacağı için e-posta bir sonraki güne kadar görülmeyecektir. ABD merkezli ekip üyesi hemen yanıt verse bile, yanıt Japonya'daki ekip üyesine kendi saat dilimindeki çalışma saatlerinden sonra ulaşacaktır. Bu tarz zaman dilimi farkı sıkıntıları ise ekip üyeleri arasında özveri eksikliği olarak değerlendirilerek ekip içinde çeşitli problemlerin ortaya çıkmasına neden olabilmektedir (Kankanhalli vd., 2006, s. 257). Ayrıca zamansal dağılım, takımların problem çözme yeteneklerini büyük ölçüde etkilemektedir ve zamansal dağılım arttıkça bu yetenek koordinasyon problemleri nedeniyle azalmaktadır (O'Leary & Cummings, 2007, s. 434). Zaman dilimlerinde büyük farklılıklar olan sanal çalışma gruplarında, sanal mesafenin artabileceği görülmektedir.

Global şirketlerin coğrafi olarak farklı konumlarda olmaları, zamansal mesafe kavramının da oluşmasına sebep olabilmektedir. Örneğin Avusturya, ABD, Kore'de faaliyetlerini gerçekleştiren bir Alman firması, Kore'de çalışan elemanı ile ABD'de çalışan elemanını sanal olarak bile bir araya getirememektedir. Ülkeler arasındaki 7 saatlik fark sanal ekip üyelerinin aynı saat diliminde bir araya gelebilmelerine engel olmaktadır. Bu durumda, farklı konumlarda çalışan kişilerin koordineli bir şekilde iş yapabilmesi için mesai saatlerinin dışında da iletişim halinde olmaları gerekebilmektedir. Böyle bir durumda firmaların iş-yaşam dengesinin ihlalini en aza indirmek adına, mesai saatleri dışında gerçekleşen çalışmalarını çeşitli teşvik sistemleri ile motive etmeleri, çalışanların motivasyonu ve verimliliği için iyi olabilecektir.

Zaman dilimi farklılıklarında belli ülke grupları ile ayrı ayrı toplantılar düzenlenmesi gerekebilmektedir. Böyle bir durum da sanal ekip liderlerine ayrıca bir yük olmaktadır. Çünkü sanal ekip lideri konuyla ilgili farklı ülke gruplarına iki kere toplantı yapmak durumunda kalabilmektedir. Zamansal mesafenin önüne geçebilmek adına yapılan bu toplantılar sanal liderlerin ekstra çalışmasına sebep olabilmektedir.

4.3. İlişkisel Mesafe

İlişkisel mesafe, ekip üyelerinin organizasyon ile bağlantıları arasındaki farkı ifade eder. Örneğin, bir şirketin çalışanı, aynı şirketin dış kaynak kullanımı sonucu çalıştırdığı bir çalışana göre ilişkisel olarak daha yakındır. İlişkisel mesafenin sosyal uyumda, bilgi sistemleri ağlarında ve lider etkililiğinde önemli bir rol oynadığı gösterilmiştir (Moody & White, 2003, s. 120). Dış kaynak kullanımı ile ilişki kurulan firmalar ile bazı durumlarda, firmaların birbirinin iş yapış usullerini bilmemeleri sebebiyle sorunlar yaşanabilmektedir. Bu durumun önüne geçebilmek adına dış kaynak ilişkisi kurulacak firmaların iyi araştırılması ve firma kültürüne benzer işletmeler ile çalışılması ilişkisel mesafenin düşürülmesinde fayda sağlayabilecektir.

İlişkisel mesafe konusunda incelenebilecek bir diğer nokta ilişkisel bağlantılar üzerinedir. İlişkisel bağların kuvvetli olması yani grup üyeleri arasındaki yakınlık, bilgi alışverişinde bulunmaya yardımcı olarak, grubun performansını olumlu yönde etkilemektedir (Beranek & Martz, 2005, s. 200). Çalışanlar iş arkadaşları, liderler ve astlarla farklı düzeyde ilişkiler geliştirir. Lider üye değişim (LMX) teorisine göre (Dansereau vd., 1975, s. 70) lider-takipçi ilişkileri ast ile olan ilişkiye göre farklılık göstermektedir. Lider ile birkaç ast arasında yakın bir ilişki geliştirilirken, lider astlarının geri kalanıyla resmi ilişkiler oluşturmaktadır (Dienesch & Liden, 1986, s. 621). Burada liderin yüksek kalitede ilişki oluşturduğu astlar “grup içi” olarak değerlendirilirken, düşük kalitede formal ilişkiler geliştirilen astlar “grup dışı” olarak adlandırılmaktadır. Liderler, grup içi üyelere daha fazla destek sağlarken, grup içi üyelerle ilişkisel mesafe kavramını düşürmekte, grup dışı üyelerle ise ilişkisel mesafeyi arttırmaktadır. Sanal çalışma takımlarında ilişkisel mesafenin düşük olması, sanal mesafenin de azalmasına yardımcı olacaktır.

Özellikle sanal çalışma ekiplerinde grup içi ve grup dışı ayrımının daha fazla hissedileceği düşünülmektedir. Grup dışı olarak görülen sanal çalışanlarla etkileşimin azalması, çalışanın profesyonel anlamda gelişmesini engelleyebilmekte ve çalışanın örgüte bağlılığını düşürebilmektedir. Bu durum ilişkisel mesafenin oluşmasına sebebiyet vereceği için lider-çalışan etkileşiminin doğru bir şekilde kurgulanması gerekmektedir. Burada özellikle liderlere büyük rol düşmektedir. Grup içi ve grup dışı ilişkilerin ortaya çıkması ayrıca biçimsel olmayan iletişim türlerinden dedikodu ağının oluşmasına sebebiyet verebilmektedir. Sanal çalışma ortamı olsa da dedikodu ağının oluşumu kaçınılmazdır. Bu durumda oluşabilecek sorunların önüne geçebilmek adına sanal liderlerin sanal ekip üyeleri ile açık ve dürüst bir şekilde iletişim kurmaları gerekmektedir.

4.4. Kültürel Mesafe

Sanal çalışma ortamının zorlukları, teknik sistemleri yönetme zorluklarından çok, ulusal kültürel farklılıklar (ör. yorumlama sorunları, yetersiz dil becerileri vb.) nedeniyle etkileşim kuramamalarından kaynaklanabilmektedir (Holtbrügge & Schillo, 2008, s. 283). Örneğin, e-postalardaki yazılı dil ihlalleri (ör. imla ve dil bilgisi hataları), insanların uyumluluk ve güvenilirlikle ilgili olumsuz algılarını tetikleyebilmektedir (Vignovic & Thompson, 2010, s. 274). Dilsel ve ulusal faktörlerin kültürel çeşitliliği, sanal ekiplerde zayıflıklar yaratabilmekte ve hem görev hem de ilişki çatışmasına neden olabilmektedir (Kankanhalli vd., 2006, s. 259). Küresel iş dünyasında kullanılan ana dil İngilizce’dir. Fakat, farklı kültürler İngilizce’yi farklı şekillerde kullanabilmektedir. Bu bağlamda dil problemi kültürel mesafenin oluşmasına sebebiyet verebilmektedir.

Farklı kültürlerdeki farklı iletişim tarzları, sanal ortamlarda çeşitli problemlere yol açabilmektedir. Örneğin bazı kültürler doğrudan iletişim tarzını kullanırken, bazı kültürler dolaylı iletişim tarzını tercih edebilmektedir. Bu durumda doğrudan iletişim tarzını benimseyen kültürlerde, direk konuya odaklanıldığı için farklı kültürden çalışanlar bu durumu kimi zaman kabalık olarak algılayabilmektedir. Dolaylı iletişim tarzını benimseyen kültürlerde ise konuya direk girilmeyip, süreç uzadığı için çeşitli sorunlar yaşanabilmektedir. Örneğin, Türk kültüründe bir toplantıya başlamadan önce, sohbet edilmesi sonrasında konuya girilmesi durumu oldukça normal karşılanırken, özellikle Alman kültürü gibi farklı kültürlerde bu durum zaman kaybı olarak algılanabilmektedir.

Kültürel olarak çeşitlilik içeren sanal takımlar, çalışma normları, karar verme davranışları, ekip yapısı ve süreçleri, liderlik, zamansal eğilimler vb. dahil olmak üzere birçok konu hakkında farklı bakış açılarına sahip kişilerden oluşmaktadır. Kültürel olarak farklı gruplar yaratıcılığı ve memnuniyeti artırabileceği gibi, homojen gruplarla karşılaştırıldığında düşük düzeyde bir sosyal entegrasyon ve yüksek düzeyde bir ekip

çatışmasına sebep olabilmektedir (Stahl vd., 2010, s. 699). Farklı kültürel normlar, çalışma sistemlerini de doğrudan etkilemektedir. Bir kültürde iş-yaşam dengesi çok keskin sınırlarla belirlenmişken, diğer kültürde durum aynı olmayabilir. Bu durumda örneğin bir yakını hastalanan bir çalışanın o gün işten izin alması, Türk kültürü gibi bazı kültürlerde- olağan karşılanırken, Alman kültürü gibi kültürlerde sorumsuzluk olarak değerlendirilebilmektedir. Ülkelerin kültürel farklılıklarından bir diğeri cinsiyetçi yaklaşımlardır. Bu bağlamda bazı kültürlerde kadın yöneticiler, takımları yönetirken birtakım sorunlar ile karşılaşabilmektedir. Örneğin Arap kültürü gibi bazı kültürlerde erkekler, kadın yöneticilerden talimat almak istememekte ve talimatları uygulamama eğilimi gösterebilmektedir. Bu durumun önüne geçebilmek adına bu tarz kültürlerde erkek yöneticiler ile çalışılabilmektedir.

Global firmalar dünyanın dört bir yanında faaliyet gösterdiği için çok farklı kültürlerden çalışanları bünyesinde barındırmaktadır. Bu bağlamda kültürel farklılıkları yönetme beceresi firmanın sürdürülebilirliği için önemli kavramlardan bir tanesidir. Özellikle global sanal ekiplerde kültürel zekaya sahip liderlerin varlığı, kültürel farklılıklardan kaynaklı sorunların çözülmesine yardımcı olacaktır. Tüm çalışanların özellikle firmanın faaliyet gösterdiği ülke kültürünü öğrenmesi adına eğitimler düzenlenmesi, karşılıklı yanlış anlaşılmaların önüne geçilmesini sağlayacaktır. Ayrıca işletme değerlerinin tüm çalışanlar tarafından benimsenerek uygulanması, kültürel farklılıkların önüne geçilmesine yardımcı olabilmektedir.

4.5. Sosyal Mesafe

Sosyal mesafe, ekonomik olarak tanımlanmış sınıf veya statü farklılıkları dahil olmak üzere, sosyal alandaki etkileşimlere bağlı yakınlık ve mesafe duyguları olarak ele alınmaktadır (Lojeski vd., 2006, s. 2). Yapılan araştırmalara göre sanal çalışma ortamının dezavantajlarından birisi üyeler arasında algılanan yüksek düzeyde sosyal mesafedir (Dulebohn & Hoch, 2017, s. 569). Çalışma ortamlarında ast-üst ilişkileri birtakım statü farklılıklarını da beraberinde getirmektedir. Özellikle ücretlendirme konusunda hissedilen farklılıklar, ast-üst ilişkilerinde sosyal mesafenin oluşmasında etkili olabilmektedir. Bu bağlamda, adil ücretlendirme sistemlerinin şeffaf bir şekilde gerçekleştirilmesi bu konudaki sorunları ortadan kaldırmaya yardımcı olacaktır.

Sosyal mesafe kavramı aynı zamanda, sosyal ve duygusal konularda iletişim teknolojisi seçimi ile ilgili bir faktördür. Ekip liderlerine göre, ekip üyelerine kişisel geri bildirim veya destek verirken yüz yüze iletişim çoğunlukla en iyi iletişim kanalı olarak görülmektedir. Örneğin, ekip üyelerinden biri zor bir durum yaşadığında, ekip lideri telefon görüşmesi yerine yüz yüze iletişimin daha etkili olduğunu ileri sürmektedir. Fakat bu durum sanal organizasyonlarda özellikle coğrafi uzaklık nedeniyle çoğu zaman mümkün olmamaktadır (Sivunen & Valo, 2006, s. 63). Sosyal mesafenin yüksek algılandığı sanal çalışma ortamında, sanal mesafenin yüksek olacağı görülmektedir. Bu bağlamda, işletmelerde insan kaynakları departmanına oldukça önemli bir görev düşmektedir. Çalışanlar sanal sistemde çalışsalar bile fiziksel, finansal, gelişimsel ve duygusal olarak desteklenmeli ve geliştirilmelidir. Bu bağlamda örneğin bazı şirketler işe başlamadan önce online yoga gibi çeşitli fiziksel aktiviteler ile güne başlayarak çalışanlarını hem fiziksel hem de duygusal olarak desteklemiştir. Çalışanların karşı karşıya kaldıkları finansal stresin üstesinden gelmelerine destek olmak açısından bir örnek verilecek olursa, çalışanların maaş gününden önce kazanılan ücretlerine erişim sağlamak firmaların sunduğu finansal desteğe örnek olarak verilebilir. Bu gibi aktiviteler çalışanların kendilerine değer verildiğini hissederek şirkete olan bağlılığı arttırmakta ve sanal mesafenin önüne geçilmesine yardımcı olmaktadır. Ayrıca sanal liderlerin, ekip üyelerinin her biri ile haftada 1 gün, 10 dakikalık sanal toplantılar yaparak, genel durumu ile ilgili sohbetler etmesi, çalışanın desteklendiğini hissetmesine yardımcı olabilecektir.

4.6. Görevlerin Karşılıklı Bağımlılığı

Görevlerin karşılıklı bağımlılığının fazla olduğu takımlarda, ekip üyesinin sorumlulukları diğerlerine bağlıdır ve bu durum ekip üyeleri arasında etkili iletişim ihtiyacını artırır (Marlow vd., 2017, s. 584). Birbirine bağlı görevler daha fazla iletişim gerektirir (Bishop & Scott, 2000, s. 448), bu da ekip üyeleri arasındaki mesafenin azalmasına yol açmaktadır.

Görev bağımlılığı yüksek olan ekip üyeleri, birbirlerinden bağımsız çalışan ekip üyelerine göre daha sık ve daha kaliteli etkileşim eğilimindedir (Hollenbeck & Spitzmuller, 2012, s. 761). Bu nedenle, görev

bağımlılığı, çalışanların yakın bir şekilde çalıştıkları kişilerle etkileşimleri başlatmaları ve sürdürmeleri için önemli bir neden olabilmektedir (Hinds & McGrath, 2006, s. 344). Görevlerin karşılıklı bağımlılığı arttığında, bireyler arasındaki bağımlılıklar ve koordinasyon gereksinimleri de artmaktadır (Burke vd., 2006, s. 294). Görev bağımlılığının yüksek olduğu işlerde çalışanlar arasında iletişim artmakta ve sorumluluklar yerine getirilirken karşılıklı güven duygusu kurulmaktadır (Liao, 2017, s. 656). Bu nedenle, ekip üyeleri, görev bağımlılıkları yüksek olduğunda, diğer ekip üyelerinin eylemlerine ve düşüncelerine daha özen göstermektedirler (Van Der Vegt vd., 2000, s. 649). Görevlerin karşılıklı bağımlılığının arttığı durumlarda, sanal mesafenin azalacağı görülmektedir.

İş yerinde karşılıklı görev bağımlılığı olan kişiler ile daha sık iletişim kurulması gerekmekte ve işlerin birbirine bağlı olması sebebiyle koordinasyona ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda en büyük problem sanal çalışma ortamındaki denetim eksikliğidir. Çalışanlar denetim eksikliği sebebiyle görevlerini erteleme ya da yapmama eğilimi gösterebilmektedirler. Bu durumda görevin bağlantılı olduğu diğer çalışanın da işi aksayabilmektedir. İşlerin aksamaması adına bazı çalışanlar kendilerine atanan görevin sınırlarından çıkarak, kendi görevi olmayan işleri de yapabilmektedir. Bu durum da çalışanın bu süreçte tükenmişlik yaşamasına sebep olabilmektedir. Ayrıca firma verimliliği ve performansı da olumsuz etkilenebilmektedir. Bu durumda çalışanların doğru bir şekilde denetlenmesi ve karşılıklı güven sağlanarak işlerin koordinasyonunun sağlanması gerekmektedir. Görevlerin, belirlenen hedeflerin ve beklentilerin açık bir şekilde ifade edilmesi, sanal mesafenin oluşmasını engelleyecektir.

Sanal çalışma ortamı, fiziksel olarak bulunulan çalışma ortamlarından tamamen farklılaşmaktadır. Örneğin fiziksel olarak gidilen geleneksel çalışma sisteminde, herhangi birinden bir konuda yardım istenecek ise kapısı çalınarak müsait olup olmadığı sorulmakta, çalışmaya müsait ise içeri girilerek işler yapılmaktadır. Sanal çalışma ortamında böyle bir kapının olmayışı, herkesin her an tüm çalışanlar ile iletişim halinde olabilmesine yol açmıştır. Bu durum bazen suüstimal edilebilmektedir. Örneğin çalışanlar kendilerini online ortamda meşgul olarak gösterebilirler dahi mail atmak, online video görüşmesi ayarlamak, telefon etmek gibi yollarla çalışanlara bir şekilde ulaşılmaya çalışılmaktadır. Ayrıca sanal ortamlarda çalışan kişilerin sürekli online olduğu varsayılarak, gönderilen maillerin görülme ihtimali olmadığı düşünülmektedir. Bu durum görevlerin karşılıklı bağımlılığının yüksek olduğu sanal ekiplerde oldukça sık rastlanabilmektedir. Bu tarz sorunların üstesinden gelindiği takdirde, sanal mesafenin önüne geçileceği düşünülmektedir.

4.7. İlişki Geçmişi

İlişki geçmişi, bir kişinin çalıştığı ekipten herhangi bir kişiyle, iş arkadaşı olmadan önce var olan ilişkisini belirtmektedir. İlişki geçmişinin, sanal ekiplerde açıklığı, güveni ve bilgi paylaşımını olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır (Alge vd., 2003, s. 28). Küresel sanal ekiplerde yeni bir kişiyle çalışma ilişkisine güvenin, yüz yüze etkileşimli ekiplere kıyasla daha zor olduğu görülmüştür. Ekip arkadaşlarının güvenilirliğini, hiç tanışmadan değerlendirmenin oldukça zor olduğu ileri sürülmüştür (Pinjani & Palvia, 2013, s. 145). İlişki geçmişi olan lider-çalışan, çalışan-çalışan ilişkilerinde sanal mesafenin daha az olacağı görülmektedir.

Beranek ve Martz (2005, s. 209), yapmış olduğu çalışmasında, ilişkisel bağlantı eğitimi alan ekiplerin daha yüksek düzeyde ekip uyumu gösterdiği sonucuna ulaşmıştır. Eğitimler ile ekipler sanal toplantı süreci hakkında daha iyi bir izlenime sahip olmuş ve eğitim sonucunda memnuniyet seviyeleri artmıştır. Bu nedenle bu tarz eğitimler, sanal ekipler için yararlı görülmektedir. İlişkisel bağlantı eğitimi, grupların birlikte nasıl çalıştığına ilişkin beklentileri oluşturma ve yönetme açısından bir fayda sağlayabilmektedir. Bu durum, özellikle grup bütünlüğü üzerindeki olumsuz etkilerin azaltılması açısından avantajlıdır. Ekip koordinasyonu oluşturabilmek, sanal mesafenin önüne geçebilmek için üzerinde durulması gereken konulardan bir tanesidir.

4.8. Yüz Yüze Etkileşim

Sosyal varlık kavramı, sanal çalışma araştırmasında ekip üyelerinin diğer grup üyelerinin varlığını ne ölçüde hissettiğini ve grubun iletişimde ortaklaşa yer aldığı hissini tanımlamak için kullanılmıştır (Andres, 2002, s. 40). Sosyal varlığın sürekliliği için yüz yüze etkileşime ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle yüz yüze

etkileşim sıklığı, sanal mesafe algısı ile ilişkilendirilebilmektedir. Erhart (2018, s. 21), çalışmasında yüz yüze iletişim kurma sıklığı arttığında ekip üyelerinin daha düşük seviyede ilişki çatışması ve görev çatışması yaşadığı sonucuna ulaşmıştır. Hertel ve diğerleri (2005, s. 86), ekip başlangıcı sırasında yüz yüze iletişim gerçekleştiğinde sanal ekip üyeleri arasındaki memnuniyetin arttığını belirtmektedir. Bu bağlamda, sanal ekiplerin çeşitli aralıklarla yüz yüze etkileşime geçmeleri sanal mesafe kavramını düşürebilmelerine yardımcı olabilecektir. Bunun için firmaların piknik düzenlemek, sinemaya gitmek, workshoplara katılmak gibi çeşitli firma aktiviteleri yaptığı görülmektedir. Özellikle sanal ekiplerin bu aktiviteleri bir rutin haline getirerek, yüz yüze etkileşimi arttırmaları, çalışanların birbirini daha iyi tanınması ve örgüte aidiyet hissetmesi için faydalı olabilecektir.

Günümüzde koronavirüs pandemisi nedeniyle, devletler çeşitli tedbirler alarak, kısıtlamalara gitmiştir. Birçok şirket sosyal izolasyonu sağlamak adına yüz yüze etkileşimi mümkün olduğunca minimum seviyeye çekerek, uzaktan çalışma sistemlerine geçiş yapmıştır. Bu bağlamda, pandemi döneminde sanal mesafe kavramını etkileyen en önemli faktörlerden birinin, kısıtlamalar sebebiyle yüz yüze etkileşim olduğu görülmektedir. Sanal olarak da olsa çalışanların bu süreçte birbirlerini görerek etkileşim kurmaları oldukça önemlidir. Sanal çalışma ortamında gerçekleştirilen toplantılarda örneğin Almanlar kameralarını açmayarak, kapalı bir şekilde toplantılarını sürdürürken, Amerikalılar kamera açarak, sanal da olsa yüz yüze etkileşime girebilmektedir. Bu da kültürel olarak farklı olan ülkelerde yüz yüze etkileşime verilen önemin farklılaştığını bize göstermektedir.

4.9. Takım Büyüklüğü

Sanal çalışma ortamında sanal mesafe kavramını etkileyen boyutlardan bir tanesi çalışma takımının büyüklüğüdür. Stahl ve diğerleri (2010, s. 702), daha büyük takımların zaman, enerji, para ve uzmanlık gibi kaynakları daha iyi elde edebileceği için takım büyüklüğünün artabileceğini belirtmişlerdir. Fakat genel olarak, takım büyüklüğü artışı, çıktı kalitesi ve miktarı açısından performansı ve üretkenliği önemli ölçüde azaltabilmektedir. Araştırmacılar, takım büyüklüğü arttıkça, bir ekibin yönetmesi gereken değişkenlerin sayısı arttığından, iletişim ve uyum dahil olmak üzere birçok alanda daha fazla sorun yaşama eğiliminde olduklarını belirtmişlerdir. Benzer şekilde, Koh ve Lim (2012, s. 72), takım büyüklüğünün sanal ekip katılımını, tartışmasını ve işbirliğini etkileyebileceğini belirtmektedirler. Takımlar daha fazla kişiyi içerdiğinde, özellikle beyin fırtınası gibi fikir üretiminde daha fazla kişinin konuya dahil olmasına yardımcı olmaktadır. Öte yandan, büyük takımlarda, üyeler grup içinde saklanabileceği için geri planda kalan ya da işten kaçan kişilerin görülmesini engelleyebilmektedir. Bu nedenle, takım büyüklüklerinin yüksek olması çalışanların eşit katılım sağlamamasına sebebiyet verebilmektedir (Alnuaimi vd., 2010, s. 224). Takım büyüklüğünün artması ile grup içinde çeşitli uyuşmazlıkların artma olasılığı ortaya çıkmakta, katılım azalabilmekte, çalışan personelin performans değerlendirmesinin yapılması daha zor hale gelebilmektedir. Bu bağlamda, takım büyüklüğünün doğru bir şekilde kurgulanması, sanal mesafe kavramının ortaya çıkmasını engelleyebilecektir.

4.10. Çoklu Görev

Çoklu görev, birden fazla işi bir arada yapmak ile ilgilidir. Anlık mesajlaşma, sosyal ağ siteleri gibi uygulamalar, dizüstü bilgisayarların veya cep telefonlarının ekranlarının sürekli aktif olması, her zaman katılımcıların dikkatini dağıtarak çoklu görevi uyarma eğilimindedir (Dennis vd., 2010, s. 855). Bu tür teknolojik uyarıcılar, çalışanların odak noktasını dağıtarak, toplantı konusu dışında kalmasına neden olarak sosyal mesafeyi artırabilmektedir (Benbunan-Fich & Truman, 2009, s. 141). Sanal işbirliği araçları toplantılara uzaktan katılımı mümkün kılarken, katılımcıların görüntülerini ya da seslerini kapatabilmeleri sebebiyle katılımcıların varlığına dair bilgileri gizleyebilmektedir. Örneğin toplantıya görüntüsünü açmadan bağlanan bir çalışan, toplantı yüz yüze şekilde gerçekleşmediğinden toplantı dışında başka işler ile ilgilenmektedir. Bu durum da çalışan üzerindeki sosyal baskıyı azaltmaktadır (Wasson, 2004, s. 56)

Anlık mesajlaşma, grup sohbeti ve sesli veya görüntülü bağlantılar gibi toplantı esnasında kullanılabilen çoklu iletişim kanalları sosyal mesafe ile ilişkilendirilebilir. Örneğin ekip toplantısı sırasında ekip üyeleri arasında eş zamanlı bire bir yazılı sohbet varsa, ekip tartışmasına dikkat çekmekte zorluklar yaşanabilmektedir (Sivunen & Nordbäck, 2015, s. 31).

Aynı anda birden fazla görev üzerinde çalışan bir kişiyi tanımlamak için kullanılan bir terim olan çoklu görev, çalışanlar üzerinde stres yaratabilir, daha az verimlilik ve üretkenliğe yol açabilir (Brillhart, 2004, s. 306). Çoklu görev yapabilmeye olasılığının arttığı sanal ortamlarda, sanal mesafe kavramının artacağı düşünülmektedir.

Sanal çalışanlar genellikle işlerini evden sürdürdükleri için dikkat dağıtıcı bir çok faktör ile karşı karşıya kalmaktadır. En basit olarak evdeki diğer aile bireylerinden ya da dışarıdan gelen sesler dikkat dağıtıcı dış çevre faktörleri olabilir. Aynı zamanda özellikle kadınların ev içi rolleri de, işlerine odaklanmalarında sorun yaratabilir. Bu durumda çalışma ortamlarını elverişli hale getirmek işletmelerin sorumluluğu olmaktadır. Çoklu görev ve dikkat dağıtıcı unsurların elimine edilmesi çalışan konsantrasyonunu arttırarak, çalışanın motivasyon ve performansını arttıracaktır.

4.11. Teknik Beceri

Kişinin teknik bilgisinin yüksek olması ve bunu yönetebilme becerisi, uzaktan etkileşimde önemli rol oynamaktadır (Staples vd., 1999, s. 773). Daha az teknik yeterliliğe sahip üyeler sanal ortamlarda daha az aktif olacaktır. Buna karşılık teknik becerileri yüksek olan çalışanların sosyal mesafeyi azaltacak iletişim ağları kurabileceği görülmüştür. Yapılan araştırmalara göre kurumsal şirketlerin, sanal ekip üye seçimlerinde teknik ve kişilerarası becerilere odaklandığı görülmüştür (Kirkman vd., 2002, s. 185). Bu bağlamda teknik becerisi yüksek olan çalışanların, sanal mesafeyi azaltma konusunda daha başarılı olacağı görülmektedir.

Sanal çalışma ekiplerinin teknik bilgi ve becerilerini geliştirmek firmaların odaklanması gereken konulardan birisidir. Teknolojinin sürekli geliştiği günümüzde, teknik ekipman eğitimlerinin doğru aralıklarla yapılması çalışanların gelişimini destekleyecektir. Ayrıca kullanılan araç ve uygulamaların kullanımına ilişkin ayrıntılı yönergelerin, el kitaplarının hazırlanması çalışanların sorun yaşadıkları noktalarda destek sağlayacaktır.

5. Sonuç

Küresel salgının en büyük yansımalarından biri uzaktan çalışma sistemlerine geçiş ve sanal çalışma ortamının ön plana çıkmasıdır. Yapılan araştırmalar uzaktan çalışma oranlarının salgın öncesine göre daha yüksek olmaya devam edeceğini göstermektedir. Bu bağlamda, sanal çalışma ortamını anlamak ve geliştirmek için çalışmalar yapmak önemli hale gelmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda, sanal çalışma ortamında karşılaşılan zorlukların en büyük nedeninin sanal mesafe kaynaklı olduğu görülmüştür. Sanal mesafe, yalnızca coğrafi ve zamansal mesafe kavramlarını içermekle kalmayıp, sosyal ve duygusal faktörlerden de etkilenmektedir. Makale incelemeleri sonucunda sanal çalışma ortamında karşılaşılan zorluklardan yola çıkarak, sanal mesafe kavramını oluşturan faktörler incelenmiştir. Bu faktörler coğrafi mesafe, zamansal mesafe, ilişkisel mesafe, kültürel mesafe, sosyal mesafe, görevlerin karşılıklı bağımlılığı, ilişki geçmişi, yüz yüze etkileşim, takım büyüklüğü, çoklu görev, teknik beceriler olmak üzere on bir başlık altında toplanmıştır. Çalışma kavramsal bir çerçevede dizayn edilmiş olup, gelecekte yapılacak çalışmaların bu çerçeveyi ampirik olarak test etmesi önerilmektedir.

6. Extended Abstract

Developments in communication and information technologies have brought some changes in the way of doing business. Nowadays, with the coronavirus pandemic, many companies have necessarily switched to virtual work environments. It is anticipated that businesses will maintain their remote working system, even for a part of their operations.

Remote work systems provide various advantages to businesses in terms of cost, access to workforce and environmental sustainability. In addition to the advantages, virtual working environments also bring a number of challenges. As a result of the examinations, it was seen that the biggest cause of the difficulties encountered in virtual working environments is due to virtual distance. Virtual distance not only includes the concepts of geographic and temporal distance, but is also influenced by socio-emotional factors. In this context, in this study, as a result of the article reviews based on the difficulties encountered in virtual working environments, the factors that make up the concept of virtual distance were conceptually examined. These factors are grouped under eleven headings: geographical distance, temporal distance, relational distance, cultural distance, social distance, interdependence of tasks, relationship history, face-to-face interaction, team size, multitasking, and technical skills.

Geographical distance refers to the physical distance between scattered team members. With increasing distance between employees, members communicate less and communication failure may become more common (Kiesler & Cummings, 2002, p.77). Geographical distance is also a concept that needs to be studied culturally. In this context, it is necessary to consider other factors in order to evaluate the geographic distance being too high or too low in terms of virtual distance.

Temporal distance, is a concept that covers different time zones in which virtual team members work. The presence of team members working in different time zones can create problems in work-life balance (Jimenez et al., 2017, p.343). As a result of the research, it is seen that the virtual distance can increase in virtual working groups, which have great differences in time zones.

Relational distance, refers to the difference between team members' connections with the organization. For example, an employee of a company is relationally closer to an employee who outsources by the same company. As a result of the investigations, the low relational distance in virtual work teams will help reduce the virtual distance.

Due to reasons such as national cultural differences, ex. interpretation problems, and insufficient language skills, it can lead to the formation of cultural distance in virtual work environments (Holtbrügge & Schillo, 2008, p.283). As a result of the examinations, it is seen that in virtual working environments where cultural diversity is high, cultural distance may also be high, therefore virtual distance will increase.

Social distance is considered as feelings of closeness and distance related to interactions in the social sphere, including economically defined class or status differences (Lojeski et al., 2006, p. 2). In virtual working environments where social distance is perceived high, it is seen that the virtual distance will be high.

In teams where the interdependence of tasks is high, the responsibilities of the team member depend on others, and this increases the need for effective communication between team members (Marlow et al., 2017, p.584). As a result of the examinations, it is seen that virtual distance will decrease in cases where the interdependence of the tasks increases.

Relationship history refers to a person's relationship with someone in their team before they became a colleague (Alge et al., 2003, p.28). It is seen that virtual distance will be less in leader-employee, employee-employee relations which has a relationship history.

Face-to-face interaction is required for the continuity of social existence. Therefore, the frequency of face-to-face interaction can be associated with the perception of virtual distance. It is seen that one of the most important factors affecting the concept of virtual distance during the pandemic period is face-to-face interaction due to restrictions.

With the increase in team size, the possibility of various conflicts within the group arises, participation may decrease, and performance evaluation of the employees may become more difficult. In this context, setting up the team size correctly may prevent the emergence of the virtual distance concept.

Multitasking is all about doing multiple things together. Multitasking can cause stress on employees and lead to less efficiency and productivity (Brillhart, 2004, p. 306). It is thought that the concept of virtual distance will increase in virtual environments where the possibility of multitasking increases.

Having high technical knowledge and the ability to manage it play an important role in distance interaction (Staples et al., 1999, p. 773). In this context, it is seen that employees with high technical skills will be more successful in reducing virtual distance.

The study has been designed in a conceptual framework and it is suggested that future studies should test this framework empirically.

Keywords: Virtual Distance, Virtual Working Environments, Telecommuting.

Kaynakça

Alge, B. J., Wiethoff, C., & Klein, H. J. (2003). When does the medium matter? Knowledge-building experiences and opportunities in decision-making teams. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 91(1): 26-37.

- Alnuaimi, O.A., Robert, L.P., & Maruping, L. M. (2010). Team size, dispersion, and social loafing in technology-supported teams: a perspective on the theory of moral disengagement. *Journal of Management Information Systems*, Vol. 27 No. 1, pp. 203-230.
- Anawati, D., & Craig, A. (2006). Behavioral adaptation within cross-cultural virtual teams. *IEEE transactions on professional communication*, 49(1), 44-56.
- Andres, H. (2002). A comparison of face-to-face and virtual software development teams. *Team Performance Management*, 8, 39-48.
- Avrupa Komisyonu, (2020). Telework in the EU before and after the COVID-19: where we were, where we head to. https://ec.europa.eu/jrc/sites/jrcsh/files/jrc120945_policy_brief_-_covid_and_telework_final.pdf [Erişim Tarihi: 04 Ocak 2021].
- Bell, B.S., & Kozlowski, S.W.J. (2002). A typology of virtual teams: implications for effective leadership. *Group and Organization Management*, Vol. 27 No. 1, pp. 14-49.
- Benbunan-Fich R, & Truman G. E. (2009). Multitasking with laptops during meetings. *Communications of the ACM*, 52(2): 139-141.
- Beranek, P. M., & Martz, B. (2005). Making virtual teams more effective: improving relational links. *Team Performance Management*, Vol. 11 No. 5/6, 200-213.
- Bishop, J., & Scott, K. (2000). An Examination of Organizational and Team Commitment in a Self-Directed Team Environment. *Journal of Applied Psychology*, 85, 439-450.
- Bradner, E., & Mark, G. (2002). Why Distance Matters: Effects on Cooperation, Persuasion and Deception. Paper presented at the CSCW '02, New Orleans, Louisiana.
- Brillhart, P. E. (2004). Technostress in the Workplace Managing Stress in the Electronic Workplace. *Journal of American Academy of Business*, Cambridge, 5(1/2): 302-307.
- Brown, M.K., Huettner, B., & James-Tanny, C. (2007). *Managing Virtual Teams: Getting The Most From Wikis, Blogs, and Other Collaborative Tools*, Wordware Publishing, Inc. and Jones and Bartlett Publishers, Sudbury, MA.
- Burke, C. S., Stagl, K. C., Klein, C., Goodwin, G. F., Salas, E., & Halpin, S. M. (2006). What type of leadership behaviors are functional in teams? A meta-analysis. *The Leadership Quarterly*, 17(3), 288-307. <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2006.02.007>.
- Cameron, E., & Green, M. (2020). *Making sense of change management: a complete guide to the models, tools and techniques of organizational change*. 5th ed., London: KoganPage.
- Cummings, J. N. (2011). Economic and Business Dimensions Geography Is Alive and Well in Virtual Teams. *Communications of the ACM*, 54, 24-26. <http://dx.doi.org/10.1145/1978542.1978551>
- Dansereau, F., Graen, G., & Haga, W. J. (1975). A vertical dyad linkage approach to leadership within formal organizations . A longitudinal investigation of the role making process. *Organizational Behavior & Human Performance*, 13(1), 46-79.
- Dennis, A. R., Rennecker, J. A., & Hansen, S. (2010). Invisible whispering: Restructuring collaborative decision making with instant messaging. *Decision Sciences*, 41(4): 845-886.
- Dienesch, R. M., & Liden, R. C. (1986). Leader-member exchange model of leadership: A critique and further development. *Academy of Management Review*, 11(3), 618-634.
- Dulebohn, J. H., & Hoch, J. E. (2017). Virtual teams in organizations. *Human Resource Management Review*, Volume 27, Issue 4, December 2017, Pages 569-574.
- Eisenberg, J., & Krishnan, A. (2018). Addressing virtual work challenges: learning from the field. *Organization Management Journal*, 15(2), 78-94.
- Erhart, J. (2018). The relationship between the amount of FtF-interaction and conflict in virtual teams: the moderating role of a shared identity (Doctoral dissertation).
- Felstead, A., & Henseke, G. (2017). Assessing the growth of remote working and its consequences for effort, well-being and work-life balance. *N. Technol. Work Employ.* 32, 195-212. doi: 10.1111/ntwe.12097
- Gupta, S., & Pathak, G. S. (2018). Virtual team experiences in an emerging economy: a qualitative study. *J. Organiz. Change Manage.* 31, 778-794. doi: 10.1108/JOCM- 04- 2017- 0108
- Hertel, G., Geister, S., & Konradt, U. (2005). Managing virtual teams: A review of current empirical research. *Human resource management review*, 15(1), 69-95.

Hinds, P., & McGrath, C. (2006). Structures that work: Social structure, work structure and coordination ease in geographically distributed teams. Paper presented at the Proceedings of the 2006 20th anniversary conference on Computer supported cooperative work, Banff, Alberta, Canada <https://doi.org/10.1145/1180875.1180928>.

Hollenbeck, J. R., & Spitzmuller, M. (2012). Team structure: Tight versus loose coupling in task-oriented groups. In S. W. J. Kozlowski (Vol. Ed.), *The Oxford handbook of organizational psychology*: Vol. 2, (pp. 733–766). New York: Oxford University Press.

Holtbrügge, D., & Schillo, K. (2008). Intercultural training requirements for virtual assignments: Results of an explorative empirical study. *Human Resource Development International*, 11(3), 271-286.

Hossein, G. (2012). A literature review on challenges of virtual team's leadership. *Journal of Sociological Research*, Vol. 3 No. 2, pp. 134-145.

Hunsaker, P., & Hunsaker, J. (2008). Virtual teams: a leader's guide. *Team Performance Management*, Vol. 14 Nos 1/2, pp. 86-101.

Jimenez, A., Boehe, D. M., Taras, V., & Caprar, D. V. (2017). Working across boundaries: Current and future perspectives on global virtual teams. *Journal of International Management*, 23(4), 341-349.

ILO, (2020). COVID-19 Ortamında ve Sonrasında Uzaktan Çalışma Uygulama Kılavuzu. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_759299.pdf [Erişim Tarihi: 11 Ocak 2021].

Kankanhalli, A., Tan, B. C., & Wei, K. K. (2006). Conflict and performance in global virtual teams. *Journal of Management Information Systems*, 23, 237-274. doi:10.2753/MIS0742-1222230309

Kiesler, S., & Cummings, J.N. (2002). *What do we know about proximity and distance in work groups? A legacy of research in Hinds, P.J. and Kiesler, S. (Eds), Distributed Work*, MIT Press, Cambridge, MA, pp. 57-82.

Kirkman, B., Rosen, B., Tesluk, P., & Gibson, C. (2004). The impact of team empowerment on virtual team performance: The moderating role of face-to-face interaction. *Academy of Management Journal*, 47, 175-192.

Koh, E., & Lim, J. (2012). Too early, too bad: uncovering and understanding the initial participation paradox in technology mediated learning teams. *IEEE Transactions on Professional Communication*, Vol. 55 No. 1, pp. 55-84.

Liao, C. (2017). Leadership in virtual teams: A multilevel perspective. *Human Resource Management Review*, 27(4), 648–659. <https://doi.org/10.1016/j.hrmr.2016.12.010>.

Lilian, S. C. (2014). Virtual teams: Opportunities and challenges for e-leaders. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 110, 1251-1261.

Lojeski, K. S., Reilly, R., & Dominick, P. (2006). The role of virtual distance in innovation and success. In Proceedings of the 39th Annual Hawaii International Conference on System Sciences (HICSS'06) (Vol. 1, pp. 1-10). IEEE.

Maduka, N. S., Edwards, H., Greenwood, D., Osborne, A., & Babatunde, S. O. (2018). Analysis of competencies for effective virtual team leadership in building successful organisations. *Benchmarking: An International Journal*. 25 (2), 696-712.

Marlow, S. L., Lacerenza, C. N., & Salas, E. (2017). Communication in virtual teams: A conceptual framework and research agenda. *Human Resource Management Review*, 27(4), 575-589.

Miloslavic, S. A., Wildman, J. L., & Thayer, A. L. (2015). *Structuring successful global virtual teams*. In *Leading global teams* (pp. 67-87). Springer, New York, NY.

Moody, J., & White, D. R. (2003). Structural cohesion and embeddedness: A hierarchical concept of social groups. *American Sociological Review*, 68(1): 103-127.

O'Leary, M. B., & Cummings, J. N. (2007). The spatial, temporal, and configurational characteristics of geographic dispersion in teams. *MIS quarterly*, 433-452.

O'Neill, T. A., Hancock, S. E., Zivkov, K., Larson, N. L., & Law, S. J. (2016). Team decision making in virtual and face-to-face environments. *Group Decision and Negotiation*, 25(5), 995–1020.

Pinjani, P., & Palvia, P. (2013). Trust and knowledge sharing in diverse global virtual teams. *Information & Management*, 50(4), 144-153.

- Prasad, A., DeRosa, D., & Beyerlein, M. (2017). Dispersion beyond miles: Configuration and performance in virtual teams. *Team Performance Management: An International Journal*, 23 (3), 186-204.
- Reynolds, B. (2017). Here are the key findings in the the 2017 state of telecommuting report. Flexjobs. <https://www.flexjobs.com/employer-blog/key-findings-2017-state-oftelecommuting-report>. Erişim Tarihi: 04.02.2021
- Sivunen, A., & Valo, M. (2006). Team leaders' technology choice in virtual teams. *IEEE transactions on professional communication*, 49(1), 57-68.
- Sivunen, A., & Nordbäck, E. (2015). Social presence as a multi-dimensional group construct in 3D virtual environments. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 20(1), 19-36.
- Snellman, C.L. (2014), Virtual teams: opportunities and challenges for e-leaders. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, Vol. 110, pp. 1251-1261.
- Stahl, G.K., Maznevski, M.L., Voigt, A., & Jonsen, K. (2010). Unraveling the effects of cultural diversity in teams: a meta-analysis of research on multicultural work groups. *Journal of International Business Studies*, Vol. 41 No. 4, pp. 690-709.
- Staples, D. S., Hulland, J. S., & Higgins, C. A. (1999). A self-efficacy theory explanation for the management of remote workers in virtual organizations. *Organization Science*, 10(6): 758-776.
- Tangirala, S., & Alge, B. J. (2006). Reactions to unfair events in computer-mediated groups: A test of uncertainty management theory. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 100(1), 1-20.
- Uluslararası Çalışma Organizasyonu. (2016). Challenges and opportunities of teleworking for workers and employers in the ICTS and financial services sectors, Geneva, Switzerland. [Online]. Available: <https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/> [Erişim Tarihi: 28 Aralık 2020].
- Van Der Vegt, G., Emans, B., & Van De Vliert, E. (2000). Team members' affective responses to patterns of intragroup interdependence and job complexity. *Journal of Management*, 26(4), 633-655. <https://doi.org/10.1177/014920630002600403>.
- Van Wart, M., Roman, A., Wang, X., & Liu, C. (2019). Operationalizing the definition of e-leadership: identifying the elements of e-leadership. *Int. Rev. Administ. Sci.* 85, 80-97. doi: 10.1177/0020852316681446
- Vignovic, J. A., & Thompson, L. F. (2010). Computer-mediated cross-cultural collaboration: Attributing communication errors to the person versus the situation. *Journal of Applied Psychology*, 95, 265-276. doi:10.1037/a0018628
- Wasson, C. (2004). Multitasking during virtual meetings. *Human Resource Planning*, 27(4): 47-60.
- Zaccaro, S. J., & Bader, P. (2003). E-leadership and the challenges of leading E-teams: minimizing the bad and maximizing the good. *Organizational Dynamics*, Vol. 31 No. 4, pp. 377-387.
- Zigurs, I. (2003). Leadership in Virtual Teams: Oxymoron or Opportunity? *Organizational Dynamics*, 31(4), pp.339-351.

San Francisco Konferansı Sürecinde Büyük Devletlerin Veto Yetkisi Üzerine Tartışmalar

Mehtap BAŞARIR*

ÖZ

İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna yaklaşıırken, bir savaşı kazanmak kadar yeni bir savaşı önlemenin zorluklarıyla hareket eden Müttefikler, savaşın galipleri olarak inisiyatif ele almak üzere harekete geçmişlerdir. Böylece İkinci Dünya Savaşı'nın galipleri, savaş sonrası kurulacak uluslararası sistemi kendi istekleri ve mevcut güç ilişkileri kapsamında şekillendirmek üzere kolları sıvamıştır. Ne de olsa savaş sonrasında uluslararası düzenleri her zaman savaşın galipleri olan güçlü devletlerin istediği biçimde şekillenmektedir. Büyük güçlerin Mihveri yenilgiye uğrattıktan sonra istikbalde barış, istikrar ve kolektif emniyeti sağlamak adına yeni milletlerarası bir düzen kurma çalışmaları Birleşmiş Milletler (BM) adını alacaktır. Bu çalışma, San Francisco Konferansı döneminde büyük güçlerin, BM'nin barış ve güvenliğinin korunmasındaki en önemli organı Güvenlik Konseyi'nde daimi üye pozisyonuyla veto hakkına sahip olmalarının Türk basınında nasıl değerlendirildiğini ele almaktadır. Bu konu kapsamında çalışmanın verilerini Milli Kütüphane'nin Süreli Yayın Arşivi'nden konuyla ilgili olarak taranan gazetelerin haber ve başmakaleleri, TBMM Zabıtları ve literatürdeki temel eserler oluşturmaktadır. Sonuçta anlaşılmaktadır ki, savaş sırasında üstlendikleri görev ve sorumluluklarla orantılı nitelendirdikleri veto hakkına sahip bulunan büyük güçlerin bu yetkisi, Türk basını tarafından eksik ve kusurlu nitelendirilerek eleştirilmiştir. Açık biçimde hem TBMM kürsüsünde hem de basında yapılan eleştirilere rağmen uluslararası düzene ayak uydurarak bir teşkilat içerisinde bulunmayı tercih eden Türkiye, BM Teşkilatının bir üyesi olmayı kabul etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Birleşmiş Milletler, Güvenlik Konseyi, Veto, Büyük Güçler

Discussions on Veto Authority of Great States During the San Francisco Conference

ABSTRACT

As the end of the Second World War approaches, the Allies, driven by the difficulties of "preventing a new war" as well as winning a war, set out to take the initiative as the victors of the war. Thus, the victors of the Second World War rolled up their sleeves to shape the international system to be established after the war within the scope of their own desires and existing power relations. After all, the international orders of the post-war are always taking shape as desired by the powerful states that are the victors of the war. The efforts of the great powers to establish a new international order in order to ensure peace, stability and collective security in the future, after defeating the Axis, will be called the United Nations (UN). This study discusses how the "veto right of the great powers with their permanent member position in the Security Council -which is the most important organ of the UN in the protection of peace and security- is evaluated in the Turkish press, during the San Francisco Conference period. Within the scope of this subject, the data of the study consists of the news and editorials of the newspapers scanned from the Periodical Publication Archive of the National Library, the minutes and records of the Turkish Grand National Assembly and the main works in the literature. As a result, it is understood that this power of the great powers that have the right to veto - which they describe in proportion to the duties and responsibilities they assumed during the war - has been criticized by the Turkish press as deficient and imperfect. Turkey; Despite the criticisms made clearly both from the chair of the TBMM and in the press; chose to be in this organization by keeping up with the international order and accepted to be a member of the UN Organization.

Keywords: United Nations, Security Council, Veto, Great States.

1. Giriş

Birinci Dünya Savaşı'nın kitlesel yıkım getiren sonuçlarından sonra bir daha topyekûn savaşın tekrar etmemesi amacıyla Milletler Cemiyeti (MC) adıyla bir teşkilat kurulmuştur. MC'nin kuruluş amacı, uluslararası barış ve güvenliği saldırgan bir devlete veya devletler grubuna karşı kolektif bir hareketle sağlamaktır. Savaş karşıtı ve barış yanlısı gruplar, Birinci Dünya Savaşı'nın ortalarına doğru savaş sonrası kurulacak uluslararası örgütün yeni bir savaşı engelleyeceğini düşünüyorlardı (Barlas, 2017, s. 95). Bu teşkilatın doğuş kaynağı Amerikan Başkanı Wilson'du. Kurucu devletler, dünya barışını ilgilendiren her konuda MC'yi yetkili kılmışlar ve cemiyetin ulusların barışını etkin bir şekilde korumaya özgü önlemler almakla yükümlü olduğunu ifade etmişlerdir (Kutlu, 2018, s. 179). MC'nin örgütsel yapısı, Genel Kurul (Meclis), Konsey ve Sekreteryadan oluşmuştur. Ayrıca Uluslararası Çalışma Örgütü (İLO), Uluslararası Sürekli Adalet Divanı ve MC Komisyonları da Sekreteryaya bağlıdır. MC'de yer alan Konsey, Genel Kurul

* Dr. Öğr. Üyesi., Kayseri Üniversitesi, mehtapbasarir@kayseri.edu.tr
Makalenin Gönderim Tarihi: 05.03.2021; Makalenin Kabul Tarihi: 28.05.2021

göre yetki ve görev dağılımı açısından önde bulunmaktadır. Oy birliği ile alınan kararlarda Konseyin, anlaşmazlıkları giderecek uzlaşma yolları bulmak; misakı ihlal eden MC üyelerinin cemiyetten uzaklaştırılması; manda devletlerin gözetim ve denetimi gibi görevleri vardı (Polat, 2020, s. 1955-1956). Anlaşılacağı üzere MC misakında oy birliği esası kabul edilmişti. Ancak MC'ye aza olan devletlerin arasındaki bir ihtilâfın çözümü için MC Konseyi'ne başvurulduğu zaman anlaşmazlık halindeki devletlerin oyları hesaba katılmadığından, bu kural çözüm noktasında yeterli gelmemiştir (Çubukgil, 1950, s. 174).

MC kolektif güvenlik ilkesi doğrultusunda, güçlüye karşı zayıfı korumayı hedeflerken kolektif güvenliği sağlama sorumluluğunu da önemli oranda büyük güçlere bırakmıştır. Üye devletler arasında çatışmaya yol açacak durumlarda MC, devletlerin öncelikle arabuluculuğa veya hukuki çözüm yoluna başvurmalarını önermektedir. Ancak her iki yoldan da bir çözüm elde edemeyen devletler Konseye soruşturma için başvurabilir. Hem arabuluculuk ve hukuki yollar hem de Konseyin soruşturmasından bir netice alınmazsa ve savaş kaçınılmazsa o zaman ancak üç ay sonra savaşa başlanabilirdi. Kısacası cemiyet sözleşmesi savaşı yasaklamamış, ancak sözleşmeyi imzalamış olan ülkelerin, savaşa kalkışmadan önce tüm çözüm yollarını tüketmelerini zorunlu kılmıştır (Kıran, 2008, s. 26). Neticede kolektif güvenliğe duyulan inanç ve ihtiyaç iki savaş arası MC hareketine ilham verse de, MC'nin savaşı önlemedeki rolü kuruluşundan itibaren sınırlı kalmıştır. Nitekim MC'nin kurucu devletlerinden İngiltere'nin Dışişleri Bakanlığı, savaşları önlemekten ziyade bazı savaşları geciktirebilecek bir mekanizmanın kurulmasını önermiştir (Barlas, 2017, s. 95, 96). Böylece cemiyetin temsil ve yaptırım kabiliyetinin etkin olmaması barışın sürdürülebilirliğini de olumlu katkı sunmamış dolayısıyla yeni bir kitlesel savaş İkinci Dünya Savaşı yaşanmıştır (Kutlu, 2018, s. 179).

İkinci bir genel savaşın engellenememesi MC'nin dünya barışını koruma amacıyla başarıya ulaşamadığının göstergesi olmuştur. MC tecrübesinden alınan derslerle 1945 yılında İkinci Dünya Savaşı'nın büyük yıkımı sonrasında uluslararası barış ve güvenliğin tesisi için inşa edilen Birleşmiş Milletler (BM), MC ile karşılaştırıldığında çok daha geniş bir zeminde tesis olunmuştur (Kutlu, 2018, s. 179). BM'nin hedefi bir daha herhangi milletin silaha başvurarak tecavüz siyasetini yürütmesine imkân vermemektir. Bu doğrultuda savaşta bütün güçlüklerle mücadele eden büyük güçler; barışa hizmet yolunda da işbirliği yaparak milletler arasındaki ihtilafları yok etmek ve hepsi arasında dostluğun hüküm sürmesini sağlamak amaçındadır (Cumhuriyet, 26 Nisan 1945, s. 1).

Barış ve güvenliğin korunması işinden sorumlu bulunan büyük güçler, BM Teşkilatı içerisinde yer alan Güvenlik Konseyi'nde veto hakkına sahiptir. Veto hakkı adıyla şöhret kazanan hüküm belli başlı devletler arasında beraberliği sağlamak ve bu beraberlik olmadıkça barışın korunamayacağı düşüncesinden doğmuştur (TBMM Zabıt Ceridesi 7. Dönem, 19. Cilt, 90. Birleşim, 15.08.1945: 162). Bir bakıma büyük güçlere verilen istisnai durum (veto hakkı) savaş sırasında üstlendikleri özel yükümlülüklerden kaynaklanmıştır. Böylece Güvenlik Konseyi'nin üyelik kompozisyonunda, savaşı kazanan devletlerin daimi üyelikleri ve veto yetkileri dikkat çekmektedir. Konseyin inşa edilmesinde güç unsurunun ve mevcut güç dengesinin önemli bir bileşen olarak göz önüne alındığı görülmektedir. Dolayısıyla Güvenlik Konseyi kuruluşu itibarı ile tüm devletlerin temsil edildiği demokratik bir platform olmaktan uzaktır (Gölçek, 2019, s. 467).

BM Teşkilâtı kurulurken bir hayli tartışılan oy meselesi (veto hakkı) hâlâ da birçok eleştirilere uğramaktadır. Büyük devletlerin oy meselesi Türk basınında da ciddi şekilde değerlendirmelere konu olmuştur. Özellikle basında, San Francisco Konferansı'nda temeli atılan BM Güvenlik Kurulu'nun yeryüzünde ahlak ve adalet prensiplerini hâkim kılacak erkte olup olmayacağı, bu harpten kuvvetli ve hazırlıklı çıkan BM Kurulu'nun etrafa saldırmak isteyenleri durdurup durduramayacağı ve BM Yasası'nın kendi menfaatlerini başkalarının hürriyet ve istiklalini feda ederek her aklına geleni yapmak isteyenlere engel olacak tedbirleri alıp almayacağı gibi tartışmalar söz konusu olmuştur. Hâlihazırda tartışılan büyük güçlerin veto meselesi öncelikle Dumbarton Oaks ardından Yalta ve son olarak da San Francisco Konferansı'nda ele alınmıştır. Biz de çalışmamızda bu kronolojik sıralamayı esas alarak veto meselesi üzerine tartışmaları ortaya koymaya çalışacağız.

2. Oy Usulünün Dumbarton Oaks'ta Görüşülmesi

San Francisco Konferansı çalışmalarına esas kabul edilen metin Amerika Birleşik Devletleri, Birleşik Krallık, Sovyet Rusya ve Çin Cumhuriyetleri tarafından hazırlanan ve Dumbarton Oaks projesi adı ile

anılan metindir (TBMM Zabıt Ceridesi, s. 156). Bir bakıma savaştan sonra kurulacak BM Teşkilatının esası, 1944 Dumbarton Oaks'dan beri hazırlığını sürdürmüştür (Sander, 2016, s. 194). Dumbarton Oaks Konferansı sırasında Güvenlik Konseyi'ndeki oy usulü üzerine birtakım tartışmalar yaşansa da milletlerarası sulhun bütün devletlerin eşitliği üzerine dayanabileceği fikri hâkim fikir biçiminde öne çıkmıştır (Çubukgil, 1950, s. 176, 177).

Bu noktada birtakım tezler öne sürülmüştür. Dumbarton Oaks projesinde ifadesini bulan ilk tez; silah kuvveti ve kaynak itibarıyla savaşın önde gelen devletlerine milletlerarası barış ve güvenliğinin korunmasında diğerlerine görece daha ağır bir mesuliyet ve mükellefiyet yüklemek, fakat bunun karşılığında onların oyuna diğerlerine nispeten daha üstün bir kıymet tanımaktır. İkinci tez ise; mesuliyet ve mükellefiyetlerde olduğu gibi alınacak kararlarda da tesir bakımından eşitliktir. Bu tez, hemen hemen bütün diğer milletlerce benimsenmiştir. Çünkü ikinci tez, devletlerin mutlak eşitliği ilkesinin yanı sıra demokrasi esaslarına da ilk teze nazaran daha uygun bir görüş olarak değerlendirilmiştir.¹ Dünya barış ve güvenliğini korumak üzere gayret sarf eden büyükler ise mesuliyet ve kararda eşitlik ilkesine karşın; İkinci Dünya Savaşı'nı sadece kendi aralarında sağladıkları birlik sayesinde kazandıklarına dair görüşleri öne çıkarmışlardır (TBMM Zabıt Ceridesi, s. 158).

Konferans öncesi Dumbarton Oaks'da bir araya gelen büyük güçler oy meselesini ele almıştır. Sovyet Rusya kendi birliğini oluşturan her bağımsız cumhuriyetin oy sahibi olmasını talep ederken; Amerika ve İngiltere ise her devlete sadece bir oy hakkı verilmesinde ısrarcı olmuştur. İngiltere ise sadece İngiliz imparatorluğunu teşkil eden dominyonların özel durumları göz önünde tutularak bunların birer oy sahibi olması lüzumunu ileri sürmüştür. Bunun yansıması olarak farklı taleplerle dünya teşkilatına katılacak devletlerin sahip olacakları oy hakkı meselesi Dumbarton Oaks'da bir karara bağlanamamış (Tasvir, 2 Nisan 1945, s. 1, 3) ve öncelikle Yalta Konferansı'na oradan da San Francisco Konferansı'na bırakılmıştır.

3. Oy Usulünün Yalta'da Görüşülmesi ve Kabul Edilen Formül

1945 Şubat ayında Yalta Konferansı'nda üç büyük devlet; Almanya'nın kayıtsız-şartsız teslim olmasına kadar savaşa devam edileceğine, devamlı bir barışın sağlanacağına, milletlerin yaşam seviyesinin yükseltileceğine ve hürriyetin bütün dünyaya yayılacağına dair amaçlarını ortaya koymuşlardır (Öztek, 2016, s. 209). Çalışmamız açısından biz burada en önemli başlıklardan bir tanesi ortak barış sisteminin kurulmasına yönelik tartışmaları işleyeceğiz. Dumbarton Oaks tasarısında ele alınan Genel Kurul'da temsil ile Güvenlik Konseyi'nde oylama sorunları Yalta'da çözüme ulaştırılmış ve bu çözüm San Francisco Konferansı'nda da kabul edilmiştir.

Bağımsız devletlerin temsil edileceği Genel Kurul'da; Stalin on altı devletin temsilini talep etmiştir (Sovyetler Birliği on altı devletten kurulu bir siyasal birim olmakla birlikte, Sovyet Anayasası'na göre bu devletler bağımsız olup birliğe kendi istekleriyle katılmışlardı ve yine kendi istekleriyle bu birlikten ayrılabilirlerdi). Stalin'in bu isteğinin kabul görmesine karşın Roosevelt de "ABD kırk sekiz devletten oluşmaktadır" diyerek bu devletlerin de Genel Kurul'da temsilinin gerektiğini belirtmiştir (Sander, 2016, s. 195). Sonrasında ise Sovyet Rusya'nın Genel Kurul daimi azalığına Ukrayna ve Beyaz Rusya'nın da ayrı ayrı temsil edilmesi talebine karşın; hem ABD'nin hem de İngiltere'nin üçer oy sahibi olmak isteyebileceğine dair yorumlar Türk basınında eleştirel bakış açısıyla değerlendirilmiştir.

Büyük devletlerin Genel Kurul'da üçer oy sahibi olması durumuna değinen H. Cahit Yalçın'a göre, bu durum küçük- büyük her devletin hükümlerine bağlı kalınacağı ve eşitlik ilkesinin uygulanacağı söylentilerini sözde bırakacağından dolayı (Tanin, 1 Nisan 1945, s. 1) demokrasinin savunucu Amerikan Başkanı Roosevelt'in dünyaya egemen kılmak istediği (dünyadaki tüm milletlerin bir arada barış ve müreffeh içinde yaşaması) hakikatle de çelişmektedir (Uşaklıgil, Son Posta, 1 Nisan 1945, s. 1). Neticede Sovyetler Birliği'nin yanında Ukrayna ve Beyaz Rusya'nın da Genel Kurul'da temsil edilmesiyle bir orta yol bulunmuş ve Sovyetler BM'de üç oy kazanmıştır (Sander, 2016, s. 195). Ayrıca Stalin, Roosevelt ve Churchill Yalta'da yaptıkları toplantıda Güvenlik Konseyi'ndeki oy usulünü de halletmişlerdir. Yalta

¹ Birleşmiş Milletler teşkilatını vücuda getiren amaç doğrultusunda düşünüldüğünde bu tez zayıflamaktadır. Nitekim teşkilatı korumaktan maksat dünya barış ve güvenliğini korumaktır. Savaşın galipleri, savaş esnasında bir araya gelip zafere ulaşmaları üzerinden savaş sonrası barış ve güvenliğinin korunmasında da kendilerine özel yükümlülükler düştüğünü öne sürmüşlerdir. Bu özel yükümlülükler onlara oy konusunda olduğu gibi istisnai ayrıcalıklar yaratabilirdi.

formülü diye anılan bu usul bu gün BM Antlaşması'nda aynen yer almıştır (Çubukgil, 1950, s. 176, 177). Daha önceki toplantılarda tartışmalara neden olan Güvenlik Konseyi'ndeki oylama sorunu; beş büyük devlete sürekli temsil ve "veto" yetkisinin verilmesiyle çözüme kavuşturulmuştur. ABD ile Sovyetler Birliği'nin yanında Çin, Fransa ve İngiltere "büyük devlet" kabul edilmiştir (Sander, 2016, s. 195).

Yalta oy formülü, Güvenlik Konseyi'nin, milletlerarası sulh ve güvenliğin devam ettirilmesi için sahip olduğu vazife ve mesuliyetleri iki grupta toplamaktadır. 8'inci bölüme göre Konsey; anlaşmazlıkların çözümlenmesi ile ilgili tedbirlerin alınması, anlaşmazlıklara yol açacak durumların düzeltilmesi, barışı tehdit eden vaziyetlerin tayini, bu vaziyetlerin giderilmesi gibi konularda karar alabilecektir. Bundan başka bu tedbirlerin alınmasını gerektirmeyen kararlar da vermekle yükümlüdür. Yalta formülüne göre bu ikinci grup kararlar usul meselelerindeki oy usulü ile elde edilecektir. Birinci grup kararlar ise özel bir oy usulü ile - yedi nisabında büyüklerin ittifak şartı - elde edilecektir. Yalta oy formülü, Milletler Cemiyeti Konseyi'ndeki ittifak kaidesine karşı Güvenlik Konseyi'nde oylarda özel bir çoğunluk sistemi ortaya koymuştur. Bu sisteme göre Güvenlik Konseyi'nin süreli olmayan üyelerinin bir vetosu olmayacak; süreli üyeler için ise veto yetkisi devam edecektir (Çubukgil, 1950, s. 177-179). Konferansa sunulan tasarıya göre milletlerarası teşkilatın ana hatları şöyledir: Teşkilat dört organ üzerine kurulacaktır (Sertel, Tan, 25 Nisan 1945, s. 1, 2):

i. Güvenlik Konseyi: Barışın korunması sorumluluğu bu konseye ait olacaktır. Güvenlik Konseyi 11 üyeden oluşacaktır. İngiltere, Amerika, Sovyet Rusya ve Çin, sonra dâhil edilen Fransa'da bu konseyin daimi üyesi olacak, geri kalan üyelikler de diğer devletlerden nöbetleşe seçilecektir. Oylar yedi üyenin çoğunluğuyla verilecektir. Yalnız beş büyük devletin mutlaka oylamaya katılımı gereklidir. Güvenlik Konseyi daimi surette toplantı halinde bulunacaktır.²

ii. Genel Meclis: Milletlerarası teşkilata girmiş bulunan bütün ülkelerin temsilcilerinden oluşacaktır. Burada küçük büyük bütün milletler eşit oy sahibi olacaklardır. Genel Meclisin vazifesi barışın korunmasından başka bütün milletlerarası meselelerle meşgul olacaktır.

iii. İçtimai ve İktisadi Komiteler: Genel Meclis tarafından seçilmek ve Genel Meclis'e karşı mesul olmak üzere biri içtimai diğeri iktisadi iki komite kurulacaktır. Bu komiteler Genel Meclis kararlarının uygulanması, milletlerarası içtimai ve iktisadi işbirliğinin düzenlenmesi ve organizasyonu ile meşgul olacaklardır. Ayrıca bütün ülkelerde insan haklarının korunmasına nezaret edeceklerdir.

iv. Adalet Divanı: Milleler arasındaki hukuki ihtilafları barış yoluyla çözmek için Genel Meclis'e bağlı bir Adalet Divanı kurulacaktır. Milletler aralarındaki ihtilafları barış yoluyla halledemedikleri takdirde Adalet Divanı'na başvurmaya mecbur olacaklardır. Adalet Divanı'nın kararlarına uymayanlar hakkında Güvenlik Konseyi yaptırım tedbirleri alacaktır.

BM Teşkilatının yukarıdaki yapısı göz önüne alındığında büyük ve küçük devlet arasındaki eşitsizlik meselesi ilk olarak idare meclisinde sürekli veya geçici üye olmak noktasında belirmektedir. İkinci eşitsizlik ise sürekli üyelere tanınan veto yetkisidir. Böylece sürekli ve geçici iki çeşit üyeden meydana gelen idare meclisi, konuşma masasına getirilen her meseleyi oy çoğunluğu ile karara bağlarken, büyük devletlerden biri küçük devletlerden biriyle karşı karşıya geldiği zaman oy çoğunluğu yerine oy birliğine ihtiyaç duyulacak olmasıdır (Uşaklıgil, Son Posta, 1 Nisan 1945, s. 1).

Yalta'da değerlendirilen Dumbarton Oaks tasarısında ileri sürülen milletlerarası teşkilatın en önemli organı; saldırıya engel olmak gerektiğinde kuvvete başvurmak hak ve salahiyetine sahip Güvenlik Konseyi'dir. Güvenlik Konseyi daha harp tehlikesi başlamadan barışı tehdit eden etkenleri ortadan kaldırmak yetkisine dahi sahip olacaktır. Böylece Güvenlik Konseyi'nin kararı üzerine bütün devletler yaptırım tedbirine başvurmaya mecbur tutulacaktır (Sertel, Tan, 25 Nisan 1945, s. 1, 2). Anlaşılacağı üzere Güvenlik Konseyi hem güvenlik hem de barışı korumakla yükümlü en güçlü organdır. Güvenlik Konseyi'nin aldığı kararlar, tüm üye ülkeler açısından bağlayıcılık taşımaktadır.

² Coğrafi temsil doğrultusunda yetersiz bir görüntü sunan Güvenlik Konseyi'nin üyelik bileşimi coğrafi kıstasa göre orantısızdır. BM'nin kurulduğunda 51 üyesi varken bugün üye sayısı 193'e ulaşmıştır. Üyelik sayısında yaklaşık dört katlık bir artış söz konusu iken Güvenlik Konseyinin üyelerinin coğrafi dağılımlarında herhangi bir değişikliğe gidilmemiştir. Sadece 1965'te yürürlüğe giren değişiklik ile başlangıçta 11 üye ile kurulan Güvenlik Konseyinin üyelerinin sayısı 15'e yükseltilmiştir. Bu değişikliğin ardında sömürgeciliğin sonlandırılmasıyla çok sayıda Afrika devletinin bağımsız olması yatmaktadır. Ancak bu değişikliğin ciddi bir düzenleme sağlamazken bu tarihten sonra da yeni bir düzenlemeye gidilmemiştir (Gölçek, 2019, s. 468).

Yalta'da bir araya gelen büyük güçler, neticede San Francisco Konferansı toplanmadan önce Dumbarton Oaks önerilerinin belirli ve özellikle de veto ile ilgili eleştirilen hükümlerine rağmen uluslararası bir örgütün kurulması lehinde genel bir anlaşmaya varmışlardır (HC (House of Commons) Deb (Debate) 22 August 1945 (The Full Date) vol (volume) 413 c. (Column) 659). Armaoğlu, Yalta Konferansı hakkında şu yorumu yapmıştır: “Burada bahis konusu olan veto ve üyelik meselesiydi. Güvenlik Konseyinin devamlı üyeleri için veto ilkesi kabul edildi” (2016, s. 361).

Kıscası Yalta formülüne göre, esasa ilişkin kararlar, süreli üyelerin ittifakı - iki süreli olmayan üyenin olumlu oyuyla alınacaktır. Çubukgil'e göre, süreli üyelerin sorumlulukları göz önüne alındığında; milletlerarası barış ve emniyetin esasına ait önemli bir meselede, üzerlerine alacakları vebce dolayısıyla katılmadıkları bir kararın neticelerini yüklenmeleri de beklenemez. Bir bakıma İkinci Dünya Savaşı'nın büyük devletlerin müşterek işbirliği ile kazanılması barışın devamı için de sadece büyük devletlerin birliğini ve teşkilatlanmasını ön plana taşımıştır (1950, s. 179, 180).

4. Oy Usulünün Yalta'da Görüşülmesi ve Kabul Edilen Formül Üzerine Tartışmalar

San Francisco Konferansı öncesinde Yalta formülü biçiminde isimlendirilen ve BM içerisinde yer alan Güvenlik Konseyi'nin güvenlik ve barışı korumak adına büyük güçlere tanıdığı veto hakkı tartışma konusu olmuştur. Hatta bu mesele üzerinden büyük güçler arasında yaşanan tartışmalar nedeniyle planlanan San Francisco Konferansı'nın başlamadan biteceğine dair yorumlar dahi yapılmıştır (Sertel, Tan, 6 Nisan 1945, s. 1; Nadi, Cumhuriyet, 3 Nisan 1943, s. 1, 3). Büyük devletlerin her şeye rağmen bir şeyler yapmak üzere harekete geçmelerini olumlu değerlendiren Ulus gazetesi yazarı Atay, iyi niyetlerle oluşturulan bir teşkilatın zaman içerisinde her türlü kusurdan arındırılabilceğini savunmakta, aksi takdirde hem büyük hem de küçük ülkelerin durmadan silahlanacağını öne çıkarmaktadır. Bu nedenle Atay, eşit egemenlik hakkının uygulanmasıyla dünya nüfusunun en büyük kısmını oluşturan ve barış kararında birleşen ortanca ve küçük devletlerin bu isteğinden faydalanmak ve onları gerçekten ve isteyerek katılacakları bir teşkilatlanma içinde harp aleyhine ve barış lehine çalıştırmak fırsatının kaçırılmamasını tavsiye etmektedir (Ulus, 2 Nisan 1945, s. 1, 3). Çünkü Sovyet Rus âleminin dünyanın diğer milletleriyle kuracağı ilişkiler eğer demokrasi ruhunun gereklerine uydurulamaz ve iki taraf arasındaki karşılıklı saygı ve tolerans kurulamazsa dünyanın ümitleri boşa çıkacak, dolayısıyla insanlık huzura ve emniyete kavuşamayacaktır. Bundan dolayı Yalman'a göre, San Francisco'da toplanacak olan konferansın hedefi, bu harpte aynı tarafı tutan ve aynı davayı güden milletler arasında tam manasıyla barış ve anlaşma kurmaktır. Ancak bütün bir geçmişi dolduran menfaat ve görüş farklılıklarının, kuruntuların, şüphelerin bir hamlede ortadan kaldırılamayacağını farkında bulunan Yalman, daha konferans kapısına varılmadan birtakım gürültülerin kopmasını olağan değerlendirmektedir (Vatan, 3 Nisan 1945, s. 1, 3).

Tan gazetesi yazarı M. Zekeriya Sertel kaleme aldığı makalesinde Müttefikler arasında ufak tefek görüş farklarını bir aylık başlangıcı gibi yorumlayan basın yazarlarını eleştirmektedir. Müttefikler arasındaki ihtilaflara ait haberlerin iç yüzü hatta esas anlaşılardan nedense en çok Türk gazetelerini ilgilendirmesini ve bu noktada başmakaleler kaleme alınmasını eleştiren Sertel'e göre bu durum, başyazarların içindeki temennileri dışarı aksetmesinden ibaret psikolojik bir meseledir. Türk basınındaki genel kanaatin; Müttefikler arasında büyük menfaat, ideoloji ve görüş zıtlığının er geç bir anlaşmazlığa sebebiyet vermesi üzerine inşa edildiğine dikkat çeken Sertel, gazetelerdeki bütün değerlendirmelerin hep bu görüşlere dayandırıldığını söylemektedir. İlâveten Türk basınında, Rusya ile Müttefikler arasında San Francisco Konferansı'nda kullanılacak oy sayısı üzerinde bir anlaşmazlık bulunduğu dedikodularının adeta Müttefikler arasında bir ayrılık başlangıcı gibi yorumlanmasını da eleştirmektedir (Tan, 4 Nisan 1945, s. 1, 2).

San Francisco'da toplanacak konferansın ertelenip ertelenmeyeceği gündemdeyken Sovyet Rusya'da yayınlanan Pravda gazetesi San Francisco Konferansı'nın tam zamanında toplanacağını ve vazifesini yerine getireceğini söylemiştir. Aynı zamanda gazete, Rusya, Amerika ve İngiltere arasında tüm zorluklarda olduğu gibi zaferlerde de mevcut bulunan bağ sayesinde sağlam ve devamlı bir barışın oluşturulacağını öne çıkarmıştır. (Vatan, 5 Nisan 1945, s. 1, 3). Anlaşılacağı üzere üzerinde tartışmaların olduğu BM konferansının ertelenmesi için bir durum söz konusu değildir. Ertelenmesi mümkün görülmeyen San

Francisco Konferansı'nda barış ve emniyete giden yol ise Yalman'ın değerlendirmesiyle Müttefikler arasındaki karşılıklı anlayış ve saygıyla elde edilecektir (Vatan, 6 Nisan 1945, s. 1).

Türk basını, sağlam bir barış oluşması için üç büyüklerin kendi aralarında anlaşabilmelerini öne çıkarırken; Güney Afrika Başbakanı Mareşal Smuts da konferansa katılacak küçük devletlerin bazı fedakârlıklara katlanmaları gerektiğini söylemiştir. Sağlam bir barış kurulabilmesi için bunun gerekli olduğunu belirten Smuts, aksi halde üçüncü bir dünya harbinin önüne geçilemeyeceğini sözlerine ekleyerek: "Üçüncü bir dünya harbi insanlığın mahvolması demektir" (İkdam, 6 Nisan 1945, s. 1) demiştir.

Amerikan Dışişleri Bakanı Stettinius küçük milletleri rahatlatmak üzere, Yalta Konferansı'na katılan Amerika'nın, küçük milletlerin meşru haklarına saygı gösterme hususunda kesin kararını gösterdiğini söylemiştir. Küçük memleketlerin istiklaline ve kendi işlerini kendilerinin halletmek haklarına dünyada hiçbir milletin Amerika'nın gösterdiği alakadan daha büyük bir alaka göstermediğini belirten Stettinius, Dumbarton Oaks tekliflerinin esasının da bu olduğunu belirtmiştir. Stettinius'a göre, küçük milletlerin hürriyeti ve istiklali ancak büyük devletlerin, eşitliğe saygı göstermesiyle ve barışı korumak adına kuvvetlerini birleştirmesiyle sağlanacaktır. Stettinius ancak bu şekilde, hem küçük, hem büyük memleketlerin tek ümidi barış için teşkilatlandırılmış bir dünyanın kurulacağını öne çıkarmaktadır (Vatan, 9 Nisan 1945, s. 1, 3).

Stettinius'un yukarıdaki açıklamalarından sonra BM teşkilatının yapısı üzerinde Türk basınında bir de küçük-büyük devlet tartışması söz konusu olmuştur. Buna göre, Stettinius'un ortaya attığı küçük- büyük devlet tartışmasına hukuki yönden yaklaşan M. Faik Fenik'e göre, devlet kavramının hukuka göre tek anlamı, devletin yalnız hür ve bağımsız bir varlık olmasıdır. O halde her türlü ayırmanın dışında devletin her yerde ve her zaman bir bütün olarak ele alınması gerektiğini söyleyen Fenik'e göre: küçük veya büyük olan "devlet" değil belki toprak ve nüfuz göz önüne alınarak doğrudan doğruya "memlekettir". Böylece devlet teriminin hukukun; memleketin de coğrafyanın içine girdiğini belirten Fenik, küçük devlet olamayacağı gibi küçük milletin de olamayacağına açıklık getirmiştir. Ne devletin ne de milletin böyle bir şeye karıştırılmamasını belirten Fenik, küçük devlet denildiği zaman arazisi küçük, nüfusu az fakat hür ve bağımsız devletlerin kastedildiğini anlamının yerinde ve akıllıca bir hareket olduğunu öne çıkarmaktadır. Böylece küçük devletlerin hakları diye ortaya atılan bir mevzunun her devletin hukukuna ait bir şey olduğunu kabul etmenin ve böylelikle doğrudan doğruya bütün hür ve bağımsız devletlerin aynı ve eşit haklara sahip bulunduğunu tanımanın yerinde olduğunu söyleyen Fenik, bu düşüncesini Amerikan Dışişleri Bakanı Stettinius'un görüşüyle desteklemektedir. Yeni dünya düzeni için Amerikan görüşünü anlatan Stettinius'in, küçük devletlerin de hak ve hürriyetine saygı duyulacağını söylemesinden kastettiği mananın, az toprak ve az nüfus sahibi olan devletler olduğunu tahmin etmenin zor bir şey olmadığına değinen Fenik, zaten bu harbin amacının da küçük memleketlerin hak ve hürriyetlerini korumak, onların başkalarının köleliği altına girmelerini önlemek olduğunu altını çizmiştir. Aksini düşünmenin demokrasiyi sözde bırakacağını söyleyen Fenik'e göre, bu savaştan sonra insanlar hür ve hukukça eşit biçimde doğacakları gibi devletler de hür ve hukukça eşit olarak yaşayacaklardır. Böylece yazar, Müttefiklerin demokrasi zaferinin harp sonrasında bu ülküyü gerçekleştireceğini öne sürmüştür (Ulus, 12 Nisan 1945, s. 1, 2).

San Francisco Konferansı öncesinde, sağlam ve sürekli bir barış kurabilmesi için devletler arasında küçük- büyük farkı gözetmeksizin her millete eşit haklar, hürriyetler ve ödevler tanıyan ideal bir düzen yaratılması gerektiğine dair fikirler ileri sürülmüştür. Ancak bir devletin büyüklüğünü öne çıkaran ölçünün yaşanılan süreçte savaş potansiyeli olduğunu söyleyen Nadir Nadi'ye göre, yarının barış düzeni de hukukçular arasındaki kuramsal tartışmalardan ziyade müşterek milli dövüş gücüyle birbirine yaklaşan devletlerin görüş birliği üzerine kurulacaktır. Bu durumda büyük güçlerin, büyük küçük her milletin istiklalini, toprak bütünlüğünü, bütün hukukunu koruyarak, saldırıyı ve savaşı engelleyerek ve milletlerarası anlaşmazlıkları barış yoluyla çözerek ileri bir dünyanın temelini atılabileceğini belirtmektedir (Cumhuriyet, 12 Nisan 1945, s. 1). İkdam gazetesinde çıkan imzasız başmakalede Nadi'yi destekleyerek, büyük güçlerin, barışın emniyetini her milletin menfaat ve bağımsızlığına en uygun bir tarzda tespit ve formüle edebilmeleri neticesinde devamlı bir sulhun elde edileceğini ortaya koymuştur. Neticede gazete, Müttefiklerin er geç kendi menfaat ve görüş açısından gelecek planını düşünmeden, infirada ve inada sapmadan, ortak bir dünya görüşü esasını üzerinde uzlaşmaya varmak zorunda kalacağını böylece de adaletli sürekli bir barışın oluşturulabileceğini ümit etmektedir (İkdam, 10 Nisan 1945, s. 1).

Türkiye'nin de katılacağı San Francisco Konferansı'nın içeriğine açıklık getiren Amerikan Dışişleri Bakanı Stettinius, bu konferansın, sadece sulhu korumak için dünya teşkilatına ait bir anayasa hazırlayacağını ve bu yasanın da onaylanmak üzere BM'ye bırakılacağını belirtmiştir (Vatan, 9 Nisan 1945, s. 1, 3). Stettinius'un da öne çıkardığı gibi San Francisco Konferansı'nda barışı emniyet ve güvenilir nizamlar altında tutabilmenin imkân ve tedbirleri belirlenecektir.

San Francisco Konferansı öncesinde meydana gelen en önemli gelişme Amerikan Cumhurbaşkanı Roosevelt'in 12 Nisan'da hayatını kaybetmesidir. Roosevelt'in ölümünden sonra yeni Birleşik Amerika Cumhurbaşkanı Harry Truman ant içerek görevine başlamıştır. Başkan, selefının siyasetine sadık kalacağını beyan etmiş ve kabineye vazifesine devam etmesini söyleyerek, San Francisco Konferansı'nın belirlenen tarihte toplanması için Dışişleri Bakanı Stettinius'a talimat vermiştir (Akşam, 13 Nisan 1945, s. 1). Şahsen Roosevelt'e ait olan San Francisco'da bir konferans toplanması düşüncesi, Yalta'da Stalin ve Churchill tarafından da kabul görmüştür. Roosevelt'in amacı, mevcut savaşı sulha ulaştırarak antlaşmadan ziyade gelecekte herhangi yeni bir muharebeye yer bırakmayacak barış teşkilatı kurmaktır. Yeni Amerikan Başkanı Truman da selefının bütün isteklerini yerine getirmeyi açıkça üstlendiğinden dolayı daimi barış teşkilatının kurulması işi büyük bir hızla ve Roosevelt'in artık vasiyet niteliğini alan irşat ve işareti ile devam etmiştir (Yeni Sabah, 16 Nisan 1945, s. 1). Ayrıca köklü bir barışın sağlanması adına Truman, San Francisco misakına hâkim ruhtan şöyle bahsetmiştir: Hiçbir millet başka bir milletin zararına hareket edemeyecektir, dünyaya hâkim olmaya kimsenin hakkı yoktur, barış için herkesin ödeyeceği kıymet budur." Truman bu nutku ile Amerika'nın bağımsız bir dünya adına haklı, emniyetli ve sürekli bir barış ve onun teminatı üzerinde ısrar edecek bir hareket tavrını muhafaza ettiğini sergilemiştir (Benice, Son Telgraf, 22 Haziran 1945, s. 1). Böylece Benice barıştan yana bir dünyanın doğması adına Dumbarton Oaks ve San Francisco Konferansı'nın önemli arayış eserleri olduğuna da dikkat çekmektedir. Neticede dünyanın genel barışını her millete güvenli ve adaletli bir hale getirebilmek ve hiçbir özel ve karşılıklı özel emniyet tedbirlerine gerek kalmadan dünyanın ileri emniyetini genel bir sistem içinde sağlamak yazara göre ideal olan düşünce sisteminin ifadesidir (Son Telgraf, 24 Nisan 1945, s. 1, 3). Böylece yazar, yeryüzünün güvenli ve emniyetli bir barışa kavuşabileceğini belirtmektedir.

İkinci Dünya Savaşı'nın sonu için ümitli bulunmaktan vazgeçilmemesini söyleyen Kemal Turan ise, barışı isteyen herkesin aynı zamanda Türkiye'nin de bunun için emek harcaması gerektiğini yaşanan sürecin parolası biçiminde şöyle öne çıkarmıştır: "Hiçbir millete karşı gizli niyeti ve ihtilaflı meselesi olmayan Türkiye Cumhuriyeti milletçe maddi ve manevi alanlarda ilerleme gayretleriyle milletler ailesi içinde dostluk ve iyi geçinme münasebetleriyle bir sulh ve istikrar unsuru olarak yaşamak azmindedir." Kısacası Turan, bütün dünya ile birlikte Türkiye'nin de dikkatini San Francisco Konferansı'na ve emeklerini de yurdun refahına çevirdiğini söylemiştir. Böylece yazara göre, çalışmanın ve emeğin, barışa kavuşma arzusu ne kadar şiddetli olursa, insanlığın kendine yaraşan büyük bir güvenlik âlemine kavuşması da o derece köklü olacaktır (Ulus, 22 Nisan 1945, s. 1, 3).

Ancak Akşam'da yazan Sadak, Turan'dan farklı olarak emek harcayan Mütteliklerin barışı sağlayabileceklerine şüpheyle yaklaşmaktadır. Sadak bu makalesinde genel itibarıyla veto meselesinin dünya barışı üzerinde açtığı yara üzerinde durmaktadır. Siyasetçilerin, "harp sırasında üç büyük devletin cephelerde işbirliği sağlaması zaferi sağladiysa harpten sonra da sürekli işbirliği, her sahada uzlaşma ve beraberlik barışı sağlayacaktır" biçimindeki yorumları, Sadak'a göre ancak bir hayaldir. Çünkü yazara göre birlik ve beraberliğin devam etmesi için Avrupa'da da, Amerika Birleşik Devletleri veya İsviçre Kantonları gibi toplu veya tek parça bir devlet kurulması gerekirken; Avrupa'da devam eden menfaat sürütüşmesi çerçevesinde nüfuz bölgeleri oluşturulmaya çalışılmaktadır. Bunun dışında Sadak'a göre siyasetleri, menfaatleri, insanların ve milletlerin hayatı hakkında görüş ve düşünceleri, tarih ve coğrafyaları dahi ayrı olan bu üç devletin barışı korumak adına sürekli birlik içinde kalacaklarına güvenmek sadece çocukluktur. Savaş sonunda barışı ve güvenliği korumak için sadece üç devlet arasındaki birliğin yetmeyeceği düşüncesiyle milletlerarası bir kurul hazırlandığına dikkat çeken Sadak, kurulacak emniyet teşkilatının, üç devlet işbirliğinden bağımsız olarak harekete geçmesinin yani herhangi bir saldırı karşısında otomatik şekilde işleme gerektiğini söylemektedir. Nitekim savaş sonunda herkesin niyet ve hedeflerinin belli olmamasından kaynaklı, birbirlerinden çekinen büyük devletlerin yarınki barış ve güvenliği hem kendi aralarındaki anlaşma ve işbirliğine hem de milletlerarası geniş bir kurula bağlamak yolunu tuttuklarını dile

getiren Sadak, bundan dolayı yeni projede, dünyanın en büyük garabetine düşmelerini meşhur oy meselesine şu şekilde dayandırmaktadır:

“Bilindiği gibi yeni kurulun konseyinde yani idare meclisinde 11 devlet bulunacaktır. Bunlardan beşi (Amerika, İngiltere, Sovyet Rusya, Çin, Fransa) hiç değişmeyen sürekli üyelerdir. Geri kalan altı üye, diğer devletler arasından iki yılda bir değişmek üzere seçilir. Barışı ve güvenliği bozan, işgale kalkışan bir devlet hakkında zorlayıcı tedbirlere, askeri harekete ancak bu konsey karar verebilecek. Fakat konseyin çoğunlukla vereceği bu kararlarda beş büyük devletin ittifakı şarttır. Demek oluyor ki büyük devletlerden biri başka bir ülkeyi işgale kalkışırsa ona karşı hiçbir tedbir alınmayacaktır. Çünkü kararda bu devletin kendi oyu şarttır. İşgaller ve savaşlar hep büyük denilen devletlerden çıktığına göre yeni kurulacak teşkilat işgale asla engel olamayacaktır. O halde milletlerarası kurul bu kadar zahmet ve didişme ile kime hazırlanıyor? Bir küçük devlet bir büyük devlete veya bir başka küçüğe saldırırsa o zaman konsey harekete geçecek zorlayıcı tedbirlere hatta o ülkeye karşı hava kuvvetleri ve ordular göndermeye karar verebilecektir. Fakat küçük devletin arkasında bir büyük devlet varsa bu kez büyük devletin konseyde veto hakkı olacağı için saldırgan küçük devlete karşı zorlayıcı tedbirler söz konusu olmayacaktır. Oy meselesi bu şekliyle kalırsa dünya barış ve güvenliği pamuk ipliğine bile bağlanamaz. Bu nedenle milletlerarası güvenlik kurulu, her türlü saldırıya karşı, saldırgan kim olursa olsun derhal ve otomatik şekilde harekete geçecek bir milletlerarası mekanizma olmalıdır” (Akşam, 23 Nisan 1945, s. 1, 2).

Anlaşılabileceği üzere Sadak, beş daimi üyenin tamamının hemfikir olmadıkça Güvenlik Konseyi'nin karar alıp uygulayamayacağını diğer taraftan ise Konseyin, veto yetkileri nedeniyle beş daimi üyenin aleyhine karar alamayacağını veya onların korumak istediği herhangi bir devleti cezalandıramayacağını öne çıkarmıştır.

Şöyle ki kolektif emniyeti sağlamak beş büyük devletin katılım şartına bağlı kaldığına göre bir tek büyük devletin herhangi bir politika sebebi ile veto hakkını kullanması ihtimali bütün insanlığın hizmetini daima bozacak ve özellikle küçük devletleri daima bir korunma kaygısı içinde yaşatacaktır. O halde bütün devletlerin dayanışmasına bağlı ve emin bir güvenlik için kesin bir pratik unsur ortada yoktur ve durum da kolektif emniyete büyük yara açmaktadır (TBMM Zabıt Ceridesi, s. 172).

Fark edileceği üzere San Francisco Konferansı sürecinin Türk basını tarafından yakından takip edildiği ve özel bir yere sahip olan BM konusunun, gazete köşe yazılarında ele alındığı görülmektedir. Gazetelerdeki yazarların ortak noktası ise büyük beklentilere gebe olan örgütün birçok zayıf noktaya sahip olacağını da öngörmeleridir. Özellikle barışı korumak adına hareket edecek Güvenlik Konseyi'nin daimi üyelerine verilen veto hakkını değerlendiren Türk basını böylece beş büyük devletin saldırı ve haksızlık suçunda bulunmayacağına inanılması üzerinden sulh ve emniyetin eskisinden dahi daha çürük bir pamuk ipliğine bağlı olduğuna dikkat çekmiştir.

5. San-Fransisko'da Oy Usulü ve Veto (Nisan-Haziran 1945)

5.1. Türkiye'nin San Francisco Konferansı'na Davet Edilmesi

Yalta Konferansı'nda veto ve üyelik meselesi ele alınırken, üyelik meselesinde Ruslar, Rusya ile diplomatik münasebetler kurmamış olan Güney Amerika devletlerinin ve Türkiye'nin Birleşmiş Millet Teşkilatına üye olarak alınmalarını istemiştir. Tartışmalardan sonra, 1 Mart 1945'e kadar ortak düşmana savaş ilan etmiş olanların üyeliğe alınması kabul edilmiştir. Bunun üzerine 23 Şubat 1945'te Almanya ve Japonya'ya savaş ilan eden Türkiye, 5 Mart 1945'te Birleşmiş Milletlerin kurucu üyeleri arasında yer almak üzere San Francisco Konferansı'na davet edilmiştir (Armaoğlu, 2016, s. 361). Söz konusu davet, Amerika Büyükelçisi Steinhardt'ın Türkiye Dışişleri Bakanını ziyaret ederek, Türkiye'nin San Francisco Konferansı'na, Amerika dâhil dört devlet adına, Amerika Hükümeti tarafından davet edildiğini bildirmesiyle gerçekleşmiştir (Akşam, 7 Mart 1945, s. 1).³

Harpten sonra devamlı ve istikrarlı bir sulh kurmak için milletlerarası bir teşkilat kurmayı hedef tutan bu konferansa davet edilen Türkiye'nin, büyük devletlerin birinin arkasına takılmayıp küçük devletler grubunda rol oynamaya çalışmasını öne çıkaran Sertel, durumu şöyle özetlemiştir:

³ Ayrıca Stettinius, San Francisco Konferansı'na katılacak bütün delegelere tebligat yaparak her delege heyetinin tadil tekliflerini sebepleriyle birlikte 7 Nisan'a kadar merkez kongre bürosuna gönderebileceklerini belirtmiştir. Ancak Türk murahhas heyeti tadil tekliflerini makul gerekçeleriyle büroya sunmamıştır; (TBMM Zabıt Ceridesi, s. 173).

“Bu teşkilatta şimdiden beliren ve küçük milletleri kısmen endişeye düşüren nokta; tasarıda büyük ve küçük devletler arasında bazı farklar gözetilmesidir. Daha adil, daha devamlı ve daha istikrarlı bir barış sağlamak için büyük devletler Güvenlik Konseyinde beş büyük devletin ittifakı olmadıkça karar verilmemesini uygun görmüşlerdir. Küçük devletler, kendilerinin de eşit haklara sahip olmaları gereği üzerinde durabilirler. Yalnız seslerini duyurabilmek için önceden kendi aralarında anlaşmaları büyük devletlerin ihtiraslarına set çekecek bir cephe kurmaları gerekir. Fakat küçük devletlerin her biri, kendi menfaatlerinin birleştiğini zannettiği büyük devletlerin tarafını tutarsa o vakit büyük devletlerin nüfuz bölgeleri zihniyetine yardım etmiş olur ki konferansın maksadını yok etmiş olurlar. Amerika'nın konferansta maksadı bütün dünya milletleri arasında yarınki dünya teşkilatı etrafında bir işbirliği kurmaktır. Fakat daha şimdiden bazı büyük devletlerin konferansta fazla oy sahibi olmak hevesine kapıldıkları ve küçük milletleri de kendilerine oy kazanmak için davet ettikleri görülmektedir. Küçük milletler bu tuzığa düşerlerse hem kendi istiklallerini kaybetmiş olurlar hem de harp sonrası dünya teşkilatının akamete uğramasına sebep olabilirler” (Tan, 7 Nisan 1945, s. 1, 2).

Diğer taraftan Türkiye'nin, San Francisco Konferansı'na katılmakla BM'nin harp sonrasına ait vereceği bütün tedbirleri kabule mecbur olacağını belirten Sertel'e göre, böylece Türkiye hem BM camiasına girecek hem de onlarla siyasi, iktisadi, askeri ve içtimai sahalarda işbirliği yapmak mevkiinde bulunacaktır. Bu nedenle Sertel'in yorumuyla, yarınki dünya düzeninin temellerini atacak San Francisco Konferansı'na katılacak olan Türkiye açısından bu konferans önem arz etmektedir (Tan, 7 Nisan 1945, s. 1,2). Davet gereği harekete geçen Türk murahhas heyeti Dumbarton Oaks projesi adıyla anılan metni incelemiş, hem nazari ve hukuki hem de siyasi bakımdan Türk hükümetinin görüşlerini alarak yola çıkmıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, s. 156).

San Francisco Konferansı'nın 30 Nisan oturumunda Türk temsilcileri adına Hasan Saka söz almıştır. Dumbarton Oaks projesi hakkındaki düşüncelerini genel sekreterliğe bildiren Saka yeni yasanın; bütün anlaşmazlıklarda adalete ve hakka uygun olarak çalışması noktasında kanaatini ortaya koymuştur (Tan, 3 Mayıs 1945, s. 1). Türk heyeti, Dumbarton Oaks planında istediği tadilleri iki maddede toplamıştır. i. Büyük milletlere diğer devletlerden daha geniş yetkiler tanımakla beraber Güvenlik Konseyi'ndeki geçici azalıklar sayısının artırılması ve buna koşut olarak herhangi bir karar alınabilmesi için gerekli olan en az oy miktarının çoğaltılması. ii. Genel Kurul'un yetkilerinin genişletilmesi. Sertel'e göre, bu iki önemli nokta ile Türk heyeti Genel Kurulun Güvenlik Konseyi'ne karşı yetkilerinin artırılmasını istemektedir. Bu suretle varılmak istenen hedef Genel Kurulu hakikaten bir milletlerarası parlamento haline getirmek, küçük milletleri büyük devletlerin tahakkümü altına düşürüyor göstermekten kurtarmaktır. Bu tezin diğer küçük milletlerden bazıları tarafından da ileri sürüldüğünü belirten Sertel'e göre, Türk tezi öteki küçük milletlerden de taraftar bulmakta güçlük çekmeyecektir (Tan, 5 Mayıs 1945, s. 1, 2). Fark edileceği üzere Türk tezi, sorumluluğu geniş olan büyük devletlere diğerlerinden fazla yetki verilmesi esasına itiraz etmemektedir. Ancak milletlerin temsilcilerini bir araya topladığı için her türlü yetkinin kaynağı sayılması gereken Genel Kurul'un hem yetki hem de denetleme hakkının genişletilmesini, Güvenlik Konseyi'nin bünyesinde beşlerin dışındaki devletler lehine bir değişiklik olmak üzere geçici üye sayısının biraz çoğaltılmasını ve karar alabilmek için bir araya gelmesi gerekli bulunan oylar sayısının da artırılmasını istemektedir. Türk Heyetinin ileri sürdüğü önemli bir nokta; anlaşmazlığın yargılama suretiyle çözülmesi yoluna girildikten sonra bu yolda devam edilmesinin ve yargılama sonunda verilen karara uyan tarafın, BM kurulunca himaye olunmasının, hukuk esaslarına daha uygun olacağına yöneliktir (Tekeli, Ulus, 6 Mayıs 1945, s. 1, 2). Bu yönüyle Türk tezi, ihtilâfların hak ve adalet prensibine uygun bir surette çözümünü talep etmiştir. Dumbarton Oaks projesine göre, Güvenlik Konseyi, bir ihtilâfa el koyunca artık Genel Kurul, o işten elini çekecek, anlaşmazlığın barış veya cebir yoluyla çözümü sadece Güvenlik Konseyi'nin hakkı olacaktır. Türk tezi, bu durum karşısında, Genel Kurul'a bir derece yetki verilmesini ve Güvenlik Konseyi'nin, anlaşmazlıkların çözüm yolunda alacağı ve uygulanmasını gerekli göreceği tedbirlerden Genel Kurul'a haberdar etmesini gerekli görmüştür. Saka demecinde ihtilâfların herhangi bir safhasında anlaşmazlığın çözümü için barış, adalet ve yargılama yollarına girildiği takdirde Güvenlik Konseyi'nin neticeye kadar beklemesini ve işi adaletin kararına bırakan tarafın himaye edilmesi için BM projesine hüküm konmasını dile getirmiştir (Tekeli, Ulus, 15 Mayıs 1945, s. 1, 2).

Türkiye Dışişleri Bakanı Saka, Reuters Ajansının özel muhabirine verdiği beyanatta⁴ savaşın önlenmesi için çalışacak bulunan bütün ülkelerin aşağıdaki ülkü etrafında birleşeceklerine şöyle açıklık getirmiştir:

“Türk heyeti buraya, konferansın muvaffakiyetine yardım etmek gayesiyle gelmiştir. Bu muvaffakiyet, velev ki daha uzak bir tarihte gerçekleşecek olsun, bundan şüphe etmiyorum. Bu konferansa davet eden veya edilen, büyük ve küçük bütün memleketlerin ortak gayesi, yeni ve devamlı bir emniyet nizamı kurmak ve istikbalde harpler önlemektir. Bu hedef birliğine binaen San Francisco Konferansı'nın, herkesi memnun edecek bir müessesenin temellerini atacağından ve çok olumlu neticeler tahakkuk ettireceğinden şüphe etmiyorum. Temelleri şimdi atılacak olan bina harp sonrası dünyasında milletlerarası güvenlik duygusu ve işbirliği ile birlikte gelişecektir” (Ulus, 16 Mayıs 1945, s. 1).

Saka, Türkiye'nin de dünya barış ve güvenliğini sağlamak yolunda büyük küçük bütün ülkelerle işbirliği içerisinde çalışacağına dair iyi niyetlerini belirtse de Recep Peker TBMM'de yaptığı konuşmasında Saka'nın konferansta özellikle veto meselesinin açtığı büyük yara konusunda yeterince çalışmadığını öne sürerek bu durumu şöyle eleştirmektedir:

“Nüfusumuz ve teknik kabiliyetimiz itibarıyla biz büyük devletler arasında değiliz. Bundan dolayı kendi üzerimize herhangi bir ihtirasla silahlı bir saldırganlık yöneltecek devlete karşı, Güvenlik Konseyi mekanizmasının pürüzsüz işlemesini istemek hususunda hak sahibiydik. Konferansta bunu istemek bizim vazifemizdi. Dışişleri Bakanımızın söylediğine göre delege heyetimiz bazı teklifler yapmışlar, bence yapılacak ve kuvvetle müdafaa edilecek en lüzumlu ve esaslı teklif buydu. Bize verilen açıklamaya göre bazı küçük devletler ve İngiliz Dominyonları buna itiraz etmişler. Şimdi büyük devletlerin veto hakkı ile beraber bu anlaşmayı kabul eden küçük bir devlet, bir gün kendine ya büyük bir devletin yapacağı ya da kendisinden daha kuvvetli diğer bir küçük devletin büyük devletlerden birinin veto hakkını temin ederek uygulayacağı istilayı Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın teminatından mahrum olarak ve peşinen kabul ediyor demektir. Bundan dolayı büyük bir dünya eserini vücuda getirmek faaliyetine iştirak ederken bu sakıncaya karşı durarak heyetimizin çalışması lazımdı. Bunun dışında hiç olmazsa büyük devletlerin veto aleyhine itiraz yapan küçük devletlerle birlikte çalışabilir, bu noktada çoğunluk elde edemesek bile bariz bir hakkı koruyarak hem memleketimizin bekası için esaslı noktada uyanık bulunduğumuzu gösterir hem de milletlerarası bir teşkilatın mükemmeliyetine çalışarak Türkiye'nin şeref ve itibarını yükseltmiş olurduk” (TBMM Zabıt Ceridesi, s. 172, 173).

Türk heyeti konferansta, BM Genel Kurulu'nun yetkilerinin genişletilerek uluslararası sistemin demokratik olması gerekliliği üzerinde durmuş ancak Recep Peker'in de ifade ettiği gibi dünyadaki güç dengesini yansıtan BM Güvenlik Konseyi'nin eksik ve kusurlu yönleri üzerinde yeterince kendini ifade edememiştir.

5.2. San Francisco Konferansı'nın Açılması ve BM'nin İmzalanması (Nisan-Haziran 1945)

San Francisco Konferansı, Truman'ın radyo vasıtasıyla yaptığı açılış konuşmasıyla çalışmalarına başlamıştır. Truman'ın açılış nutku şöyledir (Cumhuriyet, 26 Nisan 1945, s. 1):

“Hedefimiz adalete dayanan bir barış dünyası kurmaktır. Bu işi başarmakla, dünya barışının mimarı olacaksınız. İnsanlık bu sayede sürekli barışa kavuşacak ve buhranlar içinde yüzmekten kurtulacaktır. Hepiniz bu işi başarmak için milletlerimiz namına tam yetkiye sahip bulunuyorsunuz. En büyük hedefimiz adalete dayanan bir dünya barışıdır. Bu barışı kurmak için bütün dünya milletlerinin elbirliğine güveniyoruz. Bunun için barışı kundaklayacak bütün gizli kuvvetleri, dünyaya hâkim olmak isteyen bütün tecavüz kuvvetlerini ortadan kaldıracacağız. Büyük, küçük bütün dünya milletleri barış içinde yaşayacak ve büyükler dünyaya hâkim olmak değil fakat dünyaya hizmet için çalışacaklardır. Biz, harpte elbirliği yaparak bütün güçlülere karşı gelmiş olduğumuz için barışa hizmet yolunda da bütün güçlülere galip geleceğimize inanıyoruz. Savaş esnasında infirat siyasetine güvenmememize imkân bulunmadığına göre barış içinde de infirat siyasetine sapmamıza imkân yoktur. Biz milletler arasındaki bütün ihtilafların ortadan kaldırılacağına ve hepsi arasında dostluğun hüküm süreceğine inanıyoruz. Esas hedefimiz, bundan sonra

⁴ Saka Reuters muhabirine yaptığı açıklamada ayrıca Türkiye'de savaşın sona ermesiyle her türlü demokratik oluşumun gelişeceğini söylemiştir. Saka'nın açıklamasını Türk demokrasinin daha ileri bir aşamaya geçişinin ilk emaresi biçiminde yorumlayan Tan yazarı Sabiha Sertel, olağanüstü savaş şartlarının sona ermesiyle ülkede demokrasinin geliştirilmesinin ve vatandaşlara geniş demokratik haklar verilmesinin zamanı geldiğine açıklık getirmiştir (Öztek, 2016, s. 265).

herhangi milletin silaha başvurarak tecavüz siyasetini yürütmesine imkân vermemektir” (Cumhuriyet, 26 Nisan 1945, s. 1).

Anlaşılacağı üzere, bütün milletleri tatmin ve hoşnut edecek adaletli, haklı barışın yapılması ilk şart olarak belirmektedir. Bunun ardından dünya barışını güven altında tutabilmek için her türlü saldırı ve harp ruhunu imha edebilmek başlıca şarttır (Benice, Son Telgraf, 27 Nisan 1945, s. 1, 3). Her iki meselede de Amerika’nın tavrı açıktır. Truman’ın, dünyayı genel ve devamlı bir barışa götürmek ve her millet için güvenli bir dünya yaratmak üzere belirlediği ana prensipler de bütün milletlerce benimsenecek niteliktedir. Truman bu konuda şöyle demektedir: “Büyük küçük bütün dünya milletleri sulh içinde yaşayacak ve büyükler dünyaya hâkim olmak değil fakat dünyaya hizmet için çalışacaklardır” (Benice, Son Telgraf, 26 Nisan 1945, s. 1, 3; İkdâm, 26 Nisan 1945, s. 1)

Truman’ın, dünyayı genel ve devamlı bir barışa götürmek ve her millet için güvenli bir dünya yaratmak üzere belirlediği ana prensiplerin bütün milletlerce benimsendiğini belirten Sadak Truman’ın söylediği nutuktan hareket ederek Amerika’nın infirat politikası gütmeyeceği fikrine şöyle ulaşmıştır: “Herhangi bir milletin silaha başvurarak saldırgan siyaseti yürütmesine imkân verilmeyeceğini ilave eden Truman, böylece savaşta olduğu gibi barış terazisine de Amerika’nın ağırlığını koyarak, infirat politikasına ihtiyaç kalmadığını açıkça ilan etmiştir.” Sadak’a göre, hiçbir menfaat gözetmeden sadece milletlerin hürriyeti kaygısıyla Avrupa savaşına atılan Amerika gibi idealist bir milletin tam bu sırada göreve gelen Başkanı tarafından söylenen bu sözler ümit vericidir (Akşam, 27 Nisan 1945, s. 1, 2). Böylece Truman, Amerika’nın artık infirat siyaseti gütmeyeceğini kendi ağzından teyit etmiştir.

Genel olarak San Francisco Konferansı’nda, dünyayı genel ve devamlı bir barışa götürmek üzere her millet için güvenli bir dünya yaratmak fikrini öne süren Amerika’nın bu yolda sona ulaşana dek gayret etmesi gerekliliği Türk basını tarafından dile getirilmiştir. Ancak böyle cihanşümül bir netice almak adına sadece Amerika’nın bu yolda çaba göstermesini tek başına yeterli bulmayan Yeni Sabah gazetesine göre, irili ufaklı bütün milletlerin aynı amaç doğrultusunda birlik ve gayreti de şüphesiz böyle bir birliğe güç katacaktır (Yeni Sabah, 27 Nisan 1945, s. 1). Bir bakıma basitçe kendi sınırları içerisine çekilemeyecek Amerika’nın en önemli hedefi; liberal demokratik düzeni dünya çapında ulusal zemine oturtmak ve kolektif güvenliği ön plana taşıyan uluslararası bir teşkilat inşa edilmesinde rol üstlenmektir.

Türk basını özellikle Amerika’nın milletlerin hürriyetlerinin koruyuculuğunu üslenmesine yönelik memnuniyetini ortaya sermiştir. Zira en büyük çekincesi kuzey komşusu Sovyet Rusya’nın Mart-Haziran 1945 Notası kapsamında milli bütünlüğüne aykırı biçimde hem toprak hem de Boğazlarda üs talebiyle karşı karşıya kalan Türkiye için (Başarır, 2019, s. 1444, 1445) infirat politikasından uzak duracağını beyan eden Amerika’nın barıştan ve istikrardan yana tavır ve duruşu biraz olsun rahatlatıcı gelmiştir. Kendi bütünlüğüne karşı ileri sürülen Sovyet taleplerinin savaş sonrası dönemde uluslararası ilişkilerin tanzimi ilkelerine aykırı olduğuna dikkat çekerek, Amerika’nın bu konuyla yakından ilgilenmesini arzulayan Türkiye; bilinmezlik içerisinde kalmak yerine demokrasinin bekçiliğini yapacağını vurgulayan Amerika’nın da dâhil olduğu BM Teşkilatı içerisinde aynı yolda gayret sarf edeceğini ortaya koymaktadır.

Konferansta, BM’nin asıl davası ise Dumbarton Oaks tasarısını müzakere ve gerektiğinde tadil ederek bir milletlerarası barış ve işbirliği teşkilatı meydana getirmektir. Bir nevi “dünya hükümetinin” anayasasını kaleme almaktır (Belge, Tanin, 28 Nisan 1945, s. 1). Konferansta tüm dünya milletlerini kapsayan bir anayasa hazırlanırken, Dumbarton Oaks’ta belirlenen oy meselesi de gözden geçirilecektir. Sadak, oy meselesi üzerinden, savaşın bütün fedakârlığını omuzlarına alan büyüklerin birleşmedikçe savaş veya savaşa varacak kararların verilemeyeceğine yönelik fikirleri eleştirmektedir. Çünkü yazara göre, barışı ve güvenliği korumak yükü sadece üç devlete bırakılmak yerine, yeni kurulda hak ve vazife isteyen bütün devletlere dağıtılmalıdır. Bu devletlere “ortanca” adını veren Sadak, büyük devletlerden başka diğer devletlerin de güvenliği korumak ve işgale karşı koymak için harekete geçmeyi kabul etmeleri durumunda, büyük- küçük farkının azalacağını aktarmaktadır. Buradan hareketle Sadak, büyüklerin fedakârlığına karşılık; küçüklerin hükümlerinden bir derece vazgeçmelerinin istenemeyeceğini ve bulunacak şekil ne olursa olsun saldırganca karşı (bu saldırı kimden gelirse gelsin) hemen ve otomatik şekilde harekete geçecek biçimde bir mekanizmanın kurulması gerektiğini öne çıkarmaktadır. Neticede Sadak, altı yıllık görülmemiş savaştan sonra, insanlık ve hürriyet prensipleri uğruna bu kadar can veren düşman karşısında zafere kadar

birleşmeyi bilen milletlerin, karşılıklı iyi niyetlerinin ilk denemesi olan San Francisco Konferansı'nın uzun tarihi sürecindeki sayısız eşleri gibi talihsiz çıkmamasını dilemektedir (Akşam, 25 Nisan 1945, s. 1, 2).

San Francisco Konferansını yorumlayan Nadir Nadi de Sadak gibi büyük güçlerin oy meselesinde üstünlük elde etmesini eleştirel bakış açısıyla değerlendirmektedir. Nadi, aşağıda saydığı sebeplerden ötürü San Francisco Konferansında tartışması yapılarak yasa haline getirilecek konuların hiç de kolay çözülemeyeceğini ve dünya teşkilatı inşa edilirken karşılaşılan en önemli güçlüğü oy meselesi anlaşmazlığına dair olacağını şöyle dile getirmektedir:

“Hukuk kuramcılarına bakılırsa, Dumbarton Oaks'ta verilen karar, barış teşkilatının sağlamlığını korumaktan uzaktır. Saldırgan bir devlete karşı harekete geçmek için beş büyük devletin oybirliği şart koşulursa, büyük devletler, hatta büyük devlete güvenen küçük devletler, cezadan kurtuluyor demektir. Bu ise, dünya güvenliğini pamuk ipliğine bile bağlayamayacak bir tedbir daha doğrusu tedbirsizliktir. Büyük devletlere sorarsanız, onlar da, harplerde en büyük fedakârlığa kendilerinin katlandığını, o halde aralarında oybirliği bulunmadıkça verilecek kararların dünya barışı adına zararlı olacağını söylüyorlar. Mesele objektif bir görüşle ele alındığı zaman başka bir nokta üzerinde de durmak mümkündür: Farz edelim ki, oybirliği esası bırakıldı da çoğunluk esasında karar kılındı. Herhangi bir anlaşmazlık çok şiddetli bir şekil alırsa ne olacak? Harp ihtimalleri ufku baştan başa kararttığı zaman, herhangi bir hukuk mekanizmasıyla barış güneşini parlatmaya imkân var mıdır?” (Nadi, Cumhuriyet, 26 Nisan 1945, s. 1, 3).

Nadir Nadi'nin başmakalesinden sonra Sertel “Türk Gazeteleri Neden Bu Kadar Kötümserdir?” başlıklı bir makale yazmıştır. Yazar makalesinin girişinde “Hemen umumi denilecek derecede hâkim bir kanaat halinde ileri sürülen bu kötümserlik neden? Niçin Türk okuyucusu hem San Francisco Konferansına, hem de Müttefikler arasındaki her türlü anlaşmalara şüphe ile bakıyor?” sorularını yönelterek, bu hususları açıklamaya çalışmıştır. Bu sorulara cevap olarak Sertel, Türk gazetelerinin çoğunun Müttefiklerin zaferine inanmayarak, memlekete kötümser hava yaydıklarını, ancak hadiseler bu düşüncelerinde hataya düştüklerini kanıtlayınca da bu kez Müttefikler arasında er geç bir geçimsizlik başlayacağını umduklarını öne çıkarmaktadır. Bu beklentileri etrafında San Francisco Konferansı'nda şimdiden oy verme meselesinde (büyük devletlerin fazla oy sahibi olmaları, küçük devletleri esir vaziyetine düşürecek ve onların işbirliği yapmasına mani olacaktır) anlaşmazlıklar olduğunu dile getirerek bu konferanstan insanlık, sulh, hürriyet ve istiklal adına bir şey beklenemeyeceğini vurguladıklarını söylemektedir. Sertel, böyle düşünen Türk gazetelerinin şimdiye kadar hep Almanya'nın muzaffer olacağını beklemelerinden, onların kafalarının ve gönüllerinin Alman zaferine göre ayarlanmasından dolayı, Müttefiklerin zaferi kesinleştikten sonra bile içlerinden bazılarının hala doğruyu göremediklerini iddia etmektedir. Böyle düşünen basın yazarlarının aksine, Müttefiklerin San Francisco'da devamlı barış temin edecek bir teşkilatın vücuda getirilmesinde başarılı olacağına inanan Sertel, hatta bu teşkilatın hâlihazırda halledilmez denilen birçok ihtilafı kökünden söküp atacağını belirterek makalesini “Onun için San Francisco Konferansı, bizim sakat görüşlü gazeteci arkadaşların dileklerine ve tahminlerine rağmen başarılı olacaktır” (Tan, 27 Nisan 1945, s. 1, 2) diyerek bitirmektedir.

Güvenlik Konseyi'ndeki oy usulü San Francisco'da en fazla tartışılan meselelerin başında gelmiştir. Ulus gazetesinde yazan Esat Tekeli'ye göre, harbi önlemek sorumluluğu geniş ölçüde büyük güçlere bırakılmalı fakat kendilerine bu sorumluluk derecesinde yetki verilmelidir. Tekeli, Dumbarton Oaks projesinde beş büyük devletin daimi üye bulunduracağı Güvenlik Konseyi'ne milletlerin temsilcilerini bir araya toplayan Genel Kuruldan daha fazla yetki verilmesi ve kendilerinin ilgili buldukları anlaşmazlıklarda bile bu beş devlete veto hakkı tanınmasının da hep bu sorumluluk derecesinde yetki verme formülüyle izah edildiğine açıklık getirmektedir. Ancak Tekeli'ye göre veto hakkı yukarıdaki gibi değerlendirilse de, milletlerarası demokrasi kurmak isteyen büyük güçlere üstlendikleri sorumluluklarla ve ehemmiyetlerle orantılı bir pozisyon sağlanmalıdır. Bu açıdan konferansta veto meselesi üzerine eleştirilerini ortaya koyan ülkeler büyük küçük farkı olmaksızın her millete eşit hak verilmesini dilemekte ve projede veya Yalta Konferansı kararlarında buna uymayan noktaların kaldırılmasını istemektedirler (Ulus, 6 Mayıs 1945, s. 1, 2).

Güvenlik Konseyi'nin daimi üyelerine verilen veto hakkı Avam Kamarası'nda söz alan Mr. Durbin'e göre de önemli bir kusurdur. Zira tüzüğün şartları altında herhangi bir büyük gücün kendisine karşı güç kullanımını veto etmesi mümkündür. Yani büyük savaşlar büyük güçler tarafından yapılmıştır (Avrupa

tarihi her zaman bir saldırganı sahip olmuştur.) Saldırganın her zaman Avrupa ülkelerinden çıkmasını Avrupa tarihinin üzücü dersi biçiminde niteleyen Durbin can alıcı soruyu yöneltmiştir: “O halde Güvenlik Konseyi’ndeki büyük güçlerden biri dünya barışını tehdit ederse vaziyet ne olacaktır?” Böyle bir durumun ortaya çıkmaması Durbin’e göre sadece büyük güçlerin savaş içerisindeki işbirliklerini, dostluklarını ve iyi niyetlerini korumalarına bağlıdır (HC Deb 22 August 1945 vol 413 c707). Durbin’in sorusuna yönelik Mr. Lipson, Güvenlik Konseyi içerisinde yer alan büyük güçlerden birinin dünya barışını tehdit etmesi durumunda Tanrı’nın insanlığa yardım etmesini temenni etmektedir. Lipson da tıpkı Durbin gibi büyük güçlerin dünya barışını güvence altına almalarını ve sürdürmelerini kendi aralarındaki ahenkli işbirliğini devam ettirmeleriyle mümkün görmektedir (HC Deb 22 August 1945 vol 413 c727).

Anlaşılacağı üzere, konferansta, büyük devletlerin veto hakkının kaldırılmasından ziyade değiştirilmesine yönelik tartışmalar yaşanmıştır. Avusturalya oy formülünde vetoyu bertaraf edecek bir tadilat teklif etmiş ve büyük devletlerin muhalefetine rağmen Avusturalya teklifi; Brezilya, Şili, Kolombiya, Küba, İran, Meksika, Hollanda, Yeni Zelanda ve Panama’dan 10 olumlu oy almıştır (Çubukgil, 1950, s. 180). Bu devletlerden Hollanda ve Meksika temsilcileri Durbarton Oaks tekliflerini tadil ve ıslahına dair niyetlerini açıklamışlardır. Küçük devletlerin sözcüsü konumundaki bu iki ülke, üç büyük devletin Dumbarton Oaks ve Yalta’da üzerlerine almak istedikleri yetkileri, tesirsiz bırakacak kadar azaltmak istememekle birlikte hakkaniyet ve adalet lehine daha kuvvetli tedbirlerle bu otoriteler ve yetkilere karşı küçük devletleri korumak noktasında ısrar etmişlerdir. Bir bakıma bu ülkeler realitenin mecburiyetine bağlı kalmakta ancak idealleri gerçekleştirmek ve adaleti hâkim kılmak suretiyle başarılı olmak arzusundadırlar (Ulus, 27 Nisan 1945, s. 3). Bundan dolayı yukarıdaki ülkeler, anlaşmazlıkların barışçıl çözümüne yönelik tüm tavsiyelere oy vermelerinin basit, nitelikli olmayan bir çoğunluk tarafından yapılması gerektiğini öne sürmüşlerdir (The Times, 23 Mayıs 1945, s. 3).

Büyük güçlerin veto hakkının niteliğine yönelik teklifler devam ederken, büyük bir gücün vetosunu bir anlaşmazlığın tartışılmasını veya soruşturulmasını önlemek için kullanabileceğini de belirtmişlerdir. Hâlihazırda, “Büyük Beş” arasında bile bu konuda bazı şüphelerin bulunduğunu öne çıkaran Sir Alexander Cadogan, vetonun ön soruşturmayı önlemek veya konseyin tarafları müzakere, tahkim veya adli çözüm yoluyla anlaşmazlıkları çözmeye çağırmasını engellemek için çalışamayacağı görüşünü ifade etmiştir. Böylece Cadogan “Büyük Beş”in etken olduğu Güvenlik Konseyi’nin birçok meseleyi açıklığa kavuşturmak için yararlı işler yapabileceğini ifade etmiştir (The Times, 23 Mayıs 1945, s. 3).

Büyük güçler, beş süresiz üyenin grup halinde vetolarını kullanmalarını mümkün değerlendirmektedir. Ancak diğer taraftan büyük güçler, Güvenlik Konseyi’nin faaliyetini sekteye uğratmak amacıyla süresiz üyelerden daha fazla vetolarını kullanacaklarının iddia edilemeyeceğini de aktarmaktadırlar. Böylece vetonun seyrek ve neticeleri çok mühim olan meselelerde kullanılacağı zannedilmişti. Ne var ki bu ümit doğru çıkmadı. Zorlayıcı tedbirler hakkında süreli üyelerin ittifakı şart olunca beş büyüklerden hiçbirinin kendisine konacak zorlayıcı tedbirlere razı olmayacağı tabii idi. Birçok küçük devletler ve eleştirmenler bu hususun çok önemli ve büyük devletlerin “kanun üstünde” olduğu manasının çıkarıldığını iddia etmişlerdir (Çubukgil, 1950, s.180, 181). Fenik bu durumu “küçüğü küçük, büyüğü büyük bırakmak” biçiminde özetlemiştir (Ulus, 8 Nisan 1945, s. 1).

Tartışmalar neticesinde Avusturalya teklifi ret edilince Yalta formülü oya konmuş ve oylamada 15 ülke çekimser kalırken, 2 ülke olumsuz, 30 ülke olumlu oy kullanmış ve böylece Yalta formülü kabul edilmiştir. Kolombiya ve Küba olumsuz oy verirken; Türkiye lehte oy vermiştir. Bu suretle Yalta formülü Birleşmiş Milletler Anlaşmasına aynen girmiştir. Bundan sonra veto meselesi ve Güvenlik Konseyi’ndeki oy işi Birleşmiş Milletler Teşkilatı’nda sık sık bahis konusu olmaya başlamıştır (Çubukgil, 1950, s. 181).

İngiliz Başbakanı Attlee’ye göre konferansta, büyük güçlere, üstlendikleri sorumluluklarla ve ehemmiyetlerle orantılı bir pozisyon sağlanırken, kuşkusuz en kritik tartışmalar ve müzakereler, büyük güçlerin küçük ulusların haklarını koruyup korumaması meselesinde yaşanmıştır. Özellikle veto konusunda; büyük güçlere kendi davalarında yargıç olma hakkı verildiği ileri sürülürken; Attlee büyük güçlere verilen istisnai durumun, üstlendikleri özel yükümlülüklerden kaynaklandığını ileri sürmüştür. Bu özel konuda Attlee, tüm devletleri tamamen nüfuslarından, genişlik ve güçlerinden habersiz aynı seviyeye getirmenin basit bir yöntemle çözülemeyeceğine dair önemli bir mutabakat bulunduğunu sözlerine ilave etmiştir. San Francisco’da etraflıca ele alınan veto meselesinin gerçekten de hararetle bir şekilde

tartışıldığını, ancak sonunda, küçük devletlerin büyük güçlerin önerilerinin genel hatlarını kabul ettiğini belirtmiştir. Attlee'ye göre bu netice, tüzüğün temelini, dünyada var olan durumun gerçeklerine karşılık geldiğini takdir etmelerinden kaynaklanmıştır. Nitekim büyük güçlerin birlikte anlaşmaması ve harekete geçmemesi kaçınılmaz biçimde örgütün yıkılması anlamına gelmektedir (HC Deb 22 August 1945 vol 413 c661).

Birleşmiş Milletler Anayasası 26 Haziran 1945 günü imzalanmıştır. İlk imzayı Çin temsilcisi, ondan sonra da Sovyetler Birliği, İngiltere ve Fransa imzalamıştır. Konferansın toplandığı memleket olmak itibarıyla Birleşik Amerika, vesikayı en son imzalamıştır. Diğer 45 Birleşmiş Milletler temsilcileri de devletlerinin isimlerinin İngilizce alfabetik sırasına göre imzalarını atmışlardır. Birleşmiş Milletler delegeleri beyannameyi ittifakla kabul ettikten sonra, Başkan Truman şöyle konuşmuştur: “Şimdi imza etmiş olduğumuz beyanname sağlam bir vesikadır. İşte biz de bu vesika üzerine eskisine nazaran daha iyi bir dünya kurabileceğiz. Bundan dolayı, tarih sizi şerefle yâd edecektir. Avrupa'daki zaferle ve Japonya'ya karşı kazanılacak olan zafer arasında, bu bütün harplerin en tahripkârı harp arasında bizzat harbe karşı büyük bir zafer kazanmış oldunuz” (Tan, 27 Haziran 1945, s. 1).

Dünyaya hâkim olmak için kimseye bir hak verilmediğini de ifade eden Truman sözlerine şöyle devam etmiştir: “Bütün faşizm ölmüştür. Hitler bitmiştir. Fakat onun muvazenesiz kafasının ekmiş olduğu tohumlar ve fenalık zihinlerde derin kökler salmıştır. Fakat Birleşmiş Milletler yine birleşmiş kalacaklardır” (Tan, 27 Haziran 1945, s. 1).

Türk milleti de yeni dünyadan gelen bu en yetkili, en güler hürriyet ve adalet sesini, yüreğinde hiç eksiltmeyen ümit, cesaret ve kahramanlık duygularına kata kata derin saygı ve sevinçle dinlemiş (Sadak, Akşam, 28 Haziran 1945, s. 1) neticede de kusur ve eksikliklerine rağmen BM Antlaşması'nı imzalamıştır. Türk hükümeti, eksik ve kusurlu bir vesikayı teşkilatsız, anarşi içerisinde bocalayan bir dünyada yaşamaya tercih ettiği için BM teşkilatına katılmayı kabul etmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, s. 157).

Türkiye dâhil 51 devletin BM Antlaşmasını imzalaması ile neticelenen San Francisco Konferansı büyük güçlerin savaş sonrasında da dünya egemenliğini düzenleme ve sürdürme ve karşılaştıkları sorunlara en üst düzeyde müdahale edebilme sorumluluğunu üzerlerine aldığı bir teşkilat ortaya çıkarmıştır.

6. Sonuç

Milletlerarası ilişkiler açısından önemli bir evre de BM Teşkilatı inşa edilmeye çalışılırken İkinci Dünya Savaşı Avrupa bölgesinde Almanya'nın teslim olmasıyla sona ermiştir. Uzak Doğu bölgesinde de Müttefikler Japonya üzerine yoğunlaşmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın galipleri Müttefikler, ABD'nin öncülüğünde yeni bir savaşı önlemek ve milletlerarası işbirliğini bir düzen içerisinde devam ettirmek amacıyla Dumbarton Oaks tasarısı üzerinden San Francisco'da bir konferans düzenlemek üzere harekete geçtiler.

Tüm insanlığı bir biçimde etkileyen savaş felaketinin acıları hâlihazırda sıcaklığını korurken Müttefik cepheyi oluşturan büyük güçler barış ve güvenliğin muhafazasında kendilerini görevli adlettiler. Savaş sırasında kendilerine daha fazla yetki ve sorumluluk yüklenmesi üzerinden yola çıkan büyük güçler, yeni kurulacak BM Teşkilatı içerisinde bulunan Güvenlik Konseyi'nde veto adıyla bilinen önemli bir pozisyon sağlamaya çalıştılar. Beş büyükler veto hakkını savaş sırasında işbirliği yaparak Mihveri yenilgiye uğratmalarından dolayı istikbaldeki barış ve güvenliği koruma işinden de sorumlu kıldıklarını gözeterek üzerlerine almışlardır. Bir bakıma büyük devletlerin savaş sırasında sağladıkları işbirliğinin zaferi getirmesi; barışı koruma yükünün de büyük güçlere bırakılmasına sebebiyet vermiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın gelişim seyri ve MC'nin barışı korumadaki başarısızlığı bu durumu ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK), BM'nin, üye ülkeler arasında güvenlik ve barışı korumakla yükümlü, en güçlü organı olarak tasarlanmıştır. BM'nin diğer organları sadece tavsiye kararı alabilirken, BMGK'nın kararları, tüm üye ülkeler açısından bağlayıcılık taşımaktadır. İkinci Dünya Savaşı'nın beş büyükleri de bu teşkilatın en önemli organında daimi üye olarak veto yetkisine sahiptir. Büyük güçlerin veto hakları, BM'nin bu organını tam anlamıyla demokratik bir kurum olmaktan çıkarmaktadır. Tartışmalar tam da bu noktadan meydana gelmiştir.

Türk basınında da ifadesini bulduğu gibi büyük devletlere tanınan veto hakkı; aslında sorumluluk ve yükümlülüklerde olduğu gibi alınacak kararlara tesir bakımından eşitlik getirmemekte ve dolayısıyla bu

demokrasi esaslarıyla çalışmaktadır. Diğer taraftan basın tarafından eleştirilen başka bir durum kolektif emniyetin beş büyük devletin beşinin katılım şartına bağlı kalması nedeniyle büyük devletlerden birinin herhangi bir politika sebebiyle veto hakkını kullanma ihtimalidir. Nitekim dönemin basınına göre böyle bir durum bütün insanlığın güvenliğini tehdit edebileceği gibi; özellikle küçük devletleri daima büyük bir devletin himayesi altında korunma kaygısı içinde yaşatabilecektir. Pürüzsüz bir kolektif emniyet Sadak'ın nazarında, kurulacak emniyet teşkilatıyla, büyük devletlerin işbirliğinden bağımsız olarak harekete geçebilmeli ve herhangi bir saldırı karşısında otomatik şekilde işlemelidir. Nitekim dönemin bazı gazetelerine göre siyasetleri, menfaatleri, insanların ve milletlerin hayatı hakkında görüş ve düşünceleri, tarih ve coğrafyaları da farklı bulunan büyük güçlerin barışı korumak adına sürekli birlik içinde kalacaklarına güvenmek barışı pamuk ipliğine bağlamış vaziyettedir.

Basının bu bakış açısı aslında BM Teşkilatı'nın mükemmel bir eser olmadığını ortaya koymaktadır. Tan'da yazan Sertel ise San Francisco Konferansı hakkında olumsuz yorum yapan gazetecileri eleştirerek er geç dünyada demokrasinin inşa edileceğini belirtmektedir. Konferansta bir araya gelen büyük güçlerin tüm dünya ulusları için barış sağlayacak bir teşkilat kurarak demokrasi adına hareket edebileceklerini öne çıkaran Sertel, değişimden yana milletlerarası teşkilatın kuvvetlenmesiyle hür insanların yaşadığı demokrat bir dünyanın ortaya çıkacağını ifade etmektedir. Böylece demokrasinin destekleyicisi Sertel, Türkiye'nin de yeni dünya şartlarına ayak uydurarak konferansta bir araya gelen büyük güçlerin oluşturmaya çalıştığı teşkilat çatısı altında yer almasını arzulamış ve bu durumu desteklemiştir. Türkiye gibi San Francisco Konferansı'na katılan diğer bütün büyük ve küçük güçler, tüm insanlığı derinden etkileyen harbin felaketinin hâlihazırda sıcaklığını korumasından dolayı istikbalde barış ve güvenliği dünya ölçüsünde korumak ve kurtarmak amacıyla bu teşkilata imzalarını koymuşlardır. Türk hükümeti de diğer imzalayıcılar gibi kargaşa ortamına sahip bir dünyada yaşamaktansa eksik ve kusurlarına rağmen bir teşkilat içerisinde bulunmayı uygun nitelemiştir. Ne de olsa Türkiye kurulduğu andan itibaren kendi güvenliğini tüm dünya milletlerinin güvenliği içinde gerçekleştirmeye çalışmış ve bu uğurda her türlü fedakârlığı sergilemiştir. "Yurtta sulh, cihanda sulh" ilkesiyle hareket eden Türk hükümeti, dünyanın uzak bir köşesindeki savaşın hatta sadece bir anlaşmazlığın veya rahatsızlığın neticeleri itibarıyla bütün milletlerin hayatlarını etkilediğini çok iyi tecrübe etmiştir.

Türkiye'nin uluslararası bir teşkilat içerisinde yer almak istemesinin bir başka nedeni de savaş sonrasında değişen siyasi gelişmeler argümanı ile hareket eden Sovyet Rusya'nın Mart-Haziran 1945 notalarıyla Türkiye'nin doğu sınırında değişiklik ve Montreux Antlaşması'nın yeniden gözden geçirilmesi yönündeki talepleridir. İkinci Dünya Savaşı süresince kuzey komşusunu tedirginlikle takip eden Türkiye, harp ertesi devrede Sovyet talepleri ile karşı karşıya kalınca demokrasinin öncü devleti ABD'nin infirat siyaseti izlemeyeceğine dair açıklamalarını da basın kanalıyla memnuniyet verici bir hadise biçiminde değerlendirmiştir. Sovyet Rusya'nın Türkiye'ye yönelik isteklerinin yakın gelecekte nasıl şekilleneceğine yönelik çıkarım yapmakta zorlanan karar alıcılar, dünya dengeleri açısından da önem arz eden bu meselede özellikle ABD'nin desteğine güvenerek yeni dünya düzenine ayak uydurmak üzere bir teşkilat içerisinde yer almak istemiş ve savaş sonrası bu devletle yakın ilişkiler kurmuştur.

Milletlerarası barış ve emniyetin hızlı bir şekilde sağlanması adına eksik ve kusurlu BM Teşkilatı'na imza koyan Türkiye, diğer katılımcılar gibi sosyal ve siyasi hayatı düzenlemek üzere kurulan teşkilatların ilk kuruluşlarında mükemmel olmayacağını ancak zaman içerisinde eksik yönlerinin giderilebileceğini de göz önünde tutmuştur. Ne var ki, Güvenlik Konseyi'ndeki oy usulünde büyük devletlere tanınmış olan imtiyazlı durum, veto hakkı çok fazla suiistimale uğramıştır. Zaman içerisinde Sovyet Rusya hariç diğer ülkeler veto hakkının kullanımının sınırlandırılması için birçok girişimde bulunmuş ancak bir netice elde edilememiştir (Çubukgil, 1950, s. 190). Nitekim BM'nin barışı ve güvenliği sağlamada başarılı olmadığına yönelik eleştiriler BM Güvenlik Konseyi'nin yapısına ve beş daimi üyenin veto yetkisine dairdir.

Dünyanın bugünkü sisteminin de BM'nin kurulduğu 1945 yılından çok farklı olduğu meydandadır. Bundan dolayı günümüzde Güvenlik Konseyi'nin dünyadaki güç dengesini yansıtmadığı ve beş daimi üyenin veto yetkisi nedeniyle BM'nin dünya sorunlarını çözemediği eleştirileri söz konusudur. Güvenlik Konseyi'nin var olan yapısal ve temsil sorunlarının günümüz dünyasında (Libya, Suriye, Filistin, Rohingya vs.) ve yakın tarihte yaşanan insani krizlere ve hatta soykırımlara (Bosna ve Ruanda) çözümler üretememiş olması birçok ülke tarafından işleyişinin sorgulanmasına yol açmıştır. Ayrıca Güvenlik Konseyi'nin yapısı

gereği veto hakkı bulunan sayılı daimi üyelerin kendi ülkelerinin ulusal çıkarları doğrultusunda hareket etmeleri BM'nin temel hedefi dünya barışı ve güvenliğini oluşturma anlayışıyla da çelişki arz etmektedir (M. Erkut Ayvaz, 2019, s. 24, 25). Böylece uluslararası dengelerin değişmesi etrafında sorumluluklarını etkin şekilde yerine getirmediği gerekçesi ile Güvenlik Konseyi'nin meşruiyeti sorgulanmaya başlamış ve neticede Güvenlik Konseyi üzerine çeşitli çevrelerden reform baskıları yapılmaya başlanmıştır. Güvenlik Konseyi'nin reformuna dair birtakım adımlar atılsa ve projeler oluşturulsa da bunların hiçbiri hayata geçirilememiş ve konseyin güncel gelişmelere ve sorunlara paralel olarak kendini reforme etmesi mümkün olmamıştır. Uluslararası güvenlik için oldukça önemli bir yapıyı temsil eden Güvenlik Konseyi bu nedenle üzerinde çokça tartışmanın yapıldığı sorunlu bir organ haline gelmiştir (Gölçek, 2019, s. 467).

7. Extended Abstract

The Second World War, which started with Germany's attack on Poland on September 1, 1939, continued for six years and ended with the surrender of Germany in May 1945 and Japan in August 1945. After the surrender of Germany, the Allies agreed to convene a conference in San Francisco to bring a new peace order to the world.

The great powers, who came together to form a new international system, took into account the failure of the League of Nations, which was established after the First World War, to protect and maintain world security and peace. The alliance system in the League of Nations prevented the effective use of the society's ability to represent and sanction, so a new mass war occurred. This is mass war; It was formed when the members of the League of Nations "Germany, Italy and Japan" took the aggressor side. With the transfer of the experiences, the United Nations has determined who will have the authority and responsibility in the preservation of peace and security. The war winners working on this bill held a conference in San Francisco to compile the constitution of the international organization. On the one hand, the great powers of the war (the United States of America, Britain and Soviet Russia) were trying to bring the Axis to their knees. On the other hand, they agreed on the establishment of an international organization "based on the equal sovereign rights of all peaceful nations and open to all nations (*big and small*) as soon as possible.

Dumbarton Oaks Draft, which forms the basis of the San Francisco Conference to which the UN Organization was signed, was prepared by the USA, Britain, Soviet Russia and the Republic of China. The UN was originally established in Dumbarton Oaks and later in Yalta. In this context, the San Francisco Conference served to fulfill the formalities rather than the basic principles of international relations. Because the great powers were able to defeat the attackers by using all kinds of resources in a long-lasting world war; they also have made an "*ideal unity*" which show their faith that their togetherness and cooperation will continue in order to prevent a new war. Thus, the Allies have revealed that they will achieve the security of all nations of the world with a concept of absolute "*solidarity and understanding among themselves*" by assuming certain duties and responsibilities in the name of the future of "*world peace*" within the new international organization to be named the UN. In this context, they had the right of veto, which they described in proportion to the duties and responsibilities they assumed. With the new system, "any state that wants to pursue a policy of aggression" will know in advance that it will find the world's "leading great powers in terms of resources and power" against itself. Therefore, with this reality, the "aggressor" will cease to venture into adventure. Even if aggression occurs, this time the Security Council with a certain number of members will decide on the situation and will be able to prevent the attack. However, "absolute unity and togetherness" of great powers is essential for this. Thus, taking a unanimous decision in any case gives "the great powers a definite advantage within the UN". A binding decision from the UN is only possible if "USA, Britain, Soviet Russia, Republic of China and France" did not use their veto right. The Turkish press, based on the evaluations that the veto right granted to the great powers, tied the future peace to a very weak thread; did not hesitate to express the missing and flawed aspects of the great powers' veto rights. The veto right granted to the great powers can be considered as an indication that the UN is not a democratic institution. Besides, with this feature, the organization loses its universality. This structure of the UN Organization, which recognizes the equality of nations as the highest principle, is in contrast to the ideal it wants to realize. The Turkish press will also criticize the "big and small state

difference" being taken into account in the UN structure through the veto system. Because "to emphasize" that sacrifice was shown only by great powers during the war; and the fact that decisions will be taken by joining the votes of the big five on every important issue reduces the importance of other member "small countries" to nothing. The UN values the votes of each of the five big states, while disregarding the medium and small nations fighting over their power during the war, because it keeps "*the small small and the big big*".

As a result, the veto right, which gives a definite superiority to the great states, reveals the incomplete and flawed structure of the UN. Since its establishment, Turkey who acts with the ideal of "peace at home, peace in the world" became a member of the UN Organization in order to take its place in an international organization with its attitude in favor of peace and stability. In this respect, the Turkish government, which accepted the United Nations Organization Constitution despite its deficiencies; has also declared that "*it will not exist in an irregular, unstable and insecure environment*". At the same time in this period, Turkey who was facing with the threat of "March-June 1945 The Soviet Notes" also pleased that the USA has taken a leading role in world peace and security and gave up the "policy of isolation". Turkey in the face of Soviet Russia; has tried to find allies for himself. And during the war, Turkey took a stand with its ally Britain and then the USA, which advocated democracy at every opportunity and adapted to changing political conditions. This situation emerges as one of the first signs of the Bipolar political structure that will be established in the international system after the Second World War.

Keywords: United Nations, Security Council, Veto, Great States.

Kaynakça

Resmi Yayınlar

HC (House of Commons) Deb (Debate) 22 August 1945 (The Full Date) vol (volume) 413 c. (Column) 659.

HC Deb 22 August 1945 vol 413 c661.

HC Deb 22 August 1945 vol 413 c707

HC Deb 22 August 1945 vol 413 c727

TBMM Zabıt Ceridesi, 7. Dönem, 19. Cilt, 90. Birleşim, 15.08.1945.

Sürelî Yayınlar

Akşam

Cumhuriyet

İkdam

Son Posta

Tan

The Times

Ulus

Vatan

Yeni Sabah

Sürelî Yayın Makaleleri

(10 Nisan 1945). "Başlıca Dikkat Noktası". *İkdam*.

(16 Nisan 1945). "Ruzveltin Vasîyeti". *Yeni Sabah*.

(2 Nisan 1945). "San Francisco Konferansı". *Tasvir*.

(26 Nisan 1945). "Açış Nutku ve Hedef". *İkdam*.

(27 Nisan 1945). "Daha İyi Bir Dünya İçin". *Yeni Sabah*.

(9 Nisan 1945). "Önemli Bir Nutuk: Amerika'nın Sulh Siyasetinin Esası, Küçük Milletlerin İstiklalidir". *Vatan*.

Atay, F. R. (2 Nisan 1945). "Konferans Etrafında Söylentiler". *Ulus*.

Belge, B. (28 Nisan 1945). "Hava Rüzgârı". *Tanin*.

Benice, E. İ. (22 Haziran 1945). "Dünyanın Emniyeti". *Son Telgraf*.

Benice, E. İ. (24 Nisan 1945). "Davanın Hassas Noktası". *Son Telgraf*.

Benice, E. İ. (26 Nisan 1945). "Konferans Açıldı!". *Son Telgraf*.

Benice, E. İ. (27 Nisan 1945). "Sulh mu, Emniyet mi Daha Önce!". *Son Telgraf*.

- Fenik, M. F. (12 Nisan 1945). “Küçük Devletlerin Hakları”. *Ulus*.
- Fenik, M. F. (8 Nisan 1945). “Küçük Devletlerin Hakları”. *Ulus*.
- Nadi, N. (12 Nisan 1945). “Büyük Kim Küçük Kim?”. *Cumhuriyet*.
- Nadi, N. (26 Nisan 1945). “San Francisco Konferansı Açılırken”. *Cumhuriyet*.
- Nadi, N. (3 Nisan 1945). “San Francisco Konferansı Geri Kalırsa”. *Cumhuriyet*.
- Sadak, N. (23 Nisan 1945). “Sulh ve Emniyet Pamuk İpliğine Bile Bağlanmıyor”. *Akşam*.
- Sadak, N. (25 Nisan 1945). “Harpte Birleşenler Arasında İlk Sulh ve İyi Niyet Denemesi”. *Akşam*.
- Sadak, N. (27 Nisan 1945). “M. Truman’ın Cesareti Nutku Konferansa İlham Kaynağı Olmalıdır”. *Akşam*.
- Sadak, N. (28 Haziran 1945). “Amerika’dan Yükselen Ahlak, Adalet, Hürriyet Sesi”. *Akşam*.
- Sertel, M. Z. (25 Nisan 1945). “San Francisco Konferansı Ne Yapacak?”. *Tan*.
- Sertel, M. Z. (27 Nisan 1945). “Türk Gazeteleri Neden Bu Kadar Kötümserdir?”. *Tan*.
- Sertel, M. Z. (4 Nisan 1945). “San-Francisco Konferansı Etrafında Dedikodular”. *Tan*.
- Sertel, M. Z. (5 Mayıs 1945). “Konferansta Türk Tezi”. *Tan*.
- Sertel, M. Z. (6 Nisan 1945). “San Francisco Konferansı ve Londra Basını”. *Tan*.
- Sertel, M. Z. (7 Nisan 1945). “San Francisco Konferansı ve Türkiye”. *Tan*.
- Tekeli, E. (6 Mayıs 1945). “Konferansta Türk Tezi”. *Ulus*.
- Tekeli, E. (15 Mayıs 1945). “Türk Tezi Üzerinde Açıklamalar”. *Ulus*.
- Turan, K. (22 Nisan 1945). “Barış İçin Dilek ve Emekler”. *Ulus*.
- Uşaklıgil, E. (1 Nisan 1945). “San Francisco Yolunda Işıklar...”. *Son Posta*.
- Yalçın, H. Y. (1 Nisan 1945). “Arslan Payı”. *Tanin*.
- Yalman, A. E. (3 Nisan 1945). “Dünyanın Ana Davası 1: San Francisco Konferansı’nın Arifesinde Ahensizlik İstidatlar”. *Vatan*.
- Yalman, A. E. (6 Nisan 1945). “Karşılıklı Anlayış ve Saygı”. *Vatan*.
- Kitap ve Makaleler**
- Armaoğlu, F. (2016). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. İstanbul: Timaş.
- Ayvaz, M. Erkut. (Eylül 2019). BMGK Reformu Almanya Ve Türkiye’nin Karşılaştırmalı Pozisyonları, Siyaset, Ekonomi Ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA), S. 295. Erişim Adresi: <https://setav.org/assets/uploads/2019/09/A295Tr.pdf>. Erişim Tarihi: 05.06.2021.
- Barlas, D. (2017). Milletler Cemiyeti’nde Türkiye: İyimserlik ve Kuşku Arasında. *Uluslararası İlişkiler*, C.14, S. 55, 93-111. Erişim Adresi: <http://home.ku.edu.tr/~dbarlas/uid.pdf>.
- Başarı, M. (2019). Sovyet Rusya’nın 1925 Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması’nın Feshine Yönelik Türkiye’ye Verdiği Notaların Türk Basınına Yansıması. *Belgi Dergisi*, C.2, S.18, 1417-1448. doi:10.33431/belgi.523548.
- Çubukgil, M. (1950). Birleşmiş Milletler Teşkilatında Veto. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7, 174-191. Erişim Adresi: <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/248/2273.pdf>
- Gölçek, Ş. G. (2019). Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin Reform Sorunsalı. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(4), 466-477. doi: 10.25287/ohuibf.512311
- Kıran, A. (2008). Milletler Cemiyeti ve Ölenemeyen Savaş. *Girne American University Journal of Social and Applied Sciences*, 3 (6), 19-36. Erişim Adresi: https://www.researchgate.net/profile/Abdullah_Kiran2/publication/265476695_Milletler_Cemiyeti_ve_Onlenemeyen_Savas/links/5c63f1cf92851c48a9d026b0/Milletler-Cemiyeti-ve-Onlenemeyen-Savas.pdf.
- Kutlu, İ. (2018). Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nde Reform Tartışmaları. *Bilge Strateji*, C.10, S. 19, 177-200. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/678027>.
- Öztekin, H. (2016). *Tan: Serteller Yönetiminde Muhaliif Bir Gazete*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Polat, Doğan Ş. (2020). Kuruluşundan Çöküşüne Milletler Cemiyeti Sistemi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(76), 1950-1967. doi:10.17755/esosder.677815.
- Sander, O. (2016). *Siyasi Tarih 1918-1994*. Ankara: İmge Kitapevi.

Hat Sanatı Araç Gereçlerinin Korunduğu Hattat Sandıkları: Ankara Etnografya Müzesinden Örnekler*

Hacer KARA**

ÖZ

Yazı iletişimin en önemli unsurlarından biridir. Tarihi süreçte Türk İslam sanatında yazının sanatla olan ilişkisine bakıldığında, hüsn-i hat sanatının iletişim bağlamında çok büyük bir öneme sahip olduğu görülmektedir. Bu sebeple hat sanatının icrasında kullanılan başta kamyş kalem olmak üzere kâğıt, mürekkep, hokka, makas, kalemtıraş, makta, mührer, divit, kalem dan vb. araç gereçleri döneminin iletişime kaynaklık eden araçları olarak görmek mümkündür. Dolayısıyla yazının yazılmasına kaynaklık eden bu iletişim araçlarının korunup saklandığı Ankara Etnografya Müzesindeki hattat sandıkları, sanat ve iletişim bağlamında bu yazının konusunu teşkil etmektedir. Bu çalışmayla, yayınlarda pek rastlamadığımız hattat sandıklarının Ankara Etnografya Müzesi'ndeki örneklerini tanıtarak bilim dünyasına sunmayı amaçladık. Ankara Etnografya Müzesi hat sanatına ilişkin herhangi bir bakımdan oldukça zengin bir koleksiyonu bünyesinde barındırmaktadır. Koleksiyonda bulunan dört adet hattat sandığı müzeden temin edilerek konumuz kapsamında malzeme, teknik, form ve süslemeleri bakımından ayrıntılı bir biçimde, diğer müzelerde bulunan bazı örneklerle de kıyaslanarak incelenmiştir. Eserlerin tamamı ahşaptan yapılmıştır. Kakma, çift katlı rölyef ve Edirnekâri (boyama) teknikleriyle süslenen dikdörtgen formlu bu dört örnekten biri çekmece, üçü ise kutu şeklinde tasarlanmıştır. Eserlerde basit geometrik motifler, doğada gördüğümüz biçimde çeşitli hayvan figürleri, yaprak ve gül gibi naturalist bitkiler ile barok-rokoko tarzı motifler bezeme ögesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Üzerlerinde yapım tarihi, üretim yeri ve yapan ustasına ilişkin herhangi bir bilgi bulunmayan örneklerin süsleme özelliklerinden yola çıkılarak geç dönem Osmanlı eserleri oldukları tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ankara Etnografya Müzesi, Hat Sanatı Araç Gereçleri, Hattat Sandıkları, Yazı Çekmeceleri, Yazı Kutuları

Calligrapher Chests in Which Calligraphy Tools are Preserved: Examples from Ankara Ethnography Museum

ABSTRACT

Writing is one of the most important factors of communication. Considering the relationship between writing and art in Turkish-Islamic art in the historical process, it is seen that the art of wishful calligraphy has a great importance in the context of communication. For this reason, especially the reed pen used in the execution of calligraphy; paper, ink, inkwell, scissors, sharpener, end grain, burnisher, dip pen, pen, etc. it is possible to see tools as communication resources of the era of tools. Therefore, calligraphers' chests in the Ethnographic Museum of Ankara, where these communication tools that are the source of the writing are preserved and stored, are the subject of this article in the context of art and communication. With this study, we aimed to present to the scientific world by introducing examples of calligrapher chests that we do not encounter in publications in the Ethnographic Museum of Ankara. Ankara Ethnography Museum contains a collection very rich in tools related to calligraphy. Four calligraphers' chests found in the collection were obtained from the museum and examined in detail in terms of material, technique, form and decorations within the scope of our topic, comparing with some examples found in other museums. All of the works are made of wood. One of these four rectangular-shaped examples, decorated with inlay, double-layer relief and Edirnekâri (painting) techniques, is designed in drawer form and three in box form. In the works, simple geometric motifs, various animal figures in the form we see in nature, naturalist plants such as leaves and roses and baroque-rokoco-style motifs are presented as appetizer elements. Examples that do not have any information about the date of construction, place of production and the master who made them were found to be late Ottoman artifacts based on their ornamental characteristics.

Keywords: Ankara Ethnography Museum, Calligraphy Tools, Calligrapher Chests, Writing Drawers, Writing Boxes

1. Giriş

“Duygu, düşünce veya bilgilerin, akla gelebilecek her türlü yolla başkalarına aktarılması, bildirişim, haberleşme, iletişim (URL-1, TDK, 2020).” olarak tanımlanan iletişim, sözlü olabildiği gibi yazılı olarak ta gerçekleşmektedir. Tarih boyunca kalıcı olması bakımından yazılı iletişim oldukça önemli bir yere sahiptir. İslam'ın yazılı bilgi ve belgeye verdiği önemin bir tezahürü olarak hat sanatı ilk olarak yazma eserlerde kendini göstermiş, özellikle de Mushaf yazımı Türkler eliyle önemli bir gelişme kaydetmiştir (Sülün, 2006, s. 2). Ayrıca asırlardır Türk İslam dünyasında hat sanatının yazılı iletişim bakımından bilginin

* Bu çalışma, 05-07 Kasım 2020 tarihleri arasında Konya'da düzenlenen “I. Uluslararası Konya Sanat Sempozyumu”nda, “İletişimde Kullanılan Hat Sanatı Araç Gereçlerinin Korunduğu Hattat Sandıkları: Ankara Etnografya Müzesinden Örnekler” başlığıyla sözlü olarak sunulmuş ve özet metni yayımlanmıştır. Ancak tam metni hiçbir yayında yer almamıştır.

** Dr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, hacerkara@erbakan.edu.tr
Makalenin Gönderim Tarihi: 09.03.2021; Makalenin Kabul Tarihi: 02.06.2021

üretildiği ve aktarıldığı din-tasavvuf, edebiyat, tarih, felsefe, mantık, tıp, musiki vb. konulardaki çeşitli kitaplar ile tarih, kültür ve ekonomi açısından değerli bilgileri ihtiva eden ferman, berat, vakfiye gibi pek çok belgenin yazılmasında önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Bu bakımdan yazılı iletişime kaynaklık ettiğini düşündüğümüz hat sanatının icrasında kullanılan çeşitli araç gereçlerin ve onların korunup saklanmasında önemli olan hattat sandıklarının tanıtılmasına yönelik çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda konumuz “Hat Sanatı Araç Gereçlerinin Korunduğu Hattat Sandıkları: Ankara Etnografya Müzesinden Örnekler” başlığını taşımaktadır. Bu konuyu seçmekteki en önemli amacımız, yazma eserler, mezar taşları ve mimari eserlerdeki hat sanatı üzerine yapılan araştırmaların sayısının giderek artmasına karşılık, hat sanatında kullanılan araç gereçler ve onların korunması için kullanılan hattat sandıkları üzerine yapılan çalışmaların yok denecek kadar az olmasıdır. Bu çalışmayla Ankara Etnografya Müzesindeki¹ hattat sandıkları malzeme, teknik, form, fonksiyon ve süsleme açısından ayrıntılı bir şekilde incelenerek literatüre bir nebze olsun katkıda bulunulmaya çalışılmıştır.

Konumuz kapsamında incelenen eserlerin tamamı müzenin teşhirinde yer almaktadır. Müzeden gerekli izinler alınarak eserlerin fotoğrafları ve bilgileri temin edilmiş, her bir eserin çizimleri yapılmıştır.² Çalışmamızda yer alan eserler, müzedeki envanter numaraları esas alınarak sıralanmıştır.

Konuya ilişkin yaptığımız literatür taramasında hattat sandıkları ile ilgili doyurucu bilgilere ulaşmak mümkün olmamıştır. Hat sanatına ilişkin bilgiler veren kaynaklarda pek çok hat sanatı araç gereci genel anlatımlarla tanıtılmış, ahşap sanatı hususundaki kaynaklarda ise daha çok mimari ve mimariye bağlı ahşap eserler ya da çeşitli kullanım eşyaları üzerine bilgiler verilmiş ancak hattat sandıklarına neredeyse hiç değinilmemiştir. Ankara Etnografya Müzesindeki hattat sandıkları da herhangi bir yayına konu olmamıştır.

Sandık Mehmet Önder tarafından “İçerisine çeşitli eşyaların yerleştirildiği, genellikle tahtadan yapılan, kapaklı büyük kutu veya mahfaza (Önder, 1995, s. 170).” olarak tanımlanmaktadır. Celal Esat Arseven çekmeceyi “İçinde çekmeceleri olan küçük sandık veya kutu. Ufak tefek ve kıymetli şeyleri koymaya mahsus küçük sandık (Arseven, 1983, s. 383).” şeklinde tanımlarken, Erdem Yücel “İçinde değerli eşya saklanan küçük sandık. İsmi masa, dolap, konsol gibi mobilyaların içerisine yerleştirilip dışarıya doğru çekilebilen aynı addaki gözlerden alır (Yücel, 1993, s. 251).” şeklinde tarif etmektedir. Çekmecelerin değerli eşyaların konulduğu, Kur’ân çekmeceleri, sakal-ı şerif çekmeceleri, mücevher çekmeceleri, para çekmeceleri, çamaşır çekmeceleri, yazı çekmeceleri gibi isimler alarak, farklı alanlarda kullanılmak üzere yapıldıkları anlaşılmaktadır (Yücel, 1993, s. 252). Konumuz kapsamında incelediğimiz Ankara Etnografya Müzesindeki eserlerin tanımı konusunda bir dil birliği olmadığı gözlenmektedir. Örneğin bazı eserlerin envantere “çekmece” olarak kaydedildiği görülmüş, buna karşılık aynı eser vitrinde “yazı kutusu” olarak tanıtılmıştır. Kaynaklarda da bu tür eserler için çekmece-yazı çekmecesini teriminin daha çok tercih edildiği görülmektedir (Arseven, 1983, s. 383; Yücel, 1993, s. 251-252; Önder, 1995, s. 39, 204). Ancak biz yaptığımız bu spesifik çalışmanın başlığında ve metin içindeki anlatımlarımız sırasında eserlerin şeklini ortaya koymasını bakımından daha kapsayıcı ve açıklayıcı olduğunu düşündüğümüz “hattat sandığı” terimini kullanmayı tercih ettik.

Hattat sandıkları, hattatların kâğıt, kalem, kâğıt, hokka, makta, kalemtraş, kâğıt makası gibi kullandıkları çeşitli araç gereçleri muhafaza ettikleri ve topluca bulundurdukları eserlerdir. Abanoz, ceviz, meşe, gül ağacı, gibi sert ağaçlardan (Önder, 1995, s. 39), dikdörtgen prizma şeklinde yapılarak, iç kısımları çoğunlukla kadife, atlas ve çuha kumaşla kaplanmaktadır (Önder, 1995, s. 204; Yücel, 1993, s. 251). Hattat sandıklarının yazı masası olarak kullanıldıkları da bilinmektedir (Yücel, 1993, s. 252; Acar, 1999, s. 63). Taşınabilir eserler olmaları ve büyük bir bölümünün üzerinde herhangi bir kayıt bulunmaması sebebiyle hattat sandıklarının tarihi seyrini tespit etmek oldukça zordur. Ancak kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla 15. yüzyıl Timurlu döneminden birkaç örnek Topkapı Sarayı Müzesinde bulunmaktadır (Anonim, 1956, s. 4-5, 14). Süheyl Ünver’in belirttiğine göre, en kıymetlileri halen Topkapı Sarayı Müzesi’nde bulunan çekmecelerin imzalı olanları da mevcuttur. Ünver, bunlardan birinin Sultan Ahmet Camii Mimarı Mehmet Ağa (Çobanoğlu, 2003, s. 430-431)’nın imzasını taşıdığını belirtmektedir (Ünver, 2010, s. 46). Evliya Çelebi 17. yüzyılda İstanbul’da beş yüz kadar sedefkâr ve bin civarında kutucu olduğunu bildirmektedir

¹ Ankara Etnografya Müzesinde, aynı koleksiyon içerisinde bulunan hat sanatı araç gereçlerinden “maktalar” başka bir araştırmanın konusu olarak yayımlanmıştır (Bkz. Kara & Aygör, 2020).

² Çizimleri yapan Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sanat Tarihi Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi Esra Çiçek’e teşekkür ederim.

(Şehsüvaroğlu, 1987, s. 16). Çeşitli kaynaklarda da 16-17. yüzyıllarda çekmece yapımının önemli bir sanat dalı olduğu, 18. yüzyıla kadar sedef, bağa, fildişi ve değerli taşlar kakılarak süslenen eserlerin bu yüzyıldan sonra barok, rokoko, ampir üsluplarının etkisiyle, diğer tekniklerin yanı sıra Edirmekâri ve lake teknikleri de ilave edilerek tezyin edildiği belirtilmektedir (Yücel, 1993, s. 252; Önder, 1995, s. 39). Günümüzde hattat sandıklarına Topkapı Sarayı Müzesi³, Türk ve İslam Eserleri Müzesi, Sakıp Sabancı Müzesi (Kollektif, 2012, s. 250, 252, 254), Konya Müze Müdürlüğü (Kara, 2020, s. 183), Ankara Etnografya Müzesi ve bazı özel koleksiyonlarda rastlamak mümkündür.

2. Hattat Sandıkları

2.1. 6000 Envanter Numaralı Hattat Sandığı

Müzenin 6000 envanter numarasına kayıtlı olan hattat sandığı, İstanbul Türk Etnografya komisyonu tarafından 5 liraya satın alınarak müzeye kazandırılmıştır. Eser Yazma Eserler Salonu/3 Nolu Vitrinde sergilenmektedir (Fotoğraf 1, 2). Ceviz ağacından yapılan ve özgün renginde bırakılan dikdörtgen prizma biçimli hattat sandığı envantere çekmece olarak kaydedilmekle birlikte, kutu şeklinde tasarlanmış ve vitrindeki tanıtım yazısına da “yazı kutusu” olarak yazılmıştır. Eni 23,70 cm, boyu 35,50 cm, yüksekliği ise 10,00 cm ölçülerinde olan eserin üzeri iki parça olarak hazırlanan kapakla örtülmektedir. Uzun kenarlara menteşeyle tutturulan bu iki bölümlü kapağın bir kanadı bir yönden, diğer kanadı diğer yönden kutunun üzerini kaplayacak ve ortada hafif bombe oluşturacak biçimde kapanmakta ve kilitlenmektedir. Ancak anahtarı günümüze ulaşmamıştır.

Fotoğraf 1: 6000 Envanter Numaralı Hattat Sandığı (Fotoğraf: Hacer Kara)

³ Topkapı Sarayı Müzesi ile Türk ve İslam Eserleri Müzesinde bulunan farklı fonksiyonlara sahip 72 adet çekmecenin bir listesi için bkz. (Anonim, 1956).

Fotoğraf 2: 6000 Envanter Numaralı Hattat Sandığı (Fotoğraf: Hacer Kara)

Dikdörtgen biçimli kutunun iç kısmı üç bölüme ayrılmıştır. Bu bölümlerden biri büyükçe bir dikdörtgen, diğer ikisi ise daha dar dikdörtgenler şeklindedir. Dar dikdörtgenlerden ilki, iki kenardaki daha küçük, ortadaki ise daha büyük olacak şekilde üç parçaya bölünmüştür. Bu bölümlerin tamamı kapaklıdır. İkinci dar dikdörtgen bölüm ise kenarlarda ikişerden dört küçük kare, ortada ise kapaklı bir dikdörtgen bölme bulunacak şekilde düzenlenmiştir. Bunlardan ikisinde metal kapaklı iki adet cam hokka mevcuttur. Kutunun ve kapakların iç kısmı kırmızı renkli kadife kumaşla kaplanmıştır (Fotoğraf 3, 4, 5, 6).

Fotoğraf 3: 6000 Envanter Numaralı Hattat Sandığının İç kısmı (Fotoğraf: Ankara Etnografya Müzesi)

Eserin dış kapakları ve ön kenarı ile iç kısımda yer alan kapaklar süslenmiştir. Boş yer bırakılmayacak biçimde oldukça girift bir bezemeye yer verilen kapaklarda çift katlı rölyef ve kazıma tekniği görülmektedir. Süslemenin alt zemininde küçük noktalar zeminin tamamını kaplamaktadır. Onun üzerinde ise ortalarında tomurcukları bulunan, kenarları dilimli iri çiçekler, yapraklar ve bunların arasına yerleştirilmiş hayvan figürleri dikkati çeker. Kapağın alt kısımlarında başlarını arkalarına dönmüş, karşılıklı koşar vaziyette resmedilen, bolluk ve bereketin sembolü iki adet tavşan figürü görülmektedir. Üst kısımda ölen insanların ruhunu ve cenneti temsil eden, iki yana simetrik olarak yerleştirilmiş ve dışa bakan kuş figürleri mevcuttur. Ortada sadakatin timsali, koşar vaziyette bir köpek figürü yer almaktadır. Ağzıları, burunları, kulakları,

kuyrukları ve vücut hatları bakımından figürlerin son derece gerçekçi çizildiği söylenebilir. Yaprakların tamamının yüzeyi ise kazıma tekniğinde işlenmiştir (Fotoğraf 1, 2, 7 Çizim 1).

Çizim 1: 6000 Envanter Numaralı Hattat Sandığının Kapağı (Çizim: Esra Çiçek)

Eserin diğer yöne açılan kapağında da bitkisel bezemeler aynen tekrar edilmekle birlikte, kilit bulunan kısmın hatayı benzeri bir motif içine yerleştirildiği görülmektedir. Hemen bunun iki yanında Türk sanatında güç ve kuvvet sembolü olan birer aslan figürü simetrik bir şekilde yerleştirilmiştir. Hareketli bir biçimde ele alınan aslanların yüzü cepheden, gövdeleri ise profilden verilmiştir. Bu kapağın üst kısmında ise diğer kapaktaki kuş figürleri köşelere biraz daha yakın ve dışa bakar vaziyette tekrar edilmiştir (Fotoğraf 1).

Kutunun ön kısmında aynı bitkisel kompozisyon tekrarlanmış, burada yine hareketli biçimde ve başları içe doğru bakan karşılıklı iki kuş figürüne yer verilmiştir (Fotoğraf 2, Çizim 2).

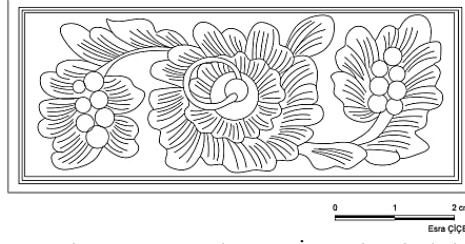

Çizim 2: 6000 Envanter Numaralı Hattat Sandığının Ön Kısmı (Çizim: Esra Çiçek)

Eserin içindeki bölmelerin üzerini örten iki küçük dikdörtgen kapağın ortasında büyük bir çiçek ve çiçeğin ortasına yerleştirilen metal tutma halkası, kenarlarda ise içi tomurcuklu çiçek ve yapraklara yer verilmiştir (Fotoğraf 4, Çizim 3). Hokkaların bulunduğu kısımdaki kapakta yine ortada bir çiçek ve çiçeğin ortasında halka bulunmaktadır. Bu çiçeğin iki yanında içi tomurcuklu çiçek ve yapraklar tekrar edilmiştir (Fotoğraf 5, Çizim 4). Bölmeleri örten en uzun kapakta ise bitkisel kompozisyonlar ve hareket halinde karşılıklı iki kuş figürü mevcuttur (Fotoğraf 6, Çizim 5).

Fotoğraf 4: 6000 Envanter Numaralı Hattat Sandığının İç Bölmelerinin Kapakları (Fotoğraf: Ankara Etnografya Müzesi)

Çizim 3: 6000 Envanter Numaralı Hattat Sandığının İç Bölmelerinin Kapağı (Çizim: Esra Çiçek)

Fotoğraf 5: 6000 Envanter Numaralı Hattat Sandığının İç Bölmelerinin Kapağı (Fotoğraf: Ankara Etnografya Müzesi)

Çizim 4: 6000 Envanter Numaralı Hattat Sandığının İç Bölmelerinin Kapağı (Çizim: Esra Çiçek)

Fotoğraf 6: 6000 Envanter Numaralı Hattat Sandığının İç Bölmelerinin Kapağı (Fotoğraf: Ankara Etnografya Müzesi)

Çizim 5: 6000 Envanter Numaralı Hattat Sandığının İç Bölmelerinin Kapağı (Çizim: Esra Çiçek)

Fotoğraf 7: 6000 Envanter Numaralı Hattat Sandığının Süslemelerinden Detay (Fotoğraf: Hacer Kara)

Hattat sandığının üzerinde herhangi bir kayıt olmadığından ustası, yapım yeri ve tarihi bilinmemektedir. Eserin üzerindeki motifler ve motiflerin işleniş biçimi konumuz kapsamında incelenen diğerlerinden üslup bakımından biraz farklılık arz etmekle birlikte, eser envanter kaydında Osmanlı dönemine atfedilmiştir. Hattat sandığının üretim yeri bilinmese de, süslemelerinden yola çıkılarak Osmanlı döneminde, yaklaşık olarak 18-19. yüzyıllarda yapıldığı düşünülebilir.

2.2. 7169 Envanter Numaralı Hattat Sandığı

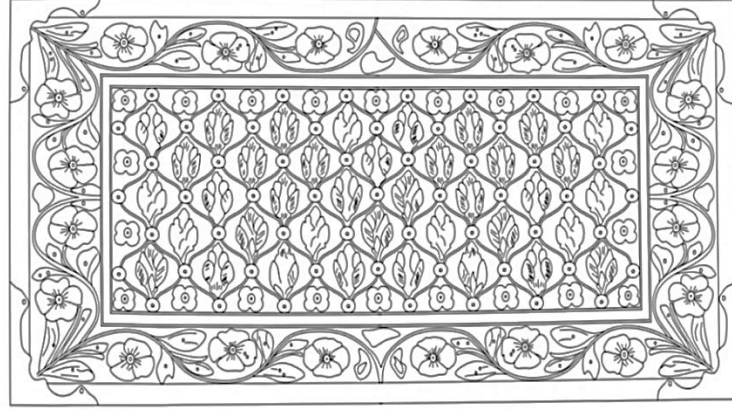
Müzede 7169 envanter numarasına çekmece olarak kaydedilen hattat sandığı, envanter bilgilerine göre Sabık Ankara mebusu Sami Bey'den 25 liraya satın alınarak, 27.06.1931 tarihinde müzeye getirilmiştir. Yüksekliği 22 cm, eni 18 cm ölçülerindeki eser günümüzde müzede Yazma Eserler Salonu/3 Nolu Vitrinde sergilenmektedir (Fotoğraf 8, 9).

Fotoğraf 8: 7169 Envanter Numaralı Hattat Sandığı (Fotoğraf: Ankara Etnografya Müzesi)

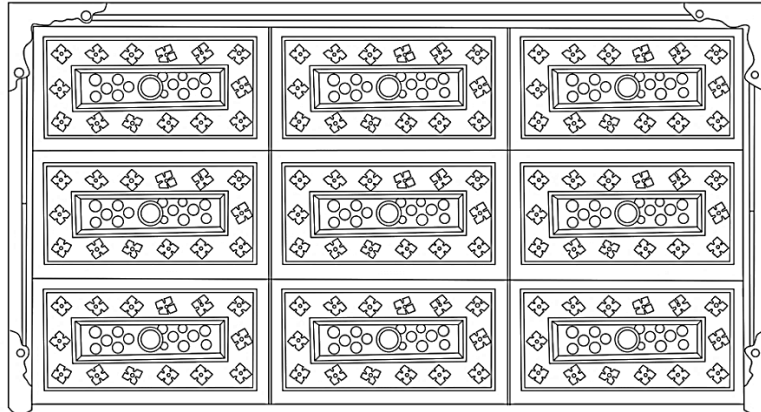
Fotoğraf 9: 7169 Envanter Numaralı Hattat Sandığının Ön Kısım (Fotoğraf: Hacer Kara)

0 1 2 3 4 5 cm

Esra ÇİÇEK

Çizim 6: 7169 Envanter Numaralı Hattat Sandığının Üst Kısım (Çizim: Esra Çiçek)

0 1 2 3 4 5 cm

Esra ÇİÇEK

Çizim 7: 7169 Envanter Numaralı Hattat Sandığının Ön Kısım (Çizim: Esra Çiçek)

Ceviz ağacından fildişi kakma tekniğinde yapılan hattat sandığı dikdörtgen prizma şeklindedir. Üzerinde dokuz bölümlü görünmekle birlikte altı adet çekmece mevcuttur. Her iki yanda bulunan ikişerden dört adet çekmece eş büyüklüktedir. Üst kısımda yatayda üç çekmece gibi tasarlanan kısım bir bütündür. Ortada ise dikeyde iki ayrı çekmece gibi görünen kısımda yine bütün haldedir. Sandığın ön kısmını örten kapak kısmı günümüzde eksiktir (Fotoğraf 8).

Eserin üst kısmının dört kenarı, fildişi kakma yapılarak oluşturulan ince cetveller arasında bulunan kıvrım dalların taşıdığı yapraklar ve dört yapraklı çiçek motifleriyle süslenmiştir. Ortadaki kısım ise ince fildişi kakma çizgilerle küçük kartuşlara bölünerek, kartuşların birleşme kısımlarına noktalar, iç kısımlarına ise bu noktalardan yukarı doğru yükselen çiçek motifleri yerleştirilmiştir. Ayrıca köşelerde ve kenarlarda kartuşların arasındaki boşluklarda da dört yapraklı çiçekler görülmektedir (Fotoğraf 8, Çizim 6). Çekmecelerin her biri fildişi kakma ince çizgilerle sınırlandırılmış, içine 14 adet dört yapraklı çiçek motifi yerleştirilmiştir. Çekmecenin tam ortasında oluşan dikdörtgen biçimli alanda ajur tekniğinde daire şeklinde küçük oyuklarla süslenmiş metal bir parça ve bunun da ortasında metal tutamak kısmı görülmektedir (Fotoğraf 9, Çizim 7).

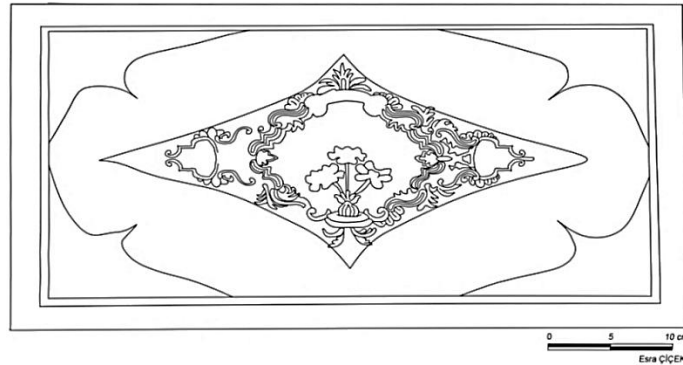
Süslemelerinden yola çıkarak 18-19. yüzyıla tarihlendirilebileceğimiz eserin muhtelif yerlerinde çatlaklar ve fildişi malzemenin döküldüğü gözlenmektedir.

2.3. 8458 Envanter Numaralı Hattat Sandığı

Müzenin 8458 envanter numarasına kayıtlı olan sandığın eni 21,50 cm, boyu 54,50 cm, yüksekliği 9 cm ölçülerindedir. İstanbul Zincirli Han No:5 Antikacı Ediz Bey'den 8 liraya satın alınarak, 25.09.1934 tarihinde müzeye getirilmiştir. Envanterde çekmece olarak kaydedilen eser, vitrinde “yazı kutusu” olarak tanıtılmıştır (Fotoğraf 10).

Fotoğraf 10: 8458 Envanter Numaralı Hattat Sandığı (Fotoğraf: Ankara Etnografya Müzesi)

Çizim 8: 8458 Envanter Numaralı Hattat Sandığının Üst Kısım (Çizim: Esra Çiçek)

Yazma Eserler Salonu/Yazma Vitrininde sergilenen ahşap malzemeden yapılmış hattat sandığı, dikdörtgen prizma formu bir kutu şeklinde olup, kilidi bulunmamaktadır. Hem dış hem de iç kısmı Edirnekâri (boyama) tekniğinde süslenmiştir. Dış kısmı siyaha boyanan sandığın kapağında kitap kapaklarındaki tasarımların bir benzeri olarak ortasında eş kenar dörtgen şeklinde bir şemse, köşelerde köşebentler ve kenarlarında bordürler görülmektedir. Şemsenin ortasında “S” ve “C” kıvrımlarıyla oluşturulan boşluğun içine çiçek demetleri yerleştirilmiştir. Sandığın kenarları gırlantların içinde yer alan çiçek demetleriyle süslenmiştir. Ağırıklı olarak altının kullanıldığı bu bezemelerde Türk barok-rokoko üslubundaki bitkisel motifler tercih edilmiştir (Fotoğraf 10, Çizim 8).

Hattat sandığının iç kısmının zemini kırmızıya boyanmıştır. Burada kapağın ortasında “S” şeklinde dalgalar yaparak birbirinin içinden geçen beyaz ve siyah iki ipliğin ortada şemse benzeri bir motif oluşturduğunu söylemek mümkündür. Tam ortasına ise altınla Sultan Abdülmecid’in tuğrası yazılmıştır. Köşelerde yine kapağın dışında olduğu gibi barok-rokoko tarzı motiflerle yapılmış köşebentler dikkati çeker. Sandığın iki bölümlü iç kısmında dört adet hokkanın yerleştirilebileceği daire biçimli yuvalar oluşturulmuş, bu yuvaların arası yarım yıldızlarla süslenmiştir. Diğer kısımda hareketli olarak tasarlanan bölümün ortasında tuğraya yer verilmeyip çiçek demetleriyle süslenmiş ahşap bir tutamak yer eklenmiştir. Burada da kapaktakinin benzeri bir şemse ve köşebentler yer almaktadır. Günümüzde eserin hokkaları mevcut değildir (Fotoğraf 11). Eserin kolayca taşınabilmesi için kısa kenarlara bronz kulplar yapılmıştır.

Fotoğraf 11: 8458 Envanter Numaralı Hattat Sandığının İç Kısmı (Fotoğraf: Ankara Etnografya Müzesi)

Hattat sandığının yapım tarihi ve ustasının kim olduğu bilinmemektedir. Ancak İstanbul'dan satın alınarak Ankara Etnografya Müzesine getirilen bu eserin iç kapağı üzerinde yer alan Abdülmecid tuğrasının varlığı, eserin onun yönetim yıllarında yapıldığını göstermektedir. İstanbul Türk ve İslâm Eserleri Müzesinde 210 envanter numarasına kayıtlı olarak sergilenen, I. Abdülmecid (1255-1278/1839-1861) döneminde es-Seyyid Ömer el-Recai (Anonim, 2002, s. 318) tarafından yapılmış eser, bizim örneğimizle renkler ve ayrıntılar dışında tasarım bakımından neredeyse birebir benzemektedir. Bu bakımdan 8458 envanter numaralı eserimizin üretim yerinin de benzer örnekten yola çıkılarak İstanbul olduğu düşünülebilir.

2.4. 10725 Envanter Numaralı Hattat Sandığı

Müzenin 10725 envanter numarasına çekmece olarak kaydedilen hattat sandığının yüksekliği 14,50 cm, eni ise 32,50 cm ölçülerindedir. İstanbul evkafının şehzade ambarından İstanbul müzeleri genel

direktörlüğünün 18.01.1936 tarihli 116 sayılı tezkeresiyle 25 liraya satın alınarak müzeye getirilmiştir. Sandık Yazma Eserler Salonu/3 Nolu Vitrinde sergilenmektedir (Fotoğraf 12, 13).

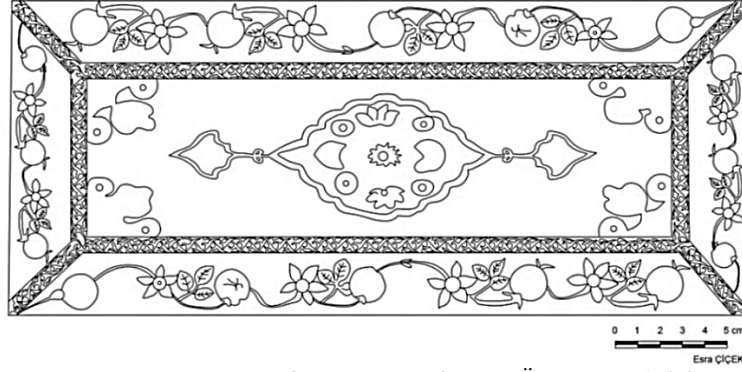
Ahşaptan yapılan hattat sandığı dikdörtgen prizma şeklindedir. Kutu şeklinde tasarlanan eserin piramidal görünümlü kapağı yana doğru açılmaktadır. Edirnekâri (boyama) tekniğinde süslenen hattat sandığının kapağının üst kısmında altına boyanmış dilimli oval bir şemse, uçlarında üç dilimli palmet şeklinde salbekler ve köşelerde köşebentler yer almaktadır (Çizim 9). Şemse yüzeyi pembe renkli güller ve kırmızı renkli beş yapraklı çiçeklerle süslenmiştir. Salbek ve köşebentlerde de aynı motifler kullanılmıştır. Bütün bu tasarımın çevresi üç iplik rumilerle süslü bir bordürle çevrelenmiştir. Kapağın yan kenarlarında bir gül, bir beş yapraklı çiçek şeklinde dönüşümlü sıralanan bitkisel süslemeye yer verilmiştir. Bu kısmın etrafı da yine rumilerle bezenmiştir. Sandığın kenar kısımları üç iplik rumilerle süslenen bordürlerle çevrelenmiş ve bunun ortasına yine pembe güller ile kırmızı renkli çiçekler yerleştirilmiştir (Fotoğraf 13, Çizim 10).

Fotoğraf 12: 10725 Envanter Numaralı Hattat Sandığı (Fotoğraf: Ankara Etnografya Müzesi)

Fotoğraf 13: 10725 Envanter Numaralı Hattat Sandığının Ön Kısmı (Fotoğraf: Hacer Kara)

Çizim 9: 10725 Envanter Numaralı Hattat Sandığının Üst Kısmı (Çizim: Esra Çiçek)

Çizim 10: 10725 Envanter Numaralı Hattat Sandığının Ön Kısmı (Çizim: Esra Çiçek)

İç kısmı kırmızıya boyanan hattat sandığının kapağı yine Edirnekâri tekniğinde natüralist bitkilerle tezyin edilmiştir. Eserin içinde küçük bir kapak daha mevcuttur.

Sandığın tarihine ilişkin herhangi bir veri bulunmamaktadır. Edirnekâri tekniğinde, tamamı natüralist motiflerden oluşan süslemelerinden yola çıkılarak eserin 19. yüzyılda yapıldığını söylemek mümkündür.

3. Değerlendirme

Çalışmamızda Ankara Etnografya Müzesinde bulunan, hat sanatında kullanılan araç gereçlerin taşındığı ya da başka bir deyişle korunup saklandığı, dört adet hattat sandığı (çekmece ve kutu) incelenmiştir. Malzeme, teknik, form, fonksiyon ve süsleme açısından ele aldığımız bu dört örneğin hiçbirinde yapım yeri, tarihi ve ustanın ismine rastlanmamıştır. Her ne kadar taşınabilir eserlerin üretim yerleri hususunda kesin bilgiler vermek zor olsa da eserlerden üçünün İstanbul'dan satın alınarak müzeye getirilmesi, üretim yerlerinin de İstanbul olabileceğini düşündürmektedir. Nitekim yukarıda bahsettiğimiz üzere 8458 numaralı eserin (Fotoğraf 10, 11) bir benzeri İstanbul Türk ve İslâm Eserleri Müzesinde mevcuttur. Bir eser ise Ankara'dan elde edilmiştir (Fotoğraf 8). Tarihleri bilinmeyen eserlerin üzerlerinde kullanılan teknik ve bezeme kompozisyonlarından yola çıkılarak 18-19. yüzyıl özellikleri taşıdıkları söylenebilir.

3.1. Malzeme ve Teknik

Araştırmamızda yer alan dört örneğin tamamı ahşap malzemenen yapılmıştır. Dayanıklı olması sebebiyle bu tarz eserlerin yapımında genelde ceviz ağacının kullanıldığı bilinmektedir. Hattat sandıklarından ikisinin envanter kayıtlarında ceviz ağacından yapıldıkları belirtilirken, diğer ikisinin üzeri boyandığından kullanılan ahşabın cinsi ayırt edilememektedir. 6000 envanter numaralı eser ahşabın kendi doğal renginde bırakılmış (Fotoğraf 2), 7169 envanter numaralı eserde ise ahşabın rengi yakma usulüyle koyulaştırılmıştır (Fotoğraf 8).

6000 envanter numaralı sandığın kilit kısmı ile iç bölmelerinin kapaklarındaki kulplarda ve 8458 envanter numaralı sandığın kilit kısmında metal kullanılmıştır. 7169 ve 8458 envanter numaralı iki hattat sandığının yan kısımlarında bronz malzemenen yapılmış taşıma kulpları mevcuttur.

İncelenen eserlerin süslenmesinde farklı tekniklerin uygulandığı görülmektedir. 6000 envanter numaralı sandıkta çift katlı rölyef ve kazıma teknikleri (Fotoğraf 7), 7169 envanter numaralı sandıkta ise fildişi kakma ve ajur teknikleri (Fotoğraf 8) birlikte uygulanmıştır. 8458 (Fotoğraf 10, 11) ve 10725 envanter numaralı (Fotoğraf 12, 13) iki örnek Edirnekâri (ahşap üzeri boyama) tekniğiyle süslenmiştir. 8458 envanter numaralı sandığın dış ve iç kısmında Edirnekâri tekniği uygulanmakla birlikte, bezeme kompozisyonları birbirinden farklıdır (Fotoğraf 10, 11).

3.2. Form ve Fonksiyon

İncelenen eserlerin tamamı form bakımından dikdörtgen prizma şeklinde tasarlanmıştır. Örneklerden üçü dıştan kutu şeklindedir (Fotoğraf 1, 10, 12). Bunlardan birinin kapağı iki parça olup iki yana doğru açılırken (Fotoğraf 1, 3), ikisinin kapağı tek parça olup bir yana doğru açılmaktadır (Fotoğraf 10, 12). İç kısmında çeşitli bölmelere sahip olan 6000 ve 8458 envanter numarasına kayıtlı kutularda hokkaların konulacağı ayrı bölmelere yer verilmiştir (Fotoğraf 3, 11). 7169 envanter numaralı eser ise altı adet çekmeceye sahiptir. Çekmecelerin ön kısmını kapatan bir kapağın varlığı köşelerdeki metal kısımlardan anlaşılmaktadır. Ancak bu ön kapak günümüze ulaşamamıştır (Fotoğraf 9).

Ahşap eserler içinde fonksiyon bakımından hattat sandığı (çekmece-kutu), kuyumcu (mücevher) sandığı, Kur'an muhafazaları, sakal-ı şerif kutuları gibi birçok farklı sandık ile karşılaşmak mümkündür. Aslında bunlar biçim ve ölçüler bakımından çoğu kez benzerlikler taşımakta ve dıştan bakılarak fonksiyonları hemen anlaşılamamaktadır. Ancak eserlerin iç kısımlarındaki tasarımlar ve müzelerdeki envanter bilgileri eserlerin fonksiyonu hakkında bize bilgi vermektedir. Yayınlarda zaman zaman farklı fonksiyonlara sahip bu tür eserlerle karşılaşmak mümkün olsa da hattat sandıklarının örnekleri yok denecek kadar azdır. Araştırmamız kapsamında incelenen eserlerin iç kısımlarının hat sanatında kullanılan kâmiş kalem, hokka, makta, makas vb. araç gerecin konulacağı bölmelere ayrılmasından ve müzedeki envanter bilgilerinden, fonksiyon olarak hat sanatına ilişkin araç gereçleri korumak ve derli toplu bulundurmak için yapıldıkları anlaşılmaktadır. 6000 envanter numaralı sandığın içinde bulunan iki adet metal kapaklı cam hokka (Fotoğraf 3) ve 8458 envanter numaralı sandıkta yer alan hokka yuvaları (Fotoğraf 11) bunun kanıtıdır. 7169 envanter numarasına kayıtlı çekmeceli örneğin vitrindeki tanıtım yazısında yazı çekmecesinin olduğunun belirtilmesi fonksiyonu hakkında bize bilgi vermektedir. İç kısmı bölmelere ayrılan, içinde cam hokka, kalemlik vb. araç gereci barındıran bir başka hattat sandığı ise günümüzde Mevlâna Müzesinde sergilenmektedir. 1712 envanter numaralı bu sandığın alt kısmında kağıtları koyabilmek için ayrıca bir çekmece mevcuttur (Kara, 2020, s. 183).

3.3. Süsleme

İncelenen hattat sandıkları estetik açıdan son derece zarif bir biçimde tasarlanmış ve birbirinden farklı kompozisyonlarla süslenmiştir. Bu kompozisyonlar geometrik, figürlü, bitkisel motifler ve yazı ile oluşturulurken, nesnel süslemeye yer verilmemiştir. Aynı eserde birbirinden farklı motiflerin kullanıldığı da görülmektedir.

Geometrik süsleme 7169 envanter numaralı eserin çekmecelerindeki metal parçalar üzerinde, ajur tekniğinde işlenen küçük daireler şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Fotoğraf 9, Çizim 7). 8458 envanter numaralı sandığın dış kapağında ise eşkenar dörtgen şeklinde bir şemse motifi yer almaktadır (Fotoğraf 10).

Bitkisel süsleme konumuz kapsamındaki tüm sandıklar üzerinde görülmektedir. Araştırmamızda yer alan 6000 envanter numaralı sandığın iki yana açılan kapaklarında, ön kısmında ve iç kısımdaki bölmelerin kapaklarında iri yapraklı tomurcuklu çiçekler ve yapraklardan müteşekkil bitkisel süslemenin oldukça girift bir biçimde işlendiği gözlenmektedir. 7169 envanter numaralı eserin üst kısmında kakma tekniğiyle kenar bordürü olarak kıvrım dalların taşıdığı çiçekler ve yapraklar yer alırken, çekmecelerde de dört yapraklı çiçekler mevcuttur (Fotoğraf 8, Çizim 6, 7). 8458 envanter numaralı eserde ise şemse ve köşebentlerde rokoko tarzında çiçekler görülmektedir (Fotoğraf 10, Çizim 8). 10725 envanter numaralı sandığın kapağında ve kenarlarında natüralist bir anlayışla gül ve çeşitli çiçekler resmedilirken, kenar bordürlerinde rumiler yer almaktadır (Fotoğraf 13, Çizim 9, 10).

Figürlü süsleme yalnızca 6000 envanter numaralı eserin her iki kapağının dışında, kutunun ön dış kısmında ve iç bölmelerden birinin kapağı üzerinde görülmektedir. Burada Türk sanatında sıklıkla

karşılaşılan aslan, köpek, tavşan ve kuş figürleri resmedilmiştir (Fotoğraf 1, 6, Çizim 1, 2, 5). Üzerinde kilit bulunan kapakta, kilidin her iki yanına simetrik olarak yerleştirilen iki aslan figürü mevcuttur. Birçok kültürde güç, kuvvet ve taht sembolü olan aslan, Türk Sanatında daha çok Budizm’le birlikte ortaya çıkmış, İslamiyet’ten önce ve sonra en çok kullanılan figürlerden olmuştur (Çoruhlu, 2002, s. 136-137; Çoruhlu, 2014, s. 89, 101). İslamiyet’ten sonra ise aslanın Türkler arasında Hz. Ali’nin sembolü olarak da kullanıldığı görülmektedir (Çoruhlu, 2014, s. 92). Diğer kapakta yer alan köpek, İslamiyet’ten sonra av ile ilişkilendirilerek dostluk, sadakat, sabır ve tevekkülün sembolü olarak kullanılan bir figürdür (Çoruhlu, 2002, s. 155). Aynı kapakta simetrik olarak yerleştirilen iki tavşan figürü bulunmaktadır. On iki hayvanlı takvimdeki yıl simgelerinden biri olan ve Göktürkler döneminde av hayvanı olarak görüldüğü için uğurlu sayılan tavşan, İslamiyet’ten sonra bolluk, kurnazlık ve iyi şansın sembolü olarak karşımıza çıkmaktadır (Çoruhlu, 2002, s. 156). Sandığın her iki kapağında, ön kısmında ve iç kapaklardan birinde simetrik olarak yerleştirilen kuş figürleriyle karşılaşmaktadır. Türk sanatında daha çok ruh sembolü olarak kabul edilen kuşlar, cenneti de temsil etmektedir (Çatalbaş, 2011, s. 53). Bahsi geçen bütün bu figürler girift bir bitkisel kompozisyon içerisinde birbirinden ayrı, simetrik ve hafif hareketli vaziyette resmedilmiştir. Figürlerin vücutlarındaki noktaların ve çizgilerin bile son derece ayrıntılı biçimde işlendiği gözlenmektedir (Fotoğraf 7, Çizim 1, 5).

Yazı, eserlerden yalnızca 8458 envanter numaralı hattat sandığının kapağının iç kısmında yer almaktadır. Burada kırmızı zemin üzerine altınla yazılan Sultan Abdülmecid’in tuğrası görülmektedir (Fotoğraf 11).

4. Sonuç

Türk İslam sanatlarında oldukça önemli bir yere sahip olan hat sanatı, usta hattatlar eliyle yüzyıllar boyunca gelişerek günümüze kadar ulaşmıştır. Bu sanatı icra eden hattatlar kendileri için özenle hazırlanan son derece estetik ve kimi zaman değerli taşlarla ve madenlerle süslenen araç gereçleri kullanmışlardır. Bu denli değerli malzemelerden yapılan araç gereçlerin topluca bir arada bulundurulması ve korunması için tarihi süreçte çok süslü hattat sandıklarının yapıldığı görülmektedir.

“Hat Sanatı Araç Gereçlerinin Korunduğu Hattat Sandıkları: Ankara Etnografya Müzesinden Örnekler” adlı bu çalışmamızda, dört adet hattat sandığı incelenmiştir. Eserlerin üçünün İstanbul’dan, birinin ise Ankara’dan satın alma yoluyla müzeye kazandırıldığı tespit edilmiştir. Çalışmamızda eserlerin hiçbirinde tarih, yer ve usta bilgisine rastlanmamış, her bir eserin tarihlendirmesi süsleme teknikleri ve motifleri göz önünde bulundurularak yapılmıştır. Buna göre incelenen eserlerin ikisinin 18-19. yüzyıl, ikisinin ise 19. yüzyıl Osmanlı dönemi hattat sandıkları olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Taşınabilir eserler olması sebebiyle sandıkların üretim merkezleri hususunda kesin bir şey söylenemese de, 8458 envanter numaralı sandığın İstanbul’dan satın alınarak müzeye getirilmesinden ve Sultan Abdülmecid’e ait bir yazı kutusuyla yaptığımız kıyaslama neticesinde İstanbul’da yapıldığı ileri sürülebilir. Diğerlerinin üretim merkezi hakkında bir veri yoktur. Fakat 6000 envanter numaralı eser, süslemelerinde kullanılan hayvan figürleri ve bunun son derece girift bir bitkisel bezemenin içine yerleştirilmesi bakımından diğer sandıklardan farklı bir üslup sergilemektedir.

Hattat sandıkları dikkatle incelendiğinde kullanılan tekniklerde ve bezeme kompozisyonlarında çeşitlilik gözlenmiştir. Tamamı ahşaptan yapılan eserlerin çift katlı rölyef, kazıma, kakma, ajur ve edirnekâri olmak üzere beş farklı teknikle işlendiği tespit edilmiştir. 6000 ve 7169 envanter numaralı eserlerde iki farklı teknik kullanılırken, diğerlerinde bir teknik kullanılmıştır. Sandıkların bezemelerinde geometrik motiflerin yalnızca 7169 envanter numaralı eserde çok küçük bir alanı kaplayacak biçimde uygulandığı görülürken, yazı yalnızca 8458 envanter numaralı sandığın kapağının içinde yer almıştır. Buna mukabil incelenen dört örneğin tamamında bitkisel süslemeye yer verilmiştir. Figür ise yalnızca 6000 envanter numaralı sandıkta girift bir bitkisel süslemenin arasına yerleştirilen tavşan, köpek, aslan ve kuş figürlerinden müteşekkildir. Eserlerin tamamı geç Osmanlı dönemi özellikleri gösterdiğinden motifler daha çok doğada gördüğümüz bitkiler ve hayvanlardan oluşmaktadır.

Hattat sandıkları, bir hattatın kullandığı hat sanatı araç gereçlerinin korunarak günümüze ulaşmasını sağlayan oldukça önemli eserlerdir. Türk İslam sanatı araştırmalarında neredeyse hiç yer verilmeyen bir konuya dikkat çekmeye çalıştığımız bu çalışmada, Ankara Etnografya Müzesindeki hattat sandıkları tarihsel, sanatsal ve estetik boyutlarıyla analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu ve benzeri çalışmalar, hattat

sandıklarının Türk İslam Sanatları tarihindeki yerinin ortaya konulması ve bu alanda kaynak oluşturulması bakımından önem arz etmektedir.

5. Extended Abstract

The subject of this research is determined as “Calligrapher Chests in Which Calligraphy Tools are Preserved: Examples from Ankara Ethnography Museum”. Throughout the Turkish-Islamic history, various tools such as reed pen, paper, ink, ink pot, scissors, sharpener, burnisher, end grain used in calligraphy and performing calligraphy, these tools had an important place. Because these tools are also adorned with precious metals. For this reason, these tools were kept in carefully prepared calligrapher chests.

In this research, we examined four chests in the Ankara Ethnography Museum. This subject has been discussed in order to introduce the calligrapher chests used for keeping and preserving calligraphy tools to future generations and to contribute these chests to the literature. In the research on this subject, sufficient information could not be obtained about calligrapher chests. However, there are few examples in the published catalogs of some museums. The calligrapher chests in the Ankara Ethnography Museum have never been mentioned in any publications up to now. All of the handworks examined within the scope of our subject are in the exhibition of Ankara Ethnography Museum. The necessary permissions were obtained from the museum, photographs and informations of the artifacts were obtained and drawings were made for detailed analysis.

Four calligrapher chests examined in our study were evaluated in terms of material, technique, form, function and decoration, then their periodic features were tried to be revealed. According to the information obtained here, it was understood that all of the handworks were made of wood. The chest with the inventory number 6000 was decorated with double-layered relief and engraving, the chest with inventory number 7169 was decorated with ivory inlay and openwork techniques, and the chests 8458 and 10725 were decorated with painting technique. All of the mentioned examples are in the form of a rectangular prism. Three of the items that we define as chests in our study are designed as boxes and one as drawers. Calligrapher chests have similarities with chests such as jewelery chests, quran chests, money drawers and laundry drawers in terms of their shapes and sizes. However, the slots in which the ink tanks will be placed, the determination of the compartments where the materials will be placed and the inventory information in the museums give us information about the functions of the calligrapher chests. Calligrapher chests are now included in Topkapı Palace Museum, Turkish and Islamic Arts Museum, Sakıp Sabancı Museum, Konya Museum Directorate, Ankara Ethnography Museum and some private collections.

It can be observed that the chests of calligraphers were designed in an aesthetically elegant manner and decorated with different compositions. While geometric, figured, floral motifs and inscriptions are found in these decoration compositions, no ornamentation with objects is encountered. In addition, different motifs were used in the same handwork. There are geometric motifs in only one work. All chests have floral ornaments. Flowers with large leaves, flowers and leaves carried by curved branches, flowers with four leaves, roses and various flowers depicted with a naturalistic approach in the rococo style and rumis constitute the floral decoration. Figures were used only in the handwork with the inventory number 6000, here it is possible to see lion, dog, rabbit and bird figures. These figures, included in a floral composition, contain iconographically rich meanings such as power, strength, patience, trust, loyalty, friendship and luck. All the figures mentioned are separated from each other, symmetrically and slightly mobile in an intricate floral composition. Even dots and lines are detailed in the ornaments. The only chest where it is possible to see the writing is the calligrapher chest numbered 8458, on the inside of its cover with the signature of Sultan Abdülmecid.

None of the examples in this research had any knowledge of history, place or workman and the dating of the handworks was done with the help of ornamentation techniques and motifs. As a result of this examination, it was understood that the handworks were from the 18th and 19th century Ottoman calligraphy chests. As they are portable artifacts, there is no exact information about the place where the chests were produced. However, it is thought that the chest with inventory number 8458 was produced in

Istanbul due to its resemblance to a writing box belonging to Sultan Abdülmecid. There is no data about the production places of other calligrapher chests.

In this study, in which we tried to draw attention to an issue that we do not come across frequently in studies on Turkish-Islamic arts, the chests of calligraphers in Ankara Ethnography Museum were evaluated aesthetically, artistically and historically, and it was tried to contribute to future studies.

Keywords: Ankara Ethnography Museum, Calligraphy Tools, Calligraphy Chests, Writing Drawers, Writing Boxes

Kaynakça

- Acar, M. Ş. (1999). *Türk Hat Sanatı (Araç, Gereç ve Formlar)*. İstanbul: Antik A.Ş. Kültür Yayınları.
- Anonim, (2002). *Türk ve İslâm Eserleri Müzesi*. İstanbul: Akbank Kültür ve Sanat Yayınları.
- Anonim, (1956). *Eski Çekmeceler*. İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi Yayınları.
- Arseven, C. E. (1983). Çekmece. *Sanat Ansiklopedisi* (Cilt 1, s. 383). İstanbul: İstanbul Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Çatalbaş, R. (2011). Türklerde Hayvan Sembolizmi ve Din İlişkisi. *Turan-Sam Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi*, 3(12), 49-60.
- Çobanoğlu, A. V. (2003). Mehmed Ağa, Sedefkâr. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 28, s. 430-431). Ankara: TDV Yayınları.
- Çoruhlu, Y. (2002). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. İstanbul: Kabcacı Yayınları.
- Çoruhlu, Y. (2014). *Türk Sanatında Hayvan Sembolizmi*. Konya: Kömen Yayınları.
- Kara, H. & Aygör, E. (2020). Ankara Etnografya Müzesinde Bulunan Maktalar. *Türk İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, 15(30), 247-266.
- Kara, H. (2020). Konya Müze Müdürlüğüne Bağlı Müzelerdeki Hat Sanatı Araç Gereçleri. Fulya Köksoy (Ed.), *Ankara III. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi Bildirileri (2-4 Ekim 2020 Ankara) Tam Metin Kitabı (Sosyal Bilimler)* içinde (s. 164-188). Ankara: ISPEC Yayınları.
- Kollektif, (2012). *Sakıp Sabancı Müzesi Kitap Sanatları ve Hat Koleksiyonu*. İstanbul: Sakıp Sabancı Müzesi Yayınları.
- Önder, M. (1995). *Antika ve Eski Eserler Kılavuzu*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Sülün, M. (2006). *Sanat Eserine Vurulan Kur'an Mübrü*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Şehsüvaroğlu, H. (1987). Eski Çekmeceler. Şevket Rado (Haz.), *Aletler ve Adetler* (s. 16-18). İstanbul: Ak Yayınları.
- Ünver, S. (2010). *Türk Süsleme Sanatları II*. İstanbul: İşaret Yayınları.
- Yücel, E. (1993). Çekmece. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 8, s. 251-252). İstanbul: TDV Yayınları.
- URL-1: Türk Dil Kurumu. (2020, 1 Kasım). Türk dil kurumu sözlükleri içinde. Erişim adresi <https://sozluk.gov.tr/>

Orta Çağ'da Sistersiyen Ekonomisi Üzerine Bir Değerlendirme

Halil YAVAŞ*

ÖZ

Çalışmamızda, Sistersiyen tarikatının Orta Çağ Avrupası'ndaki (1100-1450) ekonomik faaliyetlerini ele alacağız. Bu tarikat, bataklık, kumsal ve çalılıklardan oluşan atıl durumdaki arazileri değerlendirme ve yeni tarım teknikleri geliştirilmesiyle adını duyurmuştur. Öyle ki ilerleyen dönemde, Avrupa'nın en önemli şarap ve yün üreticilerinden birisi olurken, elde ettikleri ürünlerin ticaretini de bizzat kendileri yapmışlardır. Sistersiyen ekonomisinin temel unsurlarından birisi laik biraderlerdir. Bunlar ruhban sınıfı dışından olup manastır bünyesinde hizmet eden dindar kişilerdir. Makalemizde Sistersiyen tarikatını bazen Benedikten ve Kluni tarikatları ile kıyaslayacağız. Bu kıyaslamada onların diğer tarikatlara göre ne kadar çalışkan oldukları anlaşılmaktadır. Ancak olumlu ifadelerin yanı sıra özellikle dönem kaynaklarında onlara yönelik yapılan eleştirilere de değineceğiz. Çünkü Sistersiyenler aşırı bir şekilde hırslı ve açgözlü olmakla suçlanmışlardır. O zamanki dini yapıların gösterişli yaşam sürmelerine tepki olarak ortaya çıkmış olmalarına karşın üç kuşak sonra kendileri de benzer bir duruma düşmüşlerdir. Bu eleştirilere rağmen Sistersiyen tarikatı Avrupa'daki tarımın iyileştirilmesinde ve Baltık bölgesinin kolonizasyonlaştırılmasında önemli misyonlar üstlenmişti. Makalemizin sonlarında, onların bu çalışmaları ile Anadolu'da Beylikler ve Osmanlı'nın kuruluş dönemindeki dervişlerin benzer faaliyetlerine değinip, bazı karşılaştırmalarda bulunacağız.

Anahtar Kelimeler: Sistersiyenler, Manastır, Orta Çağ, Değirmen, Şarap

An Assessment of the Cistercian Economy in the Middle Ages

ABSTRACT

In our study, we will consider the economic activities of the Cistercian order in medieval Europe. This order has made a name for itself by opening the fields of marshes, beaches and bushes to agriculture and developing new agricultural techniques. At that time, they were one of the most important wine and wool producers in Europe. They also traded the products they produced themselves. One of the main elements of the Cistercian economy was the lay brothers. These are religious people who are outside the clergy and serve in the monastery. In our article we will sometimes compare the Cistercian order with the Benedictine and Kluni orders. In this comparison, it is understood how hardworking they are compared to other orders. However, in addition to the positive statements, we will also mention the criticisms made against them, especially in the primary sources. Because the Cistercians were accused of being excessively greedy. Although they emerged as a reaction to the luxury lives of the orders of that time, they themselves fell into a similar situation three generations later. Despite these criticisms, the Cistercian order had important missions in improving agriculture in Europe and colonizing the Baltic region. At the end of our study, we will touch on the similar activities of the dervishes in the period of the Beyliks in Anatolia and the founding period of the Ottoman Empire, and make some comparisons.

Keywords: Cistercians, Monastery, Middle Ages, Mill, Wine

1. Giriş

Her yeni tarikat, eski tarikatların yozlaşmasını düzeltmek için kurulduğunu iddia etmiştir. Kluni tarikatı, X. yüzyılda Benediktenleri; Sistersiyenler Klunileri; Fransiskanlar ve Dominikanlar ise Sistersiyenleri izlemiştir. (Thompson, 1928, s. 603). Benedikten manastırları geniş arazilere sahip olup zenginleştikçe, amaçlarından uzaklaştıklarıyla ilgili eleştiriler almaktaydı (Honour, 2015, s. 328). Özellikle Kluni tarikatının zenginliği bu süreçte daha çok dikkat çekmekteydi (Honour, 2015, s. 369). Mevcut gidişattan rahatsız olanlar arasında yer alan Molesme manastırı başrahibi Robert, yanına Alberic ve Stephen'in de aralarında olduğu yirmi bir keşişi alarak, 21 Mart 1098'de Burgonya'da Cistel ormanlarında, Cîteaux (Latince *Cistercium*)¹ köyünde yeni bir manastır kurmuştu (Barrett, 1913, s. 123; Aşıkoglu, 2009, s. 46). Ancak hatalarını kabul eden Molesme'deki keşişler Robert'ı dönmesi hususunda ikna etmişlerdi. Böylece Robert, Haziran 1099'da yeni manastırın idaresini Alberic'e bırakarak eski manastırına dönmüştü. Alberic, 1109'da vefat ettiğinde manastır, kurucularının ideallerine uygun olarak yoksulluk içinde kötü yaşam şartlarında varlığını sürdürmekteydi (Burton & Kerr, 2011, s. 10; Aşıkoglu, 2009, s. 47). Alberic'ten sonra göreve

* Dr. Öğr. Üyesi, Hitit Üniversitesi, halil.yavas@yahoo.com

Makalenin Gönderim Tarihi: 11.03.2021; Makalenin Kabul Tarihi: 04.08.2021

doi: 10.52642/susbed.895242

¹ O dönemde Cîteaux civarı çalılık, bataklık ve çok sayıda göletin bulunduğu bir alandı. İsmi etimolojik kökeninin de bu durumla ilgili olduğu düşünülmektedir. Ünlü Fransız filolog Du Cange, *Cistercium* sözcüğünü, "durgun havuzlu bir bataklık" olarak açıkladığı *Cisternae* kelimesinden türediğini ifade etmektedir. Bkz. Mason, 1905, s. 169.

gelen Stephan Harding isimli başrahip döneminde, özellikle de sonraki başrahiplerden olan Bernard'ın 1112'de tarikata girmesiyle birlikte bu durum değişmeye başlamıştır. Buna rağmen Stephen, sade yaşam konusunda hassas olmayı sürdürmüştür. Hatta lortlar ile arasına mesafe koymuştur (Burton & Kerr, 2011, s. 11). Ayrıca haç başta olmak üzere altın veya gümüşten yapılmış eşyaların manastır içinde kullanımını kaldırmış, hatta kiliselerin demirden yapılmış tek bir şamdan ile aydınlatılmasını emretmiştir (Dalgairns, 1898, s. 89).

Stephen'in en önemli icraatlarından birisi tarikatın anayasası kabul edilen *Charta Caritatis* isimli belgenin 1119'da Papa II. Calixtus'un da onayıyla ilan edilmesidir. Zaten büyüme eğiliminde olan tarikat bu belgeyle birlikte kurumsallaşmaya başlamıştır (Bury, 1926, s. 672). *Charta Caritatis*, genel olarak manastırların idare şeklini ve kendi içlerindeki işleyişi düzenlemektedir. Belgenin 4. maddesinde bir manastırın başrahibinin, kendisine bağlı diğer manastırları her yıl ziyaret edeceği belirtilir. Yine aynı maddede her yıl Cîteaux'da genel toplantı yapılması bildirilmiştir. Bu toplantının amacının ele alındığı 6. maddede, hatalı rahiplerin uyarılması veya tekrarı söz konusuysa cezalandırılması istenmektedir (Charta Caritatis, 2021).

Tarikatın en büyük atılımı, Haçlı seferlerine katılmış bir şövalyenin oğlu olan Clairvauxlu Bernard döneminde olmuştur. Sistersiyenler, Bernard'dan önce iflasın eşindeyken onunla birlikte göz kamaştırıcı bir servete kavuşmuşlardır (Baigent & Leigh, 2005, s. 95). O, 1112'de tarikata girdikten üç yıl sonra Champagne kontu Hugues'un hibe ettiği, "haydut sığınağı" diye bilinen ormanlık Wormwood vadisinde on iki arkadaşıyla birlikte bir manastır kurmuştur. Akabinde vadinin ismini *Clairvaux*, yani "Işık Vadisi" olarak değiştirmişlerdir (Akın, 2005, s. 92). Bernard'ın yönetimindeki Clairvaux manastırı onun baskın kişiliği sayesinde asıl merkez olan Cîteaux manastırına yakın bir otoriteye sahip olmuştur. Bu durum sonraları bazı eleştirilere yol açmış ancak sorun Bernard hayattayken bir krize dönüşmemiş ve onun ölümüyle de kendiliğinden son bulmuştur (Aşıkoglu, 2009, s. 49).

Bu arada bazı araştırmacılar Sistersiyenlerin Aziz Bernard sonrasında ekonomik atılım içine girmesini, Tapınak şövalyeleri ile ilişkilendirmektedirler. Çünkü Bernard'ın amcası Andre de Montbard Tapınak şövalyelerinin kurucuları arasında yer almaktadır. Bu iddiayı savunanların bir diğer dayanak noktası ise Tapınak şövalyelerinin bazı Sistersiyen adet ve törenlerini benimsemesidir. Ayrıca her iki tarikatın büyüme dönemlerinin aynı yıllara denk gelmesi de buna delil gösterilmektedir (Baigent & Leigh, 2005, s. 95; Odabaşı, 2019, s. 403). Ancak anladığımız kadarıyla bu hususta somut bir belge bulunmamaktadır.

Sistersiyenler erken dönemlerden itibaren Burgonya dışında manastır kurmaya başlamışlardı. Bernard ile birlikte bu sayı hızla artmıştır. 1127'de Almanya (Ebrach) 1128'de İngiltere (Waverley) 1132'de Leon (Moruela), 1140'da Galler (Whitland), 1142'de İrlanda (Mellifont), 1143'te İsveç (Ahastra) ve 1144'te Danimarka (Herrevad) Sistersiyen manastırlarıyla tanışmışlardı. (Bury, 1926, s. 677). Avrupa'nın batısında Sistersiyenler, mevcut manastırların amaçlarından uzaklaşmasına tepki olarak ortaya çıkmışken, Hırvatistan'da kraliyet otoritesinin davet ve teşviki ile varlık göstermişlerdi (Ancic, 1997, s. 207). Macaristan'da da benzer bir durum ortaya çıkmıştır. Bir Fransız ile evli olan Macaristan kralı III. Bela (1173-1196), Almanlara karşı bir denge oluşturmak için Fransızları desteklemekteydi. Bu politikasının bir devamı olarak 1183'te Sistersiyenleri ülkesine davet etmişti (Thompson, 1928, s. 534). Tarikat, Almanya'daki güçlü pozisyonlarının da etkisiyle olsa gerek ki Livonya'da da sayıları hızla artmıştı. Hatta 1209'da Ortodoks Rusya'da birçok ticari koloni kurmuşlardı (Thompson, 1928, s. 621).

2. Tarım

Sistersiyen ekonomisini ortaya çıkaran düşünce biçiminin temelinde "sadelik" arayışı yatmaktadır diyebiliriz. Çünkü bu anlayışın neticesinde onlar toprakla ve hayvancılıklar ilgilenmişlerdir. Kluni tarikatına en çok karşı çıkma nedenleri, onların zenginleşmeleri ve gösterişe meyletmeleriydi. Sistersiyenler ise buna tepki olarak Benedikten kurallarının emrettiği şekilde sade yaşama sarılmak için toprağı kendileri işlemeye ve dilenmeden ihtiyaçlarını karşılamaya karar vermişlerdi. Öyle ki giydikleri beyaz elbise de bu düşüncenin bir tezahürüdür (Cantarella, 2014, s. 387). Bernard'ın Bizans'tan etkilenerek Katolik dünyaya tanıttığı "Bakire Meryem" saflığı da yine bu anlayışın bir yansıması olduğu ileri sürülmektedir (Tannahill, 2003 s. 230). Boyanmamış yünden yapılmış kıyafetler giyen bu kişilerin o dönem "havari gibi" yaşadıkları

düşünülmekteydi (Walter Map, 1983, s. 77). Bu tevazu, mimaride de görülmektedir.² Sistersiyenlerin el emeğiyle kendi ihtiyaçlarını karşılama düşüncesi 1134'teki toplantıda alınan karar doğrultusunda tarikatın mevzuatına da girmişti (Jamroziak, 2003, s. 200). Yaşayabilecek kadar üretmeli ve kalan vakitte de ibadet edilmelidir (ora et labora) (Akın, 2005, s. 93). Oluşturulan manastır bahçeleri, keşişlerin ve rahibelerin vejetaryen beslenme alışkanlıklarının sürdürülebilmesinin yanı sıra konukların rahatça ağırlanabilmesine de imkân sağlamaktaydı. Ayrıca şifalı otlar yetiştirmekte ve alanında uzman manastır üyeleri tarafından bu otlardan muhtelif ilaçlar hazırlanmaktaydı (Akın, 2005, s. 63).

Sistersiyen tarımının temelinde *grange* denilen çiftlik sistemi yer almaktadır. Tahıl ambarı anlamına gelen bu sözcük, birçok ürünün yetiştirilmesinin yanında muhtelif zanaatların da icra edildiği geniş tarım alanlarını ifade etmektedir (Bishop, 1936, s. 193). Bu yerler, *grange master* veya *granger* denilen bir laik birader tarafından yönetilmekteydi. Bu çiftlikler aynı zamanda üretim faaliyetlerinin de yürütüldüğü küçük yerleşim merkezleriydi (Berman, 1986, s. 61-62). Bir Sistersiyen manastırını farklı bölgelerde olmak üzere toplamda yaklaşık beş ila sekiz bin hektar araziye sahip olabilmekteydi. Bu sayı Clairvaux'da yirmi sekiz bin hektara ulaşmıştı (Aşıkoglu, 2009, s. 50; Pirenne, 2012, s. 83). Gaskonya'da *bastid* denilen savunma amaçlı yerleşimler için seçilen çiftlikler genellikle diğerlerine nazaran daha küçüklerdi. Bunun da sebebi bu iş için daha az üretim yapan çiftliklerin tercih edilmesi idi (Berman, 1986, s. 63).

Çiftliklerdeki en önemli yapı bu geniş arazileri işletmek ve korumak için, Stephen Harding ile uygulamaya konan, Sistersiyen manastırlarına özgü çiftlik evleridir. Manastır kilercisinin denetiminde, laik biraderlerin işlettiği bu yapıların manastıra uzaklığı beş ila otuz kilometre arasında değişmekteydi. Otuz kilometre, bir günlük yürüyüş mesafesi olup, daha uzak olmamasına dikkat edilmekteydi (Aşıkoglu, 2009, s. 50). Böylece oralarda çalışan laik biraderler, pazar ayınlarına ve diğer özel günlerdeki ritüellere katılmak için rahatça manastıra ulaşabilmekteydiler (Burton & Kerr, 2011, s. 168). İlk zamanlarda bazı çiftliklerde küçük kiliseler inşa edilmekle birlikte 1204'teki genel toplantıda, çiftlik evlerinin bağımsız bir manastır sayılabilmemesiyle bu kiliseler kapatılmıştır (Aşıkoglu, 2009, s. 50). Bu evlerden günümüze kalan en eski yapı XIV. yüzyıla ait olup Güney Fransa'da bulunmaktadır (Berman, 1986, s. 63).

Sistersiyenlerin tarım sistemindeki bir diğer önemli unsur laik biraderlerdi. Tarikatta fiziki olarak çalışmak çok övülmüşse de bir süre sonra ağır işleri laik biraderlere bırakmışlardı. Aziz Benedikt kuralları, orada yaşayan ve *oblates* denilen dindar kişilerin manastırlara girip hizmet etmelerine izin verilmekteydi (Thompson, 1920, s. 76). Bu yöntem ilk defa, St. John Gualbertus tarafından 1038'de kurulan Vallombrosa tarikatında uygulamaya konmuştur (Thompson, 1928, s. 612). Kluni tarikatının da tatbik ettiği sistemi, Sistersiyenler çok daha işlevsel ve de yaygın bir şekilde kullanmışlardır (Lawrence, 2017, s. 162). Citeaux'nun kuruluşundan yirmi yıl sonra teşkilatın büyümesine bağlı olarak Stephen Harding, manastırın ağır işlerinde kilise dışından yani profan sınıftan kardeşler bulundurulması kararı almıştı. Burada amaç, manastırların varlıklarını daha verimli şekilde kullanmak ve rahiplere ayın için gerekli zamanı sağlayabilmektir (Burton & Kerr, 2011, s. 151). Bu kişiler genellikle yerel halktan seçilmekle birlikte farklı uygulamalar da görülmüştür. Hırvatistan'da halk ile sorun yaşayan manastırlar kraliyet otoritesinin desteğiyle varlıklarını korumuşlar ancak insan kaynağı noktasında sorun yaşamışlardır. Bunun neticesinde ihtiyaç duydukları laik biraderleri Fransa'dan getirmişlerdi (Ancic, 1997, s. 218).

Manastırlara ait çiftliklerde, ormanlarda, taş ocaklarında ve madenlerde uzun ve yoğun emek gerektirecek işlerde çalışmakta olan laik biraderler, aynı zamanda rahipler ile dış dünya arasındaki irtibatı sağlayıp, onların daha fazla ibadete yönelmelerine hizmet etmekteydi (Thompson, 1928, s. 612). Genel olarak bu sınıf, toprak düzeninde istihdam edilemeyen işgücü fazlasından oluşturulmuştu (Pirenne, 2012, s. 84). Öte yandan birçok laik birader daha önceden çiftçi, zanaatkâr, şövalye ve idareci gibi çeşitli meslekleri icra etmiş olmaları hasebiyle, Sistersiyen çiftliklerinin verimliliğine katkıda bulunmuşlardı (Kienzle, 2001, s. 41). Bu kişiler, kişisel servetlerini terk edip tarikata ve Benedikten kurallarına bağlı kalacaklarına dair yemin ederek göreve başlardı. Onlar, keşişlerin katıldıkları bütün ibadetlere iştirak etmeyip, sadece sabah ve akşam ayınları ile bazı özel günlerdeki törenlere katılırlardı. Okur yazar olmayan sınıftan seçilen laik biraderler, tarikatın mensubu olmakla birlikte ibadetlerini koro rahipleri denilen diğer manastır üyeleri gibi

² Sanatın kişiyi çalışmaktan ve duadan alıkoyduğunu söyleyen Bernard, sade bir mimari tarzı savunmaktaydı. Buna bağlı olarak erken dönemlerde Sistersiyen mimarisi heybet ve gösterişten uzaktı. Ancak sonrasında XIII yüzyıl boyunca sadelikten adım adım uzaklaşarak Gotik katedrallerin dekoratif üslubu benimsenmiştir. Bkz. Şahin, 2020, s. 256.

ritüel şeklinde değil de tarımsal faaliyetler, hayvancılık ve endüstriyel üretim gibi işlerde çalışarak yaparlardı. Ancak onlar da sessizlik geleneğine uymak zorundaydılar. Keşişlerin giydikleri kıyafetleri giymeyip iş elbisesi giymekteydiler. Giysilerindeki ana öge, büyük olasılıkla manastır statüsünü simgeleyen kukulettan yoksun bir pelerin veya mantoydu. Rahiplerin yaptıkları gibi başlarının üst kısmını tıraş etmezlerdi. Çünkü bu karakteristik saç kesimi, rahip statüsüne sahip erkekler için bir aidiyet simgesi idi. İki parmak uzunluğunu geçmeyecek şekilde sakal bırakırlardı. Bu özelliklerinden dolayı bazen “sakallı kardeşler” diye de anılmışlardır (Ziolkowski, 2018, s. 141-142). Çiftlik evlerinde veya manastırlarda keşişlerden farklı yerlerde kalmaktaydılar. Tarikata laik birader olarak giren kişilerin keşişliğe geçememesiyle ilgili katı kurallar vardı (Burton & Kerr, 2011, s. 152). Bu farklılık vurgusuna rağmen o zamana kadar köylülerin normal statüsü olan serflik, Sistersiyen arazilerinde hemen hemen hiç olmamıştır (Pirenne, 2012, s. 84).

Sistersiyenlerin ortaya çıktığı dönemde, ekilebilir iyi tarım arazilerinin dolu olması hasebiyle onlar da ormanların, fundalıkların ve bataklıkların olduğu atıl durumdaki alanları ıslah etme yoluna gitmişlerdi (Thompson, 1928, s. 611; Pirenne, 2012, s. 82). Hayır sahipleri, *demesn*lerinde bolca bulunan ve kendilerinin kullanamadıkları boş arazilerden onlara büyük bağışlarda bulunmuşlardı (Pirenne, 2012, s. 83). Böylece Sistersiyenler, uzak veya daha elverişsiz alanlara yerleşmek zorunda kalmışlardı. Kuzey İngiltere veya İskoçya'daki vadi ve bataklıklar, Biskay körfezi kıyılarındaki kumlu alanlar, Slavlardan ele geçirilen Güney Baltık bölgeleri, Flandre'de gel-git akıntısının etkili olduğu sahil şeridi bu alanların başında yer almaktadır (Delmas, 1967, s. 29-30). Söz konusu yerlerde Sistersiyenler, yabancı bitkileri temizleme, suyu kurutma ya da susuz bölgeye kanallar vasıtasıyla su götürme gibi muhtelif yöntemler ile işe koyulmuşlardı (Gimpel, 2004, s. 46). Walter Map, onların bu çalışkanlıkları için “*Ağaçları keserler, ağaç dikerler ve araziye düzeltirler. Çalılar yerini arpayı, söğütler buğdaya ve üzüm bağlarına bırakır. Bu işler için onlar, dualarını kısaltmaları gerekebilir.*” demiştir (Walter Map, 1983, s. 75). Gerald of Wales (ö. 1220) onların çalışkanlıklarını Kluni tarikatı ile kıyaslamaktaydı. O, Kluni manastırlarına tam donanımlı verimli tarım arazileri verilse, kısa süre sonra her şeyi mahvedip yoksulluğa düşeceklerini söylemektedir. Öte yandan Gerald, Sistersiyenleri gür bir ormana koysanız birkaç yıl içinde döndüğünüzde onların oralarda görkemli kilise ve çeşitli binalar ile tam donanımlı bir manastır yapmış olduklarını göreceksiniz der. Başka bir yerde de iki tarikatı şu şekilde kıyaslamaktadır: “*Sistersiyenler ağırbaşlılıkları, cimrilikleri ve gelecek için planlamaları ile gurur duyuyorlardı. Oysa Kluniler ağızlılık, oburluk ve ölçsüzlükten muzdariptir. Sistersiyenler bir araya gelip arı gibi her konuda birbirleriyle uyumlu hareket eder, ortak bir keseyi paylaşırlar ve sahip oldukları şeyi tutumlu bir şekilde harcar. Buna karşın dindar insanların bağışlarıyla ayakta duran Kluniler israfcı ve dağınıktılar.*” der (Gerald of Wales, 2004, s. 90). Walter Map ise onların beyaz kıyafet giymelerini Benediktenlerin siyah cübbe giymeleriyle kıyaslayarak “kıyafetleri bile zıt idi” diye yorumlamaktaydı (Walter Map, 1983, s. 77).

Bu dönemde var olan tekniklerin yanı sıra kendileri de yeni teknikler geliştirmişlerdi. XII. yüzyılda, Flandre'de Scheldt nehrinin halicinde ve Kuzey Denizi kıyıları boyunca, denizden toprak kazanmaya yarayan ve *polder* denilen setler kurulmaktaydı. Sistersiyen manastırları da aynı yöntemle müracaat etmiş ve büyük bir gayretle bataklıklardaki suları boşaltmışlardı (Pirenne, 2012, s. 91). Örneğin 1139'da kurulmuş olan Les Dunes manastırı XIII. yüzyılın sonuna kadar, Flandre kıyılarındaki bataklıklardan oluşan yaklaşık 25.000 dönümlük alanı verimli tarım arazisine dönüştürmüş ve üzerinde 25 çiftlik kurmuştu. Benzer faaliyetleri Doğu Prusya'daki Dünamünde manastırı yürütmüştür. Bu alanda en büyük Sistersiyen başarısı ise o dönem Kuzey Almanya'nın en büyük bataklık bölgesi olarak bilinen Tüvingiya havzasında yer alan “Altın Çayır”ın (Goldene Aue) ıslah edilmesidir (Lekai, 1958, s. 211). Rothenburg kontu Christian, Görsbach köyü yakınlarındaki bu alanın bir kısmını 1144'te Walkenried manastırına bağışladıktan sonra keşişler dört yıl gibi kısa bir sürede burayı bereketli bir tarım arazisine dönüştürmüşlerdi. Akabinde bu alan, yeni bağışlarla daha da genişlemiştir. Onların başarılarını öğrenen İmparator Frederick Barbarossa, Aşağı Rieth bölgesinde benzer çalışmalar yapabilmeleri için Walkenried keşişi Jordan'a yetki vermişti. Devamında benzer şekilde Riethof, Bernigen, Görsbach, Windelhausen ve Kaldenhausen'de büyük ıslah çalışmaları yapmışlar ve değirmenler kurmuşlardı. Trave nehrinin Lübeck ve Oldesloe arasında geçen bölümündeki bataklık alanlar da bu süreçte tarıma açılmıştır (Thompson, 1928, s. 615). Daha doğuya gidildiğinde pagan Slavlardan ele geçirilen araziler, *locatores* denilen kolonizatörlere paylaşılırken Sistersiyenlere de büyük miktarda arazi bağışlanmıştı. Onlar da derhal buralara yerleşip büyük çiftlikler kurmuşlardı (Pirenne, 2012, s. 92).

Tarikat ilk yıllarda bağış kabul etmeye pek sıcak bakmamaktaydı ancak sonrasında bu konuda değişikliğe gitmişlerdir. Kıta'nın tümünde Sistersiyenlere atfedilen kutsallık ve onlara duyulan güven sayesinde çok sayıda soylu, arazi bağışında bulunmuştur. Aldıkları bağışların %69'u araziydi. Şüphesiz Kluni tarikatı başta olmak üzere diğer tarikatlara da araziler bağışlanmıştı ancak onlar bu arazileri köylülere kiralarak değerlendirirken, Sistersiyenler kendileri işleyerek daha fazla kar ele etmekteydiler (Bouchard, 2009, s. 97). Tarım arazilerinin dışında ormanlıklar, nehirler ve meralar başta olmak üzere birçok mülkün kullanım hakkına sahip olmuşlardır. Hatta XII. yüzyıldaki tutanakların % 20'si bu konuyla ilgilidir (Bouchard, 2009, s. 106). Bağışın yanı sıra ilerleyen süreçte başta İngiltere'de olmak üzere ticari faaliyetleri neticesinde ödeme sıkıntısı çeken borçlularından arazi almışlardı (Madden, 1963, s. 347). Sistersiyenlerin hızla yeni araziler elde etmeleri Walter Map ve Galler'li Gerald gibi döneme ait yazarların onları açgözlülükle suçlayıp hicvetmelerine yol açmıştı (Kienzle, 2001, s. 41). Hatta bu durum papalığın da dikkatini çekmişti. Papa III. Alexander, tarikatın Fransa ve İngiltere'de yeni toprak elde etmekten kaçınmasını istemişti. Tarikat 1180-1206 yılları arasında Papalığın talebine uymuş ancak sonrasında bunda esnemeye gitmiştir (Lekai, 1958, s. 213).

Onlar şüphesiz teslim aldıkları arazilerin hakkını vermektedirler. Geliştirdikleri yeni tarım teknikleri sayesinde verim artmıştı. Daha iyi sabanlar ve daha iyi el aletleri kullanmaktaydılar. En önemlisi de toprağı kireç ve hayvan gübresi ile beslemişlerdi. Ekili arazilerde dönüm başına daha fazla sayıda hayvan yetiştirilmesi toprak verimliliğini artırmada çok etkili olmuştur (Berman, 1986, s. 90-92). Demir çıkarmakla da ilgilenen tarikat çok sayıda fırından elde ettiği ve fosfat yönünden zengin cürufu tarlalarda gübre olarak kullanmaktaydı (Gimpel, 2004, s. 66). Toprağın niteliğine göre tohum seçmeyi öğrenmişlerdi (Heaton, 1985, s. 119). O dönem için oldukça yeni bir uygulama olan tohum geliştirme çalışmaları yapmışlardı. Arazilerden en iyi biçimde faydalanmak amacıyla aynı sezon içinde ikinci bir ürün ekmekteydiler (Berman, 1986, s. 91). Bir keşiş, gezintiye çıktığında, manastırının çevresinde yetişebileceğini düşündüğü her türlü tohum ve fidanı getirirdi. Dikkatimizi çeken bir diğer husus, doğal bitki örtüsünden faydalanarak verimli toprakların olduğu yerleri bulmaktaydılar. Şöyle ki sert ağaçların büyüdüğü yerde iyi toprağın bulunacağını öğrenmişlerdi (Thompson, 1928, s. 615).

Sistersiyen çiftlikleri bölgede alışılmışın dışında ürün çeşitliliğine sahipti. Güney Fransa'daki çiftliklerde genellikle mısır ve kışın hayvanlara yedirmek için ot yetiştirilmekteydi (Burton & Kerr, 2011, s. 173). Fransa ve Almanya'daki Sistersiyen manastırları üzüm ve şarap üretiminde ihtisaslaşmışlardı. Oldukça katı uygulamalara sahip olan Sistersiyenlerin şarap üretimiyle ilgilenmeleri ilk bakışta şaşkıncı gelebilir (Gimpel, 2004, s. 47). Lakin diğer tarım faaliyetlerinde olduğu gibi şarap üretimine başlamaları da öncelikle kendi ihtiyaçlarını temin etmeye yönelikti. Çünkü ayınlarında kullandıkları şarabı kendileri üretmek istiyorlardı. İkinci nedeni ise, Aziz Benedikt'in, "idareli" olmak koşuluyla keşişlerin şarap içmelerine izin vermesidir.³ Clairvaux raporunda anlatıldığına göre üzüm veriminin kit olduğu yıllarda, şarap yerine bira üretilmekteydi (Gimpel, 2004, s. 5). Tarikatın merkezi Burgonya, Fransa'nın en iyi şarap bölgelerinden biriydi. Burada yer alan Citeaux Rahibe manastırı, sonradan dünyanın en ünlü bağcılık merkezlerinden biri durumuna gelecek olan Clos-Vougeot'daki çalışmalarıyla bu alanda öncülük etmiştir (Gimpel, 2004, s. 47). Grandselve, Bonnetcombe ve Valmagne gibi bazı büyük manastırlar, sadece üzüm bağları yetiştirmede ve şarap üretiminde uzmanlaşmışlardı (Berman, 1986, s. 93). Almanya'da Baumgarten, Neuburg, Himmerod ve Heisterbach manastırları en iyi üzüm bağlarına sahiplerdi. Bununla birlikte, büyük şarap mahzenleri olan Eberbach manastırı, hepsini geçmişti. O bölgede ilk şarap üreticisi Sistersiyenler olmamakla birlikte önceden kimsenin kullanmadığı boş bırakılmış dik tepelerde teras benzeri yöntemler ile ekim alanı oluşturanlar onlardı (Lekai, 1958, s. 216).

Taşımacılık noktasında zor olduğu için ticari açıdan pek tercih edilmese de meyve üretimi de yapmaktaydılar. Geliştirdikleri yeni tekniklerle, özellikle kıtanın kuzey ve doğu bölgelerinde bahçeciliğin gelişmesine büyük katkıları olmuştur. 1273'te Doberan manastırı bitki iyileştirmeleri için cam çatılı sera benzeri bir yapı yapmıştı. Manastır ağı sayesinde Fransa'daki beğenilen meyve ve sebzeler buralara getirtilip yetiştirilmekteydi. Tüvingiya'da elma yetiştirme ve elma şarabı yapımı bölge manastırlarının kârlı faaliyetleri

³ Bununla birlikte Aziz Benedikt, şarap içmeyenler için bir ödül söz etmiş, ancak bu ödülün ne olduğunu belirtmemiştir. Fakat şarap konusu sonraki dönemlerde hep şikâyet kalemi olmuştur. XII. yüzyıldan sonra şarap yasağıyla ilgili huzursuzluklar daha da artmıştı. Nitekim 1237'de bu konuda bazı esnemelere gidilmiştir. Bkz. Gimpel, 2004, s. 48

arasında yer almaktaydı. Georghenthal ve Pforta manastırları, özellikle meyve bahçeleriyle tanınmaktaydı. Norveç'te, ülkenin en büyük manastırı olan Lyse manastırı, Hardanger bölgesinde en iyi meyve bahçelerine sahipti ki bugün de söz konusu bölge hala meyve kültürü ile ünlüdür. Aynı manastır, Bergen'de tarım ürünlerini satma ayrıcalığı elde etmişti (Lekai, 1958, s. 218). Genellikle kuzey Almanya'daki Pomerania, Mecklenburg, Brandenburg ve Plattland'da yoğun şekilde keten yetiştirilmekte ve bunlardan bir tür kanvas kumaş üretilmekteydi (Thompson, 1928, s. 618). Manastır çiftlikleri genel olarak bir üretim alanında uzmanlaşmakla birlikte umumiyetle başka alanlarda da faaliyet yürütmekteydiler (Burton & Kerr, 2011, s. 174). Kanaatimizce bunun sebebi ihtisas sahibi oldukları alanla ilgili yaşanabilecek herhangi bir sorun çıkması durumunda, manastırın varlığını idame ettirebilmesi için hızlı bir şekilde diğer alanlara geçici veya daimi olarak kolayca yönlenebilme düşüncesidir.

Sistersiyenler birçok ormanlık araziye tarıma açmış olmalarına rağmen bazılarını kereste ihtiyacını karşılamak amacıyla korumuşlardı. Almanya'daki Waldsassen manastırı, ormanlardan elde ettiği kerestelerin ticareti sayesinde önemli kazanç elde etmişti (Lekai, 1958, s. 211). Bazen de ormanların mülkiyeti verilmeyip kullanım hakkı verilirdi. Ancak bu yapılırken meşe ağaçlarının bundan istisna tutulduğu olurdu. Çünkü meşe inşaat işlerinde en önemli kereste kaynağı olmasının yanı sıra meşe palamudu, domuz yetiştiriciliğinde kıymetli bir yem olarak kullanılmaktaydı (Bouchard, 2009, s. 111).

3. Hayvancılık

Sistersiyenlerin tarımla birlikte yürüttükleri bir diğer ekonomik faaliyet hayvancılıktır. Bu amaçla çok geniş otlakların kullanım hakkına sahip olmuşlardır. XII. yüzyıldaki otlak hakları, tıpkı modern hukuktaki maden haklarında olduğu gibi, arazinin mülkiyetini etkilemeden bir kişi veya kurumun mülkiyetinden diğerine geçebilirdi. Örneğin Fransa'nın doğusundaki Belfays manastırına 1176'da geniş bir otlak hibe edilince onlar burada koyun, boğa, sığır ve keçi yetiştirmeye başlamışlardı (Bouchard, 2009, s. 107). Fakat bu tarikatla ilgili hayvancılıktan söz edileceği zaman akla ilk İngiltere'deki koyunculuk gelmektedir. İklim koşullarının etkisiyle burada toprakların büyük bölümü mera olarak kullanılmaktadır (Heaton, 1985, s. 119). Bunu iyi değerlendiren Sistersiyenler İngiltere'de koyun yetiştiriciliğinin önemli bir kısmını elinde tutmuştur. Bunun neticesinde elde ettikleri yün, Flandre ve İtalya'daki müşterilerin en çok aradıkları tekstil malzemesi olmuştur (Aşıkoğlu, 2009, s. 51). İngiltere'de koyunculğun yanı sıra büyük baş hayvancılık da yapılmaktaydı. Örneğin Kirkstall manastırı XIII. yüzyılın sonunda 4000 koyunun yanı sıra 216 öküz, 160 inek, 152 dana ve tosun, 90 buzağıya sahipti. Ancak büyük baş hayvancılık kıtada daha da yaygındı. Fransa'da Morimond manastırı 700 sığır ve 2000 domuzla sahipti. Öyle ki 1153'te Clairvaux manastırından laik biraderler, muhtemelen daha iyi cins olduğu düşünülen sığır temin etmek için İtalya'ya gitmişlerdi. Bir asır sonra, aynı manastır 900 sığırdan oluşan bir sürüye sahip olmuştu (Lekai, 1958, s. 219). İngiltere'deki kadar yaygın olmasa da Kıta'da koyun da yetiştirilmekteydi. Örneğin 1224'te Froidmont manastırının 255 inek, 450 domuz, 250 at ve katırın yanı sıra 5000 koyunu vardı. Clairvaux manastırının XIII. yüzyılda yaklaşık 3000 koyundan oluşan bir sürüsü bulunuyordu. Avusturya'daki Zwettl manastırının 1311'de tek bir çiftliğinde 2000 koyun vardı (Lekai, 1958, s. 215). Kayıtlara göre 1157 gibi erken bir tarihte bazı Sistersiyen manastırlarında At yetiştirilmekteydi. Hatta atların satışıyla ilgili belirli kurallar vardı. Örneğin tayların yetişkin olana kadar satılması yasaktı (Thompson, 1928, s. 618). Svestrup manastırı (Danimarka) ile Jervaulx manastırı (İngiltere) bu alanda ünlüydü. Otterberg manastırı (Almanya), 1426'da Pfalz Prensi Louis'e 80 vahşi at sattığı kayıtlarda yer almaktadır (Burton & Kerr, 2011, s. 174; Lekai, 1958, s. 219). Almanya'nın en kuzeyinde, Pomeranya kıyısında ve Rügen adasında soğuktan dolayı tarımın zor olmasına bağlı olarak domuz yetiştirilmekteydi. Bölgedeki geniş kayın ormanları bunun için elverişli bir ortam sağlamaktaydı (Thompson, 1928, s. 617). İlginçtir ki manastırlarda hayvancılık faaliyetlerinin artmasına rağmen köylüler tahıl merkezli beslenmeye devam etmişler ve yetersiz beslenmeye bağlı hastalıklarla mücadele etmek zorunda kalmışlardı (Berman, 1986, s. 92).

Sistersiyenler büyük baş hayvan yetiştirmelerine rağmen kırmızı et ve domuz yağı tüketmezlerdi (William of Malmesbury, 1847, s. 349). Üretilen etleri ticari amaçla uzun süre muhafaza edebilmek için tuzlanarak saklardı. Bazı manastırlarda ise domuz pastırması ve sosis yapılmaktaydı (Thompson, 1928, s. 617). Kırmızı et yerine balık tüketen Sistersiyenler bundan dolayı denizden ziyade tatlı su balıkçılığı yapmaktaydılar. Çünkü değirmenler için su depolanan küçük göletler, sulamada kullandıkları kanallar,

barajlar ve birçok dere yatağı onlara mükemmel bir fırsat sunmaktaydı (Bouchard, 2009, s. 112). Ayrıca bazı manastırlar balık yetiştirmek için hususi havuzlara sahiplerdi. Öyle ki “balıkçılık ustası” (magister piscium) denilen kişilerin yönetiminde bu alanda ünlü olmuşlardı. Örneğin Almanya'daki Yukarı Pfalz'da 1133'te kurulmuş olan Waldsassen manastırı XII. yüzyıldan itibaren başarılı bir balık üretim çiftliğine sahipti. Söz konusu manastır, sonrasında birçok arazisini kaybetmiş olmasına karşın 1571'de elinde hala faaliyette olan 159 gölet bulunmaktaydı. Havuzlarda alabalık, turnabalığı ve sazan balığı üretilmekte olup, genellikle Bohemya'ya satılmaktaydılar (Lekai, 1958, s. 217). İngiltere'deki Fountains manastırının Cayton'daki küçük barajlarında balık çiftlikleri vardı. Yine Fountains manastırına bağlı Haddockstones'deki balık çiftliklerinde tütsüleme işlemi için atölyeler yer almaktaydı (Burton & Kerr, 2011, s. 173-174). İsveç'te, iklimin tarıma uygun olmaması hasebiyle balıkçılık, manastırlar açısından çok daha büyük öneme sahipti (Lekai, 1958, s. 219).

4. Madencilik

Sistersiyen ekonomisi temelde tarım ve hayvancılığa dayanmakla birlikte bazı ülkelerde manastırlar madencilikte öncü olmuşlardı. Kömür, demir, değerli metaller ve özellikle tuz üretimi İskoçya, Almanya ve Avusturya'da oldukça gelişmiştir. Rein manastırı tarafından Aussee'de (Avusturya) 1147'de işletmeye açılan yatak, ilk Sistersiyen tuz yatağı olmasının yanı sıra Steiermark bölgesinin de ilk önemli tuz üretim merkeziydi (Lekai, 1958, s. 221). Burgonya'da Macon'da XII. yüzyıl ortaları gibi erken dönemden itibaren tuz üretmekteydiler (Bouchard, 2009, s. 117). İtalya'da Adriyatik kıyısında Brondolo ve Chioggia, Sistersiyenlere ait önemli tuz üretim merkezlerdendi (Burton & Kerr, 2011, s. 174). İskoçya'daki Newbattle ve Culross manastırları, çıkardıkları tuzu gemilerle ihraç etmekteydiler (Barrett, 1913, s. 170). Bazen bu konuda manastırlar arasında rekabet yaşandığı olurdu. Altencampen manastırı başrahibi, 1298'de Neuencampen başrahibini ziyaret ederken, onunla Lüneburg'daki tuz tavaşının kullanım konusunu görüşmüştü. Öte yandan Reinfeld, Dobberan ve Scharnebeck manastırları da aynı bölgede hak talep etmekteydi. Hatta 1326-1329 arasında Amelungsborn manastırı da bu yarışa katılmıştı (Thompson, 1928, s. 617).

Tarikat metalürji alanında da faaliyetler yürütmüştür. Kendi ihtiyaçlarını karşılamak için başladıkları demir üretiminde zamanla diğer alanlarda olduğu gibi, üretim fazlalarını satmaya başlamışlardı (Gimpel, 2004, s. 64). 1080'den 1130'a kadar demir üretimi zaten Fransa'nın kuzeyinde, Rhineland'da ve Lombardiya'da gelişmişti. 1150'den sonra ise Othe ormanından Lincoln'e, Languedoc'tan Vestfalya'ya kadar Sistersiyenlerin demir üretimi büyük ilerleme kat etmişti. Önceden de zikrettiğimiz üzere ocaklardan elde edilen cürufun tarım arazilerinde kullanılmasına bağlı olarak bundan ayrıca istifade etmekteydiler (Fossier, 2008, s. 44). Kendilerine bağışlanan her demir cevheri yatağının yanında genellikle demirhane de mevcuttu. Bu tür bağışlarla birlikte genellikle demir cevherini fırınlarında işleyebilmeleri için yakınlarındaki ormanlardan yararlanabilme yetkisi de almaktaydılar. Nitekim bu yetki olmadan demir yataklarının hiçbir değeri olmazdı. Fransa'daki geniş demir yataklarından birinin merkezinde yer alan Clairvaux manastırı ya bağış ya da satın alma yoluyla yakınlarındaki demir madenlerinin birçoğunu ele geçirmiş olup, XVIII. yüzyıla kadar buradaki demir yataklarını ve demirhaneleri kontrolünde tutmayı başarmıştır. 1250'den XVII. yüzyıla kadar Sistersiyenler Champagne yöresinde demir üretiminde ilk sırada gelmekteydiler. Bununla da kalmayan tarikat, aynı yüzyılın sonuna doğru Plateau de Langres'daki demir ve çelik üretim merkezlerinin yarısını ele geçirmişti. 1330'a kadar yaklaşık on tane demir fabrikasının sahibi olmuşlardı (Aşikoğlu, 2009, s. 51; Gimpel, 2004, s. 65-66). Walkenried manastırı, Harz dağlarında muhtelif maden işletmeciliğine sahipti (Lekai, 1958, s. 221).

Ticari açıdan çok fazla olmamakla birlikte demirin yanı sıra başka madenlerden de istifade etmişlerdir. Bohemya'daki Sedlac rahipleri 1282'de bir kısmı kendi topraklarında yer alan Kutna Hora'da gümüş madeni çıkarmaktaydılar. Almanya'daki Waldsassen manastırına bağlı Sedlitz manastırı, Kuttentberg'de gümüş madeni çıkarmıştı. Waldsassen manastırı, 1230 yılında kendi bölgesinde madencilik için kapsamlı ayrıcalıklar elde etmiş ancak etkili bir biçimde üretime geçmesi XV. yüzyılı bulmuştur. Sistersiyenler açısından ticari emtia olmasının ötesinde kurşun üretimi ihtiyaç arz etmekteydi. Çünkü manastırların çatısını örtmede, boru yapımında ve pencerelerdeki işlemler başta olmak üzere birçok alanda bu madenden faydalanmaktaydılar. Strata Florida manastırı yakınlarında bulunan Cwmystwyth'deki

madenlerden kurşunun yanı sıra gümüş ve çinko da çıkarılmaktaydı. İngiltere'deki Fountains manastırı kuruluşundan kısa bir süre sonra, bölgedeki eski kurşun madenlerini çalıştırmaya başlamış, eritme tesisleri kurmuş ve çevredeki tüm maden haklarına sahip olmuştur. Aşağı Saksonya'daki bakır madeni yataklarına sahip olan Walkenreid manastırı bunların işletmeciliğini de kendisi yapmaktaydı (Lekai, 1958, s. 221; Burton & Kerr, 2011, s. 181). 1140'da kurulmuş olan ve İskoçya'daki en eski Sistersiyen yerleşimlerinden Newbattle manastırı, bölgenin ilk kömür madenlerinden birini açmış olup, bu ocakların kalıntıları günümüze ulaşmıştır (Barrett, 1913, s. 150). 1217'de kurulmuş olan Culross manastırı büyük bir kömür üreticisiydi. Çıkdıkları kömürü yakındaki limanlara ulaştırıp, buradan da yaklaşık 170 gemiyle ihraç etmekteydiler (Barrett, 1913, s. 170).

5. Endüstri

Sistersiyenler elde ettikleri ürünleri, Aziz Benedikt kurallarının belirttiği doğrultuda manastır içinde kurdukları atölyelerde işlemekteydiler. Buralarda tekstil, dericilik, ayakkabıcılık, tarım aletleri ve muhtelif ev gereçleri üretimi yapılmaktaydı. Örneğin Foigny manastırında (Fransa) bir bira atölyesi, bir cam atölyesi, 2 yün eğirme atölyesi ve 3 demirhane bulunmaktaydı (Lekai, 1958, s. 220). Bu üretim işlemi için ihtiyaç duydukları en büyük enerji kaynağı su gücü olmuştur. Hatta Sistersiyen tarikatının kuralları, manastırların nehir kenarlarında kurulmasını ve su gücünden yararlanılmasını önermekteydi. Onların sahip oldukları mekanik donanım, manastırlar için olağan bir durum olmakla birlikte, kentler bu konuda daha geriden gelmekteydi (Mumford, 2007, s. 323). XII. yüzyılda kaleme alınmış Clairvaux manastırı raporunda, tahıl öğütme, un eleme, kumaş çırpma ve dericilik olmak üzere dört alanda su gücünden istifade edildiği nakledilmektedir. Aynı zamanda, keşişlerin içeceği biranın mayalandırıldığı kazanların kurulu olduğu ocaklardaki körüklerin çalıştırılmasında da su gücü kullanılmaktaydı (Gimpel, 2004, s. 5). Fontenay'daki demirhanede, XII. yüzyılda su gücüne dayalı mekanik bir çekiç kullanıldığı söylenmektedir (Gimpel, 2004, s. 5). O zamanlar Avrupa'da bulunan 742 tane manastır için de yukarıdakine benzer içerikte raporlar vardır. Bu da Sistersiyenlerin manastırlardaki makineleşme konusunda ne kadar iyi olduklarını göstermektedir (Jamroziak, 2003, s. 200). Aziz Bernard döneminde Migne'deki Sistersiyen manastırıyla ilgili bir tasvir Mumford şu şekilde nakletmektedir: “*Nehir manastırın içine, akışını durduran kuyunun için verdiği girer. Önce un değirmenine akar, orada tanelerin tekerleklerin ağırlığı altında öğütülmesinde ve unla kepeği birbirinden ayıran ince eleğin sallanmasında iş görür. Oradan diğer binaya geçer ve bağların veriminin, şarap yapımını memnun etmediği zamanlarda keşişlerin içtiği biranın yapımı için ısıtılmak üzere kazanın içini doldurur. Fakat suyun işi benüz bitmemiştir, zira oradan da un değirmenini takip eden çırpıcı dibegine gider... Şimdiki göreviyse kardeşlerin giyeceğini hazırlamaktır... Böylece çırpıcı dibeginin... ağır çekiş ve tokmaklarının birini kaldırır, diğerini indirir... Sonra su, keşişlerin pabuçları için gerekli olan en önemli malzemenin yapımı için tabakhaneye girer. Sonra birçok kola ayrılıp çeşitli bölümlerden geçer. Geçtiği her yerde hangi iş için elinden ne geliyorsa yapar... Bir şeyleri döndürür, ezer, sular, yıkar, öğütür... Sonunda, binlerce teşekkür kazanmış ve ardında yapılmadık hiçbir iş bırakmamış halde çöpleri de alıp, her şeyi tertemiz bırakarak çeker gider.” (Mumford, 2007, s. 323).*

Su gücünün en çok faydalandığı yer su değirmenleri olmuştur. Manastırların büyük bir kısmında değirmen bulunmaktaydı. 1480'de 14 su değirmeni işleten Zinna'da (Almanya) olduğu gibi, değirmencilik manastırların ana üretim aracına dönüşmüştü (Lekai, 1958, s. 220). Birçok yerde su değirmeni inşası için su yataklarının kullanım imtiyazı alınmıştır. Yine düzenli su tedariki için küçük barajlar yapılmıştır (Berman, 1986, s. 89). Batı Avrupa'da X. ve XI. yüzyıllarda denizin gel-git akıntısından faydalanılarak değirmenler inşa edilmeye başlanmıştır. Scheldt nehrinin halici, Anvers, Zeeland, Zierikzee ve Tholen yakınlarında bunlardan vardı. Sistersiyenler özellikle Zeeland'da (Hollanda) bu teknikle çok sayıda değirmen inşa etmişti (Bavel, 2010, s. 159). Birbirinden binlerce mil uzaklıkta yer alan Portekiz, İsveç, İskoçya, Macaristan gibi ülkelerde neredeyse aynı plan üzerine kurulmuş manastırların hepsindeki su gücüne dayalı sistemler birbirine çok benzemektedir. Söylentiye göre, kör bir Sistersiyen keşişi bu manastırlardan herhangi birine girecek olsa hiç yabancılık çekmeyeceği ifade edilmektedir (Gimpel, 2004, s. 3). Benzer şekilde Sistersiyenler metalürji alanında gerek kendi buldukları gerekse başkasının bulduğu yenilikleri geniş manastır ağı sayesinde hızla farklı bölgelere taşımaktaydılar (Gimpel, 2004, s. 64).

İlk Sistersiyenler değirmen, fırın vb. üretim yerlerinin kullanımından kira alınmasını yasaklamışlardır. Onlara göre en uygun gelir, kendi topraklarında çalışarak alın teriyle kazandıklarıydı (Burton & Kerr, 2011,

s. 160). Ancak sonrasında bunu bir gelir kapısı olarak görmüşler hatta kendilerine rakip olunmasından hoşlanmamışlardı. Değirmen işletmede o kadar ilerideydiler ki bazen buldukları bölgede tekel kurup tahıl ekimini kontrol etmekteydiler. Çünkü çiftçi, ürünlerini değirmenler vasıtasıyla elden çıkarmak zorundaydı. Değirmenler üzerine tam olarak tekel kuramadıkları bölgelerde rekabet edebilecek diğer değirmenlerin kurulmasını önlemek için suların kullanım hakkını ele geçirmişlerdi. Mecklenburg ve Neuencampen'deki manastırlar bunu başarıyla gerçekleştirmişti (Thompson, 1928, s. 617). Örneğin Chantilly yakınlarında, Royaumont'daki bir Sistersiyen manastırına bağlı keşişler, Pierre de Baclai adında birinin, Gonesse'deki kendi değirmenlerine doğrudan rakip olacak bir yel değirmeni yaptırması üzerine çok hiddetlenmişlerdi. Keşişlerin tehditleri boşa çıkınca, sorunu mahkemeye götürmüşler lakin yargıç her iki tarafı da dinledikten sonra, Pierre de Baclai'ye ait değirmenin yıktırılma talebini reddetmişti (Gimpel, 2004, s. 26). Almanya'nın bazı yerlerinde de değirmencilikte tekel sahibi olmuşlardı. XIII. yüzyılda Reinfeld ve Doberan bölgesindeki hem su ile hem de rüzgâr ile çalışan tüm değirmenleri satın almışlardı (Lekai, 1958, s. 220). Bu süreçte bazı kişiler ellerindeki değirmenlerin bakımlarını karşılayamadıklarından kullanım hakkını Sistersiyenlere devretmekteydi (Berman, 1986, s. 87). Sonuç itibarıyla özellikle XII. yüzyıldan sonra fırınların yanı sıra değirmenlerden elde ettikleri gelirler, yüklü bir kaynak olmuştur (Bouchard, 2009, s. 115). Fakat XIII. yüzyıl sonlarından itibaren laik biraderlerin sayısının azalması neticesinde değirmenler gerektiği biçimde işletilemeyince köylülere kiralanmaya başlanmıştı (Lekai, 1958, s. 220).

Sistersiyen değirmenleri, halk tarafından yoğun şekilde kullanılmaktaydı. Öyle ki buralar, yakın zamana kadar Anadolu'da olduğu gibi buluşma yeri olmuştu. Kalabalık olması hasebiyle tahıllarını öğütmek isteyenler buralarda sıra beklemekteydiler. Bekleyenlerin sayısı öyle çok olurdu ki bazen değirmenin dışındaki açık alanlara taşarlardı. Hatta kalabalıktan yararlanmak isteyen hayat kadınları da buralara gelip müşteri bulmaya çalışırlardı (Gimpel, 2004, s. 1; Le Goff, 2015, s. 345). Bunu duyan Aziz Bernard, yazdığı mektup ile (81 nolu mektup) durumdan rahatsızlığını dile getirmişti. O, ya kadınların değirmenlere girmelerinin yasaklanmasını veya değirmenlerin işletmeciliğinin laik biraderlerin ve diğer manastır dışı kişilerin kullanımından alınmasını önermişti. Şayet bu şekilde önlem alınmadıktan sonra her şeyin akışına bırakılmış olacağını ifade etmekteydi (Bernard of Clairvaux, 1998, s. 119). Gimpel ise eserinde kaynağını belirtmemekle birlikte Bernard'ın değirmenlerin kapatılmasını istediğini ileri sürmüştür. Ancak o dönemin en büyük enerji kaynağının kapatılmasının mümkün olmaması hasebiyle bunu gerçekleştiremediğini ileri sürmektedir. Nitekim Gimpel, böyle bir kararın etkisinin 1973'te Orta Doğu'daki petrol üreticisi ülkelerin bazı Batı ülkelerine uyguladıkları petrol ambargosu ile benzer bir netice doğuracağını ifade etmektedir (Gimpel, 2004, s. 3).

6. Ticaret

Sistersiyen ekonomisinin doğuşunun öncelikle kendi ihtiyaçlarını karşılamak için ortaya çıktığından söz etmiştik. Ancak oluşan ihtiyaç fazlası üretim, zamanla onların ticarete girmelerini sağlamıştır. Yani tarikatın amacı başlangıçta kendi kendine yeten kapalı bir ekonomiye sahip olmaktı (Burton & Kerr, 2011, s. 177). İhtiyaçlarının çoğunu karşılamaktaydılar ancak bu hepsi için mümkün olmamaktaydı. Buna mukabil ellerinde ihtiyaç fazlası ürünleri nakde dönüştürerek bu sorunu çözmeye başlamışlardı. Fakat ilk yıllarda Sistersiyen mevzuatı ticareti yasaklamış olduğundan, bununla ilgili defalarca düzenlemeler yapılmıştır. Önceleri kendi çiftlik ürünlerini makul bir fiyata satmak ve manastır için gerekli olan şeyleri satın almak için yalnızca iki laik birader veya keşişin en yakın pazar yerini belirli bir süre ziyaret etmesine izin verilmekteydi. Ayrıca bu işlem sırasında, daha yüksek fiyata satmak amacıyla nakit yerine başka bir ticari mal alınması yasaklanmıştı. Hatta "denizasını" ticaret de hoş karşılanmamaktaydı (Lekai, 1958, s. 213-214). 1157'den önce hiçbir manastır mensubunun mal satın almak veya satmak için, manastırdan bir günlük uzaklıktan fazla bir yolculuğa çıkmasına müsaade edilmemekteydi. O yıl yine kural değişikliğine gidilmiş ve dört günlük bir mesafeye gidilebilmesine müsaade edilmişti (Thompson, 1928, s. 620). Manastırın değerlendiremediği fazla ürünler ise fakirlere, misafirlere veya ücretli işçilere dağıtılmaktaydı (Lekai, 1958, s. 214).

Zamanla üretilen ürünlerin çiftliklerden uzak manastırlara taşınmasındansa yakınlardaki pazarlarda nakde dönüştürülmesi daha pratik bulunmuş ve bu da Sistersiyen ticaretini artıran unsurlardan olmuştur. Devamında malların değişimini veya satışını kolay bir şekilde yapabilmek için pazarın bulunduğu

kasabalardan mülk satın almışlardı. Böylece XII. yüzyıl ortaları gibi erken bir tarihten itibaren yerel pazarlarda kendilerini göstermeye başlamışlardı. Örneğin bu tarihlerde Rein manastırı Graz kasabasındaki (Avusturya) dükkânlarında şarap ve tarım ürünleri satmaktaydı. XII. yüzyılın sonlarından itibaren Tarikatın ticari faaliyetlerinin yoğunluğu artmış ve diğer kentlerle de irtibat kurarak kırsal görünümünden çıkmaya başlamışlardı. Şüphesiz bu, bölgeden bölgeye farklılık arz etmekteydi. Güney Fransa'daki manastırlar XII. yüzyıl sonlarında ticari bir kimliğe sahip olurlarken, Danimarka'daki manastırlar XIII. yüzyıl sonlarında bunu başarmışlardı (Burton & Kerr, 2011, s. 182-183).

Sistersiyenlerin en önemli iki ticaret kaleminden birincisi şaraptı. 1134'e kadar şarap satışı yapılmamaktaydı ancak sonrasında bu konuda esnemeye gidilmiştir. XII. yüzyılın sonlarında, manastırların üzüm bağları o kadar artmıştı ki ihtiyaç fazlası ürün için pazar arayışlarına gidilmişti. Bazı manastırlarda laik biraderler, duvarların hemen dışında kabinler kurarak satış yapmaktaydılar (Thompson, 1928, s. 621). Burgonya nehir sistemi, keşişlere şaraplarını Paris ve Lyon'un büyüyen kent pazarlarına taşımaları için kolay ulaşım imkânı sağlamaktaydı (Bouchard, 2009, s. 104). Eberbach manastırı XII. yüzyılın ortalarından itibaren, yılda ortalama 53.000 galon şarabı gümrük vergisi ödmeden Ren nehrini kullanarak kendi gemileriyle Köln'e ulaştırıp burada yerel tüccarlara toptan satmaktaydı (Gimpel, 2004, s. 47; Lekai, 1958, s. 216). Eberbach manastırı ününü asıl, 1500'lü yıllarda yaptıkları dünyaca ünlü "Dev Eberbach Fıçısı"na borçlu idi. Yaklaşık 9 metre uzunluğunda ve 3 metre çapındaki bu fıçı 70.000 litre kapasiteye sahip olup, 14 çemberle bir arada tutulmaktaydı. XIV yüzyıl şairlerinden Vincent Obsopoeu bu fıçıyı dünyanın sekizinci harikası olarak görmekteydi (Gately, 2014, s. 106; Lekai, 1958, s. 216). Şarap ticaretinde öne çıkan bir diğer manastır olan Walkenried manastırı, şarap satışı için Würzburg kasabasında 1206'da bir mahzen ve bir mağaza inşa etmişti (Lekai, 1958, s. 217).

Sistersiyenlerin Kıta'daki ticari faaliyetlerinde şarap ön planda yer alırken, geniş meraların olduğu İngiltere'de bunun yerini yün almıştır. Yorkshire'daki büyük koyun çiftçiliği, adadaki ilk Sistersiyen girişimiydi. Tarikat kısa zamanda İngiltere'nin en önemli yün ihracatçısı olmuştu. Kendisine ait manastırların olduğu Boston ve Hull önemli limanlar olmuşlardı. Ayrıca bu şehirlerde yoğun bir şekilde yabancı tüccarlar bulunmaktaydı (Lekai, 1958, s. 214). Tarikat yün üretiminde öyle zenginleşmişti ki 1198'de Kral I. Richard'ın fidesinin⁴ üçte birinden fazlasını onlar ödemişlerdi (Lekai, 1958, s. 215). İngiliz yününün kalitesi Kıta'da iyi bilinmekteydi ancak Sistersiyenlerle birlikte özellikle XII. ve XIII. yüzyıllarda bu alanda daha da ilerlemişlerdi. Muhtemelen, keşişlerin daha iyi yetiştirme teknikleri uygulamaları ve yünleri titizlikle hazırlayıp kalitesine göre sınıflandırmaları neticesinde bu farklılık ortaya çıkmıştır. Örneğin Fountains manastırı yünlerini altı kategoriye ayırmaktaydı (Bell vd., 2007, s. 117; Burton & Kerr, 2011, s. 185). Büyük miktarda yün üretmelerine rağmen başkaları tarafından üretilen yünün satışını da yapmaktaydılar. Yünlerini satmak için aracıya ihtiyaç duyan küçük üreticiler ya manastırlara müracaat etmekte veya büyük tüccarların kapısını çalmaktaydılar. Ancak Sistersiyenler, dışarıdan aldıkları bu yünleri satarken kendi yünlerinden ayrı tutmaktaydılar. Kanaatimizce, kendi marka değerlerini korumak amacıyla böyle yapıyorlardı. Ağır bir iş olmamasına rağmen, koro rahiplerinin manevi izolasyonunu korumak için üretim faaliyetlerinde olduğu gibi yün ticaretinde de laik biraderlerden faydalanmaktaydılar (Madden, 1963, s.343- 344).

Sistersiyen yünleri hem Lincoln ve Stamford gibi tekstil üretiminde öne çıkmış iç pazarlarda kullanılmakta hem de dış piyasaya ihraç edilmekteydi. O dönem Rievaulx'un da içinde yer aldığı birçok Sistersiyen manastırı her iki pazara ürün arz ederek önemli gelir elde etmekteydiler. Özellikle Flandre'deki tekstil endüstrisi güçlendikçe yün, İngiltere'deki en önemli ihracat kalemi olmuştur. Nitekim XIII. yüzyıl ortalarına kadar İngiltere'den yapılan yün ihracatının çoğunu Flandreli tüccarlar almaktaydı. Ancak İngiltere'deki II. Baronlar savaşı ve 1264'te İngiltere ile Flandre arasındaki savaş neticesinde iki ülke ticaretinde sorunlar yaşanmıştır. 1264 yazında İngiltere limanları kapatılmış ve baronlar, tüccarlara yönelik muhtelif yaptırımlara girişmişlerdi. Yaklaşık on yıl süren uzun karışıklıklar ve engellemeler, İngiliz yün ihracatını zayıflatmıştı (Jamroziak, 2003, s. 200-201). Siyasi kriz son bulduktan sonra bazı Flandreli

⁴ Kraliyet memurları, hiç kimseyi istisna tutmadan İngiltere genelinde fide için hazırlıklara girişmişti. Profan, din adamı, çiftçi, soylu hepsi bu talebin muhatabıydı. Kilise ve manastırların imtiyazları, ayrıcalıkları, dokunulmazlıkları da mazeret kabul edilmemişti. O zamana kadar birçok vergiden muaf tutulmuş olan Sistersiyenler bile kamu baskısının ağırlığından dolayı bu fidenin ödenmesine katkıda bulunmak zorunda kalmışlardı. Bkz. William of Newbubgh, 1856, s. 615.

tüccarlar 1275'te İngiltere'ye geri dönmüşler lakin geçen süre zarfında özellikle Sistersiyen manastırlarının çoğu İtalyanlarla antlaşma yapmışlardı (Lloyd, 1977, s. 39). Rievaulx manastırı ile ticaret yapan İtalyan şirketler arasında Luccali Riccardi, Floransalı Frescobaldi ve Mozzi öne çıkmaktadır. Bu tüccarlar toplam yünün yüzde 50'sinden fazlasını almaktaydılar. Dahası 1294'te İtalyan tüccarlar, en kaliteli yün üreten yetmiş dört Sistersiyen manastırından kırk dokuzundan yün satın almaktaydılar (Bell vd., 2007, s. 116). Bunlardan Riccardi 1275-1294 arasındaki yün ticaretinde elde ettiği ayrıcalıkların bedeli olarak Kral Edward'a borç veren önemli bir banker olmuştur. Riccardi 1299'da bölgeden çekilince bu kez yine Rievaulx manastırının bir diğer İtalyan ortağı Frescobaldi, 1302'de onun pazarına sahip olmuştur (Jamroziak, 2003, s. 201). Bu süreçte Yorkshire manastırları Flandre ve İtalya ile yün ticaretini kolaylaştırmak için Boston ve York'ta mülkler edinmişlerdi (Burton & Kerr, 2011, s. 185).

Ticari faaliyetlerin seyrine göre tarikat mevzuatında sürekli değişiklikler yaşandığını belirtmiştik. 1157'deki genel kurulda avansla satışlar yani ürün bedelini birkaç yıl öncesinden alıp ürünün sonra teslim edilmesi yasaklanmıştı. Muhtemelen rekabet koşullarına ayak uydurulabilmesi için 1181'de bu konuda esneme yapılmış ve avans sonrası ürün tesliminin bir yıla kadar uzatılabilmesine ruhsat verilmişti. 1189'daki genel kurulda Yahudilerle alışveriş yasaklanmış olmasına karşın bu kural pratikte de delinmekteydi. Sık sık nakde ihtiyaç duyan manastırlar, bundan dolayı Yahudilerle finansal ilişkilerini sürdürmekteydiler. Öyle ki vergiden muaf olan manastırlar, Yahudilerle yapılan alışverişte, dolaylı vergi ödemelerine rağmen bunu sürdürmekteydiler. İlginçtir ki İngiliz manastırlarının kendileri genellikle borçlu olmalarına karşın bazen nakde ihtiyaç duyan lortlara finansal destek sağlamaktaydılar. Anladığımız kadarıyla bu ilişki, başta tarım faaliyetleri ve arazi mülkiyetlerine dayanan teminat koşullarında devam etmekteydi. Hatta Yahudilere borcu olan kişilerin borcunu ödeyip, onların arazilerini kullanmakta, bazen de tamamen el koymaktaydılar (Madden, 1963, s. 346-347).

Manastırlar birer ticari kurum haline gelmiş olmalarına karşın vergi, pazar giriş ücreti, köprü geçiş ücreti gibi ödemelerden muaftılar (Bouchard, 2009, s. 111). Büyüyen manastır endüstrisi ve ticareti dolaylı olarak, şehirlerin refahını artırmıştı. Ancak vergiden muaf olan manastırlar, yerel tüccarlardan çok daha uygun fiyata ürün satmalarından dolayı diğer satıcıların tepkisini çekmekteydiler. Bunun içindir ki bazen manastırlar, mallarını başka yerlerde hatta kendi sınırları içinde satmaya zorlanmıştı. Waldsassen manastırı, Macaristan'daki Eger şehri ile böyle bir rekabet neticesinde anlaşmazlığa düşüncü, XIV. yüzyılda kendi topraklarında iki yeni ticaret merkezi kurmuştur. Eberbach manastırı ile Köln şehri ve Bebenhausen manastırı ile Ulm şehri arasında da benzer anlaşmazlıklar yaşanmış ancak sonunda şehirlerin istediği olmuştu (Lekai, 1958, s. 222). Fountains manastırı kurşun ticaretinde hırsı ve başarısı ile lider bir pozisyon elde etmişti ki bu durum diğer tüccarlar açısından bir tehdit oluşturmaktaydı. York'taki tüccar birliği, Sistersiyenlerin tekel oluşturmasından korkmuş ve Fountains manastırı başrahibi Huby'ye (1495-1526) mektup yazarak manastırın bu girişimini durdurmasını istemişti. Ancak başrahip onların bu talebini dikkate almamış ve Sistersiyenler de ticaretlerine devam etmişlerdi (Burton & Kerr, 2011, s. 182).

Görüldüğü üzere Sistersiyenlerin ticari hırsları bir tarikata göre oldukça fazlaydı. Onların hem tekelleşmeleri hem de arazi kazanma hırsları hususunda, kendisi de bir Sistersiyen olan John of Forde'un 1184'te kaleme aldığı *Wulfric of Haselbury'nin Hayatı* isimli eserde değinilmiştir. Eserde *Wulfric*, Sistersiyenlerin sahip oldukları topraklarda kendilerine verilmiş hakları çok hoyratça kullanmalarından ve bölgenin lortlarına karşı görevlerini yerine getirmemelerinden yakınmaktaydı. Onları toprak için gerektiğinde zora başvurmaktan çekinmeyen hilekâr ve açgözlü şahıslar olarak tanımlamaktaydı. Örneğin Louth Park manastırının (Lincolnshire) rahipleri, Cockerington malikânesinin sahibi Henry le Vavasour'un varlığını devretmesi için 1342'de çalışmalar yapmışlardı. Louth Park başrahibi, Henry'yi üstü kapalı bir arabayla evinden aldırılmış ve şahitler huzurunda gerekli evrakları imzalaması için ısrar etmişti. Henry'nin dul eşi Constance, kocası öldükten sonra bu sözleşmenin geçersiz olduğunu iddia etmiş ve kocasının vasiyetini verirken sağlıklı olmadığını, orada tedavi edileceğine inandırılarak götürüldüğünü söylemişti. Gerald of Wales, çalışkanlıklarıyla Sistersiyenleri överken açgözlülüklerini de sert bir şekilde eleştirmektedir. O, Herefordshire'daki Ewyas Harold'da ölüm döşegindeki zengin bir kadını birkaç keşişin ziyaret ettiğini ve bu keşişlerin söz konusu kadından, mülkünü kendilerine devretme sözü almadan oradan ayrılmadıklarını iddia etmektedir (Burton & Kerr, 2011, s. 186-187). Bu örneklerle rağmen o dönem

Sistersiyenlere mesafeli olan isimlerden gelen nakillerin abartılı olma ihtimalini hesaba katmamız gerekmektedir.

7. Sistersiyen Ekonomisinin Zayıflaması

Genel olarak 1150-1250 yılları arasında ekonomik alanda büyük başarılar elde eden Sistersiyenler XIII. yüzyıl ortalarından itibaren finansal bir krizin içine doğru girmişlerdi. İlk olarak İngiltere'deki Sistersiyen manastırlarının yün ticareti XIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren zayıflamaya başlamıştı. Yorkshire başta olmak üzere ülke genelinde ortaya çıkan koyun kabuğu hastalığından (murrain) dolayı yün üretimi düşmüştü. 1258-1317 yılları arasında dört kez görülen bu hastalık neticesinde manastırlar önemli sayıda hayvan kaybetmişler ve iflasın eşiğine gelmişlerdi. Bunun neticesinde yün arzı azalmış ve manastırların borcu artmıştı (Bell vd., 2007, s. 69). Akabinde icra yoluyla tahsilatlar başlayınca, 1270-1290 yılları arasında Kirkstall, Flaxley, Missenden ve Rievaulx manastırları tasfiye süreçleri ile karşılaşmışlardı. 1285'te koyun sürülerini kaybeden Kirkstall manastırı, dışarıdan daha fazla yün satın alıp yüklü miktarda avans aldığı Flanderli tüccarlara vererek sorunu aşmaya çalışmıştı (Lloyd, 1977, s. 290). XIII. yüzyılda derin borç batağına saplanmış olan manastır sayısı oldukça fazlaydı. 1318'de genel toplantıda karamsar bir şekilde "Tarikat, yoksulluğun derinliklerine doğru yöneliyor" denmişti. Yalnızca küçük manastırlar değil çok büyük sermayeye sahip manastırlar da bu krizden etkilenmişlerdi. Lortlar gibi piskoposlar ve başrahipler de toprakları üzerindeki kontrollerini kaybetmişler ve geleneksel toprak düzenini bırakıp arazilerin kiralanmasını kabul etmek zorunda kalmışlardı (Lekai, 1958, s. 222-226). XIV. yüzyıla gelindiğinde ise Avrupa'nın çoğunda olduğu gibi Sistersiyenler için de zor bir sürece girilmişti. Manastırlar büyük miktarda borç yükü altında ezilirken, veba salgını sonrasında laik biraderlerin sayısında azalma yaşanmış ve çiftliklerin idaresi zor bir hal almıştı. Avrupa çapında etkisini gösteren Yüz Yıl Savaşları, bunalımı artıran bir diğer etken olmuştur (Burton & Kerr, 2011, s. 175). Özellikle 1350 ile 1450 yılları arasında fiyatlarda büyük düşüşler yaşanmıştır. Heaton bunu arzın artışı olarak izah etmekle birlikte kanaatimizce talebin azalması da bunda etkili olmuştur (Heaton, 1985, s. 125).

8. Orta Çağ Avrupa'sında Yerleşime Etkileri

Sistersiyenler XII-XIII. yüzyıl Avrupa'sında ekonomik alanda iz bırakırken bunun yerleşim ve şehirleşme hususunda tesirleri olmuştur. Birçok manastırın, yakınlarındaki şehirlere erzak temini noktasında önemli katkıları olmuştur (Bavel, 2010, s. 223). Ayrıca tarımsal faaliyetlerin artması yeni kasabaların doğuşuna ve kent nüfusunun artışına zemin hazırlamıştır. Bunun en güzel örneği Almanya'nın doğusunda görülmektedir. Bu bölgede ormanları temizleyip, bataklıkları kuruttuktan sonra, "Eski Batı" diye tanımlanan Elbe nehrinin batısındaki bölgelerden, yeni iskâna açılan alanlara yerleşimci getirmişlerdi. Bu iskân politikasına yerel yöneticiler öncülük etmekteydi ancak hem yeni arazilerin tarıma açılmasındaki yoğun gayretleri hem de göçmenlerin doğuya ulaştırılması aşamasında yol güzergâhlarında pansiyon işlevi görmeleri hasebiyle Sistersiyen manastırları oldukça önemli bir yere sahiplerdi. Tarikat mensupları "uygarlaştırdıkları"ı ifade ettikleri Silezya'nın önceki halini korkunç biçimde resmetmekteydiler. Onlara göre bu ülke, "Bir çift cılız inek veya öküz tarafından sürülen, fakir ve tembel Polonyalıların yaşadığı bir orman diyarı" idi. Yine bu insanların tuz, metal, ayakkabı gibi basit malzemeleri bile kullanmadan "acınacak" bir şekilde yaşadıklarını ileri sürmekteydiler. Son olarak bu bölgede kasabaların bulunmadığını söylüyorlardı (Thompson, 1928, s. 613).

Güneybatı Fransa'da kralın isteği doğrultusunda bazı manastırlar, özellikle İngiliz kontrolündeki Gaskonya'nın sınır bölgesinde, XIII. yüzyıl ortalarından itibaren "bastide" denilen askeri yerleşim yerleri kurmuşlardı. Bunlar aynı zamanda yerel otoritelerin işlerini kolaylaştırmaktaydı. Sistersiyenlerin *grange* denilen büyük çiftlikleri yerel halk için bir çekim merkezi olunca bu yerleşimlerin kuruluşu kolaylaşmıştır (Berman, 1986, s. 120). Böylece Fransa kralı ile birlikte hareket eden Sistersiyenler, önceden bölgeden uzaklaşmış olan köylülerin dönmesini sağlamışlardı (Burton & Kerr, 2011, s. 177). Ayrıca manastırların ücre ve ıssız yerlerde kurulması, beraberinde buralara ulaşımın sağlanması amacıyla yol yapım çalışmalarını da başlatmıştır. Bundan dolayı Sistersiyenler, dönemin önemli yol inşaatçılarından olmuşlardı (Thompson, 1928, s. 565).

Sistersiyenlerin Avrupa'daki sosyo-ekonomik çalışmaları ile Anadolu ve Balkanlar'da faaliyet gösteren dervişlerin benzer icraatları arasında kısa bir kıyaslama yapmakta fayda görmekteyiz. Türklerin batı yönündeki ilerlemeleri sürecinde dervişler halka liderlik etmiş ve daha sonra yeni yerleşimler oluşturarak buraları ekime hazır hale getirmeye katkıda bulunmuşlardı (Lapidus, 2005, s. 419). Menakıpnamelerde dervişlerin uğradıkları ve bir süre ikamet ettikleri yerlerde, hayvan gütmeye, tarla işleri, köprü yapımı, bina inşaatları, değirmenlerde zahire öğütülmesi, su sorununun çözülmesi gibi muhtelif işlerde köylülere yardım ettikleri nakledilmektedir (Ay, 2008, s. 137). Buradaki bazı dervişler elde ettikleri mahsulleri iki gözlü ambarlarına taksim edip bir gözdekileri kendilerine, diğer gözdekileri ise fakir yolculara tahsis etmekteydiler (Barkan, 1942, s. 304). Ancak onların en dikkat çeken çalışmaları Anadolu ve Balkanlar'da yeni fethedilen Hristiyan memleketlerinde olmuştur. Issız bölgelere veya yol güzergâhlarına yerleşerek, oraları imara açıp emniyetini sağlamışlardı (Barkan, 1942, s. 294). Hatta özellikle seyahat ve ticaret için tehlikeli olduğu düşünülen yerlere zaviyelerin kurulması devlet tarafından teşvik edilmiştir. Bu bakımdan dağlarda ve korkunç boğazlarda kurulan bu tesisler, Barkan'a göre jandarma karakolları gibi bir işleve sahipti (Barkan, 1942, s. 297). Dahası tekke ve zaviyelerin olduğu yerler zamanla, ticaret ve yerel yönetimlerin de merkezi haline gelmişlerdi (Lapidus, 2005, s. 450). Örneğin Niğbolu'ya bağlı Dervişler köyü bu şekilde kurulmuştur (Barkan, 1942, s. 298). Dervişlerin bu çalışmaları ile Baltık bölgesindeki Sistersiyen manastırlarının faaliyetleri arasında benzerlik olmakla birlikte önemli farklılıklar da görülmektedir. Sistersiyenler, Almanların öncü kuvveti gibi hareket edip bölgeye yerleşirken, Hristiyanlaşmayan yerel halkın bölgeden gitmesi için idarecilerle birlikte hareket etmişlerdi (Jotischky, 2017, s. 218). Buna mukabil dervişler Balkanlar'da yerel halka dokunmamış hatta bazen "kul" denilen işçileri yerel halktan seçmişlerdi (Barkan, 1942, s. 303).

Dervişler, Sistersiyenlerin aksine kayda değer bir imtiyaza sahip değillerdi. Kendi ihtiyaçlarını kendileri karşılayıp ziraatla meşgul olmaktadır. Yeri geldiğinde bir asker gibi savaşmanın yanı sıra diğer zamanlarda köylü gibi bağda bahçede çalışmaktaydılar. En önemlisi de dervişlerin çoğu ilk dönemlerde öşürden bile muaf değillerdi (Barkan, 1942, s. 294). Zaviyelerin oldukları yerlerde, Sistersiyenlerin *grangelerine* benzemekle birlikte o denli büyük olmayan çiftlikler bulunmaktaydı (Barkan, 1942, s. 303). Devlet desteğinden yoksun olmalarına karşın bazen çeşitli bağışlar almışlardı. Aldıkları bu bağışları hamamlara, pazarlara, dükkânlara, kiralık dairelere, atölyelere, değirmenlere, mezbahanelere, tabakhanelere ve seramik fabrikalarına yatırarak uzun süreli gelir kapısı elde etmekteydiler (Lapidus, 2005, s. 450). Buna rağmen Sistersiyenler gibi uluslararası ticari bir şirket gibi çalışmamışlardı.

Bu işlerde Sistersiyenlerin faydalandığı laik biraderlere benzer şekilde "ortakçı kullar" denilen işçilerden istifade etmişlerdi. Ancak anladığımız kadarıyla Sistersiyen manastırlarında olduğu gibi bu kullar ile dervişler arasında katı bir ayırım bulunmamaktaydı. Hatta kullar, zaviyede nüfuz ve mevki kazanıp, derviş ve şeyh bile olabiliyorlardı. Birçok dervişin "Abdullah oğlu" ismiyle kayıtlı olması onların kul kökenli olduklarının işareti kabul edilmektedir. İlginçtir ki Rumeli'deki zaviyeler, yerel Hristiyan halktan bile kul temin etmişlerdi (Barkan, 1942, s. 303). Kullardan istifade etmelerine karşın Sistersiyenlerin aksine, kendileri de hem kamu hizmetleri hem de zaviyenin ihtiyaçlarını karşılamak için çok çalıştıklarından dolayı tasavvufi uygulamalara ayıracak pek vakitleri kalmıyordu (Ay, 2008, s. 112). Bu arada tekke ve zaviyeler, Sistersiyen manastırlarının aksine devlet denetimine tabi idi. Nitekim "âyende ve revendeye hizmette kusuru" olan zaviyeler ya fesh edilir ya da ellerinden alınıp başkasına verilir (Barkan, 1942, s. 299).

9. Sonuç

Sistersiyenler, mütevazı ve sade bir yaşam sürmek iddiasıyla yola çıkmış bir tarikattı. Kurulduktan itibaren yaklaşık üç nesil boyunca amaçladıkları gibi yaşamışlar ve tarımsal faaliyetlerin dışında farklı bir kanaldan gelir temin etmemeye gayret etmişlerdi. Lakin XII. yüzyılın ortalarından sonra durum değişmeye başlamıştır. Ekonomik kalkınma yolunda ilerleyen Sistersiyenler, Benedikten ve Kluni tarikatından farklı olarak endüstriyel faaliyetlerde değişime ayak uydurmuşlar hatta bazen değişimin öncüsü olmuşlardı. Nitekim diğer tarikatlar bunu başaramayıp soylulara ya da yöneticilere bağımlı kalırken, onlar güçlü bir ekonomiye sahip olmuşlardı. Tarikatın bu gücü bazen yaptırım aracı olarak kullanılmaktaydı. Papa IX. Gregory, yeni yeni Hristiyan olan Finlandiyalılara karşı Rusların tacizlerini durdurmak amacıyla 1229'da,

Riga'daki Sistersiyen manastırına talimat göndermişti. Bunun için, bölgede hatırı sayılır bir ticari güç kazanmış olan tarikatın Ruslarla ticarete ara vermesini istemişti (Thompson, 1928, s. 621).

Önceleri ihtiyaç fazlasının nakde dönüştürülmesiyle başlayan tarikat-sermaye ilişkisi zamanla başta tarikat mensupları olmak üzere birçok kişi tarafından amaçtan sapma olduğuyla ilgili eleştirilere sebep olmuştur. Pek çok manastırın sahip olduğu muazzam servet ile keşişlerin yapmış oldukları yoksulluk yemini arasındaki uyumsuzluk ortadaydı. Keşişlerin şahsi mülkleri yoktu ancak kurum olarak gelirleri çok yüksekti ve lüks içinde yaşamaktaydılar. Kendisi de bir Sistersiyen olan Heisterbach'lı Cesar, bazı Sistersiyen manastırları öyle zenginlerdi ki isteselerdi her gün 5000 kişiyi besleyebilirlerdi diyordu (Thompson, 1928, s. 627). Kimilerine göre bu değişimin sebebi, Burgonya dışına çıkılması yani merkezden uzaklaşılmasıyla izah edilmekteydi. Ancak bu değerlendirmeyi yaparken 1150'lerden önce Burgonya'daki manastırlara ait çok az belge bulunduğunun hesaba katılması gerekmektedir (Bouchard, 2009, s. 187). XIII. yüzyıl, Sistersiyenlerin güçlerinin dorukta olduğu, buna karşılık savundukları değerlere sahip çıkma noktasında yozlaşmanın da başladığı bir dönem olmuştur (Thompson, 1928, s. 621). Jean Gimpel'e göre şarap tüketimi ile Sistersiyen tarikatının çöküşü arasında doğrudan bağlantı vardır. Nitekim keşiş adayları arasında yaşanan kavgalar sonucunda bazen kan dökülmüş, hatta ölümler yaşanmıştı (Gimpel, 2004, s. 49).

Sonuç itibarıyla Sistersiyenler, bir yandan zenginliği, ticareti ve şehir yaşamını reddedip insanlardan uzak ıssız yerlere sığınmaya çalışırken, öte yandan aksi yönde hareket edip, kentlerin, panayırların ve de en önemlisi geniş bir ticaret ağının sahibi olmuşlardı (Gimpel, 2004, s. 46). O dönemde çok büyük bir bütçeye hükmetmekle birlikte, kamu yararına yönelik başlardaki faaliyetlerini azaltmış hatta yürütmekte olduğu çalışmaları durdurmuştu. Halkın ortak kullanımına yönelik yatırım yapmaktan kaçınmışlar, dahası zamanla değirmen kullananlardan bile ücret almışlardı (Thompson, 1928, s. 620). Onların ticari hırsları, sert rekabetçi yaklaşımları, halkın ve diğer ticaret erbabının tepkisine neden olmuştu. Bu olumsuzluklara rağmen tarikat XII. ve XIII. yüzyıl Avrupası'nın ekonomik yaşamında önemli izler bırakmıştır. En önemlisi de tarım ve endüstride geliştirdikleri teknikler bu alanda çok kıymet arz etmekteydi. Ayrıca bu tekniklerin manastırlar arasında yayılması sayesinde teknoloji transferi alanında önemli katkıları olmuştur.

10. Extended Abstract

In our study, we will consider the economic activities of the Cistercian order, which left important traces on many issues in medieval Europe. This order emerged as a reaction to the luxury lives of other orders of that period. Therefore, they attached great importance to humble lifestyle. In fact, their beginning of agricultural activities is a result of this idea. Namely, they wanted to cultivate the land and meet their own needs without being dependent on anyone.

In this process, they started working primarily in the field of agriculture and animal husbandry. Especially, they settled in unpopular places such as marshes, beaches and bushes and brought these places to the economy. They developed new techniques for this process, and they carried water to barren lands while draining water in marshes. Because more productive land was owned by someone, it was actually a necessity, not an option, for them to settle on these lands. Valleys and marshes in Northern England or Scotland, sandy areas along the coast of Bay of Biscay, Southern Baltic regions captured from Slavs, coastline where tidal streams are effective in Flanders are at the top of these areas. They established their large farms called grange on these lands and increased the settlement in their regions. As their success in agriculture increased, new land donations started to come.

The monks started production in the farms primarily to meet their own needs. However, when they started to sell surplus products in time, they entered the trade. During their commercial activities, the wide network of monasteries made their work very easy. Especially the wool produced in England has been in great demand from Flanders and Italian traders. On the continent, the main production item has been wine. The economic activities of the order were not limited to these, and they worked in every income-generating sector. As a matter of fact, they operated mines in some regions, obtained and sold timber from the forests. At that time, they became one of the important salt producers in Europe.

They proved themselves in the industrial field too. They especially benefited from water power very well. They established various facilities such as mills, bakeries, tanneries. Cistercians were producing textiles, leather, shoemaking, agricultural tools and various household appliances in the workshops they

established. The innovation applied in one monastery at that time reached other monasteries in a short time. As a matter of fact, they became a part of technology transfer in Europe thanks to its wide network of monasteries.

While the Cistercians were carrying out these economic activities, they received various support from the rulers in the region where they were located. First of all, they didn't pay any taxes. Likewise, they entered the markets very easily and did their trade. Because they didn't pay taxes, they sold their products cheaper than other merchants. This caused the reaction of the aforementioned traders. Another issue that caused the reactions is that they went to monopolization. So much so that in most of the sectors in which they operate, they tried to dominate the market with the support of the rulers.

Another element that draws our attention to the Cistercian order is its similarities with some Muslim dervishes. We will touch upon this issue by referring to Ömer Lütfi Barkan's famous article. We especially wanted to make a comparison about the activities of dervishes in Anatolia and the Balkans during the founding period of the Ottoman Empire. As a matter of fact, these dervishes also established their lodges in deserted places and made important contributions to the security of the region as well as opening to settlement. But while the Cistercians received support from the rulers, the dervishes did not receive support, and at first they even paid eşur taxes.

As a result, the Cistercian order, which emerged as a reaction to the luxury life, then started production to meet its own needs. After that, they became enriched in such a way that they could not be identified with an order. But, they have been the pioneers of many innovations in agriculture and industry and marked a period.

Keywords: Cistercians, Monastery, Middle Ages, Mill, Wine

Kaynakça

- Akın, Haydar. (2005). *Ortaçağ'dan Bilge Bir Kadın Bingenli Aşişe Hildegard*. İstanbul: Dharma Yayınları.
- Ancic, Mladen. (1997). "Cistercians in Thirteenth Century Croatia". *Mediaevistik*, Vol. 10, s. 205-218.
- Aşıkoğlu, Yücel. (2009). *Aşişe Bernard Ve Hıristiyanlık Tarihindeki Yeri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, İstanbul.
- Ay, Resul. (2008). *Anadolu'da Derviş ve Toplum*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Baigent, Michael & Leigh, Richard. (2005). *Tapınak Şövalyeleri Kutsal Kan Kutsal Kase*. 20. Baskı, çev. Batur Özdiç - Yasemin Güneş Dulkadir. İstanbul: Nokta Yayıncılık.
- Barkan, Ömer Lütfi. (1942). "İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyerler". *Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı*. Sayı 2, Ankara, s. 279-386.
- Barrett, Michael. (1913). *The Scottish Monasteries of Old*. Edinburgh: Otto Schulze & Company.
- Bavel, Bas Van. (2010). *Manors and Markets Economy and Society in the Low Countries 500-1600*. Oxford: Oxford University Press.
- Bell, Adrian R., Brooks, Chris & Dryburgh, Paul R.. (2007). *The English Wool Market, c.1230-1327*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Berman, Constance Hoffman. (1986). *Medieval Agriculture, the Southern French Countryside, and the Early Sistersiyens*. Washington: American Philosophical Society.
- Bernard of Clairvaux. (1998). *The Letters*. çev. Bruno Scott James, Gloucestershire: Cistercian Publications.
- Bishop, T. A. M.. (1936). "Monastic Granges in Yorkshire Author". *The English Historical Review*. Vol. 51, No. 202, April, s. 193- 214.
- Bouchard, Constance Brittain. (2009). *Holy Entrepreneurs Cistercians, Knights, and Economic Exchange in Twelfth Century*. London: Cornell University Press.
- Burton, Janet & Kerr, Julie. (2011). *The Cistercians in the Middle Ages*. Woodbridge: The Boydell Press.
- Bury, J. B.. (1926). *The Cambridge Medieval V*. New York: The Macmillan Company.
- Cantarella, Glauco Maria. (2014). "Felsefe ve Monastisizm". *Ortaçağ - Barbarlar, Hıristiyanlar, Müslümanlar*. 2. baskı, ed. Umberto Eco, çev. Leyla Tonguç Basmacı. İstanbul: Alfa, s. 381-390.
- Charta Caritatis, <http://archive.osb.org/cist/charta.html> [Accessed: 13.02.2021]
- Dalgairns, J. B.. (1898). *St. Stephen Harding*. Westminster: The Newman Bookshop.

- Delmas, Claude. (1967). *Avrupa Uygarlık Tarihi*. çev. Ender Gürol. İstanbul: Akşam Kitap Klübü.
- Fossier, Robert. (2008). "The Rural Economy and Demographic Growth". *The new Cambridge Medieval History IV*. ed. David Luscombe - Jonathan Riley Smith. Cambridge: Cambridge University Press, s. 11-46.
- Gately, Iain. (2014). *Drink*. Toronto Penguin Group.
- Gerald of Wales. (2004). *The Journey Through Wales*. çev. Lewis Thorpe. London: Penguin Books.
- Gimpel, Jean. (2004). *Ortaçağ'da Endüstri Devrimi*. 6. Baskı, Ankara: Tübitak.
- Heaton, Herbert. (1985). *Avrupa İktisat Tarihi I*. çev. Mehmet Ali Kılıçbay ve Osman Aydoğuş. Ankara: Teori Yayınları.
- Honour, Fleming. (2015). *Dünya Sanat Tarihi*. Hakan Abacı (Çev.). İstanbul: Alfa.
- Jamroziak, Emilia. (2003). "Rievaulx Abbey As A Wool Producer In The Late Thirteenth Century: Sistersiyens, Sheep, And Debts". *Northern History*. XL: 2, September, s. 197-218.
- Jotischky, Andrew. (2017). *Crusading and the Crusader States*. New York: Routledge.
- Kienzle, Beverly Mayne. (2001). *Cistercians, Heresy and Crusade in Occitania, 1145-1229*. Oxford: York Medieval Press.
- Lapidus, Ira M.. (2005). *İslâm Toplumlari Tarihi I*. çev. Yasin Aktay. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Lawrence, C.H.. (2017). *Medieval Monasticism Forms of Religious Life in Western Europe in the Middle Ages*. New York: Routledge.
- Le Goff, Jacques. (2015). *Ortaçağ Batı Uygarlığı*. çev. Hanife Güven - Uğur Güven. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Lekai, Louis J.. (1958). *The White Monks*. Okauchee: Our Lady Of Spring Bank.
- Lloyd, T.H.. (1977). *The English Wool Trade in the Middle Ages*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Madden, Sister James Eugene. (1963). "Business Monks, Banker Monks, Bankrupt Monks The English Cistercians in the Thirteenth Century". *The Catholic Historical Review*. Vol. 49, No. 3 October, s. 341- 364.
- Mason, W. A. Parker. (1905). "The Beginnings of the Cistercian Order". *Transactions of the Royal Historical Society*. Vol. 19, s. 169-207.
- Mumford, Lewis. (2007). *Tarih Boyunca Kent*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Odabaşı, Zehra. (2019). "Rahip Bernard de Clairvaux: Hayatı (1090-1153). ve II. Haçlı Seferi'ndeki Rolü". *Van Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Sayı 45, Sonbahar, s. 399-416.
- Pirenne, Henri. (2012). *Ortaçağ Avrupa'sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi*. 5. Baskı, çev. Uygur Kocabaşoğlu. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şahin, Duygu. (2020). "Geç Orta Çağ'da Fransiskan Ve Dominiken Mimarisi" *Sanat Tarihi Dergisi*. 29/1, Nisan, s. 253-273.
- Tannahill, Reah. (2003). *Tarihçe Cinsellik*. çev. Sinem Gül. Ankara: Dost Kitabevi.
- Thompson, James Westfall. (1920). "The Cistercian Order and Colonization in Mediaeval Germany". *The American Journal of Theology*. Vol. 24, No. 1, January, s. 67-93.
- (1928). *An Economic And Social History Of The Middle Ages*. London: The Century co..
- Walter Map. (1983). *De nugis curialium Courtiers' Trifles*. çev. M. R. Jame. Oxford: Clarendon Press.
- William of Malmesbury. (1847). *Chronicle*. çev. J. A. Giles. Henry g. London: Bohn.
- William of Newbubgh. (1856). "The History of William of Newbubgh". *The Church Historians Of England Vol. IV. Part II.* çev. Joseph Stevenson. Durham, s. 397-672.
- Ziolkowski, Jan M.. (2018). *The Juggler of Notre Dame and the Medievalizing of Modernity*. Cambridge: Openbook Publishers.

Televizyon Haberlerinde Gerçeğin Yitimi: “Yeniden Üretilen” Savaş ve Çatışma Haberlerinin Profesyonel Gazetecilerin Gözüyle Analizi

Naciye Beril EKŞİOĞLU SARILAR*

ÖZ

Modernleşmenin yaklaşık iki yüzyıllık macerasında teknolojik gelişmeler insanın algılarını değiştirmiş, göze ve dolayısıyla görüntüye büyük bir önem atfetmiştir. 19. yüzyıldan itibaren kamusal insanın izleyiciye evrilmesiyle; görmek, eylemde bulunmanın önüne geçmiştir. Etkinliğini kaybeden insan edilgen izleyiciye dönüşmüştür. Jean Baudrillard’ın teorisinden yola çıkarak, bilgi edinme aracı olan haber gerçeklikten yoksun yeni bir gerçeğe, televizyon stüdyolarında hiper-gerçeklik (hyperreality) olarak inşa edilmektedir. Bunun bir örneği de stüdyo ortamında artırılmış gerçeklik uygulamalarıyla sunulan haberlerde görülmektedir. Baudrillard’ın “suret artık gerçeğin kopyası değil, gerçeğin ta kendisidir” tezinden hareketle burada tartışılan konu; bizatihi gerçeğin yansıtılmasına odaklanan, politik kararları etkilemesi beklenen haberin, artırılmış gerçeklik stüdyolarında hazırlanmış ve “oyunlaştırılmış” bir sunumla, kamuoyunun demokratik hak ve taleplerinin ifadesi olan bilgi edinme hakkını karşılayabilecek olup, olmamasıdır? Dolayısıyla çalışmada televizyonlardaki artırılmış gerçeklik uygulamalarıyla “yeniden üretilen” savaş/çatışma haberciliğinin analizine odaklanılmıştır. Artırılmış gerçeklik uygulamaları bahsiyle literatür taraması yapıldığında, çalışmaların genel izlegini tanımlamalar ve uygulamanın birçok sektöre yaptığı katkılar oluşturmaktadır. Genel çalışmaların aksine, bu çalışma artırılmış gerçeklik özelinde teknolojik uygulamaların her sahada müspet ifadesini bulamayacağı varsayımına dayanmakta ve bunu savaş/çatışma haberciliğinin televizyon stüdyolarındaki sunumu üzerine temellendirmektedir. Bu minvalde çatışma/savaş muhabirliğinde uzmanlaşmış gazetecilerle; okur temsilcisiyle, haber sunucusuyla, veri gazetecisi ve savaş ortamlarının tanıklığını yapmış iki akademisyenle derinlemesine mülakatlar yapılarak artırılmış gerçeklik uygulamalarının izleyicide yaratabileceği etkiler sorgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Savaş/Çatışma, Televizyon Haberleri, Gerçeğin Yitimi, Şiddet, Teknoloji, Artırılmış Gerçeklik, İmaj.

The Loss of Reality in News: The Reconstruction of War and Conflict News Analysed by Professional Journalists

ABSTRACT

In the nearly 2 century long history of modernization, technology has changed the perception we have on our surroundings and it has given the sense of vision a greater emphasis. Starting from the 19th century acting has lost its importance to spectating. The active individual has transformed into the passive spectator. The news is the information learning tool of the public and just like in Jean Baudrillard’s theory, the news loses it’s reality and transforms into hyperreality. An example of this is seen with the usage of augmented reality in news studios. In this article, the new perception of war/conflict journalism that has risen with the use of augmented reality has been analysed. Articles written on the subject of augmented reality usually focus on it’s advantages on multiple sectors. In contrast to them, this article focuses on the fact that augmented reality usage may not be beneficial in all sectors and bases this on it’s use in conflict/war journalism. For this analysis, four experienced conflict journalists, a data journalist, an ombudsman, a television news reporter and 2 academics one of which has a military background and the other a journalistic one have been interviewed.

Keywords: War/Conflict, News, Loss of Reality, Violence, Technology, Augmented Reality, Image.

1. Giriş

Aydınlanma çağında ilk kez farkına varılan “beden-zihin ikiliği” sorunsalına ilişkin tartışmalar günümüzde de devam etmektedir. Pozitivist geleneğe göre; zihin, bir tür öz farkındalıkla ilişkilendirilerek beden ile arasındaki ikilik maddesel bir töz olarak tanımlanmaktadır (Robinson, 2003). Böylece göze bir çeşit üstün duyu organı olma niteliği atfedilirken, gündelik hayatta “hakikat ancak görülebilendir” mottosu güç kazanmıştır. Günümüzde görme ediminin ağırlık kazandığı enformasyon teknolojileri alanında öne kullanılan her yeni araçla; beden, algı, zaman ve mekân üzerinden yeni ilişkiler kurulmaktadır. Bu minvalde gazetecilik ve habercilik alanlarında kullanılan farklı anlatı biçimleri sayesinde gerçekliği vurgulamaya yönelik teknik yenilenmeler büyük bir istekle uygulamaya alınmaktadır. Sözelimi geleneksel habercilikte kullanılan kaynaktan izleyiciye doğru akan doğrusal anlatı, iki boyutlu ekran görüntüsünün üç boyutlu hale

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Aydın Üniversitesi, nberilsarilar@aydin.edu.tr
Makalenin Gönderim Tarihi: 11.03.2021; Makalenin Kabul Tarihi: 30.04.2021

gelmesi nedeniyle izler kitleye "oradaymış" duygusu verebilmektedir (Sundar vd., 2017, s. 672). Bu durum geleneksel haber anlatımını (storytelling) zayıflatırken; izleyiciye ya da okuyucuya haberi yaşatma (storyliving) çabalarının hız kazanmasına neden olmaktadır (Maschio, 2017). Zira artırılmış gerçeklik teknolojisinin haber aktarım süreçlerinde yoğun olarak kullanılmasından kaynaklanan mekânsal yanılma nedeniyle haberin aktarılmasında tercih edilen yöntemler, haber içeriğinden çok daha önemli hale gelmektedir.

Bu çalışmanın amacını yansıtan; artırılmış gerçeklik uygulamalarının izler kitle üzerinde görme edimini nasıl şekillendirdiğini anlama çabaları, bellekte oluşturabileceği kodlar üzerine yapılabilecek incelemeler, kültürel antropolojinin ilgi sahasında değerlendirilebilir. Ancak burada kavranmaya çalışılan kamuoyunun olaylara müdahil olmasında kilit rol oynayan, nesnellik iddiasında olan ve üstelik savaş ya da çatışma gibi bir ülkenin siyasal, ekonomik ve toplumsal alt yapısını etkileyen haberin teatral bir sunumla izlerliğini artırma çabası üzerinden haber stüdyolarındaki artırılmış gerçeklik teknolojisini değerlendirmektir. Bu nedenle çalışmanın başında bir saptama yapmakta fayda bulunmaktadır; İstanbul Aydın Üniversitesi Rektörlüğünün Sosyal Bilimler Etik Kurul Raporu'nun 27 no'lu karar izni ile yapılmış bu çalışma haber stüdyolarındaki artırılmış gerçeklik uygulamalarının izler kitle üzerindeki anlamlandırma sürecini seyirciler üzerinden değil; bu ortama bilfiil tanıklık eden profesyonel savaş muhabirlerinin görüşleri üzerinden temellendirmektedir. Çalışma kapsamında, savaş ve çatışma haberciliği konusunda uzman medya profesyonelleri: Coşkun Aral, Cem Tekel, Şerif Turgut ve Mete Çubukçu ile derinlemesine mülakat gerçekleştirilmiştir. Teknoloji-haber ilişkisinde yeni bir alan olarak ortaya çıkan veri gazeteciliğinde uzman Pınar Dağ, ATV Haber sunucusu Mehmet Derindağ, savaş alanlarının tanıklığını yapmış ve uzun yıllar okur temsilciliği (ombudsman) görevini üstlenmiş gazeteci Faruk Bildirici ile biri televizyon gazetecisi diğeri asker kökenli iki akademisyenle yüz yüze derinlemesine mülakat yapılmıştır.

Çalışmada haberin aktarılması bağlamında bir mesele olarak kavranan artırılmış gerçeklik uygulamalarının, kavramsal tanımlarının aksine habere konu gerçeğin zarar görüp, görmediği tartışılmıştır. Çalışmanın hipotezi çatışma/savaş haberlerinde artırılmış gerçeklik uygulamalarının kamuoyunu gerçeğe yakınlaştırmak yerine gerçekten kopardığı önermesine dayanmaktadır.

2. Artırılmış Gerçeklik Perspektifinden Görme Ediminin Teorik Arka Planı

Platon'un mağara alegorisinde insan hakikatin peşine düşmektedir. Dolayısıyla şeylerin gölgesi altındaki insanı ezeli hakikatin, adaletin, güzelliğin ve iyi gibi ideaların ne kadar cezbedebileceği antik dönemden beri sorgulanmakta ve tartışılmaktadır. Bu minvalde insanlar "gerçek nedir" sorusuna yüzyıllardır cevap aramışlardır. Gerçeği duyumsamakla ilintilenen göz duyusu kendi içinde bilişsel manada evrimsel sürecini yaratmıştır. Giovanni'nin İncil'i "Önce söz vardı" diye başlar (Sartori, 2004, s. 27). Ancak görüntü süreç içinde sözün yerini almıştır. Aristoteles ve Porphy gibi antik dönem yazarları gözün askeri bir stratejist gibi nesnelere tutsak aldığını öne sürmüşlerdir. Orta çağda perspektifin insan hayatına girmesiyle, göz bu atfedilen saldırgan konumundan çıkmıştır. Böylelikle ehil hale dönüşen gözü denetleyebilme imkânı doğmuştur (Florensky, 2001).

Görmenin ehlileştirilmesi teknoloji ile paralel bir seyir izlemiştir. Roland Barthes insan hayatına 19. yüzyılda giren fotoğrafın "kodsuz mesaj" ürettiğini bunun da görüntünün mekanik elde edilmesiyle doğallık mitine dönüştüğünü, bir başka deyişle kaçınılmaz nesnellliğini vurgulamaktadır. Ancak Barthes önemli bir saptama da yapar: tarihsel bir paradoksla teknoloji bilginin, imajların dağılımını artırdıkça, verilerin altındaki anlam dünyasını maskeleyen araçları da üretmiştir (Barthes, 2001, ss. 40-41). Aydınlanma çağı ile görüntünün artan önemi karşısında görüşler ikiye ayrılmış: kimi düşünürler görselliğin bilişsel süreci zenginleştirdiğini savunarak pozitif perspektiften değerlendirmiş, kimileri de özellikle medyada hâkim olan görselliğin bireyi zayıflattığını öne sürmüştür. Bu bakış açısına göre; eylemsizliğe mahkûm insan artık gören değil bakan, baktığını eylemle pekiştiremeyen ve sunulanı genellikle sorgulamadan kabullenen bir varlık haline gelmiştir.

René Descartes'ın "Düşünüyorum öyleyse varım" cümlesi, teknolojinin tüm hızıyla ilerlediği günümüzde düşüncüyü geri plana atmış (Yıldız, 2013, s. 96), bireyin "gösterinin içinde oldukça varım" düşüncesine evrilmesine neden olmuştur. Fransız Marksist filozof Guy Debord "Gösteri Toplumu" (1967) isimli eserinde kapitalist dünyanın optik bir toplum olduğundan bahisle göz odaklı bir gelişim

gösterdiğinden, gözün bireyi bilmek eylemine götüren duyu olduğundan bahseder. Gözün önemi arttıkça gösteri hız kazanmakta, düşünmek lüks ve zor bir süreç haline gelmektedir. Günümüzde bireyler renkli reklamlarla donatılmış, neon ışıklı mekânları, moda adı altında renkli sunumları tercih etmeye başlamıştır. Hareket, renk, ışık takipçisi göz gösterinin tutsağı oldukça, eylemsellikten uzaklaşmıştır. Sartori'nin "Görmenin İktidarı" çalışmasında formüle ettiği gibi; "homo sapiens" yani bilen insan, görüntünün sesin önüne geçmesiyle "homo-videns" e yani gören insana dönüşür. Böylelikle enformasyon üretimi rolü toplumsal ilişkilerden, pasif alımlayan insanın her daim muhatap olacağı seyirlik görüntülere dönüşmüştür (Sartori, 2004).

Gösteri odaklı yaşamak, "yaşamı bir düş uğruna terk etmek" Kevin Robins'e göre içinde yaşanılan dünyayla ilgili bir hastalık belirtisidir; "Var olan dünyanın algılanan yetersizliklerinden hoşnut olmama" durumunun neden olduğu bir "hoşnutsuzluğu önleme stratejisidir" (Robins, 1999, s. 81). Buna göre bireyin, doğrudan kavramakta yetersiz kaldığı dünyayı çeşitli araçlar dolayısıyla görmeye zorlayan gösteri, doğal olarak görmeyi de en ayrıcalıklı insan duyusuna çevirmektedir (Debord, 1996, s. 97). Böylece geçmişte dokunma aracılığıyla elde edilen soyut ve mistik hislenmenin yerini görme almaktadır. Gösteriyle gerçeğin iç içe geçişi, yeni bir gerçeklik eşiği yaratmaktadır. Yeni gerçeklik bir anlamda gösterinin tıpkısıdır. Guy Debord'a göre zihinleri teslim alan gösteri, insanların olup bitenleri görmezlikten gelmesine ve yine de anlaşılabilir bir şey varsa bunu derhal unutturmayı büyük bir ustalıklı başarmaktadır. İmajın nesnellik iddiasını eleştiren Debord'a göre; gösterisel ilişkilerin fetişistik, saf nesnel görünümü, aslında bunların insan ve sınıf arasında ilişkiler olduğu gerçeğini gizlemektedir (Debord, 1996, s. 131).

Diğer yandan yirminci yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren yapılan çalışmalarda televizyonun kamu üzerindeki etkilerine odaklanılmıştır. Çağdaş kuramcılardan Neil Postman (1985) "Televizyon Öldüren Eğlence" kitabında; televizyonu gösteri dünyasının ortasına yerleştirerek, rasyonel edimler üzerindeki yıkıcı etkisinden bahsetmiştir. Kitle iletişim teknolojilerinin tarafsız olmadığı ve insan varoluşunu değiştirdiği önermesini sunan enformasyon çağını yorumlayan düşünürlerden Marshall McLuhan'dan etkilenen Baudrillard'a göre bugünün insanı, doğrunun peşinde koşan bir erdem projesi değil, fikir ve imgeleri tekrar tekrar üreten bir makinedir (Bowdon, 2018, s. 19). Yirminci yüzyılın son çeyreğinden itibaren Batı toplumundaki dönüşümleri simülasyon, simülakr, hiper-gerçeklik gibi metaforlar üzerinden tarif eden Jean Baudrillard; teknoloji çağında ekranlarda seyrettiklerimizin gerçeklikten sıyrılmış, simülasyon evreninde inşa edilmiş "hiper-gerçeklik" olarak tanımlamaktadır. Baudrillard'a göre modern birey, medyadaki sembol ve göstergeleri tüketerek sonsuz defa üretilen bir gerçeklik yaşamaktadır: "Burada ne bir imitasyon ne bir kopya ne de taklit söz konusudur; aslı yerine göstergeleri konmuş bir gerçekten bahsediyoruz" saptamasında bulunmaktadır. Bu durumda şu sorular sorulur: insan gerçeği mi, yoksa gerçeğin göstergelerini mi ister? Baudrillard insanın bu evrende daha çok haber ve bilgiye karşı daha az anlamlı bir hayat yaşadığını savunmaktadır. Baudrillard'ın "simülasyon teorisine" göre postmodern çağda kapitalizm evrilmiş, Batı dünyasında gerçeklik anlamını ve buna müteakip varlığını yitirmiştir. Bildik anlamda kapitalizm de sosyalizm de günümüz dünyasında insanların yaşam pratiklerini, kültürlerini, ekonomilerini düzenlemede yeterli olmamaktadır. Umudunu yitirip çaresiz kalan insanın yeni bir dünya bir başka söylemle "simülasyon evreni" yaratmaktan başka şansı kalmamıştır. Buna göre "hiper-gerçeklik"e (hyperreality) geçiş dört evreden oluşmaktadır: birinci evrede göstergeler gerçeğin yansıması olarak gelişmektedir; ikinci evrede göstergeler henüz gerçeğin yerini almasa da hakikati abartarak, çarpıtarak dönüştürmeye çalışmaktadır; üçüncü ve dördüncü evrede ise göstergeler hakikati tümüyle ele geçirip, kendi varlığını inşa etmektedir. Bu aşamada toplum simülasyon ve göstergelerin yer aldığı sembolik bir topluma dönüşmektedir. Toplum artık insanlar arasındaki ilişkilerin bile sembollerden oluştuğu simülakrum ya da başka bir deyişle taklitler topluluğudur. Baudrillard'a göre toplumda hakikatin yerini semboller, sanal gerçeklik ve imajlar almıştır. Yaratılan yeni evrende insanlar her şeyi gerçek gibi algılasa da gerçek tümüyle imajlardan oluşan kurgusal bir düzlemde gözlerimizin önünden kaymaktadır. Bu nedenle Baudrillard hemen her şeyin sanal olarak yaşandığı, mesafelerin belirsizleştiği, gerçek ile düş arasındaki sınırların yok olduğu, herkesin aynı sanallığı bir simülakr bombardımanı altında yaşadığı bir dünyadan bahseder. Buna göre teknoloji simülasyon ortamının kendisidir (Güngör, 2011).

Baudrillard kendi perspektifinden tarihsel süreci değerlendirirken; birinci simülakra dönemini Rönesans ile, ikinci simülakra dönemini Sanayi Devrimi ile, üçüncü simülakra çağını ise medya ve bilişim teknolojileri

ile ilişkilendirmektedir. Böylece televizyon kanallarının gösterişli haber stüdyoları simülasyon evreninin bir parçası olarak kavranmakta ve başta savaş ya da çatışma gibi insan hayatını ilgilendiren kimi önemli olaylar televizyon haber stüdyolarında kullanılan artırılmış gerçeklik gösterileri sayesinde hızlı birer imge haline dönüşmektedir. Fransız düşünür Paul Virilio, Nazi Almanya'sında rejimin, insanları sokaktan uzaklaştırma ve ayaklanmadan uzak tutmanın yolunu bir paradoks şeklinde tanımladığı "yolları vaat ederek ve Alman halkına Volkswagen oto aldirmakta" bulduğuna işaret etmiş ve mobilite ya da hızın insanı eylemsizliğe iten yönünü vurgulamıştır (Virilio, 1998, s. 30). Buna göre; modern hayatın ilerleme arzusunun beslenen kuşatıcı gündelik hayat pratiği, insani deneyimlerin sığlaşmasına neden olmakta ve bireyin öznesi olamadığı yeni bir dönemin kapıları aralanmaktadır. Böylece iradesi dışında gelişen olayların çılgınca akışı içinde modern birey, sadece izlemekle yetinmekte ve teknoloji ve hızın belirleyicisi olduğu gelişmeleri anlamlandıramayacak kadar pasif bir tutum içinde kalmaktadır (Sadakaoğlu, 2020, ss. 204-214).

İtalyan siyaset bilimci Giovanni Sartori ise yazılı ya da sözlü olsun kelimenin içeriğinden televizyondaki görüntüye kayılmasını "tele-görmek" şeklinde tarif eder. Diğer kitle iletişim araçları gibi tele-görme de bilgiyi eksik ve tahrif ederek aktarmaktadır. Ancak televizyonun diğer kitle iletişim araçlarından farkı, görüntünün yalan olması ihtimalinde bunun daha yıkıcı ve tehlikeli sonuçlara neden olabilmesidir (Sartori, 2004, ss. 25,77). Sartori televizyon görüntüleri üretirken insanın soyutlayabilme ve anlama yeteneklerini azalttığını öne sürmektedir. Sartori de Baudrillard ve diğer teknolojiye eleştirel perspektiften bakan düşünürler gibi televizyonu ekranda yansıtılan gerçekdışı bir ortam olarak tanımlamaktadırlar (Sartori, 2004, s. 24): "Yapaylık ve simülasyonlar, gerçekliğin olanaklarını sonsuz biçimde çoğaltmalarına karşın asla gerçeklik değildir."

Medya etnografisi ise medya teknolojileriyle yaratılan metinsel içerikler yerine medyanın toplumsal etkilerini analiz etmeyi odak noktasına taşımıştır. Medya teknolojilerinin nötr olmadığını tartışan, iletişimin materyallliğini öne çıkararak Mc Luhan, Goody, Ong, Baudrillard ve Kittler gibi düşünürler her yeni aracın topluma bedenle, algıyla, zamanla, mekanla yeni ilişkiler empoze ettiğini öne sürmekte ve enformasyon yerine medyanın araçsallığını anlamaya çalışmaktadır (Ginsburg vd., 2002, s. 19). Jenks (1995), görsel kültürü anlattığı kitabında, görsel formların iletişimsel kodlarla bağlantılı olduğundan bahseder; Batı toplumlarında bilişsel sürecin merkezine yerleşen gözün, bilmek ve görmek ekseninde tehlikelerini tartışır.

Chicago Üniversitesi Sanat Profesörü W.J.T. Michelle dil ve kültürden sonra günümüzde görsellerle kuşatılmış dünyayı "resimsel dönemeç" (pictorial turn) şeklinde tanımladığı "görsel okuryazarlığın" açıklanmasında yeni formüllere olan ihtiyaca vurgu yapmaktadır (Mitchell, 1995). Michelle'in öne sürdüğü görsel okuryazarlığın açıklanmasındaki yeni formüllerin geliştirilmesi ise izleyicinin başta zihinsel olmak üzere duygusal süreçlerinin derinleştirilmesi olarak değerlendirilebilir.

3. Savaş/Çatışma Haberciliği Özelinde Teknoloji ve Haber Anlatısının Değişimi

Aydınlanma çağı ile başlayan görselin hakikatle olan bağlantısını, Amerikalı efsanevi haber sunucusu "anchorman" Walter Cronkite'in (CBS- Evening News sunucusu) yirminci yüzyılın ortasında en çok tekrarladığı sloganla hatırlamak mümkün olabilir: "Görüntü yalan söylemez". Cronkite'e göre televizyon gücünü, aktardığı görüntünün gerçeklik iddiasından almaktadır. Oysa kameranın yalan söyleyemeyeceğini öne süren bu görüşün tam tersini savunan ve kameranın yalan haber üretimine neden olabileceğini belirten göze ve görmeye ilişkin eleştirel yaklaşım ortaya koyanlar da vardır. Sözgelimi gerçeklik kavramını sorgulayan Fransız düşünür Baudrillard'ın medyanın tasarlanmış görüntülerin tutsağı olduğunu tezinden hareketle; teknolojinin desteğini alan haberin biraz eğlence, biraz da bilgi karışımından oluşan "infotainment" şeklinde sunulduğunu söylemek yanlış olmaz. Öte yandan, siyasal alanda güç elde etme mücadeleleri ve 1980'lerden itibaren farklı sermaye gruplarının medya sektörüne girmesi ve televizyon kanallarının sahiplik yapısının değişimiyle birlikte haberin magazinleşmesi bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Görsel dilin gösteriye yönelik hızlı, parçalı, bağlamdan kopuk, basit ve yüzeysel anlatımı haberin yapısını değiştirmiştir. Hızlı kurgu, müzik ve çeşitli efekt teknikleri haberi dramatize etmekte, haberi gerçek bağlamından koparmakta ve bir dizi etik ihlali tartışmasını da beraberinde getirmektedir. Morris (2004) haberin dramatize edilmesinin, izler kitlenin ilgisini çekmekteki öneminden yola çıkarak, eğlence özelliğine değinmekte; White (2017) ise haber videolarındaki olayların yanlış yorumlanmaya müsait olduğundan bahsetmektedir. Değişen görsel dille birlikte bazı düşünürler televizyon habercilerinin sadece haberin

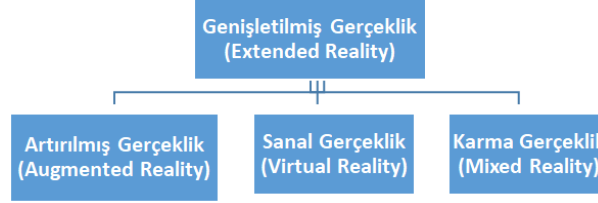
öyküsünü (story) anlatan bireyler olmadığını aynı zamanda dünyayı da öykülendirilmiş yolla algılayan bireyler (storied) olarak yorumlamışlardır (Ergül, 2000, ss. 21-103). Haber öyküsünün aktarımındaki dramatisasyon, magazinleşmeyi de beraberinde getirmektedir. Sosyolog Ünsal Oskay (1998) "haberde magazini" şöyle tanımlamıştır: "Kadınların mayolu gösterimi değildir magazin (...) Dünyanın gerçekliğini olmadığı gibi betimlemek, o gerçekliği farklı biçimde tanımlamaktadır. (...) Magazin mitoslar gibidir. Ölümsüzdür. (...) Hayatın hiçbir yerine ve hiçbir şeyine tekabül etmez. Dolayısıyla hayatı açıklamayan bir açıklamalar yığındır". Haberin doğasını bozan ve gerçeği olduğundan farklı şekillerde aktarma potansiyeline işaret edilen magazin haberleştirilmesi gibi savaş ya da çatışmanın da haberleştirilmesinde benzer sakıncalara neden olabilmektedir. Sözgelimi tarihte ilk kez bir savaşın (Körfez Savaşı-1991) televizyon ekranlarından yayınlanması, izleyiciler nezdinde savaşı seyirlik bir gösteriye dönüştürmüş ve konforlu alanlarından tanık oldukları çatışmaları izlerken gerçekliğin eğilip bükülebilen yanına tanıklık etmiştir. Kevin Robins, "İmaj" isimli eserinde yüksek teknolojilerin savaşı algılama biçimimizi değiştirdiğini aktarmaktadır. Robins düşman hedeflerine yapılanların görüldüğünü ancak bu ıslah edilmiş imajların neleri "temizlediğini" veya "nötrleştirdiğini" açıklamadığını söylemektedir. Hatta bu durumu Robert J. Lifton'un makalesinden alıntıladığı "Silahlarımızın öldürücü olduğunu biliyoruz ama öteki taraftakilerin ölüm acısını hissetmeyi başaramıyoruz" cümlesiyle açıklamaktadır (Robins, 2013, s. 117).

Paul Virilio "tele-vizyon" yerine anında "tele-aksiyon" a geçildiğini (Sina, 1996), seyircilerin ve askerlerin "tele-topoloji" içinde girdiklerini, imajın içinde her iki grubun da gerçeklikten, gerçeğin acı verme potansiyelinden uzaklaştığını belirtmektedir. Robins 1991 yılındaki Körfez Savaşı'nı şöyle tarif eder: "Görünür olan sestem, acı çekme duygusundan, yanık ve ölüm kokusundan ve tadından ayrılmıştır. Körfez Savaşı ekrandan bakılan bir savaştır". Robins savaş esnasında kameraya yansıyan görüntülerin izler kitle üzerinde gerçeklik kavramını kaybettirdiğini Körfez Savaşı'nda Amerikan Ordusu'nun başında olan General Schwarzkopf üzerinden anlatmaktadır. Schwarzkopf dünya medyasına, Irak'ta bir köprü'nün bombayla uçurulmasından az önce üzerinden geçen Iraklıya ait bir aracı göstererek espri yapmış ve "Şimdi size bugün Irak'taki en şanslı adamı göstereceğim." demiştir. Körfez savaşını ekranlardan izleyen kitleyi tarif ederken John Berger; "Görebiliyorduk ama gördüklerimize karşı sağırdık. Gerçek dünyayla savaşı dinlemenin, hissetmenin ve tepki vermenin gerçekliğiyle bağlarımız kopmuştu. İmaja çok fazla gömülmüş olduğumuz için ahlaki olarak kilitlenmiş ve nötrleşmiştik" demiştir (aktaran Robins, 2013, ss. 117- 118). Farklı çalışma alanları olsa da Körfez Savaşı esnasında enformasyon kamusal alan ilişkisini araştıran başka düşünürler de vardır: Morrison, Taylor ve Norris gibi. Morrison "Televizyon ve Körfez Savaşı" başlıklı çalışmasında; televizyonun ihtiyatlı olduğundan, uygun olanı gösterdiğinden ve izler kitlenin yüzde 86'lık kısmının zaten kendi "tatmin olma" duygusunun ötesine bakmakla ilgilenmediğinden, savaş haberlerine getirilen sınırlamaları anlayışla karşıladığından bahseder (Morrison, 1992). Philip Taylor ise "Savaş ve Medya" (1992) kitabında; müttefik güçlerin Saddam Hüseyin rejimine karşı yürüttüğü savaşın haricinde ikinci bir savaşın da medya savaşının olduğundan bahseder (Taylor, 1992).

Körfez Savaşı'nı Bağdat'taki bir otelin tepesinden CNN televizyon kanalı aracılığıyla tüm dünyaya duyuran Amerikalı muhabirler savaşı; "muhteşem bir havai fişek gösterisi", "yüz binlerce ateş böceği" benzetmeleriyle aktarmış; hassas ve lazer güdümlü füzelerin hedeflerini iğne deliğinden geçerek vurduğu sivillerden kimseye zarar gelmediğini kamuoyuna duyurmuştu (Arapkirli, 2017). ABD, Vietnam Savaşı esnasında yaşadığı toplumsal sarsıntıları bir daha yaşamamak adına bu kez modern aklın faydacı pratiklerini devreye sokmuştur. CNN'e verilen yayın ayrıcalığı sayesinde savaş çok kansız, steril bir bilgisayar oyunu gibi aktarılmış, dahası tümüyle sivilleri korumaya yönelik edimlerden oluşan "insani" imaj üzerinden kurgulanmıştır. Böylece savaş gazeteciliği literatürüne sonraları epeyce sorgulanacak "iştirilmiş gazetecilik-embedded journalism" uygulaması girmiştir. Sosyolog Jean Baudrillard "Sessiz Yığınların Gölgesinde ya da Toplumsalın Sonu" eserinde haber ve savaş ilişkisi hakkında belirleyici fikirler ortaya atarken; Körfez Savaşı'nı evlerinde "bir dizi izler gibi deneyimleyen" (Baudrillard, 2019) kitlelerden söz etmektedir. Savaşın "pornografik" yanına dikkat çeken Baudrillard, bu durumun gerekçesi olarak medyanın "şiddet" olgusunu giderek daha fazla toplumsal seyirlik haline getirmesiyle açıklamaktadır (Atay, 2019).

4. Savaş/Çatışma Haberlerinin Artırılmış Gerçeklik Stüdyolarındaki Sunumu

Makalenin çalışma konusu olan ve son yıllarda haber stüdyolarındaki sunumlarda kullanılan Artırılmış gerçeklik uygulamaları (Augmented Reality) Genişletilmiş gerçeklik (Extended Reality-XR) teknolojisinin bir alt unsurudur. Genişletilmiş gerçeklik, sanal gerçeklik (Virtual Reality-VR), karma gerçeklik (Mixed Reality-MR) ve artırılmış gerçeklik (Augmented Reality-AR) kavramlarını taşıyan bir şemsiye terim olarak kullanılmaktadır (Malcolm, 2019).

Artırılmış gerçeklik, duysal unsurların gerçek zamanlı olarak zenginleşerek fiziksel dünya ile etkileşime girmesidir. Artırılmış gerçeklikte bilgisayar kaynaklı ses, görüntü, grafik ya da küresel konumlama sistemlerinden (GPS-Global Positioning System) elde edilen veriler mevcut gerçekliğe eklenerek/bindirilerek, ortamı zenginleştirmektedir. Bir başka deyişle, artırılmış gerçeklik teknolojisi sanal nesnelerin gerçek dünyaya eklenerek oluşturduğu yeni ortamdır. Ronald T. Azuma artırılmış gerçeklik teknolojisini üç niteliğine vurgu yapmaktadır (Azuma, 1997, s. 362): Reel ortamda sanal ve gerçek varlıkların bir araya gelmesi, gerçek zamanlı interaktivite ve reel objelerle sanal objelerin uyumu. Diğer yandan gerçeklik teknolojilerini dijital ürünlerin varlığıyla gerçekliğin oluşturulması olarak tanımlayan yaklaşımlar da vardır (Milgram & Kishino, 1994, s. 1322). Sanal gerçeklik; görüntü, ses, hologram gibi duysal unsurların gerçek dünyanın simüle edilmiş (taklidi şeklinde) halinden oluşmaktadır. Buna göre kullanıcılar sanal gerçeklikte bulunmadığı bir mekân ya da ortamı bilgisayar ekranından üç boyutlu olarak deneyimleyebilir. Artırılmış gerçeklik teknolojisi ile dijital dünyanın nesnelere bireylerin gerçek dünyasına karışır, böylece bireyin gerçek dünyaya ilişkin algıları değişmektedir (Steurer,1992). Artırılmış gerçeklik teknolojileri; video tabanlı ve optik tabanlı olmak üzere iki farklı platformda izlenebilmektedir (Azuma, 1997). Artırılmış gerçeklik teknolojileri, sanal gerçeklik ve karma gerçeklikten oluşan genişletilmiş içerikler eğlence, eğitim, pazarlama, çalışma ve emlak gibi pek çok alanda kullanılmaktadır (Augmented Reality, 2017).

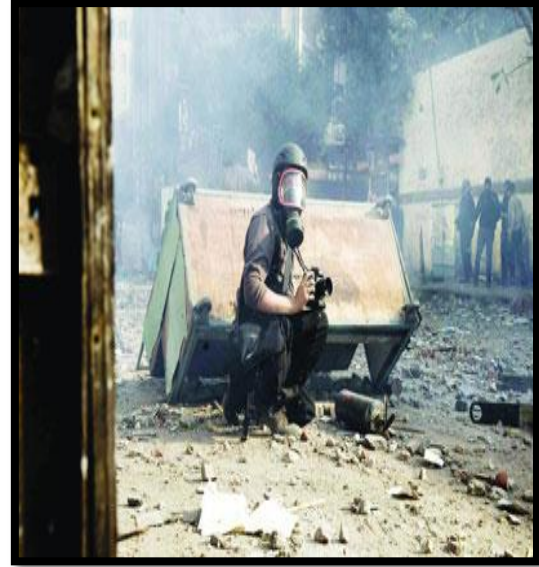
Artırılmış gerçeklik görüntüleme optik projeksiyon sistemleri, monitörler, elde tutulan cihazlar ve kişinin üzerine takılan görüntüleme sistemleri dahil olmak üzere çeşitli teknolojiler kullanılmaktadır. Artırılmış gerçeklik teknolojileri arkeoloji, mimari, sanat, ticaret, inşaat, eğitim, oyun, tasarım, tıp, askeriye, futbol başta olmak üzere spor, navigasyon, çeviri ve televizyon gibi sayısız farklı alanda kullanılmaktadır (Unutmaz, 2017). Habercilikte ilk kez artırılmış gerçeklik teknolojisini benimseyen yayın organları The New York Times, USA Today, Wall Street Journal ve Boston Globe, Financial Times ve BBC'dir (Pavlik & Bridges, 2013).

Sosyal bilimci Everett Rogers'a göre bir yeniliğin benimsenmesi için beş aşamadan geçmesi gerekir: Bilgi, ikna, karar, uygulama ve onay. Buna göre haberi tüketenlerin kullandığı bir teknoloji olması için "artırılmış gerçeklik teknolojisinin" de bu beş aşamayı geçmesi gerekmektedir. Rogers yeniliğin benimsenme ihtimalinin de beş aşamadan oluştuğunu söyler: Göreceli de olsa yeniliğin algılanan avantajı, uyumluluk, karmaşıklık veya basitlik, denenebilir olma ve gözlenebilir olma. Ancak medya yöneticileri tarafından artırılmış gerçeklik ile zenginleştirilmiş hikâyeler her alanda uygulandığı zaman bunun sonuçları görülebilecektir (Pavlik & Bridges, 2013). Bu minvalde televizyon yayınlarında kullanılan artırılmış gerçeklik uygulamalarının esas amacı, yeni nesil izler kitlenin görüntü ile etkileşime girmesine olanak tanımaktır. Televizyon stüdyolarında ilk artırılmış gerçeklik uygulamaları hava durumu sunumlarında kullanılmıştır. Bu sunumlarda kameraların anlık ve eş zamanlı çektiği görüntüler, üç boyutlu grafik sembollerle birleştirilerek ortak bir sanal jeo-uzay modeliyle eşleştirilen görseller kullanılmıştır. Günümüzde futbol, yüzme, rugby ya da öteki spor etkinliklerinde hem sahanın bazı alanları hem de oyun alanına bindirilmiş ticari reklamları etkin kılabilme için artırılmış gerçeklik uygulamalarından yararlanılmaktadır.

Dijital teknolojiler günümüzde haber stüdyolarındaki sunumları değiştirmiştir. Haber stüdyolarında özel sensörlü kameralar sunucuyu takip etmekte, stüdyoda "greenbox" perde, sanal grafikler, sanal nesnelere yerleştirilerek haber sunumu yapılmaktadır. Artırılmış gerçeklikte sunucu bilgisayar tarafından oluşturulmuş bir ortamda hem bedenini hem söylemini farklılaştırarak etkileşime girmektedir. Çalışmanın konusu olan "savaş/çatışma haberlerinin artırılmış gerçeklik stüdyolarındaki sunumu" son yıllarda bu teknolojinin en çok kullanıldığı haber alanlarından biridir. Aşağıdaki tabloda Türkiye dâhil dünyadaki savaş ve çatışma haberlerinin televizyon stüdyolarındaki sunumlarından örnekler alınmıştır.

Resim 1 ve 2- Hint televizyon kanalı TV24'(Twentyfournews) de artırılmış gerçeklik stüdyosunda sunulan savaş haberleri **Kaynak:** augmented reality/24 News, 2018; augmented reality/24 News, 2019

Resim 3- 1 Mayıs kutlamalarında çıkan çatışmanın ortasında kalan gazeteciler (ensonhaber.com, 2018).

Resim 4- Suriye'deki savaşta görev yapan gazeteci (dunyabulteni.net, 2012).

Tablo 1- Artırılmış Gerçeklik Stüdyolarında Çekilmiş Haberlerin Analizi

Haberin Yayınlandığı Medya	Haberin Yayınlandığı Ülke	Yayınlanan Haber İçeriği	Haberde Kullanılan Ses Efektleri	Sunucunun Haberi Aktarma Biçimi
TGRT-2017	Türkiye	Haberde Türk askerinin El-Bab'ta göstermiş olduğu başarılarından bahsedilmektedir	Bomba sesi, Uçak sesi, Tank sesi.	Haber sunucusu uçak geçerken, tank gelirken kenara çekiliyor, bomba atılmasıyla korkuyla kenara kaçıyor, öksürüyor ve üzerine gelen tozları elleriyle temizliyor.
24 News-2019	Hindistan	Haberde iki ülke arasında çıkan çatışmalardan bahsedilmektedir.	Bomba sesi, Uçak sesi, Tank sesi.	Stüdyoda artırılmış gerçeklik teknolojisi ile tank, helikopter ve uçak vardır. Düşen bombaya sunucu sanki o mekândaymış gibi davranarak tepki vermektedir.
24 News-2019	Hindistan	Haber bülteninde Hindistan'ın sahip olduğu silah sistemlerinden bahsedilmektedir.	Uçak sesi, Tank sesi, Füzese sesi,	Stüdyoya tank, uçak, roket gibi cisimler gelmektedir ve sunucu bu haberlerde etkindir.

Kaynak: augmented reality/24 News, 2018; augmented reality/24 News, 2019; TGRT, 2017.

5. Metodoloji

İzler kitlenin, artırılmış gerçeklik uygulamalarıyla sunulan savaş ve çatışma haberlerini anlamlandırma sürecini analiz eden bu çalışma, giriş ve özet bölümlerinde de ifade edildiği gibi savaş ve çatışma ortamlarına bilfiil tanıklık eden profesyonel savaş muhabirlerinin ve savaş ortamlarının tanıklığını yapmış iletişim uzmanlarının görüşleri üzerinden temellendirilmiştir. Çalışma kapsamında, savaş ve çatışma haberciliği konusunda uzman 4 gazeteci, bir veri gazetecisi, bir okur temsilcisi (ombudsman), bir haber sunucusu ve iki iletişim akademisyeni ile yüz yüze görüşme yapılmıştır.

Katılımcılarla olan görüşmelerde öncelikle yukarıdaki tabloda da yer alan örnek haber videoları seyrettirilmiştir. Görüşmelerde odak noktaya haber stüdyolarında savaş ve çatışma haberlerinin artırılmış gerçeklik uygulamaları ile sunulması alınmış ve her katılımcının bireysel yaklaşımı, bakış açısı ve deneyiminin esas alınması hedeflendiğinden açık uçlu sorular tercih edilmiştir. Katılımcılara yöneltilen sorularla; artırılmış gerçeklik uygulamalarının habercilikteki kullanımı üzerine düşünceleri, bu teknolojinin savaş ve çatışma haberlerinin sunumu esnasında izler kitle üzerinde yaratacağı düşünce ve duygular, bu uygulamaların haberciliğin etik kaygılarına uygunluğu ve haberin gerçekliğini etkileyip/etkilemediği, kamuoyunun demokratik hak ve taleplerinin karşılığı olan bilgi edinme hakkını karşılayıp/karşalamadığı, bu yöntemin her haber türü için kullanılıp/kullanılmayacağı araştırılması hedeflenmiştir. Yüz yüze yapılan görüşmeler sonucu elde edilen ses ve görüntü kayıtları yazıya geçirilmiş, aynı doğrultuda olan görüşler ise tasniflenerek aktarılmıştır.

6. Bulgular

ABD'nin Irak'ı işgaline gazeteci olarak savaşa tanıklık eden savaş muhabiri Mete Çubukçu, savaşla birlikte medya ve siyaset çalışmalarında sıkça anılan CNN haber kanalının savaş alanından yaptığı yayınlarla dış politikayı dönüştürme gücüne atfen kullanılan "CNN efekti" (Gilboa, 2005) kavramını şöyle tanımlamaktadır:

CNN efekti dediğimiz şey; aslında bu bir savaş değildi. Savaş diye bir şey seyrettirildi. İlk defa canlı yayında an ve an izletildi. Bu normalleştirildi. Bir yerler bombalanıyor, yıkılıyor, füzeleniyor ve bunlar canlı yayında izlettiriliyor. Artık sanki insanların olmadığı makinelerin, teknolojik aletlerin birbirleriyle savaştığı bir sanal dünya hissi yaratılıyor. Aslında o çatışma bölgelerinde hem kendi taraflarından hem de diğer taraftan insanlar ölüyor; hastaneler, karakollar, camiiler, kiliseler yıkılıyor. Savaş sanal bir şey değildir, savaş korkunç bir gerçektir (Mete Çubukçu, kişisel görüşme, 15 Şubat 2021).

Eski bir asker olan ve savaş bölgelerinin yakından tanıklığını yapan akademisyen Mustafa Sadakaoğlu savaşın şiddetten uzaklaştırılarak, esteteze edilen yüzünü anlatır:

Cervantes, Donkişot'un ağzından savaşı tanımlarken şöyle diyor: Savaş neşeli bir şeydir. Işıklı bir günde ortaya çıkar taraflar. Ve centilmence savaşılır. Bunu okuduğunuz zaman orta çağın o uzun kılıçlı,

uzun mızraklı şövalye savaşlarını adeta bir polo oyunu gibi centilmençe yapılan bir spor müsabakası gibi algılarız. Oysa gerçek bu değil. Hayır, savaşta insanların kolları, bacakları kopar. İnsanlar vahşi bir şekilde karınları deşilerek öldürülür. Sonra biz savaşın düz ara şiddetini 'Batı Cephesi'nde bir şey yok' da görürüz. Orada anneye yazılan mektupta şöyle der: 'Anneme sakın burada siperlerde gaz bombası atıldıktan sonra insanların nasıl öldüğünü anlatmayın. Yüzleri mosmor, vücutları kaskatı diye'. Savaş dediğimiz düz ara budur. Biz savaşı, şiddeti teknolojinin gelişmesiyle beraber; 1991 yılında Körfez Savaşı'nı Peter Arnett'in ünlü Bağdat'taki otelin çatısından yaptığı '4 Temmuz törenleri gibi ne kadar güzel havai fişekler gibi' diyerek tanımladığı uçan Tomahawk füzeleri üzerinden estetize ettik. Hâlbuki o füzeler düştüğü yerde yaklaşık 20-25 metre çapında krater oluşturuyor. İnsanları paramparça ediyor. Kaldı ki arka arkaya ışık hızıyla akan bir saldırıdan bahsediliyor. Biz Bağdat'ın uğradığı şiddeti burada net bir şekilde kavrayamıyoruz (Mustafa Sadakaoğlu, kişisel görüşme, 16 Şubat 2021).

Çalışmanın kaynak kişileri olan, dünyada birçok cephede savaşa tanıklık etmiş profesyonel savaş muhabirleri yapılan derinlemesine mülakatlarda; artırılmış gerçeklik teknolojisi ile sunulan savaş/çatışma haberlerinin seyirlik gösterilere dönüştürüldüğünü belirtmektedirler:

Artırılmış gerçeklik teknolojisi ile sunulan haberlerde; tank geliyor, spiker üzerini temizliyor. Yukarıdan bombalar atılıyor. Spiker tozdan öksürüyor. Bu kurgusal bir ortam, gerçeklikten uzak. Bu kabul edilemez bir şey. Stüdyoda olmayan insanı hologramla stüdyoya sokmak gibi bir durum. Gerçeklik bağlamından koparılıyor. Haberle bağdaşan bir şey değil. Haber, saf gerçeklik üzerine oluşturulması gereken bir metindir. Bu durum demokratik toplumlar açısından çok ciddi riskler barındıran bir durum. Ben tamamen buna karşıyım, bunun yapılmaması gerekir. Haberde kurgusal bir dünya yaratılmaz, gerçeklik bağlamından koparılamaz. Çünkü haber gerçeğin birebir gösterimi üzerine kurulan bir metin, bir anlatıdır. Bilgiyi kirlletmeye hakkımız yoktur (Engin Başçı, kişisel görüşme, 18 Şubat 2021).

Afganistan, Irak, Filistin, İsrail, Bosna, Kosova vb. gibi savaş/ kriz bölgelerinde muhabirlik yapan Mete Çubukçu da bu minvalde düşünmektedir:

Savaş bölgeleri ciddi alanlardır. Gazeteciler reel bir iş yapıyor, zorlu ve o anı yaşıyor, yaralanıyor, kaçmak zorunda kalıyor hatta bazen maalesef hayatını kaybediyor. Stüdyoya gelince, bunlar şov tabii ki seyircinin ilgisini çekmeyi amaçlıyor ama tersten baktığımızda savaşın gerçeklikten uzaklaştığını görüyoruz. Zaten yeni kuşaklar dünyayı teknolojik olanaklarla daha dışarıdan izliyor. Bunun sonucunda bunun bir sanal oyun olduğunu sanıyor ama savaşta sanal yoktur, savaş gerçektir (Mete Çubukçu, kişisel görüşme, 15 Şubat 2021).

Kuzey Irak, Afganistan, Lübnan, Çad, Filipinler, Kuzey İrlanda, Orta Amerika, Afrika'da savaş ve çatışmalara gazeteci olarak tanıklık eden savaş muhabiri Coşkun Aral:

Reyting televizyon için reklam girdilerinin artışı demek, reyting yüzünden yapıyor bunlar ancak ben bunları ciddiye almıyorum ama tabii savaşın çok ciddi bir iş olduğunu söylemem gerekir, demektir (Coşkun Aral, kişisel görüşme, 18 Şubat 2021).

Afganistan, Rusya-Gürcistan, Libya, Suriye gibi bölgelerdeki savaşlara ve Mısır'daki darbe girişimine tanıklık eden savaş muhabiri Cem Tekel, savaşın artırılmış gerçeklik stüdyolarında sunucunun görüntülere eşlik eden vücut devinimleri ile bir şov ortamına dönüştürülemeyeceğini vurgular:

Kaçırılma riski yaşadık, yanımıza havan düştü, üzerimizden mermi geçti kısaca birçok tehlike atlattık. Biz haberlerimizde parçalanmış hayatları, ölen insanları, zarar gören çocukları yerle bir olan şehirleri kamuoyuna göstermeye çalışıyoruz. Savaşta silahlar, toplar, tüfekler değil, savaşın ortasında kalan insan önemli. Savaşı en iyi onlar anlatır. Savaş bir şov ortamı değil acı veren gerçektir. Amaç insanların yaşadıkları acıları ve zorlukları dünya kamuoyuna anlatmaktır. İnsanların acılarının sesi olur haberci. Amaç o gün haberi nasıl seyrettiririm demek değildir (Cem Tekel, kişisel görüşme, 20 Şubat 2021).

Bosna, Kosova, Sırbistan, Karadağ, Makedonya, Çeçenistan, Somali, Cezayir, Irak gibi bölgelerde savaş muhabiri olarak çalışan gazeteci Şerif Turgut savaşın normalleştirilmesinden, artırılmış gerçekliğin duygular üzerindeki etkisinden bahseder:

Körfez Harbi'nde yaşanan belki ilk olduğundan zihinlerimize kazandı. Ne yazık ki artık bütün savaşlar böyle. Savaşları bir film izletir gibi izlettirerek, alıştırdılar. Anormalin normalleşmesine başta karşı çıkmak gerekiyordu. Bir kez kabul ettirdiklerinde arkası işte böyle geliyor. Maalesef insanlar başkalarının acılarına o kadar duyarlı değiller hatta öyle ki bir savaşın gerçeğini anlat sıklıkla ama iyi bir savaş filminde ağlayabilirler.

Artırılmış gerçeklikle sunulan bu haberler duyguları daha da öldürür, gerçekten uzaklaştırır (Şerif Turgut, kişisel görüşme, 19 Şubat 2021).

Uzun yıllar boyunca medya ombudsmanlığı (okur temsilciliği) yapmış, izler/okur kitle ile yayın sürecini yönetenler arasında köprü görevinde bulunarak etik ihlalleri üzerine yazılar yazmış, Dünya Ombudsmanlar Birliği'ne üye gazeteci Faruk Bildirici, artırılmış gerçeklik teknolojisi ile yapılan savaş/çatışma haberlerindeki gazetecinin rolünü etik kriterler üzerinden değerlendirir:

Arttırılmış gerçeklik teknolojisinin kullanılması gazetecilik için bir avantaj. Ama bunu nasıl kullandığınız önemli. Mesele bunu nasıl verdiğiniz. TGRT' nin o görüntülerinde tam bir savaş çığırtkanlığı vardı. Dünyanın her tarafında gazeteci dediğin savaşa karşı çıkar, barıştan yana olur. Militarist bir yaklaşım sergilemez. TGRT' de öyle bir yaklaşım vardı. Tamamen militarist, savaşın yanında, savaşı destekleyen bir yaklaşım. Şöyle savaşı destekleyen bir gazeteci, kendi ülkesine zarar verir. Hem savaşlar kötüdür. İnsanların ölümüne yol açar daha da ötesi biraz dışardan bakarsan eleştirebilirsin, içerden bakarsan eleştiremezsin. Eleştiremezsen de kendi ülkene zarar verirsin. Biz gazeteciler eleştirerek hataların düzelmesini sağlarız. Yoksa hatalar düzelmez (Faruk Bildirici, kişisel görüşme, 20 Şubat 2021).

Gazeteci akademisyen Engin Başçı bu teknolojiyle yapılmış bir savaş/çatışma haber sunumunun habercilikte etik ihlallerine neden olabileceğini belirtmektedir:

Sanal gerçeklik ve artırılmış gerçeklik terimleri gerçekliğin yeniden üretimiyle ya da bozulması ve etkisinin artırılması meselesiyle karşılık gelen bir şey. Sen gerçekliği artırarak nasıl sunarsın, zaten görüntü gerçekliği bozan bir şey zira ikinci bir el. Üstüne üstlük zaten bozulmuş halinin bozulmuş hali gibi. Habercinin müthiş bir sorumluluk duygusuyla ve gerçeğe olan bağlılığıyla hareket etmesi gerekir. Orada olup biteni çarpıtma hakkı yoktur. Çok nesnel hareket etmesi gerekiyor. Gazeteci kimliğinin ve mesleğinin ona yüklediği meslek ilkelerini göz önünde bulundurmak zorundadır. Savaş korkunç bir şeydir, kimsenin kutsamaması gerekir. O anlamda orada yaşayan insanların dramını anlatabilmek, oradaki gerçekliğin anlaşılabilmesini sağlayabilmek açısından nesnellik çok önemlidir (Engin Başçı, kişisel görüşme, 18 Şubat 2021).

Günümüzde bilginin akışı hızlıdır, kısa sürede doğar ve ölür. Bu yüzden de bilgi giderek hafifleyen bir olgu haline gelmektedir. Başçı haberin içeriğinin çabuk tüketilmesinin haricinde, hızlı kurgunun da gerçeği deforme ettiğini belirtmektedir:

Hız genel olarak bizi gerçeklikten koparan bir şey. Biz bunu hem kendi yaşam deneyimimizden biliyoruz hem de günlük hayatımızdan. Ne kadar çok hızlanırsak o kadar gelgeç, o kadar sıradan, o kadar yerle temasımızı kaybeden ilişki pratiği içinde günümüz geçiyor. Hızlı kurgu da bizi gerçeklikten kopartıyor. Ne kadar efekt ne kadar hız eklerseniz o kadar gerçeği bozarsınız. Ben de 1991 yılında uçan toma füzelerini gerçekten basit zannediyordum ancak onların düştüğü yerlerdeki tahribatı gördüğüm zaman yanıldığımı anladım, birçok insan bu bilgiden yoksun kaldığı için savaşı da böyle algılıyor. Akşam yemeği tüketir gibi savaş da tüketiliyor (Engin Başçı, kişisel görüşme, 18 Şubat 2021).

Sadakaoğlu da hızın bilişsel süreç üzerindeki negatif etkisinden bahsetmektedir:

Haber hızlandırmak haberin içeriğini boşaltmaktır. Gerçeği 'distort' (çarpıtmak) etmektir. İzleyiciye sunulan görüntü yeniden üretilmiş bir gerçekliktir artık. İnsan, söz gelimi uçakla yani hızla giderken yolculuğu deneyimleme yeteneğini kaybeder. Bu tarz haberler de izleyiciye savaşın şiddetini görmekten alıkoyuyor. Propaganda filmlerinde de hızlı geçişler vardır. Sözüm ona izleyiciye bağlantı kurma ve metne dâhil olma imkânı sunar ama tam tersine izleyiciyi istendiği şekilde yönlendirmeye yarar bütün bunlar (Mustafa Sadakaoğlu, kişisel görüşme, 16 Şubat 2021).

Haber hikâyesini anlatan stüdyodaki sunucu, bu yeni teknolojilerle haberi aktarmak, gerçeğin sunumunu yapmak yerine gösterinin bir parçası haline gelmektedir. Gerçek bir dönüşüm geçirirken, haberin sunucusu da sunucunun bedeni de bu yeni dönüşümün parçası olur. Haber sunucusu Mehmet Derindağ, artırılmış gerçeklik stüdyolarındaki sunumun teknik olarak nasıl yapıldığını şöyle açıklar:

Sunucunun nasıl yönlendirildiğine gelince, yönetmen spikeri uyarır 'arkadan uçak gelecek sen görüntüye göre hareket et' diyerek. Yönetmenle istişare halindesin, mesela köşeye yürü, şöyle işaret et gibi. Yönetmen size önceden görüntüyü izletir ve ona göre hareket edersin. Ama bunu canlı yayında yapmak daha zordur (Mehmet Derindağ, kişisel görüşme, 18 Şubat 2021).

Derindağ, televizyon stüdyosundaki bu sunumun haberin içeriğini yok ettiğini belirtmektedir:

Ben görüntünün tamamen haberin önüne geçtiğini, anlatılan haberin ikinci plana düştüğünü düşünüyorum. İzleyicilerin zaten stüdyonun içindeki görüntülerden gerek masa gerek kadın spikerin saç-kıyafeti-takısı vb. şeylerden dolayı dikkati dağılıyor. Bir de o gerçeklik boyutunu koyduğumuz zaman, olaya daha abartılı yaklaşıyor. Zaten haber her şeyi anlatıyor. Daha önce de müzik kullanılıyordu haberde ve o bile haberin nesnellliğini bozuyordu. Sonra müziği kaldırdılar Haber daha objektif bir form kazandı. Haber orada apaçık kendini belli ediyor başka bir anlatıya ne gerek var. Daha önce Rusya yapmıştı; stüdyoya uçaklar girdi, tanklar girdi patladı, yani teknoloji tamamen haberin önüne geçti, haberi şova dönüştürdü. Şimdi sorsak "O haber neydi?" diye kimse cevap veremez. Akılda kalan tek şey stüdyoya bir uçak girmesi, tank girmesi, top patlamasıdır (Mehmet Derindağ, kişisel görüşme, 18 Şubat 2021).

BBC artırılmış gerçeklik teknolojisinin dikkatli kullanılmasından yana. Ruslar çok kullanıyor, Amerikalılar görsel anlamda kullanıyor. Zaten Rusya'da haberciliğin durumu vahim. Örneğin CNN International hologram tekniğini kullandı ve dünyaya pazarladı. Avrupa televizyonlarında, Türkiye'de de denendi. Ancak bu durum habere uymuyor. Başka bir stüdyodaki sunucuyu stüdyoda karşılıklı konuşuyorlarmış gibi gösteriyorlar. Işınlama dediler buna. Bu tabii gerçeklik yanılması üzerine, gerçeğin yeniden kurmacasal bir şeklidir. Orada haber yoktur yani. Haber burada bozulur ve kirlenir (Engin Başçı, kişisel görüşme, 18 Şubat 2021).

Teknoloji ile iç içe geçmiş, yeni bir alan olan veri gazeteciliğinde uzman isim Pınar Dağ, bu teknolojinin haberde farklı konularda anlatımı desteklemek açısından kullanılmasının avantajları olabileceğini aktarmaktadır:

Bu sunumlarda abartı var, bunlara gerek yok. Ancak bu uygulamaların iklim meseleleri gibi konularda etkin kullanılabileceğini düşünüyorum. Örneğin bir dalganın büyüklüğünü ve hacmini bir binayla ölçme ve kıyaslama; ne kadar yıkıcı olabileceğini anlama şansınız olabiliyor. Güçlü bir binayı yıkma hızını size anlatıyor. Siz ekranda çok rahat bir şekilde tsunami tehlikesinde ne kadar yükseklikteyseniz kurtulursunuz onu görme şansınız oluyor. Çok hızlı bir şekilde izleyiciye mesaj vermiş oluyorsunuz. Ama savaşta bunu izlemek ben de küçük çaplı travma yaratır. Savaş bölgesine gitmiş gibi orada bir amaçtan sapmış oluyorsunuz. Oradaki ölümleri anlatmanız gerekirken, biz böyle tanklarla girildi diye anlatıyoruz. Olayı amacından saptırır hale getiriyoruz. Kamu adına yapılan çalışmada haber şova dönüştürülüyor (Pınar Dağ, kişisel görüşme, 21 Şubat 2021).

Mehmet Derindağ savaş/çatışma/askeri operasyon gibi kriz ortamlarında kullanılmasını sakıncalı bulduğu bu teknolojinin farklı habercilik türlerinde kullanılabileceğini belirtmektedir:

Hava durumunda bu teknolojiyi kullanmak çok güzel bir görüntü yaratabilir, örneğin içeri kar yağması, ya da yağmur yağması gibi (Mehmet Derindağ, kişisel görüşme, 18 Şubat 2021).

Engin Başçı da aynı minvalde bazı haberlerde görselliğin izler kitlenin kafasında somutlaşabilmesi için artırılmış gerçeklik teknolojisi kullanımının avantajlı olabileceğini belirtmektedir:

Düz haberde artırılmış gerçeklikten bir grafik hizmeti olarak yararlanılabilir. Burada görüntünün el vermediği durumlarda mesela depremle ilgili bir haber yapıyorsunuz, fay hatlarının durumunu anlatıyorsunuz, burada artırılmış gerçeklik, sanal gerçeklik uygulamalarından haberin anlaşılabilirliğini artırmak, görsel etkiyi artırmak için yararlanır. Özetle çok özel durumlarda, çok özel amaçla görüntü eksikliğini gidermek ve haberdeki durumu anlaşılır hale getirebilmek açısından sınırlı olarak kullanılmasından yanayım (Engin Başçı, kişisel görüşme, 18 Şubat 2021).

7. Sonuç

Görselin insanoğlunun varoluşundan beri önemli bir yeri olsa da duyularımız arasında ön plana çıkması aydınlanma çağıyla birlikte olmuştur. Günümüzde göz gerçeğin tanığı, anlam üretiminin odak noktası haline gelmiştir/getirilmiştir. 19. yüzyıldan itibaren izleyiciye dönüşen bireyle, görme duyusu, görüntü gibi kavramlar ön plana çıkarken, demokratik toplumlarda kamuoyunu bilgilendirmekle görevli basın da bu sürece paralel olarak bir dönüşüm yaşamıştır. Ancak hız, kurgu, teknoloji unsurlarıyla görselin egemenliğine bırakılan, kültür endüstrisinin bir ürünü haline getirilen, magazinleşen haberle birey de yaşadığı dünyaya yabancılaşmaya başlamıştır. Bir benzetme yaparsak, Lacan'ın "ayna felsefesi" nde bireyin ömür boyu kendini tamamlayacak imgenin peşinden koşması gibi, birey teknolojiyle kendisine sunulan

sembollerin baş döndürücü çarkına kendini bırakıp, köreltiği düşünsel yetiyi arar gibidir, ancak ona kavuşamaz.

İzler kitleye, haberdeki ortamı deneyimleme imkânı vermek amacıyla yola çıkan televizyon stüdyolarındaki artırılmış gerçeklik teknolojisi ile savaş, hava durumu, deprem, spor, kaza vb. gibi haberler sunulmaktadır. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre; bu teknoloji ile gerçeğe daha yaklaştırılmaya çalıştırılan savaş ve çatışma haberlerinin, tam aksine nesnellikten koparıldığı, "gerçek" bağlamından uzaklaştırıldığı tespit edilmiştir.

Bu çalışmada artırılmış gerçeklik teknolojisiyle üretilen temsillerin nasıl alımlandığı savaş ve çatışma haberciliği üzerinde uzmanlaşmış gazetecilere sorulmuştur. Araştırma bulgularına göre; bu teknolojiyle sunulan savaş ve çatışma haberlerinde sunucunun bedenini de çatışmanın içine sokması onunla hareket ediyormuş gibi oradaymış izlenimi uyandırması bireyi düşünceden, dünyayı algılamaktan, hissetmekten uzaklaştırmaktadır. Haberin sunumundaki imgelerin hızlı döngüsünde, bedenin yeniden anlamlandırıldığı ölüm algısından uzak bir yapı inşa edilmektedir. Stüdyodaki sunucunun görselle birlikte sergilediği hareket devinimlerinde bedenin ölümsüzlüğü algısı seyirciye aktarılır. Oysa kriz ortamlarını bilfiil yaşayan savaş muhabirleri savaşın, içinde ölümü barındıran ciddi bir iş olduğunu vurgulamaktadır.

Artırılmış gerçeklik uygulamalarıyla televizyon stüdyolarında teatral bir oyuna dönüştürülen savaş/çatışma haberlerinin yok edilmiş bir gerçeklikten öteye gidemediği; haber sunumunda yer alan alegorik gösterideki hız nedeniyle imgelere yaklaştığını sanan seyircinin aslında kendi özsel gerçekliğinden, dünyanın gerçekliğinden koptuğu, katılımcılar tarafından ifade edilmiştir.

Haber sunumundaki bu gösteri, kapitalizmin önerdiği gibi bireyin mutlak varlığını sürdürmesine odaklanır. Zira birey ölüme sadece seyircidir, ölüm olsa olsa ancak bir başkasının makûs kaderi olabilir. Bundan ötürü, sunucu anlatının sahnesinde yer alırken, haberin öyküsü önemini yitirir sahne ön plana çıkar. Sinemasal mizansen savaşın gerçeğini bertaraf eder.

Bu amaçla televizyon, artırılmış gerçeklik anlatısıyla bir film gibi, dünyayı bir sahne gibi kullanırken, izleyiciye haberi magazinleştirmekte, gerçeklik bağlamından koparılmaktadır. Oysa savaşın gerçeğini bazen tek bir kare fotoğraf anlatır: Halepçe Katliamı'nı Ramazan Öztürk'ün "Sessiz Tanık" isimli fotoğrafının tüm dünyaya anlatması, Suriye'deki iç savaştan kaçan mültecilerin Muğla'dan Yunanistan'a geçerken botlarının batmasıyla hayatını kaybeden Aylan bebeğin kıyıya vuran ölü bedeninin yansıdığı fotoğraf karesinin göçmenlerin dramını tüm dünyaya göstermesi gibi. Çalışmada haberin en önemli unsuru gerçeklik' in sansasyonel haber yapmak adına bağlamından koparıldığı görüşü katılımcıların ortak kaygısı olarak tespit edilmiştir.

Haberler, günlük hayatta anlam inşa eden temsillerdir. Ancak televizyon izleyicileri artırılmış gerçeklik teknolojisi ile yapılmış haberleri seyirlik bir gösteri, bir oyun gibi izlemektedir. İzleyicinin "bilgilendirici, yansıtıcı, aydınlatıcı" gibi özelliklerle tanımladığı haber yerini; "duygusal, çarpıcı, eğlendirici, kolay anlaşılır, çabuk unutulur, sıkıcılıktan ve ciddiyetten uzak" bir hale bırakmaktadır. Dolayısıyla araştırmanın temel sorunsalı olan kritik haberlerin bu teatral sunumunun, kamuoyunun hak ve taleplerini karşılayacak "bilgi edinme hakkı"nı zedelediği görüşüne varılmıştır.

Çalışmadan elde edilen bulgulardan yola çıkarak, Türkiye'de televizyon haberciliğinde sayısal teknolojiler temel alınarak basın meslek ilkelerinin düzenlenmesi gereklidir. Savaş ve çatışma gibi insanlığa yıkıcı etkisi olan haber alanlarında artırılmış gerçeklik teknolojisinin kullanılması sorunlu bir alan yaratmakla birlikte; tüm katılımcıların ortak görüşü: anlaşılması zor bir konuyu ya da soyut bir kavramı kamuoyuna daha iyi anlatabilmek/kavratılabilmek adına; spor, hava durumu, depremlerle ilgili bilimsel detaylar, seçimlerin grafiksel anlatısı gibi başka haber türlerinde -etik ihlallere sebebiyet vermeden- bu teknolojinin gerektiğinde kullanılabilmesi tüm katılımcıların ortak görüşü olarak tanımlanmıştır.

Artırılmış gerçeklik teknolojisi ile sunulan savaş ve çatışma haberlerinin izler kitle üzerindeki etkilerini iletişim profesyonellerinin gözüyle analiz eden bu çalışmanın, ileride ikinci bir adım olarak izleyiciler üzerinden de yapılması muhakkak ki araştırma konusunu daha derinlikli bir alana taşıyabilir.

8. Extended Abstract

The discussion of the "body-mind duality" problematic that was first noticed in the age of enlightenment continues to this day. When sight was attributed as a greater sense, the saying "truth can

only be seen" gained greater importance in daily life. Today, with the information technologies which give a greater emphasis on vision, each new tool put forward forms new connections between the body, time, place and perception. In the field of journalism, with the utilisation of new technologies, different ways of expression are being used.

In the last few years, especially in Turkey where media ownership has drastically changed, news reports have gotten more and more tabloid-like in their presentation. Television news have been dramatized with the use of music, various audio and visual effects and faster editing. Television news have been presented to the viewer as a mix of entertainment and information referred to as "Info-tainment". With the Age of Enlightenment, two different opinions have formed in response to the growing importance of the "visual". While some thinkers have defended the idea that visuals improve the cognitive process, others thinkers have said that instead of improving, it weakens the cognitive process especially when used in media. According to these thinkers, the human has begun to see but not perceive all which happens around him on account of losing the ability to question and to interpret what he sees. Giovanni Sartori has said that the "homo sapiens" have transformed into the "homo-videns".

Augmented reality being one of these newly developed technologies is used to give the viewer a sense of actually being there. Because of this, traditional storytelling is getting weaker but storyliving is gaining more importance. The subject of this study is: "Is the use of augmented reality in forming a more theatrical approach to journalism who has a heavy role in objectively informing the public a good practice for journalism?" For this analysis, four experienced conflict journalists, a data journalist, an ombudsman, a television news reporter and 2 academics one of which has a military background and the other a journalistic one have been interviewed. The hypothesis of this study is that the use of augmented reality in news covering wars and conflicts distracts the viewer from reality. In line with this, the people interviewed have been shown 3 news broadcasts, two of which have aired on Indian news channel Tv24 News and the third one aired on the Turkish news channel TGRT, and were asked to give their opinion. According to the obtained findings of this study, the viewer loses contact with reality due to the fabricated nature of the news broadcast including such elements like the news reporter acting as if he was in the hot zone of the conflict with the aid of augmented reality. The sense of death that is apparent in reality is not conveyed to the viewer. In contrast, conflict reporters who have experienced these situations first hand have expressed in interviews the seriousness of war and its consequences including death. Because of this, augmented reality technology in place of presenting reality, replaces it with a fake one. It shall not be forgotten that there is more than one way of reporting on matters such as war or conflict. We can conclude that the theatrical mise-en-scene in these kinds of news reports distorts reality and does more harm than good but it might prove beneficial to use in informing the public in areas such as sports, weather broadcasts and election results. Journalism ethical practices must be restructured with digital technologies in mind.

Keywords: Augmented Reality, Television, Conflict News, War News, News Studios, Storyliving, Storytelling

Kaynakça

- Aral, C. (2021). N. B. Ekşioğlu Sarılar tarafından gerçekleştirilen röportaj.
- Azuma, R. T. (1997). *A survey of augmented reality*. *Presence*, 6(4), (pp. 355-385).
- Barthes, R. (2001). *Rhetoric of the Image*. J. in Evans and S. Hall (Eds.), *Visual Culture: The Reader* (pp.40-41), Sage Pub.
- Başçı, E. (2021). N.B. Ekşioğlu Sarılar tarafından gerçekleştirilen röportaj.
- Baudrillard, J. (2019). *Sessiz Yağınların Gölgesinde Toplumsalın Sonu*. O. Adanır (Çev.), Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Bildirici, F. (2021). N. B. Ekşioğlu Sarılar tarafından gerçekleştirilen röportaj.
- Bowdon, B. T. (2018). *50 Felsefe Klasik- Düşünmek, Varolmak, Eylemde bulunmak, Görmek* (s. 19), İstanbul: Pegasus Yayınları.
- Çubukçu, M. (2021). N.B. Ekşioğlu Sarılar tarafından gerçekleştirilen röportaj.
- Dağ, P. (2021). N. B. Ekşioğlu Sarılar tarafından gerçekleştirilen röportaj.

- Debord, G. (1996). *Gösteri Toplumu*. A. Ekmekçi (Çev.) (ss.97-131), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Derindağ, M. (2021). N. B. Ekşioğlu Sarılar tarafından gerçekleştirilen röportaj.
- Ergül, H. (2000). *Televizyonda Haberin Magazinellesmesi* (ss. 21-103), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Florensky, P. (2001). *Tersten Perspektif, Zeynep Sayın'ın sunuşu ile*. Yeşim Tükel (Çev.), İstanbul:Metis Yayınları.
- Ginsburg, F. D., Abu-Lughod, L., & Larkin, B. (2002). *Media Worlds, Anthropology in new terrain* (s.19), California: University of California Press.
- Güngör, N. (2011). *İletişim Kuramlar Yaklaşımlar*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Jenks, C. (Ed.). (1995). *Visual culture*. London: Routledge.
- Milgram, P. & Kishino, F. (1994). *A Taxonomy of Mixed Reality Visual Displays*. IEICE Transactions on Information Systems, Vol E77-D, No.12.(p.1322).
- Mitchell, W. (1995). *Picture Theory*. Chicago: University of Chicago Press.
- Morris, J. S. (2004). *The effects of dramatized political news on public opinion*. The American review of politics. (25), (pp. 231-343).
- Morrison, D. (1992). *Television and the Gulf War*. London: John Libbey.
- Oskay, Ü. (1998). Ali Kırca tarafından gerçekleştirilen röportaj, ATV Siyaset Meydanı.
- Pavlik, J., & Bridges, F. (2013). *The Emergence of Augmented Reality (AR) as a Strotelling Medium in Journalism*. Journalism & Communication Monographs (pp.4-59) doi:DOI:10.1177/1522637912470819.
- Postman, N. (1985). *Amusing ourselves to death: Public discourse in the age of show business*. New York: Penguin Books.
- Robins, K. (1999). *İmaj Görmenin Kültür ve Politikası*. N. Türkoğlu (Çev.), (s. 81), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Robins, K. (2013). *İmaj Görmenin Kültür ve Politikası*. N. Türkoğlu (Çev.), (ss.117,-118), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Robinson, H. (2003). 'Dualism', in S. Stich and T. Warfield (ed.), *The Blackwell Guide to Philosophy of Mind*, Oxford: Blackwell, (pp. 85-101).
- Sadakaoglu, M. C. (2020). *Paul Virilio'nun Kuramsal Dünyasına Kısa Bir Giriş Denemesi*. International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN 2587-1587) Vol 6. Issue 54, (ss. 204-214).
- Sadakaoglu, M. (2021). N. B. Ekşioğlu Sarılar tarafından gerçekleştirilen röportaj.
- Sartori, G. (2004). *Görmenin iktidarı*. G. Batuş (Çev.), (ss.24-77), İstanbul: Karakutu Yayınları.
- Steurer, J. (1992). *Defining Virtual Reality: Dimensions Determining Telepresence*. *Journal of communication*, 42(4), (ss.73-93). doi:https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.1992.tb00812.x.
- Sundar, S., Kang, J. & Danille, O. (2017). *Being There in the Midst of the Story: How Immersive Journalism Affects Our Perceptions and Cognitions*. *Cyberpsychology, Behavior and Social Networking*, 20(11), (pp. 672-682).
- Taylor, P. (1992). *War and the Media: Propaganda and Persmasion in the Gulf War*. Manchester Manchester University Press.
- Tekel, C. (2021). N. B. Ekşioğlu Sarılar tarafından gerçekleştirilen röportaj.
- Turgut, Ş. (2021). N. B. Ekşioğlu Sarılar tarafından gerçekleştirilen röportaj.
- Virilio, P. (1998). *Hız ve Politika*. M. Cansever (Çev.) (s.30), İstanbul: Metis Yayınları.
- White, A. (2017). *Ethics in the news*. London: The Ethical Journalism Network.
- Yıldız, N. (2013). *Aşk Yüzyılı Bitti, Aşk'ta İş'te, Siyaset'te Yeni Zamanlar* (s. 96), İstanbul: Doğan Kitap.
- İnternet Siteleri
- Arapkırli, Z. (2017). Savaşın İlk Kurbanı Gerçeklerdir. <https://arsiv.ntv.com.tr/news/110341.asp>, [Erişim tarihi: 20 Kasım 2017].
- Atay, T. (2021). Savaşın Pornografisi. <https:gazeteyolculuk.net/savasin-pornografisi-tayfun-atay/amp>, [Erişim Tarihi: 28 Ocak 2021].
- Malcolm, J. (2019). Get ready to hear a lot more about 'XR'. <https://www.wired.com/story/what-is-xr/>. [Erişim tarihi: 10 Kasım 2020].

Maschio, T. (2017). Storyliving: A Study of VR in Journalism-Traning Center. <https://newslab.withgoogle.com/assets/docs/storyliving-a-study-of-vr-in-journalism.pdf>, [Erişim tarihi: 5 Ocak 2021].

Sina, A. (1996). L'urbanité virtuelle, l'être-au-monde au temps réel. <https://www.erudit.org/en/journals/inter/1996-n65-inter1112074/46465ac.pdf>, [Erişim tarihi: 10 Kasım 2020].

Unutmaz, (2017). Sanal Gerçekliği Geride Bırakan Teknoloji Artırılmış Gerçeklik. <https://roboturka.com/gomulu-sistem/sanal-gercekligi-geride-birakan-teknoloji-artirilmis-gerceklilik/>. [Erişim tarihi: 21 Aralık 2020].

https://www.dunyabulteni.net/images/haberler/250x190/2012/02/27/k_suriye-gazeteci.jpg, [Erişim tarihi: 11 Kasım 2020].

https://www.youtube.com/watch?v=_Idy0izevN8&ab_channel=SanalGer%C3%A7eklikD%C3%BCnyas%C4%B1, [Erişim tarihi: 20 Ocak 2021].

https://www.youtube.com/watch?v=W6y-aAjpQKs&ab_channel=24News, [Erişim tarihi: 9 Kasım 2020].

<https://www.ensonhaber.com/galeri/istanbulda-olayli-1-mayis-kutlamasi>, [Erişim tarihi: 11 Kasım 2020].

https://www.youtube.com/watch?v=V-hBeclYP9g&ab_channel=24News, [Erişim tarihi: 26 Kasım 2020].

<https://www.crystalinks.com/ar.html>, [Erişim tarihi: 22 Eylül 2020].

https://www.youtube.com/watch?v=_Idy0izevN8, [Erişim tarihi: 22 Eylül 2020].

Ar-Ge Yönetimi Üzerine Stratejik Düşünceler: Temel Yetenek Tabanlı Bir Yönetişim Modeli Önerisi*

Cemalettin Öcal FİDANBOY**
A. Selami SARGUT***

ÖZ

Stratejik Ar-Ge yönetimi politikalarının etkili bir şekilde uygulanması, bu yaklaşımların kuramsal temellerle oluşturulmasına ve uygulamaya yönelik yönetim modelleriyle desteklenmesine bağlıdır. Araştırma ve geliştirme yapan örgütleri rakipleri karşısında farklı kılacak en önemli faktör, kabiliyet ve yetenekler temelinde Ar-Ge aktiviteleri yapmaları ve mevcut yeteneklerini değerli, az bulunur, taklit ve ikame edilemeyen yeteneklere dönüştürebilmeleridir. Bu çalışma; Ar-Ge yönetimi faaliyetlerini kaynak tabanlı kuram ve temel yetenek tabanlı stratejiler çerçevesinde incelemekte ve Teknokent toplulukları bünyesinde uygulanabilirliği olan stratejik araştırma ve geliştirme politikaları belirlemeye yönelik kuramsal bir yönetişim modeli önermektedir. Geliştirilen bu model çerçevesinde, Teknokentlerdeki Ar-Ge işletmelerinde var olan ortak ve öncelikli temel yeteneklerin koordineli olarak yönetilmesinin, ulusal Ar-Ge performansında önemli atılımlar ve ani yükselmeler sağlayabileceği savunulmaktadır. Yapılan araştırmanın; araştırma ve geliştirmeye yönelik politikalar esasında gerçekleşen geleneksel Ar-Ge performansı belirleme yaklaşımlarından, Ar-Ge işletmelerinin beyin gücünü ve teknolojik imkânlarının entegrasyonunu esas alan kaynak tabanlı ve temel yetenekler temelli Ar-Ge yönetişimi stratejilerine geçişe kuramsal ve düşünsel bir katkı sağlaması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ar-Ge Yönetimi, Strateji, Temel Yetenek, Teknokent

Strategical Thoughts in R&D Management: A Proposal of Core-Competence Based Governance Model

ABSTRACT

Effective implementation of strategic R&D policies depends on establishing these approaches with theoretical foundations and supporting them with application-oriented models. The most important factor that will differentiate R&D organizations from their competitors is that they carry out R&D management activities based on core-competencies and transform their capabilities into valuable, rare, imitated and non-substitutable core-competencies in the eyes of customers. This study examines R&D management activities within the framework of resource-based theory and core competence-based strategies and proposes a theoretical management model for determining strategic R&D policies. Within the framework of this developed model, it is argued that effective management of common and prioritized core competencies of R&D companies within Technopark may lead to improvements in national R&D performance. The aim of this study is to make a theoretical and intellectual contribution to the transition to resource-based and core competence-based R&D governance strategies based on the integration of the brain power and technological facilities of R&D firms in the traditional R&D performance determination approaches within the context of R&D policies.

Keywords: R&D Management, Strategy, Core-Competence, Technopark

1. Giriş

Ar-Ge çalışmaları, insanlığın ilerlemesine ve toplumsal yeniliklerin gerçekleştirilmesine imkân sağlayan en önemli faaliyetlerdendir. Bu çalışmaların gerçekleştirildiği Ar-Ge örgütü ise, uygun pazarlar için teknolojik yenilikleri araştırmak amacıyla sorumluluk alan örgüt tipidir (Abbey ve Dickson, 1983, s.363). Yaylalı ve arkadaşlarına (2010, s.13) göre, araştırma ve geliştirme faaliyetleri bilginin somut ürünler haline geldiği yüksek katma değerli bir dönüşüm sürecini ifade eder. Ar-Ge çalışmaları, araştırma ve geliştirme için gerekli olan bilginin meydana getirilmesi için gereken imkânların sağlandığı Teknokent veya Technopark olarak adlandırılan işletme toplulukları bünyesinde gerçekleştirilir. Ar-Ge çalışmaları sırasında tutarlı ve doğru yönetim stratejilerinin kullanılması ve çalışanlar arasında etkin koordinasyon yetenekleri geliştirilmesi durumunda, ileri düzey Ar-Ge aktivitelerinde olağanüstü kapasitelere ulaşmak mümkün görünmektedir.

* Bu çalışma, Cemalettin Öcal Fidanboy tarafından Başkent Üniversitesi'nde Prof. Dr. A. Selami Sargut danışmanlığında hazırlanan "Ulusal Ar-Ge Politikaları Bağlamında Temel Yetenek Tabanlı Ar-Ge Yönetimi Yaklaşımı: Teknokentler Örneği" isimli doktora tezinden üretilmiştir.

** Dr. Öğr. Üyesi, OSTİM Teknik Üniversitesi, ocal.fidanboy@ostimteknik.edu.tr

*** Prof. Dr., Başkent Üniversitesi, ssargut@baskent.edu.tr

Makalenin Gönderim Tarihi: 15.03.2021; Makalenin Kabul Tarihi: 12.10.2021

Ar-Ge çalışmalarıyla meydana getirilen yenilikçi ürünler, organizasyon açısından potansiyel ticari bir varlık haline gelir (Katıla ve Ahuja, 2002, s. 1183). Lichtenber'e (2002) göre, Ar-Ge kapsamında gerçekleştirilen her bir dolarlık harcamanın sekiz kat daha fazla getiri sağlaması, araştırma ve geliştirme çalışmalarını oldukça avantajlı bir hale getirmiştir. Araştırma ve geliştirme çalışmaları; yeteneklerin geliştirilmesi, yenilikçi ürün ve hizmetlerin geliştirilmesi, icat ve proses yönetimi konularını da içerecek şekilde, mevcudu yenileştirme ve yeni işler ortaya koyma veya kullanılacak teknolojiyi de iyileştirmeyi içeren çeşitli araştırmalar şeklinde ifade edilmektedir (Matheson ve Matheson; 1999). Araştırma ve geliştirmeye yapılan yatırımlar, bilginin üretime ve kâr elde etmeye dönüştürüldüğü yatırımlardır (Matheson ve Matheson, 1999). Bu alanda yapılan harcamalar, bir ülkenin ekonomik ve teknolojik gelişmişlik düzeyini ortaya koyan en güçlü değişkenlerden biri olarak görülmektedir (Yaylalı vd., 2010, s. 14). Schilling ve Hill'e (1998, s.70) göre bir araştırma geliştirme örgütünün başarısı, mevcut kaynak ve yeteneklerini yeni ürün geliştirme hedefleriyle uyumlu hale getirmesine ve stratejik niyetini Ar-Ge portföyüyle doğru bir şekilde entegre edebilmesine bağlıdır.

Teknokent toplulukları, işletmelerin kaynak ve yeteneklerini ortak havuzlardan elde edebilmesine imkân veren ve Ar-Ge portföyünün stratejik ve dengeli olarak paylaşılabilmesini sağlayan iletişim ve koordinasyon ortamlarıdır. Ar-Ge çalışmaları, sabır isteyen ve oldukça uzun süre alan yorucu aktivitelerden oluşur. Bu aktiviteler ancak gerekli sebat ve motivasyonun sağlandığı, doğru bir iletişim ve koordinasyonun temin edildiği ortamlarda gerçekleşebilir. Teknokent toplulukları, Ar-Ge organizasyonlarına tam olarak bu noktada hizmet verebilen iletişimsel ortamları sağlamaktadır. Yenilikçi Ar-Ge çalışmalarının Teknokent toplulukları içinde gerçekleştirilmiş olmasının, ürünün pazara sürülme süreçlerinde de önemli faydaları bulunmaktadır. Ar-Ge çalışmaları sırasında ortaya çıkan yenilikçi bir fikir, temel araştırma safhasında görev yapan Ar-Ge uzmanları tarafından yaratılır. Yaratıcı bir fikrin ortaya çıkması, bireyin sahip olduğu beceri, kabiliyet ve yeteneklere bağlıdır. Ar-Ge çalışmalarının başarısında insan faktörünün ve kullanılan teknolojik kaynakların önemi dikkate alındığında; Ar-Ge uzmanlarının yetenekleri, teknolojik kaynakların kullanılabilirliği ve yenilikçi örgüt yapısının önemi ortaya çıkar. Ar-Ge yönetim stratejilerinin belirlenmesinde, kaynak tabanlı kuram ve temel yetenek tabanlı stratejiler çerçevesinde geliştirilecek yetenek bazlı yaklaşımlar, Ar-Ge performansının yükseltilmesine önemli katkılar sağlayabilir.

Dijital çağın kaçınılmaz bir unsuru olan araştırma ve geliştirme çalışmaları, çağdaş bir örgütün diğer örgütlerle rekabet edebilmesi ve üretimini daha kârlı bir hale getirebilmesi için zorunlu hale gelmiştir. Bu nedenle, Ar-Ge yönetimi çalışmalarını doğru stratejilerle şekillendirebilmek oldukça önemlidir. Günümüz dünyasında bir Ar-Ge örgütünün başarısı için sadece teknoloji ve pazarlama tabanlı stratejiler yeterli olmamaktadır. Bununla birlikte iç çevre odaklı stratejilere de ihtiyaç vardır. Teknokent veya Teknopark olarak adlandırılan örgüt toplulukları, Ar-Ge yönetiminde temel yetenek tabanlı stratejilerin uygulanması için oldukça elverişli ortamlardır. Yenilikçi ürünler için gerekli olan bilgi ve teknolojiyi temin etmek veya mevcut profesyonel bilginin içsel koordinasyonu aracılığıyla yenilikçi ürünler üretmek, ancak temel yetenek tabanlı yaklaşımlarla mümkün olacaktır. Küresel rekabetin en yüksek seviyelere ulaştığı çağımızda, Ar-Ge firmaları teknolojiyi sistematik bir şekilde yönetmek, koordinasyon ve iletişime dayalı pazarlama stratejileri geliştirmek ve Ar-Ge profesyonellerinin beceri ve yetenek düzeylerine hâkim bir şekilde temel yetenek tabanlı stratejiler geliştirmek mecburiyetindedir. Teknoloji, bilim tarafından sunulan imkânlardan yararlanarak yenilikçi ürünlerin veya hizmetlerin üretimine her zaman destek verecektir. Ar-Ge'de yüksek teknoloji kullanılarak gerçekleştirilen bilimsel araştırmalar, elbette ki yeni buluşların yapılmasına ve yeni verilerin elde edilmesine vesile olacaktır. Fakat Ar-Ge performansında yüksek ve anlamlı sonuçlara ulaşmak, teknolojik kaynakların ve yeteneklerin kaynak tabanlı bir yaklaşımla ve bütünlük bir şekilde uygulamalı araştırmaların girdisi olarak kullanılması ile mümkündür. Ar-Ge için teknolojiye ve pazarlamaya yapılan yatırımlar kadar, Ar-Ge uzmanlarının bilgi, beceri ve yeteneklerine de yatırım yapılması gereklidir. Yeniliklerin, iç çevreye yönelik sistematik ve uygulanabilir stratejik yaklaşımlar tasarlanmadan yapılması oldukça sınırlı bir çaba olacaktır. Kısacası, profesyonel olarak planlanması zorunlu olan araştırma ve geliştirmeye yönelik stratejiler, etkili inovasyonun kaçınılmaz girdilerinden birisidir. Araştırma geliştirme stratejilerinin ve bu stratejiler temelinde ölçülecek performansın bütüncül ve bütünlük olarak belirlenmesi, ulusal araştırma geliştirme faaliyetlerine yönelik politikaların doğru şekilde oluşturulması açısından önemlidir. Bu açıdan bakıldığında; teknokent toplulukları içinde uygulanacak Ar-Ge yönetimi

stratejilerinin ve performans kapsamındaki uygulamaların temel yetenek tabanlı bir yaklaşımla ve bütünlük bir mantıkla ele alınması, araştırma ve geliştirme performansının yükseltilmesine önemli faydalar sağlayacaktır.

Bu makalede; teknokent topluluklarında kaynak temelli stratejilerin geliştirilmesi için Ar-Ge politikaları bağlamında bir Ar-Ge yönetişimi modeli önerisi yapılmaktadır. Çalışmada öncelikli olarak Ar-Ge yönetimi ve Ar-Ge performansının kuramsal altyapısı incelenmiş ve Ar-Ge performansına yönelik yazın taramalarının sonuçlarına yer verilmiştir. Ardından Ar-Ge örgütlerinin performans ölçümlerini hiyerarşik olarak açıklayan Teknoloji Değer Piramidi (TDP) anlatılmıştır. Bahsedilen çerçeveyi daha iyi anlayabilmek amacıyla, kaynak tabanlı kuram ve temel yetenek tabanlı yaklaşımın temel prensipleri incelenmiştir. Ardından temel yetenek tabanlı yaklaşımın Ar-Ge performansı ile ilişkileri ele alınarak, teknokentlerde temel yetenek tabanlı stratejilerin uygulanmasına yönelik olarak geliştirilen model önerileri, kuramsal ve uygulamaya dönük örneklerle tartışılmıştır.

2. Ar-Ge Yönetimi İçin Stratejik Yaklaşımlar

Ar-Ge örgütlerinde gerçekleşen yönetsel çalışmalar; bu örgütlerde yaşanan yüksek belirsizlik ortamı, çalışanların yeteneklerine bağlı olma zorunluluğu, ileri düzey teknolojik yetkinlik ihtiyaçları gibi nedenlerle, diğer örgütler için gerekli olan yönetsel yaklaşımlardan daha farklı yaklaşımlara ihtiyaç duyar. Ar-Ge yönetiminde yaşanan en önemli sorunlar, değişik becerilere sahip olan çalışanların birlikte çalışma etkinliklerinin doğru bir şekilde koordine edilememesinden, teknolojik kaynakların bütünlük bir şekilde kullanılmamasından ve teknik anlamda oldukça yetkin olan iş gücünün farklı ve yenilikçi bir yönetim anlayışına ihtiyaç duymasına rağmen, yöneticilerin geleneksel yönetici yaklaşımlarından vazgeçememelerinden kaynaklanır. İşin özü, Ar-Ge yönetiminde çalışanların bir amaç doğrultusunda ve ekip bilinci içinde iş çıkarma potansiyelinin yüksek seviyelerde tutulabilmesi için, klasik yönetim yaklaşımlarından daha farklı yaklaşımlara ihtiyaç vardır. Ar-Ge yapan firmaların yönetimindeki temel mesele; personelin sahip olduğu yüksek beceriler nedeniyle, bu tip çalışanların yönetilebilmesine imkân sağlayacak yönetsel yaklaşımların henüz tam olarak kuramsallaşamamış olmasıdır. Ar-Ge örgütlerindeki yönetim yaklaşımları; yatay örgütsel yapıya yakınlık, sanal takımlar şeklinde iş yapabilme ve kendi kendini yöneten organizasyon olma gibi özellikleri nedeniyle güncel çevik yönetim yaklaşımlarına daha uygun bir niteliktedir. Örneğin Ar-Ge çalışmalarının oldukça yoğun bir şekilde gerçekleştirildiği yazılım sektörü dikkate alındığında; bu sektördeki geleneksel yönetim yaklaşımları, günümüzde yerini çevik yönetim modellerine bırakmak zorunda kalmıştır. Yazılım sektöründe çalışanların çevik yönetim tarzlarına yakın olmalarının temel nedenleri; bu sektörde çalışan bireylerin diğer örgüt tiplerine göre daha yüksek becerilere sahip olmaları, sanal takımlar şeklinde çalışabilmeleri ve yönetim açısından daha fazla özerkliğe ihtiyaç duymalarıdır. Bu tip çevik örgütler;

- Merkeziyetçi bir yönetim tarzı yerine âdem-i merkeziyetçi bir yönetim tarzını benimsemekte,
- Yönetsel süreçler yerine insan ilişkilerini esas almakta,
- Doğrusal bir yönetim tarzı yerine, yinelemeli yaklaşımları tercih etmekte,
- Önceden planlama yerine, zamanında planlamayı önemsemekte,
- Yönetilmek yerine, kendi kendilerini yönetmeyi tercih etmekte,
- Süreç odaklılık yerine, müşteri odaklı davranmakta,
- Komuta ve kontrol tarzı bir liderlik yerine, işbirlikçi ve hizmetkar bir liderlik anlayışını benimsemekte ve beceri ve yetkinlik bazlı bir yönetim yaklaşımlarıyla daha performanslı işler çıkarmaktadır.

İleri seviyedeki Ar-Ge çalışmaları, yüksek niteliklere sahip çalışanları bünyesinde barındırabilen örgütler tarafından gerçekleştirilebilmektedir. Günümüzde; bünyesinde bilişsel açıdan diğer sektörlere göre daha becerikli bireyleri barındırmış, faaliyetlerini işletmenin tüm fonksiyonel seviyelerine aktarabilmiş ve bünyelerinde profesyonel Ar-Ge bölümleri veya Ar-Ge merkezleri oluşturmuş olan örgütleri birer Ar-Ge örgütü olarak tanımlamak mümkündür.

Ar-Ge yönetimini zorlaştıran etmenlerin başında; bu tip işletmelerdeki değişim hızının yüksek olması, teknolojik altyapıdaki karmaşıklık, işletmenin yapısal değişiklikleri hızlı bir şekilde yapamaması, örgütsel yeteneklerin sürekli değişimi, serbest çalışma ve yaratıcılık olanaklarının azlığı, örgüt yapısının geleneksel

hierarchy dayalı ve otoriter bir yaklaşımla devam ettirilme niyeti gibi konular gelmektedir (Barutçugil, 2009). Bu olumsuzlukların üstesinden gelebilmek ve Ar-Ge yapan işletmelerin daha yüksek performans gösterebilmelerini sağlamak için, mevcut yönetim stratejilerinde önemli değişikliklere gidilmesi gereklidir. Bu tip işletmelerde; hali hazırda etkin bir şekilde kullanılan dış çevre odaklı stratejilerin yanında, işletmelerin iç çevrelerine odaklanan yetenek bazlı stratejilerin oluşturulması, örgüt yapısının kabiliyet ve yetenekleri esas alan stratejilerle geliştirilmesi büyük önem arz etmektedir. Araştırma geliştirme yapan işletmelerin yönetilmesinde karşımıza çıkan ana sorunlardan bir diğeri de; klasik yönetici yaklaşımlarıyla, Ar-Ge çalışanlarının değerlerinin ve beklentilerinin birbirine tamamen ters bir mecrada bulunmasıdır. Bu açıdan bakıldığında; geleneksel yönetim yaklaşımlarında yöneticinin temel odağı örgütün kendisiyken, bir Ar-Ge uzmanının odağı araştırdığı konu ve araştırma sonuçlarıdır. Geleneksel bir yönetici insanları yönetmeye odaklanırken, bir Ar-Ge uzmanı araştırdığı konudan elde edebileceği sonuçları yaratma arzusundadır. Klasik anlamda bir yöneticinin temel yaklaşımı işletmeye para kazandırmak ve kar elde etmek iken; bir araştırmacının odaklandığı şeyler, araştırma projelerinin uzun vadeli başarıları, araştırma sonuçlarının insanlığa ve topluma katkıları olmaktadır. Bir araştırmacı, elde ettiği sonuçların entelektüel kazanımlarından mutlu olurken, bir yönetici işletmesinin vizyonu doğrultusunda işletmeye kazandırdığı kar ile mutlu olmaktadır. Geleneksel bir yönetici risk almayı severken, araştırmacılar risk almaktan kesinlikle hoşlanmazlar. Yönetici unvanına sahip çalışanların temel hedefi, araştırma ve geliştirmeye yönelik faaliyetlerini takımlar olarak yönlendirmek iken; Ar-Ge yapan çalışanlar temel araştırma aşamalarında işlerine bireysel olarak odaklanmayı isteyebilmektedir (Barutçugil, 2009). Bir yöneticiyle araştırma yapan birey arasındaki farklar sadece bu tip örneklerle sınırlı olmayıp, birçok davranışsal boyutta da ele alınabilir. İdeal bir Ar-Ge yönetimine ulaşılabilmesi için; araştırmacıların tutum ve davranışlarını anlamak ve yönetim stratejilerini kaynak temelli yaklaşımlarla güncellemek gerekir. Ar-Ge örgütlerinde Ar-Ge çalışmalarını yönetenlerin seçimine ayrı bir önem vermek ve yöneticinin arzu edilen liderlik bilgilerine ve becerilerine sahip olmasını sağlamak önemlidir. Bu konu çerçevesinde Katz ve Allen'in (1985), araştırma ve geliştirme yapan işletmelerde görev yapan işlevsel yöneticilerin ve proje yöneticilerinin proje performansına etkilerini incelediği çalışma oldukça ilginçtir. Bahsi geçen araştırmanın sonuçları; davranışsal etkilerin Ar-Ge proje yöneticisinde, yapılan faaliyetin teknik içeriğinin işlevsel yöneticide bulunduğu durumlarda, işletmenin çok daha yüksek performansı olduğunu göstermiştir (Katz ve Allen, 1985). Bu araştırma, Ar-Ge işletmelerinin matris organizasyon yapılanmalarında çok daha fazla verim sağlayabileceğini de savunmaktadır. Kısacası Ar-Ge yönetiminde performans, sadece dış çevre odaklı nicel göstergelerle ölçülmemelidir. Aynı zamanda Ar-Ge personelinin içinde bulunduğu örgütün davranışsal boyutlarının da nitel ve nicel metriklerle performans ölçümlerine katılması gerekir. Bununla birlikte yazında yer alan metrikler incelendiğinde; bu metriklerin daha çok nicel verileri kapsadığı, yetenek bazlı yapıya dayalı bir mantıkla oluşturulmadığı ve Ar-Ge yapan işletmelerin yöneticilerinde bulunması önerilen yönetsel yeteneklerle alakalı ölçümleri kapsamadığı görülmektedir.

2.1. Kaynak Tabanlı Yaklaşım

Stratejik yönetim yazınında yapılan araştırmaların önemli bir kısmı, endüstriyel temelli bakışla organizasyonun dışından elde edebileceği fırsatlara ve dış çevresiyle iletişimi sonucunda meydana gelebilecek tehditlere odaklanmaktadır. Bununla birlikte son yıllardaki eğilim; kaynak temelli kuramın, endüstriyel bazlı bakış tarzını bütünleyen özelliklerinin bulunduğuna işaret etmektedir (Wernerfelt, 1984; Rumelt, 1987; Barney, 1991; Wright vd., 2001). Örgütün dış çevresiyle etkileşmesinden doğan tehditler ile fırsatların yerine, içsel kaynak yapısına yönelen kaynak bazlı bakış açısı; endüstriyel bazlı yaklaşımların bütünleyicisi olmasıyla birlikte, stratejik yönetimde yeni bir paradigma oluşturma yönündeki ilerlemesini hızla sürdürmektedir (Wernerfelt, 1984; Rumelt, 1987; Barney, 1991; Boxall, 1996; Wright vd., 2001).

Dinamik Kaynak Temelli Örgüt Kuramı, Bilgi Bazlı Kuram, Yetenekler Kuramı veya Temel Yetenek Tabanlı Stratejiler olarak kuramsallaştırılan kaynak bazlı kuram, ilk defa Wernerfelt (1984) tarafından ortaya atılan bir araştırma ile gündeme getirilmiştir. Benzer bakış açıları, Rumelt (1987) tarafından da ele alınarak stratejik yönetim araştırmalarının kaynak temelli araştırmalara doğru yönlendirilmesi sağlanmıştır. Barney (1991), işletme kaynaklarıyla elde edilebilecek sürdürülebilir rekabetçi avantajlarla ilgili araştırmasıyla, kaynak bazlı bakışın kuramsal esaslarını daha da iyileştirmiştir. Bu yıllarda Barney'in (1986b),

işletmenin içsel özelliklerini ele alan ve örgütsel kültürle rekabetçi avantaj ilişkisini vurgulayan araştırması, bu bakışın daha da derinleşmesini sağlamıştır. Wernerfelt (1984) ile Prahalad ve Hamel (1990) tarafından ortaya atılan Temel Yetenek Bazlı Stratejiler, daha sonra Barney'in de etkileriyle Kaynak Temelli Bakış adıyla yönetim bilimlerinde önemli bir kuram haline gelmiştir. Foss'a (1996) göre bu stratejiler, rakipleri dikkate alarak örgütsel davranış oluşturma veya içsel kaynakları ve örgütsel davranışları iyileştirme sanatıdır. Grant (1996), tanımladığı Bilgi Bazlı Örgüt Kuramı ile, kaynak bazlı bakış açılarının kuramlaşmasına önemli katkılar sağlamıştır. Srivastava ve arkadaşları (2001), kaynak bazlı yaklaşımın pazarlama sistemleriyle etkileşimini incelemiştir. Bununla birlikte örgütsel yazında kaynak bazlı yaklaşımın insan kaynakları yönetimiyle etkileşimlerini ele alan birçok araştırma da mevcuttur (Boxall, 1996; Lepak ve Snell, 1999; Wright vd., 2001).

Kaynak bazlı bakış, kaynakların heterojen olma durumunu veya bir başka deyişle devinimsizliğini yani mobil olmama halini araştırır (Barney, 1991, s.104). Kaynakların heterojenliği bakış açısında, değişik tiplerdeki örgütlerin değişik tiplerde kaynakları olduğu varsayılır. Kaynak Bazlı Örgüt Kuramı, kaynakların heterojenliği bakış açısını desteklemektedir. Bu kuramın bakış açısına göre organizasyonlar kendilerine özel olan iç nitelikleri sebebiyle, işletme dışıyla kendilerine özel bir etkileşim sağlamaktadır. Kendine özel bakış açısı, işletmeye rakipleri karşısında yüksek seviyede bir rekabet avantajı getirir. Kaynak heterojenliği; kaynak sunumunun esnek olmamasını, taklit edilmesinin oldukça pahalı olmasını ve bunların neticesinde de az miktarda örgütün bahsedilen çeşitlilikteki kaynaklara sahip olmasıyla birlikte bünyesinde önemli bir rekabet avantajını bulundurabileceğini söyler. Bu nedenle işletmeler, mobil özelliği bulunan kritik nitelikteki kaynaklarını azaltmaya gayret gösterirler (Barney, 1991, s.105).

2.2. Temel Yetenek Kavramı

Temel yetenek kavramı, yönetim ve strateji yazınında ilk kez Prahalad ve Hamel (1990) tarafından ortaya atılmış ve "beceri ve teknolojilerin bütünleştirilmiş bir yığını" şeklinde ifade edilmiştir. Temel yetenekler, örgüt için rekabet avantajı sağlayabilen ve örgütü diğer işletmelerden önemli derece farklı kılabilen özel ve öncelikli yeteneklerin bir bileşimi anlamına gelmektedir. Temel yetenekler, örgütlerin ellerinde bulundurdukları becerilerle örgütün teknolojik imkanlarının nasıl entegre edebileceğine odaklanan ve bu tip bir entegrasyon neticesinde sağlanabilecek imkanları gündeme getiren bir sürecin sonuçlarını ifade eder (Prahalad ve Hamel, 1990, s. 4). Temel yetenekler, organizasyonun değişik işlevsel düzeylerinde yer alan yeteneklerin birbirleriyle yoğun bir şekilde etkileşmesinden meydana gelen ve örgütün bütününe ulaşan yeteneklerin toplamıdır (Torkkeli ve Tuominen, 2002, s. 273-276). Temel yeteneklerin örgütlerdeki anahtar görevinin sebebi, yeteneklerin örgütsel hedeflere ulaşmak için gereken işletme varlıklarının bütünleşmiş halde gelişimine ve iyileşmesine imkân vermesidir (Sanchez ve Hennee; 1997). Temel yetenekler sadece tek bir ürün veya hizmetle sınırlı tutulamaz (Prahalad ve Hamel, 1990). Bu nedenle, bu tarz yeteneklerin birçok farklı ürün veya hizmete dönüşme kapasitesi bulunmaktadır.

Temel yetenekler, işletme personelinin yönetime gönüllü bir şekilde katılmasına imkân veren bir iletişim mekanizmasıdır (Prahalad ve Hamel, 1990). Jenster ve Pedersen'a (2000) göre temel yetenekler, organizasyonun farklı aktivitelerinde daha çok profesyonelleştiği ve ileride daha çok başarılar temin edebileceğini fark ettiği aktiviteler şeklinde de tanımlanabilir. Prahalad ve Hamel, (1990), yetenekleri beş temel kriter esasında ele almaktadır. Bu kriterler; bireysel yeteneklerin organizasyonel teknolojiyle ve yetenekleriyle entegre edilmesi, öğrenebilme, örgüt dışına yarar sağlayan yetenek mevcudiyeti, yeteneğin diğer örgütler tarafından zor taklit edilebilmesi ve yeteneğin farklı iş ortamlarına girilmesini kolaylaştırabilmesidir (Major vd., 2001). Temel yetenek kavramı; bilgi temelli, farklı olan ve organizasyona özel yetenekler olması nedeniyle oldukça zor taklit edilebilen kabiliyetlerden ve değerli olan varlıklardan oluşmaktadır (Pitt ve Clark, 1999). Leonard-Barton (1992) temel yeteneklerin bilgi yönüne ve öğrenme ile ilişkilerini vurgulamış ve bir işletmede meydana gelmesi için dört temel boyutta incelenebileceğini söylemiştir. Bu boyutlar; personel bilgisi ve beceriler, teknik sistemler, bilginin meydana gelmesine katkıda bulunan yönetim sistemleri ve bilgi yönetimini oluşturma ve kontrolüne imkân sağlayan değerler ve normlardır (Leonard-Barton, 1992). İşletmelerin ellerinde bulundurdukları temel yeteneklerin, rekabetçi avantaj sağlama açısından önemli faydaları bulunmakta olup, bu yetenekler örgütsel hedefleri de doğrudan etkileyebilmektedir (Mooney, 2007). Temel yeteneklerin; organizasyon için değerli olan, oldukça kıt, kolay

taklit edilmesi mümkün olmayan ve zor ikame edilebilen niteliklere sahip olan yetenekler olduğu söylenebilir (Barney, 1991, s. 112).

2.2.1. Temel Yetenek Nitelikleri

Temel yeteneklerin doğru bir şekilde tanımlanabilmesi için, bu yeteneklerin niteliklerini bilmek ve hangi niteliklerin örgütsel kabiliyetlere temel yetenek özelliği kazandırdığını anlamak oldukça önemlidir. Yönetim ve strateji alanında, temel yetenek niteliklerini ortaya koyan çeşitli araştırmalar bulunmaktadır. Barney (1991), tarafından önerilen VRIO/VRIN çatısı, örgütün temel yetenek niteliklerini kuramsal bir açıyla tanımlar. Kurama göre bu nitelikler; değerlilik (*valuable*), nadir bulunurluk (*rare*), tam taklit edilemezlik (*inimitable*) ve ikame edilemezlik (*non-substitutable*) niteliklerinden meydana gelir (Barney, 1991).

Değerlilik: Bu nitelik; işletmenin müşterileri, dış çevresi ve diğer sektörler açısından değerli olduğunu açık bir şekilde ifade eden yetenekleri ifade eder. Bu tarz bir yeteneği değerli kılan, bu yeteneğin organizasyona özgü yetenekler olması ve müşteri tarafından sıradan bir yetenek gibi algılanmamasıdır. Müşteri gözünde değerli olan bir temel yeteneğin, aniden ortadan yok olması veya bitmesi imkansızdır. Bir temel yeteneğin değerliliği, ilgili yeteneğin uzun bir süre içinde sürekliliğini muhafaza edebilmesine bağlıdır (Grant, 1991).

Nadir Bulunurluk: Nadir bulunurluk, örgütte mevcut olan yeteneğin yer aldığı endüstri içinde hiç olmaması veya oldukça az bulunması durumunu ifade eder. Bir kaynak, rakipler arasında ne kadar kıt ise, o kaynağın nadir bulunur temel yeteneklerden birisi olduğunu söylemek mümkündür. Bu tarz kaynak veya kabiliyetlerin farklı örgütlerde de bulunması, örgütün rekabetçi avantaj oluşturma gücünü azaltmaktadır (Harrison v.d., 1991). Örgütlerin kabiliyetlerinin az bulunurluk çerçevesinde incelenmesinde sorulması gereken, bu kabiliyetin başka rakip organizasyonlarda bulunup bulunmadığı sorusudur. Temel yeteneklerin nadir bulunurluk niteliğine örnek verilecek olursa, akla ilk gelen isimler NEC ile AT&T işletmeleri olacaktır. Bu işletmelerin temel yetenekleri, diğer işletmelerle kıyas edildiğinde oldukça kıt bir niteliğe sahiptir. Bu nedenle bu tip örgütler az bulunurluk niteliği gereği, diğer firmalara kıyasla daha fazla sürdürülebilir rekabet avantajına sahiptir (Campbell ve Luchs, 2002).

Taklit Edilemezlik: Bu niteliğin en önemli özelliği, işletmenin sahip olduğu bir becerinin veya kabiliyetin taklit edilmesinin olanaksız veya maliyetli olmasıdır. Fiziksel çalışma ortamları veya teknolojik hususlar gibi birçok maddi hususların taklit edilebilmesi oldukça kolayken; örgütsel kültür, ekip çalışmasına yatkınlık benzeri yeteneklerin taklidi oldukça zordur. Taklit edilemezlik; nedensel belirsizlik, sosyal karmaşıklık ve tarihsel bağımlılık alt boyutları çerçevesinde de ele alınabilmektedir. Bir yeteneğin temel bir yetenek olduğunun delillerinden bir diğeri de, o yeteneğin firma içindeki oldukça fazla bireyde bulunuyor olmasıdır. İşletme içindeki bu tarz bir bütüncül yapı, başarısını tarih içindeki birikiminden almaktadır. Bir işletmenin başka bir işletmenin sahip olduğu yeteneği kolaylıkla öğrenebilmesi, bu niteliğin temel bir yetenek olması özelliğini oldukça zorlaştıran bir durumdur. Yeteneğin temel bir yetenek olarak kabul edilebilmesi için, uzun bir zaman kolaylıkla taklit edilememesi gerekir. İşletme yönetimlerinde verilen küçük kapsamdaki kararların, büyük kapsamdaki kararlara kıyasla taklidi oldukça zordur. Rakip işletmeler başka bir işletmenin vereceği büyük kapsamdaki kararları kolay bir şekilde taklit edebilirken, küçük kapsamlı kararları yeterince izleyemedikleri için, bu çerçevede oluşan temel yetenekler kolaylıkla kopyalanamamaktadır (Campbell ve Luchs, 2002). Örgütteki bazı kabiliyetlerin rakip işletmeler tarafından kolaylıkla görülebilmesi de bu yeteneklerin taklit edilmesini oldukça zor bir hale getirerek, bu kabiliyetlerin temel yetenek özelliği kazanmasına vesile olur. Rakip işletmeler, temel yeteneklerin var olduğunu hissetmekle birlikte, kolay bir şekilde takip edememektedir (Grant, 1991, s. 125).

Taklit edilemezlik niteliği üç temel açıdan incelenebilmektedir. Bu açılar; yol bağımlılık, nedensel belirsizlik ve ekonomik caydırıcılık olarak tanımlanır.

Yol Bağımlılık: Bir işletmeyi rakip işletmelerden ayıran en önemli unsurlardan birisi, örgütsel yeteneğin kolay bir şekilde çözümlenememesi veya aynı tip kaynaklarla yeniden üretilmesinin zor olmasıdır. Başka bir ifadeyle, işletmenin sahip olduğu temel bir yeteneği taklit etmeye çalışan başka bir işletme, bu yeteneği taklit edebilmek için tüm tarihsel birikim sürecinden yeniden geçmelidir. Bu açıdan bakıldığında, tersine mühendislik araştırmaları taklit için olanak sağlamadığında, bu yeteneğin bir temel yetenek olduğu kesinleşir. Çünkü taklit etmek amacıyla yapılan tersine mühendislik çalışmalarının pahalı olması ve fazla

süre gerektirmesi, taklit etme isteğinden vazgeçmeye ve rakip işletmenin bu yeteneği kendi işletmesine kopyalayamamasına sebep olmaktadır. Örgütlerin parasal değeri yüksek, önemli bir araştırma-geliştirme potansiyeline sahip ve birikimli bir tarihsel süreç gerektiren süreçlerini, yol bağımlı (*path-dependent*) süreçler olarak tanımlamak mümkündür (Taymaz, 2001). Bir örnek vermek gerekirse; kahvaltılık sektöründe dünya çapında bir tanınırlığı olan Kellogg's firmasının en önemli temel yeteneğinin, şirket içinde gerçekleştirilen her bir süreç adımını yol bağımlı ve birikimsel olarak geleceğe taşıma çabası olduğu söylenebilir (Javidan, 1998, s. 67).

Nedensel Belirsizlik: İşletmenin kaynaklarıyla kabiliyetlerinin taklit edilmesini zorlaştıran bir diğer sebep, yeteneğin neden ve sonuç ilişkisinin ana nedenlerinin açığa çıkarılmasında yaşanan zorluklardır. Bu durumda ortaya çıkan nedensel belirsizlik, örgütsel kaynak ve becerilerin kopyalanmasını zorlaştırmakta ve işletme için oldukça önemli bir rekabet avantajı oluşturmaktadır. Nedensel belirsizlik durumu, aktiviteler ve bu aktivitelerin sonuçları arasında nedensellik ilişkisi kurulmasını imkânsız bir hale getirmekte ve üretim kaynaklarının hareketliliğinin diğer şirketler tarafından açık bir şekilde izlenmesini önemli ölçüde engellemektedir (Reed ve Defillippi, 1990). Rakip işletme, ilgili temel yeteneği ancak tersine mühendislik yapmak suretiyle nedensellik ilişkilerini anlayarak taklit edebilir (Javidan, 1998, s.67). Yeteneklerde bulunan örtük bilgi, dışarıdan gözlenenin çok daha fazlasını içerebilir. Bu sebeple, şirket aktivitelerinde nedenler ve sonuçları arasında mantıklı bir ilişki kurmak oldukça zor hale gelir (Reed ve Defillippi, 1990). Temel yetenekler içinde yer alan örtük bilginin fazlalığı, bu bilginin taklit edilmesini zorlaştırır. Bu durumda, neden ve sonuç ilişkileri bütünüyle çözümlenemediği için, temel yetenek olarak ifade edilebilen bu yeteneği kolayca taklit etmek de olanaksız bir hale gelir.

Ekonomik Caydırıcılık: Rakip firmalar; örgütün temel yeteneğini taklit edebilme gücüne sahip oldukları halde, taklit etme faaliyetinin ekonomik olarak çok fazla maliyet getirmesi nedeniyle bu fikirlerinden vazgeçerler. Ekonomik caydırıcılık nedeniyle, temel yeteneğin sürekliliği sağlanabilir.

İkame Edilemezlik: Bu nitelik, işletmede mevcut olan bir temel yeteneğin bir benzerinin olmamasını tarif eder. İkame edilemezlik niteliğinin en belirgin özelliği, işletmenin bu temel yeteneğinin öne çıkarılarak, alternatifler karşısında rekabetçi bir avantaj kazanılmasıdır. Kısacası bir işletmenin kaynak bazlı stratejisinin temelinde, örgütsel kaynaklarının heterojen olması ve kaynakların mobil olmaması yatmaktadır. Bu bağlılık, makalede adı geçen dört nitelik açısından işletmeye sürdürülebilir rekabetçi üstünlük sağlar. İşletmeyi diğerlerinden farklı kılan şey, kendisine has varlıkları ve yetenekleridir. Temel yetenek tabanlı stratejiler, bir işletmenin kendi varlık ve yeteneklerini detaylı bir şekilde incelemesine ve işletme kaynaklarını daha etkili bir şekilde kullanmasına olanak verir.

2.2.2. Temel Yetenek Nitelikleri

Temel yetenek ana bileşenleri; kaynaklar (*resources*), kabiliyetler (*capabilities*) ve yetenekler (*competencies*) şeklinde kategorize edilmektedir (Barney, 1991; Javidan,1998).

İşletme varlıkları denilince, örgüt tarafından üretilen ürün ve hizmetlerde faydalanılan maddi/ maddi olmayan bütün hususlar akla gelir (Barney, 1991). Kabiliyetler, işletmenin varlıkları kullanma derecesini tanımlar ve işletmenin işlevsel seviyelerinde uygulanır (Javidan, 1998, s.62). İşletme varlıklarını etkin bir iletişim vasıtasıyla kullanma ve hedeflere uyumlu aktiviteleri dönüştürebilme kapasitesine “*yetenek*” adı verilir. İşletmenin sahip olduğu yetenekler; fonksiyonel seviyelerde uygulanan kabiliyetlerin, stratejik iş birimleri (SBU) temelinde yaygınlaştırılmasıyla faydaya dönüşür. (Barney, 1991; Javidan, 1998). Temel yetenek ise, SBU'lar (Stratejik İş Birimleri) içinde uygulanan kabiliyetlerin etkileşimiyle meydana gelir.

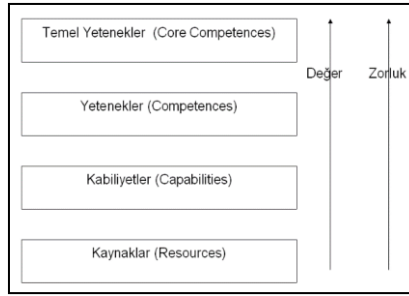
Temel yeteneklerin ortaya çıkarılmasında iş birlikleri, bilgi, süreç etkileşimleri, ustalık, iletişim gibi hususlar oldukça önemlidir. Temel yeteneklerin meydana gelişi; bu yeteneklerin değerli olmasına, kıt bir şekilde bulunmasına, taklit edilememesine ve ikamesinin zor olmasına bağlıdır. İşletmeye rekabet etme avantajı kazandırabilecek temel yeteneklerin tanımlanması için detaylı iç çevre analizlerinin yapılması gerekir. İşletmedeki temel yeteneklerin belirlenmesinde kullanılan metotlardan olan VRIN çatısı analizleriyle belirlenebilecek temel yeteneklerin, işletme dışı koşullara uyumlandırılması ile devamı sağlanabilir (Barney, 1991). Temel yeteneklerin sürdürülebilir olması için, yapının temel yeteneklerle ilişkili hale getirilmesi gereklidir. Aynı zamanda; temel yetenek temelli stratejilerin değişen çevre koşullarıyla uyumlu hale getirilmesi oldukça önemlidir.

2.2.3. Temel Yetenek Nitelikleri

Temel yetenekleri oluşturan bileşenler incelendiğinde, bu bileşenlerin birbirlerini hiyerarşik olarak bütünledikleri gözlenmektedir (Javidan, 1998, s.62). Bu hiyerarşi doğrultusunda gerçekleştirilecek analizler, işletmenin temel yeteneklerinin doğru bir şekilde belirlenmesine önemli katkılar sağlar.

Şekil 1’de verilen yetenek hiyerarşisinin en alt basamağında örgütsel kaynaklar bulunur. İşletme, örgütsel kaynaklarını kullanabilme durumuna göre hiyerarşide üst bir seviyeye yükselerek “kabiliyet” düzeyine ulaşır. Kabiliyetler, işletmedeki işlevsel düzeylerde gerçekleşir. Kabiliyetler, SBU içinde kullanıldıkça “yetenek” kavramı gündeme gelmeye başlar. Meydana gelen bu örgütsel yetenekler “değerli”, “nadir bulunur”, “taklit edilemez” ve “ikame edilemez” nitelikteyse “temel yetenekler” kavramı gündeme gelir ve bu temel yetenekler işletmeye sürdürülebilir rekabet üstünlüğü kazandırır.

Temel yetenekler işletmenin bütününe kapsayan ve çalışanlar tarafından içselleştirilen yetenek havuzu özelliği taşır. Temel yetenekler, Şekil 1’de verilen hiyerarşik yapının en üst seviyesinde bulunduğundan, içinde işletmenin bütün kaynaklarını, kabiliyetlerini ve yeteneklerini içinde barındırır (Javidan, 1998.s.62).

Şekil 1. Yetenek Hiyerarşisi (Javidan, 1998, s.62)

3. Ar-Ge Performansı

Araştırma ve geliştirme performansının istenilen doğrultuda ölçülmesi, teknoloji ve Ar-Ge yönetimi aktiviteleri için hayati bir öneme sahiptir. Araştırma ve geliştirme çalışmalarında karşılaşılan en önemli sıkıntıların başında, bu tip aktivitelerin geniş kapsamlı olması, yüksek maliyetli olması ve işletmeye olan getirisinin uzun bir döneme yayılması gelmektedir. Bu tip sorunların en aza indirilmesi ise, araştırma ve geliştirme yönetimi aktivitelerinin etkinliğine ve Ar-Ge’ye yönelik performans ölçümlerinin kalitesine bağlıdır. Araştırma ve geliştirme çalışmaları, niceliksel ve niteliksel değerlendirmelerle ölçülebilen aktivitelerden meydana gelmektedir. Araştırma ve geliştirme kapsamındaki temel araştırmaların performansının belirlenmesinde genelde nitel yöntemleri kullanmak daha uygun görünmektedir. Ürün geliştirme ve süreç iyileştirme aktivitelerinde ise nicel yöntemler daha fazla kullanılır. Araştırma ve geliştirme aktivitelerinin genelde yüksek maliyetle yapılabilir olması, bu tip aktivitelerde performans değerlendirmelerinin sürekli bir şekilde yapılmasını gerektirir. Araştırma ve geliştirmeye yönelik performansın belirlenmesinde, temel performans kriterleri ortaya konulmakta ve araştırma ve geliştirme aktiviteleri bu kriterler temelinde ele alınmaktadır. Ar-Ge’ye yönelik performans kriterleri belirlenirken; kriterlerin ölçülebilir, detaylı, karşılaştırma yapılabilir, sürekli, sade, anlaşılabilir ve örgütün temel stratejileriyle uyumlu bir mantıkla hazırlanmasına dikkat edilmelidir.

Araştırma-geliştirme performansının önemli göstergelerinden birisi, işletmenin patentleridir. Ar-Ge yapan işletmelerin patent başvurusu sayısı, işletmenin Ar-Ge performansı için önemli bir göstergedir. Günümüzde araştırma ve geliştirme aktivitelerine yeterli zamanı ayırabilen ülkelerdeki, patent başvuru sayılarının da oldukça fazla olduğu bilinmektedir (Kalça ve Atasoy, 2008). Yazında, araştırma ve geliştirme performans ölçümü birçok araştırmacı tarafından değişik bakış açılarıyla gündeme getirilmiştir. Bahsi geçen çerçevede bütüncül bir ortak görüş bulunmamakla beraber, araştırma ve geliştirme yapan işletmelerdeki performans ölçümlerinde, işletmenin dış çevresini temel alan bir yaklaşımın ön planda bulunduğu dikkat çekmektedir (Ojanen ve Valua, 2003). Tablo 1’de, bu kapsamda gerçekleştirilen araştırmalar açıklamaları ile sunulmuştur:

Tablo 1: Araştırma ve Geliştirme Performansına Yönelik Literatür Analizi

Araştırmacılar	Açıklama
Brown ve Svenson (1988)	Yazarlar; sistemi girdiler, kabul edilen sistem, süreç içi ölçümler, sistem işletimi, çıktılar ve çıktılar şeklinde tasnif ederek, araştırma-geliştirme verimliliğini ölçmek amacıyla bir modelleme yapmıştır.
Cordero (1990)	Akademisyenler; metrikleri, teknik-ticari birim kaynakları, teknik ve pazarlanabilir çıktılar olarak tasnifleyerek, inovasyon performansını ölçmek amacıyla bir model ve ölçüm sistemi oluşturmuşlardır.
Brown ve Gobeli (1992)	Bu çalışmada, araştırma ve geliştirme süreçlerinin farklı aşamaları kapsamında tanımlayıcılar ortaya konulmaktadır. Yazarlar araştırma ve geliştirme aktivitelerinin hiyerarşik yapısı için 3 ana düzey belirtmektedir. Bu düzeyler; bölümsel hedefler, projelerin yönetimi ve araştırma –geliştirme aktiviteleri ile süreçlerdir. Ana düzeyler, ölçümleme yapmanın mümkün olduğu önemli aktiviteleri kapsamaktadır.
Hultink ve Robben (1995)	Araştırma, Hollanda’da gerçekleştirilen anket uygulamasına ve literatür inceleme çalışması esasında yapılmıştır. Sonuç olarak, ölçüm metriklerinin başarı ve başarısızlık durumlarını ortaya koymak için 5 temelsınıflandırma belirlenmiştir. Bu sınıflandırma; işletme faydasını ölçülmesi, araştırma ve geliştirme programı seviyesindeki ölçümler, ürün seviyesindeki ölçümler, durum performansı ve ürünün müşteri tarafından kabul edilmesi kapsamındaki ölçümlerdir.
Tipping ve arkadaşları (1995)	Araştırmacılar, teknoloji değer piramidi kullanarak, toplam 165 sanayi bünyesinde elde ettikleri metrikleri değerlendirmeye tabi tutmaktadır. Toplam 33 temel ölçüm üzerinden, önemli olan ve öncelikli bulunan onbir temel ölçüm seçilmiştir.
Schumann ve diğerleri (1995)	Bu araştırma; süreç, insan, çıktı, iç ve dış müşteri ve toplumsal esaslardaki araştırma-geliştirme süreçleri elementlerini temel almakta ve kalite bazlı bir yapı önermektedir.
Ellis ve Curtis (1995)	Bu çalışmada, çevrim süresi ve finansal performans ile eşleşen anket analizlerinden elde edilen bulgular anlatılmaktadır. İnovasyon değer zincirinde bulunan üç çevrim zamanı ile müşteri çevrim zamanı, araştırma-geliştirme için harcanan süre ve pazar için ürün geliştirme çevrim süresi olarak ifade edilmiştir. Araştırmadan elde edilen sonuçlar, çevrim zamanındaki finansal iyileşmenin önemli oranda azaldığını göstermiştir.
Cooper ve Kleinschmidt (1996)	161 fonksiyonel birimin kıyaslanmasına yönelik araştırma, iş birimlerinin yeni ürün geliştirme çabaların yüksek bir verimle nasıl olacağını gösteren on temel performans ölçümünü içermektedir.
Griffin ve Page (1996)	Araştırma, proje seviyesindeki metrikleri müşteri bazlı metrikler, finansal ve teknik performans başarıları olarak incelemektedir. Başarılı metriklerin kullanım ortalamaları bir projenin temel stratejisine göre belirlenmektedir.
Leeve diğerleri (1996)	Bu araştırma, araştırma-geliştirme sistem aşamalarındaki denetleme kriterlerini ve bu denetlemelerin işleme alınmasıyla ilgili enformasyonu kapsamaktadır. Adı geçen araştırma-geliştirme sistemi safhaları; girdiler, çıktılar ve sonuçlardan meydana gelmektedir. Toplamda 15 kriterlik bir metrik şeması, 28 sanayi işletmesinden alınan yanıtlar çerçevesinde ele alınmaktadır.
Werner, B.M. ve Souder, W.E. (1997a)	Yazarlar, Almanya ve Amerika’da bulunan işletmelerde araştırma ve geliştirme uygulamalarını ele aldıkları çalışmada, nicel çıktı metriklerin Amerika’da daha yaygın olarak kullanıldığını, aynı zamanda Almanya’daki yöneticilerin araştırma ve geliştirmeye yönelik metriklerde daha basit olan girdi ölçümleri tercih ettiklerini göstermektedir. Araştırma, ülke ve endüstri bazındaki temel metrikleri de raporlamaktadır. Ele alınan sanayiler: danışmanlık, petrol otomotiv, havacılık, madencilik, kimya, elektronik, kimyasallar ve telekomünikasyon sektörlerini içermektedir.
Meyer ve diğerleri (1997)	Yazarlar, araştırma ve geliştirme performansına yönelik metrikler için etkinlik ve verimlilik temelli bir platform önermektedir. Bu çerçevede, ürünlerin ekonomik yararı, geliştirme maliyetine kıyasla üründen elde edilen gelirler gibi nicel verileri içermektedir.
Hauser ve Zettelmeyer (1997)	Akademisyenler, projelerin ana karakteristiklerine odaklanmak amacıyla değişik süreçleri ele almak için kademeliendirme metaforundan yararlanmıştır. İlk kademe, temel araştırma şeklinde belirlenmiştir. Bu ilksafhada temel bilimler ele alınmıştır. Bu kademe, işletmenin farklı birim için odaklanabileceği gibi, yeni birimlere de uyarlanabilmektedir. İkinci kademe, işletmenin temel teknolojik yetenekleriyle, bu aktivitelerinin bir karşılaştırmasını sağlamaktadır. Üçüncü kademe ise; müşterinin, işletmenin ve fonksiyonel bölümlerintaleplerini hızlı bir şekilde yanıtlamak üzere, belirli tipteki projelere odaklanılmaktadır. Bu çalışma, araştırma ve geliştirme ölçümlerinin oluşturulmasında nitel-nicel metotlara başvurmaktadır.
Kerssens-van Drongelen ve Bilderbeek (1999)	Yazar tarafından ortaya konulan yapı, bir araştırma-geliştirme bölümü ile ortalama bir araştırma-geliştirme bölümünün performansını karşılaştırmalı olarak incelemektedir. Bu açıdan, on temel araştırma-geliştirme faaliyeti, 6’lı bir sakalada ele alınarak değerlendirilmektedir. Elde edilen ortalama sonuçlar, gerçek dünya örnekleriyle karşılaştırmalı olarak ele alınmaktadır.
Driva ve diğerleri (2000)	Bu araştırma kapsamında, uygulayıcıların ve akademisyenlerin ölçüm önerileri arasındaki temel yaklaşım farklılıkları ele alınmıştır. İşletmeler, zaman, maliyet ve kalite ile ilgili metrikleri önerirken; akademisyenler, daha çok tasarım ve geliştirme safhalarındaki müşteri temelli kullanım metriklerine ihtiyaç duymaktadır.

Kim ve Oh (2002)	Bu araştırmadaki tasnifleme, Kore'deki araştırma ve geliştirme performans metrik sistemlerini içeren bir anket uygulamasıyla, araştırma ve geliştirme tipleri arasında gerçekleştirilmiştir. Meydana getirilen araştırma ve geliştirme tipleri, temel araştırma-geliştirme, uygulamalı araştırma-geliştirme ve ticari araştırma-geliştirme olarak ortaya konulmuştur.
Bremser ve Barsky (2004)	Bu araştırma, araştırma-geliştirme performans metriklerinde kurumsal karne pratiklerine vurgu yapmaktadır.
Fey ve Birkinshaw (2005)	Bu araştırma, araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin yönetim modunun belirlenmesinin, yeni fikirlere açıklık ve bilginin kodlanması bakımından, araştırma-geliştirme performansına hangi etkilerinin olabileceğini incelemektedir.
Chiesa ve diğerleri (2007)	Bu araştırma, araştırma ve geliştirme aktiviteleri için performans metrikleri sisteminin tasarlanmasındaki sorunlara değinmektedir.
Asakawa ve diğerleri (2010)	Bu araştırma; laboratuvarlardaki açık inovasyon politikalarının, laboratuvarlar arasındaki dış iletişimlerle Ar-Ge performansının nasıl etkilenebileceğini araştırmıştır.
Lazzarotti ve diğerleri (2011)	Bu makalede, araştırma-gelişmeye yönelik performans ölçümü kapsamında kurumsal karne bazlı bir bakış açısı ele alınmaktadır.
Hung ve diğerleri (2013)	Bu makalede, gruplardaki iletişim yöntemleriyle akademik araştırma-geliştirme performansı arasındaki ilişkiler ele alınmıştır.
Martin (2016)	Bu makale, araştırma-geliştirme ve inovasyon politikalarına yönelik enstrümanları esas alan literatürü incelemekte ve öneriler vermektedir.

3.1. Teknoloji Değer Piramidi

Teknoloji Değer Piramidi (TDP), araştırma ve geliştirme yapan işletmelerin performansını değerlendirmek için gerekli olan metrikleri hiyerarşik açıdan inceleyen ve araştırma-geliştirme performans metrikleri çerçevesinde oldukça anlaşılır temel sunan bir modeldir. Bu model ilk defa Tipping ve arkadaşları (1995) tarafından oluşturulmuş ve teknoloji yönetimi alanında oldukça fazla kabul görerek, araştırma-geliştirme faaliyetlerinin yönetiminde temel bir yaklaşım olarak benimsenmiştir. Teknoloji Değer Piramidi modeli, araştırma-geliştirme yapan örgütlerin performansını ortaya koymak için, yukarıdan aşağıya ve çıktılar temelli bir yaklaşım önermekte ve içinde barındırdığı metriklerle araştırma-geliştirme yapan örgütlerin kendilerini geliştirmek için ihtiyaç duyabilecekleri metrikleri belirleme olanağı sunmaktadır (Bremser ve Barsky, 2004). Bu model esasında; 5 temel hiyerarşik sınıflandırma yapılmış olup, sınıflandırma: “Değer Yaratma”, “Portföy Değerlendirmesi”, “İş ile Bütünleşme”, “Teknolojinin Varlıksal Değeri” ve “Yeniliğe Destek Veren Ar-Ge Süreçleri Pratikleri” olarak belirlenmiştir. Bu sınıflandırma, bir örgütün araştırma-geliştirme performansının belirlenerek iyileştirilmesinde önemli bir araç niteliğindedir.

Değer Yaratma: İşletmenin teknoloji geliştirmeye yönelik çalışmalarının, işletmenin büyümesi ve fayda sağlamayı sürdürmesi esasında değeriyle ilgilidir.

Portföy Değerlendirme: Araştırma ve geliştirme programının zamanlama, risk, yetenek ve aktivitelerle bağlantısına ve araştırma ve geliştirme portföyünün doğru olarak ortaya konulmasına imkân sağlar.

İşle Entegrasyon: Yapılan aktivitelerin stratejiyle uyumlu olmasını, teknolojinin üretime transfer edilmesini ve çapraz ekipler şeklinde çalışmayı anlatır.

Teknolojinin Varlıksal Değeri: İşletmede mevcut olan teknolojinin varlıksal değerini ortaya koyar.

İnovasyona Destek Veren Araştırma-Geliştirme Süreç Uygulamaları: Araştırma ve geliştirme süreçlerinin işletmeye fayda verecek çıktılar üretmesini anlatır. Bu kategori, araştırma ve geliştirme aktivitelerindeki çalışan kalitesi, proje yönetimi ve liderlik müşteri memnuniyeti gibi hususlardaki pratikleri inceler (Tipping vd., 1995).

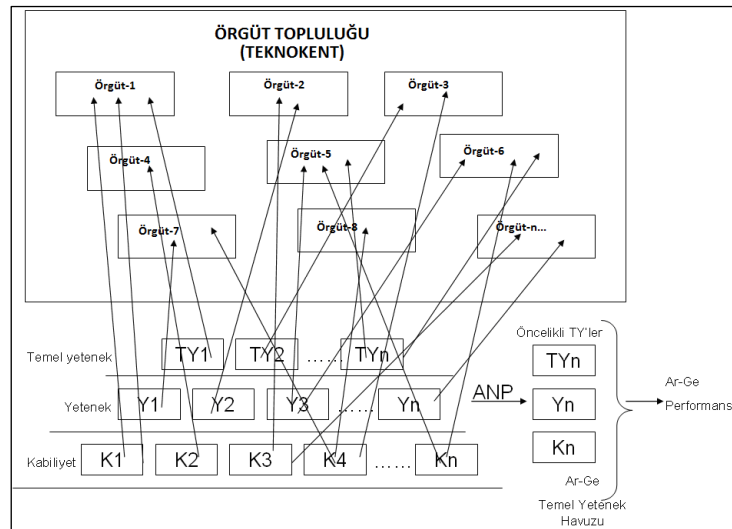
4. Temel Yetenek Tabanlı Yaklaşımların Ar-Ge Performansı ile İlişkisi: Yönetişim Modeli Önerisi

Ar-Ge performansı belirleme çalışmalarının, genellikle işletmelerin finansal ve altyapı yatırımlarına odaklandığı ve temel yetenekleri çok fazla dikkate almadığı görülmektedir. Aynı zamanda, Ar-Ge performansına yönelik ölçümlerin büyük bir bölümünün örgüt seviyesindeki verileri kapsadığı ve örgütler arası değerlendirmeler için fazla bir içerik sağlamadığı gözlenmektedir. Oysa OECD tarafından yayınlanan raporlarda en fazla önemsenen hususlardan birisi, 2011 yılından beri gündemde olan “Ar-Ge Yönetimi Ekosistemi” yaklaşımıdır. Adı geçen ekosistem yaklaşımı, Ar-Ge yapan işletmeler için temel yetenek tabanlı yaklaşımların önemini hatırlatmakla birlikte, özel sektör ile girişimcileri merkeze koymakta ve araştırma-geliştirme faaliyetlerinin yönetiminde devlet dışındaki aktörlerin de aktif olarak yer alması gerektiğine vurgu

yapmaktadır. Bir Ar-Ge örgütünün performansının, içinde bulunduğu ekosistem dikkate alınarak ölçülmesi oldukça önemlidir. Ulusal Ar-Ge performansında önemli atılımlar sağlayabilmek için; örgütsel performans belirlenirken, teknokent toplulukları içinde yer alan diğer örgütlerin bütünlük performanslarını da işin içine katmak ve ekosistem içindeki diğer aktörlerin katkılarını da dikkate almak uygun olacaktır.

4.1. Ar-Ge Yönetiminden Ar-Ge Yönetişimi'ne Doğru...

Son yıllarda çoğunlukla gündeme gelen “Ar-Ge Yönetimi Ekosistemi” mantığı, araştırma ve geliştirme politikaları için Ar-Ge Yönetimi'nden, Ar-Ge Yönetişimi'ne doğru bir geçiş sağlanmasına dikkat çekmektedir. Yönetişim ve yönetim kavramları birlikte incelendiğinde; kamu yönetimi bakış açısıyla özel sektör yönetim yaklaşımını bir araya gelmesi, kamu ve özel sektör arasındaki belirsizlik durumların minimuma indirilmesi ve birçok sistem için yeniden yapılandırmaya imkân vermesine yönelik konular gündeme gelmektedir. Yönetim konusu daha çok organizasyonel bir seviyeyi anlatırken, yönetişimde örgütler arası bir yaklaşım hissedilir. Yönetişim olgusu, kamu ve özel sektör gibi temel aktörleri birer ortak gibi kabul etmekte ve ileri düzey bir yönetimin ancak bu ortakların sistemli ve stratejik iletişimden oluşan bir yönetme ve denetleme mekanizmasıyla mümkün olabileceğini savunur (Özer, 2006, s.60). Ar-Ge Ekosistemi mantığı ise, özellikle teknokentlerde gerçekleşen Ar-Ge aktiviteleri için değişik stratejilerin oluşturulabileceği bir Ar-Ge yönetişimi mantığını aklı getirmektedir. Bu konu, hali hazırdaki Ar-Ge politikalarında önemli iyileştirmeleri sağlayabilecek ve teknokent toplulukları için Ar-Ge'ye yönelik performans belirleme araştırmalarını örgütsel bir seviyeden örgütler arası seviyeye çekebilecektir. Bu kapsamda stratejik pratiklerin kaynak temelli bir bakışla temel yetenek temelli stratejilerden yararlanılarak yapılabileceği değerlendirilmektedir. Çünkü teknokentlerde olduğu şekilde birbirine benzer aktiviteleri yapan işletmelerin sahip olduğu yeteneklerin, teknokentler içindeki değişik işletmelerde ortak şekilde bulunma olasılığı oldukça yüksek görünmektedir. Teknokent toplulukları içindeki işletmelerin ortak ve öncelikli temel yeteneklerinin analiz edilerek, ortak havuzlarda ve Ar-Ge yönetişimi yaklaşımıyla yönetilmesi, ele alınan teknokent topluluğunda oldukça yüksek bir sinerjiye ve performansa vesile olabilir. Teknokentlerde uygulanabilecek temel yetenek temelli yaklaşım sayesinde işletmelerde ortak ve öncelikli olan kabiliyet, yetenek ve temel yeteneklerin ortaya konulması ve Ar-Ge örgütleri için ortak ve öncelikli temel yetenek envanterinin meydana getirilmesi mümkündür. Bu şekilde, işletmelerin temel yeteneklerinin Ar-Ge performansına etkisinin kuramsal bir çerçevede analiz edilebileceği ve kaynak bazlı analizlerle işletmelerden bağımsız temel yetenek havuzlarının oluşturularak, Ar-Ge performansında hızlı ve ani ilerlemelerin sağlanabileceği değerlendirilmektedir. Anlatılan hususları şematize eden bir model Şekil 2'de verilmiştir:

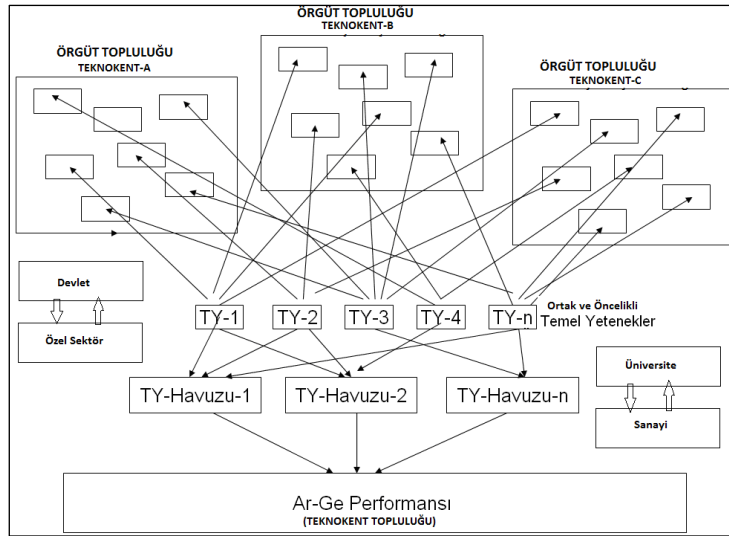
Şekil 2. Temel Yetenek Tabanlı Ar-Ge Yönetimi Modeli (Teknokent Düzeyi)

Şekil 2’de bir TGB’de (Teknoloji Geliştirme Bölgesi) bulunan Ar-Ge işletmelerinin; kabiliyet, yetenek ve temel yeteneklerinin ortaya konulması, ANP (Analitik Ağ Süreci) yöntemi ile öncelikli ve ortak olan kabiliyetlerinden, yeteneklerinden ve temel yeteneklerinden oluşan bir temel yetenek havuzunun (envanterinin) meydana getirilmesi ve temel yetenek havuzu ile Ar-Ge’ye yönelik performans ilişkisine yönelik bir model sunulmuştur.

Şekil 2’deki Ar-Ge yönetimi modeli doğrultusunda; öncelikli ve ortak temel yeteneklerin analiz edilerek tanımlanması ile, her bir teknokent için meydana getirilebilecek temel yetenek havuzlarının, sonrasında teknokentler arası bir düzeye çekilerek Ar-Ge politikalarının temel yetenek bazlı bir stratejiyle güncellenmesine olanak sağlayabilecek biçimde tasarlanabileceği ve etkili bir Ar-Ge yönetimi için temel olabilecek bu öneriyle, ulusal Ar-Ge performansında önemli ilerlemelerin yaşanabileceği değerlendirilmektedir.

MÜSİAD’ın 2012 yılında yayınladığı raporlarında yayınlanan ve küresel rekabet kapsamında Ar-Ge ve inovasyon açısından belirlenebilecek stratejiler kapsamında ifade edilen “yetenek havuzları kalitesi” olgusu, yenilik için gereken temel zorunluluklardan birisi olarak gündeme getirilmiştir. Ar-Ge performansını üst seviyelere çekebilmek için oluşturulabilecek yetenek havuzları, Ar-Ge işletmeleri arasında üst seviyede bir entegrasyon sağlayabilir. Böylece; mevcut Ar-Ge politikaları bağlamında gerçekleştirilen Ar-Ge yönetimi çalışmaları, işletmelerin temel yeteneklerini ve bütünleşmeyi esas alan bir Ar-Ge yönetimi mantığı ile daha etkili bir iyileştirilebilir. Önerilen modelin özel sektör ve kamu arasındaki bütünleşmeyi destekleyeceği, işletmelerin birbirleriyle iletişimini güçlendireceği, devlet tarafından yapılan Ar-Ge yatırımlarını daha verimli hale getireceği, Ar-Ge işletmelerindeki çalışanların motivasyonuna olumlu etkiler sağlayabileceği, üniversite-sanayi iş birliği çerçevesinde gerçekleşecek eğitim ihtiyaçlarını destekleyerek bu iş birliğine katkılar vereceği değerlendirilmektedir.

Şekil 3’te, yukarıda önerilen ekosistem modeli teknokent toplulukları seviyesine çekilerek şematize edilmiştir:

Şekil 3. Ar-Ge Yönetişimi Modeli (Teknokentler Arası Düzey)

Şekil 3’de verilen Ar-Ge Yönetişimi Modeli, çok sayıda teknokent topluluğunu esas almakta, önerilen ilişkiler temelinde üniversite-sanayi işbirliğine vurgu yapmakta ve her bir teknokentte mevcut olan temel yetenekleri (TY-1, TY-2, TY-3, ... TY-n) ortaya koymak ve her bir temel yetenek için ayrı bir Temel Yetenek Havuzu oluşturmaktan (TY-Havuzu-1, TY Havuzu-2, TY Havuzu-3....., TY Havuzu-n) bahsetmektedir. Teknokentler arası seviyedeki temel yetenek havuzlarında bulunacak ileri teknoloji kaynakları ve yetkin Ar-Ge personeli sayesinde; üniversite-sanayi iş birliğinin desteğiyle, Ar-Ge performansında ani ve önemli ilerlemeler sağlayabilecek Ar-Ge projeleri geliştirebileceği düşünülmektedir. Şekil 3’ de verilen modelde, bir önceki modelde ifade edilen altyapı aynı şekilde benimsenmekte ve

teknokent toplulukları çerçevesinde temel yetenek tabanlı bir entegrasyon sisteminin inşa edilmesi önerilmektedir. Bu kapsamda, öncelikli ve ortak temel yetenek tanımlama faaliyetleri tamamlandıktan sonra, temel yetenek havuzları oluşturulabilir. Böylece teknokentler arasındaki entegrasyon sorunlarının minimuma indirebilmesi ve temel yetenekler envanterinin oluşturulabilmesi mümkün olabilir. Bu tip stratejik bir kurgu içinde gerçekleştirilecek Ar-Ge projelerinin, ulusal Ar-Ge performansına hissedilir derecede katkı sağlama mümkündür. Bahsedilen Ar-Ge ekosistemi yaklaşımının doğru bir şekilde oluşturulabilmesi, firmalarda bulunan temel yetenek niteliklerinin sağlıklı bir şekilde belirlenmesine bağlıdır. Önerilen stratejik modelin, üniversite-sanayi iş birliğinin sağlanmasıyla önemli bir ilişkisinin olduğu düşünülmektedir. Önerilen model çerçevesinde, mevcut Ar-Ge yönetimi faaliyetlerine yönelik önemli iyileştirmeler gerçekleştirilebilir. Adı geçen modelin geçerliliği aşağıdaki adımlar esasında sağlanabilir:

- Veri toplama için uygun coğrafi bölgenin ve teknokent topluluğunun seçimi
- Teknokent topluluğu içindeki işletmelerin temel yetenek niteliklerinin belirlenmesi,
- Teknokent topluluğu içindeki işletmelerin ortak ve öncelikli temel yeteneklerinin ve temel yetenek niteliklerinin belirlenmesi,
- Teknokent topluluğu içindeki işletmelerin ortak ve öncelikli temel yeteneklerinin toplam Ar-Ge performansı ile ilişkisinin belirlenmesi
- Teknokent topluluğunun ortak ve öncelikli temel yeteneklerine ilişkin niteliklerinin Ar-Ge performansına etkisinin ortaya konulması.

Ar-Ge yönetimi performansını belirlemeye yönelik iyileştirme çalışmalarının, kuramsal altyapısı yüksek bir Ar-Ge yönetimi mekanizması ile gerçekleştirilebileceği ve önerilen Ar-Ge yönetim modeli ile Ar-Ge performansında önemli ilerlemeler sağlanabileceği değerlendirilmektedir. Bu çalışma, temel yetenek tabanlı bir Ar-Ge yönetimi modeliyle, Ar-Ge yönetimi performansının yükseltilmesine yönelik öngörülerini desteklemeyi amaçlamıştır. Araştırmanın esas amacı, önerilen Ar-Ge yönetimi modelini yaklaşımını destekleyebilecek ve bu konuda gelecekte yapılabilecek görgül araştırmalar için temel ortaya koymaktır. Bahsedilen bu yaklaşım çerçevesinde, araştırmanın ana önermesi aşağıdaki şekilde belirlenmiştir:

Önerme: Teknokent toplulukları bünyesinde Ar-Ge faaliyeti gerçekleştiren işletmelerin ortak ve öncelikli temel yeteneklerinin ortaya koyulması ve bu temel yeteneklerin üniversite-sanayi iş birliği çerçevesinde entegre bir şekilde yönetilmesi, teknokentler Ar-Ge yönetimi yaklaşımını benimsemesini sağlayarak, işletmelerin Ar-Ge performanslarında önemli ilerlemelere ve ani sıçramalara neden olabilir.

5. Sonuç

Bu çalışma; Ar-Ge işletmelerinin performansını ölçmeye yönelik politikaların, temel yetenekleri merkeze alan bir çerçevede iyileştirilmesine yönelik bir model oluşturmayı amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda; kaynak tabanlı kuram esas alınarak, Ar-Ge işletmelerinin ortak ve öncelikli temel yeteneklerinin Ar-Ge performansı ile nasıl ilişkilendirilebileceği tartışılmıştır. Araştırmada öncelikli olarak Ar-Ge örgütlerinin içyapılarına yönelik stratejik yaklaşımlar incelenmiştir. Aynı zamanda yönetim ve strateji yazınında Ar-Ge performansına yönelik araştırmalar kapsamında yazın taramaları yapılmıştır. Ardından, belirlenen kuramsal çerçeve temelinde temel yetenek tabanlı stratejilerin Ar-Ge performansı ile nasıl ilişkilendirilebileceğini gösteren model ortaya konulmuştur.

Ar-Ge işletmelerini rakipleri karşısında başarıya ulaştıracak en önemli faktör; içinde buldukları örgütsel toplulukla yüksek düzeyde bir bütünleşme sağlayarak, teknolojiye, bilgiye ve temel yeteneklere dayalı çalışmalar ortaya koymalarıdır. Bu entegrasyonun etkili bir şekilde sağlanabilmesi, mevcut Ar-Ge politikalarının kaynak tabanlı yaklaşımlar temelinde iyileştirilmesine bağlıdır. Ar-Ge işletmeleri için belirlenen temel politikalar, işletmelerde mevcut olan temel yetenekleri stratejik bir değere dönüştürebilmelerine imkân verecek biçimde ele alınabilir. Araştırma ve geliştirme yapan işletmeleri, insanlığa ve topluma katkı verecek yenilikleri üretecek bir olgunluk düzeyine getirebilmek için; temel yetenek bazlı bir Ar-Ge yönetimine geçilmesinin uygun olacağı değerlendirilmiştir. Araştırma kapsamında; bahsedilen bu yaklaşımları desteklemek amacıyla, teknokent seviyesinde (Şekil 2) ve teknokentler arası seviyede yönetim modeli (Şekil 3) önerileri geliştirilmiştir. Şekil 3' de önerilen temel yetenek tabanlı Ar-

Ge yönetişimi yaklaşımıyla, teknokent topluluklarında bulunan işletmelerin performansının, kaynak ve yetenek tabanlı stratejilerle, örgütler arası bir seviyede yönetilmesine ilişkin sistematik bir yapı önerilmiştir. Bahsi geçen yaklaşımın Ar-Ge yönetimi politikalarına aktarılmasının; kaynak temelli performans sistemine geçişe imkan vereceği, kamu, özel sektör ile üniversite arasında Ar-Ge açısından sağlanması gereken entegrasyona katkıda bulunabileceği, teknokent toplulukları içinde yer alan işletmelerin birbirleriyle iletişimini kuvvetlendireceği, Ar-Ge yatırımlarını daha görünür kılacağı ve önerilen sistemin yetkin beyin gücünün performansında ve motivasyonunda önemli iyileştirmelere neden olabileceği varsayılmaktadır. Önerilen modellerin teknokent yönetimleri tarafından dikkate alınması halinde; teknokent topluluklarındaki entegrasyon ve performans sorunlarının azaltılabilmesi mümkün olabilecektir. Aynı zamanda bu modelin; Ar-Ge işletmelerinin sahip olduğu nitelikli teknolojik kaynakların ve yetkin beyin gücünün bütünlük bir şekilde kullanılmasına imkân sağlaması nedeniyle, teknokent toplulukları içinde faaliyet gösteren örgütlerin Ar-Ge performanslarında önemli artışlar sağlayabileceği değerlendirilmiştir.

Ar-Ge işletmeleri arasında yaşanan entegrasyon sorunlarını öncelikli olarak dikkate almak oldukça önemlidir. Teknokentler genelde birbirlerinden bağımsız olarak yönetilmesi sebebiyle oluşan bütünleştirme problemlerinin, Ar-Ge yönetimi performansına olumsuz etkileri bulunmaktadır. Ar-Ge işletmelerini birbirlerine yaklaştırarak, bütünlük bir şekilde yönetilmesine olanak verecek stratejiler geliştirmek gereklidir. Ar-Ge performansını etkileyen en temel faktörlerin nitelikli beyin gücü ve işletmelerde bulunan ileri teknolojik kaynaklar olduğu düşünüldüğünde, işletmelerin temel yeteneklerinin entegre edilerek yönetilmesi, Ar-Ge performansının artırılması amacına ulaşmak için atılabilecek uygun bir adımdır. Ar-Ge işletmeleri arasında yaşanan bütünleşme problemleri, iletişime ve birlikte çalışmaya imkân verecek stratejik bir yaklaşımın olamamasından kaynaklanmaktadır. Ar-Ge işletmelerinin örgüt yapısının diğer yapılarla kıyaslandığında önemli farklılıklar göstermesi sebebiyle, bahsedilen anlayışın kuramsal temelde ve insanı esas alan kaynak temelli bir bakışla değerlendirilmesi oldukça önemlidir.

Drucker'e (1996) göre Ar-Ge, teknolojiye veya ticarete yönelik stratejilerle geliştirilmelidir. Ar-Ge yönetimi stratejisinin sadece üretilen teknolojinin toplumsal katkısını dikkate alması durumunda, ticari pazardan bağımsız bir Ar-Ge çalışması söz konusu olacaktır. Ar-Ge yönetimi stratejilerinin belirlenmesi sırasında, sadece teknolojiye odaklanmak da çok doğru bir yaklaşım değildir. Yenilikçi ürünler geliştirebilmek için, üretilen teknolojinin ticarileştirilebilme yeteneğine de büyük önem vermek gereklidir. Ar-Ge yönetimi stratejisi sadece ticarete yönelik olarak belirlendiğinde ise, yenilikçi ürünün yalnızca müşteri ihtiyaçları doğrultusunda üretilmesi nedeniyle toplumsal katkının saf dışı bırakılma riski söz konusudur (Drucker, 1996). Ticari amaçlara yönelik bir strateji, yenilikçi ürün üretiminin olmazsa olmaz bir koşulu olmakla beraber, toplumsal katkı ve insanlık için fayda sağlama olgusu hiçbir zaman göz ardı edilmemelidir. Bununla birlikte; örgütün yeteneklerini dikkate almadan, sadece ticari veya teknolojik odağa bağlı kalınarak gerçekleştirilen Ar-Ge faaliyetlerinden hiçbir zaman istenen sonuçların alınamayacağı açıktır. Bu durumun, Ar-Ge politikalarının iyileştirilmesine yönelik çalışmalar sırasında dikkatle ele alınması gereklidir. Günümüzdeki Ar-Ge işletmelerinin çok büyük bir kısmı sahip oldukları temel yeteneklerin farkında bile değildir. Teknokentlerde faaliyet gösteren Ar-Ge işletmelerinin ortak ve öncelikli kabiliyet, yetenek ve temel yeteneklerinin belirlenmesi, işletmelerin Ar-Ge performansını çok daha ileri düzeylere taşıyabilir. Ar-Ge işletmelerine yönelik stratejiler, örgütlerdeki temel yetenekleri stratejik imkanlara dönüştürebilecek bir yapıda kurgulanmalıdır. Ar-Ge işletmelerini ileri düzey bir olgunluk seviyesine ulaştırabileceği düşünülen bu yaklaşımları ulusal bir boyuta taşımak için; ekosistem mantığına dayalı bir Ar-Ge yönetimi sistemine geçilmesi uygun görünmektedir. Ar-Ge yönetiminde başarı sağlamak için; örgütsel kaynakları uygun şekilde kullanma becerisine sahip olmak, bu beceriler sonucunda meydana gelen kabiliyetleri iş birimlerine sistematik olarak yaymak ve müşteri için değer taşıyan, kıt, taklidi ve ikamesi zor olan temel yetenekleri belirleyerek kurumsal stratejik yapılara uygun bilinçli yaklaşımlar geliştirilmesi gereklidir. Kaynak tabanlı kuram ve temel yetenek tabanlı stratejiler temelinde geliştirilecek bu yaklaşımların, ilgili tüm aktörleri içinde barındıran bir Ar-Ge ekosistem içinde düşünülmesi, Ar-Ge performansının artırılması önemli katkılar verecektir.

Ar-Ge politikaları bağlamında ele alınabilecek öncelikli iyileştirmelerin; Ar-Ge yönetiminde kaynak tabanlı yaklaşımların eksikliği, Ar-Ge performansının belirlenmesindeki kuramsal-yöntemsel sorunlar ve

Ar-Ge işletmelerindeki entegrasyon sorunları üzerinde yoğunlaştırılması uygun görünmektedir. Ar-Ge işletmelerinde mevcut olan stratejilerin, genelde dış çevreyi esas alması ve performans değerlendirmelerinde iç çevre analizlerinden kısıtlı bir şekilde yararlanılması, işletmelerdeki ileri teknolojik kaynakların ve yetkin beyin gücünün performans değerlendirmeleri için fazlaca dikkate alınmamasına sebep vermektedir. Oysa Ar-Ge performansı, bu tip işletmelerde görev yapan personelde mevcut olan beyin gücünün örgütün temel yetenekleri haline gelmesinden büyük oranda etkilenmektedir. Temel yeteneklerin bütünlüklü bir şekilde ele alınarak ulusal Ar-Ge politikalarına doğru bir şekilde yansıtılması halinde, ulusal Ar-Ge performansında önemli ilerlemeler sağlanabilir. Bu bakış açısı çerçevesinde ele alınması önerilen yaklaşımların ulusal araştırma ve geliştirme politikalarına yansıtılmasının, performansın artırılması açısından önem taşıdığı düşünülmektedir.

Yönetim ve örgüt alanında yapılan araştırmaların kuramsal açıdan literatüre katkısı iki temel boyut çerçevesinde değerlendirilebilmektedir (Corley ve Gioia, 2011, s.15). Bu boyutlar, çalışmanın özgünlüğüne (artımsal veya açıklayıcı) ve yararlılığına (pratik veya bilimsel olmasına) yönelik yaklaşımlardır. Bu çalışmanın özgünlüğünün, teknokent yönetimlerine yönelik katkıları açıklayıcı bir bakış açısından tanımlamasından ve bu konuda daha önce önerilen modellerden farklı olarak uygulamaya yönelik nitelikler içermesinden kaynakladığı düşünülmektedir. Çalışmanın yararlılığı noktasında ise; bilimsel bir yararlılıktan ziyade, daha çok uygulama noktasında bir yararlılık söz konusudur.

Teknokent yönetimleri olarak adlandırılan yönetsel mekanizmaların, kaynak tabanlı yaklaşımlar açısından yeniden ele alınarak, teknokentler arası entegrasyonu arttıracak politikalar ve uygulamalar eşliğinde yeni bir Ar-Ge Yönetişimi Modeli'ne doğru evrilmesi gereklidir. Bu araştırma kapsamında adı geçen modelin uygulamaya alınması; Ar-Ge ekosistemi olarak tanımlanan yapı için yeni açılımlar getirebilir ve Ar-Ge politikalarında orta vadede yapılabilecek iyileştirmeler için kuramsal ve uygulamalı bir altyapı sağlayabilir. Ar-Ge ekosistemi yaklaşımı, ancak bu aktörlerin bir arada ve belirli stratejiler temelinde entegre olarak yönetilmesi sonucu daha verimli hale gelebilir. Teknokentler topluluklarında muhtemelen dağınık bir halde sürdürülen Ar-Ge faaliyetlerinin koordinasyonunu güçlendirebilecek bir mekanizma olarak değerlendirilebilecek yetenek havuzlarının oluşturulması, işletmelerin entegrasyonunda motive edici bir güç olabilir. Bu havuzlar; öncelikli ve ulusal nitelikli kritik Ar-Ge projelerini tamamlamaya yönelik yapılar olarak görev yapabileceği gibi, farklı Ar-Ge projelerini birleştiren nitelikli çalışma alanları şeklinde de düşünülebilir. Sonuç olarak; yüksek nitelikli araştırma ortamlarının kamu-özel sektör ve üniversite iş birliğiyle tesis edilmesi, kaynak tabanlı Ar-Ge yönetişimi mantığını önemli ölçüde güçlendirebilecektir. Bu öneriler ışığında gelecek dönemlerde gerçekleştirilebilecek uygulamalar ile, Ar-Ge işletmelerinde mevcut olan kaynaklardan çok daha etkin bir şekilde yararlanma imkânı doğabilecek ve âtıl durumda olan birçok yüksek teknolojinin üretime dahil olması sağlanabilecek ve ulusal anlamda büyük önem taşıyan fakat entegrasyon ve kaynak sorunları nedeniyle sonuçlandırılmayan yüksek nitelikli birçok Ar-Ge projesinin etkili bir şekilde tamamlanması mümkün olabilecektir.

6. Extended Abstract

R&D studies are one of the most important activities that should enable the advancement of humanity and realization of social innovations. R&D organizations are among the types of organizations that take responsibility to research and develop technological innovations for appropriate markets (Abbey & Dickson, 1983). According to Yaylalı et al. (2010), R&D activities represent a high value-added transformation process in which knowledge becomes concrete products. R&D studies are carried out within the business communities called Technopark, where the infrastructure and investments required for the formation of scientific and technical knowledge are provided. It seems possible to reach extraordinary capacities in advanced R&D activities if consistent and smooth management strategies are used during R&D studies and effective coordination skills are developed among employees. Innovative products produced because of R&D studies become a potential commercial value for the organization (Katila & Ahuja, 2002). These studies are defined as all kinds of research that includes the development of skills, the development of innovative products and services, the innovation and process improvement, including innovation and process improvement, and the development of new jobs or the technology to be

used (Matheson & Matheson; 1999). Expenditures made in this field are one of the strongest variables that reveal the economic and technological development level of a country (Yaylalı et al., 2010).

Technopark communities are communication and coordination environments that enable enterprises to obtain their resources and skills from common pools and ensure that the R&D portfolio can be shared strategically and in a balanced way. R&D studies consist of strenuous activities that require patience and take quite a long time. These activities can only take place in an environment where the necessary persistence and motivation is provided, and proper communication and coordination is provided. Technopark provide communicative environments that can serve R&D organizations exactly at this point. An innovative idea that emerges during R&D studies is created by R&D specialists working in the basic research phase. The emergence of a creative idea depends on the individual's skills, abilities, and capabilities. Considering the importance of the human factor and the technological resources used in the success of R&D studies, the importance of the capabilities of R&D specialists, availability of technological resources and innovative organizational structure becomes apparent. The approaches to be developed within the framework of resource-based theory and core competence-based strategies in determining R&D management strategies can make significant contributions to increasing R&D performance. These studies, which are an inevitable element of the digital age, have become necessary for a contemporary organization to compete with other organizations and to make its production more profitable. For this reason, it is very important to be able to shape R&D management activities with the right strategies. In today's world, technology and marketing-based strategies alone are not enough for the success of an R&D organization. However, internal environment-oriented strategies are also needed. Technopark are very favorable environments for the implementation of core competence-based strategies in R&D management. Providing the knowledge and technology required for innovative products or producing innovative products through the internal coordination of existing professional knowledge will only be possible with core competence-based approaches. In our age where global competition reaches the highest levels, R&D companies have to systematically manage technology, develop marketing strategies based on coordination and communication, and develop core competence-based strategies in a way that dominates the skill and ability levels of R&D professionals. Achieving high and meaningful results in R&D performance is possible by using technological resources and capabilities with a resource-based approach and as an input for applied research in an integrated manner. R&D management strategies that need to be planned professionally are an inevitable precondition for an effective innovation management. Determining the R&D management strategies and the R&D performance to be measured based on these strategies in an accurate and integrated manner is of great importance in terms of establishing a healthy R&D policy. In this context, the development of R&D management strategies and performance-oriented principles to be implemented in Technopark communities with a resource-based approach and an integrated logic based on competence-based strategies will provide significant benefits in increasing our national R&D performance.

In this article, an R&D governance model is proposed in the context of R&D policies to develop core competence-based strategies in Technopark communities. In the study, first of all, the theoretical infrastructure of R&D management and R&D performance was examined, and the results of literature reviews for R&D performance were included. Then Technology Value Pyramid, which hierarchically explains the performance measurements of R&D organizations, is explained. To better understand the mentioned framework, the basic principles of resource-based theory and core competence-based approach have been examined. Then, by considering the relationship between basic skill-based approach and R&D performance, model proposals developed for the implementation of core competence-based strategies in Technopark were discussed with theoretical and practical examples.

Keywords: R&D Management, Strategy, Core-Competence, Technopark

Kaynakça

Abbey, A. ve Dickson, J. W. (1983). R&D Work Climate and Innovation in Semiconductors. *Academy of Management Journal*. Vol.26, No.2, 362-368.

- Asakawa, K., Nakamura, H. ve Sawada, N. (2010). Firms' Open Innovation Policies, Laboratories' External Collaborations, and Laboratories' R&D Performance. *R&D Management*, 40(2), 109-123.
- Barney, J.B. (1986). Organizational Culture can It be a Source of Sustained Advantage? *Academy of Management Review*.
- Barney, J.B. (1991). Firm Resources and Sustained Competitive Advantage. *Journal of Management*, Vol. 17, No.1.
- Barutçugil, İ. (2009). *Ar-Ge Yönetimi*, İstanbul: Kariyer Yayınları.
- Boxall, P. F. (1996). The Strategic HRM Debate and The Resource-Based View of The Firm. *Human Resource Management Journal*, 6 (3), ss. 59-75.
- Bremser, W.G. ve Barsky, N.P. (2004). Utilizing the Balanced Scorecard for R&D Performance Measurement. *R&D Management*, Vol. 34/3, 229-238.
- Brown, M. ve Svenson, R. (1988). Measuring R&D Productivity. *Research Technology Management*, 31, 4, 11-15.
- Brown, W.B. ve Gobeli, D. (1992). Observations on The Measurement of R&D Productivity: A Case Study. *IEEE Transactions on Engineering Management*, 39, 4, 325-331.
- Campbell, A. ve Luchs, K.S. (2002). *Temel Yetenek Tabanlı Strateji: Rekabetçi İş Ortamında Ayırt Edici Özellikler*, Epsilon Yayıncılık.
- Chiesa, V., Frattini, F., Lazzarotti, V. ve Manzini, R. (2007). How Do Measurement Objectives Influence the R&D Performance Measurement System Design? Evidence from a Multiple Case Study. *Management Research News*, 30(3), 187-202.
- Cooper, R.G. and Kleinschmidt, E. (1996). Winning Businesses in Product Development: The Critical Success Factors. *Research Technology Management*, 39, 4, 18-29.
- Cordero, R. (1990). The Measurement of Innovation Performance in the Firm: An Overview. *Research Policy*, 19, 2, 185-192.
- Corley, K. G. ve Gioia, D. A. (2011). Building Theory about Theory Building: What Constitutes a Theoretical Contribution?. *Academy of Management Review*, 36(1), 12-32.
- Driva, H., Pawar, K.S. ve Menon, U. (2000). Measuring Product Development Performance in Manufacturing Organizations. *International Journal of Production Economics*, 63, 147-159.
- Drucker, P.F. (1996). Gelecek İçin Yönetim. 4. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Ellis, L.W. ve Curtis, C.C. (1995). Speedy R&D: How Beneficial? *Research Technology Management*, 38, 4, 42-51.
- Fey, C. F. ve Birkinshaw, J. (2005). External Sources of Knowledge, Governance Mode, and R&D Performance. *Journal of Management*, 31(4), 597-621.
- Foss, N. J. (1996). Research in Strategy, Economics, and Michael Porter. *Journal of Management Studies*, 33, 1.
- Grant, R. M. (1991). The Resource-Based Theory of Competitive Advantage: Implications for strategy formulation. *California Management Review*. s. 125.
- Grant, R.M., (1996). Toward a Knowledge-Based Theory of the Firm. *Strategic Management Journal*, 17.
- Griffin, A. ve Page A.L. (1996). PDMA Success Measurement Project: *Recommended Measures for Product Development Success and Failure*. *The Journal of Product Innovation Management*, 13, 478-496.
- Harrison, J.S., Hitt, M. A., Hoskisson, R.E. ve Ireland R.D. (1991). Synergies and Post-Acquisition Performance: Differences Versus Similarities in Resource Allocations. *Journal of Management*, Vol. 17, No. 1.s. 173-175.
- Hauser, J. ve Zettelmeyer, F. (1997). Metrics to Evaluate R,D&E. *Research Technology Management*, 40, 4, 32-38.
- Hultink, E.J. ve Robben, H.S.J. (1995). Measuring New Product Success: The Difference That Time Perspective Makes. *The Journal of Product Innovation Management*, 12, 392-405.
- Hung, C. L., Kuo, S. J. ve Dong, T. P. (2013). The Relationship Between Team Communication, Structure, and Academic R&D Performance: Empirical Evidence of the National Telecommunication Program in Taiwan. *R&D Management*, 43(2), 121-135.

- Javidan, M. (1998). Core Competence: What Does It Mean in Practice? *Long Range Planning*, Vol:31, No:1.
- Jenster, P. V. ve Pedersen, H. S. (2000). Outsourcing-Facts and Fiction, *Strategic Change*, Vol.9, pp. 147–154.
- Kalça, A. ve Atasoy, Y. (2008). Ekonomik Büyüme Aracı Olarak Bilgi Yatırımları ve İnovasyon, *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, Cilt: III, Sayı:II, 95-110.
- Katila, R. ve Ahuja, G. (2002). Something Old, Something New: A Longitudinal Study of Search Behavior and New Product Introduction. *Academy of Management Journal*, 45(6), 1183-1194.
- Katz, R. ve Allen, T. J.(1985). Project Performance and the Locus of Influence in the R&D Matrix. *The Academy of Management Journal*, 28(1), 67–87.
- Kerssens-van Drongelen, I.C. ve Bilderbeek, J. (1999). R&D Performance Measurement: More Than Choosing a Set of Metrics. *R&D Management*, 29, 1, 35-46.
- Kim, B. ve Oh, H. (2002). An Effective R&D Performance Measurement System: Survey of Korean R&D researchers. *The International Journal of Management Science*, 30, 19-31.
- Lazzarotti, V., Manzini, R. ve Mari, L. (2011). A Model for R&D Performance Measurement. *International Journal of Production Economics*, 134(1), 212-223.
- Lee, M., Son, B. ve Lee, H. (1996). Measuring R&D Effectiveness in Korean Companies. *Research Technology Management*, 39, 6, 28-31.
- Leonard-Barton, D. (1992). Core Capabilities, Core Rigidities: A Paradox in Managing New Product Development. *Strategic Management Journal*, Summer Special Issue, 13, s.113.
- Lepak, D.P. ve Snell, S. A. (1999). The Human Resource Architecture: Toward a Theory of Human Capital Allocation and Development. *Academy of Management Review*, 24, ss. 31–48.
- Lichtenberg, F. R. 2002. Sources of U.S. longevity increase, 1960-1997, NBE. Working Paper, *National Bureau of Economic Research*, No: 8755
- Major, E., Asch. D. ve Cordey-Hayes M. (2001). Foresight as a Core Competence. *Futures* 33, pp.91-107.
- Martin, B. R. (2016). R&D Policy Instruments—A Critical Review of What We Do and Don't Know. *Industry and Innovation*, 23(2), 157-176.
- Matheson, D. ve Matheson, J. (1999). *Akıl Örgüt*, Boyner Holding Yayınevi, İstanbul.
- Meyer, M.H., Tertzakian, P. ve Utterback, J.M. (1997). Metrics for Managing Research and Development in the Context of the Product Family, *Management Science*, 43, 1, 88-111.
- Mooney, A. (2007). Core Competence, Distinctive Competence, and Competitive Advantage: What is the Difference? *Journal of Education for Business*, pp.110-115.
- MÜSİAD Araştırma Raporları. (2012). *Küresel Rekabet için Ar-Ge ve İnovasyon. Stratejik Dönüşüm Önerisi*. MÜSİAD Araştırma Raporları.
- OECD. 2011, *OECD Science, Technology and Industry Scoreboard 2011*, OECD Publishing.
- Ojanen, V. ve Vuola, O. (2003). Categorizing the Measures and Evaluation Methods of R & D Performance: A State-of-the-art Review on R&D Performance Analysis. *Lappeenranta University of Technology*.
- Özer, M. A. (2006). Yönetişim Üzerine Notlar. *Sayıştay Dergisi*, ISSN: 1300 – 1981.
- Pitt, M. ve Clarke, K. (1999). Competing on Competence: A Knowledge Perspective on the Management of Strategic Innovation. *Technology Analysis & Strategic Management*, 11(3), s.301.
- Prahalad, C.K. ve Hamel, G. (1990). The Core Competence of the Corporation. *Harvard Business Review*.
- Reed, R. ve Defillippi, R.J. (1990). Causal Ambiguity, Barriers to İmitation, and Sustainable Competitive Advantage. *Academy of Management Review*, Vol: 15, No:1.
- Rumelt, R. P. (1987). Theory, strategy, and entrepreneurship. *The Competitive Challenge*, 137(158), 1-22.
- Sanchez, R. ve Henece, A. (1997). Reinventing Strategic Management: New Theory and Practice for Competence-Based Competition. *European Management Journal*, Vol. 15, No.3.
- Schilling, M. A. ve Hill, C. W. (1998). Managing the New Product Development Process: Strategic Imperatives. *The Academy of Management Executive*, 12(3), 67-81.

Schumann, P., Ransley, D. ve Prestwood, D. (1995). Measuring R&D Performance. *Research Technology Management*, 38, 3, 45-54.

Srivastava, R. J., Fahey, L. ve Christensen, H. K. (2001). The Resource-Based View and Marketing: The Role of Market-Based Assets in Gaining Competitive Advantage. *Journal of Management*, 27, ss. 777–802.

Taymaz, E., (2001). *Ulusal Yenilik Sistemi: Türkiye İmalat Sanayinde Teknolojik Değişim ve Yenilik Süreçleri*, TÜBİTAK/TTGV/DİE, Ankara.

Tipping, J.W., Zeffren, Z. Fushfeld A.R. (1995). Assessing the Value of Your Technology. *Research–Technology Management*, 38, 22–39.

Torkkeli, M. ve Tuominen, M. (2002). The Contribution of Technology Selection to Core Competencies. *International Journal of Production Economics*, Vol: 77.

TÜBİTAK. 2004. Ulusal Bilim ve Teknoloji Politikaları, 2003-2023 Strateji Belgesi.

Werner, B.M. ve Souder, W.E. (1997a). Measuring R&D Performance – State of the Art. *Research Technology Management*, 40, 2, 34-42.

Wernerfelt, B., (1984). A Resource–Based View of the Firm. *Strategic Management Journal*, Vol.5, No. 2.

Wright, P. M., Dunford, B.B. ve Snell, S.C. (2001). Human Resources and the Resource Based View of the Firm. *Journal of Management*, Vol.27, ss. 701–721.

Yaylalı M. ve Akan Y., Işık, C. (2010). Türkiye’de Ar-Ge Yatırım Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Eş Bütünleşme ve Nedensellik İlişkisi. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, Cilt: V Sayı: II.

Türkiye’de Tamamlayıcı Sağlık Sigortaları Prim Üretimi ve Özel Sağlık Sigortaları Sistemine Katkıları Açısından Değerlendirilmesi

Burçin BAŞOĞLU*

ÖZ

Özel Sağlık Sigortası, poliçe sahibinin hastalıklar ve kazalar sonucu meydana gelen sağlık giderlerinin karşılanması için hazırlanan isteğe bağlı sağlık sigortası ürünüdür. Bu çalışmada; son yıllarda Özel Sağlık Sigortaları literatürüne giren Tamamlayıcı Sağlık Sigortaları hakkında genel bilgiler verildikten sonra Tamamlayıcı Sağlık Sigortalarının Özel Sağlık Sigortacılığı Tüm Sağlık Branşları Toplam Prim Üretimine adet ve prim üretimi bazında katkıları değerlendirilmiştir. Tamamlayıcı Sağlık Sigortaları, Genel Sağlık Sigortaları tarafından teminat altına alınmayan ya da teminat altına alındığı halde fark ücreti ödenmesini gerektiren sağlık hizmetlerinin, Özel Sağlık Sigortaları aracılığı ile sigorta kapsamına alınması ve ilave ücret ödemedi sağlık hizmetlerinden yararlanılmasını sağlayan sigorta türüdür. Bu çalışmayla Tamamlayıcı Sağlık Sigortaları ve diğer sigortacılık sistemlerinin kavramsal çerçeveleri açıklanmış ve bu uygulamaların benzer ve farklı yönleri ortaya konulmuştur. Daha sonra Tamamlayıcı Sağlık Sigortalarının yapısı, kapsamı, amacı, teminatları ve uygulama nedenleri anlatılmıştır. Türkiye’deki Tamamlayıcı Sağlık Sigortaları güncel verilerine dayanılarak sektördeki son durumu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın amacı; Türkiye’de Tamamlayıcı Sağlık Sigortaları prim üretiminin, Özel Sağlık Sigortaları prim üretimi içerisindeki payının değerlendirmesini yapmaktır. Bu amaçla 2015-30.09.2020 Tarihleri İtibarı ile Tamamlayıcı Sağlık Sigortaları prim üretimi ve Özel Sağlık Sigortaları prim üretimi verileri Türkiye Sigorta Birliği internet sitesinden temin edilerek oransal analizi ve değerlendirilmesi yapılmıştır. Değerlendirme neticesinde; Tamamlayıcı Sağlık Sigortalarının Özel Sağlık Sigortaları prim üretimine genel olarak her yıl artan oranda katkı sağladığı gözlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Özel Sağlık Sigortası, Tamamlayıcı Sağlık Sigortası, Prim Üretimi, Kamu Sağlık Harcamaları, Kayıt Dışı Sağlık Harcamaları.

Complementary Health Insurance Premium Production in Turkey and the Evaluation of Their Contributions to the Private Health Insurance System

ABSTRACT

Private Health Insurance is an optional health insurance product prepared to cover the health expenses of the policy holder resulting from illnesses and accidents. This study focuses on Complementary Health Insurances, which have recently entered the Private Health Insurance literature, and evaluates the contributions of Complementary Health Insurances to Private Health Insurance Total Premium Production of All Health Branches on the basis of number and premium production. Complementary Health Insurance is a type of insurance that provides coverage through Private Health Insurances and benefits from health services without paying additional fees for those health services that are not covered by the General Health Insurances or that require payment of a difference fee. This study outlines the conceptual frameworks of Complementary Health Insurance and other insurance systems, discusses their similarities and difference. It then analyzes the structure, scope, purpose, guarantees and application reasons of Complementary Health Insurance and evaluates the recent situation in the sector on the basis of current data on the Complementary Health Insurance in Turkey.

The central aim of the article is, thus, to assess the share of the Complementary Health Insurance Premium production in the private health insurance premium production in Turkey. For this purpose, the article analyzes Complementary Health Insurance Premium production and Private Health Insurance premium production data for the period between 2015-30.09.2020. The analysis of the data taken from the website of Turkey Insurance Association shows that Complementary Health Insurances contribute increasingly each year to Private Health Insurance premium production in Turkey.

Keywords: Private Health Insurance, Complementary Health Insurance, Premium Production, Public Health Expenditures, Unregistered Health Expenditures.

1. Giriş

Dünya’da birçok ülkede uygulanan, birincil sigorta olan kamu sağlık sigortalarının kapsamında olmayan veya kamu tarafından kısmen karşılanan giderler için maliyetleri azaltmak amacı ile ikincil sigorta programlarından olan Tamamlayıcı Sağlık Sigortalarının ortaya çıkması bireylere sağlık güvencesi sağlamaktadır. Ülkemizde Tamamlayıcı Sağlık Sigortalarına ilişkin ilk düzenleme, Sosyal Güvenlik Kurumu tarafından 28.06.2012 tarihinde yayımlanan 2012/25 sayılı Genelge ile ortaya çıkmıştır. Bu düzenleme sayesinde, sigortalıların özel hastanelerde Sosyal Güvenlik Kurumunun ödemiş olduğu tutarların üzerinde

* Öğr. Gör., Marmara Üniversitesi, burcinbasoglu79@gmail.com
Makalenin Gönderim Tarihi: 22.03.2021; Makalenin Kabul Tarihi: 03.10.2021

olan ve ek ücret ödenmesi gereken sağlık hizmetleri için sigortalıların kendisinin ödeme yapması yerine sigorta şirketlerinin ödeme yapması sağlanmıştır. Böylece, sigortalının hizmet aldığı sağlık kuruluşunun, Sosyal Güvenlik Kurumu ve sigortalının poliçesini satın almış olduğu sigorta şirketi ile anlaşmasının bulunması şartıyla, Sosyal Güvenlik Kurumunun karşılamış olduğu tutarın üzerinde kalan tutarlar, poliçede belirtilen limitlere kadar anlaşmalı sağlık kuruluşuna ödenebilecek düzeye gelmiştir. Sağlık alanındaki kamu yükünün azaltılması amacı ile Tamamlayıcı Sağlık Sigortaları çözüm önerisi olarak sunulmuştur. 23 Ekim 2013 tarihinde ise Hazine Müsteşarlığı tarafından ‘Özel Sağlık Sigortaları Yönetmeliği’ yayınlanmış ve bu yönetmeliğin 18. Maddesinde ‘Tamamlayıcı ve Destekleyici Sağlık Sigortası Ürünlerinin’ düzenlenmesine ilişkin kapsam belirlenmiştir.

Bu çalışmada Tamamlayıcı Sağlık Sigortaları prim üretiminin Özel Sağlık Sigortacılığı Tüm Sağlık Branşları Toplam Prim Üretimi içerisindeki payı değerlendirilecektir. Tamamlayıcı Sağlık Sigortalarının adet ve prim üretimi bazında, 2015-30.09.2020 Tarihleri İtibarı ile veri analizi ve son durum değerlendirmesi yapılarak, Tamamlayıcı Sağlık Sigortalarının Özel Sağlık Sigortacılığı Tüm Sağlık Branşları Toplam Prim Üretimine katkıları değerlendirilecektir. İnternet üzerinden konu ile ilgili yayınlar ve akademik çalışmalar başta olmak üzere çeşitli kaynaklar taranarak yapılan literatür taraması ile elde edilen veriler birbiriyle ilişkilendirilerek Tamamlayıcı Sağlık Sigortalarındaki gelişmeler ortaya konulmaya ve yorumlanmaya çalışılacaktır.

2. Genel Olarak Tamamlayıcı Sağlık Sigortası

2.1. Tamamlayıcı Sağlık Sigortası Tanımı

Tamamlayıcı Sağlık Sigortası, Özel Sağlık Sigortasının bir ürünüdür. Tamamlayıcı Sağlık Sigortası, Genel Sağlık Sigortası teminat paketleri içerisine dâhil olmayan ya da teminat paketine dâhil olup ancak kısmen karşılanan durumlarda bireyin cepten ödeme yapması gereken veya daha üst standartlarda hizmet almak istediği durumlarda ortaya çıkmaktadır. Kısacası, sağlık kamu kurumları tarafından kapsam dâhiline alınmayan veya kapsam dâhiline alınsa dahi bireylerin ek ücret ödemesi gereken sağlık hizmetlerinin kapsam altına alınmasını ifade eden sigorta türüne Tamamlayıcı Sağlık Sigortası denilmektedir (Serdar, 2020, s.39).

2.2. Tamamlayıcı Sağlık Sigortası Kapsamı ve Teminatı

Sağlık sigortası poliçesi; sigortalının hastalık ve kazalar sonucu oluşacak sağlık giderlerinin karşılanması için belirlenen limitler dâhilinde önceden sigorta poliçesinde belirtilen olası risklere karşı teminat altına alınmasını sağlayan bir sözleşmedir (Rubin, 2000, s.218). Sosyal Güvenlik Kurumu aracılığıyla kapsama dâhil edilen genel sağlık sigortasına sahip bireyler ve bu bireylerin bakmakla yükümlü oldukları kişiler, Sosyal Güvenlik Kurumu ile anlaşmalı sağlık hizmet sunucularından herhangi bir hizmet almaları durumunda ortaya çıkan ek ücretleri Tamamlayıcı Sağlık Sigortası yaptırarak ‘Sağlık Sigortası Genel Şartları ve Tamamlayıcı Sağlık Sigortası Özel Şartları’ kapsamında teminat altına almaktadırlar. 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu 98.maddede, katılım paylarının ödenmesi yükümlülüğünün sağlık hizmetlerinden faydalananlar tarafından yapılacağı ve bu ödeme yükümlülüğünün özel sigorta kurumları tarafından ödeme veya teminat konusu yapılamayacağı belirtilmiştir. Bu nedenle, katılım payları poliçe kapsamında değerlendirilmemektedir (Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık, 2006).

Kişilerin sağlık hizmeti aldıklarında; Genel Sağlık Sigortasının kapsamadığı hizmetler, Genel Sağlık Sigortasının katkı payı aldığı hizmetler, Genel Sağlık Sigortasının kapsamına rağmen belirli tutarın üzerinde ödeme yapmadığı hizmetler, daha lüks hizmet talepleri ya da bunlara benzer nedenlerle ödemek zorunda kalacağı tutarlar Tamamlayıcı Sağlık Sigortası teminat ve kapsamında yer almaktadır. Temel teminat paketinin kapsamı ne şekilde belirlenirse belirlensin, kamu finansmanına dayalı sistemlerde, devletin sunduğu sosyal güvence kapsamında verilen sağlık hizmetleri ile optimal şartlar arasında fark oluşması her zaman doğaldır. Oluşan bu fark hizmet alan kişi tarafından karşılanmak durumundadır. Bireyler bu farkı doğrudan finansman yöntemiyle cepten ödeme şeklinde yani kendileri karşılayabileceği gibi, bu riskini Genel Sağlık Sigortasının diğer üyeleri ile paylaşarak, sigortacılık yöntemiyle de karşılayabileceklerdir. Hizmet alan kişinin üzerinde kalan sağlık riskini, gerek teminat kapsamı ve gerekse teminat yüzdeleri açısından çeşitli paketler ile üzerine alan sağlık sigortası türü ‘Tamamlayıcı Sağlık Sigortası’dır (Tamamlayıcı Sağlık Sigortası, 2011).

Tamamlayıcı Sağlık Sigortası kapsamı, kamu sağlık sigortasınca belirlenen temel teminat paketi üzerindeki giderler ile doktor muayene ücretleri, teşhis ve tedavi giderleri, oda farkı ücretleri ve genel sağlık sigortalısının fark ücreti alınan sağlık hizmetleri için üzerinde kalan tutarları karşılamaktadır (Cihangiroğlu, 2019, s.108-109). Özel Sağlık Sigortaları geçmişten gelen hastalıkları teminat altına almamaktadır. Ayrıca sigortalının sigorta sözleşmesinin yapılması esnasında eksik ve yanlış beyanda bulunması, sigorta etik prensiplerinden 'iyi niyet prensibi'ne aykırıdır. İyi niyet prensibi, sigorta literatüründe 'ahlaki çöküntü' (moral hazard) olarak bilinen, sigorta şirketlerine doğrudan ekonomik maliyet doğuran ve dolaylı olarak sigorta kapsamına aykırı olabilecek tazminat taleplerini engellemeye yönelik bir sigorta prensibidir (Lieberthal, 2016, s.73-74).

Sigorta şirketi ve sigortalı arasında karşılıklı olarak sigorta sözleşmesinin kurulması esnasında sigortalının, sigortacıya beyan ettiği yazılı ve sözlü sağlık beyan bilgilerinin ve sigortacılık kayıtlarının sigorta şirketi tarafından sigortacının sır saklama yükümlülüğü prensibi gereğince sigortalının rızası olmadıkça hiçbir gerçek veya tüzel kişilerle paylaşılması gerekmektedir. Bu durum sigortacıya hem ahlaki olarak hem de yasal olarak bir sorumluluk yüklemektedir (Green & Rowell, 2011, s.104). Özel sağlık sigortası yaptırmak isteyen kişilerin, sigortalının sigortacıya karşı gerçeğe uygun beyan verme yükümlülüğü gereği, sigortalanmadan önce sigorta şirketlerinin hazırlanmış olduğu başvuru formunu ve sağlık bilgilendirme formunu geçmişteki ve varsa mevcut sağlık sorunlarını eksiksiz, doğru ve yazılı olarak gerçeğe uygun şekilde beyan etmeleri gerekmektedir (Pamir, 2010, s.38-41). Özel sağlık sigortaları bir zenginleşme aracı değildir. Özel sağlık sigortaları bu sebeple riskin gerçekleşmesi durumunda sigortalının sigortalanmadan önceki durumuna kavuşturulması amacını benimsemiştir (Yiğit, 2007, s.25). Sigorta şirketinin yani sigortacının da sigorta literatürüne göre sigortalıya karşı sigorta sözleşmesinin kurulması öncesinde 'aydınlatma yükümlülüğü' bulunmaktadır. Bu yükümlülük gereğince sigorta şirketi, sigortalının sigortalı olduğu süre boyunca hangi hastalıklarının teminat altına alınıp hangilerinin alınmayacağı, sigorta teminat şekli, teminat tutarları ve varsa teminat limitleri ile ilgili sigortalıyı bilgilendirip aydınlatması gerekmektedir (Marcinko & Hetico, 2006, s.155).

Sigorta şirketi fark etmeksizin tüm Tamamlayıcı Sağlık Sigortası ürünleri; Yatarak Tedavi Teminatı ve Ayakta Tedavi Teminatından oluşmaktadır. Ayrıca sigortalının bir kaza veya hastalık durumunda özel hastanelerin acil servislerinden yararlanabilmek için sigortalının sadece gitmiş olduğu özel hastaneye 15 TL'lik katılım payı ücretini ödemesi yeterlidir. Geriye kalan tüm masrafları sigorta şirketi %100 karşılamaktadır. Yatarak Tedavi Teminatı; 24 saatten az olmamak şartı ile sigortalının hastanede yatışını gerektiren durumlarda, yatış ve tedavi masrafları ile birlikte acil durumlardaki harcamaları kapsayan teminattır. Ayrıca ameliyat, ameliyat öncesi ve sonrası tetkikler, ameliyat sonrası fizik tedavi harcamaları ve rehabilitasyon, evde bakım hizmeti, tıbbi malzeme, suni uzuv ve ambulans gibi ihtiyaç duyulabilecek tüm sağlık hizmetleri Tamamlayıcı Sağlık Sigortası teminat kapsamındadır. Ancak ambulans, ameliyat, ameliyat öncesi ve sonrası tetkik, yoğun bakım, kemoterapi, radyoterapi, diyaliz ve tıbbi gözlem masrafları sigorta şirketi bazında limitsiz olup evde bakım, suni uzuv, tıbbi malzeme, fizik tedavi ve rehabilitasyon masrafları ise sigorta şirketi tarafından limitli olarak karşılanmaktadır (Tamamlayıcı Sağlık Sigortası Neleri, 2021).

Yatarak Tedavi Teminatı, sigortalı tarafından poliçe başlangıç tarihinden itibaren 3 aylık bekleme süresi doldurulduktan sonra kullanılabilir hale gelmektedir. Sigortalının bekleme süresini doldurmadan önce yatarak tedavi olması durumunda sigorta şirketi sigortalının hiçbir masrafını karşılamamaktadır. Ancak sigortalandıktan sonra acil durumlar veya kaza sonucu yaralanmalar durumunda, acil servis bölümünden hastaneye giriş yapılması halinde bekleme süresine gerek görülmeyip masrafların tamamı sigorta şirketi tarafından karşılanmaktadır. Ayrıca planlı olan ameliyatlarda hastaneye yatmadan en az 3 gün önce sigortalının sigorta şirketine hasar talebini iletmesi gerekmektedir. Ancak sigorta şirketi provizyon onayı verdikten sonra sigortalı hiçbir ücret ödmeden ameliyat olabilmektedir (Tamamlayıcı Sağlık Sigortası Neleri, 2021).

Ayakta Tedavi Teminatı; Sigortalının 24 saati aşmayan ve hastanede yatış yapmasını gerektirmeyen durumlarda kullanılan teminattır. Ayrıca doktor muayenesi, röntgen, MR, endoskopi, laboratuvar tetkikleri ve ileri tanı yöntemlerine ait giderler ayakta tedavi kapsamında karşılanmaktadır. Tamamlayıcı Sağlık Sigortası Ayakta Tedavi Teminatı, limitli bir teminat olup sigorta şirketine göre limitler değişiklik göstermektedir. Ayrıca ayakta tedavi limiti; yıllık 6, 8 veya 10 adet doktor muayenesinden oluşmaktadır.

Her bir muayene aynı zamanda tüm tanı işlemlerini, tahlilleri ve tetkikleri kapsamaktadır (Tamamlayıcı Sağlık Sigortası Neleri, 2021).

Tamamlayıcı Sağlık Sigortasında Kapsam Dışı Kalan Durumlar; Kanser, Kalp Rahatsızlıkları, Kronik Böbrek Rahatsızlıkları, Prostat Hastalıkları, Varikosel, Bel Ve Boyun Fıtığı, Diz Cerrahisi, Omuz Cerrahisi, Omurga Cerrahisi, Artroskopik Cerrahi, Endoskopik İşlemler, Safra Kesesi Hastalıkları, Safra Yolu Hastalıkları, Katarakt, Glokom Ve Tiroit Hastalıkları, Pilonidal Sinüs, Tonsilit Geniz Eti, Sinüzit, Orta Kulak Cerrahisi, Myom, Yumurタルık Hastalıkları, Meme ve Rahim Hastalıkları, Sağlık Sigortası Genel Şartları’nda Düzenlenmiş Teminat Dışı Haller, Doğum Anomali ve Hastalıkları, Genetik Hastalıklar ve Her Türlü Genetik Hastalık/Durum Araştırılması, Taranması İle İlgili Tetkikler, Her Türlü Omurga Eğriliği, Nazal Septum Deviasyonu, Konka Hastalıkları, Nazal Valv Yetmezliği, Obesite Ve Metabolik Sendrom İle İlgili Tanı, Tedavi, Komplikasyon Ve Kontrol Giderleri, Maddelerin Bağımlılığı Veya Bu Maddelerin Kullanımı Sonucu Oluşan Zehirlenme, Hastalık Ve Kazalara Ait Her Türlü Sağlık Giderleri, Psikiyatrik ve Psikolojik Bozukluklar, Göz Hastalıkları ve Doğum Kontrol Yöntemleri teminat dışıdır (Tamamlayıcı Sağlık Sigortasında Kapsam Dışı Kalan, 2020).

Sigorta şirketleri tarafından belirlenmiş, bazı hastalıkların poliçe kapsamında değerlendirilmesi için gereken süreye bekleme süresi denilmektedir. Ayrıca poliçe kapsamına hiçbir şekilde alınmayan mevcut veya oluşabilecek risklerin masraflarının karşılanmaması durumuna ise Teminat Dışı Kalan Haller denilmektedir. Tamamlayıcı Sağlık Sigortalarında ayakta tedavi de bekleme süresi uygulanmazken, yatarak tedavi teminatında genelde 3 aylık bekleme süresi uygulanmaktadır. Bekleme süresinin ne kadar süre olacağı sigorta şirketine göre değişiklik göstermektedir. Sigorta şirketleri genellikle acil durumları bekleme sürelerine dâhil etmemektedirler. Örneğin; bireyin Tamamlayıcı Sağlık Sigortası başladığı tarihten itibaren 2 ay sonra bir trafik kazası geçirip hastaneye acil giriş yaptığını da bekleme süresi uygulanmaz. Sigorta şirketi hastane masraflarını karşılar. Fakat planlı bir ameliyat olunacaksa bu ameliyatın masrafları ancak bekleme süresi dolduktan sonra karşılanmaktadır. Doğum teminatının genel kural olarak gebe kalınmadan önce alınmış olması gerekmektedir. Her sigorta şirketinin doğum bekleme süresi değişiklik gösterir. Özel Sağlık Sigortalarında bekleme sürelerinin temel mantığını, sigorta şirketlerinin sigortalı sağlık durumunu takip ettiği bir süre olarak değerlendirilmektedir (Tamamlayıcı Sağlık Sigortasında Kapsam Dışı Kalan, 2020).

Sigorta şirketleri Tamamlayıcı Sağlık Sigortasına ne kadar sağlıklı bireyler seçmeyi başarabilirse gerçekleşen hasarları da o kadar az olacaktır. Bu sayede sigortalılarına daha iyi hizmet ve imkânlar sunabileceklerdir. Aksi durumda sigorta şirketleri ne kadar sağlıklı bozuk bireyleri Tamamlayıcı Sağlık Sigortalarına alırsa ödeyecekleri hasar fazla olacağı için ürününden kazanç elde edemeyecek ve diğer müşterilerine katma değerli hizmet üretimi de o kadar zorlaşacaktır. Teminat dışı durumlar ise, sigorta şirketinin özel şartlarında ve genel şartları esasına göre belirtilmiş kapsam dışı durumlardır. Tamamlayıcı Sağlık Sigortası başladığı tarihten itibaren teminat dışı kalan durumlara ait masraflar hiçbir zaman karşılanmamaktadır (Tamamlayıcı Sağlık Sigortasında Kapsam Dışı Kalan, 2020).

2.3. Tamamlayıcı Sağlık Sigortacılığının Amacı

Tamamlayıcı Sağlık Sigortası ve Genel Sağlık Sigortasının birlikte uygulanması hem kamunun üzerinde oluşan maliyet baskısını azaltmakta hem de sosyal güvenlik kapsamında yer alan bireylerin hizmetten daha hızlı ve yüksek standartlarda yararlanmasını sağlamaktadır. Kamu genel sağlık harcamalarının artması sebebi ile artan sağlık harcamalarını azaltmak amacıyla Tamamlayıcı Sağlık Sigortası uygulamasının yürürlüğe girmesi ve bu amaçla öneri olarak Genel Sağlık Sigortasında belirli daralmaların veya prim ödeme teşviklerinin (vergi avantajı/teşviki) getirilerek bütçenin desteklenmesi hedeflenmektedir (Uzun, 2015, s.143-144).

Tamamlayıcı Sağlık Sigortası, Kamu Sağlık Sigortası tarafından karşılanmayan ya da kısmen karşılanan sağlık giderlerinin teminat altına alınmasını, kamu tarafından sağlanan teminat paketinin dışında kalan teşhis ve tedavi giderlerini, kamu sağlık sigortasının karşıladığı teşhis ve tedavi giderlerine ek olarak ortaya çıkan giderleri ve kamu sağlık sigortası katılım paylarını kapsam altına alması amaçlarını da kapsamaktadır (Türkiye İçin Tamamlayıcı ve Destekleyici, 2014).

2.4. Tamamlayıcı Sağlık Sigortası Türkiye Uygulaması ve Gelişimi

Genel Sağlık Sigortasının mevcutta bulunan sağlık sorunlarına tam olarak çözüm getirememesi ve temel teminat paketi ile optimal sağlık beklentilerini karşılamaya yetmemesi sebebiyle, kanun koyucu mevcutta

yaşanan sorunları çözümlmek ve Türkiye’ye uygun bir Tamamlayıcı Sağlık Sigortası modeli geliştirmek üzere Hazine Müsteşarlığı, Sigortacılık Genel Müdürlüğü, İstanbul Üniversitesi, Türkiye Sigorta ve Reasürans Şirketleri Birliği ve Özel Hastaneler ve Sağlık Kuruluşları Derneği’nin katılımıyla çalışma grubu oluşturulmuş ve yapılan çalışmalar sonucunda, bir rapor hazırlanmıştır. Dünya Bankası ve Avrupa Gözlemevi uzmanlarının katılımıyla, 20-21 Eylül 2012 tarihinde, Tamamlayıcı Sağlık Sigortası konusunda bir çalıştay gerçekleştirilmiştir. Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği Sağlık Çalışma Grubu (2011) kaynak sıkıntısının daralmasını olumsuz etkilerini azaltmak ve Genel Sağlık Sigortasının da sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla, dünyada uygulanan sağlık sigortacılığı yöntemlerinden birisi olan Tamamlayıcı Sağlık Sigortasına geçilmesini önermiştir. Ayrıca yüksek gelirli bireylere kamu sağlık sigortacılığında maliyet paylaşımı fırsatı verilmesi sayesinde Sosyal Güvenlik Kurumu üzerindeki fiyat ve daha kapsamlı ve kaliteli hizmet talebi baskısının azaltılması sağlanmıştır. Bu faaliyetler sonucunda; Özel Sağlık Sigortasına (Tamamlayıcı/ Destekleyici Sağlık Sigortası) sahip olan sigortalılara ait sağlık hizmet giderlerinin ödenmesinde yaşanan sorunların çözülmesi yönünde kanun koyucu Tamamlayıcı Sağlık Sigortası ile kısmi bir açılım yapmış ve Sosyal Güvenlik Kurumu tarafından yayımlanan 28.06.2012 tarih 2012/25 sayılı ‘Tamamlayıcı veya Destekleyici Sağlık Sigortası Uygulamaları’ başlıklı genelge doğrultusunda özel sigorta şirketleri ile uygulamaya geçilmiş ve böylece üçlü fatura sisteminin önü açılmıştır (Uzun, 2015, s.143-144).

Üçlü fatura sisteminin uygulanması ile 5510 sayılı kanununun 63’üncü maddesi kapsamında sunulan sağlık hizmetlerine ait olanlar kuruma; tamamlayıcı/destekleyici sağlık sigortası poliçesi kapsamında tanımlı olanların ise ilgili özel sağlık sigortası şirketine fatura edilmesi sağlanmıştır. Kanun gereği, katılım payları sigorta teminat veya ödeme konusu yapılamayacağından dolayı katılım payının hastalar tarafından ödenmesi gerekmektedir. Hazine Müsteşarlığı tarafından 23 Ekim 2013 tarihinde, ‘Özel Sağlık Sigortaları Yönetmeliği’ yayınlanmış ve bu yönetmeliğin 18. maddesinde ‘Tamamlayıcı ve Destekleyici Sağlık Sigortası Ürünleri’nin düzenlenmesine ilişkin kapsam belirlenmiştir. 5510 sayılı kanununun 98. maddesine göre, tamamlayıcı/destekleyici sağlık sigortası ile ilgili düzenleme yapma yetkisi ‘Hazine Müsteşarlığı’na verilmiştir (Uzun, 2015, s.145).

Tablo 1. Türkiye’deki Tamamlayıcı Sağlık Sigortası Uygulayan Şirketler

30.09.2020 Tarihi İtibarı İle Tamamlayıcı Sağlık Sigortası Prim Üretimi (TL) Gerçekleştiren Sigorta Şirketleri
Allianz Sigorta AŞ
Axa Sigorta AŞ
Anadolu Anonim Türk Sigorta Şirketi
Türkiye Sigorta AŞ
Bupa Acıbadem Sigorta AŞ
Mapfre Sigorta AŞ
Sompo Sigorta AŞ
Türk Nippon Sigorta AŞ
Groupama Sigorta AŞ
Demir Sağlık ve Hayat Sigorta AŞ
Ethica Sigorta AŞ
Doga Sigorta AŞ
Aksigorta AŞ
Ray Sigorta AŞ
NN Hayat ve Emeklilik AŞ
HDI Sigorta AŞ
Eureko Sigorta AŞ
Zurich Sigorta AŞ
Bereket Sigorta AŞ
Katılım Emeklilik ve Hayat AŞ
Magdeburger Sigorta AŞ
Neova Sigorta AŞ
Fiba Emeklilik ve Hayat AŞ
Unico Sigorta AŞ
Aegon Emeklilik ve Hayat AŞ

Kaynak: Türkiye Sigorta Birliği, İstatistikler, Direkt, Endirekt Primler 2020, <https://www.tsb.org.tr/resmi-istatistikler.aspx?pageID=909> (28.10.2020)

Tablo 1'de görüldüğü üzere, Türkiye Sigorta Birliği istatistik verilerinden elde edilen bilgilere göre 30.09.2020 Tarihi İtibarı İle Tamamlayıcı Sağlık Sigortası prim üretimi gerçekleştiren 25 sigorta şirketi mevcuttur.

3. Tamamlayıcı Sağlık Sigortaları İle Özel Sağlık Sigortalarının Karşılaştırılması

3.1. Tamamlayıcı Sağlık Sigortaları İle Özel Sağlık Sigortalarının Karşılaştırılması

Özel Sağlık Sigortalarının Karşılıdığı Teminatlar; Yatarak veya Ayakta Gerçekleşmiş olduklarına bakılmaksızın Kemoterapi, Radyoterapi, Koroner Anjiyografi, Diyaliz ve Böbrek Taşı Kırma (ESWL) Giderleri bu teminat kapsamında sigortanın ikinci yılından itibaren karşılanmaktadır. Sigorta yılı içerisinde 180 günü geçen hastanede yatış ve bu süre içinde 90 günü geçen yoğun bakımda yatışla ilgili tüm giderler karşılanmamaktadır. Ameliyat veya Yoğun Bakım gerektiren tedaviden sonra iki ay içerisinde gerçekleşen ve tedaviyi tamamlayıcı nitelikteki Fizik Tedavi Giderleri limitlidir. Ameliyat için Zorunlu Protezler (Kalp Kapakçığı Vb.) Hastane Hizmetleri Teminatından karşılanmaktadır. Evde Hemşire Bakım Giderleri, yılda 8 hafta ile sınırlı olmak üzere karşılanmaktadır. Aile Planlaması Teminatı ve Doğum Teminatı için İlk yıl bekleme süresi uygulanmaktadır. Yenileme Garantisi için sigortalının belirli bir sene sigortalı kalmak ve şartları yerine getirmesi koşuluyla yenileme garantisi verilmektedir. Tedavinin bir parçası olarak, vücuda dışarıdan destek olacak şekilde ve sadece tıbbi amaçlarla kullanılan, taşınabilir, kişiye özel tıbbi malzemeler Limitli ve Yüzdeli Yardımcı Tıbbi Malzeme Teminatından karşılanmaktadır. Yeni Doğan Bebeklerin Prematürelilik, Yeni Doğum Bakım Kuvöz ve Doğumla İlgili Giderleri (Bebek Henüz Hastanedeyken Yapılan Rutin Sağlık Giderleri) belli şartlar dahilinde değil ise kapsam dışındadır. Deviasyon ve Konka Ameliyatları belli şartlar dahilinde değil ise kapsam dışındadır. İlk yıl Cerrahi veya Genel Yatışlar için bekleme süresi uygulanmaktadır. Rehabilitasyon, Psikiyatri, Her Türlü Sünnet Giderleri, İş Kazaları ve Meslek Hastalıkları, AIDS ve Cinsel Yolla Bulaşan Hastalıklar, İnfertilite (Kısırlık), Akne, Saç Dökülmesi, Varis, Skolyoz, Septoplasti, Metabolik Sendrom, Şaşılık, Alzhemier, Bunama, İntihar Girişimleri, Alkole Bağlı Hastalıklar, Tüm Adli Vakalar ve Terör Sonucu Oluşmuş Yaralanmalar karşılanmamaktadır. Organ Nakli İle İlgili Giderler karşılanmamaktadır. Doğuştan Gelen Hastalıklar belirli bir sene sigortalı kalmak ve sigortalının şartları yerine getirmesi koşuluyla karşılanmaktadır. Aile Hekimliği Uygulaması karşılanır ancak şirketlere göre karşılanmadığı durumlar da bulunmaktadır. Ferdi Kaza Teminatı karşılanmaktadır (Uzun, 2015, s.148-150).

Tamamlayıcı Sağlık Sigortalarının Karşılıdığı Teminatlar; Yatarak veya Ayakta Gerçekleşmiş olduklarına bakılmaksızın Kemoterapi, Radyoterapi, Koroner Anjiyografi, Diyaliz Ve Böbrek Taşı Kırma (ESWL) Giderleri bekleme süresi uygulanmadan ödenmektedir. Sigorta yılı içerisinde 180 günü geçen hastanede yatış ve bu süre içinde 90 günü geçen yoğun bakımda yatışla ilgili tüm giderler bekleme süresi uygulanmadan karşılanmaktadır. Ameliyat veya Yoğun Bakım gerektiren tedaviden sonra iki ay içerisinde gerçekleşen ve tedaviyi tamamlayıcı nitelikteki Fizik Tedavi Giderlerinde Sosyal Güvenlik Kurumunun ödediği seanslar karşılanmaktadır. Ameliyat İçin Zorunlu Protezler (Kalp Kapakçığı Vb.) Sosyal Güvenlik Kurumunun ödediği her şey karşılanmaktadır. Evde Hemşire Bakım Giderleri Sosyal Güvenlik Kurumu tarafından gerekli görülen durumlarda tahsis edilmektedir ve Tamamlayıcı Sağlık Sigortası için ayrı bir teminat çalışılmaktadır. Aile Planlaması Teminatı ve Doğum Teminatı için bekleme süresi uygulanmadan karşılanmakta olup gebeliğin tüm rutin kontrolleri kapsam dahilindedir. 55 yaş öncesi sigortaya dahil olması şartı ile 60 yaş sonrası yenilemesi devam edebilecektir. Tedavinin bir parçası olarak, vücuda dışarıdan destek olacak şekilde ve sadece tıbbi amaçlarla kullanılan, taşınabilir, kişiye özel tıbbi malzemeler için Sosyal Güvenlik Kurumunun ödediği her şey karşılanmaktadır. Yeni Doğan Bebeklerin Prematürelilik, Yeni Doğum Bakım Kuvöz ve Doğumla İlgili Giderleri (Bebek Henüz Hastanedeyken Yapılan Rutin Sağlık Giderleri) Doğduğu andan itibaren şart aranmaksızın ödenmektedir. Deviasyon ve Konka Ameliyatları ödenmektedir. İlk Yıl Cerrahi veya Genel Yatışlar için bekleme süresi uygulanmamaktadır. Rehabilitasyon, Psikiyatri, Her Türlü Sünnet Giderleri, İş Kazaları ve Meslek Hastalıkları, AIDS ve Cinsel Yolla Bulaşan Hastalıklar, İnfertilite (Kısırlık), Akne, Saç Dökülmesi, Varis, Skolyoz, Septoplasti, Metabolik Sendrom, Şaşılık, Alzhemier, Bunama, İntihar Girişimleri, Alkole Bağlı Hastalıklar, Tüm Adli Vakalar ve Terör Sonucu Oluşmuş Yaralanmalar karşılanmaktadır. Organ Nakli İle İlgili Giderler için ayrı

bir teminat çalışılmaktadır. Doğuştan Gelen Hastalıklar karşılanmaktadır. Aile Hekimliği Uygulaması ve Ferdi Kaza Teminatı için ayrı bir teminat çalışılmaktadır (Uzun, 2015, s.148-150).

Tamamlayıcı Sağlık Sigortası, Sosyal Güvenlik Kurumu sigortalıları için aynı kalitedeki sağlık hizmetinden Özel Sağlık Sigortası primlerine kıyasla çok daha düşük primlerle faydalanma olanağı sunmaktadır. Tamamlayıcı Sağlık Sigortası sahibi olabilmek için Sosyal Güvenlik Kurumu sigortalısı olmak şarttır. Sosyal Güvenlik Kurumu sigortalısı olmayan kişiler Tamamlayıcı Sağlık Sigortası sahibi olamazlar. Oysaki Özel Sağlık Sigortasına 0-60 yaş arasındaki her birey Sosyal Güvenlik Kurumu sigortalısı olup olmamasına bakılmaksızın sahip olabilmektedir. Her iki üründe de tercih edilen poliçede belirtildiği şekilde yatarak ve ayakta tedavi teminatları sunulmaktadır. Özel Sağlık Sigortasında bireyler gitmek istedikleri hastaneleri kendileri belirleyebilmektedir. Fakat Tamamlayıcı Sağlık Sigortasında ise bireyler gitmek istedikleri hastaneleri kendileri belirleyememektedirler (Tamamlayıcı Sağlık Sigortası ve Özel Sağlık Sigortası Farkları, 2020).

Tamamlayıcı Sağlık Sigortasında bireyler, sadece Sosyal Güvenlik Kurumunun anlaşmalı olduğu hastane gruplarından ve bireyin seçmiş olduğu sigorta şirketinin anlaşmalı olduğu hastane gruplarından faydalanabilmektedir. Acıbadem grubu, American Hospital, Memorial ve Florance Nightingale hastane grupları Tamamlayıcı Sağlık Sigortası kapsamında bulunmamaktadır. Fakat geriye kalan hemen hemen diğer tüm özel hastane gruplarından sigortalılar Tamamlayıcı Sağlık Sigortası kapsamında faydalanabilmektedirler. Özel Sağlık Sigortalarında isteğe bağlı olarak yurt dışı tedavileri için teminat satın alınabilir. Fakat Tamamlayıcı Sağlık Sigortasından sadece Türkiye il sınırları içinde faydalanılmaktadır. Özel Sağlık Sigortalarında, sigortalının katılım payı oranını isteğe bağlı olarak seçme hakkı bulunmaktadır. Yani sigortalının hasara katılım oranı ne kadar yüksek olursa sigortası için ödeyeceği yıllık primde o kadar düşük olacaktır. Yani hastane ücretlerinin belli oranlardaki kısmı sigortalı tarafından karşılanmaktadır. Örneğin; %20 katılım payı olan bir Özel Sağlık Sigortası sahibi olan sigortalı hastane faturasının %20'sini kendisi cebinden karşılamaktadır. %80'lik kısmını ise Özel Sağlık Sigortasını satın almış olduğu sigorta şirketi karşılamaktadır. Teminat yüzde oranları her yıl sigorta poliçesinin yenilemesi yapılırken sigortalının hangi teminatlı poliçeyi seçtiğine göre değişiklik gösterebilir. Buna kıyasla Tamamlayıcı Sağlık Sigortasında ise katılım payı bulunmamaktadır. Sigortalının hastane masraflarının %100'ü sigorta şirketi ve Sosyal Güvenlik Kurumu tarafından karşılanmaktadır. Tamamlayıcı Sağlık Sigortasında, sigortalının sadece 15 TL'lik katılım ücretini ödemesi yeterlidir. Özel Sağlık Sigortasında anlaşmasız olan hastanelerde yapılmış olan harcamalara karşılık gelen fatura tutarlarının belirli bir kısmı sigortalı tarafından sigorta şirketinden tahsil edilebilir. Fakat Tamamlayıcı Sağlık Sigortasında aynı durumda anlaşmasız kurumlarda yapılan harcamalara ait faturalar sigortalı tarafından sigorta şirketinden karşılanamayacağı için talep edilememektedir. Özel Sağlık Sigortalarında sigortalı ayakta tedavi limitlerini isteğe bağlı olarak ve genellikle TL para birimi cinsinden kendisi belirleyebilmektedir. Buna kıyasla Tamamlayıcı Sağlık Sigortasında ayakta tedavi limiti yıllık 8 ila 10 adet arasında değişmektedir. Tutar bazında bir limit bulunmamaktadır, adet bazında limit bulunmaktadır. Örneğin; sigortalının 1 muayenesi 5.000 TL dahi tutabilir. Limit sınırlaması bulunmamaktadır (Tamamlayıcı Sağlık Sigortası ve Özel Sağlık Sigortası Farkları, 2020).

3.2. Tamamlayıcı Sağlık Sigortalarının Avantajları ve Dezavantajları

Tamamlayıcı Sağlık Sigortalarının Avantajları şöyle sıralanabilir;

- Mali risklerin kamu ve özel sektör arasında paylaşılmasının sağlanması,
- Sağlık hizmet seçeneklerinin artırılması ve sağlık hizmetlerine erişimin kolaylaştırılmasının sağlanması,
- Sigortalı bireylerin cepten yaptıkları harcamaların azaltılması ve kayıt altına alınmasının sağlanması,
- Sağlık hizmetlerinin kalitesinde artış sağlanması,
- Geniş kapsamlı ve düşük maliyetli poliçeler ile çalışan memnuniyetinin ve şirkete bağlılığının artırılmasının sağlanması,
- Sosyal güvenlik mevzuatı kapsamında sunulan sağlık sigortasına yönelik fiyat artışı baskısının hafifletilmesinin sağlanması,

- İkili denetim mekanizmasının sistemdeki usulsüzlüklerin engellenmesine destek olması Tamamlayıcı Sağlık Sigortasının Avantajlarından (Türkiye Sigorta Birliği, Tamamlayıcı Özel Sağlık Sigortası, 2015).

Tamamlayıcı Sağlık Sigortalarının Dezavantajları şöyle sıralanabilir;

- Genel Sağlık Sigortası teminat paketi kapsamının daraltılmasıyla kapsam dışı kalan sağlık hizmetlerinin Tamamlayıcı Sağlık Sigortası paketine eklenmeye çalışılmasıyla sosyal devlet kavramından uzaklaşılması,
- Sağlık Uygulama Tebliğine göre teminat altına alınmayan hizmetlerin Genel Sağlık Sigortası kapsamına eklenmesi hususunda kamusal açıdan oldukça ciddi bir baskı oluşması,
- Sağlık Uygulama Tebliğine göre reçetelere yalnızca bir kutu bedeli sınırlaması getirilmesi ve en fazla dört kalem sınırlamasının getirilmesi Tamamlayıcı Sağlık Sigortasının kapsamının kısıtlanmasıdır.
- Sigorta şirketlerinin kuruluş amacı kâr elde etmek olduğundan hitap edeceği hedef kitle ödeme imkânları yüksek ve risk düzeyleri de düşük bireylerdir fakat bu şartlar altında bu hizmetlere en çok ihtiyacı olan yaşlılar veya kronik hastalığı olan kişiler ise bu hizmetleri satın alma noktasında sıkıntı yaşamaktadırlar.
- Tamamlayıcı Sağlık Sigortası; düşük gelirli ve ödeme konusunda sıkıntı yaşamakta olan bireyler üzerinde bir finansal yük oluşturmaktadır. Bu bireyler sağlık hizmetlerinden diğerlerine göre daha düşük standartlarda faydalanmaktadırlar. Bu kişiler, Tamamlayıcı Sağlık Sigortası kapsamına dâhil edilmediğinden ceplerinden daha fazla harcama yapmaktadırlar. Yaşanan bu durum bireyler arasında eşitliğin sağlanması hususunda sorun oluşturmaktadır (Serdar, 2020, s.39).

Tamamlayıcı Sağlık Sigortası uygulaması ile sağlık hizmeti normalden daha fazla kullanılmaktadır. Bu durum ahlaki tehlike sorununu ortaya çıkarmaktadır. Böylece Ahlaki tehlikenin neden olduğu etkiler de sağlık masraflarının artmasına yol açmaktadır (Tajika & Kikuchi, 2012, s.123-144).

Kamunun ödediği rakamın oldukça düşük olması ve bu tutarın gerçekte poliçe primlerinde ciddi anlamda bir indirim sağlayamayacağı Tamamlayıcı Sağlık Sigortasının bir diğer olumsuz etkilerindedir. Özel sağlık kuruluşlarının Tamamlayıcı Sağlık Sigortası uygulamasını serbest bırakmaları halinde ortaya çıkabilecek fiyat artışları kamu tarafından olumsuz bir etkilenmeye sebep olabilmektedir. Özel Sağlık Sigortalarının fiyatlandırma ve uygulama ile ilgili farklılıkları, geniş kapsamlı ve çok seçenekli poliçelerde hata paylarının artmasına sebep olabilmektedir (Serdar, 2020, s.39).

4. Tamamlayıcı Sağlık Sigortalarının Uygulanmasının Nedenleri

4.1. Kamu Sağlık Harcamaları Üzerindeki Harcama Baskısı

Zorunlu kamu sağlık sigortası uygulamalarında, genellikle ülkelerin üzerinde oluşan harcama baskısını kontrol edip harcamaları azaltmak amacıyla, toplanan prim gelirlerinin artırılması, teminat paketleri kapsamının daraltılması, fiyat tarifesinin düşürülmesi ve bireylerin beklentilerine cevap verilmesi gerektiğinden, kullanılan sigortaların başında özellikle Tamamlayıcı Sağlık Sigortası uygulaması gelmektedir. Bu uygulamalardan prim gelirlerinin artırılması ve teminat paketleri kapsamının daraltılması, en zor olan seçenekler olması sebebi ile sosyal devlet rolü ve tüm bireylere sağlanan fırsat eşitliğine aykırı olacağından uygulanması zor görülmektedir. Sağlık hizmetleri maliyetinin yapısı nedeniyle fiyat tarifelerinin düşürülmesi ise toplam sağlık harcamalarının kontrol edilmesinde fayda sağlayabilmesine karşın istenilen faydanın elde edilmesi esnasında bir takım sorunlar yaşanmaktadır. Koruyucu sağlık hizmetlerinin etkinliği sağlık harcamalarını genel olarak azaltmakta ancak, nüfusun giderek yaşlanması ve çağın getirmiş olduğu yaşam şartları ve imkânları bu aracın kullanım esnekliğini azaltmaktadır. Tamamlayıcı Sağlık Sigortası ise, diğer araçlardan farklı olarak kamu sağlık sigortası üzerindeki harcama baskısını kontrol etmek ve azaltmak konusunda yukarıda bahsedilen tüm araçların uygulama esnekliğini arttıran bir yapıya sahiptir (Öztürk, 2014, s.35).

4.2. Cepten Yapılan Sağlık Harcamaları

Cepten yapılan sağlık harcamaları, direkt olarak sigortalı ve sigortalının bakmakla yükümlü olduğu yakınları için birey tarafından sağlık hizmetleri için yapılan ödemelerdir. Cepten yapılan sağlık harcamaları birçok ülkede toplam sağlık harcamalarının büyüklüğü ve payı bakımından kamu tarafından yapılan sağlık

harcamalarından sonra gelen ikinci finansman kaynağıdır. Tamamlayıcı Sağlık Sigortasının bireylerin, belirli miktarlarda prim ödeyerek risk ve maliyet paylaşımı yoluyla cepten yapılan sağlık harcamalarını azaltıcı bir etkiye sahip olduğu söylenilebilir. Cepten ödeme sisteminin tek başına bir sağlık hizmet finansmanı olarak uygulanması sorunlara neden olabileceği gibi, bireyler arasında hakkaniyet ve risk koruma bakımından da olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir (Serdar, 2020, s.44).

Ülkemizdeki toplam sağlık harcamalarının üçte biri cepten ödemeler şeklinde gerçekleşmektedir. 3-4 milyar dolar olarak hesaplanan bu toplam sağlık harcamaları, aynı zamanda büyük oranda kayıt dışıdır. Özel Sağlık Sigortalılar ise 300-400 milyon dolarlık finansman sağlarken, her kuruluş sisteme dâhil edilmektedir. Tamamlayıcı Sağlık Sigortası ile sigortalılar sağlık hizmeti alırken, özellikle özel hastanelerde, Genel Sağlık Sigortasının karşılamadığı fark ücretini cepten ödemek zorunda kalmayacak ve Özel Sigorta Şirketleri sigortalıların üzerindeki riski paylaşacaklar ve topladıkları primlerle ekonomiyeye kaynak sağlayacaklardır (Tapan, 2008, s.78-80).

4.3. Kayıt Dışı Sağlık Harcamaları

Cepten yapılan sağlık harcamalarının her zaman kayıt altına alınamaması ülke ekonomilerinin kayıt altına alınmasını olumsuz etkilemekte ve ilave bir yük getirerek sağlık harcamalarının da yükünü artırmaktadır. Her ülkenin gerçekleşen toplam sağlık harcamaları çeşitli sağlık finansman kurumları arasında dağılım göstermektedir. Sağlık için yapılan tüm harcamalar kayıt altına alınmadığı için toplam sağlık harcaması rakamları gerçek durumu tam olarak yansıtamamaktadır. Gayri resmi cepten ödemeler 'sağlık güvencesi kapsamında olan bireyler tarafından yasal olarak tanımlanan ödemenin dışında hizmet sunuculara (kişi veya kurum) yapılan ödemeler' olarak tanımlanmakla birlikte, birçok ülkede görülen bu tür ödemelerin çeşitli açılardan etkileri vardır. Bireyler açısından gayri resmi ödemelerin en önemli etkilerinden biri, ödeme yapan ve yapmayan bireyler arasında alınan hizmetlerin farklılık gösterme olasılığının olmasıdır. Ayrıca, bu ödemeler genellikle resmi ödemelere ilave ödemeler niteliğinde olduğundan, sigortalı ve sigortalının bakmakla yükümlü olduğu bireylerin yaptığı cepten harcamaların toplam tüketim harcamaları içindeki payını artırır ve bu da katastrofik (aşırı harcamalar) harcamalar ve/veya yoksullaşma sorununa yol açabilir (Öztürk, 2014, s.37).

4.4. Kamu Sağlık Hizmet Sunucularından Farklı Hizmet Arayışı

Genel Sağlık Sigortasının gerekli ve tam etkin bir şekilde bireylerce kullanılmamasının nedenlerinden en önemli olanı finans kaynaklarıdır. Artan nüfus yoğunluğu ve gelişen ekonomi ile bireylerin sağlık hizmetlerinden beklentileri de artmaktadır. Bireylerin ve sağlık hizmet sunucularının ilgili kaynakları kontrolsüz kullanımı finansman kaynaklarında orantısızlığa neden olmaktadır. Sağlık hizmetlerinde önceliklerin belirlenmesi önemlidir. Bireylerin sağlık hizmetlerinde öncelikli olarak hayatı durumları göz önüne alınmalı ve buna göre ihtiyaçları belirlenmelidir. Ülkenin vatandaşlarına sağlık hizmetlerini etkin ve bireyler arasında ayırım gözetmeksizin sunması ve kaynakların yönetiminin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Tamamlayıcı Sağlık Sigortası yüksek oranda erişilme durumundan dolayı etkilidir. Fakat gelir seviyesi düşük vatandaşların yüksek katılım payı ödemeleri nedeni ile sağlık hizmetlerinden yararlanmada kısıtlamaları beraberinde getirmektedir. Tamamlayıcı Sağlık Sigortasının bilinirliği ve bireylerin talep artışı oluşan bu eşitsizliği ortadan kaldırmayı hedeflemektedir (Şahin, 2018, s.25-26).

5. Özel Sağlık Sigortacılığı Ve Tamamlayıcı Sağlık Sigortacılığı Verileri

Bu bölümde Tamamlayıcı Sağlık Sigortaları Prim Üretimiminin, Özel Sağlık Sigortaları Prim Üretimi içindeki payının değerlendirilmesi amacı ile Türkiye Sigorta Birliği istatistik verileri kullanılarak Tamamlayıcı Sağlık Sigortalarının gelişimi ve sigorta sektörüne katkıları görülmeye çalışılacaktır.

Tablo 2. Tamamlayıcı Sağlık Sigortası Toplam Prim Üretimi ve Özel Sağlık Sigortacılığı Tüm Sağlık Branşları Toplam Prim Üretim İçindeki Payı

Toplam Prim Üretimi (TL)		
Yıllar	Tamamlayıcı Sağlık Sigortası Prim Üretimi (TL)	Özel Sağlık Sigortacılığı Tüm Sağlık Branşları Toplam Prim Üretimi (TL)
30.09.2020	1.034.901.944	7.195.110.373

Kaynak: Türkiye Sigorta Birliği, İstatistikler, Satış Şekli Bazında Primler 2020, <https://www.tsb.org.tr/resmi-istatistikler.aspx?pageID=909> (30.10.2020)

Tablo 2'de görüldüğü üzere; Özel Sağlık Sigortacılığı Tüm Sağlık Branşları Toplam Prim Üretim Tutarı 7.195.110.373 TL olup Tamamlayıcı Sağlık Sigortası Toplam Prim Üretiminin, Özel Sağlık Sigortacılığı Tüm Sağlık Branşları Toplam Prim Üretimine katkıları değerlendirildiğinde % 14,38 oranında katkı sağladığı görülmektedir.

Tablo 3. Tamamlayıcı Sağlık Sigortacılığı Alt Branş Bazında Toplam Prim Üretimi ve Özel Sağlık Sigortacılığı Alt Branş Teminatlarının prim üretimi içindeki Dağılım Payları

Alt Branş Teminat Toplam Prim Üretimi (TL) 01.01.2020-30.09.2020		
Branş Adı	Branş Kodu	TÜM ŞİRKETLER
Acil Sağlık	904	232.763.526
Yabancılar için Sağlık	905	116.682.888
Tamamlayıcı Sağlık	906	1.034.901.944
Yatarak Tedavi	90601	87.871.524
Yatarak ve Ayakta Tedavi	90602	947.030.420
Sağlık	907	5.713.367.725
Yatarak Tedavi	90701	1.185.413.626
Yatarak ve Ayakta Tedavi	90702	4.527.954.099
Seyahat Sağlık	786	97.394.290
Sağlık Toplam		7.195.110.373

Kaynak: Türkiye Sigorta Birliği, İstatistikler, Satış Şekli Bazında Primler 2020, <https://www.tsb.org.tr/resmi-istatistikler.aspx?pageID=909> (30.10.2020)

Tablo 3'de görüldüğü üzere; Özel Sağlık Sigortaları Prim Üretimi, Özel Sağlık Sigortacılığı Tüm Sağlık Branşları Toplam Prim Üretimi içinde %79,40 ile en büyük paya sahiptir. Özel Sağlık Sigortalarından sonra en büyük payı %14,38 ile Tamamlayıcı Sağlık Sigortaları oluşturmaktadır. Özel Sağlık Sigortaları ve Tamamlayıcı Sağlık Sigortaları Prim Üretimi Toplamı %93,78'lik pay ile Özel Sağlık Sigortacılığı Tüm Sağlık Branşları Toplam Prim Üretimi içinde ciddi bir paya sahiptir.

Tablo 4. Tamamlayıcı Sağlık Sigortacılığı Toplam Prim Üretiminin Satış Şekli Bazında Dağılımı ve Özel Sağlık Sigortacılığı Tüm Sağlık Branşları Satış Şekli Bazında Toplam Prim Üretiminin Dağılım Payları

Satış Şekli Bazında Primler 01.01.2020-30.09.2020		Tüm Şirketler Yazılan Primlerin Satış Şekli Bazında Dağılımı			
Branş Adı	Branş Kodu	Tele-Satış	E-Ticaret	Geleneksel	Toplam
Acil Sağlık	904	52.392	23.909	232.687.225	232.763.526
Yabancılar için Sağlık	905	0	5.336	116.677.551	116.682.888
Tamamlayıcı Sağlık	906	3.682.852	1.383.943	1.029.835.149	1.034.901.944
Yatarak Tedavi	90601	155.840	337.022	87.378.662	87.871.524
Yatarak ve Ayakta Tedavi	90602	3.527.012	1.046.920	942.456.487	947.030.420
Sağlık	907	8.491.035	118.841	5.704.757.850	5.713.367.725
Yatarak Tedavi	90701	263.653	75.657	1.185.074.316	1.185.413.626
Yatarak ve Ayakta Tedavi	90702	8.227.382	43.183	4.519.683.534	4.527.954.099
Seyahat Sağlık	786	95.488	3.780.619	93.518.182	97.394.290
Sağlık Toplam		12.321.767	5.312.648	7.177.475.957	7.195.110.373

Kaynak: Türkiye Sigorta Birliği, İstatistikler, Satış Şekli Bazında Primler 2020, <https://www.tsb.org.tr/resmi-istatistikler.aspx?pageID=909> (30.10.2020)

Tablo 4'te görüldüğü üzere, Özel Sağlık Sigortacılığı Tüm Sağlık Branşları Satış Şekli Bazında Toplam Prim Üretiminin Dağılımı açısından değerlendirildiğinde birinci sırada %99,75 ile Geleneksel Satış kanallarının en yüksek prim üretimine sahip olduğu görülmektedir. Tele Satış Kanallarının %0,17 ile ikinci sırada ve E-Ticaretin %0,07 ile üçüncü sırada olduğu görülmektedir.

Tablo 5. Sigorta Şirketlerinin Tamamlayıcı Sağlık Sigortası Prim Üretimi Sıralaması (30.09.2020 Tarihi itibarı ile)

Sigorta Şirketlerinin Tamamlayıcı Sağlık Sigortası Prim Üretimi (TL)	
Allianz Sigorta AŞ	359.662.280
Axa Sigorta AŞ	208.272.789
Anadolu Anonim Türk Sigorta Şirketi	79.907.930
Türkiye Sigorta AŞ	74.090.807
Bupa Acıbadem Sigorta AŞ	66.426.483
Mapfre Sigorta AŞ	52.569.010
Sompo Sigorta AŞ	26.199.059
Türk Nippon Sigorta AŞ	24.017.881
Groupama Sigorta AŞ	18.583.742
Demir Sağlık ve Hayat Sigorta AŞ	18.489.342
Ethica Sigorta AŞ	18.248.347
Doga Sigorta AŞ	17.071.465
Aksigorta AŞ	11.368.036
Ray Sigorta AŞ	10.455.843
NN Hayat ve Emeklilik AŞ	10.455.055
HDI Sigorta AŞ	9.915.186
Eureko Sigorta AŞ	7.541.003
Zurich Sigorta AŞ	7.353.892
Bereket Sigorta AŞ	5.286.674
Katılım Emeklilik ve Hayat AŞ	5.077.930
Magdeburger Sigorta AŞ	2.686.116
Neova Sigorta AŞ	663.693
Fiba Emeklilik ve Hayat AŞ	550.643
Unico Sigorta AŞ	6.749
Aegon Emeklilik ve Hayat AŞ	1.993
Toplam Prim Üretimi (TL)	1.034.901.944

Kaynak: Türkiye Sigorta Birliği, İstatistikler, Direkt, Endirekt Primler 2020, <https://www.tsb.org.tr/resmi-istatistikler.aspx?pageID=909> (28.10.2020)

Tablo 5'de görüldüğü üzere, Türkiye Sigorta Birliği istatistik verilerinden elde edilen bilgilere istinaden Sigorta Şirketleri gerçekleştirmiş oldukları prim üretimi bazında değerlendirildiğinde birinci sırada %34,75'lik pay ile Allianz Sigorta A.Ş'nin en yüksek prim üretimine sahip olduğu görülmektedir. İkinci sırada %20,12'lik pay ile Axa Sigorta A.Ş'nin olduğu görülmektedir. Allianz Sigorta A.Ş. ve Axa Sigorta A.Ş'nin Tamamlayıcı Sağlık Sigortası Prim Üretimi Toplamı, Tüm sigorta şirketlerinin Tamamlayıcı Sağlık Sigortası Prim üretimi toplamının %54,87'lik kısmını oluşturarak toplam prim üretimi içinde ciddi bir paya sahip oldukları görülmektedir.

Tablo 6. Tamamlayıcı Sağlık Sigortacılığı Sigortalı Alt Branş Adet Tutarı ve Özel Sağlık Sigortacılığı Tüm Sağlık Branşları Alt Branş Sigortalı Adetlerinin Dağılım Payları

Alt Branş Teminat Adet 01.01.2020-30.09.2020		Sigortalı Adedi		
Branş Adı	Branş Kodu	Hayatdışı	Hayat ve Emeklilik	Tüm Şirketler
		Sigorta Şirketleri	Şirketleri	
Acil Sağlık	904	922.173	2.679	924.852
Yabancılar için Sağlık	905	701.607	122.280	823.887
Tamamlayıcı Sağlık	906	1.391.370	279.702	1.671.072
Yatarak Tedavi	90601	201.731	149.194	350.925
Yatarak ve Ayakta Tedavi	90602	1.189.639	130.508	1.320.147
Sağlık	907	1.715.588	645.474	2.361.062
Yatarak Tedavi	90701	628.344	94.287	722.631
Yatarak ve Ayakta Tedavi	90702	1.087.244	551.187	1.638.431
Seyahat Sağlık	786	398.884	12.573	411.457
Sağlık Toplam				6.192.330

Kaynak: Türkiye Sigorta Birliği, İstatistikler, Satış Şekli Bazında Primler 2020, <https://www.tsb.org.tr/resmi-istatistikler.aspx?pageID=909> (30.10.2020)

Tablo 6'da görüldüğü üzere, Türkiye Sigorta Birliği istatistik verilerinden elde edilen bilgilere istinaden Özel Sağlık Sigortacılığı Tüm Sağlık Branşları Toplam Sigortalısı 6.192.330 kişidir. Özel Sağlık Sigortacılığı Tüm Sağlık Branşları Alt Branş Sigortalı Adetlerinin Dağılımı açısından değerlendirildiğinde toplam içerisindeki %38,12 pay ile ilk sırada Özel Sağlık Sigortalılarının en yüksek sigortalı adet üretimini gerçekleştirdiği görülmektedir. İkinci sırada Tamamlayıcı Sağlık Sigortalılarının %26,98 pay ile yer aldığı, üçüncü sırada Acil Sağlık Sigortalılarının %14,93 pay ile yer aldığı, dördüncü sırada Yabancılar için Sağlık Sigortalılarının %13,30 pay ile yer aldığı ve beşinci sırada Seyahat Sağlık Sigortalılarının %6,64 pay ile yer aldığı görülmektedir.

Tablo 7. Tamamlayıcı Sağlık Sigortacılığı Alt Branş Teminat Adet Üretimi ve Özel Sağlık Sigortacılığı Tüm Sağlık Branşları Alt Branş Teminat Adetlerinin Dağılımı Payları

Alt Branş Teminat Adet 01.01.2020-30.09.2020				
Branş Adı	Branş Kodu	Alt Branş Teminat Adedi		
		Hayatdışı Sigorta Şirketleri	Hayat ve Emeklilik Şirketleri	Tüm Şirketler
Acil Sağlık	904	1.125.427	2.941	1.128.368
Yabancılar için Sağlık	905	502.825	73.374	576.199
Tamamlayıcı Sağlık	906	1.237.540	242.959	1.480.498
Yatarak Tedavi	90601	187.120	144.705	331.825
Yatarak ve Ayakta Tedavi Sağlık	90602	1.050.419	98.254	1.148.673
Yatarak Tedavi	907	1.752.812	445.030	2.197.842
Yatarak Tedavi	90701	478.690	59.786	538.476
Yatarak ve Ayakta Tedavi	90702	1.274.122	385.244	1.659.366
Seyahat Sağlık	786	861.383	88.587	949.970
Sağlık Toplam		5.479.987	852.891	6.332.877

Kaynak: Türkiye Sigorta Birliği, İstatistikler, Alt Branş Teminat Adet Genel, <https://www.tsb.org.tr/resmi-istatistikler.aspx?pageID=909> (26.10.2020)

Tablo 7'de görüldüğü üzere, Özel Sağlık Sigortacılığı Tüm Sağlık Branşları Alt Branş Teminat Adetlerinin Dağılımı açısından değerlendirildiğinde Tüm Sigorta şirketlerinin üretiminin tamamı ele alındığında, Toplam Alt Branş Teminat Adedinin 6.332.877 olduğu bunun %86,53'lük payını Hayat Dışı Sigorta Şirketlerinin gerçekleştirdiği ve %13,46'luk payını ise Hayat ve Emeklilik Şirketlerinin gerçekleştirdiği görülmektedir. Alt Branş Teminat Adedi Bazında tüm sigorta şirketlerinin toplam teminat adedi içindeki payı değerlendirildiğinde ilk sırada %34,70'lik pay ile Özel Sağlık Sigortalılarının en yüksek sigortalı teminat adet üretimini gerçekleştirdiği, görülmektedir. Daha sonra sırası ile ikinci sırada %23,37'lik pay ile Tamamlayıcı Sağlık Sigortalıları, üçüncü sırada %17,81'lik pay ile Acil Sağlık Sigortalıları, dördüncü sırada %15'lik pay ile Seyahat Sağlık Sigortalıları ve beşinci sırada %9,09'luk pay ile Yabancılar için Sağlık Sigortalılarının yer aldığı görülmektedir.

Tablo 8. 2015-2020 Yılları Arasında Tamamlayıcı Sağlık Sigortası Prim Üretimi ve Özel Sağlık Sigortacılığı Tüm Sağlık Branşları Toplam Prim Üretimi İçindeki Prim Üretimi Payı (%)

Yıllar	Prim Üretimi (TL)		Oran (%)
	Tamamlayıcı Sağlık Sigortası Prim Üretimi (TL)	Özel Sağlık Sigortacılığı Tüm Sağlık Branşları Prim Üretimi (TL)	
2015	72.642.875	3.383.945.051	2,14%
2016	206.109.545	4.166.505.959	4,94%
2017	493.315.618	4.949.212.733	9,96%
2018	535.359.439	6.175.635.257	8,66%
2019	995.988.571	8.265.964.312	12,04%
30.09.2020	1.034.901.944	7.195.110.373	14,38%

Kaynak: Türkiye Sigorta Birliği, İstatistikler, Satış Şekli Bazında Primler 2020, <https://www.tsb.org.tr/resmi-istatistikler.aspx?pageID=909> (30.10.2020)

Tablo 8’de görüldüğü üzere, Tamamlayıcı Sağlık Sigortası prim üretiminin, Özel Sağlık Sigortacılığı Tüm Sağlık Branşları Toplam Prim Üretimine katkıları değerlendirildiğinde 2015 yılında Tamamlayıcı Sağlık Sigortası prim üretiminin, Özel Sağlık Sigortacılığı Tüm Sağlık Branşları Toplam Prim Üretimine katkısının % 2,14 olduğu görülmektedir. 2019 yılında Tamamlayıcı Sağlık Sigortası prim üretiminin, Özel Sağlık Sigortacılığı Tüm Sağlık Branşları Toplam Prim Üretimine katkısının %12,04 olduğu görülmektedir. 30.09.2020 tarihi itibarı ile ise Tamamlayıcı Sağlık Sigortası prim üretiminin, Özel Sağlık Sigortacılığı Tüm Sağlık Branşları Toplam Prim Üretimine katkısının % 14,38 olduğu görülmektedir. Son 9 aylık süreçte bir önceki yıldan daha fazla katkı sağladığı görülmektedir. 2015-30.09.2020 Tarihleri İtibarı ile sigorta verileri, incelendiğinde 2015 yılından 30.09.2020 tarihine kadar ki dönemde Özel Sağlık Sigortacılığı Tüm Sağlık Branşları Toplam Prim Üretiminde % 112,62 oranında bir artış olduğu yine aynı dönemde Tamamlayıcı Sağlık Sigortaları Toplam Prim Üretiminde de % 1.324,64 oranında bir artış olduğu görülmektedir. Bu gelişimine bakıldığında Tamamlayıcı Sağlık Sigortasının sistem içindeki önemi ortaya çıkmaktadır. Tamamlayıcı Sağlık Sigortasının, Özel Sağlık Sigortacılığı Tüm Sağlık Branşları Sigortalı Toplam Prim Üretimine katkıları açısından değerlendirildiğinde her yıl artan oranda katkı sağladığı görülmektedir.

Tablo 9. Tamamlayıcı Sağlık Sigortası Sigortalı Adet Üretimleri ve Özel Sağlık Sigortacılığı Tüm Sağlık Branşları Toplam Prim Üretimi İçindeki Sigortalı Adet Payı (%)

Prim Üretimi (ADET)			
Yıllar	Tamamlayıcı Sağlık Sigortası Prim Üretimi (Adet)	Özel Sağlık Sigortacılığı Tüm Sağlık Branşları Prim Üretimi (Adet)	Oran (%)
2015	134.383	4.221.946	3,18%
2016	404.975	6.060.853	6,68%
2017	676.124	5.087.276	13,29%
2018	920.073	6.542.697	14,06%
2019	1.354.318	7.250.163	18,67%
30.09.2020	1.671.072	6.192.330	26,98%

Kaynak: Türkiye Sigorta Birliği, İstatistikler, Satış Şekli Bazında Primler 2020, <https://www.tsb.org.tr/resmi-istatistikler.aspx?pageID=909> (30.10.2020)

Tablo 9’da görüldüğü üzere, Tamamlayıcı Sağlık Sigortası Sigortalı Toplam Adeti, Özel Sağlık Sigortacılığı Tüm Sağlık Branşları Sigortalı Toplam Adet Tutarına katkıları açısından değerlendirildiğinde 2015 yılında Tamamlayıcı Sağlık Sigortası Sigortalı Toplam Adet Tutarınının, Özel Sağlık Sigortacılığı Tüm Sağlık Branşları Sigortalı Toplam Adet Tutarına katkısı % 3,18’dir. 2019 yılında Tamamlayıcı Sağlık Sigortası Sigortalı Toplam Adet Tutarınının, Özel Sağlık Sigortacılığı Tüm Sağlık Branşları Sigortalı Toplam Adet Tutarına katkısı %18,67’dir. 30.09.2020 tarihi itibarı ile ise Tamamlayıcı Sağlık Sigortası Sigortalı Toplam Adet Tutarınının, Özel Sağlık Sigortacılığı Tüm Sağlık Branşları Sigortalı Toplam Adet Tutarına katkısı %26,98’dir. Son 9 aylık süreçte bir önceki yıldan daha fazla katkı sağladığı görülmektedir. 2015-30.09.2020 Tarihleri İtibarı ile sigorta verileri, incelendiğinde 2015 yılından 30.09.2020 tarihine kadar ki dönemde Özel Sağlık Sigortacılığı Tüm Sağlık Branşları Toplam Adet Üretiminde % 46,67 oranında bir artış olduğu yine aynı dönemde Tamamlayıcı Sağlık Sigortaları Toplam Adet Üretiminde de 1.143,51 oranında bir artış olduğu görülmektedir. Bu gelişimine bakıldığında Tamamlayıcı Sağlık Sigortasının sistem içindeki önemi ortaya çıkmaktadır. Tamamlayıcı Sağlık Sigortasının, Özel Sağlık Sigortacılığı Tüm Sağlık Branşları Sigortalı Toplam Adet Tutarına katkıları açısından değerlendirildiğinde her yıl artan oranda katkı sağladığı görülmektedir.

5. Sonuç

Ülkemizde kamu tarafından finanse edilen sağlık sigorta sisteminin kısmen karşıladığı ya da hiç karşılamadığı sağlık hizmetlerine erişimi kolaylaştırmak amacıyla 23 Ekim 2013 tarihinde Hazine Müsteşarlığı tarafından ‘Özel Sağlık Sigortaları Yönetmeliği’ yayınlanmış ve bu yönetmeliğin 18. maddesinde ‘Tamamlayıcı ve Destekleyici Sağlık Sigortası Ürünlerinin’ düzenlenmesine ilişkin kapsam belirlenmiştir. Tamamlayıcı Sağlık Sigortalarının sigorta sektörüne katkıları açısından önemli bir rolü olmuştur. 2019 yılsonu itibarı ile Tamamlayıcı Sağlık Sigortası yapan şirket sayısı 25’e ulaşmıştır.

2015-2019 yıllarına ait son 5 yıllık sigorta verileri incelendiğinde 2019 yılsonu itibarı ile Tamamlayıcı Sağlık Sigortaları Prim Üretimini, Tüm Sağlık Branşları Toplam Prim Üretimini %12,04'ünü oluşturarak sigorta sektörüne ciddi oranda bir kaynak sağladığı görülmektedir. 30.09.2020 Tarihi itibarı ile sigorta verileri incelendiğinde Tamamlayıcı Sağlık Sigortaları Prim Üretimini, Tüm Sağlık Branşları Toplam Prim Üretimini %14,38'ini oluşturduğu görülmektedir. Tamamlayıcı Sağlık Sigortalarının Son 9 aylık süreçte bir önceki yıldan daha fazla katkı sağladığı ve Tamamlayıcı Sağlık Sigortalarının sigorta sektörüne en yüksek prim üretimi katkısının 2020 yılında olduğu görülmektedir.

Tamamlayıcı Sağlık Sigortaları Toplam Prim Üretimi Şirket Bazında incelendiğinde 30.09.2020 Tarihi İtibarı ile %34,75'lik pay ile ilk sırada Allianz Sigorta A.Ş. ve ikinci sırada %20,12'lik pay ile Axa Sigorta A.Ş.'nin olduğu görülmektedir. Allianz Sigorta A.Ş. ve Axa Sigorta A.Ş.'nin Tamamlayıcı Sağlık Sigortası Prim Üretimi Toplamı, Tüm Sigorta Şirketlerinin Tamamlayıcı Sağlık Sigortası Prim Üretimi Toplamının %54,87'lik kısmını oluşturarak Tamamlayıcı Sağlık Sigortaları toplam prim üretimi içinde ciddi bir paya sahip oldukları görülmektedir.

2015-30.09.2020 Tarihleri İtibarı ile sigorta verileri, incelendiğinde 2015 yılından 30.09.2020 tarihine kadar ki dönemde Özel Sağlık Sigortacılığı Tüm Sağlık Branşları Toplam Prim Üretiminde % 112,62 oranında bir artış olduğu yine aynı dönemde Tamamlayıcı Sağlık Sigortaları Toplam Prim Üretiminde de % 1.324,64 oranında bir artış olduğu görülmektedir. Tüm bu veriler göz önünde bulundurulduğunda Tamamlayıcı Sağlık Sigortalarının sağlık sigorta sektörüne prim üretimi anlamında, ekonomiye de kaynak oluşturması anlamında çok ciddi katkısı olduğu ve bu yönde de katkılarını artan oranda sürdüreceği görülmektedir.

6. Extended Abstract

Private Health Insurance is an optional health insurance product prepared to cover the health expenses of the policy holder resulting from illnesses and accidents. This study focuses on Complementary Health Insurances, which have recently entered the Private Health Insurance literature, and evaluates the contributions of Complementary Health Insurances to Private Health Insurance Total Premium Production of All Health Branches on the basis of number and premium production. Complementary Health Insurance is a type of insurance that provides coverage through Private Health Insurances and benefits from health services without paying additional fees for those health services that are not covered by the General Health Insurances or that require payment of a difference fee. This study outlines the conceptual frameworks of Complementary Health Insurance and other insurance systems, discusses their similarities and difference. It then analyzes the structure, scope, purpose, guarantees and application reasons of Complementary Health Insurance and evaluates the recent situation in the sector on the basis of current data on the Complementary Health Insurance in Turkey.

The central aim of the article is, thus, to assess the share of the Complementary Health Insurance Premium production in the private health insurance premium production in Turkey. For this purpose, the article analyzes Complementary Health Insurance Premium production and Private Health Insurance premium production data for the period between 2015-30.09.2020. The analysis of the data taken from the website of Turkey Insurance Association shows that Complementary Health Insurances contribute increasingly each year to Private Health Insurance premium production in Turkey.

The 'Private Health Insurance Regulation' was published by the Undersecretariat of Treasury on 23 October 2013 in order to facilitate access to health services partially or not covered by the publicly financed health insurance system in our country and the scope of the regulation of 'Complementary and Supplementary Health Insurance Products' in Article 18 of this regulation has been determined. Complementary Health Insurance has played an important role in their contribution to the insurance industry. As of the end of 2019, the number of companies that have made Complementary Health Insurance has reached 25.

When the insurance data of the last 5 years of 2015-2019 are examined, as of the end of 2019, Private Insurance All Health Branches Total Premium Production reached 8.265.964.312 TL. In the same period, Complementary Health Insurance Total Premium Production was 995.988.571 TL, and Private Insurance All Health Branches Total Premium Production was made up to 12.04% of the Total Premium

Production in Complementary Health Insurances and thus a significant resource was provided to the insurance sector. As of 30.09.2020, when the insurance data are examined, Private Health Insurance Total Premium Production of All Health Branches is 7,195,110,373 TL, while Complementary Health Insurances Total Premium Production is 1,034,901,944 TL, and Private Insurance All Health Branches Total Premium Production%. It is seen that up to 14.38 premium production has been made regarding Complementary Health Insurances. It is seen that Complementary Health Insurances have contributed more than the previous year in the last 9 months. It is seen that the highest premium production contribution of Complementary Health Insurance to the insurance sector is in 2020.

Complementary Health Insurance Total Premium Production When analyzed on a company basis, Allianz Sigorta A.Ş. realizes 359,662,280 TL of total premium production with a share of 34.75% as of 30.09.2020 and ranks first in Complementary Health Insurance. In second place Axa Sigorta A.Ş. is found. Allianz Sigorta A.Ş. and Axa Sigorta A.Ş.’s Total Complementary Health Insurance Premium Production constitutes 54.87% of the Total Complementary Health Insurance Premium Production of all Insurance Companies and it is seen that they have a significant share in the total premium.

When the insurance data was analyzed as of 2015-30.09.2020, it was seen that there was an increase of 112.62% from 2015 to 30.09.2020 in the Private Health Insurance All Health Branches Total Premium Production. Complementary Health Insurance, on the other hand, in total premium production

It is seen that there is an increase of 1.324.64%. Considering all these data, it is seen that the Complementary Health Insurance makes a significant contribution to the health insurance sector in terms of premium production and creating resources for the economy and will continue to contribute increasingly in this direction.

Keywords: Private Health Insurance, Complementary Health Insurance, Premium Production, Public Health Expenditures, Unregistered Health Expenditures.

Kaynakça

Cihangiroğlu, M. (2019). *Tamamlayıcı sağlık sigortalarının sağlık sigortacılığına ve sağlık sistemine etkileri: Türkiye örneği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü Sigortacılık Anabilim Dalı, İstanbul.

Harvey, W. R. (2000). *Dictionary of insurance terms*. 4th New York: Ed. Barron’s Educational Series, Inc. ISBN 0-7641-1262-7.

Lieberthal, R. D. (2016). *What is health insurance (good) for?. Switzerland: Springer International Publishing*, ISBN 978-3-319-43796 (eBook) DOI 10.1007/978-3-319-43796-5.

Marcinko, D. E. & Hetico, H. R. (2006). *Dictionary of health insurance and managed care*. New York: Springer Publishing Company, Inc. ISBN 0-8261-4994-4.

Michelle A. G. & Rowell, J. C. (2011). *Understanding health insurance’ delmar cengage learning*. NY. 5 Maxwell Drive Clifton Park, 12065-2919 USA, ISBN 13:978-1-1110-3518-1, ISBN 10:1-1110-3518-0.

Öztürk, N. (2014). *Tamamlayıcı sağlık sigortası ve Türkiye’de uygulanabilirliği: vatandaş görüşlerinin belirlenmesi* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hastane İşletmeciliği Bilim Dalı, Ankara.

Pamir, Z. İ. (2010). *Türkiye’de özel sağlık sigortası sektöründe hizmet ve ürün yeterliliğinin değerlendirilmesi ve bir uygulama*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi Bankacılık Ve Sigortacılık Enstitüsü Sigortacılık Anabilim Dalı, İstanbul.

Serdar, F. (2020). *Tamamlayıcı sağlık sigortasının sürdürülebilirliği: öğretim elemanları üzerine bir araştırma*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon, Temmuz.

Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu, Kanun No. 5510, Kabul Tarihi: 31/5/2006, (SSGSSK, 2006: madde 98) <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/06/20060616-1.htm>_[Erişim Tarihi: 25.10.2020].

Şahin, H. (2018). *Sağlık finansmanında tamamlayıcı sağlık sigortasının rolü ve uygulanabilirliği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Yönetimi Anabilim Dalı, Hastane ve Sağlık Kurumları Yönetimi Bilim Dalı, İstanbul.

Tajika, E. & Kikuchi, J. (2012). *The roles of public and private insurance for the healthcare reform of Japan*. Public Policy Review, 8(2). https://warp.ndl.go.jp/info:ndljp/pid/10248500/www.mof.go.jp/english/pri/publication/pp_review/ppr016/ppr016a.pdf [Erişim Tarihi: 30.11.2020].

Tamamlayıcı Sağlık Sigortası Nedir ve Ne Değildir? <https://www.hospitalmanager.com.tr/wp-content/uploads/hm-15-agustos-2011.pdf> [Erişim Tarihi: 25.10.2020].

Tamamlayıcı Sağlık Sigortası Neleri Kapsar? <https://www.tamamlayicisaglik.com/blog/sigorta/tamamlayici-saglik-sigortasi-neleri-kapsar/> [Erişim Tarihi: 22.01.2021].

Tamamlayıcı Sağlık Sigortası ve Özel Sağlık Sigortası Farkları <https://www.tamamlayicisaglik.com/sss/soru/tamamlayici-saglik-sigortasi-ile-ozel-saglik-sigortasi-arasindaki-fark-nedir/> [Erişim Tarihi: 09.11.2020].

Tamamlayıcı Sağlık Sigortasında Kapsam Dışı Kalan Durumlar Nelerdir? <https://www.tamamlayicisaglik.com/blog/sigorta/tamamlayici-saglik-sigortasinda-kapsam-disi-kalan-durumlar-nelerdir/> [Erişim Tarihi: 26.10.2020].

Tapan, B. (2008). *Genel sağlık sigortası'nın sürdürülebilirliği için tamamlayıcı sağlık sigortası'nın gerekliliği*. Yayınlanmamış doktora tezi. Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Türkiye İçin Tamamlayıcı ve Destekleyici Sağlık Sigortası Modeli Önerileri, https://www.tsb.org.tr/Document/Yonetmelikler/TSS_Rapor_16.05.14.docx [Erişim Tarihi: 09.11.2020].

Türkiye Sigorta Birliği, Tamamlayıcı Özel Sağlık Sigortası Dünya Uygulamalarından Örneklerin İncelenmesi ve Türkiye için Öneriler Raporu, Haziran, 2015. [https://www.tsb.org.tr/Document/Yonetmelikler/20151023-Tamamlayici_Saglik_Sigortasi-Final%20\(1\).pdf](https://www.tsb.org.tr/Document/Yonetmelikler/20151023-Tamamlayici_Saglik_Sigortasi-Final%20(1).pdf) [Erişim Tarihi: 09.11.2020].

Uzun, S. (2015). *Tamamlayıcı sağlık sigortası*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Okan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Sağlık Yönetimi Anabilim Dalı, İstanbul.

Yiğit, F. (2007). *Özel sağlık sigortası olmayan kişilerde genel sağlık ve özel sağlık sigortacılığına bakış*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sağlık Kurumları Yöneticiliği Anabilim Dalı, İstanbul.

Daniel Defoe'nun *Moll Flanders* Romanının Jeokritik Tahlili

Dilek İNAN*

ÖZ

Bu çalışma Daniel Defoe'nun picaresque romanı (mizahi manzum destan) *Moll Flanders* (1722) romanında kullanılan zengin mekânsal referansları, flâneur figürü ve jeokritik eleştiri yöntemi ile incelemektedir. Roman çeşitli mekânlar arasında seyahat ve hareketlilik eylemlerini anlatırken, Moll'ün mekânsal tecrübelerinin hayatta kalma mücadelesinde ve ruhsal olgunlaşmasındaki etkisini vurgular. Edward Soja, Fredric Jameson ve David Harvey gibi kuramcılar mekânın somut anlamından öte söylemsel ve sembolik anlamı olduğunu gözlemler. Henri Lefebvre, Michel Foucault, Yi-Fu Tuan, Marc Augé ve Edward Relph'in mekân kavramı ile ilgili oluşturduğu terimler ve açıklamaları bu çalışmada Defoe'nun mekânı anlaması, temsil etmesi ve karakterlerinin mekân ile ilişkisini tanımlamada yeni bir bakış açısı sağlamıştır. Onsekizinci yüzyıl keşmekeşliğinde yer, yersizlik, mekanlar arası hareketlilik konularını inceleyen çalışma, mekân ve yaşanılmış tecrübeler bağlamında Defoe çalışmalarına katkıda bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Daniel Defoe, *Moll Flanders*, Mekansallık, Jeokritik Eleştiri

A Geocritical Reading of Daniel Defoe's *Moll Flanders*

ABSTRACT

This study analyzes the rich spatial and platial references in Daniel Defoe's picaresque novel *Moll Flanders* (1722) by using the prospect provided by the figure of the flâneur and geocritical criticism. The novel portrays a world of mobility and travel amongst places and Moll's spatial experiences determine her survival and spiritual refinement. Theorists such as Edward Soja, Fredric Jameson and David Harvey have observed that place has a discursive/symbolic meaning beyond that of mere location. Spatial thinkers such as Henri Lefebvre, Michel Foucault, Yi-Fu Tuan, Marc Augé, and Edward Relph have defined a set of vocabulary related to space which will be helpful to explore the ways in which Defoe's characters have depicted the human condition and its relation to space. While the notions of locality, displacement, mobility, and placelessness are explored in a setting of eighteenth-century chaos, the paper helps to further studies in Defoe studies especially in evaluating spatiality and lived experience.

Keywords: Daniel Defoe, *Moll Flanders*, Spatiality, Geocriticism

1. *Moll Flanders*: Text and Context

This study analyzes the rich spatial and platial references in Daniel Defoe's picaresque novel *Moll Flanders* (1722)¹ by using the prospect and vocabulary provided by the figure of the flâneur and geocritical criticism. The novel portrays a world of mobility and travel amongst places and Moll's spatial experiences certainly determine her survival and spiritual refinement. Theorists such as Edward Soja and Fredric Jameson have observed that place has a discursive/symbolic meaning well beyond that of mere location. Additionally, writings of Henri Lefebvre, Michel Foucault, Yi-Fu Tuan, Marc Augé, and Edward Relph have elaborated a growing discourse of space which will be helpful to explore the ways in which Defoe has understood and represented the human condition and its relation to space.

Moll, the adventurous female wanderer, interacts in public and private places. She both shapes and is shaped by places which appears to be urging a topo-poetic mode of reading of her circumstances in the novel. Defoe prioritizes the setting in his imagination by portraying the female protagonist as a revolutionary character who breaks the norms and definitions of the masculine public places. *Moll Flanders* can be interpreted as a travel tale in which readers are led amongst a range of places. Moll does not have a sense of belonging to a certain place. She is a displaced figure, persevering and adaptable to many places she travels. She justifies her illicit acts by informing the readers of the dire circumstances of her environment. Spatiality is a useful perspective to anatomise and appreciate *Moll Flanders* in a new light provided by geocriticism. While the notions of locality, displacement, mobility, and placelessness are explored in a setting of eighteenth-century chaos, the paper helps to further studies in Defoe especially in evaluating spatiality and lived experience.

* Prof. Dr., İzmir Demokrasi Üniversitesi, dilek.inan@idu.edu.tr

Makalenin Gönderim Tarihi: 17.03.2021; Makalenin Kabul Tarihi: 18.04.2021

Moll Flanders is a picaresque novel depicting the adventures of a rogue heroine who wanders from place to place and encounters criminals. Picaresque novel can be defined as satire, comedy, social criticism as well and in writing the novel Defoe depicts the contemporary condition of England in the eighteenth-century and intends that the readers make just and religious inferences. In an episodic structure the reader is exposed to Moll's survival story from childhood to old age and her adjustment to various places as she tries hard in order to exist in a world of power, wealth, and success. In the eighteenth-century England she did not have any options other than working as a maid, getting married, committing crimes of theft and prostitution. She followed her mother's footsteps as a thief and earned her life from stealing. She got caught and sent to Newgate prison after which she was transported to Virginia as punishment. However, Moll's fortune did not flourish in London but in Virginia (the new world). As a Puritan, Defoe proposes that the "new" world offered a "new" chance. For the first fifty years of her life Moll lived as an adulteress, a bigamist, a pickpocket, a liar, a cheat, and a whore. She is finally arrested and put into Newgate prison. After being transported rather than being executed, Moll does not return to her life of crime. With her Lancashire husband (geographic identification is interesting here) they become prosperous and reform after the years in Virginia returning home rich and respectable. She becomes a plantation owner in America. Moll's success is once more related with place, her owning a plantation in America, the new world and her returning to her home country emphasize a sense of belonging to place. After many foreign routes she returns to her roots.

Daniel Defoe divided the English society into seven major groups: "the great, the rich, the middle sort, labourers, farmers, the poor and the miserable" (Defoe, 1709, p. 142). Moll represents the life of the miserable in a realistic setting where she "is made to tell her own tale in modester words" (Defoe, 1993, p. 7). She details her terrifying misery and her miserable circumstances (Defoe, 1993, p. 222). Her life is divided into "penitent part" and "criminal part" (Defoe, 1993, p. 8). Driven into the wicked trade of whoredom and thievery, she becomes a transported thief (Defoe, 1993, p. 200). From the beginning of the novel she is destined to be shaped by place. Moll begins life as the daughter of a transported convict without any state system to protect her. She describes the case in France where the unprovided children of criminals are "taken into the care of the government and put into the House of Orphans" (Defoe, 1993, p. 13). However, in England she had been left a poor desolate girl. She was born in "such an unhappy place" (Defoe, 1993, p. 14). She was abused and victimized by men. She describes her unfortunate condition by referring to place: She feels "left alone in the world, left loose to the world" (Defoe, 1993, p. 68). She defines her surroundings as a world of wild company (Defoe, 1993, p. 69), and "tired with the place" (Defoe, 1993, p. 75), she is "filled with horror at the place I (she) was in" (Defoe, 1993, p. 75). She continues to refer to descriptions of place in order to detail her feelings. When she is put into Newgate prison, she explains it as a dreadful place, cursed and horrid place, "an emblem of hell itself, and a kind of entrance into it" (Defoe, 1993, p. 298). She was sentenced to death, but her midwife friend helped her and sent to transportation to Virginia. She chronicles long and unpleasant voyages between places in England and in America - the new world.

The novel is autobiographical in style and it is written as a whole without any chapter divisions. The series of actions in the plot that chronicle Moll's several marriages, her children, her travels to Virginia, her encounter with her mother and the discovery of her incestuous life proceed swiftly within the first hundred pages of the novel. Interestingly, only her first husband has been associated with a place name: "My Lancashire husband". Additionally, Defoe provides full details of the places Moll lives in using names of the real cities such as Bristol, Reading, Hammersmith, Lancashire, Liverpool, Warrington, Dublin, Chester, thus giving readers a true picture of the times. The novel describes criminal practices in the eighteenth-century England, giving his work a journal entry writing style. In this realistic picture of a woman in the underworld of eighteenth-century London, Moll needs to be anonymous; she adopts a pseudonym Moll Flanders. She lives in a hostile urban world in which social position and wealth are necessary for survival.

2. Geocriticism

Robert T. Tally's *Geocritical Explorations: Space, Place, and Mapping in Literary and Cultural Studies* observes a comprehensive and model approach towards geocritical practices in literary and cultural studies. Prieto distinguishes between theoretical geographers and imaginative/fictional literary production of space. Yet more importantly, Prieto underlines the fact that instead of establishing a distinct border between the social scientists' factual spatial definitions and the authors' literary/artistic/fictional creations, there is a tendency to accept literature's indefinite re/presentations of mapable geographical places blended and enriched with mindscapes of the characters. Impressed by literature's use of imagination and metaphorical language, Prieto grants a more powerful status to the infinite spatial possibilities provided by fictional narratives than the spatial descriptions of social sciences. (Prieto, 2011).

The writings of Henri Lefebvre, Michel Foucault, Fredric Jameson, and Edward Soja have created the necessary spatial vocabulary and established the fundamental foreground towards 'geocriticism'. Spatial terminology and vocabulary can be used to understand, imagine, and reflect on the ways in which place plays an important role in literary texts. Since the 1980s a variety of scholarly research has been conducted which defines the scope of geocriticism, underlying the fact that it is mainly interested in the aesthetic re/presentations of space and places.

Michel Foucault's much celebrated lecture *Of Other Spaces (Heterotopias)* in 1967 has been a turning point in spatial studies (Foucault, 1986). *Heterotopia* is a complicated and multifaceted term. For example, in medical sciences, *heterotopia* is used as a term which means displacement of an organ or other body part to an abnormal location (medical-dictionary.thefreedictionary.com). Foucault's notion of *crisis of heterotopia* or a *heterotopia of deviation* (Foucault, 1986, p. 22) can be applied in interpreting Moll's understanding and adaptation to different places. Moll has been aware of the fact that in order to survive and reach her aims in life, she has to be adaptable to places: "I resolved, therefore, as to the state of my present circumstances, that it was absolutely necessary to change my station, and make a new appearance in some other place where I was not known, and even to pass by another name if I found occasion" (Defoe, 1993, p. 34). Foucault explores the characteristics of the uncanny and disturbing effect of a heterotopic place. Indeed the places Moll resides in are mostly heterotopic disturbing places which put her under the pressure of being in crisis with the masculine public places in society. The heterotopias of crisis and divergence refer to the minority and the groups or individuals who do not conform to the mainstream in the society. Moll as an outcast experiences such notion of place in which she herself becomes the "other" as an orphan and a displaced figure in the society she lives in. The society is also an "other space" for her in Foucauldian terms. However, Moll proves to be rather practical and pragmatic to adapt to new places and she becomes successful to own land and comes back to her home country in a comfortable condition.

Yi-Fu Tuan is another influential human geographer studying on the phenomenology of space. He examines the relationship between space and place descriptively in his book *Space and Place: The Perspective of Experience* (1977). Tuan makes a certain distinction between space and place. He defines the space as openness, action, movement, suggesting future, vast, and freedom. However, the place is associated with stasis, resting, involvement, calm feelings, experience, shelter, and attachment. He states that "Enclosed and humanized space is place" (Tuan, 1977, p. 54). In the introduction part of *Space and Place*, Yi-Fu Tuan explains that "Place is security, space is freedom: we are attached to the one and long for the other" (Tuan, 1977, p. 3). Indeed, Moll leaves the security of her hometown, and as a displaced figure she travels to spaces for her freedom which she longs for gravely. The distinction between space and place in Tuan's sense is graphically depicted in Moll's experience of location. Hers is a success story in turning space into place and makes her at home to meet the needs of shelter and attachment. She is practical enough to make sense of the foreign places. Yi-Fu Tuan argues that emotions and lived experience transform space into place (Tuan, 1977). Moll articulates her emotions powerfully in relation to place. Edward Relph's identification of place resembles to Tuan's. Relph underlines the importance of how people experience space. Indeed, Moll's relation to different places and her experiences illustrate her feelings about the identity of those places. The identity *with* place refers to a direct attachment to place "as an insider or as an outsider" (Relph, 1976, p. 45). Initially Moll has been an outsider and a foreigner in many of the spaces

she lives in. Eventually she turns them into place and becomes an insider as to the point of owning place which is described in her possessing a plantation in America.

Defoe uses a series of mappable places in Moll's narrations that are easy to trace, perhaps to underline the place-bound nature of Moll's character. Place suggests status, identity, and rootedness. When Moll is dispossessed of a place, she depicts traumatic experiences. When she needs to hide, she prefers to be surrounded by the crowd in the city so that she can escape from trouble: "Away I went to London" (Defoe, 1993, p. 93). "I had now a new scene of life upon my hands" (Defoe, 1993, p. 83), "...make a new appearance in some other place where I was not known" (Defoe, 1993, p. 61). As Moll's descriptions of her feelings suggest, she feels lost, dislocated, isolated in the big anonymous cities. As a female wanderer, Moll is displaced in London: "I had lived always in lodgings" (Defoe, 1993, p. 145). She goes to Colchester, Bristol and Bath and creates her own space. Moll Flanders' engagement in a series of different cities and places gives the novel a taste of a travel story. The novel is indeed a "travel tale" that transports readers through a range of cities, towns, villages, and countries. The novel portrays a world of mobility and travel amongst places. When Moll is transported to Virginia for theft, she becomes an exile and has to struggle new ways for adaptation to new places in order to turn space to place in Yi Fu Tuan's term.

3. A Flâneuse of the Eighteenth-Century

Moll Flanders can also be observed as a flâneuse of the working and miserable classes of the British class society system of the times. She struggles to climb up the social ladder to belong to the middle class and at some point in her life, she achieves her aim by becoming the wife of a landowner's wife in America, yet she remains a woman of the working class. She is engaged in the acts of a flâneuse by wandering the streets of London. She visits the pleasure gardens, and her aimless walk as a flâneuse is misunderstood by men as an act of immorality. She visits Bartholomew Fair which is famous for its "covered walks or arcades that were notorious as places to engage in otherwise less respectable behaviour" (Defoe, 1993, p. 177). She encounters a gentleman with whom she goes to Knight's Bridge, a pleasure garden and then to an inn. Mistaking Moll for a prostitute, the gentleman makes advances at Moll. The flâneuse watches and observes the city, her descriptions are valuable for the reader, however, when her gender becomes obvious, she becomes passive and takes the role of the object of the gaze. Defoe tries to give Moll, as the female wanderer and a stroller, the powerful voice of the observer of the city. Moll challenges and reviews Baudelaire's image of the silenced and powerless female walker. With the development of the flâneuse, characters like Moll, become more articulate in delivering their criticisms of the society. They act more freely in their interactions with the crowds in the urban landscape. Indeed, there are instances in the novel where Moll has a power of observing and manipulating place.

Three notable names are considered to outline the notion of the flâneur: Edgar Allan Poe's *The Man of the Crowd* was the first work to present the main character's prior engagement in walking aimlessly and observing the urban streets. However, Charles Baudelaire was the leading thinker who defined the concept of the flâneur to the humanities. Subsequently, Walter Benjamin's writings on the flâneur elaborated the concept as a central figure of modernity. The power of the crowd for Moll is important, the urban crowd helps her to avoid punishment for her crimes. As she is lost in the streets of the city, she continues to observe and present narratives of her immediate surroundings through which the reader sympathizes with Moll: "I cross'd the Street indeed, and went down the first turning I came to, and I think it was a street that went thro' into Fenchurch-street, from then I cross'd and turn'd so many ways and turnings that I could never tell which way it was, nor where I went, for I felt not the ground, I stept on, and the farther I was out of danger, the faster I went, till tyr'd and out of breath, I was forc'd to sit down on a little bench at a door, and then I began to recover, and found I was got into Thames-street near Billingsgate" (Defoe, 1993, p. 152). She goes from one place to another, and she reaches to the south part of the city. The London streets become the places for her crimes, at the same time they function as a refuge to escape from danger: "I went through into Bartholomew Close, and then turned round to another passage that goes into St Joan Street; then crossing into Smithfield, went down Chick Lane and into Field Lanet on Holborn Bridge, when mixing with the crowd of people usually passing there, it was not possible to have been found out; and thus I enterpris'd my second sally into the world" (Defoe, 1993, p. 213). Moll's

interaction with the crowds and her wanderings among the streets of the city give her a sense of freedom which is strictly forbidden for the women of the time. A flâneuse does not possess the freedom of a flâneur. In reality, women are not allowed to wander around the streets casually, they are not entitled to observe the crowd. Baudelaire's flâneur figure has some distinctive characteristics such as "a familiarity with and an attraction to the crowd paired with a desire for anonymity and detachment from the crowd. He has to remain inaccessible and invisible in the crowd; he needs to be able —to explore, stare at, and observe everything within the city" (Brand, 1991, p. 199). However, in Moll's situation, a lonely young woman strolling the busy streets means humiliation and shame. She could only exist in public sphere as a fallen woman, widow, or murder victim, in Wolff's interpretation she could only take "illegitimate or eccentric routes" (Wolff, 1985, p. 45). Moll represents the woman of the working class who desires to move to the middle class. In order to reach her aim, instead of the typical passive and domestic woman type, Moll actively interacts with her physical environment, observes the places and people around her and she wittily makes judgements. While the anonymous male stroller - the flâneur - has all the advantages and entitlement to enjoy the busy crowds, public places are not accessible to women. Therefore, Moll Flanders can be accepted as one of the very first female strollers who achieves to have a place in the male-dominant public sphere of the eighteenth-century urban life.

Moll does not have a sense of belonging to a certain place, she is a displaced figure and adaptive to any environment she resides in. She justifies her illicit acts by informing the readers of the dire circumstances of her environment: "Let them remember that a time of distress is a time of dreadful temptations" (Defoe, 1993, p. 151). After her crimes she escapes and loses herself in places in London, English Countryside, and Virginia. She is a stroller, a watcher and an observer. Moll is a representative flâneuse figure. She can contribute to the notion of the traditional male flâneur figure and create an opportunity to revolutionize the notion of the flâneuse in the eighteenth century. It is also important to witness how she challenges the patriarchal commodified public space. Like the flâneur, Moll seeks her home in the crowd; there are times when she cherishes the city, yet most of the time the city appears as a place of disturbance, terror, isolation where the protagonist is led to an unpleasant series of events. Defoe's female protagonist - the flâneuse Moll - gets into trouble as a result of her deeds as a pick-pocket and thief. Indeed, Defoe extends the imaginable outlook of the urban flâneur. In general sense, the geographical depictions, Moll's engagement and movement in social spaces and her survival in the competitive and combative outside world, chiefly sketches the developing economic habits of eighteenth-century Britain.

4. Conclusion

On the surface, the plotline in *Moll Flanders* is similar to the structure of its author's other novels such as *Robinson Crusoe*, *Lady Roxana* and *Colonel Jack* in which Defoe is mostly fantasized by a hero or a heroine who climbs up the social ladder, changes his/her status from poverty to riches. The protagonist manages to survive in his/her pursuit of economic and social security. This paper also highlights the increasing concern in the hardships of women roaming from one place to another at a time of aggressive commercialism. Moll represents the female flâneur figure - namely the flâneuse, which was first introduced by Baudelaire and Benjamin in order to observe the spaces of the modern city. She mixes with the crowds of the street-life, observes the urban dwellers and tries to adapt to new cities. As a flâneuse figure, the readers are exposed to Moll's social disgrace, her hardships and struggles as a solitary woman trying to survive in the streets of modern cities.

Lefebvre uses social space as a tool for the analysis of society, indeed Defoe's obvious concern is with social spaces of the city in the early eighteenth centuries. The author's spatial interest demonstrates that he has not been writing in a vacuum. Moreover, Moll can be observed as the novelist's mouthpiece in her descriptions of the English urban society as she accounts through the eyes of the social critic and the flâneuse. In this picaresque novel, the protagonist is torn among a variety of places. Moll's spatial adventures include a series of interactions with public and private places. The references to real cities are enriched by Moll's imagination in her mindscape. Foucault underlines the uncanny and disturbing effect of a heterotopic place. Moll Flanders engages in tackling with a series of heterotopic threatening places in a male urban world. As an orphan and a displaced figure, she becomes an outcast and a victim. Eventually,

she overcomes the difficulties by turning space into place. To remember Tuan and Relph, Moll achieves to be comfortable in foreign places. Through experience and her wit, she is able find shelter and attachment to different places. Her transformation from an outsider and a foreigner to an insider and an owner of place is indeed an admirable story.

References

- Augè, M. (1995). *Non-Places – Introduction to an anthropology of supermodernity*. (Trans. J. Howe). London: Verso. (First published in 1992).
- Baudelaire, Charles. (1964). *The painter of modern life: The painter of modern Life and other essays*. (Trans. & ed. J. Essays). London: Phaidon.
- Baudelaire, Charles. (1964). *The painter of modern life, and other essays*. (Trans. J. Mayne). London: Phaidon.
- Benjamin, W. (1973). "The Flâneur", Charles Baudelaire: A lyric poet in the era of high capitalism, (Trans. H. Zohn). London: Verso, 35-66. (First published in 1997).
- Brand, D. (1991). *The Spectator and the City in Nineteenth-Century*. Cambridge: Cambridge UP.
- Defoe, D. (1993). *Moll Flanders: The fortunes and misfortunes of the famous Moll Flanders*. London: Everyman.
- Defoe, D. (2003). Defoe's review. J. McVeagh (Ed). 9 two-part vols. London: Pickering & Chatto, Original: Defoe, Daniel. (1709). *A Review of the state of the British Nation*, vol 6, no 36, 25.
- Foucault, M. (1986). *Of other spaces*. (Trans. J. Miskowiec). *Diacritics*, John Hopkins University Press, Vol. 16, No. 1, 22-27.
- Jameson, F. (1998). *The cultural turn – Selected writings on the postmodern 1983-1998*. London, New York: Verso.
- Jameson, F. (2005). *Archaeologies of the future, the desire called utopia and other science fictions*. USA: Verso.
- Lefebvre, H. (1991). *The production of space*, (Trans. D. N. Smith) Oxford: Blackwell. (First published in 1974).
- Poe, Edgar Allan. (1979). *Selected writings*. London: Penguin.
- Prieto E. (2011). Geocriticism, geopoetics, geophilosophy, and beyond. R. Tally Jr. (Ed.), *Geocritic Explorations*. New York: Palgrave Macmillan.
https://doi.org/10.1057/9780230337930_2
- Read, A. (Ed.). (2000). *Thirdspace: Expanding the scope of the geographical imagination, Architecturally speaking: Practices of art, architecture and the everyday*. London: Routledge, 13-31
- Relph, E. (1976). *Place and placelessness*. A. J. Scott (Ed.). London: Pion Limited.
- Soja, E. W. (1996). *Thirdspace – Journeys to Los Angeles and other real-and-imagined places*. USA: Blackwell Publishing.
- Tally Jr, R. T. (Ed.). (2011). *Geocritical explorations – Space, place, and mapping in literary and cultural studies USA*: Palgrave Macmillan, 1-10.
- Tally, Jr. R. T. (2013). *Spatiality (The new critical idiom)*. USA: Routledge.
- Tuan, Y. F. (2001). *Space and place the perspective of experience*. London: University of Minnesota Press.
- Wolff, J. (1985). *The Invisible Flâneuse. Women and the literature of modernity*. *Theory, culture & society*, Vol. 2, No. 3, 37–46.

Osmanlı Sefâret Heyetinde Bir Ermeni: Arutin Efendi ve Ermeni Harflerle Türkçe Yazdığı Seyahatnâmesi

Hilal ÇİFTÇİ*

ÖZ

Arutin Efendi, I. Mahmud (1730- 1754)'un saray müzisyeni iken yine I. Mahmud tarafından 1736'da İran'a Nadir Şah nezdine gönderilen sefaret heyetinde görevlendirilmiştir. Arutin Efendi, bu elçilik sırasında ve akabinde altı yıl daha kaldığı İran'daki gözlemlerini Ermeni harfleriyle Türkçe olarak yazdığı *Tabmas Kulu Han'ın Tevarihî* isimli seyahatnamesinde aktarmıştır. Bu sefaret heyeti son derece hassas ve önemli bir misyona sahip olmasına rağmen, söz konusu sefaretle ilgili bir sefaretnâme bulunmamaktadır. Arutin Efendinin sanatkar kişiliği ile yaptığı dikkatli gözlemleri ve tespitleri o dönemdeki Osmanlı-İran ilişkilerinin diplomatik seyirinin aydınlatılmasına imkân tanımaktadır. Bu bağlamda makale söz konusu dönemdeki Osmanlı-İran diplomatik ilişkilerini hem Arutin Efendi'nin seyahatnamesi hem de bu sefaretle ilgili arşiv kaynaklarına dayanarak incelemekte ve bu konuda bazı tespitlerde bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Osmanlı-İran İlişkileri, Diplomasi Tarihi, Arutin Efendi, Sefaretnâme

An Armenian in the Ottoman Embassy Delegation: Arutin and His Travel Book Written in Turkish with Armenian Letters

ABSTRACT

While Arutin Efendi was the palace musician of Mahmud I (1730-1754), he was appointed by Mahmud I, in 1736, in an embassy delegation sent to Nadir Shah in Iran. Arutin Efendi reported his observations during this embassy mission in his travel book, which he wrote in Turkish with Armenian letters. Although this delegation had a critical and important mission, there was no embassy report concerning the aforementioned embassy mission. Arutin Efendi's keen observations and implications with his artistic personality in his travel book made it possible to elucidate the diplomatic course of the Ottoman-Iranian relations at that time. In this context, the article analyses the Ottoman-Iranian diplomatic relations in the period in question on the basis of both the travel book of Arutin Efendi and the archive sources related to this embassy mission and makes some implications on this subject.

Keywords: The Ottoman Empire, Ottoman-Iranian Relations, History of Diplomacy, Arutin Efendi, Sefaretnâme

1. Giriş

Osmanlı Devleti her ne kadar daimî temsilcilikler vasıtasıyla yürütülen karşılıklı diplomasiye 18. yüzyıl sonlarında geçmiş olsa da kuruluşundan bu tarihe kadar askerî, iktisadî ve siyasî açılardan temaslarda bulunduğu yabancı ülkeler nezdine gerekli gördüğü hallerde elçi göndermiştir. Padişahın cülusunun bildirilmesi, yabancı ülke imparatorlarının taç giyme törenlerine iştirak edilmesi, iki devlet arasında yapılan antlaşmanın tasdikli metninin götürülmesi, kazanılan bir zaferin haber verilmesi, karşı taraftan gelen elçiye mukabil olunması, iki devlet arasındaki dostluk ilişkilerinin tesisi veya pekiştirilmesi gibi durumlar Osmanlı Devleti'nin yabancı ülkelere elçi göndermesinin başlıca sebeplerini teşkil etmiştir (Tuncer, 1995, s. 44). Osmanlı elçileri gönderildikleri yabancı ülkelerde yapmış oldukları gözlemleri, edindikleri izlenimleri Sultana bildirmek amacıyla sefaretnâmeler kaleme almışlardır. Bu eserlerde, elçinin yaptığı resmî veya gayri resmî temaslarda dışında, gidiş-dönüş yolunda başlarından geçenler, konaklanan mahaller, gidilen ülkenin siyasî ve sosyo-kültürel özellikleri anlatılırdı. Resmî görevleriyle ilgili eylemlerini devlet sırrı saydıklarından, genellikle bunlara değinmeyen bu sefirler, eserlerinde ancak resmi görevlerinin teşrifatla ilgili ayrıntılarına yer verirdi (Gürsoy, 2006, s. 139). Bugün elimizde Osmanlı Devleti'nin yabancı ülkelere gönderdiği her sefaret heyetine ait sefaretnâme bulunmamaktadır. Bu durum muhtemelen bazı sefaretlere ilişkin sefaretnâme yazılmadığı ya da yazılan sefaretnâmelerin çeşitli sebeplerle günümüze ulaşmadığı yahut da henüz bizim malumumuz olmadığı gibi gerekçelerle açıklanabilir¹. Bugün sayısı 60 civarında olan mevcut

* Dr. Öğr. Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, hilalciftci@karatekin.edu.tr
Makalenin Gönderim Tarihi: 19.03.2021; Makalenin Kabul Tarihi: 26.05.2021

doi: 10.52642/susbed.899659

¹ Nitekim Unat eserinde toplam 46 eserden bahsederken, Yalçınkaya ise Fatih Sultan Mehmed devrinden 1877 yılına kadar 48 sefaretnâmenin mevcut olduğunu belirtir. Daha sonra yapılan çalışmalarla yeni bir sefaretnâmenin varlığından haberdar olunmuş ve bu sayı 49'a ulaşmıştır. Ancak bu alanda yapılan araştırmalar artıp geliştikçe, kütüphaneler ve arşivlerdeki tasnifler ilerledikçe bu

Osmanlı sefaretnamelerinin ilk bilinenleri Fatih döneminin son on yılına tekabül eden ve Akkoyunlulara gönderilen Taceddin'in raporu (Yalçınkaya, 2018, s.15) ve 1495 yılında Macaristan'ın başkenti Peç (Peşt-Peçoy-Peçevi) gönderilen Hacı Zağanos'un elçilik raporu iken (Karamuk, 1992, s. 392); son sefaretname, İran'da 1872-77 yılları arasında elçilik yapan Mehmet Tahir Münif Paşa'nın risalesidir (Duran, 1987, s. 801). Diğer taraftan yabancı dille yazılmış tek sefaretnâme, 1793'te Londra'ya görevlendirilen ilk daimî elçi Yusuf Agah Bey'in kâtibi Mahmud Raif Efendi'nin Fransızca olarak yazdığı sefaretnâmedir (Yalçınkaya, 2010). Bazı durumlarda ise sefaret hakkında hem elçi hem de elçilik heyetinde bulunan bir başka görevli tarafından yazılmış eser bulunmaktadır. Örneğin 1665'te Viyana Elçiliğine memur edilen Kara Mehmed Paşa'nın sefaretnamesinin yanında elçinin maiyetinde bulunan Evliya Çelebi'nin de aynı sefaretle ilgili seyahatnamesi bulunmaktadır (Evliya Çelebi, 1970, s. 59-103). Bazı durumlarda da sefaretnamenin bizzat elçi tarafından değil de maiyetinde bulunanlardan birisi tarafından yazıldığı da olmuştur. Örneğin; 1747 yılında İran'a elçi olarak gönderilen Kesriyeli Hacı Ahmed Paşa'nın İran Sefaretnamesi; elçinin maiyetinde vakanüvis olarak bulunan aynı zamanda şair olan Kırmıli Mustafa Rahmi Efendi tarafından kaleme alınmıştır (Toğaç, 2000). Yine 1810-1811 tarihleri arasında İran'a elçi olarak gönderilen Yasincizade Seyyid Abdülvehhab Efendi'nin Musavver İran Sefaretnamesi elçinin Farsça tercümanı ve aynı zamanda devrin ilmiye sınıfının önde gelenlerinden olan Bozoklu Osman Şakir Efendi tarafından yazılmıştır (Osman Şakir Efendi, 2018).

Bazen de hem vakanüvisin sefaretname yazdığı hem de elçilik heyetinden birisinin izlenimlerini yazdığı durumlar da olmuştur. Yukarıda bahsettiğimiz Kesriyeli Hacı Ahmed Paşa'nın sefaretnamesini vakanüvisi Kırmıli Mustafa Rahmi Efendinin yazmasının yanında elçilik heyetinde ordu kadısı olarak görev yapan Ebu Sehl Numan Efendi de bu sefaret hakkında bir risale kaleme almıştır (Ebu Sehl Numan Efendi, 1999, s. 12). Böylesi durumlarda ise aynı sefaret hakkında iki eser arasında mukayese yapma fırsatı doğmuştur. Diğer taraftan sefaret heyetinde ne bizzat elçi ne de vakanüvis tarafından tutulan bir sefaretname bulunmazken elçinin maiyetinde bulunanlardan birinin yazdığı seyahatname bulunabilmektedir. Bu durumda da o seyahatname sefaret hakkında tek birinci elden kaynak konumuna gelmektedir.

Çalışmamıza konu olan Tanburî Küçük Arutin Efendi tarafından yazılmış olan *Tahmas Kulu Han'ın Tevarih-i Tahmas Kulu Seyahatnamesi* de bu türden bir eserdir. 1736'da İstanbul'dan İran'a gönderilen sefaret heyetinde bulunan Arutin Efendi sefaret sırasında ve altı yıl daha kaldığı İran'da görüp işittiklerini Ermeni harfleriyle Türkçe olarak yazmıştır. Her ne kadar eserde Osmanlı sefaret heyetinin misyonunu yerine getirmesi ile ilgili kısım oldukça mütevazı olsa da bu sefaret hakkında herhangi bir sefaretnamenin en azından bugün elimizde bulunmaması Arutin Efendi'nin kitabını Osmanlı Diplomasi tarihinin bu kesiti açısından tek ve birinci elden kaynak durumuna getirmiştir. Aslında tarihçilerce uzun süreden beri bilinen Tevarih-i Tahmas Kulu Seyahatnamesi daha ziyade Nadir Şah ve dönemini konu alan çalışmalarda birinci elden kaynak olarak kullanılmış, Nadir Şah ile ilgili pek çok çalışmada bu esere atıfta bulunulmuştur². Ancak eser Osmanlı diplomasi tarihi açısından bir değerlendirmeye tabi tutulmamıştır. Oysa eserin 1800 yılında Venedik'te Ermeni harfleriyle yapılan ilk baskısının kapağında *İstanbul'da Tanburî Arutin Tarafından Osmanlı Elçisi ile Acemistan Yolculuğunda Yazılmış* ibaresinin bulunması dahi eserin Osmanlı diplomasi tarihi açısından bir değerlendirmeye tabi tutulmasının gerekliliğini göstermektedir.

2. Eserin Yazılmasına Sebep Olan Tarihi Arka Plan

Arutin Efendi'nin eserinin Osmanlı diplomasi tarihi açısından öneminin anlaşılabilmesi için öncelikle o dönemdeki Osmanlı-İran diplomatik ilişkilerinin seyri konusunda genel bir çerçeve çizilmesi gerekmektedir. 18. yüzyılın başlarında İran'da Safevi Hanedanından Şah Hüseyin hükümdar olarak bulunuyordu. Ancak bir süre sonra çıkan taht kavgalarından istifade eden Afşar boyuna mensup Nadir Ali Han Safevi tahtını ele geçirdi. Nadir Han iktidarı ele geçirir geçirmez bir taraftan halk üzerinde nüfuz sahibi olan Şi'i ulemanın desteğini sağlamak için bunların aşırı Şi'i faaliyetlerine göz yummak suretiyle iyi geçinmeye çalışırken diğer taraftan Osmanlılara ve Ruslara karşı kazandığı zaferlerle ülkeyi yabancı işgalinden kurtararak İran halkının gözünde bir kahraman haline geldi (Uzunçarşılı, 1988, s. 223).

sayının daha da artması muhtemeldir. Zira Yalçınkaya bu konudaki son çalışmasında bu sayıyı 60 olarak vermektedir (Unat, 1992; Yalçınkaya, 1996; Korkut, 2003; Yalçınkaya, 2018).

² Bkz. Minorsky, 1988; Özcan, 2006; Tucker, 1992.

Böylece iktidarını Afganlara, Ruslara ve Osmanlılara karşı kısa zamanda kazandığı bu zaferlerle pekiştiren Nadir Han, 1736'da Mugan sahrasında topladığı bir mecliste ulema, eyalet valileri ve diğer ileri gelenlerin ısrarı ile şahlık tacını giydi. Şahlığı kabul ederken de kendisinden şah olmasını isteyenlere, İran'ın bağlı bulunduğu Şî'i akidesinden vazgeçilerek bunun yerine İmam Cafer-i Sâdık mezhebinin kabul edilmesini ve İran'da bir gelenek haline gelen Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ayşe ile sahabelere hakaret içeren sözler söylenmesinin terk edilmesini şart koştu. Nadir Şah, İran Şahı seçilmesinin ardından Mugan sahrasında alınan bu kararların uygulanması için sert önlemler aldı. Öncelikle halka yayınladığı bir bildiri ile bu kararları duyurduktan sonra dini görevlilere gönderdiği fermanlarla kararlara uymayanların şiddetle cezalandırılacağını bildirdi. Ayrıca Şîi din adamlarının mukavemetini ve gücünü kırmak için ellerinde bulunan vakıf mallarını müsadere ederek hazineye aktardı. Nadir Şah'ın Caferiliği resmî mezheb olarak seçmesinin nedenlerine dair çeşitli görüşler öne sürülmüştür. Bunlardan ilkinde göre Safevi hanedanını ortadan kaldırarak yeni bir hanedan kurmuş olan Nadir Şah'ın İran halkı nezdinde meşruiyetini sağlayacak yeni bir siyâsî ve dînî söyleme ihtiyacı vardı. Bu sebeple Nadir Şah, Şia'yı bir devlet dini haline getirerek Şîi halk nazarında meşruiyet kazanmış olan Safevi geleneğini zayıflatmak amacıyla İran'da sevilen ve itibar gören İmâm Cafer-i Sadık'ın Caferilik mezhebini kendisine meşruiyet kaynağı olarak seçti. Gerçekten de Şîi İranlılar arasında her sözü kanun gibi muteber olan İmâm Cafer-i Sadık'ın mezhebi büyük bir tepki görmedi ve kolaylıkla kabul gördü. Bu husustaki bir başka görüşe göre Nadir Şah, sünî devletlerle çevrilmiş olan İran'ın İslam dünyasındaki dışlanmışlığına son vermek istiyordu. Zira Safeviler döneminde Osmanlı-İran savaşlarının görünürdeki temel gerekçesi mezheb ayrılığı idi. Diğer bir ifade ile Osmanlılar İran üzerine aslında siyasi ve ekonomik sebeplerle yaptıkları seferlerin gerekçesi olarak İran'da halifelere ve sahabelere hakaret etmek ve sünî ulemanın zorla şüleştirilmesi gibi uygulamaların yaygın ve devlet tarafından teşvik ediliyor olmasını gösteriyorlardı. Bu yüzden Nadir Şah İran şahı olduktan sonra Caferiliğin sadece İran topraklarında devletin resmî dini haline gelmesine değil aynı zamanda bu mezhebin o dönemin en güçlü sünî devleti olan Osmanlı Devleti tarafından da ehli sünnet mezheplerinin beşincisi olarak tanınmasına son derece önem veriyordu (Kırca, 2020, s. 393).

Nadir Şah İran tahtına çıktığı sırada, Avusturya ve Rusya ile savaş halinde olan Osmanlı Devleti bir elçilik heyeti göndererek İran ile Kasr-ı Şirin antlaşması şartlarında sulh yapmak arzusunu bildirmişti. Nadir Şah da Hindistan seferine hazırlandığı için, bu sulh teklifini kabul etmiş hem fikirlerini belirtmek hem de cülusunu haber vermek için bir elçilik heyetini İstanbul'a göndermişti (Ateş, 2008, s. 68). Nadir Şah, bu elçilik heyeti ile I. Mahmud'a, veziriazama ve şeyhülislama ayrı ayrı mektuplar göndermişti. Nadir Şah, I. Mahmud'a gönderdiği mektupta kendisinin İran'ın ileri gelenleri ve halkın muteberleri tarafından Mugan sahrasında İran Padişahı seçildiğini ve kendisini Şah seçenlerin Safevi hanedanının yolundan vazgeçerek ehl-i sünnet mezhebini kabul ettiklerini ifade etmiş, fakat Caferilikten bahsetmemişti. Ancak veziriazama ve şeyhülislama yazdığı mektuplarda, İran topraklarından bundan böyle daha önce yaygın olan ilk üç halife ve sahabelere hakaret, ehl-i sünnet ulemasının zorla şüleştirilmesi gibi uygulamaların yasaklandığını ve halkın Caferilik mezhebini kabul ettiklerini anlatarak Osmanlı Devleti'nin Caferilik mezhebini ehl-i sünnet mezheplerinin beşincisi olarak kabul etmesini istemişti (Kırca, 2020, s. 394). Ayrıca Nadir Şah, bu mezhebe Mekke'de bir ibadet yeri (rûkn) verilmesini; İran'ın her sene Suriye üzerinden bir emirül-hac göndermesini; esirlerin mübadele edilmesini ve karşılıklı elçilikler açılmasını teklif etmişti. Elçilere Nadir Şah tarafından sınır meselesi çözüldükten sonra antlaşmanın yapılmasının bu şartların tamamının Osmanlı tarafından kabul edilmesine bağlı olduğu talimatı verilmişti. İran heyetinin son derece hassas olan bu konularda ısrarcı görünmesi üzerine Osmanlı Devleti İran ahvalini iyi tanıyan ve daha önce Osmanlı-İran müzakerelerinde bulunmuş olan devlet adamlarından bir heyet oluşturdu. Bu heyete Caferi mezhebinin kabulü maddesinden dolayı ulemeden ehil kişiler de dahil edilmişti³. Sekiz defa toplanan heyetler arasında uzun müzakerelerin ardından Caferi mezhebinin beşinci mezheb olarak kabul edilmesi maddesi dışındaki maddelerde uzlaşma sağlanmıştı (Mehmed Subhî, 2007, s.333). Ancak İran heyeti Nadir Şah'ın kendilerine bütün maddeler Osmanlı tarafından kabul edildiği takdirde antlaşmanın imzalanabileceği talimatını verdiğini, bu maddeyi dışarda tutmaya kendilerinin yetkili olmadığını belirtmişti. Diğer taraftan Osmanlı Devleti'nin Caferi mezhebi konusunda tavizsiz tutumu İran elçisinin konuyu başka tarafa çekmesine sebep

³ Bu görüşmelerin bir kısmında önemli görevler alan Koca Râgıb Paşa I. Mahmud'un emriyle kaleme aldığı Tahkik ve Tevfik adlı eserinde söz konusu görüşmeleri detaylarıyla anlatmıştır (Gültekin, 2015, s. 57).

olmuştu. Bu defa da elçi, Osmanlı Devleti'nin Nadir Şah'a gereken özeni göstermediğinden yakınarak, "Nadir, Şah olmuş; ancak bunu tebrik etmek için Osmanlı Devleti tarafından bir elçi bile gönderilmemiştir. Şimdi kendileriyle birlikte, bir elçi ve diğer konuları görüşmek için ulemadan iki kişi İran'a gönderilmeliydi. Aksi takdirde bu istekleri kabul olununcaya kadar İstanbul'da kalacakları" (Külbilge, 2010, s. 260) şeklinde ifadelerle meselenin bir kez de İran'da görüşülmesi için zemin oluşturmaya çalışmıştır.

Elçilerin bu ısrarcı tutumları üzerine sorunun bir çözüme kavuşmayacağını anlayan Osmanlı Devleti tarafından İran'a bir elçilik heyeti gönderilmesi kararlaştırıldı. Ancak İran elçileri bu kez de İran'a gönderilecek elçinin rütbesini sorun yaptılar. Zira Osmanlı Devleti'nde elçilerin iki tuğlu vezir olmaları usuldendi. İranlı elçiler ise Nadir Şah'a gönderilecek Osmanlı elçisinin üç tuğlu yani kendileri gibi vezir rütbesinde ve elçi ile birlikte gönderilecek ulemadan iki kişinin de kendi elçilik heyetlerindeki ulema ile aynı rütbede olmasında ısrarcı oldular. İran elçilerinin bu kadar cüretkâr olmaları yani Osmanlı Devleti'nin göndereceği elçilerin rütbesine müdahale etme cesaretini gösterebilmeleri yersiz değildi. Zira o sırada Osmanlı Devleti'nin Rusya ile ilişkileri iyice gerginleşmiş ve savaş ihtimali ortaya çıkmıştı. Osmanlı Devleti'nin o sırada iki cephede birden savaşacak durumda olmadığını bilen İran elçileri normal şartlarda yapamayacakları bu teklifleri ileri sürebilmişlerdi. Bir süre sonra Avusturya'nın Rusya ile birlikte Osmanlıya karşı savaşa girmesi Osmanlı hükümetinin İran elçilerinin bu taleplerini müsamaha ile karşılmasını haklı çıkarmıştı. Neticede Osmanlı vezirlerinden Kara Mehmed Paşa'nın oğlu Mirahur Mustafa Bey'e üç tuğlu vezirlik rütbesi verilmek suretiyle Paşa yapıldı. Ulemadan o sırada fetva emini Halil Efendi Edirne payesiyle, sabık fetva emini Abdullah Efendi de Anadolu payesiyle sefarete tayin olundular (Uzunçarşılı, 1988, s. 234).

İşte çalışmamıza konu olan Tanburî Küçük Arutin Efendi'nin de müzisyen olarak katıldığı elçilik heyetinin İran'a gönderilmesi bu şartlar altında kararlaştırılmıştır.

3. Arutin Efendi'nin Hayatı ve Şahsiyeti

İstanbul'da Ermeni bir müzisyen olan Tanburî Küçük Arutin Efendi'nin hayatı hakkında çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Bir Tanburî olarak ün salmış olan Arutin Efendi, kendisi de müziğe ilgisi ve yeteneği olan Sultan I. Mahmud (1730-1754) tarafından saray müzisyeni yapılmıştır. Kendisine "Küçük" lakabının verilmesi, ya mensup olduğu musikî silkinde Arutin adını taşıyan ve ondan daha büyük olan başka bir üstattan ayırt edilmek için, ya da dedesiyle aynı adı taşıdığından erkek çocuklarına "Küçük" lakabının verildiği Ermeni geleneğinden kaynaklanmaktadır⁴.

Tanburî Küçük Arutin ya da Arutin Efendi hakkındaki kısıtlı bilgimizin kaynağı yine kendisinin Ermeni harflerle Türkçe yazmış olduğu iki kitabından çıkartabildiğimiz kadarıyla. Arutin Efendinin çalışmaları birbirinden farklı iki alan üzerinde yoğunlaşır. İlk çalışması, asıl mesleği olan musikî ile ilgilidir: Anadolu'dan Hindistan'a uzanan geniş bir kültürel coğrafyada yaygın müzik sanatının teori ve icra teknikleri hakkında isimsiz bir musikî risalesidir⁵. Bu çalışmasından Tanburî Arutin Efendinin sadece muteber ve ehil bir icracı ve teorisyen değil aynı zamanda bir nota sisteminin de mucidi olduğu anlaşılmaktadır. Bu sebeptendir ki çağdaş müzik otoriteleri tarafından Tanburî Arutin Efendinin notalandırma metodu o dönemdeki Osmanlı müziğinin batılılaşma eğiliminin kanıtı olarak gösterilmektedir (Jacob, 2017, s. 139).

İkinci çalışması ise Osmanlı elçilik heyetiyle İran'a seyahati, Nadir Şah'ın ordusuyla Hindistan'a yolculuğu ve Tahmasb Kulu'nun (Nadir Şah) hayatı ve başarılarını anlattığı *Tevarih-i Tahmas Kulu* isimli kitaptır. Arutin Efendinin Ermeni harfleriyle Türkçe olarak yazdığı Seyahatnamesi orijinal alfabe ve dilde 1800'de Venedik'te basıldı, sonra 1914'te Y. Artin tarafından Fransızca'ya çevrildi ve Bulletin de l'Institut Egyptien'de yayımlandı⁶. Daha sonra M. Hophoruni tarafından Ermeniceye çevrildi ve Matenadaran

⁴ Osmanlı'da "Küçük Müezzin Mehmed Efendi, Küçük İmam Mehmed Efendi, Küçük Mehmed Ağa, Tanburî Küçük Osman Bey gibi bu lakapla tanınan başka bestekârlar da vardı. Bkz. (Judetz, 2002, s. 11).

⁵ Arutin Efendi musikî risalesinde bu hususu şu şekilde ifade etmektedir: "Bu yüz altmış sekiz şubeyi İran'ın, Turan'ın, Hind'in, Sind'in üstadlarından edindik. Mızrab be mızrab müsvedde ettik talib olan anlasın diye". Bkz. (Judetz, 2002, s. 27).

⁶ Eserin bu özelliğinden dolayı olmalı ki İslam Ansiklopedisi (MEB) Nadir maddesinin yazarı Minorsky, Arutin Efendi'nin bu eserine atıfta bulunurken eseri Ermeni Kaynaklar kısmında zikretmiştir. Halbuki Arutin Efendi eserini her ne kadar Ermeni harflerle yazmış ve eser Venedik'te basılmış olsa da eserin dili Türkçedir ve Arutin Efendi de bizzat Osmanlı sarayında görev yapmış bir Osmanlı tebaasıdır. Bkz. (Minorsky, 1988, s.30).

Collection of Scientific Materials'da 1941'de yayınlandı (Judetz, 2002, s. 9). Kitabın Türk tarihçileri tarafından keşfedilmesi de bu tarihten kısa bir süre sonradır. Esat Uras tarafından Türkçeye çevrilen kitap 1942'de İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın yazdığı bir girişle Türk Tarih Kurumu tarafından yayınlandı. Giriş notunda, Uras'ın modern Türk alfabesine transkribe ettiği metnin, Arutin'in 1800'de Ermenice harflerle basılan el yazmasının bir nüshasından yani ilk Mechitarist baskısından alındığı ifade edilmektedir (Tanburî Arutin Efendi, 1942, s. 6).

Arutin Efendi'nin hayatı hakkındaki en net bilgiye seyahatnamesinden ulaşabiliyoruz. En azından hayatının 6 yıllık kesitinde yani Osmanlı Sefaret heyeti ile İran'a gidişinden yaklaşık 6 yıl sonra İran'dan dönüşüne kadar geçen sürede genel hatlarıyla ne ile meşgul olduğunu biliyoruz. Arutin Efendi, seyahatnamesinin giriş kısmında İran'a Osmanlı Elçisi Mirahur Mustafa Paşa ve Abdülbaki Han ile birlikte 1736'da yola çıktığını kaydeder. Sefaret heyeti 8 aylık bir yolculuğun ardından İsfahan'a ulaştıklarında, Nadir Şah'ı orada bulamazlar ve Şah'ın Afgan şehri Kandahar'ı fethetmek için büyük bir orduyla doğuya yürüdüğünü öğrenirler. Yollarına devam eden Osmanlı heyeti kısa süre sonra Kandahar'a ulaşır. Nadir Şah, Elçi Mustafa Paşa ve iki arkadaşı, Kazasker Abdullah Efendi ve Halil Efendi'yi kabul eder. Nadir Şah'ın dini taleplerinin reddedildiği resmî mektuplar sunulduktan sonra müzakereler sonuçsuz kalır. Mustafa Paşa, Nadir Şah'a diplomatik görevini tamamladıktan sonra maiyetiyle Anadolu'ya yola çıkar. Elçiliğin sonunda Mustafa Paşa, çok güzel tambur çaldığı için muhtemelen Nadir Şah'ın isteği üzerine Arutin Efendi'yi Nadir Şah'a, sonradan İstanbul'a dönmesine izin verilmesi şartıyla, Hindistan seferi için, ödünç verir (Tanburî Arutin Efendi, 1942, s. 17). Elçi Paşa'nın Padişahın iznini almadan Arutin Efendi'yi Nadir Şah'a ödünç vermesi de izaha muhtaç bir noktadır. Zira Arutin Efendi bizzat I. Mahmud'un saray müzisyenidir. Elçinin böyle bir tasarruf hakkı var mıdır? İki Devlet arasındaki ilişkilerin o sıradaki hassasiyetine binaen en azından Nadir Şah'a bir jest yapmak için mi böyle bir tasarrufta bulunmuştur bilemiyoruz. Arutin Efendi de kitabında bu konuda aydınlatıcı bir bilgi vermez. Elçilik heyetinin İstanbul'a dönerken kendisinin orada kalışını şu şekilde ifade eder: "Ve birkaç günden sonra Mustafa Paşa Hazretleri işini gördü, aziz misafirim, Ruma yüz tuttu. Biz de kaldık, Tahmas Kulu'nun yanında ve bize sazendeler yanında yer verdiler ve eğer dersin ki ne kadar sazendesi vardı, inşallah yaptığımız musiki edvarın içinde zikretmişiz böylece malum olsa saz ola". Böylece Arutin Efendi bir süre daha Şah'ın çalgıcıları arasında kalır ve onlarla birlikte Nadir Şah'ın Hindistan seferine katılır. Bu sefer esnasında gördüklerini, işittiklerini Ermeni harfleriyle, dili Türkçe olarak yazar. Arutin Efendi olayları tam bir kronolojik sırayla takip etmez. Bazı olaylar bizzat şahit olduğu ve gözlemediği şekilde birinci elden bilgi olarak verilirken diğerleri, yolculuğunda karşılaştığı kişiler tarafından çeşitli rivayetlerle Arutin Efendi'ye aktarılan bilgilerdir. Arutin Efendi zaman zaman mekânları ve mesafeleri İstanbul'un etekleri ve Anadolu'nun bölgeleri ile mukayese ederek anlatır; "Mesela, diyelim ki Mehmet Şah ordusu ile meteriz almış İstanbul'da oturmuş ola, Cihanâbad da Edirne ola. Amma Tahmas Kulu da İznik'ten beri geliyor. İktiza etti ki Üsküdar'a gelecekte karşıda cenk edecek iken, bu askerini geri çekti, İznik'ten geldi..." (Tanburî Arutin Efendi, 1942, s. 26).

Arutin Efendi kitabında kendisinden başka herhangi bir Osmanlı müzisyeninden bahsetmemektedir. Hâlbuki Osmanlı Devleti'nin yabancı devletlere gönderdiği sefaret heyetlerinde genellikle mehter takımı bulunmakta idi. Hatta daha sonraki tarihlerde İran'a gönderilen sefaret heyetinde mehterhâne olduğunu biliyoruz (Ebu Sehl Numan Efendi, 1999, s. 207). Fakat Arutin Efendi'nin eserinde bu konudaki sessizliğinden kendi sınıfında tek müzisyen olduğunu anlıyoruz.

1740 Haziranı'nda Hint seferi dönüşünde Nadir Şah Afganistan'ın kuzey batısında Herat'ta Arutin'in ayrılmasına izin ve güvenli yolculuk yapabilmesi için de kendisine tezkere (rakam- yol izni) verir. Arutin Efendi'nin İstanbul'a dönüşünden sonraki hayatı hakkında malumata sahip değiliz. Ancak Arutin Efendi'nin kendisine verilmiş resmi bir görev olmamasına rağmen böyle bir seyahatname yazmış olması onun sanatkar kişiliğini göstermektedir. Aynı zamanda asıl mesleği müzisyenlik olan Arutin Efendi'nin etrafında cereyan eden askeri ve siyasi meseleler hakkında bu kadar dikkatli gözlemler yapabilmesi ve isabetli çıkarımlarda bulunabilmesi onun bu konular üzerine bilgi ve alaka sahibi olduğunu da göstermektedir. Arutin Efendi'nin eserini Ermenice harflerle Türkçe yazması bu seyahatname hakkında dikkat çeken diğer bir noktadır.

Esasen Ermenice harflerle Türkçe yazmak 13. yüzyıldan itibaren Osmanlı Ermenileri arasında yaygın bir uygulama idi (Stepanyan, 2005, s. 41). Uzun yıllar Türklerle bir arada yaşamının sonucu olarak birçok

Ermeni Türkçeyi ikinci dilleri hatta ana dilleri olarak benimsemişlerdi. Çoğu Ermeni Türkçe konuşmayı biliyor ancak Osmanlıca yazıyı okuyamıyordu. Öyle ki 1679'da İstanbul'da bir Ermeni matbaası bile vardı. Yüzyıllar içinde İstanbul'da Türkçe yazılmış ve Ermeni harfleriyle basılmış geniş bir edebî eserler, günlükler, modern süreli yayınlar ve gazete külliyyatı meydana gelmişti⁷. Hatta 19. yüzyılın ortalarında Ermeni harfleriyle Türkçe yazılmış bir İncil bile basılmıştı (Judetz, 2002, s. 9). Dolayısıyla Arutin Efendi'nin kitabını Ermenice harflerle Türkçe yazması o dönem için gayet olağandı. Ancak tuhaf olan kitabın İstanbul'da bir Ermeni matbaası varken Venedik'te basılmış olmasıdır.

Arutin Efendi'nin eserinin sonuna Levni'nin 28 dörtlükten oluşan Atalarsözü destanından 11 dörtlüğü *durûb-ı emsâl* başlığıyla eklemesi de ayrıca manidardır. Aslında ilk bakışta alakasız gibi görünen bu durum Levni ve bu şiir türünün özelliğine bakıldığı zaman daha net anlaşılabilir. Zira aynı zamanda Arutin Efendi'nin çağdaşı olan hatta Osmanlı sarayında aynı meclislerde bulunmuş olmaları da kuvvetle muhtemel olan Levni toplumdaki birtakım sıkıntıları, aksaklıkları dörtlüklerin içerisine atasözlerini serpiştirmek suretiyle manzum olarak dolaylı bir anlatımla dile getirmiştir (Alptekin, 2013). Arutin Efendi de seyahatnamesinin sonuna söz konusu dizeleri ekleyerek muhtemelen İran toplumundaki sıkıntı ve aksaklıklara vurgu yapmak istemiştir⁸.

Arutin Efendi'nin İstanbul'a döndükten sonra eserini Sultana takdim etmemiş olması da başka bir husustur. Bizzat Sultan'ın hizmetinde bulunmuş birisi olarak bunda sıkıntı yaşamayacağı da aşıkardır. Aslında eserini Ermenice harflerle yazmış olması onun zaten baştan böyle bir niyetinin olmadığı ihtimalini akla getirmektedir. Ancak giriş kısmında da belirttiğimiz gibi yabancı ülkelere gönderilen Osmanlı sefaret heyetlerinde elçilerin yanı sıra maiyetlerinde bulunan başka kişiler tarafından resmi görevleri olmadığı halde seyahatname kaleme alındığı vâkidir. Kaldı ki Arutin Efendi eserini Sultana sunmuş olsa idi iltifata nail olacağı kuvvetle muhtemeldir. Kuvvetle muhtemeldir zira 1744 tarihinde, yani Arutin Efendi'nin İran'dan dönüşünden 4 yıl sonra, Osmanlı Devleti'nin Hindistan'a gönderdiği elçilik heyetinde⁹ bulunan Mehmed Emin Efendi de bir Hindistan seyahatnâmesi kaleme almıştır. Mehmed Efendi yazdığı bu eseri I. Mahmud'a takdim ederek sultanın dikkatini çekmek suretiyle iltifatına mazhar olmuş hem de akranları arasında ünlenmiştir. Öyle ki son derece mütevazı olan bu eser dolayısıyla uzun yıllar hizmet ettiği Sadaret Mektûbî kalemine girmiş ve Hind Mehmed Emin¹⁰ olarak tanınmıştır. Nihayetinde 6 sayfadan ibaret olan bu seyahatname Hindistan kıtasındaki devletleri ayırt etmeksizin bir bütün olarak kıtada gördüklerini Osmanlı devlet ve toplumuna tanıtmaya çalışmaktadır (Miroğlu, 1984, s. 543). Ancak Arutin Efendi'nin seyahatnamesinde hem Osmanlı sefaret heyetinin misyonunu yerine getirişi sırasında hem de Nadir Şah'ın Hindistan seferi sırasında bizzat İran ordusunda bulunmuş biri olarak verdiği bilgiler daha stratejiktir. Mesela Arutin Efendi Nadir Şah'ın Hint seferi sırasında Müslüman Gürkanlı Devleti hükümdarı Muhammed Şah ve tebaasına yaptığı kötü muamele ve zulümleri ayrıntılı olarak anlatmıştır (Tanburî Arutin Efendi, 1942, s. 31-32). Arutin Efendi, her ne kadar Nadir Şah'ın Gürkanlı hükümdarı Muhammed Şah'ı tahtında bırakırken Osmanlı Devleti ile herhangi bir diplomatik temasta bulunmamasını şart koştuğundan bahsetmese de¹¹ biz Nadir Şah'ın sonraki girişimlerinden bu sefer sırasında yaptıklarından dolayı Osmanlı'nın tepkisini çekmemeye çalıştığını anlıyoruz. Zira Nadir Şah bir taraftan Hint Müslüman Devleti ile Osmanlı Devleti'nin kendisine karşı bir ittifak yapmalarına engel olmaya çalışırken diğer taraftan Hindistan'dan getirdiği değerli hediyelerle (ünlü Tavus tahtı bunlardan biridir) Osmanlıya bir elçilik heyeti göndererek Osmanlı Devleti'nin tepkisini azaltmaya çalışıyordu (Sevinç, 2011, s. 19). Hatta I. Mahmud'a

⁷ Stepanyan (2005, s.21) Ermeni Harfli Türkçe Kitaplar ve Süreli Yayınlar Bibliyografya'sında Ermeni harfli Türkçe basılı eserlerin temellerinin 1727 tarihinde, basınına ise 1840 da atıldığı ve 250 yılı aşkın bir zaman diliminde Ermeni harfli Türkçe olarak dünyanın yaklaşık 50 şehrinde, 200 kadar matbaada basılan kitapların sayısının 2000'i geçtiği tespitinde bulunmaktadır.

⁸ "Gerçi çok cihanda boşa yelenler

Kaide bilmeyenler, kaide bilenler

Kaide budur ki dağdan inenler

Bağda olanları koğar demişler"

Arutin Efendi'nin 24 dörtlük içinden özellikle bu dörtlüğe benzer 11 dörtlüğü seçmesi de bu ihtimali güçlendirmektedir.

⁹ Bu elçilik heyeti hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Vâsıf, 2020, s. 385.

¹⁰ Hatta Sicill-i Osmâni'de Mehmed Emin Efendi'nin oğullarına Hindîzâdeler denildiği ifade edilmektedir (Mehmed Süreyya, 1996, s. 675).

¹¹ Gürkanlı hükümdarı Mehmed Şah 1744 yılında I. Mahmud'a bir sefaret heyeti göndermiş ve mektubunda Nadir Şah'ın kendilerine yaptığı zulümlerden bahsederek Osmanlı'nın İran ile anlaşma yapmamasını istemiştir (İzzî, 2019, s. 57).

bu vesileyle gönderdiği mektupta Mehmed Şahın Türk olup kendisinin de Türk olması sebebiyle onu yine tahtında bırakarak Sind nehrinin sağ taraflarını almakla yetindiğini ifade ederek (Kurtaran, 2011, s. 196) kendisinin de Türkmen soyundan geldiği vurgusuyla Osmanlı nezdinde dış meşruiyetini onaylatmaya çalışıyordu.

Diğer taraftan Arutin Efendi, Nadir Şah'ın tebaası arasında yönetimini meşrulaştırmada karşılaştığı güçlükleri vurgulayarak Safevileri hâlâ İran'ın meşru idarecileri olarak yansıtmakta idi ki (Tucker, 1992, s. 71) bu da tam olarak Osmanlı'nın Nadir Şah'a bakış açısıdır. Öyle ki Arutin Efendi'nin bu kitaba "Nadir Şah Tevarihî"¹² değil de *Tabmas Kulu Han'ın Tevarihî* ismini vermesi bile Nadir Şah'a karşı Osmanlı resmi görüşüne paralel bir tarzda bu eseri yazdığını göstermektedir (Ringer, 2002, ss. 233- 236). Zira Osmanlı Devleti'nin Nadir Şah'ın cülusunu tebrik etmek için elçi göndermekteki isteksizliği ve Nadir Şah'ın Caferi Mezhebi konusundaki talebinin reddedilmesi de bu bakış açısının bir sonucudur. Osmanlı Devleti de Nadir Şah'ın iç meşruiyetini sağlamasının yolunun Osmanlı tarafından dış meşruiyetinin onaylanmasına bağlı olduğunun farkında idi. Çünkü Nadir Şah, Mugan'da İran hanlarının Şi'iliği bırakmayı kabul etmeleri şartıyla şah olmuştu. Hanlar, bunu kabul etmişler; ancak mezheb olarak Caferiliğe uymak istediklerini bildirmişlerdi. Zira İmâm Caferî-i Sadık İranlılar tarafından sevilen ve muteber kabul edilen birisi olduğundan Şii İranlıların Caferilik mezhebini kabul konusunda çok sıkıntı çıkarmayacaklarını düşünüyorlardı. Nadir, bu durumu ulemasıyla müzakere etmiş; onların onaylaması üzerine, hanların bu taleplerini kabul etmişti. Dolayısıyla, şayet Osmanlı Devleti'ne Caferiliği kabul ettiremezse, Nadir Şah ile İran hanları arasındaki antlaşma hükümsüz olacak, Nadir'in şahlığının iç meşruiyeti de zedelenecekti. Aslında Arutin Efendi'nin seyahatnamesi de bizzat Osmanlı'nın bu diplomatik duruşunun isabetliliğinin canlı bir tanığı idi. Öyle ki Arutin Efendi eserinde Caferi mezhebi gibi konulara değinirse de İran halkının Nadir Şah'a bakışını anlatırken onun iç meşruiyeti konusunu tartışmalı hale getirmekteydi. Hatta bazı batılı tarihçiler Arutin Efendi'nin eserini Osmanlı Devleti'nin Nadir Şah'a karşı bakış açısını yansıtan önyargılı bir üslupla yazmakla eleştirirler. Ancak unutulmamalıdır ki Arutin Efendi İran topraklarında gördüklerini ve işittiklerini yazmıştır. Hatta kitabının muhtelif yerlerinde de kendisine anlatılanları aktardığını vurgulamak için "Bizim alıp mehenke vuracak halimiz yoktu, inanıverdik" şeklinde bir ifade kullanır (Tanburî Arutin Efendi, 1942, s. 35). Bu eleştiriyi yapanlar sadece şu açıdan haklı olabilirler Arutin Efendi, Nadir Şah'ın İran topraklarını yabancı işgalinden kurtarma konusundaki rolüne hiç değinmemiştir. Kaldı ki iddia edildiği gibi *Tabmas Kulu Han'ın Tevarihî*'nde Arutin Efendi'nin amacı "Nadir Şah'ın övülen askeri başarılarının ve yükselişinin tamamen hileye dayandığını göstermek, onun efsanesini itibarsızlaştırmak" (Tucker, 1992, s. 69) olsa idi eserini İstanbul'a gelir gelmez bastırır ya da bizzat Osmanlı padişahına sunardı (ki padişahın saray müzisyeni olması hasebiyle böyle bir imkâna sahipti) ve muhtemelen padişahın iltifatına da mazhar olur idi. Eserin yıllar sonra Venedik'te basılmış olması bu iddiaya şüpheyle yaklaşmamıza sebep olmaktadır.

4. Eserin Osmanlı Diplomasi Tarihi Açısından Önemi

Arutin Efendi'nin *Tabmas Kulu Han'ın Tevarihî* isimli eseri, Nadir Şah dönemini çalışan tarihçiler tarafından birinci elden kaynak olarak kullanılmasına rağmen eserin diplomasi tarihi açısından önemi göz ardı edilmiştir. Hâlbuki daha önce de belirttiğimiz gibi Arutin Efendi'nin seyahatnamesi 1736'da İran'a gönderilen Osmanlı sefaretî hakkında elimizde elçiye ait bir sefaretnâme bulunmaması nedeniyle heyetin görevini icra ederken neler olduğuna şahitlik eden tek birinci elden kaynak konumundadır.

Arutin Efendi 1148 tarihinde¹³, Mirahurluktan gelme Osmanlı elçisi Mustafa Paşa ve İran elçisi Abdülbaki Han ile İran'a yola çıktıklarını, sekiz ayda vardıklarını kaydeder. Arutin Efendi İstanbul'dan İran'a varıncaya kadar ki güzergâhtan hiç bahsetmez. Sadece yolculuğun sekiz ay sürdüğünü kaydeder. İsfahan'a vardıklarında Nadir Şah'ı orada bulamazlar, Kandahar'da olduğunu öğrenirler. İran elçisi

¹² Aslında Nâdir Şah İran'da Nâdir Ali olarak ünlenmişken, II. Tahmasb'a bağlılığını ve saygısını vurgulamak için Acem devlet geleneklerine uygun olarak Tahmasb Kulu Han lakabı ile anılmıştır (Koca Ragıp Paşa, 2003, s. 19).

¹³ Arutin Efendi 1148 H. tarihinde İran'a hareket ettiklerini kaydetmektedir ancak Mustafa Paşa ile İran'a gönderilen Name-i Hümayunun tarihi 1149'u göstermektedir. Ayrıca Subhi Tarihinde de elçilik için 1149 tarihi verilmektedir. Bkz. Mehmed Subhi, 2007, s. 337. Bu farklılık muhtemelen hicrî takvimle rumî takvim arasındaki farklılıktan kaynaklanmaktadır. Zira Name-i Hümayunun tam tarihi olan 1149 Cemaziyelâhir rumî takvimde 1148 Teşrinievvel'e denk gelmektedir. Bkz. Tarih Çevirme Klavuzu. <http://www.ttk.gov.tr>.

Abdulkaki Han Nadir Şah'a haber göndererek Elçi Paşa'nın geldiğini bildirir. Nadir Şah da Elçi Paşa'yı Kandahar'a getirmeleri cevabını verir. Ayrıca Nadir Şah Elçi Paşa'nın daha evvel padişahın hangi hizmetinde olduğunu sordurtur. Birkaç gün içinde İsfahan'dan hareketle Kandahar'a yönelirler. Arutin Efendi bu kez yolculuğun ilk kısmındaki sessizliğini bozarak İsfahan'dan Kandahar'a giderken yol üzerinde uğradıkları Bem, Yezt, Kerman ve Sistan hakkında ayrıntılı bilgi verir. Sistan'dan sonra Kahdaha'a ulaştıklarında, Nadir Şah elçilik heyetine çok izzeti ikramda bulunur. Ancak Arutin Efendi burada Nadir Şah'ın Osmanlı elçisine karşı diplomatik nezakete uymayan kasıtlı, önceden planlanmış bir davranışından bahseder. Önceden planlandığına ise Elçi Paşa daha İsfahan'da iken Nadir Şah'ın Osmanlı elçisinin daha önce padişahın hangi hizmetinde bulunduğunu sormasını delil gösterir. Nadir Şah'ın elçi paşanın daha önce padişahın büyük mirahuru olduğunu öğrendiği için onu denemek istediğini belirtir.

Nadir Şah bir gün paşayı çağırır ve der ki "benim bir atım var. Hiç beğenmiyorum. Getirsinler şuna bin de bak. Ne şekil attr?" Arutin Efendi'nin ifadesiyle "paşayı tecrübe etmek için öyle bir at tedarik etmiş ki dizginin iki tarafından ikişer adam tutmuş şaha kalkıyor önüne varanı kapar, ardına varanı teper, yanına varanı çarpar böyle bed huylu bir hayvan" (Tanburî Arutin Efendi, 1942, s. 16). Arutin Efendi, Mustafa Paşa'nın Nadir Şah'ın amacının kendisini dolayısıyla Osmanlı Devleti'ni küçük düşürmek olduğunu anladığını nakleder. Ardından elçi paşa daha gelirken şaha kalkan ata, Nadir Şah ve adamlarının şaşkın bakışları arasında kendinden beklenmeyen bir çeviklikle biner¹⁴, Tahmasb Kulu ve bütün adamları hayrette kalarak, dünyada böyle binici olur mu diye methederler, ayrıca Tahmasb Kulu "maşallah Paşa, Padişahın çöregini yersin helal olsun sana" der. Arutin Efendi olayın sonunun Tahmasb Kulunun istediği gibi olmamasına şükreder (Tanburî Arutin Efendi, 1942, a. 17).

Burada Nadir Şah'ın Osmanlı elçisine tam bir saygı ve vakarla muamele etmek yerine, onu kurnazca test etmeyi seçmesi diplomasinin inceliklerinden bî haber olduğunu göstermektedir. Zira iyi ilişkiler kurmak istediği ve dış meşruiyetini dolayısıyla iç meşruiyetini de tasdik ettirmeye çalıştığı Osmanlı padişahının elçisini utanç verici bir duruma düşürmeye çalışmak son tahlilde amacına hizmet edecek bir davranış olmasa gerek. İstanbul'a gönderdiği elçisi Abdulkaki Han'ın, Şah'ın itibarını yükseltmek için göstermiş olduğu bütün gayrete rağmen Nadir Şah bu nezaketsiz davranışı ile kendi itibarını Osmanlı elçilik heyeti nazarında zedelemiştir¹⁵.

Arutin Efendi, Mustafa Paşa'nın elçiliğinin aslı kısmına hiç değinmez, buraları "birkaç gün sonra Mustafa Paşa'nın işini gördüğünü ve Anadolu'ya yola çıktığını, kendisinin de Tahmas Kulu'nun sazandeleri yanına gittiğini" (Tanburî Arutin Efendi, 1942, s. 16) yazarak hızlıca geçitirir. Osmanlılar ile Nadir Şah arasındaki Caferi mezhebi gibi meselelerdeki karmaşık görüşmelerden hemen hemen hiç bahsetmez. Esasen bu son derece normaldir. Arutin Efendinin konumu itibarıyla elçinin maiyetinde bir müzisyen olmasından dolayı bu gibi konuların dışında kalması bir tarafa bu sefaret hakkında elçi ya da vakanüvis tarafından yazılmış bir sefaretname olsa idi orada da bu tür siyasi müzakerelere değinilmeyecekti.

Biz burada Elçi Mustafa Paşa'nın işini birkaç gün içerisinde bitirip dönmesinden kendisine verilen Nadir Şah'ı Caferi mezhebi iddiasından vazgeçirmek ve Osmanlı ile barış yapmaya ikna etmek görevini başaramadığını anlıyoruz¹⁶. Ayrıca Nadir Şah'ın İstanbul'a gönderdiği elçisi Abdulkaki Han'ın ısrarı üzerine bu elçilik heyetine dâhil edilen üst rütbeli ulemanın da Nadir'in uleması ile Caferi mezhebi konusunda herhangi bir müzakereye girişmedikleri sonucunu çıkartıyoruz. Esasen bu müzakereler iki taraf arasında İstanbul'da uzun uzun yapılmış ve sonuçta Nadir Şah'ın isteğinin Osmanlı açısından kabulünün mümkün olmadığı kendisine gönderilen Name-i Hümayun, Sadrazam ve Şeyhülislam mektuplarında izah edilmiştir. Hatta söz konusu mektuplar daha önceki Osmanlı-Safevi ilişkilerinin diplomatik diline göre oldukça

¹⁴ Zira Mustafa Paşa o sırada 75 yaşındadır.

¹⁵ İran elçisinin Nadir Şah'a hem cülusunu tebrik etmek hem de İstanbul'da çözüme kavuşmayan Caferi mezhebi meselesini görüşmek üzere bir elçilik heyetinin gönderilmesinde ısrarcı olmasının sebebi kendisine verilen misyonu tam olarak başaramadığı için Nadir Şah'ın tepkisini bu şekilde hafifletmek amacı olabilir. Gönderilecek Osmanlı elçisi ve ulemasının rütbeleri konusunda da müdahaleci olması da Nadir Şah'ın Osmanlı nezdindeki meşruiyetini en azından bu şekilde sağladığını göstermek amacından kaynaklanabilir.

¹⁶ Bu elçilik heyetinden yaklaşık 10 yıl sonra Nadir Şah'a gönderilen elçilik heyetinde bulunan Ebu Sehl Numan Efendi de Mustafa Paşa'nın misyonunu başaramadığını şu şekilde nakletmektedir: "Bundan akdem Nâdir Şâh'a giden İlçi Mustafa Paşa, iki fetva emini, biri kazasker ve biri Edirne Mollası iken, anlar ile Nâdir Şâh'a gitti. Yine bir iş göremeyüp ve belki daha fenâ idüp, rec'i kahrî avdet eyledi..." bkz. Ebu Sehl Numan Efendi, 1999, s. 152.

yumuşak bir üslupla yazılmıştı (Nâme-i Hümâyûn Defteri (DVNS. NMH. D): No: 7., 24-26). Öyle ki I. Mahmud Osmanlı diplomasi tarihinde bir dönüm noktası olabilecek bir hususu bile kabul etmiştir. Nadir Şah'ın daha önce Osmanlı devleti ile antlaşma şartı olarak ileri sürdüğü tekliflerden birisi de her iki devletin payitahtında 3 yılda bir değiştirilmek üzere sürekli elçilerin bulundurulması idi. O zamana kadar “hiçbir devleti eşit hakları haiz muhatap kabul etmeyen” (Savaş, 2007, s. 34) ve bu anlayışın bir tezahürü olarak yabancı bir devlet nezdinde daimî elçilik açmayan Osmanlı Devleti'nin İran ile karşılıklı diplomasiye geçmeyi kabul etmesi önemli bir ayrıntı idi. Ancak bu görüşmelerin Caferi Mezhebi konusunda kilitlenmesi Osmanlı diplomasi tarihi açısından son derece önemli bu ayrıntının gözden kaçmasına sebep olmuştur. Muhtemelen bu mektupları okuyan ve o sırada Hint seferine başlayan Nadir Şah ne elçinin ne de ulemanın bu maddeyi kabule mezon olmadığını anladığından ve o sırada Osmanlı Devleti ile bir çatışmayı istemediğinden görüşmeleri uzatmamış ve elçinin dönmesine müsaade etmiştir.

5. Sonuç

Arutin Efendi'nin seyahatnamesini özgün yapan en önemli husus; gözlemlerinin bir Osmanlı görevlisi olarak sadece yüksek devlet görevlileriyle yapılan temaslara değil, sıradan görevliler ve halk ile görüşmelerine de dayanıyor olmasıdır. Dolayısıyla İran'da kaldığı altı yıllık süre içerisinde İran halkının Nadir Şah'a bakışını da gözlemlene imkânı bulmuştur. Arutin Efendi'nin bu gözlemlerinden Nadir Şah'ın Osmanlı Devleti nezdinde aradığı dış meşruiyeti ile ilgili meselelerin İran halkı arasında önemsenmediğini anlıyoruz. Mesela Arutin Efendi eserinin hiçbir yerinde o dönemki Osmanlı İran diplomatik ilişkilerine damgasını vuran ve Nadir Şah'ın ısrarla üzerinde durduğu Caferi mezhebi ya da Türkmen soyu konularından bahsetmez. Muhtemelen bu konular İran içerisinde Nadir Şah'ın Osmanlılara karşı giriştiği meşruiyetini kabul ettirmede kullandığı argümanlar olarak görülüyor ve hem sıradan devlet görevlileri hem de halk tarafından önemsenmiyor ve dillendirilmiyordu. Yine de eserinin tamamında Nadir Şah'ın sarayındaki ve ordusundaki birçok görevli ve sıradan halk ile konuşmuş görünen Arutin Efendi'nin Nadir Şah'ı askeri ve siyasi faaliyetleri dolayısıyla tenkit ederken onun Osmanlı ile İran arasında diplomatik krize sebep olan dini politikalarına hiç değinmemesi gariptir.

Aslında Tanburî Arutin Efendi, Nadir Şah'ın eleştirisini askeri faaliyetlerine yoğunlaştırırken aynı zamanda onun iç meşruiyetinin dayandığı noktayı hedef alır. Nadir'i Safevi hanedanına son veren bir gasıp olarak resmederken ne Caferi mezhebi teklifine ne de Türkmen soy kavramına olumlu ya da olumsuz değinir. Bu tavır Osmanlı Devleti açısından daha makbuldür zira Osmanlı yöneticileri de Nadir Şah'ı iç meşruiyetini sağlayamamış bir idareci olarak gördükleri için Osmanlı nezdinde aradığı dış meşruiyet çabalarına olumsuz cevap vermişlerdir.

Diğer taraftan Arutin Efendi'nin bu konudaki sessizliği Ermeni cemaatine mensup olması ve kendini bu konuda mezon görmemesinden de kaynaklanıyor olabilir. Zira Horasan'daki Ermenilerle ilgili yorumlarda bulunmuştur (Tanburî Arutin Efendi, 1942, s. 36). Dikkat çeken en önemli hususlardan birisi de Arutin Efendi'nin kitabının çeşitli yerlerinde kendisinin Osmanlı kimliğini vurgulaması ve bu aidiyetten gururla bahsetmesidir. Hind seferi sırasında Nadir Şah'ın amcazâdesinden Tahmas Kulunun şah olmasını naklederken bu amcazâdenin “ben Osmanlıyı pek severim” dediğini ve sazende başının çadırından gitmediğini onların çadırında çok eğlendiğini de belirtir. Hatta İstanbul'a dönüş yolunda Sebzar şehrinde karşılaştığı Mir Ali isminde bir İranlı'nın şu ifadelerini aktarmakta bir beis görmez: “bu adamın ismi (Mirza Ali), ve meğer musikiye de aşına imiş. Bize, Şah Tahması nasıl öldürdüklerini nakletti. (Sana onun için naklederim ki sen Osmanlı Ermenilerindensin, sır saklarsın. Zira, bu kızılbaşın Müslümanı da Ermenisi de ziyadesiyle münafık olur, dedi...)” (Tanburî Arutin Efendi, 1942, s.45). Yine Nadir Şah'ın Osmanlı elçisini küçük düşürmek için kurguladığı olayda Elçi Paşa'nın Nadir Şah'ın arzu ettiği duruma düşmemesine şükretmesi Arutin Efendi'nin Osmanlı Devleti'nin şanının korunması konusundaki hassasiyetini göstermektedir.

Sonuç olarak Arutin Efendi'nin, sanatkâr kimliği ile dâhil olduğu Osmanlı sefaret heyetinde hem bu misyon sırasında hem de Nadir Şah'ın Hint seferi sırasındaki gözlemlerini aktardığı bu seyahatname gerek Osmanlı-İran diplomatik ilişkilerinin gerekse İran tarihinin bu kesiti için önemli bir tanıktır ve tarihçiler için kayda değer bilgiler vermektedir.

6. Extended Abstract

While Arutin Efendi was the palace musician of Mahmud I (1730-1754), he was appointed by Mahmud I, in 1736, in an embassy delegation sent to Nadir Shah in Iran. Arutin Efendi reported his observations during this embassy mission in his travel book, which he wrote in Turkish with Armenian letters. Although this delegation had a critical and important mission, there was no embassy report concerning the aforementioned embassy mission. Arutin Efendi's keen observations and implications with his artistic personality in his travel book made it possible to elucidate the diplomatic course of the Ottoman-Iranian relations at that time. In this context, the article analyses the Ottoman-Iranian diplomatic relations in the period in question on the basis of both the travel book of Arutin Efendi and the archive sources related to this embassy mission and makes some implications on this subject. The fact that we do not have any embassy report about this mission, at least today, made Arutin Efendi's book the sole and first-hand source for this section of the Ottoman diplomacy history. In fact, the Travel Book of Tevârih-i Tahmas Kulu, which has been known by historians for a long time, was used as a first-hand source in studies on Nadir Shah and his period, and this work was referred to in many studies about Nadir Shah. However, the work was not evaluated in terms of Ottoman diplomacy history. The mission of this embassy delegation was critical and important because at that time Ottoman-Iranian relations were in crisis on the brink of war. Because Nadir Shah made some demands from the Ottoman Empire, some of which seem unacceptable to the Ottomans. Nadir Shah's most emphasized request was that the Caferi sect be accepted as the fifth sect. However, this demand was also the most unacceptable for the Ottomans. This embassy delegation would present the letter containing the negative response of the Ottoman Empire to Nadir Shah. When the embassy delegation arrived in Iran, Nadir Shah was about to embark on an Indian expedition. While the embassy delegation returned after fulfilling its mission in a short time, Arutin Efendi stayed there at the request of Nadir Shah and participated in India expedition among musicians of Nadir Shah. Arutin Efendi's book is based on his observations and findings during this embassy mission and the expedition to India. The most important thing that makes Arutin Efendi's book original that as an Ottoman official his observations were based not only on contacts with high government officials but also with ordinary officials and the public. Therefore, he had the opportunity to observe the view of the Iranian people towards Nadir Shah during his six-year stay in Iran. In fact, Tanburî Arutin Efendi focuses his criticism of Nadir Shah's military activities while at the same time targeting the point on which his internal legitimacy was based. While portraying Nadir as a usurper that put an end to the Safavid dynasty, he neither refers positively or negatively to the offer of the Caferi sect or the concept of Turkmen ancestry. This attitude was more favorable for the Ottoman Empire, because the Ottoman rulers also responded negatively to the external legitimacy efforts, they sought in the Ottoman Empire, as they saw Nadir Shah as an administrator who could not provide internal legitimacy. Still, it is strange that Arutin Efendi, who seemed to have spoken with many officers in Nadir Shah's palace and army and with ordinary people throughout his work, criticized Nadir Shah for his military and political activities, while he did not mention the religious policies that caused diplomatic crisis between the Ottoman and Iran. As a result, Arutin Efendi gives valuable information for historians both for Ottoman-Iranian diplomatic relations and Iranian history with his witnesses during the Ottoman embassy delegation and the Indian expedition of Nadir Shah.

Keywords: The Ottoman Empire, Ottoman-Iranian Relations, History of Diplomacy, Arutin Efendi, Sefaretnâme

Kaynakça

- Nâme-i Hümâyûn Defteri (DVNS. NMH. D): No: 7.
- Ahmed Vâsîf Efendi (2020). *Abmed Vâsîf Efendi ve Mehâsinii'l-Âsâr ve Hakâ'iku'l-Abbâr'ı*, (N. Sağlam, Yay. Haz.), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Alptekin, A. B. (2013). Levnî, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 17 Şubat 2021 tarihinde teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/levni adresinden ulaşıldı.
- Ateş, A. (2008). XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı-İran İlişkileri (1774- 1779). *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(3).
- Duran, R. (1987). Mehmet Tâhir Münif Paşa, Hayatı, Felsefesi, *Erdem Dergisi*, S. 6, 801-850.

- Ebu Sehl Numan Efendi, (1999). *Tedbîrât-ı Pesendîde*, (A. İ. Savaş, Yay. Haz.), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Evlîya Çelebi, (1970) *Evlîya Çelebi Seyahatnamesi*, c. II, İstanbul: 59-103.
- Gültekin, H. (2015) Koca Râgıp Paşa Münşeât'ında Nâdir Şah ve Caferî Mezhebi Tartışmalarına Dair Mektuplar, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 76. 55-78.
- Gürsoy, B.A. (2006). Türk Modernleşmesinde Sefir ve Sefaretnâmelerin Rolü. *bilig*, 36. 139-165.
- İzzî Süleyman Efendi (2019). *İzzî Tarîhi*, (Z. Yılmazzer Yay. Haz.) İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Jacob, O. (2017). *Writing Music in Nineteenth-Century Istanbul Ottoman Armenians and the Invention of Hampartsum Notation*, PhD in Music King's College, London.
- Judetz, E. P. (2002). *Tanburî Küçük Artın A Musical Treatise Of The Eighteenth Century*, İstanbul: Pan yayınları.
- Karamuk, G. (1992). Hacı Zağanos'un Elçilik Raporu, *Belleten*, C. 54, S. 216, 391-404.
- Kırca, E. (2020). Osmanlı-İran Yazışmalarına Göre Osmanlı Devleti'nin Nadir Şah ve Caferilik Mezhebine Yaklaşımı (1736-1746), *Tokat Gazî Osman Paşa Ünv. Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, C/S. XV/II, 392-408.
- Koca Ragıp Mehmet Paşa. (2003). *Tabkik ve Teyfik-Osmanlı-İran Diplomatik Münasebetlerinde Mezhep Tartışmaları*, (A. Z. İzgöer. Yay. Haz.), İstanbul: Kitapevi yayınları.
- Korkut, H. (2003). Osmanlı Sefaretnameleri Hakkında Yapılan Araştırmalar, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, I, S. 2, 491-511.
- Kurtaran, U. (2011). Yeni Kaynakların Işığında I. Mahmut Dönemi Osmanlı-İran İlişkileri (1731-1747), *History Studies*, S. 3, 176-213.
- Külbilge, İ. (2010). *18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri (1703-1747)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Mehmet Subhî Efendi, (2007). *Subhî Tarîhi (Sâmî ve Şâkir Tarîhleri ile Birlikte İnceleme ve Karşılaştırmalı Metin)*, (M. Aydınler Yay. Haz.), İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Mehmed Süreyya, (1996), *Sicill-i Osmânî*, (N. Akbayar, Yay. Haz.), C.2, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Minorsky V. (1988). Nadir, *İslâm Ansiklopedisi* içinde, (C. 9, 21-31). Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Miroğlu, İ. (1984). Hindistan Hakkında XVIII. Yüzyılda Yazılmış Küçük Bir Eser, *Tarih Dergisi*, XXXIV, 537-54.
- Osman Şâkir Efendi, (2018). *Musavver Sefaretnâme-i İran*, (G. Önal, Yay. Haz.), İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay.
- Özcan, A. (2006). Nadir Şah, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (C. 32, 276-277). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ringer, M. M. (2002). Education, Religion, and the Discourse of Cultural Reform in Qajar Iran, *Iranian Studies*, Vol. 35, No. 1/3, 233-236.
- Savaş, A. İ. (2007). *Osmanlı Diplomasisi*, İstanbul: 3F Yayınevi.
- Sevinç T. (2011). Nadirşah'ın 1738-1739 Hindistan Seferi ve Sonuçları, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 24, 13-35.
- Stepanyan, H. A. (2005). *Ermeni Harfli Türkçe Kitaplar ve Süreli Yayınlar Bibliyografyası (1727- 1968)*, İstanbul: Turkuaz Yayınları.
- Tanburî Arutin Efendi, (1942). *Tabmas Kulu Han Tevarîhi*, (E. Uras, Yay. Haz.), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Tarih Çevirme Klavuzu, <http://www.ttk.gov.tr>.
- Toğaç. S. (2000). *Kırmızı Mustafa Rahmi Efendi'nin İran Sefaretnâmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Tucker E. S. (1992). *Religion and Politics In The Era Of Nadir Şah: The Views Of Six Contemporary Sources*, Chicago: Illinois.
- Tuncer H. (1995). *Eski ve Yeni Diploması*, Ankara: Ümit Yayıncılık.

- Unat, F. R. (1992). *Osmanlı Sefîrleri ve Sefâretnâmeleri*. Ankara: TTK Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Tarihi*. Cilt 4/1. Ankara: TTK Yayınları.
- Yalçınkaya, M. A. (1996). Osmanlı Zihniyetindeki Değişimin Göstergesi Olarak Sefaretnamelerin Kaynak Değeri, *OTAM*, S. 7, 319-338.
- Yalçınkaya, M. A. (2010). *The First Permanent Ottoman Embassy In the Europe The Embassy of Yusuf Agah Efendi To London (1793-1797)*. İstanbul: The Isis Press.
- Yalçınkaya, M. A. (2018). Osmanlı Sefaretnameleri ve Diplomasi Tarihi Bakımından Önemi. İçinde Mehmet Alaaddin Yalçınkaya-Uğur Kurtaran (Ed.), *Osmanlı Diplomasi Tarihi Kurumları ve Tatbiki* (11-37), Ankara: Altınordu Yayınları.

El Sanatları Kurslarının Kültürel Mirasımıza Katkısı: Kırşehir Halk Eğitim Merkezi Örneği*

Hande KILIÇARSLAN**
Fatma CANSIZ***

ÖZ

Kendi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla ortaya çıkan el sanatları, elde olan hammaddelerin değerlendirilmesiyle de ev ekonomisine de katkı sağlamıştır. Bu katkı gelişen ve değişen yaşam biçimleriyle birlikte yerini boş zamanlarını değerlendirme, kendi gelişimlerini ilerletme ve yeni bir şey öğrenme ve üretme duygusu insanların sosyal duygu ve tatmin durumlarını gerçekleştirmektedir. Bakanlıklara ve yerel yönetimlere bağlı olarak açılan bazı kurslarda eğitimciler eşliğinde insanlar sosyal, kültürel ve ekonomik değişim ve gelişimlerini sürdürmektedirler. Bu bağlamda açılan kurslar el sanatlarının devamlılığı ve somut olmayan kültürel mirasımızın sürdürülebilirliği açısından da önemli rol oynamaktadırlar. Milli kültür hazinemiz olan ve nesiller boyu devam eden el sanatları, bu kurslar sayesinde gelecek nesillere de ulaşmakta ve geçmişle gelecek arasında bir köprü görevi üstlenmektedirler. Ayrıca bu kurslar sayesinde bazı ev hanımları yaptıkları el sanatları ürünlerinin satışını yaparak, aile ekonomisine de katkı sağlamaktadırlar. Kırşehir Halk Eğitim Merkezi'ndeki el sanatları kursları da bu görevi üstlenmedeki merkezlerden bir tanesidir. Halk Eğitim Merkezinin ve yerel yönetimlere bağlı kurs binalarında açılan el sanatları kursları yerinde gözlem ve inceleme yapılarak topluma katkısı ve önemi araştırılmıştır. Bu kurslarda yapılan ürünler fotoğraflanarak belgeleme çalışması yapılmıştır. El sanatlarımızın tarihimizdeki yeri geçmişteki eserler, örnek alınarak yeni teknik ve modellerle birleştirilerek kurslar ile devamının sağlanması sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Halk Eğitim Merkezi, El sanatları, Kurs, Kırşehir, Somut Olmayan Kültürel Miras.

Contribution of Handicrafts Courses to Our Cultural Heritage: The Case of Kırşehir Public Education Center

ABSTRACT

Handicrafts, which were created to supply their own needs, also contributed to the home economy by utilizing the available raw materials. This contribution, together with developing and changing life styles, makes use of leisure time, improve their own development, and the sense of learning and producing something new makes people feel and satisfy their social feeling. In some courses opened under ministries and local administrations, people continue their social, cultural and economic change and development in the company of trainers. The courses opened in this context also play an important role in terms of the continuity of handicrafts and the sustainability of our intangible cultural heritage. Handicrafts, which are our national cultural treasures and continue for generations, reach future generations thanks to these courses and also act as a bridge between the past and the future. In addition, thanks to these courses, some housewives contribute to the family economy by selling their handicraft products. Handicraft courses in Kırşehir Public Education Center are one of the centers that undertake this task. The handicraft courses opened in the Public Education Center and in the course buildings affiliated with the local administrations were observed and examined, and their contribution and importance to the society was investigated. Documentation studies were carried out by photographing the products made in these courses. The place of our handicrafts in our history is taken as an example, and combined with new techniques and models, and it has been concluded to continue with courses.

Keywords: Public Education Center, Handicrafts, Course, Kırşehir, Intangible Cultural Heritage

1. Giriş

Bir ulus kültürünün devamlılığının sağlanması için yapılması gerekenler arasında elbette ki sanat, sanatı da oluşturan el sanatları ve el sanatlarının sürdürülmesi yer almaktadır. İhtiyaca ve boş zamanları değerlendirmek amacıyla ortaya çıkan el sanatları, toplumun gelişimine ve değişimine de katkısı çok önemlidir. İnsanların sosyal doyumlarını karşılamada, turizmdeki hediyelik eşya satışlarında kullanılmasında ve böylece yerel ve ülke ekonomisine katkısında, gelecek nesillerin geçmiş el sanatlarını bilmesi ve günümüze uyarlaması, devamlılığının sağlanmasında kültürel mirasımızın yok olmaması açısından el sanatları toplum için yadsınamayacak öneme sahiptir.

* Bu çalışmada kullanılan bilgi ve belgeler "fikir ve sanat eserleri için telif hakları düzenlemelerine" uygun olarak kaynak kişilerin izinleri doğrultusunda yapılmıştır.

** Doç. Dr., Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, hande.kilicarslan@ahievran.edu.tr

*** cnsz6cnsz@gmail.com

Makalenin Gönderim Tarihi: 21.03.2021; Makalenin Kabul Tarihi: 09.07.2021

Arlı 1990'a göre; köy el sanatlarını,

“Asıl işi çiftçilik olan ve hayatını çiftçilikle kazanan, köyde oturan nüfusun, boş zamanlarında yöresindeki hammaddeleri değerlendirmek, boş geçen zamanını değerlendirmek, elde ettiği ürünlerle hem yaşam düzeyini yükseltmek hem de fazlasını satarak ek bir gelir elde etmek amacıyla uğraştıkları yardımcı sanatlar” olarak belirtmektedir (Arlı, 1990, s. 2).

Ölmez ve Etikan (2008:381)'nın belirttiği gibi

“Ait oldukları toplumların değer yargılarını, sosyo-ekonomik düzeylerini ve coğrafi özelliklerini diğer toplumlara ve geleceğe yansıtan kültürel varlıklardır. El sanatı, belli bir geçmişi, orijini olan, kuşaktan kuşağa öğrenilerek günümüze gelen, günümüzde eğitimi verilen, görsel ve sanatsal değere sahip, el ile belli bir üretim tekniği kullanılarak ya da sermaye ve tesis gerektiren, ticari ya da bireysel amaçlı, turistik ve otantik, kullanım ve hatıra eşyası üretimine dayalı uğraşların ortak adıdır” şeklinde tanımlanmaktadır (Ölmez ve Etikan, 2008, s. 381).

Bu tanımlar bağlamında el sanatları, tüm sanatların temeli olup, boş iş gücü ve hammaddenin değerlendirilmesiyle elde edilen ürünlerin, geçmişten geleceğe aktarılan bir kültürel unsur olarak da söylenebilmektedir.

Kültürün oluşmasına bakıldığında aslında bir süreç olarak görülmektedir. İnsanların düşünce ve yaşam biçimlerinden ortaya çıkan süreçleri gelenek, görenek, örf ve adetler, sanat ve sanat yapıtları, yapılar ve el sanatları gibi bireyler tarafından oluşturulan ve sürdürülen varlıklardır (Çapar ve Yenipınar, 2016, s. 103). Kültür kimliğinin oluşumunda ve sürdürülmesinde el sanatları en önemli bilgi ve belge niteliği taşımaktadır. Türkler Anadolu'ya geldiklerinde gelenek, görenek ve el sanatlarını da beraberlerinde getirmişlerdir. Buldukları bölgelerdeki kişilere de aktararak bilinmesini sağlamışlardır. Kültürün ve geleneğin devamlılığında rolü olan el sanatlarımız, kültürel miras açısından da önemli role sahiptir (Onuk ve Akpınarlı, 2005, s. 28).

Kültür ve Turizm Bakanlığı 2009 çalışma raporuna göre; kültürel miras “Geçmişten miras alınan ve farklı nedenlerle geleceğe miras bırakılmak istenen, fiziksel olarak var olan ve insanlar tarafından yapılmış her türlü eserler ile bir topluma ait değerler bütünü” olarak tanımlanmaktadır (<https://teftis.ktb.gov.tr/Eklenti/1279,muserrefcanpdf.pdf?0>, 2009, s. 3). Somut olmayan kültürel miras ise; UNESCO sözleşmesinin 2. maddesi; “toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekânlar” şeklinde tanımlanarak, kültürel anlamda yapılan çalışmalara ışık tutmaktadır. Bu maddenin devamında ise, “Kuşaktan kuşağa aktarılan bu miras, toplulukların ve grupların çevreleriyle, doğayla ve tarihleriyle etkileşimlerine bağlı olarak, sürekli biçimde yeniden yaratılır ve bu onlara kimlik ve devamlılık duygusu verir; böylece kültürel çeşitliliğe ve insan yaratıcılığına duyulan saygıya katkıda bulunur” denilerek kavramın alanı üzerine tanımlama yapılmıştır (Arioğlu ve ark, 2015, s. 113; akt. Oğuz 2009, s. 167, Kılıçarslan ve Etikan, 2016, s. 392, Oğuz 2008, s. 1-5). Somut olmayan kültürel miras sözleşmesinde yer alan başlıklarda “el sanatları geleneği” de yer almaktadır (Arioğlu ve ark, 2015, s. 114; akt. Çoşkun ve ark, 2013, s. 15, Oğuz 2008, s. 4).

Avcılık ve toplayıcılık dönemlerinden günümüze kadar gelen sanat yolculuğu, zamanla gelişip zenginleşmiştir. Günlük hayatta kullandıkları alet, araç ve gereçlere zamanla estetik şekiller veren insanlar, sanat eserlerinin meydana gelmesini sağlamıştır. Bu nedenledir ki, sanatın başlangıcı insanlığın ilkel dönemleriyle paralellik göstermektedir. Zamanla insanın doğadaki mücadelesi değiştikçe el sanatlarının çeşitliliği de artmış ve hemen hemen birçok eşyada kullanılır hale gelmiştir. El sanatları Türk toplumunda özellikle de genç kızların ilgi odağı olmuştur. Erkekler, korunmak ve avlanmakla ilgilenirken kadınlarda ince dokunuşlarla gündelik yaşam içerisinde kullanılan eşyalara sanatsal değerler katmışlardır (Kaya, 2014, s:1, Yazıcıoğlu ve ark, 2005, s. 20). Mesela bir ağacın bir kâğıda, kaşığa, tabağa dönüşmesi veya bir kumun belirli malzemelerle birleşiminden oluşan camın ortaya çıkması gibi.

Günümüzde el sanatları kapsamında, Türk eğitim sistemine göre Yükseköğretim kurumlarına bağlı Enstitü, Fakülte, Yüksekokul ve Meslek Yüksekokullarında, Halk Eğitim Merkezlerinde yerel yönetimlerin desteğiyle meslek edindirme ve hobi amaçlı açmış olduğu kurslarda eğitimler verilmektedir. 2021 yılı itibarıyla tüm yükseköğretime bağlı Güzel Sanatlar Fakültelerindeki “Geleneksel Türk Sanatları Bölümü” olarak tek isim altında eğitim faaliyetlerini yürütmeleri istenmektedir. Bu bölümlere bağlı Halı, Kilim ve Geleneksel Kumaş Desenleri, Tezhip Sanatı, Çini Tasarımı ve Onarımı ve Hat Sanatı gibi ana sanat dalları

olarak uzmanlık çerçevesinde eğitimler verilmektedir. Ülkemizde üniversitelerin Sosyal Bilimler, Güzel Sanatlar ve Sanat ve Tasarım Enstitüleri kapsamında da fakültelerdeki bölüm ve ana sanat dalları bilim uzmanı olarak öğrenci yetiştirmektedir. Halk Eğitim ve yerel yönetimlerin açmış oldukları kurslar kapsamında ise; işleme, oya, çorap örme, takı yapımı, mefruşat, dikiş, yapma çiçek, halı-kilim dokuma, hat, tezhip, minyatür, ebru dersleri uzman eğitimciler eşliğinde verilmektedir.

Halk Eğitim kursları önceleri gönüllü kuruluşlar aracılığı ile yapılırken, günümüzde devlet desteği ön plana çıkmıştır. Halk Eğitim Merkezleri artık toplumun büyük bir bölümüne hizmet etmektedir.

Kırşehir merkezde Halk Eğitim Merkezine bağlı olarak açılan ve yerel yönetimin kurs mekânı tahsis etmesiyle sanat eğitimine destek vererek kursiyerlerin yeteneklerini geliştirme imkânı sunan bu kurslar, el sanatlarının hammaddelerine göre sınıflandırılması kapsamında incelenmiştir. Bu amaçla, Kırşehir merkezde açılan Bakanlık veya yerel yönetimlere bağlı kurslara gidilerek usta öğreticiler, kursiyerler ve yaptıkları el sanatları ürünleriyle ilgili karşılıklı görüşme ile bilgi alınmış, bu ürünlerin fotoğrafları çekilerek belgelendirilmiştir. Ayrıca bu kursların el sanatlarını sürdürülmesi kapsamında kültürel mirasımıza katkısı da ortaya konulmuştur.

2. Kırşehir İli

Kırşehir'in toplam yüzölçümü 6665 km. dir. Kırşehir 34 derece, 10 dakika doğu boylamında; 39 derece, 8 dakika kuzey enleminde bulunmaktadır. Kırşehir'in sınır komşu şehirleri Niğde, Nevşehir, Ankara, Kırıkkale ve Yozgat'tır (Şekil 1). Yazları sıcak ve kurak, sonbahar az yağmurlu, ilkbaharda ise yağmurlu olan karasal iklime sahiptir (Karaaslan, 2015, s. 2). Kırşehir il sınırları içerisinde bulunan Kızılırmak ve çevresinde Hititlerin yaşadığı yapılan araştırmalarla bilinmektedir. 1986 yılında Kalehöyük'te Japonlar tarafından yapılan kazılarda Hitit dönemine ait buluntulara rastlanmaktadır (Vahapoğlu, 2014, s. 25). Yapılan bu kazılardaki çanak ve çömleklerden elde edilen bilgiler ve Malkayası hiyerogliflerde Kırşehir'in Hitit devleti sınırları içerisinde olduğuna kesinlik kazandırmıştır. Kırşehir M.Ö. 1600'lerden M.Ö. 1200'lere kadar Hititler'in yönetiminde kalmış daha sonra Friglerin yönetimine geçmiştir. Orta Anadolu'ya Balkanlar yoluyla gelen Friglerin 1200'lerde Kırşehir'i kendi topraklarına kattığı bilinmektedir. Alacahöyük, Alishar ve Boğazköy kazılarında bulunan kalıntılar ile bilinmektedir (Köksal, 2019, s. 19). Kırşehir'in birçok uygarlığa ev sahipliği yapmış olduğu bilinmektedir. Çevresinde yapılan kazı çalışmalarında tarih öncesi çağ olarak bilinen Tunç Çağı dönemi etkisinin olduğu da görülmektedir. Birçok çağda birçok uygarlığın ayak bastığı Kırşehir iline iz bırakan ve uğrayan uygarlıklar Hitit, Frig, Pers, Makedonya, Kapadokya krallıkları ve Roma ve Bizans olarak bilinmektedir. Bizansı yenilgiye uğratan Türk orduları Anadolu Selçuklu Devletini kurdular. Kırşehir'i 1075 yılında Kutalmışoğlu Süleymanşah Türk topraklarına katmıştır (Karaaslan, 2015, s. 3).

Şekil 1. Kırşehir İli (<https://www.milliyet.com.tr/egitim/kirsehir-haritasi-kirsehir-ilceleri-nelerdir-kirsehir-ilinin-nufusu-kactir-kac-ilcesi-vardir-6310002>, 2020)

Kırşehir, Anadolu bozkırının ortasında sanatın ve kültürün merkezi özelliğine sahiptir. Ahilik geleneğinin oluşumu ve yayılımının sağlandığı yer kabul edilen Kırşehir, çeşitli kültürel unsurlara da ev sahipliği yapmaktadır. Türk Edebiyatı'nın öncülerinden olan Âşık Paşa, gökbilim, islam hukuku, felsefi tasavvufi bilginlerden Cacabey ve birçok âlime ev sahipliği yapan il olarak sayılmaktadır (Maral ve ark. 2020, s. 13).

3. Kırşehir Halk Eğitim Merkezi El Sanatları Kursları ve Kursların Kültürel Mirasa Katkısı

Araştırma; Kırşehir merkezde Milli Eğitim Bakanlığına bağlı İl Halk Eğitim Merkezi bünyesinde açılan el sanatları kursları ve bu kurslarda yapılan ürünler hakkında bilgiler verilmiştir. İl merkezindeki bu kurslar, Belediye'ye bağlı Neşet Ertaş Kültür Merkezi ve Kırşehir Belediyesi Gençlik Merkezi (BEGEM) binalarında yürütülmektedirler. İlde 2019-2020 Eğitim- Öğretim Yılı kapsamında toplam 113 adet kurs açılmıştır. Araştırma; Belediyeye bağlı Aile Yaşam Merkezi ve Kültür Merkezinde, Bakanlığa bağlı İl Kültür Merkezi Kütüphanesinde gerçekleşmiştir. Bu merkezlerde aynı yıl ve dönem içerisinde toplam 65 adet kurs açılmıştır. Örgü, Keçe, Takı, Çini, Seramik, Ahşap, Mozaik (taş), Hat, Tezhip, Ebru, Deri gibi alanlarda el sanatları öğretmenleri ve usta öğreticiler tarafından eğitim verilmektedir. 3 merkezde gerçekleşen araştırmada el sanatları kursları hammaddeye göre sınıflandırılmıştır. Bu kurslardan mezun olan kursiyerler bir sertifika alarak iş yeri açmaları ve yaptıkları ürünleriyle gelir elde etmeleri sağlanmaktadır. Yapılan ürünlerin devamlılığı sağlandığı için de hem yöresel kültürün devamlılığı hem de kültürel mirasımıza bir katkı olarak yararlı görülmektedir.

El sanatları kullandıkları hammaddelere göre; ağaç işleyen, taş işleyen, toprak işleyen, maden işleyen, deri ve hayvansal atıkları işleyen, ince dallar, saplar ve ağaç şeritleri işleyen şeklinde sınıflandırılmaktadır (Arlı, 1990, s. 17, Karakelle ve Akpınarlı, 2018, ss. 36-37). Kırşehir merkezde açılan el sanatları kursları, hammaddelerine göre lif işleyen, ağaç işleyen, taş işleyen, toprak işleyen ve deri işleyen olarak eğitim vermektedir.

3.1. Hammadde Olarak Lif İşleyen El Sanatları

Birtakım işlemlerden geçirilerek, iplik haline dönüştürülmesiyle elde edilen malzemenin en küçük halinin dokuma, örgü gibi işlerde kullanılması lif olarak tanımlanabilmektedir (Aytaç 1982, s. 3). Bu sınıflandırma hayvansal, bitkisel ve kimyasal lifler olmak üzere 3'ye ayrılmaktadır (Arlı 1990, s. 18-21). Bu kurslarda hammaddesi hayvansal lif olan ürünler yapılmaktadır. Çoğunlukla örgü ve oya işleri eğitimi verilmektedir. Sağlık açısından da doğal malzeme olarak kabul edilen lif, giyim eşyalarında ve aksesuarlarda; küpe, anahtarlık, bebek yeleği, patik, yazma kenarı ve kese şeklinde yapılmıştır (Şekil 2). Kırşehir Halk Eğitim Merkezi ilk açıldığı yıllardan beri lif işleyen el sanatları kursları aktif olarak devam etmektedir (Demir, R. Sözlü görüşme, 2020).

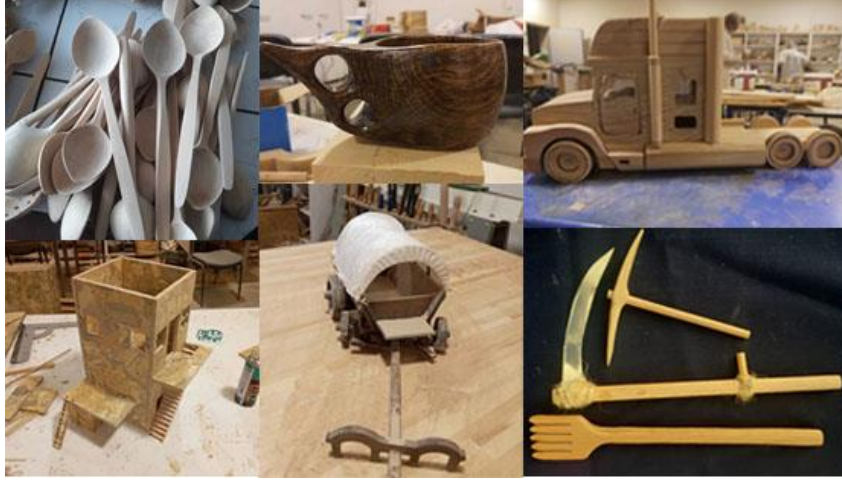

Şekil 2. Hayvansal liflerle yapılan ürünler (Rabia Demir, Neşet Ertaş Kültür Merkezi) (Cansız, 2020)

3.2. Hammadde Olarak Ağaç İşleyen El Sanatları

Ülkemizde en kolay ulaşılabilen malzemelerden biri olan ağaçlar, işlenmesi ve kolaylıkla şekil verilebilmesi sebebiyle hemen hemen her alanda kullanılabilen malzemedir. Ağaçlar kendi aralarında sert ve yumuşak olarak sınıflandırılır. Sert ağaçlar; ceviz ağacı, maun ağacı, dut ağacı, zeytin ağacı, akça ağacı ve gül ağacıdır. Yumuşak ağaçlar; ıhlamur ağacı, ayous ağacı olarak bilinmektedir (<https://www.kenanitim.com/2019/08/04/ahsap-oyma-sanati/>, 2021). Kullanım alanı oldukça geniş olan ağaç işçiliği, kültürümüzde oldukça önemli bir yere sahiptir. Taşınır kültür varlıkları kapsamında yer

almaktadır. Bu eserlerin çoğunun günümüze kadar gelememesinin sebepleri arasında fiziki ve doğa olaylarının da etkisi olmaktadır (Yıldırım, 2019, s. 1). Kırşehir Halk Eğitim Merkezi kurslarında verilen eğitimlerde öğrenciler kolaydan zorluğa doğru ürünleri yapmayı öğrenmektedirler. Kurs eğitmeninin yapmış olduğu plan doğrultusunda, belirlenen temel eğitimlerin verilmesiyle, öğrenciler kendi ilgilerine ve zevklerine göre eserler yapmaktadırlar. Bu çalışmalarda; kaşık, saat, mutfakta kullanılan araçlar (kesim tahtası, çerezlik, tepsi), çeşitli oyuncaklar, lamba, ceviz kıracağı, minyatür tarım aletleri gibi örnekler bulunmaktadır (Şekil 3). Bu kurs 2017 yılından beri faaliyetlerini sürdürmektedir. Son yıllarda ev hanımlarının ve gençlerin doğal ürünlere olan ilgilerinin artmasıyla bu kursa olan talepte artış gözlenmiştir (Toprak, E., Sözlü görüşme, 2020).

Şekil 3. Ağaç malzemeye yapılan ürünler (Ergün Toprak, Neşet Ertaş Kültür Merkezi) (Cansız, 2020)

3.3. Hammadde Olarak Taş İşleyen El Sanatları

İnsanlık tarihinin en uzun devri olan taş devrinde, insanların ağaç kovuklarında, mağaralarda yaşadığı da bilinmektedir. Bu devrin adından da anlaşılacağı gibi kullanılan eşyalar taş ya da kemiklerdir. Bu araçların, ham halde bulunan taş ve kemikten kesici ve delici şekilde yontularak yapıldığı bilinmektedir. Taş o zamanlarda avlanmak ve korunmak için yapılırken, günümüzde ise çok farklı alanlarda daha ince işçilikle kullanılmaya başlanmıştır. Kırşehir Halk Eğitim Merkezinde hammaddeyi taş olarak işlenen ürünler, günlük hayatımızda kullanılan aksesuarlardır. Bu merkezde açılan kursta, çoğunlukla takı ve mozaik taş süsleme ürünler yapılmaktadır. Kursiyerlere, eğitmenler tarafından taşın kullanım yerlerine göre alınıp, işlendiği bilgisi öğretilmektedir. Bu kursta kursiyerler, zevklerine ve kullanacakları yerlere göre ürünler yapmaktadırlar. Bu ürünler, çoğunlukla tablo ve aksesuar (küpe, bileklik, kolye) şeklinde kursiyerler tarafından yapılmaktadır (Şekil 4). Bu kurslarda kullanılan takı malzemeleri doğal taşlardan oluşmaktadır. Kadınların takıya olan ilgileri onların bu kursa olan katılımlarını arttırmıştır. 2015'ten beri faaliyetini sürdüren bu kurs, son yıllarda kursiyerler tarafından daha çok ilgi görmektedir (Ermen, Z., Sözlü görüşme, 2020).

Şekil 4. Taş malzemeye yapılan ürünler (Zehra Ermen, Neşet Ertaş Kültür Merkezi) (Cansız, 2020)

3.4. Hammadde Olarak Toprak İşleyen El Sanatları

Sanat tarihinin geçmişine baktığımızda birçok kullanım eşyasının hammaddesi topraktır. Çünkü İnsanoğlunun en kolay ve maliyet olarak en düşük şekilde ulaştığı hammadde topraktır. Bu malzeme yaşanan coğrafyaya göre şekil ve biçimleri, renkleri, uygulanan teknikleri değişiklik göstermektedir. Toprağın suyla karışımı, pişirilmesi ve renklendirilme işlemleri elbette ki farklıdır. Kerpiçten yapılan evler, tabaklar, çanak çömlekler, topraktan yapılan ve kullanılan özellikle kadınların süs eşyaları olarak kullandığı eşyalar bunlara örnek oluşturmaktadır. Kırşehir Halk Eğitim Merkezinde açılan hammaddesi toprak olan bu kurslarda Seramik ve Çini alanında eğitimler verilmektedir. Seramik, hammaddesi toprak olan ve belirli bir ısıda pişirildikten sonra, kullanılan mutfak ve süs eşyaları olarak geçmişten günümüze kadar gelen sağlıklı hammaddeye sahip bir sanattır. Bu merkezlerdeki seramik kurslarında kursiyerler; vazo, mutfak eşyaları (kupa, bardak, çömlek gibi), minyatür çömlekler, lavabo ve pano şeklinde kullanıma ve süslemeye dayalı ürünler yapmaktadırlar (Şekil 5). 2018 yılından beri faaliyetlerini sürdüren bu kurs, seramiğe olan çekicilikten ötürü en ilgi çekici kurslardandır (Bayram, S. ve Durmuş, C., Sözlü görüşme, 2020).

Şekil 5. Toprak malzemeye yapılan ürünler (Cengiz Durmuş ve Sercan Bayram, Neşet Ertaş Kültür Merkezi)

Hammaddesi toprak olan kurslardan bir diğeri de çinicilik kursudur. Geleneksel Türk sanatlarından biri olan çini günümüze kadar gelmeyi başarmış sanatlarımızdandır. İçinde bulunan toplumun özellikleri, karakteri eserlerde kendini göstermektedir (Erdem, 2019, s. 1). Bu sanat, doğallığından ve dikkat çekiciliğinden dolayı birçok Osmanlı saraylarında, mimari eserlerde ve hediyelik eşyalarda kullanılmıştır. Günümüzde de halen çeşitli illerde de açılan kurslarda da bu sanatı devam ettiren ve öğretici eğitimciler bulunmaktadır. Kırşehir Halk Eğitim Merkezinde de çini sanatı devam ettirilen ve kursiyerler tarafından ilgi gören kurslardandır. Bu kursta vazo, tabak, pano, tabak pano ve çeşitli ürünler yapılmaktadır (Şekil 6) (Durmuş, C., Sözlü görüşme, 2020).

Şekil 6. Toprak malzemeye yapılan ürünler (Cengiz Durmuş, Neşet Ertaş Kültür Merkezi) (Cansız, 2020)

3.5. Hammadde Olarak Deri İşleyen El Sanatları

Tarihten günümüze kadar olan dönemlerde el sanatlarımızın nasıl ortaya çıktığı ve günümüze kadar gelmeleri farklılık göstermektedir. Bu eserlerin, arkeolojik kazılarda ortaya çıkması ve tarihimize ışık tutması açısından kültürel mirasımıza önemli katkılar sunmaktadırlar. Bu eserlerin hammaddeleri toprak ve taş olanlar günümüze kadar ulaşmış olup, doğa şartlarına dayanamayanlar ise kaybolmaya yüz tutmuştur. Türk toplumunun çiftçilik ve tarımla uğraştığı bilindiğine göre, hayvancılıkla uğraşan topluluğun da dericilikle de uğraşabilirlik bilgisi vermektir. Deriyi işlemeyi öğrenen keşfeden insanoglu, deriyi çeşitlendirerek ve kullanım alanlarını genişleterek sanat dalımıza katmaktadır. (Özdemir, 2004, s. 1). Ahilik teşkilatının kurucusu olarak bilinen Ahi Evran Veli'nin bu şehirde yaşadığı ve debbağlık (deri işleme) yaptığı bilinmektedir (Etikan ve ark. 2020, s. 5, Maral ve ark. 2020, s. 13) Bu bağlamda Kırşehir merkezde bulunan Halk Eğitim Merkezi kurslarında bu el sanatı 2018 yılından beri çeşitli ürünlerle yapılmaya devam edilmektedir. Bu ürünler; çanta, cüzdan, kemer, kolye, anahtarlık gibi aksesuarlar, mask, tablo, pano gibi süs eşyalarıdır (Şekil 7). Bu sanatı üretebilmek için kursiyerler hammaddeyi başka illerden temin etmektedirler (Orkun A. O., Sözlü görüşme, 2020).

Şekil 7. Deri malzemeyle yapılan ürünler (Oğuz Alim Orkun, Neşet Ertaş Kültür Merkezi) (Cansız, 2020)

4. Sonuç ve Öneriler

Anadolu'nun birçok medeniyete ev sahipliği yaptığı ve bunlardan biri de Kırşehir ili olduğu bilinmektedir. Kendi kültür ve devamlılığını Ahilik kültürüyle koruyabilen Kırşehir, el sanatları açısından da geçmişten günümüze değin önemini sürdürmektedir.

Kırşehir Halk Eğitim Merkezi ve yerel yönetimler bünyesinde açılan el sanatları kursları hammaddelerine göre sınıflandırılarak bu araştırma gerçekleştirilmiştir. Kurslarda lif, ağaç, taş, toprak ve deri işleyen el sanatları kapsam olarak yapılmaktadır. Bu kurslarda yapılan ürünler hakkında yerinde gözlem ve sözlü görüşmeler sonucunda bilgiler elde edilmiştir. Yapılan araştırmada, kursların tekrar hayata kazandırılması ve devamlılığı hakkında sonuçlara varılmıştır. El sanatların tarihimizdeki yeri ve geçmişteki eserler örnek alınarak yapılan ürünlerde, yeni teknik ve modellerle birleştirilerek kursların devamlılığı sağlanmaktadır. Bu kursların kursiyerlere en büyük yararlarından biri maddi kazanç sağlıyor olmasıdır. Hobi amaçlı katılım sağlanan kurslar, kişilere meslek edindirmek ve öğrendiklerini kazanca dönüştürmek açısından da önemli sayılmaktadır. Ayrıca yöresel ve ulusal kültürümüzün devamlılığı açısından da bu kurslarda yapılan sanatsal faaliyetlerin önemi tartışılmaz düzeydedir. Kursiyerler tarafından yapılan bazı ürünlerin, kendi kültürümüze özgü olup, yeni teknik ve tasarımlar doğrultusunda yapıldığı belirlenmiştir.

Kurslara daha çok ev hanımları ve genç kızlar ilgi göstermektedir. Bu kişilerin bazıları kurs sonrası ekonomik gelir elde etmeye başlamıştır. Yapılan ürünler genelde kadınların kullanacağı türden oluşmaktadır. Hammaddesi toprak işleyen seramik ve çini kursları, hammaddesi deri işleyen kurslar kursiyerler tarafından da her dönem istenmektedir.

Geçmişten günümüze kadar yapılan el sanatları, atalarımızın bizlere bıraktığı en güzel izlerdir. Bırakılan bu izlerde bu sessiz dilleri okuyarak ve okutarak gençlerimize öğreteceğimiz en güzel dil geleneklerimizden gelen el sanatı dilidir. Kültürümüzün devamlılığı açısından önemli olan el sanatları geleneğini yeni nesile aktarmak, yerel yönetimlerle birlikte ortak çalışmalar yaparak kurslar açmak, bu kurslardan elde edilen ürünleri ekonomik anlamda kazanmak ve yeni öğreticiler yetiştirmek yerel ve ulusal kültürel mirasımız açısından önemli görülmektedir.

5. Extended Abstract

Cultural assets of socio-economic and geographical values constitute handicrafts according to the cultural characteristics of societies. All products with past value, reflecting the cultural values of the place where it was built, having originality, transferred from the past to the future, produced with certain production techniques and made in accordance with education when necessary, carried out for individual or sales purposes, use, souvenir and touristic purposes include handicrafts. The most important phenomenon in the emergence of handicrafts was to evaluate the existing raw materials in order to meet the shelter needs of people and to contribute to the home economy. This contribution, along with developing and changing life styles, makes use of leisure time, improve their own development, and the sense of learning and producing something new, realizes the social feeling and satisfaction of people. Trainees gain social, cultural and economic change and development in the company of educators in some handicraft courses opened under ministries or local administrations in almost every city. Thus, they make a great contribution to the continuity of the local culture and cultural heritage and the future generations to know these handicrafts. In addition, in the light of the information learned by the trainees, their contribution to the family economy and especially to their personal development by selling at their homes or in the small workshops they have opened is indisputable.

The handicraft courses opened in Kırşehir Public Education Center and in the course buildings affiliated with local administrations, their contribution to the society and their importance were investigated by onsite observation and examination according to their raw materials. Documentation work has been done by photographing the products made in these courses. The place of our handicrafts in our history is taken as an example, and combined with new techniques and models, and it has been concluded that they continue to continue with courses.

It is also seen that Kırşehir has hosted many civilizations and that there is an influence of the Bronze Age period, known as the prehistoric period, in the excavations carried out around it. The civilizations that left their mark on the Kırşehir province, where many civilizations had set foot in many ages, are known as the Hittite, Phrygian, Persian, Macedonian, Cappadocian kingdoms and Roman and Byzantine. The Turkish armies, which defeated Byzantium, established the Anatolian Seljuk State. Kutalmışoğlu Süleymanşah annexed Kırşehir to Turkish lands in 1075. Kırşehir is the center of art and culture in the middle of the Anatolian steppe. Kırşehir, which is accepted as the place where the formation and spread of the Ahi tradition, is also home to various cultural elements. As one of the pioneers of Turkish Literature, Âşık Pasha is considered as a city hosting astronomy, Islamic law, philosophical Sufism scholars Cacabey and many scholars.

Research; In the center of Kırşehir, information was given about the handicraft courses opened within the Provincial Public Education Center affiliated to the Ministry of National Education and the products made in these courses. These courses in the city center are carried out in the Neşet Ertaş Cultural Center and Kırşehir Municipality Youth Center (BEGEM) buildings affiliated to the Municipality. Handicraft teachers and master trainers work in the courses. The trainees who graduate from these courses are provided with a certificate to open a business and earn income with the products they produce. It is seen as beneficial both as a contribution to the continuity of the local culture and our cultural heritage, as the continuity of the products made is ensured.

In handicraft courses that process fiber as raw material; mostly knitting and needlework training is given. Fiber, which is considered as a natural material in terms of health, is used in clothing and accessories; earring, key chain, baby vest, booties, writing edge and pouch.

In handicraft courses processing wood as raw material; There are examples such as spoons, watches, tools used in the kitchen (cutting board, snack box, tray), various toys, lamps, walnut picks, miniature agricultural tools. This course has been running since 2017.

In handicraft courses processing stone as raw material; trainees make products according to their tastes and the places they will use. These products are mostly made by the trainees in the form of paintings and accessories (earrings, bracelets, necklaces) with materials made of natural stones. This course, which has been operating since 2015, has attracted more attention by the trainees in recent years.

In handicraft courses that cultivate soil as raw material; Trainings are provided in the field of Ceramics and Tiles. The trainees in the ceramic courses in these centers; They make products based on use and decoration in the form of vases, kitchen utensils (such as mugs, glasses, pots), miniature pots, sinks and panels. This course, which has been operating since 2018, is one of the most interesting courses due to the attraction to ceramics. Tile art is one of the courses that are continued and attracted attention by the trainees. Vases, plates, panels, plate panels and various products are made in this course.

In handicraft courses processing leather as raw material; It is known that Ahi Evran Veli, known as the founder of the Ahi Organization, lived in this city and worked in leather processing. In this context, this handicraft has been made with various products in the courses since 2018. These products; Accessories such as bags, wallets, belts, necklaces, key rings, masks, paintings, and panels are ornaments such as.

As a result of the research conducted using on-site observation method, it is seen that mostly housewives and young girls are interested in these courses. Some of these people started to earn economic income after the course. Handicrafts made from the past to the present are the most beautiful traces left by our ancestors. It is the handicraft language that comes from our most beautiful language traditions that we will teach our young people by reading and reading these silent languages on these traces. It is considered important in terms of our local and national cultural heritage to transfer the tradition of handicrafts, which is important for the continuity of our culture, to the new generation, to open courses by collaborating with local governments, to gain the products obtained from these courses economically and to train new teachers.

Keywords: Public Education Center, Handicrafts, Course, Kırşehir, Intangible Cultural Heritage

Kaynakça

Ağaç Bilgisi (2019); <https://www.kenanatim.com/2019/08/04/ahsap-oyma-sanati/>, Erişim Tarihi: 22.01.2021.

Arıoğlu, İ. E. ve Atasoy Aydoğdu, Ö. (2015). Somut Olmayan Kültürel Miras Kapsamında Geleneksel El Sanatları ve Kültür ve Turizm Bakanlığı. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, S:10/16 Güz, s:109-126.

Arlı, M. (1990). *Köy El Sanatları*. Ankara Üniversitesi.

Aytaç, Ç. (1982). *El Dokumacılığı*. Milli Eğitim Basımevi.

Çapar, G., ve Yenipınar, U. (2016). Kültürel miras kaynağı olarak yöresel yiyeceklerin turizm endüstrisinde kullanılması. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*. s.110-115.

Erdem, A. (2019). *Kütahya Çiniciliğinde Sıtkı (Olçar) Usta*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Geleneksel Türk Sanatları Anasanat Dalı, İstanbul.

Etikan, S., Ölmez, F. N. Kılıçarslan, H. ve Şahin, C. (2020). *Kırşehir El Sanatları*. Ankara: Gece Kitaplığı, Birinci basım.

Karaaslan, H. (2015). *Kırşehir Müzesi'ndeki Kırşehir Yöresi Hahları*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Kayseri.

Karakelle, A. ve Akpınarlı, F. H. (2018). Halk Eğitim Merkezlerinin El Sanatları Eğitimindeki Rolü ve Önemi. *Kesit Akademi Dergisi*, Yıl 4, S:14, s: 34-45, Haziran. ISSN: 2149 – 9225

Kaya, S. (2014). *Düzce İli Kaynaşlı İlçesi Ahşap El Sanatları*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Geleneksel Türk El Sanatları Anasanat Dalı, Isparta.

Kılıçarslan, H., Etikan, S. (2016). Özel Müzelerin Kültürel Mirasın Tanıtılmasına Katkısı; Kapadokya Sanat ve Tarih Müzesi. *Gazî Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi 2. Uluslararası Sanat Sempozyumu Bildiri Kitabı Cilt I*, 5-7 Kasım 2015, s: 391-406.

Kırşehir il haritası (2020). <https://www.milliyet.com.tr/egitim/kirsehir-haritasi-kirsehir-ilceleri-nelerdir-kirsehir-ilinin-nufusu-kactir-kac-ilcesi-vardir-6310002>, Erişim Tarihi: 24.01.2021.

Köksal, M. C. (2019). *Kırşehir İli ve Yöresi Yer adları Üzerine Bir İnceleme*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Kırşehir.

Kültür ve Turizm Bakanlığı çalışma raporu (2009); <https://teftis.ktb.gov.tr/Eklenti/1279,muserrefcanpdf.pdf?0> Erişim Tarihi: 23.01.2021.

Maral, K. ve Kılıçarslan, H. (2020). *Kırşehir Ahi Evran Camii Süslemeleri*. Kayseri: Kardeşler Ofset. ISBN: 978-625-409-992-2

Onuk, T. ve Akpınarlı, F. (2005). Cumhuriyetten Günümüze El Sanatlarının Doğuşu, Gelişimi, Sosyal, Kültürel, Eğitim ve Ekonomi İlişkileri Bakımlarından Bugünkü Durumu ve Geleceği. *V. Türk Kültürü Kongresi, Cumhuriyetten Günümüze Türk Kültürünün Dünü, Bugünü ve Geleceği* (17-21 Aralık 2002), El Sanatları Cilt XIII, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, s:27-60.

Oğuz, Ö. M. (2008). *Türkiye'nin Somut Olmayan Kültürel Mirası*. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Ölmez, F. N. ve Etikan, S. (2008). Kavramsal Açıdan El Sanatları Sorunsalı, *I. Uluslararası El Sanatları Sempozyumu Bildirileri*, Gazi Üniversitesi Türk El Sanatları Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları:1, Ankara: AnkaMat Matbaası.

Özdemir, M. (2004). *Geçmişte ve Günümüzde El Sanatları Çerçevesinde Üretilen Deri Ürünleri Üzerinde Bir Araştırma*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Ev Ekonomisi (El Sanatları) Anabilim Dalı, Ankara.

Vahapoğlu, P. (2014). *Kırşehir İli El Dokuması Hahlarındaki Teknik, Desen ve Kompozisyon Özelliklerinin İncelenmesi*, Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü El Sanatları Eğitimi Anabilim Dalı, Ankara.

Yazıcıoğlu, Y., Erdoğan, Z., Söylemezoğlu, F. (2005). Köy El Sanatlarının Cumhuriyet Döneminde Sosyal, Ekonomik, Kültürel ve Endüstriyel Alanda Etkileri ve Bu Perspektif Işığında Günümüzde Köy El Sanatlarına Yaklaşım. *V. Türk Kültürü Kongresi, Cumhuriyetten Günümüze Türk Kültürünün Dünü, Bugünü ve Geleceği* (17-21 Aralık 2002), El Sanatları Cilt XIII, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, s:19-25.

Yıldırım, M. (2019). *Şanlı Urfa Müzesi'nde Bulunan Ahşap Eserler*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Van.

Kaynak Kişiler

Cengiz Durmuş ile sözlü görüşme, 2020, Yaş: 33, Eğitimci (Çini), Merkez, Kırşehir
 Ergün Toprak ile sözlü görüşme, 2020, Yaş: 54, Eğitimci (Ahşap), Merkez, Kırşehir
 Oğuz Alim Orkun ile sözlü görüşme, 2020, Yaş: 28, Eğitimci (Deri), Merkez, Kırşehir
 Rabia Demir ile sözlü görüşme, 2020, Yaş: 43, Eğitimci (Oya ve Örgü İşleri), Merkez, Kırşehir
 Sercan Bayram ile sözlü görüşme, 2020, Yaş: 32, Eğitimci (Seramik), Merkez, Kırşehir
 Zehra Ermen ile sözlü görüşme, 2020, Yaş: 36, Eğitimci (Taş, Mozaik), Merkez, Kırşehir

Fotoğraf Çekimi

Fatma CANSIZ, 2020

İbn Haldun'un Asabiyeti: Bir Kavramın Sosyolojik İzdüşümleri

Behçet BATUR*

ÖZ

İbn Haldun'un sosyal bilimsel analizinin temel kavramı kuşkusuz asabiyet kavramıdır. İbn Haldun bu kavramı *Mukaddime* adlı eserinde oldukça geniş bir anlam yelpazesi içerisinde kullanmaktadır. Onun açısından bakıldığında bu kavram, toplumu oluşturan en küçük gruptan küresel ölçekteki en büyük sosyal birime kadar geniş bir anlamsal içeriğe sahiptir. Asabiyet, özünde toplumsal birimlerin birleştiricisi ve ortak bilinci, sosyal yardımlaşma, dayanışma ile savunma duygu ve bilinci olmakla birlikte bu kavramın sahip olduğu geniş anlamın sosyolojik izdüşümleri vardır. Bunlar, temel grup (aile) bilinci olarak asabiyet, milli bilinç olarak asabiyet, dini (ideolojik) bilinç olarak asabiyet, siyasi bilinç olarak asabiyet, küresel bilinç olarak asabiyet, toplumsal düzenin sağlayıcısı olarak asabiyet ve toplumsal değişimin kaynağı olarak asabiyet. Her bir asabiyet formunun özerk bir yapısı bulunmakla birlikte toplumda faaliyet gösteren tüm asabiyetler karşılıklı etkileşim ve eşgüdüm halindedirler. Bu çalışmada asabiyete ilişkin olarak yapılan tipolojik çözümleme çağdaş toplumsal hayatın çözülmesi ve anlaşılması noktasında oldukça yararlı bir analitik işleve sahip olabilir.

Anahtar Kelimeler: İbn Haldun, Asabiyet, Kolektif bilinç, Grup, Toplum

The Asabiyya of Ibn Khaldun: Sociological Projections of a Concept

ABSTRACT

The basic concept of Ibn Khaldun's social scientific analysis is undoubtedly the concept of asabiyya. Ibn Khaldun uses this concept in a wide range of meanings in his work named *Mukaddime*. From his point of view, this concept has a wide semantic content from the smallest group forming the society to the largest social unit on a global scale. Asabiyyah is in essence the unifying and common consciousness of social units, social assistance, solidarity and defense feeling and consciousness, but there are sociological projections of the broad meaning of this concept. These are asabiyya as the main group (family) consciousness, asabiyya as national consciousness, asabiyya as religious (ideological) consciousness, asabiyya as political consciousness, asabiyya as the global consciousness, asabiyya as the provider of the social order and asabiyya as the source of social change. Although each form of asabiyya has an autonomous structure, all asabiyyahs operating in the society are in mutual interaction and coordination. The typological analysis of asabiyya in this study can have a very useful analytical function in analyzing and understanding contemporary social life.

Keywords: Ibn Khaldun, Asabiyyah, Collective consciousness, Group, Society

Giriş

Toplumsal olguların ve olayların anlaşılmasının bilimsel yolu öncelikle empirik verilerden hareketle oluşturulmuş kavram oluşturmaktan geçmektedir. Bu açıdan modern sosyoloji toplumsal olguların anlaşılması ve açıklanması noktasında çeşitli kavram, kuram ve yaklaşımlar geliştirmiştir. Söz gelimi toplum, grup, kurum, ortak bilinç, kültür, din vb. tüm bu sosyal bilimsel kavramların nihai hedefi içinde bulunduğumuz ve adına toplum dediğimiz olgunun anlaşılması ve açıklanmasıdır.

Sosyal bilimsel tüm kavramlar sürekli olarak yeniden tanımlanabilir ve onlara yeni anlamlar yüklenebilir. Burada asabiyet kavramının *Mukaddime* adlı eserde nasıl farklı anlam ve bağlamlarda kullanıldığına değinilecektir. Bu çalışmanın amacı İbn Haldun'un asabiyet kavramının sosyolojik izdüşümlerinden hareketle bir *asabiyet tipolojisi* ortaya koymaya çalışmaktır.

İbn Haldun'da toplumsal dayanışmanın esasını asabiyet oluşturmaktadır. Kendisinin de belirttiği gibi, "Birbirini koruma, savunma ve hak arama, ancak asabiyetle mümkün olabilir. Bu, ortaklaşa yapılan her çeşit toplumsal faaliyet için de geçerlidir" (İbn Haldun, 2015, s. 350). Her türlü toplumsal yapı, dayanışma ve hareketin temelini asabiyet oluşturmaktadır. İbn Halduncu asabiyet kavramı sadece belirli bir toplumun belirli bir boyutunu açıklamaz. Bu kavram sosyolojinin anahtar ve merkezi kavramı olarak toplumsal hayatın tüm alanlarını kapsamaktadır. Dolayısıyla her türlü grupsal yapılanmanın ve eylemin ana aktörü asabiyettir. Asabiyet, toplumda farklı şekillerde tezahür edebilecek, olumsuz veya olumlu, eğilimleri görülebilecek nitelikte oldukça canlı bir kavramdır (Gültekin, 2016, s. 292). Bu yüzden asabiyet teorisi

* Dr. Öğr. Üyesi, Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, behcetbatur@yahoo.com
Makalenin Gönderim Tarihi: 24.03.2021; Makalenin Kabul Tarihi: 28.07.2021

oldukça geniş bir etki alanına sahip ve çok sayıda bileşeni olan bir teoridir (Demircioğlu, 2015, s. 235). İbn Haldun'un farklı anlamlar yükleyerek asabiyeti yeniden tanımladığı konusunda uzmanlar hemfikirlerdir (Kayapınar, 2006, s. 108). O, asabiyeti bazen faydasına, bazen de amacına göre tarif eder, bunun kaynağını gösterir, çeşitlerini belirlemeye çalışır, özellikle önemine dikkat çeker (Uludağ, 2015, s. 76). İbn Haldun aile kurumundan başlayarak, topluluk, devlet sahibi ile devlet görevlilerinin oluşturduğu gruplar gibi çeşitli sosyal birimlerde farklı asabiyetlerin varlığını kabul eder. Böylece asabiyet, geniş anlamda bir toplumsallık ilkesi şeklinde ortaya çıkmaktadır (Arslan, 2014, s. 98-99).

İbn Haldun'un toplum kuramında önemli bir yeri olan asabiyet kavramı şüphesiz İbn Haldun'u araştıranların üzerinde en fazla inceleme yaptıkları kavramlardan biridir. Ancak onun asabiyete verdiği çok boyutlu anlam, bu kavramın modern sosyal bilimlerin kullandığı benzer kavramlarla birebir ifade edilmesinde bir takım zorluklar ortaya çıkarabilmektedir. Çağdaş araştırmacılar bu kavramı genel olarak sosyal yardımlaşma veya dayanışma hissine dair kavramlarla açıklamaya çalışsalar da, bunun asabiyet kavramının sadece bir boyutunu ifade ettiğini belirtmeliyiz (Hasanov, 2016, s. 1438).

Kavramın İslamiyet'ten önceki dönemde ifade ettiği "ırkçılık veya kabilecilik" anlamları nedeniyle İslam kültüründe bu kavram, daha çok olumsuz bir kavram olarak değerlendirilmiş; özellikle Hz. Muhammed'in, kabilecilik anlamındaki asabiyeti katı bir dille eleştirmesi ve reddetmesi nedeniyle, Müslüman bilginler, asabiyeti bir erdemsizlik olarak yorumlamışlardır. İbn Haldun ise, bu sözcüğe olumlu bazı anlamlar yükleyerek, onu kendi tarih ve toplum teorisinde önemli bir yere oturtmuştur. Ancak İbn Haldun, asabiyet teriminin kendi teorisinde içerdiği anlamı açıkça gösteren tek bir tanımını vermemiştir. Bu nedenle bazı araştırmacılar, bu kavramın Mukaddime'de grup duygusu, dayanışma bilinci, kabilecilik, kan bağı gibi kavramlardan biri ya da birkaçı için kullanıldığını ifade etmişlerdir (Kaynar & Ak, 2018, s. 186). Dolayısıyla bu kavram belirli bir tanıma indirgenemez. İbn Haldun'da toplumu oluşturan temel faktör konumuna oturtulan bu kavram, toplumun her türlü ideolojik, siyasi, dini, mesleki, milli, ahlaki vb. bilinçlilik hallerine işaret eden, toplumsal düzen ve değişme dinamiklerinin temelinde bulunan merkezi bir kavram olarak görülmektedir (Batur, 2019, s. 101).

İbn Haldun 14. yüzyılda yaşamış bir düşünür olarak 1377 yılında kaleme aldığı Kitab'ul-İber adlı eserinin *Mukaddime* kısmında toplumun anlaşılması ve açıklanması noktasında oldukça çeşitli anlam ve fonksiyonlara sahip olan bir kavram üzerinde durmuştur: Asabiyet. İbn Haldun bu kavramı farklı toplumsal olgu ve olayların anlaşılmasında başarılı bir şekilde kullanmıştır. Burada İbn Haldun'un bakış açısından hareketle asabiyet kavramının toplumun anlaşılması noktasında sahip olduğu anlam ve fonksiyonların sosyolojik izdüşümleri üzerinde durulmaya çalışılacaktır.

1. Temel Grup (Aile) Bilinci Olarak Asabiyet

İbn Halduncu asabiyet kavramsallaştırmasının en temel özelliği sosyal dayanışma bilinci olmasıdır. Bu yönüyle kavram temel grup ruhu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun sosyolojik izdüşümünü ise aileler ve akrabalık ilişkileri meydana getirmektedir. Başka bir ifadeyle asabiyet temelde kan ve soy bağına (nesep asabiyetine) dayanmaktadır. İbn Haldun bu hususu şöyle ifade etmektedir. "Asabiyetteki savunma ve mücadeleden kasdedilen konu, sadece soy bağıyla (nesep) tam olarak gerçekleşebilir. Çünkü yardımlaşma durumu yakın akraba arasında, dağılma hali ise yabancı ve uzak olanlar arasında görülür" (İbn Haldun, 2015, s. 412-413).

Görüldüğü gibi asabiyet kavramının en doğal ve saf hali ailede ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan aile kurumu toplumun ve asabiyetin temelidir denebilir. Her insan bir ailede doğmakta, doğduğu ailenin bakım ve himayesi altında büyümektedir. Böylece herkes ilk yardımlaşma ve dayanışma duygu, düşünce ve pratiğini ailede görmektedir. Bu açıdan aile, sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın temel kurumu olmaktadır. Nesep asabiyeti toplumsal birlik ve dayanışmanın temeli olması hasebiyle hayati bir öneme sahiptir. Buna göre toplumun çekirdeği aile, temel dayanışma bilinci de nesep asabiyetidir. Diğer toplumsal birlikler dağılabilir, değişebilir fakat aile/soy bağı en sağlam ve kalıcı olan bağıdır. Bir kişinin genel, daha genel, özel daha özel olmak üzere birçok asabiyetleri bulunabilir. Genele gidildikçe etkinliği azalan asabiyet özele gelindikçe güçlenir, etkinliği artar (Uludağ, 2015, s. 83). Buradan hareketle asabiyetin, akrabalık bağının uzak ve yakın oluşuna bağlı olarak farklı derecelerde olduğu söylenebilir.

Eğer aradaki kan/soy bağı yakınsa, o kişi ya da kişilere duyulan yardım etme arzusu da o derece güçlü olur. Bu nedenle, bir kişinin akrabaları için duyduğu yakınlık duygusu, kendi ailesinden başlayarak suya atılmış taşın oluşturduğu halkalar misali yoğunluğunu kaybede kaybede mensubu olduğu ve gerilerde bir yerde aynı atadan geldiğini düşündüğü insanlardan oluşan en geniş grubun fertlerine varıncaya kadar yayılır (Kayapınar, 2006, s. 89).

Ailenin veya nesep asabiyetinin önem ve işlevine ilişkin olarak İbn Haldun şöyle bir çözümlemeye bulunmaktadır:

“Çok azı istisna, insanlarda akrabalık ilişkisi doğal bir şeydir. Bu ilişkinin gereklerinden biri de gayrete gelerek, yardıma ihtiyaç duyan hısım ve akrabaların yardımlarına koşmaktır. Kuşkusuz ki, akrabası zarara uğrayan biri, bundan dolayı kendini zelim hissedebilir, bu durum da onun ağrısına gider. Akrabamın maruz kaldığı haksızlıkları ve tehlikeleri önleyebilsem, diye temenni eder. Bu, var olduklarından beri insanlarda doğal olarak var olan bir eğilim ve duygudur. Birbirinin yardımına koşanlar arasındaki soy bağı, birleşme ve kaynaşma meydana getirecek kadar çok yakınsa, aradaki bağ açık olur, demektir. Bu bağın soy olarak var ve açık oluşu yardımlaşmayı gerektirir” (İbn Haldun, 2015, s. 334-335).

İbn Halduncu perspektiften bakıldığında aile, temel, evrensel ve zorunlu bir kurum olarak değerlendirilir. Sonuçta İbn Halduncu nesep asabiyeti kavramının sosyolojik izdüşümü aile grubu/kurumudur. Toplumun temel birimini aile ve birleştirici unsur olarak nesep asabiyeti oluştururken, toplumsal diğer birlik ve dayanışmanın temelini de yine asabiyet (sebeplilik) oluşturmaktadır. Demek ki asabiyet başlangıçta temel grup ruhu ve bilinci olarak ortaya çıkmakta, akabinde diğer toplumsal birliklerde karşılığını dolaylı olarak bulmaktadır.

İbn Haldun'a göre, asabiyetin temel işlevi sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı sağlamasıdır. Buna karşın hayatın zorluklarına karşı yardımlaşma ve dayanışmayı sağlayan asabiyetin somut bir gerçekliği bulunmamaktadır. Asabiyetin gerçekliği, yerine getirdiği sosyal yardımlaşma ve dayanışma duygusu, düşünce ve pratiğidir. Bunların bulunmadığı bir yerde asabiyetten söz edilemez. Kendisinin de belirttiği gibi, “nesebin tek faydası, dayanışmayı gerektiren söz konusu kaynaşmadır. Böylece yardımlaşma ve imdada koşma durumu meydana gelir. Bundan başka soy bağına ihtiyaç yoktur. Çünkü soy bağı da vehmi (zanni, hayali, zihni) bir şeydir, herhangi bir gerçekliği yoktur” (İbn Haldun, 2015, s. 335). “Kan bağı (neseplilik) doğal bir şeyse de, sonuçta o da vehmidir. Kaynaşmanın meydana gelmesine neden olan husus ise, bir arada yaşama, birbirini savunma, uzun süren birliktelik, birlikte yetişme ve süt emme durumunun meydana getirdiği sosyal bağ ile hayatla ilgili olan durumlardan ibarettir” (İbn Haldun, 2015, s. 413).

İbn Haldun herhangi bir sosyal grubun sosyolojik açıdan grup sayılabilmesi için mutlak anlamda bir dayanışma ve aidiyet duygusu ve düşüncesine sahip olması gerektiğini düşünür. Asabiyetin olmadığı insan toplulukları grup sayılmazlar. Dolayısıyla her türlü grup bilincini asabiyet oluşturmaktadır. Nesep asabiyetinin grup üyelerini içeride yardımlaşma halinde, dışarıya karşı da güçlü olmak üzere faaliyete geçiren bir nitelik taşıması gerektiğine inanan İbn Haldun, harekete geçirmeyen, pasif bir nesep asabiyetine sahip olan grupların gerçekte grup bile sayılamayacağını savunur (Hasanov, 2016, s. 1442). İbn Haldun'un sosyal dayanışma, ortak geçmiş bilinci, kuşaklararası iletişim vb. düşünceleri kapsayan ve hepsi de asabiyete çıkan oldukça çok boyutlu bir toplum teorisi geliştirdiği görülmektedir (Hasanov, 2016, s. 1445).

Asabiyet kavramı temel grup bilincini oluştururken bu kavramın aynı zamanda gruba kimlik kazandıran bir niteliği de vardır. Kişi hangi grup(lar)la birlikte dayanışma ve ortak bilince sahipse o kişi o gruba aittir. Kendisinin belirttiği gibi, “Birinin şunlardan veya bunlardan olması, o gruba ait hükümlerin onun üzerinde de geçerli olmasından başka bir anlamı yoktur” (İbn Haldun, 2015, s. 337). Demek ki herhangi bir kişinin grubunu belirleyen temel etken o kişinin biyolojik ailesinden öte sosyolojik ailesidir. Biyolojik aileden sosyolojik aileye ulaşan İbn Haldun'a göre biyolojik (neseplilik) bağlar ancak sosyolojik (yardımlaşma ve dayanışmaya ilişkin) bağlarla birleştiğinde bir anlam ifade edebilir. Biyolojik bağ, temel olmakla birlikte bu bağın sosyolojik bağlarla desteklenmediğinde herhangi bir varlığından ve etkisinden de söz edilemez. Kaldı ki İbn Haldun nesep asabiyetinin sosyal yardımlaşma ve dayanışmadan da –genel olarak- ayrı düşünülmemeyeceğini belirtmektedir. Yani soy bağı sosyal bağlarla iç içe ve birbirini destekler mahiyettedir.

Temel grup bilinci olarak karşımıza çıkan asabiyetin ilk hali insanları maddi/biyolojik varlıklar olarak görmeyen yanında aynı zamanda onları psikolojik ve sosyal varlıklar olarak da görmemizi sağlar. İnsanın psikolojik ve sosyal varlığının temelinde asabiyet vardır. Dolayısıyla asabiyet, kan bağının veya onun yerine

geçebilecek uzun ve birlikte yaşama, yüz yüze ilişkilerde bulunma, benzer hayat ve çevre şartlarını paylaşmanın meydana getirdiği, benzer niteliklere sahip her türlü sosyal birimde ortaya çıkan ve böyle bir grubun üyelerini birbirlerine sevgi, sorumluluk ve merhamet gibi bağları ve bilinci ile bağlayan bir dayanışma duygusudur denebilir (Arslan, 2014, s. 100).

İbn Haldun'un yaklaşımıyla ifade edecek olursak, grup içindeki birey psikolojik/özel bir varlığa sahipken grup dışındaki birey grubun bir üyesi olarak grubun kimliğini taşımaktadır. Birey ve grup arasındaki ilişki diyalektik olmakla birlikte esas olanın grup olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü grup dayanışmanın ve yardımlaşmanın temel birimidir. Grup bireylerin toplamından farklı bir şeydir. Grubu bireyler oluşturur, fakat toplumu gruplar meydana getirir. Toplum karşısında bireyin varlığından söz edilemez. Toplum karşısında ancak grupların varlığından söz edilebilir. Cabiri'nin de belirttiği gibi, "asabeye içeriden baktığımızda onun belli bir "benlik" üzerine kurulduğunu ve yine içeriden baktığımızda asabe dâhilindeki her bir şahsın müstakil ve ayırt edici bir "benliğe", hatta kendine has bir şahsiyete sahip olduğunu görürüz. Fakat asabeye dışarıdan baktığımızda, orada tek bir "ben" buluruz, o da asabenin "ben"idir. Bu durumda asabeye ait olan "ben" asabedeki her bir ferden de "ben"idir aynı zamanda. İster bir bütün olarak asabenin şahsiyetini temsil etmesi, isterse fertlerinden birinin şahsiyetini temsil etmesi itibarıyla olsun, asabeye ait bu "ben"in etkinliği, "asabiyet" diye adlandırılan şeyin bizzat kendisidir" (Cabiri, 2018, s. 211).

İbn Halduncu asabiyet kavramının ilk ve temel izdüşümünün toplumdaki soy ve kan bağıyla kurulan aile/akrabalık ilişkileri olduğu söylenebilir. Gerçekten de topluma baktığımızda aile tüm toplumların temel grubu/kurumu olma niteliğine sahiptir. Çünkü insan bir ailede doğmak ve yaşamak zorundadır. Toplumda kan ve soy bağı dışındaki hiçbir grup ailenin yerini tutamaz. Bu sosyolojik bir yasadır. Nitekim modern sosyoloji de ailenin toplumların temel, evrensel ve zorunlu bir grubu/kurumu olduğunu kabul etmektedir.

2. Milli Bilinç Olarak Asabiyet

Asabiyetin ilk ve temel halinin nesep (soy/kan bağı) asabiyeti olduğuna yukarıda değinildi. İbn Haldun toplumu bir arada tutan nesep dışındaki farklı asabiyetlerin de farkındadır. Kendisi bu olguyu "sebeb asabiyeti" olarak kavramsallaştırır. Ona göre, "bir soydan gelmeseler bile, insan doğasında yardımlaşma ve birleşme özelliği mevcuttur. (...) Kent sakinlerinin çoğu, sıhriyet (evlilik-hısımlık) yolu ile birbiriyle kaynaşmışlardır. Bu yolla birbirine o derece bağlanırlar ki, birbirlerinin eti kemiği ve akrabası olan çeşitli gruplar meydana getirirler. Kabileler ve aşiretler arasında var olan cinsten düşmanlığın ve dostluğun bir benzeri bunlar arasında da görülür. Dolayısıyla bunlar da topluluklar ve asabeler şeklinde çeşitli fırkalara ayrılırlar" (İbn Haldun, 2015, s. 684).

Sebeb asabiyetlerinin en önemlilerinden biri ulusları meydana getiren ve onun temelini oluşturan milli bilinç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bugün yeryüzünde bulunan irili ufaklı etnik toplulukların temelinde dil, kültür ve coğrafya birlikteliğinden oluşan milli bilinç asabiyeti vardır. Milletlerin devletleşmesi ise asabiyetin gücüyle doğru orantılıdır. Devletleşmeyen milli asabiyetler de mevcuttur. Söz gelimi günümüzde Türk, Arap, İngiliz, Rus vb. uluslar devletleşmiş milli asabiyetlerdir. Bunların dışında devletleşmemiş fakat kendi dil, kültür ve coğrafyasında bölgesel olarak varlığını sürdüren etnik/milli asabiyetler de vardır. İbn Haldun'un belirttiği gibi, "Asabiyetler birbirlerinden farklıdır. Her asabiyetin, etrafındaki kavim ve aşireti üzerinde bir egemenliği vardır. Bununla birlikte her asabiyetin mülkü bulunmamaktadır." (İbn Haldun, 2015, s. 417). Tüm ulusal toplulukların temelinde asabiyet vardır. Her ulusun egemenlik sınırları vardır. Günümüzdeki ülkelerin sınırlarını tayin eden esas faktör İbn Halduncu bakış açısından milli asabiyetlerdir. Kendisinin ifadesiyle; "söz konusu en güçlü asabiyet için, kendi kabilesi üzerinde galip gelme ve egemenlik kurma durumu ortaya çıkınca, doğası gereği kendisinden uzak olan diğer asabiyetler üzerinde de egemenlik kurmak ister. Eğer üzerinde egemenlik kurulmak istenen asabiyet, egemenlik kurmak isteyen asabiyetin dengi veya onun egemenlik kurma isteğine karşı koyacak güçte ise, artık ortada birbirine denk iki savaşı güç ve eş kuvvete sahip iki hasım var demektir. Bunlardan her biri, kendi bölgesi ve topluluğu üzerinde bir egemenliği bulunur. Dünyadaki çeşitli milletlerin ve toplulukların durumu budur" (İbn Haldun, 2015, s. 350).

Milli bir bilinç anlamında asabiyetin, temel grup ruhu ve bilinci olarak ortaya çıkan asabiyetten farkı, ailenin bireylerden; milletlerin ise benzer dil, tarih ve coğrafya ortaklığına dayanan ailelerden oluşmasıdır.

İbn Haldun'un yaklaşımına göre sonuçta toplum bireylerden değil, gruplardan oluşmaktadır. Bu grup topluluğunun üst birliklerinden biri de milli topluluklardır. Bu açıdan bakıldığında asabiyet, oluşmuş bir toplumun en temel bağlarına ve diğer toplumlar söz konusu olduğunda onun kendine özgü kimliğine işaret etmektedir (Gültekin, 2016, s. 284). Böylece milli asabiyetler uluslar arasındaki fark ve sınırı oluşturmaktadır. Milli asabiyetlerin nesep asabiyetinin makro düzlemdeki karşılığını ifade etmekte olduğu belirtilebilir. Başka bir ifadeyle nesep asabiyeti belirli bir aile ve akraba topluluğuna karşılık gelirken, milli asabiyet bu aile ve akraba topluluklarının bir toplum/millet haline dönüşmüş halini ifade etmektedir. İbn Haldun, asabiyetin varlığının veya göreliliğinin bir toplumun doğasını diğerinden ayıran en önemli özelliğini oluşturduğuna inanır (Dale, 2018, s. 47). Milli asabiyetler ulusları meydana getirir. Bu açıdan kavram bir his veya varsayım değil, toplumsal düzenin maddi, duygusal ve ideal gerçekliklerini saran bütüncül bir olgudur. Bir merkezi olup çevreye doğru yapılanan toplumun genel ve dinamik bir varlığıdır (Gültekin, 2016, s. 291).

İbn Halduncu asabiyet kavramının sosyolojik izdüşümlerinden birinin aileleri üst bir kimlikte bir arada tutan, dil, kültür ve coğrafya birlikteliğine dayanan ve milletleri meydana getiren milli bir bilinç olarak ortaya çıktığı ifade edilebilir. Milli bilinç olarak asabiyet, nesep asabiyetinin makro tipi olarak anlaşılabilir.

3. Dini (ideolojik) Bilinç Olarak Asabiyet

Her türlü din, ideoloji, felsefe vb. düşünsel manevi inanç ve değerler toplumsal hayatın ortak unsurlarındandır. Bu bağlamda toplumsal inanç ve değerler de bir asabiyet (birleştirici unsur) oluşturmaktadır. İnançın gücü ve yoğunluğu toplumsal birlik, beraberlik ve başarının ana bileşenlerinden biridir. Toplumsal inanç ve değerlerin asabiyet oluşturma gücü, toplumun bunları benimseme gücüyle doğru orantılıdır. İbn Haldun bu hususu şöyle ifade etmektedir: "Dini unsur, asabiyet sahipleri arasında var olan çekişmeyi ve kıskançlığı giderir, yönlerini yalnızca Hakk'a çevirir. Böylece, kendileri hakkında ileriye görme durumu ortaya çıktı mı, artık önlerinde kimse duramaz, nitekim hedef aynıdır, aynı şeyi herkes eşit bir şekilde istemekte ve aynı hedef için canlarını feda etmektedir" (İbn Haldun, 2015, s. 378). "Aynı durumu dini niteliğin değiştiği ve bozulduğu duruma da uygulayınız. Bu durumda egemenlik çözülmekte, dinin getirdiği ek bir unsur olmaksızın galibiyet sadece asabiyet düzeyinde olmaktadır" (İbn Haldun, 2015, s. 379).

Toplum bir asabiyetler bileşkesidir. Din veya ideoloji bu bileşkenin dayanışma ve yardımlaşma yapısını etkileyen en önemli faktörlerden biridir. İbn Haldun'un belirttiği gibi, "dini birleşme, ölümü severek göze alma ve feraset sahibi olma imkânını vererek onların asabiyetle ilgili güçlerine güç katmıştır" (İbn Haldun, 2015, s. 379). İbn Haldun, üyeleri dini bir ideali paylaşan bir topluluğun karşısında hiçbir şeyin duramayacağını savunur (Dale, 2018, s. 200).

Dinin toplumsal dayanışmadaki temel işlevi toplumu manevi amaç etrafında birleştirmesinden ileri gelmektedir. Bu birleştirme her türlü sosyal farklılıkları arka plana itmekte, bunun yerine manevi hedefleri toplumun önüne koymaktadır. Herhangi bir toplumdaki dinin ortak bilinç fonksiyonu yeni bir asabiyetin oluşumuna da zemin hazırlar. Böylece, ortak inanç, topluluklar içerisindeki hizipçi duyguları köreltir ve kabile üyelerini dava uğruna ölmek için yüreklendirir (Dale, 2018, s. 200). Dolayısıyla din veya ideoloji birliği de toplumsal dayanışma türlerinden biridir.

Asabiyetin sosyolojik izdüşümlerinden birinin din veya ideoloji olduğu rahatlıkla gözlemlenebilir. Dini veya ideolojik birlik ve beraberliğin bulunmadığı toplumlardaki dayanışmanın son derece zayıf olduğu söylenebilir. Dinden arınmış bir asabiyet, birleştirici olabilmek bir yana, bölücü ve hatta parçalayıcı dahi olabilir. İbn Haldun açısından din veya o anlamdaki herhangi bir ideolojinin asabiyetin temel unsurlarından biri olduğu söylenebilir (Kayapınar, 2006, s. 105). Demek ki İbn Halduncu asabiyet kavramının sosyolojik izdüşümlerinden biri de dini (ideolojik) bilinçtir. Bu anlamdaki bilincin toplumsal yoğunluğu farklı olmakla birlikte bunu her toplumda gözlemlemek mümkündür.

4. Siyasi Bilinç Olarak Asabiyet

Asabiyet kavramının sosyolojik izdüşümlerinden biri de siyasi bilinç olarak karşımıza çıkmaktadır. İbn Haldun'a göre bir toplumda iktidarı/hükümeti belirleyen en önemli faktör asabiyettir. Tüm toplumsal bağlarda olduğu gibi siyasi bağlarda da bir bilinç (asabiyet) olmazsa olmazdır. Devlet, bu anlamda, biyolojik

bir birliktelik olmayıp, *manevi* bir birlikteliktir. Devleti oluşturan da bu bilinçtir. Bu bilincin dışında kalan bağların gerçekten var olup olmadığı konusu ise ikinci derecede önemlidir (Kaynar & Ak, 2018, s. 187). İbn Halduncu çözümlemeye asabiyet siyasi birlik ve otoritenin de asıl kaynağıdır.

Her insan toplum içinde doğar ve toplum içinde yaşar. Bu, toplumsallığın temel yasasıdır. İbn Haldun'a göre, toplumsal hayatın temel ilkelerinden biri de, toplum içinde insanın insana olası baskı ve haksızlıkları önleyecek güçlü bir otoriteye olan ihtiyaçtır. Bunun toplumdaki karşılığı devlet olgusu/kurumudur. İbn Haldun'un ifadesiyle, "İnsan doğası gereği toplumsal hayatta her zaman, insanların birbirlerine olan tecavüzlerini önleyecek bir otoriteye ihtiyaç duyar. O halde belli bir iktidarın, söz konusu asabiyetle diğerlerine galip gelmesi gereklidir" (İbn Haldun, 2015, s. 350). Demek ki her toplumda siyasi bir iktidar/otoritenin bulunması toplumsal bir zorunluluktur. Siyasi iktidarın oluşumunun kaynağında ise o toplumun asabiyet yönünden en güçlü olanının (siyasi bilinci en güçlü olan topluluğun) iktidarı ele geçirmesi olayı vardır. Yine kendisinin ifadesiyle, "topluluk ve asabiyet, oluşma durumundaki bir şeyin mayası gibidir. Oluşma halindeki bir şeyde mevcut olan unsurlar kuvvet ve üstünlük bakımından birbirine denk olsalar, mizaç o şeyin vücuda gelmesini sağlamaz. O halde mutlaka unsurlardan birinin öbürlerine egemen olması gerekir. Aksi halde oluşum tamamlanmaz. Asabiyette galibiyetin esas kılınmasının sırrı ve hikmeti de budur. Değindiğimiz gibi yönetimin, kendine has nisapta devam etmesi meselesi de bu şekilde belirlenmiş olur" (İbn Haldun, 2015, s. 338-339).

Her siyasal otoritenin temelinde o otoritenin yaslandığı toplumsal taban vardır. Devletin başlangıcı asabiyete dayanmaktadır (İbn Haldun, 2015, s. 388). Toplumsal destek siyasal otoritenin ana kaynağıdır. Bu yüzden, yönetimin kime geçeceğini, asabiyetle vücuda gelen galibiyet belirler (İbn Haldun, 2015, s. 339). Demek ki toplumsal hayatta var olan siyasal iktidarın kaynağını da asabiyet oluşturmaktadır. İbn Haldun'a göre insan topluluklarında devlet şeklinde örgütlenmeyi mümkün kılan etken asabiyettir (Say, 2014, s. 138). Devlet, İbn Haldun'da, herhangi bir asabiyete ait hâkimiyetin mekânsal ve zamansal uzantısıdır (Cabiri, 2018, s. 263). Toplumdaki en güçlü asabiyet siyasal iktidarı ele geçirir (İbn Haldun, 2015, s. 388).

Asabiyet bir topluluk veya bir grup insanın ilişkilerini pekiştirir. Ancak insanların sayısında bir artış olduğunda, grubun asabiyeti iktidar grubu içerisinde bir muhalefetten dolayı zamanla sarsılabilir; çatışan bağlılıklar iktidar mücadelesine yol açmasından dolayı sarsılabilir. Böylece dayanışma duygusuna sahip olan en güçlü alt grup, zayıf dayanışma ve kuralları olan diğer alt gruplara zorla ve bastırma ile üstün gelebilir. Demek ki, bir grubun asabiyeti ne kadar güçlü olursa diğer grupları yönetme ve onlara egemen olma şansı da daha yüksektir. Bu, doğaldır, çünkü tıpkı doğal bedeni oluşturan unsurlar gibi güçlerin denkliliği uyumlu bir yapı oluşturamaz (Mohammad, 2017, s. 239).

İbn Haldun'a göre asabiyet ile iktidar arasında doğrudan bir ilişki söz konusudur. Herhangi küçük bir grup içerisinde de, bütün bir toplumda da siyasal egemenliği ele geçirecek güce sahip olmak, iktidarı ele geçirmek ve onu sürdürmek için mutlak surette asabiyete ihtiyaç vardır. Siyasal anlamda *eyleme geçmenin* asgari şartı olan birlik ve beraberlik ancak asabiyet ile kendini gösterebilir. Herhangi bir topluluk üzerinde egemenlik ya da bir toplum üzerinde hâkimiyet sağlamak güc'e dayanarak gerçekleştirilebileceğine göre, mücadele-çatışma-savaş gibi "aksiyona geçme"nin daha etkin biçimleri de asabiyetin varlığı ve gücü ile orantılıdır (Hassan, 2015, s. 207).

Devleti/iktidarı diğer sosyal/siyasal birliklerden ayıran temel özelliklerin başında grubun, ordu, vergi, yasama, yürütme ve güç/baskı tekeline sahip olması gelmektedir. Siyasal iktidarın/devletin ana nitelikleri bunlardır. Herhangi bir siyasal grubu (partiyi) devlet haline getiren şeylerin başında, o grubun adı geçen niteliklere sahip olması gelmektedir. İbn Haldun'un belirttiği gibi, "Hakiki manada mülk, sadece halkı yönetimi altında tutan, mal ve vergi toplayabilen, elçiler gönderen, sınırları koruyabilen ve gücünün üstünde başka bir güç bulunmayan asabiyete aittir. Mülkün meşhur anlamı, hakikati ve gerçekliği budur" (İbn Haldun, 2015, s. 417). Asabiyet, İbn Haldun için bir grubun başka bir grup üzerinde otoritesini kurması ve giderek devletin oluşturulması olayının özündeki ana etkidir (Arslan, 2014, s. 100). Dolayısıyla İbn Halduncu açıdan bakıldığında her devlet/iktidar bir asabiyete dayanmakla birlikte her asabiyet devlet/iktidar demek değildir.

5. Küresel Bilinç Olarak Asabiyet

Buraya kadar grup ve toplum ekseninde ortaya çıkan asabiyet çeşitleri incelendi. Bu başlıkta ise, toplumlar arası ve üstü sayılabilecek olan küresel asabiyet üzerinde durulacaktır. Küresel asabiyet kavramsallaştırması günümüz uluslararası ilişkileri anlama ve açıklamada analitik bir kavram olarak kullanılabilir. Günümüzde uluslararası ilişkilerde birçok bloktan söz edilmektedir. Bu bloklar ekonomik temelli olabileceği gibi, siyasi ve ideolojik temelli de olabilir. Bu uluslar üstü toplumsal birliklerin anlaşılabilmesi noktasında küresel bir bilinç olarak asabiyet pekâlâ kullanılabilir. Nitekim insan ve toplum doğasının çok boyutlu yansıması olan asabiyet, zaman içinde yeni ihtiyaç tanımlarına dayalı olarak farklı bireysel tipolojiler ve toplumsal yapılar şeklinde karşımıza çıkabilir (Gültekin, 2016, s. 285). Küresel asabiyet", "nesep asabiyeti"ndeki soy ilişkisinden kaynaklanan kabile ve akraba bağı yaklaşımının ötesindedir. Bu durum "kan bağı"ni aşar (Korkusuz, 2010, s. 486). Küresel asabiyet toplumlar arasındaki dil, din, ideoloji, kültür, siyasi, ekonomik vb. ilişkileri ihtiva etmektedir. Adı geçen unsurlar etrafında bir araya gelen toplumlar belirli bir asabiyeti teşkil etmektedirler. Böylece asabiyet sosyolojik düzlemde küresel bir bilinç olarak karşımıza çıkabilmektedir (Korkusuz, 2010, s. 461).

Daha önce her asabiyetin sürekli büyümek ve genişlemek gibi bir hedefinin varlığından söz edilmişti. Aslında küresel asabiyet kavramı, herhangi bir yerel asabiyetin büyümesi ve genişlemesinden başka bir şey değildir. Genişleme kendine denk bir asabiyetle karşılaştığında egemenlik sınırı oluşur. Her asabiyetin maksimum büyüme ve genişleme hedefi vardır. Ulusal sınırları aşan asabiyetler küresel asabiyet konumuna yükselirler.

Bir kere bir grup içinde üstün dayanışma meydana geldiğinde, bu, daha zayıf dayanışmaları bastırmaya ve onları kontrol altına almaya yönelir. Neticede, çatışan tarafları birleştiren ve onların enerjilerini diğer gruplarla mücadeleye ve onları bastırmaya yönlendiren daha büyük bir dayanışma (asabiyeti kübra)'dır. Genişleme ve birleştirme süreci, yeni kurulmuş bir dayanışmanın diğer devlet veya devletlerin hâkimiyetlerini ele geçirmesine varıncaya ya da yeni şehirler kuruluncaya kadar böylece devam eder (Mohammad, 2017, s. 239).

En güçlü asabiyet, kendi kabilesi üzerinde egemenlik kurunca, doğası gereği kendisinden uzakta olan diğer asabiyetler üzerinde de egemenlik kurmak ister. Eğer egemenlik kurulmak istenen asabiyet, egemenlik kurmak isteyen asabiyetin dengi olur veya onun egemenlik kurma isteğine karşı duracak kuvvette ise, artık ortada birbirine denk iki savaşçı güç ve eş kuvvete sahip iki taraf var demektir. Bunlardan her birinin, kendi bölgesi ve kavmi üzerinde bir egemenliği bulunur. Dünyadaki çeşitli milletlerin ve kabilelerin durumu buna örnektir (İbn Haldun, 2015, s. 350).

Kısaca asabiyet kavramının küresel ölçekteki karşılığı ve sosyolojik izdüşümü küresel asabiyettir denebilir. Bu asabiyet toplumlar arasındaki karşılıklı güç, koalisyon ve bağımlılık ilişkilerini ifade etmektedir.

6. Toplumsal Düzenin Sağlayıcısı Olarak Asabiyet

Toplum dediğimiz olgunun kendine has bazı özellikleri vardır. Bunlardan biri de toplumsal hayatın istikrarlı ve sağlıklı bir şekilde işlemesi, yani *düzen*dir. Her ne kadar toplumda çeşitli nedenlerden dolayı bazı çatışmalar yaşansa da toplumsal hayatta asıl olanın düzen olduğunu belirtmek gerekir. İbn Haldun toplumsal hayatta ortaya çıkabilecek bazı çatışma ve haksızlıkları önleyici bir mekanizmanın varlığının kaçınılmaz olduğunu düşünür (İbn Haldun, 2015, s. 350). İşte bu toplumsal düzenin sağlayıcı gücü ve aktörü asabiyettir. İbn Haldun'un bahsettiği yasaklayıcı güç unsurunun, genel olarak, özelliklerini baskın toplumsal hayattan alan sosyal bir otorite olması (devlet) anlamında bir toplumsal müeyyideyi ifade ettiği söylenebilir (Cabiri, 2018, s. 203). Toplumsal düzeni sağlayıcı mekanizma devletten başka bir şey değildir.

İbn Haldun'da devlet toplumsal düzeni sağlayıcı kurumudur. Daha önce de ifade edildiği gibi, her devletin arkasında güçlü bir asabiyetin olması gerekmektedir. Bu analizlerden devlet ve hükümet ayrımına ulaşabilmekteyiz. İbn Halduncu bakış açısından devlet bir olgu ve ana işlevi düzeni sağlamak iken, hükümetler birer olay ve devlet erkini kullanan sosyal aktörlerdir. Ancak her ikisinin de dayandığı toplumsal güç asabiyettir. Toplumsal düzenin sağlayıcısı olarak asabiyet ile siyasi bilinç olarak asabiyet arasındaki temel farkın, ilkinin temel işlevinin düzen, ikincisinin ise iktidar olduğu ifade edilebilir. İbn

Haldun'daki sosyal düzen vurgusunun toplumdaki karşılığı kuşkusuz devlet kurumudur (İbn Haldun, 2015, s. 388).

Toplum gruplardan oluşmaktadır. Gruplar birbirine denk olursa devletin (hükümetin) oluşumu gerçekleşemez. Devlet, kaynağını toplumsal eşitsizliklerden alır. Toplum eşitsiz gruplardan oluştuğundan, bu eşitsiz yapıyı düzenleyecek ve denetleyecek olan kurum devlettir. Bu açıdan bakıldığında asabiyet (devlet) toplumsal düzenin sağlayıcı kurumu olarak karşımıza çıkmaktadır.

7. Toplumsal Değişmenin Kaynağı Olarak Asabiyet

Toplumda düzen asıl olmakla birlikte toplumsal değişimin gerçekleşmesi de asabiyete bağlıdır. Değişim de düzen gibi toplumsal bir olgudur. Düzeni sağlayan asabiyet olduğu gibi, değişimin kaynağı da asabiyettir. Demek ki asabiyet durağan ve tekdüze bir olgu olmayıp, aksine son derece dinamikdir. Toplumdaki her grup kendi istek ve hedeflerini gerçekleştirmek ister. Bu hedeflerin nihai noktası topluma egemen olmak ve iktidarı ele geçirmek şeklinde tezahür etmektedir. Dolayısıyla gruplar (asabiyetler) arasındaki çatışmalar toplumsal değişimin kaynağını teşkil etmektedirler. Sonuçta toplumsal değişimin kaynağını da asabiyet oluşturmaktadır (İbn Haldun, 2015, s. 373).

Görüldüğü gibi, toplumda farklı çıkar ve amaç grupları vardır. Tüm toplumsal gruplar diğer gruplara egemen olma ve onları yönetme gibi bir hedef taşıyabilirler. Ancak bu hedefi gerçekleştirme ve toplumu değiştirme asabiyete bağlıdır. İbn Haldun, değişimi bir tek faktörle açıklar: Asabiyet. (...). İbn Haldun bu kavramı, değişimi sistemdeki diğer tüm dinamiklerle bağlantılı olan dâhilî bir değişken olarak inceler (Kayapınar, 2006, s. 86). Bu noktada asabiyet toplumsal değişimin ana kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Düzen ve değişim diyalektik bir süreçtir. Her düzen değişmeyi her değişim düzeni içinde barındırır. Ancak her iki durumda da ana aktör asabiyettir. Asabiyet olmadan ne düzen ne de değişim gerçekleşebilir.

Sonuç

Sosyal bilimsel kavramlar yapıları gereği çok anlamlı olabilirler. Örneğin kültür, din, yabancılaşma, anomî, sekülerleşme vb. kavramlar birden fazla anlam ihtiva ederler. Bunlar gibi İbn Haldun'un asabiyet kavramı da çok anlamlı kavramlar sınıfına girer.

İbn Haldun'un asabiyet kavramı özünde kan ve soy bağına dayalı bir toplumsallık bilinci-duygusu olsa da bu kavram aynı zamanda içeriği ve yoğunluğu değişen her türlü toplumsal bilinç ve eylemliliğin temel unsurunu ifade etmektedir. İbn Haldun bu kavramı toplumsal hayatın ve olguların merkezine koyar. Bedevilikte temel öneme sahip asabiyet olgusu, farklı toplumsal gruplarda dönüşüme uğrayarak varlığını sürdürür. Yukarıda da belirtildiği gibi kavram, toplumsal hayatta farklı bilinçler olarak kendini göstermektedir.

Her grup belirli bir asabiyete sahiptir. Bu asabiyet ya kan/soy bağına dayanmakta ve/veya inanç, çıkar, amaç vb. birlikteliklere dayanmaktadır. Gruplar birliği toplumu, toplumlar birliği de küresel toplumu meydana getirir. Bu kaçınılmaz bir olgudur. Başka bir ifadeyle, her insan bir grup içerisinde, her grup bir toplum içerisinde her toplum da küresel bir yapı içerisinde yaşamak zorundadır denebilir. Bu asabiyetler arasında işbirliği ve dayanışma olabileceği gibi, çatışma ve rekabet de olabilir.

Her sosyal bilimsel kavramda olduğu gibi, İbn Halduncu asabiyet kavramını da sabit bir anlamda dondurmamak veya her tür tanıma sığdırmak doğru değildir. Ancak bu, kavramın açıklamak istediği olguları belirlemeye de mani olmamalıdır. Bu çalışmada İbn Haldun'un *Mukaddime* adlı eserinde üzerinde sıkça durduğu ve geniş bir açıdan ele aldığı asabiyet kavramının sosyolojik izdüşümlerine ışık tutmaya çalıştık.

Bir kavramın sosyolojik izdüşümlerinden hareketle bir *asabiyet tipolojisi*ne ulaşılan bu çalışmada son olarak şu da belirtilmelidir ki, farklı toplumsal tezahürleri olan asabiyet olgusu toplumda tüm gruplarda eşgüdüm halinde faaliyet göstermektedir. Söz gelimi milli bilinç olarak asabiyet, dini (ideolojik) bilinç olarak asabiyeti etkilediği gibi, dini (ideolojik) bilinç olarak asabiyet de siyasi bilinç olarak asabiyeti etkiler. Sonuçta İbn Halduncu açıdan bakıldığında toplum denen olgunun, çoklu asabiyetlerden meydana geldiği ve bunların karşılıklı olarak birbirlerini etkilemekte olduğu ifade edilebilir. Nihayet asabiyet, modern sosyolojik anlayışta, her türlü insan birlikteliğinde yansması olan bir grup dinamiğidir, denebilir.

Extended Abstract

The scientific way of understanding social facts and events is through creating empirical concepts. In this respect, modern sociology has developed various concepts, theories and approaches to understand and explain social phenomena. For example, society, group, institution, collective consciousness, culture, religion and so on. The ultimate goal of all these social scientific concepts is to understand and explain the phenomenon we are in and call society. All social scientific concepts can be constantly redefined and given new meanings to them.

Here, how a concept (asabiyya) is used in different meanings and contexts in a work (Muqaddime) will be discussed. The aim of this study is to try to reveal a typology of asabiyya based on the sociological projections of Ibn Khaldun's concept of asabiyyah. Asabiyet constitutes the basis of social solidarity in Ibn Khaldun. As he stated, "Protecting, defending and seeking rights for each other can only be possible with irritability. This also applies to all kinds of collective social activities. Therefore, asabiyyah theory is a theory that has a very wide domain and many components. Experts agree that Ibn Khaldun redefines asabiyya by attributing different meanings. He describes asabiyya sometimes according to its benefit and sometimes according to its purpose, shows its source, tries to determine its types, especially draws attention to its importance. He accepts the existence of different asabiyya in various social groups such as the groups he has formed. Thus, asabiyya emerges as a social principle in a broad sense.

The concept of asabiyya, which has an important place in Ibn Khaldun's social theory, is undoubtedly one of the concepts that Ibn Khaldun's researchers have studied the most. However, the multidimensional meaning he gives to this concept may present some difficulties in expressing it with the concepts used by modern social sciences. Although contemporary researchers generally try to explain this concept with the concepts of social solidarity or solidarity, we should state that this refers to only one dimension of the concept of asabiyya. Because of the meanings of "racism or tribalism" expressed by the concept in the period before Islam, this concept has been evaluated as a more negative concept in Islamic culture; especially Muslim scholars interpreted asabiyya as a virtue because Muhammad criticized and rejected asabiyya, which means tribalism, with a strict language.

Ibn Khaldun, as a thinker who lived in the 14th century, focused on a concept that has various meanings and functions in terms of understanding and explaining the society in his book *Kitab'ul-Iberi*, which he wrote in 1377: *Asabiyya*. Ibn Khaldun successfully used this concept in understanding different social facts and events. Here, from the perspective of Ibn Khaldun, the sociological projections of the meaning and functions that the concept of asabiyya has at the point of understanding the society will be emphasized.

Social scientific concepts can be very meaningful due to their nature. For example, culture, religion, alienation, anomie, secularization, etc. concepts contain more than one meaning. Like these, Ibn Khaldun's concept of asabiyyah falls into the class of very meaningful concepts. Ibn Khaldun's concept of asabiyya is essentially a consciousness-sense of sociality based on blood and descent, as well as changing the content and intensity of the concept, becoming the basic element of all kinds of social consciousness and agency. Ibn Khaldun puts this concept at the center of social life and facts. The asabiyyah phenomenon, which is of fundamental importance in Bedouin, continues its existence by transforming in different social units and societies. As stated above, the concept manifests itself in different consciousness structures in social life.

Each group has a certain irritability. This irritability is either based on blood / descent and / or belief, interest, purpose, etc. It is based on togetherness. The union of groups constitutes society, and the union of societies constitutes the global community. This is an inevitable phenomenon. In other words, it can be said that every person must live in a group, every group in a society, and every society in a global society. There may be cooperation and solidarity among these asabiyyahs, as well as conflict and competition. As with every social scientific concept, it is not correct to freeze the Khaldunian concept of asabiyyah or to fit it into certain definitions. However, this should not prevent determining the facts that the concept wants to explain. In this study, we tried to shed light on the sociological projections of the concept of asabiyet, which Ibn Khaldun frequently emphasizes in his work named *Muqaddima* and which he discusses from a broad perspective.

Keywords: Ibn Khaldun, Asabiyyah, Collective consciousness, Group, Society

Kaynakça

- Arslan, A. (2014). *İbn Haldun, İstanbul*: İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Batur, B. (2019). *Bilim Tarihinde Bir Dönemeç: İbn Haldun'da Sosyal Bilim Düşüncesinin Doğuşu*, Antakiyat 2/1, 90-115.
- Cabiri, M. (2018). *İbn Haldun'un Düşüncesi Asabiyet ve Devlet*. çev: Muhammet Çelik, İstanbul: Mana Yayınları.
- Dale, S. F. (2018). *İbn Haldun ve İnsan Bilimi*, çev: Ayşecan Ay, Canan Coşkan, İstanbul: Say Yayınları.
- Demircioğlu, A. (2015). *İbn Haldun'un İnsan Düşüncesi ve Medeniyet Algısı*, Ankara: Gece Kitaplığı Yayınları.
- Gültekin, M. (2016). *İbn Haldun, Modernlik ve Modern Sosyoloji*, The Journal of Academic Social Science Studies 51, 277-293.
- Günay, Ü. (1986). *İslam Dünyasında Bir Din Sosyolojisi Öncüsü: İbn Haldun (1332-1406)*, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 6, 63-104.
- Hasanov, B. (2016). *İbn Haldun'da Asabiyet Kavramı –Maurice Halbwachs'ın "Kolektif Hafıza" Kavramı İle Bir Karşılaştırma*, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi 59, 1437-1446.
- Hassan, Ü. (2015). *İbn Haldun Metodu ve Siyaset Teorisi*, İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
- İbn Haldun (2015). *Mukaddime 1-2*, çev: Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kayapınar, A. (2006). *İbn Haldun'un Asabiyet Kavramı: Siyaset Teorisinde Yeni Bir Açılım*, İslam Araştırmaları Dergisi 15, 83-114.
- Kaynar, M. K. & Ak, G. (2018). *Modern Siyaset Teorisinde İbn Haldun ve Asabiyet Düşüncesi*, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi 66, 177-195.
- Korkusuz, M. H. (2010). *1980 Sonrası Milliyetçilik Akımlarının İbn Haldun'un Asabiye Modeli Bağlamında Değerlendirilmesi* Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Mohammad, F. (2017). *İbn Haldun'un Toplumsal Değişme Kuramı: Hegel, Marx ve Durkheim ile Bir Karşılaştırma*, çev: Behçet Batur, Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 17, 229-244.
- Say, S. (2014). *Uluslararası Siyaset Sosyolojisi Açısından İbn Haldun*, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Uludağ, S. (2015). *İbn Haldun, Hayatı, Eserleri, Fikirleri*, Ankara: Harf Yayınları.

Kim Ki-Duk'un Bin Jip (Boş Ev) Filminin Göstergibilimsel Çözümlemesi

Ayşegül ÇİLİNGİR*

Aytekin CAN**

“Yaşadığımız dünya, hayal mi gerçek mi, söylemek zor”***

ÖZ

Kim Ki-duk, Güney Kore sinemasının önemli yönetmenlerinden biridir. Kim Ki-duk, filmlerinde genellikle erkek karakterler üzerinden kadına yönelik şiddeti ele alarak, sistemsal bir eleştiri sunmaktadır. Bu eleştiri erkeğe toplum tarafından verilen erk alanını tanımlarken bu öğeler göstergelerle ele almaktadır. Kim Ki-duk *Bin Jip (Boş Ev)* filmini 2004 yılında yönetmiştir. Kim Ki-duk'un filmlerin genelinde bulunan şiddet öğesi bu filmde de intikamla birleştirilmektedir. Filmde, boş evlerde kendi evi gibi yaşayan evsiz bir adamın, bu evlerden birinde yaşayan mutsuz bir kadınla tanışması ve sessiz ama etkili bir aşk hikayesi anlatılmaktadır. Filmin genelinde Kim Ki-duk'un, Kore toplumundaki kadın-erkek ilişkilerine, aile kavramına özgü eleştiriler göze çarpmaktadır. Filmin genelinde evsiz adam hiç konuşmamaktadır. Bu durum topluma bir tepki olarak anlamlandırılabilir. Film içerisinde aidiyet kavramı da ana karakter üzerinden sorgulanmaktadır.

Çalışmada göstergibilimsel çözümleme yöntemi kullanılmıştır. Göstergibilim, yapısal dil çalışmalarının temellendiği, göstergelerin anlamlandırılmasını amaçlayan sosyal bilimler alanında kullanılan bir yöntemdir. Sinema alanında yapılan çalışmalarda bu yöntemle, görüntülerde yer alan göstergelerin tanımlanması ve çözümlenmesi amaçlanmaktadır. Çalışmada bu yöntemin seçilmesinin nedeni; Kim Ki-duk'un sinemasını şekillendirirken yoğun semboller kullanması ve göstergelerle düşüncelerini anlamlandırma yolunu seçmesidir. Bu şekilde bir anlatı yapısı yönetmen/ yazar kadar seyircinin de seyirlik eyleminden anlamlandırma aşamasına geçmesine olanak sağlamaktadır. Filmin İngilizce adı 3-Iron aslında bir golf sopasının numarasıdır. Ve bu golf sopası film boyunca bir intikam nesnesi olarak kullanılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Göstergibilim, Kim Ki-duk, *Bin Jip (Boş Ev)*

Semiotic Analysis of Kim Ki-duk's Movie Bin jip (3-iron)

“It's hard to tell that the world we live in is either a reality or a dream”****

ABSTRACT

Kim Ki-duk is one of the notable directors of South Korean cinema. Kim Ki-duk offers a systemic critique in his films, addressing violence against women usually through male characters. While this criticism defines the area of power given to men by society, these elements are presented with indicators. Kim Ki-duk directed the movie *Bin Jip (3-Iron)* in 2004. The element of violence found throughout Kim Ki-duk's movies is also combined with revenge in this movie. The movie describes a quiet but effective love story in which a homeless man who lives in empty houses as if it were his own home, meets an unhappy woman in one of these houses. Throughout the movie, Kim Ki-duk's criticism of men - women relations, and unique to the concept of family in Korean society is conspicuous. Throughout the movie, the homeless man doesn't talk at all. This can be interpreted as a reaction to society. The concept of belonging is also questioned through the main character within the movie.

Semiotic analysis method will be used in the study. Semiotics is a method used in the field of Social Sciences which is based on structuralist language studies and aims to make sense of indicators. In the studies carried out in the field of cinema, it is aimed to identify and analyze the indicators in the images with this method. The reason why this method was chosen in the study is that Kim Ki-duk uses intense symbols while shaping his cinema and chooses the way to make sense of his thoughts with indicators. In this context, such a narrative structure allows the audience as much as the director / writer to move from being just a spectator to the stage of making sense. The movie's English name, 3-iron, is actually the number of a golf club. And this golf club is used as an object of revenge throughout the movie.

Keywords: Semiotics, Kim Ki-duk, *Bin Jip (3-Iron)*

1. Giriş

Güney Kore sinemasının önemli yönetmenlerinden biri olan Kim Ki-duk, filmlerinde özellikle şiddet ve cinsellik temalarını kullanarak toplumsal bir eleştiri ortaya koyar. Filmlerinde kadın-erkek ilişkilerine

* Dr., Erciyes Üniversitesi, acilingir@erciyes.edu.tr

** Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, aytekan@selcuk.edu.tr

*** *Bin Jip (Boş Ev)* filminin son sahnesinde yer alan bu ifade ile 11 Aralık 2020 tarihinde hayatını kaybeden filmin yönetmeni Kim Ki-duk'u saygıyla anıyoruz.

**** We respectfully commemorate Kim Ki-duk; director of the *Bin Jip (3-Iron)*, who died on December 11th, 2020, with this statement in the last scene of the film.

Makalenin Gönderim Tarihi: 07.04.2021; Makalenin Kabul Tarihi: 21.06.2021

farklı bir bakış açısıyla yaklaşan yönetmen, sinemada ses ögesinden ziyade görselliğe önem verir. Hayatı farklı şekillerde anlamlandıran filmlerinde genellikle Kim Ki-duk, kendi çocukluğundan etkilenir. Kim Ki-duk, 2002 yılında *Bad Guy*'ın Berlin Film Festivali'nde Altın Ayı ödülünü kazanmasının ardından bir Alman gazetesine verdiği röportajda, çocukluk yıllarında ailesinden, yetişkinliğinde ise askerde şiddet gördüğünü ve filmlerinde bu yüzden şiddeti işlediğini belirtir (Hummel, Akt., Zengin, 2011, s. 69). Yönetmen, *Bin Jip (Boş Ev)* filminde modernleşmeye başlayan ama geleneksellikten de tamamen kopamayan Güney Kore toplumunun kadın- erkek ilişkilerine odaklanır. Bu filmde Kim Ki-duk, temsiller üzerinden şiddet, intikam, sessizlik, ekonomik eşitsizlik, aidiyet gibi olguları da simgelerle sunar. Filmde diyaloglar yerine simgelerin seçilmesi, filmin göstergebilimsel çözümleme yöntemi ile analiz edilmesine olanak sağlar.

Bu çalışmada, Kim Ki-duk'un *Boş Ev* filmi, göstergebilimsel çözümleme yöntemi ile analiz edildi. Bu çözümlemede, filmdeki göstergeler üzerinden bir anlamlandırma yapıldı. Çalışmada, göstergebilim çözümleme yönteminin kullanılmasının nedeni, yönetmenin *Boş Ev* filminde diyaloglardan ziyade simgeleri kullanarak metaforik anlatımı tercih etmesidir. İngilizce ismi olan *3- İron*, filmdeki intikam nesnesi olan 3 numaralı golf sopasından gelir. Çalışmada *Boş Ev* filminden simgelerin ağırlıkta olduğu ve anlamlandırılma imkânı veren 25 görüntü seçildi. Seçilen bu görüntüler, gösterge, gösteren ve gösterilen kavramları ile görüntüde yer alan nesne ve insan olguları bağlamında tablolar halinde incelendi. Bazı tablolarda görüntüler ikili şekilde yerleştirildi. Bunun nedeni; bazı görüntülerin birbirlerini tamamlar özellikte olmalarıdır.

Çalışmanın amacı; sinemasında simgeleri sıkça kullanan Kim Ki-duk'un bu filmdeki gösterge, gösteren ve gösterilen ilişkisinin sunulmasıdır. Türkiye'de Kim Ki-duk sineması ile ilgili çalışmalar bulunduğu görülür. Bu çalışmalarda yönetmenin diğer filmleri (Yay, Acı, İlkbahar, Yaz, Sonbahar, Kış ve İlkbahar vb.) üzerinden göstergebilimsel çözümleme yönteminin kullanılarak yapılan makaleleri ve yüksek lisans tezleri kapsar (Zengin, 2011; Akyel, 2015; Karakış, 2018; Keskin, 2018; Sayıcı, 2021). Salih Keskin'in (2018) yılında hazırladığı yüksek lisans tezinde, *Boş Ev* filmi göstergebilimsel çözümleme yöntemi ile incelendi. Keskin'in çalışmasında, *Boş Ev* filmi göstergeler bağlamında ayrıntılı bir şekilde analiz edilirken bu çalışmada ise aynı filmdeki göstergeler, kadın- erkek- ilişkileri ve toplumsal eleştiri kavramlarına odaklanıldı. Bu çözümleme yapılırken göstergebilimsel çözümlemenin temelleri olan gösterge, gösteren, gösterilen unsurları nesne, insan ve mekân ögeleri ile diğer çalışmalardan farklı olarak tablolar şeklinde ele alındı.

2. Göstergebilim

Göstergebilim, eski Yunancada 'semeion' sözcüğüne dayanırken, Batı dillerinde, Fransızca'da 'semiologie', İngilizcede 'semiotics' terimlerinin karşılığıdır (Akerson, 2019, s. 49). İnsanların iletişimini sağlayan doğal diller, göstergelerin (sözcükler) kendi aralarında kurdukları ilişkilerden meydana gelir. Gösterge, kendi dışında bir şeyi temsil eden ve onun yerine geçebilecek nitelikteki çeşitli biçim, olgu, vb. olarak tanımlanabilir. Göstergebilim içinde yer alan diğer önemli unsurlar olan 'gösteren' ses ya da sesler bütünü, 'gösterilen' ise kavramını işaret eder (Rifat, 2009, s. 11). Çağdaş göstergebilimin temsilcileri Charles Sanders Peirce ve Ferdinand de Saussure ve Roland Barthes'dir. Bir dilbilimci olan Saussure'un ölümünden sonra öğrencileri tarafından dil çalışmaları ile ilgili notları *Genel Dilbilim Dersleri (1919)* adlı eserde toplandı. Saussure, dili göstergelerden oluşan bir dizge olarak nitelemiş göstergebilimin ise ileride bir bilim dalı olacağını öngördü. Ayrıca Saussure göstergenin özellikleri üzerinde durarak söylem, dizge, dizge içinde değer taşıma, eş zamanlılık, nedensizlik, uzlaşımsallık ve toplumsallık kavramlara açıklık getirir (Akerson, 2019, s. 60). Göstergebilimin önemini Saussure (1985, s. 19), "*Dilbilim, bu genel nitelikli bilimin bir bölümünü teşkil edecek, göstergebilimin bulacağı yasalar dilbilime de uygulanabilecektir*" şeklinde ifade eder. Saussure'un çağdaşı olan Peirce ise göstergebilimi mantık bilimini referans alarak yaklaşımında göstergeleri sınıflandırır. Bu sınıflandırmanın en önemli özelliklerinden biri üçlü öbeklere dayanmasıdır (Rifat, 2009, s. 30). Peirce, göstergebilimin anlamlandırma yönü üzerinde durarak göstergeler, insanlar ve nesnelere arasındaki ilişkinin nasıl yapılandırıldığını anlamaya çalışır (Fiske, 2014, s. 127).

Çağdaş göstergebilim yaklaşımçılarından biri olan Barthes, göstergebilimin ele alacağı dizgeleri dil ile ilişkisi üzerinden gerçeklik sağlayacağı düşüncesine sahiptir. Bu yüzden de göstergebilimi dilbilimin bir parçası olarak tanımlar (Rifat, 2009, s. 61). Barthes, bu düşünceden hareketle, *Göstergebilimsel Seri* adlı eserinde yapısal dilbilim bağlamında göstergebilim ilkelerini, "*I. Dil ve Söz; II. Gösterilen ve Gösteren; III.*

Dizim ve Dizge; IV. Düzanlam ve Yananlam" (Barthes, 1993, s. 25) şeklinde sınıflandırır. Barthes'ın göstergebilim yaklaşımının merkezinde anlamlandırmanın iki düzeyi vardır; düz anlam ve yan anlam. Düz anlam, gösteren ve gösterilen arasındaki ilişkiyi tanımlar. Barthes, göstergenin herkes tarafından bilinen anlamına işaret ederken yan anlam ise, gösterge kullanıcının, duyguları ve kültürel birikimi tarafından şekillenir. Yan anlam özeldir ve en önemli etkeni, gösterendir. Barthes ayrıca mit, eğretileme ve düz değişmece kavramlarını da göstergebilim yöntemine kazandırdı. Barthes'a göre mit, bir şeyi düşünme, kavramsallaştırma ve onu anlamlandırmak için kullanılan kültürel bir yoldur. Evrensel bir mitem söz etmek olası değildir. Hatta mitler farklı kültürlerle karşıtlık gösterebilir. Mitler, kültürün değişen gereksinimlerine göre değişebilir. Eğretileme (Metaphor) ise bilinmeyen bir durumu bilinen kelimelerle anlamlandırmaktır. Ayrıca eğretileme benzerlik ve farklılığı eşanlamlı olarak kullanarak aracın ve anlamın aynı paradigmaya yerleştirilmesini sağlayabilir (Fiske, 2014, s. 181-189).

Anlam kuramı çerçevesinde gelişen yapısalcılık sadece göstergebilim değil birçok disiplini kapsar, çünkü disiplinler arası bir yaklaşımdır. 1960'lı yıllarda ortaya çıkan bu yaklaşım, dilbilim, söz bilim ve yazınsal bilimin çözülmesinde önemli bir atılım yapılmasında önemli bir rol oynar. Diğer bilim dallarına uygulanabilen yapısalcı yöntemin bu özelliğini, Moran (2002, s. 186), şu şekilde ifade etmektedir: *"Yapısalcılık, yüzyılda bir takım fenomenlerin altında, derinde yatan bazı kuralların ya da yasaların oluşturduğu bir sistemi (yapıyı) aramaktır. Önemli olan şu: Sistemdeki birimler kendi başlarına bir anlam taşımazlar, sistem içinde birbirleriyle olan bağlantıdır onlara anlam kazandıran, çünkü ancak o zaman bir sistemin parçası olarak ele alınabilir"*.

Moran'ın da ifade ettiği gibi yapısalcılık derinde olanı aramaya ve bulmaya yönelik yapısıyla sistemdeki birimleri birleştirir. Yapısalcılık, yapıyı oluşturan birimlerin tek başlarına anlam taşımadıklarını ama bir yapı içerisinde anlamlı bir bütün oluşturduğunu savunur. Yapısalcı araştırmacılar, anlam çözülmesinde dilbilimin temellerini kullanarak karşıtlıklar, gösteren/gösterilen kavramlarından yararlanarak bir anlamsal bütün oluştururlar.

2.1. Göstergebilim ve Sinemada Anlamlandırma

Göstergebilim çözümlemelerinde en önemli nokta, göstergelerin ve kodların sosyal kültürel anlamlarına odaklanmasıdır. Göstergeler, bir imge, bir kelime ya da bir nesne olabilir. Göstergelerin anlamları ise gösteren, gösterilen ve göndergesinin arasındaki ilişkiden oluşur. Kodlar ise toplumsal ve kültürel yorumlamalardan meydana gelir. Sinemada yan anlamı alt kodlar oluşturur ve yorumlayan "metafor" gibi sembolik anlamları içeren kavramlara başvurarak anlatıyı çözümler (Çağlar, 2012, s. 26).

Göstergebilim başlangıçta dilleri incelerken 20. Yüzyılda önemli bir sanat olan sinema ile ilişkilendirilir. Böylece 20. Yüzyılda bir bilim dalı olmaya başlayan göstergebilim, aynı yüzyılda ortaya çıkan sinemayı incelemeye başlar. Sinema göstergebilimini etkileyen iki göstergebilimci Saussure ve Peirce'dür. Sinema göstergebilimcileri olan Christian Metz, Saussure'den, Peter Wollen Peirce'den, Umberto Eco ise Saussure ve Peirce'ü eleştirirken onlardan da etkilendi (Büker, 2010, s. 13-14)

Sinema göstergebilimi üzerine ilk çalışma 1964'de Christian Metz'in Communications'un 4 no.lu sayısında yayınlanan "sinema dil mi yoksa dil yetisi mi?" başlıklı makalesidir (Bağder, 1999, s. 144). Metz'in bu makalesinin başlığındaki soru, onun sinema göstergebilimini oluşturma çabalarının başlangıcı olarak görülebilir. Metz'in geliştirdiği sinema göstergebilimi, sinema diline yapısal dilbilim ile yaklaşır. Andrew, yenilerin lideri olarak, kabul edilen Metz'in sinemanın işlevlerine yerine getireceği koşullarla ilgili araştırmalar yaptığını ve amacının sinema içerisindeki anlamlandırma oluşumlarını ortaya koymaya çalışması olarak ifade eder (Andrew, 2000, s. 245). Metz, her sanat eserinin anlamlandırmanın belli bir unsuru olduğunu belirtir. Metz, sinemada görsel imge, basılı ve diğer grafikler, konuşma, müzik ve gürültü (ses efektleri) olmak üzere beş enformasyon kanalında bahseder. Bu enformasyon kanallarının çoğu işitseldir (Monaco, 2000, s. 204). Metz'in işitsel olarak ağırlıkta ele aldığı bu enformasyon kanalları sinemada görüntü ile birlikte anlamlandırmada önemli öğelerdir. Metz, görüntünün ise anlamını kültürel kodlarla bağlantılı olduğunu her görüntünün tek başına anlam taşısa da başka görüntülerle birleştiğinde ise yan anlamlar edindiğini savunur (Büker, 2010, s. 42).

Sinema göstergebilimi ile ilgili çalışmalar yapan diğer bir isim Peter Wollen'dır. James Monaco (2000, s. 399-400), Wollen'ın *Sinemada Göstergeler ve Anlam* eserinin göstergebilim ile ilgili İngilizce yazılmış en önemli

yapıtlardan biri olduğunu belirtir. Wollen, Peirce'ün göstergebilim anlayışı içerisinde yer alan öbekler özellikle de ikinci öbek (görüntüsel gösterge, belirti ve simge) daha sonra sinema göstergebilimi açısından önemli olduğunu savunur. Wollen, göstergebilimcilerin görüntüsel göstergeye kayıtsız kaldıklarını belirtirken onların bu konuda iki önyargıları olduğunu altını çizer. Ona göre, önyargıların birincisi simgesel ve raslantısal göstergeyi tercih etmeleri, ikincisi ise konuşma ve ses birimlerini seçmeleri olarak açıklarken kendisi ise sinemanın estetik yönünün göstergenin üç boyutu olan belirti, görüntüsel gösterge ve simgesel göstergelerin birleşmesi ile meydana gelmesidir. (2008, s. 126-127).

Oğuz Adanır' a (2012, s. 54) göre; sinema genel olarak psikolojik ya da simgesel bir anlam taşıyıcısı ve aktarıcısıdır. Ama bu aktarım sözcüklerin kısıtlı çerçevesi içinde değil filmdeki imgelerin sınırsız anlamı içinde gerçekleşir. Sinema, sözcüklerden daha geniş bir anlamlama kapasitesine sahiptir. Sinema, Bertolucci'nin de belirttiği gibi "İçinde yaşadığımız yüzyılın kolektif dili"dir (Güçhan, 1992, s. 5). Günümüzde anlamların daha kapalı olması, bu anlamların açıklanmasını zorunluluğunu doğurur. Göstergebilim bu anlama zorunluluğunu sistematik bir hale getirir.

3. Kim Ki-duk'un *Bin Jip (Boş Ev)* Filminin Göstergebilimsel Çözümlemesi

Kim Ki-duk, 1960 yılında Güney Kore'nin bir taşra köyünde doğmuştur. 1990'lı yıllarda Paris'te Güzel Sanatlar eğitimi alan yönetmen, 1996 yılında ilk filmi *Ag-o'yu (Crocodile, 1996)*, 2004 yılında ise *Bin-jip (3- Iron)* filmi yönetir. Türkiye'de *Boş Ev* adıyla bilinen *Bin-jip* filminde diyalogları azaltıp sembolik anlatımı öne çıkaran Kim Ki-duk, 2013 yapımı *Moebius* filminde diyalog unsurunu tamamen ortadan kaldırır. *Il-dae-il (One on One)* filminde ise intikam ve adalet üzerinden toplumsal bir eleştiri sunar. Bu filmde diyalogları sıkça kullandığı görülür. İlk filmlerinde bireyleri ele alan yönetmen bu filmle birlikte toplumu işlemeye başlar. Kadın- erkek ilişkilerini ataerkil toplum bağlamında ele alan Kim Ki-duk, bu ilişkiler üzerinden toplum eleştirisini özellikle kadın karakterler üzerinden sessizlik edimi ile simgeleştirir. Yönetmenin birçok filmde heykel simgesi öne çıkar. 2020 yılında Letonya'da vefat eden Kim Ki-duk'un diğer önemli filmleri şunlardır; *Nabbeunnamja (Bad Guy, 2001)*, *Bom yeoreum gaeul gyeoul geurigo bom* (Spring, Summer, Fall, Winter and Spring, 2003), *Samaria / Samaritan Girl* (2004, *Fedakâr Kız*), *Hwal / The Bow* (2005, *Yay*), *Pieta* (2012, *Acı*) (Kaya, 2011, s. 51-53).

Kim Ki-duk'un, 2004 yılında çektiği *Boş Ev* filminde, başrolde yer alan Tae-suk'un boş evlere girip orada bir süreliğine yaşaması ve o evlerden birinde karşılaştığı çaresiz bir kadın olan Sun-hwa ile gelişen olaylar anlatılır. Girdiği bu mekânları kendi eviymiş gibi kullanan Tae-suk, bazen küçük tamiratlar yaparak bazen de evin çamaşırlarını yıkayarak bir bağlamda kefareti öder. Tae-suk, bir gün boş sandığı bir evde Sun-hwa ile tanışır ve aralarında sessiz bir aşk başlar. Sun-hwa ve Tae-suk birlikte kaçarak boş evlerde birlikte bir hayat yaşarlar. Sun-hwa'nın kocasının araya girmesiyle bir süre ayrılırlar da tekrar birlikte olmanın bir yolunu bulurlar.

3.1. *Boş Ev* Filminin Göstergebilimsel Çözümlemesi

Resim 1. Kadın Heykeli

Tablo 1

Gösterge	Nesne	Nesne
Gösteren	Golf topu	Kadın heykeli
Gösterilen	Şiddet, İntikam	Masumiyet, Korumasız bir kadın

Filmin başında yer alan bu görüntüde kadın heykeline file arkasından atılan golf topu dikkat çeker. Golf topu ilerleyen görüntülerde önemli bir metafor olarak karşımıza çıkar. Filmde, golf topu intikam duygusunu simgeler. Bir kadının temsilinin bir heykel olarak seçilmesinin nedeni, kadın temsilinin ataerkil toplumlarda tepkisiz edilgen bir nesne olarak görülmesidir.

Resim 2. Boş ev**Tablo 2**

Gösterge	Nesne	Nesne
Gösteren	Kapı kolu	Bir yemek el ilanı
Gösterilen	Bir ev imgesi, bir yuva	Kapıdan alınmamış ilan, Boş ev

Resim 2'de ilk göze çarpan beyaz kapı zemininde asılı olan renkli yemek el ilanı, evin boş olduğuna işaret eder. Filmin ana kahramanı olan Tae-suk, önce bu el ilanlarını dağıtır, sonrasında ise el ilanlarının kapılardan alınmadığı evlere girerek orada bir gece geçirir.

Resim 3. Aile fotoğrafı**Tablo 3**

Gösterge	İnsan	Nesne
Gösteren	Fotoğraf çeken adam	Duvardaki aile fotoğrafı
Gösterilen	Yalnız bir adamın, bir ailenin parçası olmaya çalışması	Mutlu bir aile tablosu

Resim 3'teki görselde, boş evlere giren Tae-suk, kendini evinde hissetmek için aile fotoğrafı ile kendini özdeşleştirir. Orada kendi evi gibi uyur, duş alır ve yemek pişirir. Ayrıca o evin, ailenin bir parçası olma adına aile fotoğraflarına kendisini de katarak aile duygusunu yaşamaya çalışır. Aile fotoğrafları aidiyet

duygusunun temsilidir. Ait olma, insanların duygusal bir ihtiyaçtır ve bu ihtiyaç farklı şekillerde giderilebilir. Filmde Tae-suk, her insanın içerisinde taşıdığı bir yere ait olma duygusunu bu şekilde bastırır.

Resim 4. Kefaret

Tablo 4

Gösterge	İnsan	Mekân
Gösteren	Çamaşır yıkayan adam	Bir banyo
Gösterilen	Ev halkının çamaşırlarının yıkanması	Bir evin en mahrem yerinde olma

Resim 4'te Tae-suk evlerin banyosunda ev halkının çamaşırlarını yıkayıp asarak yaptığı şeyin kefareti ödemesine çalışır. Aynı şekilde diğer evlerde de temizlik vb. işler yapar. Ayrıca bir evin banyosunu kullanarak, ev halkının mahremiyetine ortak olur.

Resim 5. İzleyen kadın

Tablo 5

Gösterge	İnsan	İnsan
Gösteren	Yüzü morluklarla dolu bir kadın	Yabancı evlere giren adamı gözetlemek
Gösterilen	Şiddet gören, kendi evinde sessizlikle yaşayan bir kadın	Bir başkasını başka bir evdeymiş gibi gözetlemek

Resim 5'te yer alan Sun-hwa, Tae-suk'u izler. Tae-suk evin içinde başkasının yaşadığını fark etmeden diğer evlerdeki alışkanlıklarını sürdürür. Sun-hwa ise kocası yüzünden o evin içinde adeta bir gölge gibi yaşar. Yüzünden birinden fiziksel şiddet gördüğü anlaşılan Sun-hwa belki de gölge olmaya zorlandığı hissi uyandırır. Sun-hwa'nın Tae-suk'u gözetlemesi, insanların zaaflarından biri olan izleme davranışını ifade eder. Sun-hwa'nın izleme edimi, haz alma duygusundan farklı olarak bu yabancı adamın evinde ne yaptığını anlamaya yönelik bir davranıştır.

Resim 6. Tae-suk ve Sun- hwa

Tablo 6

Gösterge	İnsan	Nesne
Gösteren	Fotoğraf çeken adam	Kadın fotoğrafı
Gösterilen	Güzel bir kadınla çekilen, bir sevgili fotoğrafı	Soğuk bakışlı, güzel bir kadın fotoğrafı

Resim 6'da eve giren Tae-suk, diğer evlerde aile fotoğrafları ile kendini özdeşleştirirken bu sahnede Sun-hwa fotoğrafı ile aynı kadrage girmeyi tercih eder. Bu tercih, Tae-suk'un bir sevgiliye, güzel bir kadına olan ihtiyacını yani yaşadığı duygusal boşluğu anlatır. Sun-hwa'nın yüzündeki soğuk ifade ise mutsuzluğunu gösterir. Tae-suk, bu fotoğrafla bir kadınla birlikte olduğu hissini yaşar. Böylece Tae-suk'un aile fotoğraflarına olan ilgisi, aşk duygusuna doğru yön değiştirmiş olur.

Resim 7. Bahar

Tablo 7

Gösterge	İnsan	Nesne
Gösteren	Penceren izleyen kadın yansıması	Baharı temsil eden bir tablo
Gösterilen	Seyretme ve merak duygusu	Sarı, canlılığı ve mavi özgürlüğü temsil eder

Resim 7'de canlılığı temsil eden sarı renkteki çiçekli ve özgürlüğün rengi olan mavi zeminli tablonun arkasına saklanan kadın (Sun-hwa) imgesi, mutluluk ve özgürlüğün geride kaldığını temsil eder. Camdaki Sun-hwa, adamın ne yaptığını merak duygusu ile izler. Bu görüntüde Sun-hwa, izleme edimini gizlenmeden yaparak kendini fark ettirme çabasındadır.

Resim 8. Merak

Tablo 8

Gösterge	İnsan	İnsan
Gösteren	Kavgâ eden karı koca	Yansımadaki adam
Gösterilen	Aile içinde yaşanan bir tartışma, kocanın sözlerine rağmen kadının sessizliği	İzleyici konumunda olan adam, yansımada kadının yanında görünüyor.

Resim 8'de evdeki koca imgesi, sürekli bağırın, Sun-hwa'nın yüzündeki morlukların sebebi olarak görülürken, Sun-hwa sessiz kalarak bir boyun eğme davranışı gösterir. Onları izleyen Tae-suk'un yansıması bu esnada Sun-hwa'nın yanı başında durur. Yanında olmak edimi, birliktelik çağrıştıran bir olgu olarak aynı tarafta olmak anlamına gelir. Bu kez camın diğer yanında yer alan adam (Tae-suk) imgesi, kendini gizlemeden, sanki onlarla bir bağlantısı varmış gibi izlemeye devam eder.

Resim 9. Aslan Heykeli

Tablo 9

Gösterge	Nesne/İnsan	İnsan
Gösteren	Golf topu/aslan heykeli / adam	Kadın
Gösterilen	Güç göstergesi olan aslan, intikam nesnesi olan golf topu ve adam	İzleyen, şiddete tepkisiz kadın

Güç sembolü olan aslan heykelinin yanında duran Sun-hwa'nın kocası güçlü bir simge olarak karşımıza çıkar. Sonrasında ise, golf oynayan Tae-suk ve Sun-hwa'nın kocasına golf topuyla saldırarak ona yaptıklarını ödetmiş olur. Sun-hwa'nın kocası güç sembolü olan aslan heykelinin yanına yığılırken, onları izleyen Sun-hwa, hiçbir şey yapmayarak, sessizce intikam alır. Filmin başında gösterilen golf topu burada bir intikam nesnesine dönüşür.

Resim 10. Kanatlı kadın heykeli

Tablo 10

Gösterge	Nesne	Nesne
Gösteren	Modern bir bina	Kanatlı kadın heykeli
Gösterilen	Modernizm, yüksek bir bina	Özgürlük imgesi

Resim 10'da evden beraber kaçan Tae-suk ve Sun-hwa ilan dağıtmaya başlarlar. İlan dağıtmak için modern bir bina seçerler. Bu binanın önünde kanatlı bir kadın heykeli vardır. Bu heykel, evden kaçan Sun-hwa ile özdeşleştirilerek, kadının özgürlüğünü kazanması olarak ifade edilir. Böylece evden, kocasından kaçan Sun-hwa, Tae-suk sayesinde bir özgürlük kazanmış olur.

Resim 11. Parçalar

Tablo 11

Gösterge	Nesne	İnsan
Gösteren	Bir kadının vücudundan farklı parçalardan oluşan bir fotoğraf	Fotoğrafa bakan adam
Gösterilen	Bir kadının parçalanmışlığı, vücudunun farklı yerlerini fotoğrafta farklı yerlere koyarak anlatmak	Parçalanmış bu fotoğrafa bakan adam, kadının yüzüne odaklanmış.

Filmin ana karakterleri olan Tae-suk ve Sun-hwa gizlice apartman dairesine girerler. Bu dairede birçok fotoğraf bulunması, bu mekânın bir fotoğrafçıya ait olduğu izlenimi verir. Bu fotoğrafların birçoğu pornografik görüntülerden oluşur. Resim 11, bir kadının vücudunun farklı bölgelerinin tek tek fotoğraflanarak çerçeve içine yerleştirildiği bir kolajdır. Bu kolaj, bir kadının hayatının parçalanmışlığını, bütünleşmemiş hayatı simgeler. Tae-suk'un bu kolaja dikkatlice bakması bir aşinalık kazanmaya çalışmasını anlatır. Kolajdaki kadın vücudunun parçalı sunumu, fetiş boyutunda kadının arzu nesnesine dönüştürülmesi ile tanımlanabilir.

Resim 12. Fotoğraf

Tablo 12

Gösterge	Nesne	İnsan
Gösteren	Başka fotoğrafları izleyen kadın imgesi	Beraber fotoğraf çekilen adam ve kadın
Gösterilen	Filmin genelinde bulunan izleme olgusu	Birlikte boş evlere ait olma isteği

Resim 12'de filmin genelinde olan izleme ögesi, askıda yer alan diğer fotoğraflara bakan kadın fotoğrafı üzerinden tekrar kullanılır. Bu fotoğrafta izleme ve izlenme edimleri bir arada kullanılmaktadır. Tae-suk ve Sun-hwa fotoğraf çekilerek bu izlemeye ortak olurlar. İzleme edimi film içerisinde karakterlerin üzerinden sürekli olarak karşımıza çıkar. Askıdaki fotoğraftaki kadın da izleme edimine katılarak, seyirci de izleyen konumuna getirilir.

Resim 13. Ağaca bağlı golf topu

Tablo 13

Gösterge	Nesne	İnsan
Gösteren	Ağaca bağlanan Golf topu	Golf topuna vurmaya çalışan adam ve ona engel olan kadın
Gösterilen	Sürekli betimlenen intikam duygusu	İntikam duygusu ile ağaca bağlanan golf topuna vurmaya hazırlanan adam ve önünde dikilen kadın figürleri

Resim 13'te, Golf topu göstergesi film boyunca bir intikam nesnesi olarak betimlenir. İntikam alma duygusundan vazgeçemeyen adam sürekli olarak ağaca bağladığı topa vururken görülür. Tae-suk, topa vurmaya çalışırken Sun-hwa ona engel olamaya çalışır. Sun-hwa'nın bu davranışı, Tae-suk'un intikam duygusunu engellemeye yönelik olsa da Tae-suk topa vurmaya devam eder.

Resim 14. Boksör

Tablo 14

Gösterge	Nesne	İnsan
Gösteren	Boksör fotoğrafı	Beraber fotoğraf çekilen adam ve kadın
Gösterilen	Güç simgesi olan boksör fotoğrafı	Kadın ve erkeğin birlikte daha güçlü olduklarını göstermeleri

Resim 14'te, Tae-suk ve Sun-hwa'nın girdikleri boş evde bulunan, sahibine ait olan boksör fotoğrafı güç olgusunu simgelerken, beraber fotoğraf çekilerek bu güce ortak olurlar. Tae-suk ve Sun-hwa artık bir bütün olarak hareket ederek boş evlerde birlikte yaşarlar. Bu fotoğraf, bir hayatı bir kaderi birlikte paylaşmanın gücünü simgeler.

Resim 15. Ceset

Resim 16. Sorgu odası

Tablo 15-16

Gösterge	İnsan	İnsan
Gösteren	Ölü, kefenlenmiş bir ceset	Sorguyu izleyen kadın imgesi
Gösterilen	Geleneksel bir kefenleme, aileden biri gibi cenazeyi hazırlamak	İki erkek arasındaki güç mücadelesini izleyen kadın imgesi, filmin genelinde hâkim olan yansıma olgusu

Resim 15'de Tae-suk ve Sun-hwa için girdikleri evde buldukları ölü adamın cesedini temizlemek, onlar için sıradan (diğer evlerde çamaşır yıkamak gibi) bir iştir. Cesedi geleneksel bir şekilde kefenlemek, sanki aile içerisinde ölen bir kişiye yapılan cenaze merasimini gerçekleştirmek, filmin genelinde olan aile aidiyeti duygusunu ön plana çıkarır. Resim 16'da ise, karakolda polis şiddet edimine karşı Tae-suk'un sessizliğine devam ettiği görülür. Onları izleyen Sun-hwa imgesi, film boyunca var olan yansımadan izleme görüntüsünü andırır. Sun-hwa film içerisinde yer yer gölge konumunda kalmıştır, bu sahnede de bu konum tekrarlanır.

Resim 17. Sun-hwa'nın kocasının İntikamı

Resim 18. Taklit

Tablo 17-18

Gösterge	Nesne	İnsan
Gösteren	Golf topu	Gerçek ve hayali olarak golf oynayan insanlar
Gösterilen	Golf topu, film boyunca bir intikam nesnesi olarak sunulur.	Resim 17'de intikam alan koca figürü iken resim 18'de, intikam alan mahkûm edilen adamdır.

Resim 17'deki Sun-hwa'nın kocası, intikam almak için golf topunu kullanır. Filmin önceki sahnelerinde Tae-suk'un Sun-hwa'nın kocasından intikam almak için aynı nesneyi kullanması, gücün el değiştirmesini işaret eder. Bu sahnede, aynı kadın için, aynı şekilde ve aynı nesneyle alınan intikam üzerinde durulur. Resim 18'de ise mahkûm olan Tae-suk, hapisanede hayali olarak bile olsa filmin intikam nesnesi olarak sunulan golf topuna vurmaya çalışması, intikam alacağına işaretlerini verir.

Resim 19. Göz

Resim 20. Tae-suk'un İntikamı

Tablo 19-20

Gösterge	Nesne	İnsan
Gösteren	El içerisine yazılan göz imgesi	Golf topu ile yaralanmış, yerde yatan insan
Gösterilen	Göz imgesi ile her şeyin görüldüğü, görmenin hissetmeyle birlikte kullanılabileceği	Polisin yaptıklarına karşı, yine intikam nesnesi olan golf topuyla onu yaralama

Resim 19'da bulunan el içinde göz imgesi, her şeyin sadece gözle görülemeyeceğini anlatırken filme hâkim olan izlemek edimine vurgu yapar. Filmin bu sahneden önceki sahnelerinde Tae-suk, hücrede gardiyanın arkasından giderek, kendini gizleme davranışı göstermesi gizlenmenin yani gölge olmaya işaret eder. Resim 20'de ise, film boyunca intikam nesnesi olarak karşımıza çıkan golf topuyla alınmış bir intikam vardır. Tae-suk, kendisini aşağılayan, döven ve dövdüren polisi golf topu ile yaralayarak intikam alır.

Resim 21. Gözleri oyulmuş boksör

Resim 22. Boş çerçeve

Tablo 21-22

Gösterge	Nesne	İnsan
Gösteren	Gözleri oyulmuş boksör resmi/ çevresinden alınmış fotoğraf	Boş çerçeve önünde duran korkmuş insanlar
Gösterilen	Girilen evlerde görülen muamelelere cevap olarak, dayak yenilen evde gözleri oyulan boksör resmi, fotoğrafçının evinde ise kadın parçalarından oluşan fotoğrafın alınması	Evde yalnız olduklarını düşünen çiftin boş çerçeveyi görünce yalnız olmadıklarını anlayıp korkmaları

Gözleri oyulmuş boksör resmi, kalınan evlerden birinde yenilen dayığa karşı tepkiyi başka bir nesneye yöneltmeye işaret ederken bu tür edimler Freud'un savunma mekanizmaları içinde yer alan 'yön değiştirmeye' örnek olarak verilebilir. Fotoğrafçının evinden alınan fotoğraf ise, bir kadının vücudunun farklı parçalarından oluşan bir fotoğraftır. Bu fotoğraf çevresinin boş bırakılması ve diğer resimdeki gözleri oyulmuş boksör fotoğrafı bir intikam ve kaybetme duygusunu yansıtmaktadır.

Resim 23. Yakınlaşma

Resim 24. Gölge

Tablo 23-24

Gösterge	İnsan	Nesne
Gösteren	Biri gölge gibi yaşayan ve diğeri gerçekte kadınla birlikte olan iki farklı adam	Bir elin duvara vuran gölgesi
Gösterilen	Gerçeklik ve hayal arasında sıkışan bir kadın ve üçlü bir aşk üçgeni	Kolların açılması özgürlüğü temsil ederken, gölge ise yansıma olgusuna bir gönderme yaparak hapishaneden çıkan adamın özgürlüğünü simgeler

Resim 23'te biri gölge gibi yaşayan diğeri ise tüm gerçekliğini ortaya koyan iki adam arasında sıkışıp kalan Sun-hwa görülür. Sun-hwa kocasına sarılırken aslında arkasından diğer adama sevgisini gösterir. Film başından beri yaşanan ikilem, bu sahnede bir çözüme ulaşmış, Sun-hwa kocasını değil gölgelerde, yansımalarındaki Tae-suk'u tercih eder. Resim 24'te ise özgürlüğün yansımasını yakalamaya çalışan kadın, adamın gölgesinde birleşmektedir. Hapishaneden çıkan Tae-suk filmin başından beri olduğu gibi gölgelerde yaşamayı seçer. Bu görüntü ile Sun-hwa'nın da Tae-suk'un gölgelerde sürdürdüğü hayatını tercih ettiğini gösterir.

Resim 25. Teklik

Tablo 25

Gösterge	İnsan	Nesne
Gösteren	Bir erkek ve bir kadının tartı üzerindeki iki ayağı	-0- ağırlığını gösteren tartı
Gösterilen	Bir kadın ve erkeğin teklığe ulaşması.	Tartıda iki insanın ağırlığının olmaması yokluğu işaret etmektedir.

Filmin son sahnesi olan resim 25'de iki insanın nasıl birlikte olup teklığe ulaştığı görünür. Ayrıca kadın ve erkekten oluşan bu tek olma durumu gerçeklikte bir hiç olarak algılanmaktadır. Tartıda iki insanın ağırlığının olmaması bu yokluğu simgeler. Sun-hwa'nın daha önceki sahnelerden birinde tartıyı bozması, bu hiçliği istediğini gösterir.

4. Sonuç

Güney Kore sinemasının önemli yönetmenlerinden biri olan Kim Ki-duk, filmlerinde genellikle şiddet ve cinsellik temalarını kullanır. Bu temaların kullanımı yönetmenin toplumsal işleyişe bir tepkisidir. Kim Ki-duk, bir röportajda, çocukluğunda ve askerde şiddet gördüğünü açıklar. Freudyan psikanaliz yaklaşımı çerçevesinde ele alınırsa, yönetmenin bastırılan şiddet olgusunu bilinçaltından filmlerine yönelttiği sonucuna varılabilir. Film içerisinde de özellikle erkek egemen temsillerde şiddet önemli bir tanımlayıcı unsur olarak sunulur. Şiddetin karşısına ise suskunluk yerleştirilerek filmin iki zıt yapı ile karakterlerin ilişkilendirilmesi sağlanır. Filmdeki sessizlik, özellikle önce ana karakter olan Tae-suk ve sonrasında ise Sun-hwa'nın üzerinden verilir. Susma edimi, çoğu sahnede bir kabullenışten ziyade bir haykırıştır. Bu filmin genelinde intikam duygusu farklı bir boyutta görülür. Bu duygu genel olarak erkek karakterler üzerinden sunularak intikam, güç olgusu ile erkek temsili ile ilişkilendirilir. Film içinde golf topu, aslan heykeli gibi simgeler güç olgusunun görsel sunumudur. Kim Ki-duk film boyunca aynı intikam nesnelere kullanmıştır. Bu nesnelere golf topu ve filme de adını veren golf sopasıdır. Filmin İngilizce adı olan Bin jin (3- Iron) bir golf sopasının numarasıdır. Ayrıca heykeller, Kim Ki-duk'un birçok filminde yer alır. Filmin başlarında kadın heykeli, korumasızlığı kadın temsili üzerinden verirken modern binanın önünde yer alan kanatlı kadın heykeli ise özgürlüğü sunar. Bu iki kadın heykelinin farklı anlamlandırması, toplumsal bağlamda geleneksel/modern eleştirisini ortaya koyar. Ayrıca aslan heykeli güç ile ilişkilendirilerek erkek temsiline işaret etmektedir. Filmin genelinde ataerkil toplumdaki kadın/ erkek temsillerinin sürekli olarak karşılaştırıldığı görülmektedir. Bu karşılaştırmalar bazen nesnelere (heykel, golf topu vb.) bazen de suskunluk, öfke gibi davranışlarda yapılır.

Filmin göstergibilimsel çözümleme ile analiz edilmesinin nedeni yönetmenin diyaloglardan ziyade göstergeler üzerinden öyküsünü sunmasıdır. Kim Ki-duk'un bu tercihinden yola çıkılarak, göstergelerin filmde diyalog ve ses unsurunun yerine geçtiği sonucuna varılabilir. Tae-suk karakterinin sessizliği toplumsal eleştiri bağlamında bir tepkidir. Filmde karakterlerin duyguların aktarımı erkek temsillerinde şiddet olgusu, kadın karakterler üzerinden ise cinsellik ile tanımlanır. Kim ki-duk, bu temsillerle kadın-erkek ilişkilerine toplumsal bir eleştiri getirir. 2004 yapımı olan film, Türkiye'de 2005'te *Boş Ev* adıyla gösterime girmiştir. Filmde, karakterlerin boş evlerde aile, aidiyet, aşk olgularını aramaları bu adın uygun olduğunu düşündürmektedir. Yönetmenin filmde zaman zaman karakterler izleyen konumuna getirilirken bazen seyirci de bu edimin bir parçası haline gelir. Burada seyircinin karakterlerle özdeşleşmesinin önüne

geçilerek eleştirel bir bakış açısı kazanmasının amaçlandığı görülmektedir. Önce Tae-suk sonrasında ona katılan Sun-hwa sürekli olarak girdikleri evlerdeki fotoğraf ya da posterlerle fotoğraflar çekilerek kendilerini başka hayatlarla özdeşleştirirler. Aslında iki yalnız karakterler bu edimle kendilerini dışarıda yaşayan başka insanların hayatlarına adapte etmeye çalışırlar.

Filmin hikâyesinde, boş evleri tespit eden Tae-suk, o mekânlarda kendine ait bir alan gibi hareket eder. Ana karakter olan Tae-suk, film boyunca hiç konuşmaz. Filmin sonuna doğru, Tae-suk, konuşma ediminin temeli olan sestten sonra ise cismani varlığından vazgeçip adeta bir gölge durumuna gelir. Hatta filmin sonunda gölge olarak yaşamaya başlar. Sun-hwa karakteri de onun gibi gölge olmayı seçer. Aslında burada söz konusu olan, toplumda kendilerine yer bulamayan insanların görünür olamadıkları için gölge durumuna geçmeyi tercih etmeleridir. Ana karakter olan Tae-suk'un, girdiği evler, günümüz toplumunun evrenini yansıtır. Modern, geleneksel ve tek kişilik evlerde yaşanan şiddet, cinsellik ve kadın-erkek ilişkileri fotoğraflarla verilir. Tae-suk, bu evlerin hepsinde fotoğraflara kendini dâhil ederek yalnızlığından kurtulmaya çalışır. Bu fotoğraflara dâhil olmak ev mekânına aitlik ve beraberinde ise aileye sahip olma duyguları ile tanımlanabilir. Yalnız olmanın birlikte olmakla aynı şey olduğu üzerinde duran yönetmen, şiddeti de hayatın bir parçası olarak yansıtmaktadır. İnsanların boş bıraktıkları evlerde yalnızlığını gideren Tae-suk aşk duygusunu da bu evlerden birinde bulur. Ayrıca ana karakter girip, uyuduğu evlerde bu edimlerinin kefareti o evi temizleyerek öder. Kefaret kavramı da farklı bir bakış açısı ile sunulur.

Bin Jip (Boş Ev) filmi ile ilgili yapılan bu göstergebilimsel çözümlemede Kim Ki-duk'un simgeleri diyalog ve ses yerine kullandığı tespit edilmiştir. Yapılan bu çalışmada filmdeki simgelerin, güç odaklı ve erk alanı içinde tanımlandığı görülmektedir. Hikâyede güç olgusu, intikam duygusu ile ilişkilendirilmektedir. Yönetmenin boş evleri aidiyet duygusu ile sunduğu da görülmektedir. Genel olarak, bu filmde Kim Ki-duk'un duyguları diyalog ya da doğrudan anlatma yerine simgelerle sunulur.

5. Extended Abstract

In this study, the film, originally named after *Bin Jip* and is called *3- Iron (Boş Ev)* in Turkey, produced by Kim Ki-duk, one of the important directors in South Korea, was analyzed by semiotic analysis. Kim Ki-duk presents a social criticism in his films especially using the themes of violence and sexuality as well as approaching man-woman relationships from a different perspective. Kim Ki-duk highlights visuality rather than sound in his cinema. In the film called *Bin Jip (3- Iron)*, the perspective of South Korean society, which has started to modernize but cannot completely break with tradition, regarding man-woman relationships is presented.

In this study, the film, named after *Bin Jip (3- Iron)* and produced by Kim Ki-duk, was analyzed by semiotic analysis. Semiotics is an analysis method that reveals meaningful structures emerging as a result of a connection between signs. Although the semiotic analysis was initially used in the analyses for literary works, it is today preferred in analyzing visual elements such as painting, photography and cinema. The contemporary representatives of the semiotics may be ranked as follows: Charles S. Peirce and Ferdinand Saussure and Roland Barthes, Levis Strauss, Umberto Eco, Algirdas Julien Greimas. While Charles Sanders Peirce considers the semiotics a science based on logic, F. Saussure uses structuralism and semiotics together in his language theory. F. Saussure intends to discuss the semiotics with culture. On the other hand, R. Barthes puts the dichotomy of denotation and connotations at the center of his theory. Roland Barthes also coined the terms of myth, metaphor, and metonymy in the semiotics method. In this analysis, an interpretation is made on the signs in the film. The reason why the semiotics analysis method was used in the study is that the director preferred symbols in his films. Avoiding metaphors in *Bin Jip (3- Iron)* film, the director uses metaphors. Its English name *3- Iron* comes from the 3 numbered golf club, the object of revenge in the movie. In the movie named after *3- Iron*, the signs in the film were analyzed using the semiotic analysis method because signs were used in this film rather than dialogue and sound. The purpose of this study is to uncover the relationship among sign, signifier and signified in this film of Kim Ki-duk, who frequently uses symbols in his cinema. The significance of the study is that it will serve as an example for the use of the image in the semiotic analysis through Kim Ki-Duk's movie *Bin Jip (3- Iron)*. This study is limited to Kim Ki-Duk's movie *Bin Jip (3- Iron)*.

25 images were selected from the Bin Jip (3- Iron) film in this study. The concepts of the sign, signifier and signified of these images and the objects and people in these images were presented in tables by associating them. These tables were placed under each image, and were interpreted by being associated in relation to the concepts of sign, signifier and signified. Some conclusions were achieved at the end of the study. In the film called *Bin Jip (3- Iron)*, in addition to violence, sexuality, gender differences, social roles, silence is also subjected. The silence in this film refers to shouting rather than obedience especially regarding the act of silence of the main character. The sense of revenge is generally seen in a different dimension in the film. This emotion is mostly observed in male characters. Kim Ki-duk uses same revenge objects during the film. These objects are a golf ball and an iron, by which the movie is named after. The English name of the movie, Bin jin (3-Iron) is the number of a golf club.

In the film called *Bin Jip (3-Iron)*, the signs were analyzed using the semiotic analysis method. Sound is generally independent of the act of speech in the film named after *Bin Jip (3-Iron)*. Signs rather than dialogue and sound were used in the film. In the film, a homeless man, identifying empty houses, enters those houses and lives in those houses as his own. This man, the main character, does not speak at all throughout the movie. The man becomes a shadow by giving up first sounds and then his corporeal existence. He even starts to live as a shadow at the end of the movie. The houses to which the main character enters reflect the atmosphere of today's society. The violence, sexuality and men and women relationships in modern, traditional and one-person houses are presented by photos. The main character tries to get rid of his loneliness by including himself in the photographs in all of these houses. In this semiotic analysis made for the movie called *Bin Jip (3- Iron)*, it has been determined that the director, using the dialogues less in this film, gives importance to visuality and therefore there are too many signs in the film. After analyzing these signs, it is seen that violence, sexuality, revenge, social roles, tradition and modernity are visually described in the film.

Keywords: Semiotics, Kim Ki-duk, Bin Jip (3-Iron)

Kaynakça

- Adanır, O. (2012). *Sinemada Anlam ve Anlatım*. İstanbul : Say.
- Akerson, F. E. (2019). *Göstergebilime Giriş*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Akyel, E. (2015). Film formunda tekrar Kim Ki-duk örneği. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü Medya ve Görsel Çalışmalar Ana Bilim Dalı, Ankara.
- Andrew, J. D. (2000). *Sinema Kuramları*. (İ. Şener, Çev.) İstanbul: İzdüşüm Yayınları.
- Bağder, D. Ö. (1999). Sinema Göstergebilimi. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 142-152.
- Barthes, R. (1977). *Image, Music, Text*. (S. Heath, Çev.) London: Fontona Press.
- Barthes, R. (1993). *Göstergebilimsel Seriüven*. (M. Rifat, & S. Rifat, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Büker, S. (2010). *Sinemada Anlam Yaratma*. İstanbul: Hayalbaz Kitap.
- Çağlar, B. (2012, Aralık). Bir İletişim Biçimi Olarak Göstergebilim. *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 22-34.
- Fiske, J. (2014). *İletişim Çalışmalarına Giriş*. (S. İrvan, Çev.) İstanbul: Pharmakon Yayıncılık.
- Güçhan, G. (1992). *Toplumsal Değişme ve Türk Sineması*. Ankara: İmge kitabecisi.
- Karakış, E. (2018). *Yeni Güney Kore sinemasında psikanalizm: Kim Ki-Duk, Lee Chang-Dong ve Park Chan-wook filmlerinin rubbilimsel çözümlemesi*, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Televizyon ve Sinema Ana Bilim Dalı, Kocaeli.
- Kaya, G. Ş. (2011, 05). *Kim Ki-duk: Kim Ki-duk'un Göstergeler Döngüsü*. 06 13, 2021 tarihinde <http://gizemsimsekkaya.com/wp-content/uploads/2011/05/Godfather-Sayi-6-51-58.pdf> adresinden alındı
- Keskin, S. (2018). *Sinemada göstergebilim çalışmasına uygulamalı bir örnek: Kim Ki Duk'un bin jip filminin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Televizyon Ana Bilim Dalı, Konya.
- Monaco, J. (2000). *Bir Film Nasıl Okunur?* (E. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Oğlak Yayıncılık.
- Moran, B. (2002). *Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Rifat, M. (2009). *Göstergebilimin ABC'si*. İstanbul: Say Yayınları.
- Saussure, F. d. (1985). *Genel Dilbilim Dersleri*. (B. Vardar, Çev.) Ankara: Birey ve Toplum Yayınları.

- Sayıcı, F. (2021). Kim Ki-duk'un "Acı" filminin Göstergebilimsel Çözümlemesi. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 77-92.
- Sivas, A. (2012). Göstergebilim ve Sinema Üzerine Bir Deneme. *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(11), 527-538.
- Wollen, P. (2008). *Sinemada Göstergeler ve Anlam*. (Z. Aracagök, & B. Doğan, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Zengin, M. O. (2011). Uzakdoğu Felsefesi Işığında Yay Filminin Göstergebilimsel Çözümlemesi. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 67-86.

Haberde Objektiflik Tartışmaları: 31 Mart 2019 Yerel Seçimleri Örneği

Emre Osman OLKUN*
Hamide SARITAŞ**

ÖZ

Toplumların yaşamlarının bir parçası olan haber, yaşanan olaylara ilişkin bilgileri aktaran, bunları raporlayan niteliğe sahip içeriklerdir. Bu içeriklerin haber olarak nitelendirilmesi için sahip olması gereken bazı ilkeler bulunmaktadır. Bunlar; doğruluk, gerçeklik, objektiflik/nesnellik, anlamlılık, kesinlik, hızlilik, tutarlılık ve inanılabilirlik olarak bilinmektedir. Bu çalışmada, haberin barındırması gereken unsurlardan *objektiflik* ilkesi üzerinde durulmuştur. Evrenini Türkiye’de bulunan siyasi partiler ve Türk yazılı basınının oluşturduğu bu çalışmanın, örneklemini ise Hürriyet, Sabah ve Sözcü gazeteleri oluşturmaktadır. 31 Mart 2019 Yerel Seçimleri öncesi yazılı basında objektiflik ilkesinin dikkate alınıp alınmadığı Sabah, Hürriyet ve Sözcü gazetelerinin seçime katılan partilere ve ittifaklara yönelik yayınladıkları haberlerin analizleri ile ortaya konulmaya çalışılmıştır. Analiz sonuçlarına bakıldığında, gazetelerin seçim haberlerinde partiye yaklaşımlarının daha çok nötr olsa da haberlerin anlatım tarzının ve üslubunun çoğunlukla eleştirel, suçlayıcı nitelikte olduğu ve haberlerde yorum yapıldığı görülmüştür. Bu durumda gazetelerin haber sunumlarında, objektif haberciliğin barındırması gereken denge, yorumsuz habercilik ve eşit alan/eşit zaman unsurlarının genel olarak göz ardı ettiği söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Haber, Objektiflik, İçerik Analizi, Gazeteler, Seçimler

Objectivity Debates in the News: Example of 31 March 2019 Local Elections

ABSTRACT

News, which is a part of people's lives, is content that transfers information about the events that have occurred and reports them. In order for this content to be qualified as news, there are some principles that it have to have. These principles are known as truth, reality, objectivity, significance, certainty, promptness, consistency and believability. In this study, the principle of objectivity was emphasized. The sample of this work, which is composed of political parties in Turkey and the Turkish written press, is composed of the newspapers Hurriyet, Sabah and Sözcü. It was tried to reveal whether the principle of objectivity was taken into account in the printed media before the 31 March 2019 Local Elections, through the analysis of the news of Sabah, Hürriyet and Sözcü newspapers regarding the parties and alliances participating in the election. According to the results of the analysis, although newspapers' approaches to the party were largely neutral in Election News, the style and style of reporting of the news were more critical, accusatory and commented on the news. In this case, it can be said that in the news presentations of newspapers, the balance, non-comment reporting and equal space/equal time elements that objective journalism should contain are generally ignored.

Keywords: News, Objectivity, Content Analysis, Newspapers, Elections

1. Giriş

Gazeteler yüzyıllardır okuyuculara buldukları çevre ve yaşadıkları dünya hakkında gelişmeleri aktaran içerikler sunmaktadırlar. Önceleri daha çok ticari olan bu içerikler zamanla ve değişen koşullara göre yine ekonomi başta olmak üzere siyasal, toplumsal ve kültürel gelişmeleri de aktarmışlardır. Gazetelerin yerine getirdiği bu işlev okuyucuları bilgilendirme, haberdar etme ve fikir edinmelerini sağlama olarak değerlendirilmektedir. Bu değerlendirmeden de anlaşılacağı üzere gazetelerin birincil işlevinin bilgilendirme olduğu bilinmektedir. Bilgilendirme işlevini gazeteler haberler ile gerçekleştirmektedirler. Haber yaşanan çevrede gerçekleşen önemli olayların verildiği medya içerikleri olarak tanımlanmaktadır.

Gazeteciliğin ya da haberciliğin gelişmesi ve akademik alanlarda eğitimin verilmesiyle birlikte neyin haber olup neyin haber olamayacağı ya da gerçekleşen olayın önem derecesinin nasıl belirleneceği gibi tartışmalar başlatılmıştır. Bunların yanında ekonomik ve siyasal baskıların da yaşanmasıyla bu durum daha farklı boyutlara taşınmış ve artık objektif habercilik tartışmaları ortaya çıkmıştır. Gazetelerin siyasal yakınlık

* Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi, emreolkun@selcuk.edu.tr

** 100/2000 YÖK Doktora Bursiyeri, hsaritas32@gmail.com

Makalenin Gönderim Tarihi: 29.03.2021; Makalenin Kabul Tarihi: 25.04.2021

ya da baskılara ve ekonomik kazanımlara yönelik habercilik yaptığı yönünde gelişmelerin ortaya çıkması objektiflik tartışmalarını daha da görünür kılmıştır.

Haberde objektiflik tartışmaları ve çalışmalarının özellikle ülkelerin seçim dönemleri ve süreçlerine odaklanılarak seçim kampanyalarına ilişkin gazete haberleri, televizyon haberleri ve seçim fotoğrafları gibi medya içerikleri üzerine yapılmaktadır. Bunun nedeni medyanın yasama, yürütme ve yargıdan sonra dördüncü güç olarak görülmesinin ardında yatan gözetleme, denetleme ve düşünce pazarı oluşturma işlevini öncelikle siyasal boyutta yerine getirebileceğinin düşünülmesi gösterilmektedir (Özer, 2010, s. 108)

Alan yazında üzerinde özellikle belli dönemlerde üzerinde durulan haberde objektiflik çalışmalarına yeni ve güncel bilgiler eklemek üzere gerçekleştirilen bu çalışmanın amacını; 31 Mart 2019 Yerel Seçimleri öncesi Türk yazılı basınının (Sabah, Hürriyet ve Sözcü), seçime katılan partiler ve ittifaklara yönelik yapmış olduğu haberlerde objektif ilkesine riayet edip etmediklerini tespit etmek oluşturmaktadır. Bu amaç doğrultusunda yayın politikaları referans alınarak örnekleme dahil edilen Sabah, Hürriyet ve Sözcü gazetelerin ilk sayfalarında AK Parti, CHP, MHP, İYİ Parti, HDP, Saadet Partisi, Cumhuriyet İttifakı (AK Parti-MHP) ve Millet İttifakı (CHP-İYİ Parti) haberlerini ele alış biçimleri incelenmiştir. Çalışma daha önce yapılan çalışmalarla benzerlik ve farklılıkları ortaya çıkarma ve gelecekte yapılacak çalışmalara ışık tutması açısından önem taşımaktadır.

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. Haber ve Objektiflik

Haberler, bilgileri ileten ve olayların raporu niteliğinde içeriklerdir. Haber için kişinin yaşadığı hayattaki yerini belirleyip düzenlemesinde ve hayatına yön vermesinde duyduğu bilgi gereksinimlerinin karşılanmasıdır denilebilir. Söz konusu bilgiler ise kişilere ihtiyaçları, istekleri dahilinde veya dışında aktarılmaktadır. Her durumda haber kişilerin yaşamının bir parçasıdır ve yaşamlarında haberin önemli bir etkisi bulunmaktadır (Arşan & Çoban, 2014, s. 44). Bir diğer tanıma göre haber, kamuoyunu ilgilendiren güncellik taşıyan, belirli bir olay ya da duruma ait bilgi niteliği taşıyan bir olayın aktarımıdır (Aslan, 2003, s. 16). Haberler, hammadde bir fikre, olaya ve soruna dayanan toplumsal içeriklerdir (Tokgöz, 2017, s. 256).

Doğumlar ve ölümler, afetler, felaketler, çatışmalar, benzerlikler, yakınlıklar, başarısızlıklar, üstünlükler ve benzer şekilde hayatın içinde insanla birlikte varlığını sürdüren birçok etmen, haberler için birer kaynak niteliği taşımaktadır. Dünya üzerinde insanın var olduğu her alanda, haber değeri taşıyan olay da mutlaka var olmaktadır (Girgin, 2000, s. 88).

Haber kavramına yönelik çeşitli tanımlamalar bulunmaktadır. Bunun nedeni olarak her bir haber tanımında farklı farklı unsurlara vurgu yapılması gösterilmektedir. Örneğin, yapılan tanımlamalarda zaman, gazeteci, hedef kitle ve sonuç gibi niteliklere vurgu yapıldığı görülmektedir. Böyle bir durumda üzerinde anlaşılacak tek bir haber tanımı yapmak oldukça zor görünmektedir (Aslan, 2003, s. 15). Haber ayrıca zamana göre de evrimleşebilmektedir. Kitle iletişim araçlarında yaşanan gelişmeler ve akabindeki yenilikler haberin biçimine etki edebilmekte, bu da haberin tanımına yeni eklemeler yapılmasını sağlamaktadır.

Haber kavramını tanımlamada netlik sağlanamamış olsa da haberin içinde barındırması gereken nitelikler üzerinde anlaşma sağlanmıştır. Bu nitelikler; doğruluk, gerçeklik, nesnellik, anlamlılık, kesinlik, hızlılık, tutarlılık ve inanılabilirlik ilkeleri olarak bilinmektedir (Tokgöz, 2017, s.158). Bu ilkeler genel olarak haber oluşumunda temel taşlardır.

Haberde bulunması gereken nitelikler arasında nesnellik ilkesi haber değerlendirilmesinde en çok tartışılan ilke olarak karşımıza çıkmaktadır. Haberin nesnelliliği; haberin tarafsızlığı, objektifliği ve yansızlığı olarak da nitelendirilmektedir (Yüksel, 2010, s. 107). Haberde objektiflik en yaygın anlamıyla, haberi yazan kişilerin habere konu olan olayı kendi yorumlarını katmadan, kendi bakış açılarının dışında tarafsız bir gözle olaya ilişkin izlenimlerini aktarmalarıdır (Şeker, 2004, s. 35). Yani haberde muhabirin değer yargılarına, bireysel değerlendirmelerine ve ön yargılara yer verilmemelidir (Erdoğan & Alemdar, 1990, s. 57). Çünkü objektiflik ciddi ve güvenilir haberciliğin ayrılmaz bir parçasıdır (İnal, 1996, s. 17).

Haberin 19. yüzyılda meta değerinin artması, gazetecilikte haber verme yönünde değişiklik getirmiştir. En önemli yenilik ise, sübjektif haber verme yerine objektif haber verme ilkesinin benimsenmiş olmasıdır. Objektif haber vermenin temelinde ise haberin taraf tutmadan, dengeli bir şekilde verilmesi yatmaktadır (Tokgöz, 2017, s. 423-424). Benzer şekilde haberin objektifliği için haberin hakkaniyetli, dengeli, yansız

verilmesinin yanında, haberde çarpıtma yapılmaması, doğru, ön yargısız ve yorumsuz verilmesi gerekmektedir (Özer, 2010, s. 108).

Haberde objektiflik unsurundan bahsedebilmek için var olan durum, olay ya da olgunun bir medya içeriği olarak hangi boyutta nasıl seçildiği, seçilen bu konunun yazımında ve yayınlanmasında nelere dikkat edildiğine bakılması gerekmektedir (Olkun, 2017, s. 99). Bu nedenle haberde objektifliği sağlamak için netlik, denge ve eşit alan/eşit zaman unsurlarına dikkat çekilmektedir (Yüksel, 2010, s. 108)

Objektifliğin sağlanması için; haberde kaynak gösterme anlamına gelen netlik ilkesi, haber kaynağının yanında haberi yapan muhabirin bilgilerinin de açık bir şekilde haberde verilmesini içermektedir (Yüksel, 2010, s. 109). Objektiflik unsurlarından denge ilkesi, haberde yer alan karşıt görüşlerin her birine yer verilmesi olarak tanımlanmaktadır. Burada gazeteciye önemli bir görev düşmektedir. Gazeteci tarafsızlığını koruyarak, bireysel görüşüne ve inancına uymasa da, söylenenlere ve topladığı bilgilere inanmasa da haberde adı geçen bütün kişilere söz hakkı tanıyarak denge unsurunu sağlamalıdır (Aslan, 2003, s. 134). Denge unsurunun sağlanamaması objektif habercilik açısından büyük bir sorun olmakla birlikte, haberin eksik olmasına da neden olacaktır.

Bir diğer objektiflik unsuru olan eşit alan/eşit zaman ilkesi denge unsuruyla ilişkili olarak haberde verilen farklı görüşlere dikkat çekilerek, bunların eşit oranda haber içeriğinde yer verilmesini sağlamaktır (Yüksel, 2010, s. 109-110). Basılı medya içeriklerinde, verilen duruma ilişkin karşıt görüşlerin eşit sütun veya satır ayırarak yapılması şeklinde açıklanabilen bu unsur, görsel veya işitsel medya içeriklerinde eşit zaman ayırarak yapılması anlamına gelmektedir (Olkun, 2017, s. 106).

Haber içeriklerinde objektifliği sağlamada bahsedilen bu ilkeler teorik olarak varlığını korusa da uygulama da bunlara uyulması oldukça zor olmaktadır. Haber ve objektiflik üzerine yapılan araştırmaların yöntemlerinde farklılıklar bulunsa da, bu çalışmalarda haberlerde taraflara ayrılan yer ve zaman eşitsizliklerine, içerikte yer alan bilgilere yönelik olumlu, olumsuz yorumda bulunma ya da nötr kalma gibi değerlendirmeler yapıldığı görülmüştür (Hackett, 2000, s. 35).

2.2. Haberde Objektiflik Tartışmaları

Objektif habercilik üzerine çok sayıda eleştiri bulunmaktadır. Bazı araştırmacılara göre 21. yüzyıl haber tüketicilerinin objektif yayıncılık düşüncesi, yalnızca bir düşünceden ibaret olduğunun ve gazetecilik pratiğinde tümüyle başarılamayacağını dile getirmişlerdir (Hackett, 2000, s. 38-46; Harrison, 2000: 147-149; McNair, 2005).

Haberde objektiflik tartışmalarında daha çok insan faktörü nedeniyle haberde objektifliğin sağlanamayacağı savunulmaktadır. Bunun yanında kişisel özellikler, ideolojik farklılıklar, değer yargıları gibi birçok değişken de haberin objektifliği noktasında tartışılmaktadır. Ancak haberde objektifliğin sağlanamaması noktasında özellikle tartışılan unsurlar, medyanın yapısal yanlılığı ve sahiplik unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır (Yüksel, 2010, s. 107). Özellikle günümüzde medya kuruluşlarının siyasal ve ekonomik çıkarları doğrultusunda haber yapmaları yansız, dengeli ve objektif habercilik olasılığını ortadan kaldırmaktadır (Hackett, 2000, s. 60). Çünkü bu kuruluşların elde edeceği ekonomik kar ve siyasal olarak belli bir noktada olduklarını ortaya koyma çabaları, habere haber olma niteliği kazandıran objektiflik unsurunu ihlal etmelerine neden olmaktadır.

Haberde objektiflik tartışmaları içerisinde dikkat çeken bir diğer nokta basın meslek ilkeleri içinde objektiflik sözcüğüne çok fazla yer verilmemesidir. Bunun sebebinin gazetecilerin yapmış oldukları haberlerde objektif olamayacakları inancıdır (İrvan, 2004, s. 7). Çünkü haberde objektiflik sağlanması noktasında ilk akla gelen haberi yazan muhabirin haberinde kendi gözlem, düşünce veya yorumuna yer vermemesi olarak gösterilmektedir (Özer, 2012, s. 246). Bu görüşe benzer olarak medya mensuplarının da, toplumun diğer bireyleri gibi içine doğdukları ve yaşamlarını sürdürdükleri sosyal, siyasal ve ekonomik ortamın ürünü olduklarını, bu nedenle bu ortamdan etkilenerek geliştikleri vurgulanmaktadır. Sonuç olarak, medya kuruluşu sahiplerinden çalışanlarına kadar herkesin bir dünya görüşü bulunmaktadır. Bu nedenle bu kişilerin toplumsal yapısı ve düşüncesi tarafsız olmamaktadır (Girgin, 2003, s. 96).

Öyle ki haberde objektifliğin mümkün olmayacağı düşüncesinin yaygınlaşmasıyla gazeteciler ve gazetecilik üzerine çalışanlar son yıllarda, objektiflik kavramı yerine dürüstlük kavramını özellikle

kullanılmaya başlanmıştır (Bennett, 2000, s. 280-281). Çünkü genel olarak, habercilerin içinde yaşadıkları ve anlamlandırdıkları toplum ve değerler, haber içeriklerine yansıtacaktır görüşü hâkim olmaktadır.

2.3. Türkiye’de Haberde Objektiflik Üzerine Yapılmış Çalışmalar

Türkiye’de iletişim alanında haber ve habercilik üzerine çeşitli araştırmacıların, konuyu ele alış ve örneklem seçimi açısından farklılık gösteren çok sayıda çalışması bulunmaktadır. Bu çalışmalardan birini Tülay Şeker’in “Türk Basınında Objektiflik Fazilet Partisi’nin Kapatılması Örneği” adlı çalışması oluşturmaktadır. Şeker, bu çalışmasında gazetelerin ve gazetecilerin haberlerde verilen gelişmeleri ispatlama, yalanlama ya da savunma gibi davranışlarında bulduklarını belirlemiştir. Böylece yazar gazetelerin ve gazetecilerin haberde objektiflik ilkesine uymadıklarını ortaya koymuştur (Şeker, 2004).

Bir diğer çalışma ise Özer’in objektif habercilik ideali açısından; dengelilik ve hakkaniyet unsurları ile nötr tutumu ortaya koymaya yönelik yapmış olduğu bir çalışmadır. Araştırmada 22 Temmuz 2007 Genel Seçimleri’nde Cumhuriyet ve Yeni Şafak gazetelerinin, CHP ve AK Parti’ye yönelik tutumları ele alınmıştır. Çalışma sonucuna göre her iki gazetenin de ilgili partilere yönelik yapmış oldukları haberlerde kısmen de olsa hakkaniyetli olmaya çalıştıkları ancak tarafsızlıklarını koruyamadıkları ve haber sunumlarında dengeli davranmadıkları saptanmıştır (Özer, 2010: 173).

Konuyla ilgili bir diğer çalışma, Diler’in içerik analizi ve söylem analizi yöntemlerini birlikte kullandığı, “Televizyon Haberlerinde Tarafsızlık ve Nesnellik: Eleştirel Bir Yaklaşım” isimli uzmanlık tezinde “Televizyon haberleri, kitle iletişim araçlarının yapısal yanlılığından ötürü nesnel değildir.” hipotezini sınamak için NTV, ATV, Show TV, Kanal D ve STV kanallarını örneklem olarak almıştır. Araştırmada elde ettiği bulgularla, televizyon haberlerinin nesnel ve tarafsız olmadıkları sonucuna ulaşmıştır (Diler, 2011).

Kılıç’ın yerel basında objektifliğe yönelik tutumu araştırdığı “Antalya’daki Yerel Gazetelerin Siyasal Yanlılık Açısından İncelenmesi” çalışmasında Antalya’da bulunan 13 yerel gazetede belediyelere ilişkin haberleri ve köşe yazılarını incelemiştir. Yapılan araştırma sonucunda, incelenen gazetelerin bir kısmının iki farklı partiye ait belediyeler ile ilgili haber ve köşe yazılarında taraflı bir tutum izlediği, sözü edilen yanlılığın ise partizan nitelik taşıdığı sonucuna ulaşmıştır (Kılıç, 2011).

Konuyla ilişkili olarak Olkun’un içerik analizi yöntemi kullanarak yapmış olduğu “Cumhurbaşkanlığı Seçiminde Türk Yazılı Basınının Adaylara Yaklaşımı: Milliyet, Sabah ve Zaman Gazeteleri Örneği” çalışmasında ise söz konusu gazetelerin ele almış oldukları haberlerde aday ya da partilere ilişkin olumlu ya da olumsuz yorum ve ön yargıda buldukları, bazı adayları görmezden gelirken diğerlerini daha çok ön plana çıkararak objektifliğin önemli bir ilkesi olan denge unsuruna önem vermediklerini bulgulamıştır (Olkun, 2015).

Akkaya’nın 2017 Referandumu sürecinde yazılı basının tutumunu içerik analizi yöntemi kullanarak incelediği, “Yazılı Basında Tarafsızlık İlkesi ve 2017 Referandumu” adlı çalışmasında, özellikle seçim ve referandum gibi süreçlerde bireylerin artan bilgi ihtiyaçlarına ilişkin gazetelerin doğru ve tarafsız bilgi aktarımının yerine, yanlı ve nesnellikten uzak, haberlerin daha çok gazetelerin benimsemiş olduğu ideolojik kimliklere göre şekillendiği sonucuna ulaşmıştır (Akkaya, 2019).

3. 31 Mart 2019 Yerel Seçimleri Öncesi Türkiye’de Siyasal Durum

Siyasi seçimler, toplumların ve bu toplumda yaşanan dönemlerin koşulları altında gerçekleşir. Dolayısıyla bu seçimler toplumda hâkim olan gelişmelerle ilişkili olarak şekillenirler (Miş & Eren, 2014, s. 26). Bu nedenle, 31 Mart 2019 Yerel Seçimleri’ne Türkiye’de yaşanan; 15 Temmuz darbe girişimi, Fırat Kalkanı Harekâtı, Cumhurbaşkanlığı sistemi referandumu, İYİ Parti’nin kuruluşu, Zeytin Dalı Harekâtı, Cumhuriyet İttifakı ve Millet İttifakı oluşumları gibi başlıca gündem maddeleriyle gidilmiştir.

15 Temmuz 2016 tarihinde FETÖ darbe girişiminde bulunmuştur. Bu darbe girişimi sırasında Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ile CNN Türk Ankara temsilcisi Hande Fırat ile akıllı telefon aracılığıyla görüntülü konuşma gerçekleştirmiş, bu konuşmada Cumhurbaşkanı Erdoğan, darbe girişimi karşısında halka meydanlara ve havaalanlarına çıkmaları için çağrıda bulunmuştur. Bu çağrı üzerine halk darbe girişimine karşı direniş için sokaklara ve meydanlara çıkmış, tankların önünde durmuşlardır. Bu

darbe girişimine karşı Türk milletinin gösterdiği tepki dünya kamuoyunda oldukça dikkat çekmiştir (Devran & Özcan, 2016, s. 82).

Bu başarısız darbe girişimi sonrasında, 7 Ağustos'da milli birlik ve beraberliğin bir göstergesi olarak düzenlenen Yenikapı Mitingi'nde MHP lideri Devlet Bahçeli'nin AK Parti ve Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'nın yanında olduğunu belirtmesinin yanında (Bekiroğlu ve Balcı, 2019, s. 8), Bahçeli'nin Anayasa'nın yeniden yazımına olumlu baktığını ifade etmesi ve 16 Nisan 2017 düzenlenecek referandumda da "evet" diyeceğini açıklaması AK Parti ile MHP'nin yakınlaşmasını görünür kılmıştır (Aslan, 2019, s. 12). Yaşanan bu gelişmeler, AK Parti ve MHP arasında oluşacak olan Cumhur İttifakı'nın işaretleri olarak yorumlanabilir.

24 Ağustos 2016 tarihinde Türk Ordusu ve desteklediği Özgür Suriye Ordusu (ÖSO), sınırın Suriye tarafından terör örgütü DEAŞ'ı uzaklaştırmak amacıyla askeri bir operasyon başlatmıştır. Bu operasyonla belli bir bölge DEAŞ'ın elinden alınmıştır (Köker, 2016).

16 Nisan 2017'de başkanlık sistemi ya da Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi halk oylamasına sunulmuştur. 16 Nisan'da halkoyuna sunulan sistem değişikliğin, halkın çoğunluğunun (yüzde 51,41) onay vermesiyle Türkiye'de Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçilmiştir. Bunun yanında 2017 yılının son aylarında MHP lideri Bahçeli'nin seçim barajının ağır olduğu ve düşürülmesi gerektiğini ifade etmiş ve tavsiye olarak Cumhur İttifakı önerisinde bulunmuştur. Bunun üzerine 10 Ocak 2018'de Cumhurbaşkanı Erdoğan ile Bahçeli görüşerek ittifak konusunda anlaşmış ve iki parti arasında Cumhur İttifakı kurulmuştur (Bekiroğlu & Balcı, 2019, s. 8).

7 Haziran 2015 Genel Seçimleri'nden sonra MHP içerisinde oluşan parti içi iktidar kavgaları, kurultay çatışmaları sonucunda 25 Ekim 2017 tarihinde Meral Akşener liderliğinde İYİ Parti kurulmuştur. İYİ Parti, MHP içerisindeki muhalif ekibin parti genel başkanı ile anlaşmazlığa düşmesi sonucunda oluşmuştur. İYİ Parti'nin kurulmasıyla birlikte Türkiye'de var olan bir parti içinden çıkarak oluşan partilere bir yenisi daha eklenmiştir (Duran, 2017, s. 9).

Siyasal alanda tüm bu gelişmeler yaşanırken, Türkiye'nin ulusal güvenliğini korumaya yönelik, 21 Ocak 2018 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından Suriye'nin Afrin bölgesindeki PKK/PYD/YPG ve DEAŞ hedeflerine yönelik "Zeytin Dalı Harekâtı" düzenlemiştir. Zeytin Dalı Harekâtı, Suriye'nin kuzeyinde ulusal güvenliğe yönelik tehdit oluşturan terör örgütlerinin etkisiz hale getirilmesi ve sınır güvenliğinin sağlanması için yapılmıştır (<https://www.internethaber.com>).

AK Parti ve MHP'nin Cumhur İttifakı'na karşı, CHP ile yeni kurulan İYİ Parti arasında ittifak şekilleri ve seçim güvenliği gibi konular kamuoyuna duyurulmadan görüşülmüştür. Bu süreçte yaşanan gelişmeler sonucunda 5 Mayıs 2018 tarihinde CHP, İYİ Parti, Saadet Partisi ve Demokrat Parti (DP) "Millet İttifakı'nı" kurma noktasında anlaşmışlardır (Bekiroğlu & Balcı, 2019, s. 13). Böylece Cumhur İttifakı'na karşı Millet İttifakı kurulmuştur.

Türkiye'nin siyasal yaşamı ve geleceği için 24 Haziran 2019 tarihinde yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimleri oldukça önemlidir. Bu seçim, daha önce oluşan ittifaklar, ittifakları oluşturan partiler ve cumhurbaşkanı adaylarının yarışması açısından önem taşımaktadır. Seçimde cumhurbaşkanı adayları; AK Parti ve MHP'nin Recep Tayyip Erdoğan, CHP'nin Muharrem İnce, İYİ Parti'nin Meral Akşener ve HDP'nin adayı ise Selahattin Demirtaş olmuştur (Çağlar vd., 2018: 9). Seçim sonucunda Recep Tayyip Erdoğan yüzde 52,59 oy oranıyla yeni sistemin ilk Cumhurbaşkanı olmuştur. AK Parti ve MHP'nin oluşturduğu Cumhur İttifakı yüzde 53,66 oranında oy alarak mecliste çoğunluğu elde etmiştir. CHP, İYİ Parti ve Saadet Partisi'nin oluşturduğu Millet İttifakı ise yüzde 33,94 oranında oy almıştır (Miş & Duran, 2018, s. 9).

Türkiye tüm bu gelişmelerin bileşiminde 31 Mart 2019 Yerel Seçimleri için sandığa gitmiştir. Bu seçimde AK Parti ve MHP'nin oluşturduğu Cumhur İttifakı yüzde 51,64 oranında oy alırken, CHP ve İYİ Parti'nin oluşturduğu ve HDP'nin de desteklediği Millet İttifakı ise yüzde 37,57 oranında oy almıştır (Miş & Duran, 2019, s. 372-373).

4. Yöntem

Gazetelerin 31 Mart 2019 Yerel Seçimleri'ne katılan partilere olan yaklaşımının incelendiği bu çalışmada içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi yöntemi, medya içeriklerinde kullanılan, niceliksel,

sistematik ve nesnel bir yöntemdir (Wimmer ve Dominick, 2007: 19: 21). Medya metinlerinde yer alan ve ifade edilenlere bakarak hazırlanan açıklayıcı bir kodlama cetveliyle, medya içeriklerinde ne sıklıkla ifade edildiği ya da yazıldığına ortaya konmasını sağladığı için içerik analizi yöntemi en uygun yöntem olarak seçilmiştir.

Bu çalışmanın amacı, 31 Mart 2019 Yerel Seçimleri sürecinde yazılı basın seçimlere katılan Ak Parti, MHP, CHP, İYİ Parti, HDP, Saadet Partisi ve bu partilerin oluşturduğu Cumhuriyet İttifakı (Ak Parti-MHP) ve Millet İttifakı'na (CHP, İYİ Parti) yönelik haberlerinde nasıl, ne ölçüde ve ne sıklıkla yaklaştığı, bu yaklaşımlarda objektiflik ölçülerine uyulup uyulmadığını ortaya koymaktır.

Evrenini Türkiye'de bulunan siyasi partilerin ve Türk yazılı basınının oluşturduğu bu çalışmanın örneklemini ise Hürriyet, Sabah ve Sözcü gazeteleri oluşturmaktadır. Bu gazetelerin örneklem olarak seçiminde gazetelerin yayın politikaları ve ideolojileri dikkate alınmıştır. Bu bakımdan Hürriyet gazetesi merkezi temsilen, Sabah gazetesi hükümete yakınlığından, Sözcü gazetesi ise hükümete karşı sergilediği muhalif tutuma sahip olmasıyla örneklem olarak seçilmiştir.

Çalışma, seçimden önceki 4 haftalık dönemi yani 3 Mart 2019 ve 30 Mart 2019 tarihleri arasında kapsayacak şekilde, gazetelerin ilk sayfalarında partilerin seçime yönelik çıkan haberleri ve bu haberlerin devamı olan sayfalarla sınırlandırılmıştır. Analiz için gazetelerin ilk sayfalarının seçilmesinin nedeni; gazetelerin ilk sayfalarının en önemli sayfasını oluşturmasıdır.

5. Bulgular ve Yorum

31 Mart 2019 Yerel Seçimleri'ne katılan partilere, yazılı basının yaklaşımı örneklem olarak seçilen üç gazetenin (Hürriyet, Sabah ve Sözcü Gazeteleri) 03 Mart 2019-30 Mart 2019 tarihleri arasında ilgili gazetelerin ilk sayfalarında çıkan haberler ve bu haberlerin iç sayfalardaki devamı olan haberler içerik analizi yöntemiyle çözümlenmiştir. Çalışmada veri toplama aracı olarak 13 adet sınırlandırma sisteminden oluşan kodlama cetveli kullanılmıştır. Çalışmanın güvenilirliğini sağlamak için aynı veriler 2 farklı kodlayıcı tarafından kodlanmış, elde edilen sonuçlar karşılaştırıldığında 2 kodlayıcı arasında yüzde 95'in üzerinde bir uyum tespit edilmiştir. Kodlanan veriler SPSS 25 programı ile analiz edilmiş ve elde edilen verilerin analizinde frekans ve çapraz tablo analizi kullanılmıştır.

Tablo 1. Seçim Haberlerinin Yayınlandığı Gazeteler

Gazeteler	Sayı	Yüzde	Toplamlı Yüzde
Sözcü	106	41,1	41,1
Sabah	78	30,2	71,3
Hürriyet	74	28,7	100,0
Toplam	258	100,0	

Analizlere göre, gazetelerin ilk sayfalarında 28 günlük sürede toplam 258 haberin yayınlandığı bulgulanmıştır. İncelenen bu haberlerin 106'sı Sözcü Gazetesi'nde, 78'si Sabah Gazetesi'nde ve 74'ü ise Hürriyet Gazetesi'nde yayınlanmıştır. Sonuçlara bakıldığında, seçimle ilgili birinci sayfalarında en fazla habere yer veren gazete Sözcü Gazetesi olmuştur.

Tablo 2. Seçim Haberlerinin Yayınlandığı Haftalar

Haftalar	Sayı	Yüzde	Toplamlı Yüzde
03-09 Mart 2019 (Birinci Hafta)	75	29,1	29,1
10-16 Mart 2019 (İkinci Hafta)	73	28,3	57,4
17-23 Mart 2019 (Üçüncü Hafta)	57	22,1	79,5
24-30 Mart 2019 (Dördüncü Hafta)	53	20,5	100,0
Toplam	258	100,0	

Seçim haberlerinin yayınlandığı haftaların incelendiği tabloya bakıldığında, birinci hafta (03 – 09 Mart 2019) yüzde 29,1, ikinci hafta (10-16 Mart 2019) yüzde 28,3, üçüncü hafta (17-23 Mart 2019) yüzde 22,1, dördüncü hafta (24-30 Mart 2019) 20,5 oranında haber yayınlandığı görülmektedir. Bu sonuçlara bakıldığında seçim sürecinin ilk ve ikinci haftasında gazetelerde seçimle alakalı daha çok haber yayınlandığı görülmektedir.

Tablo 3. Seçim Haberlerinin Gazete Sayfasındaki Konumu

Haberin Konumu	Sayı	Yüzde	Toplamlı Yüzde
Sayfanın muhtelif yerleri	209	81,0	81,0
Manşet	42	16,3	97,3
Sürmanşet	7	2,7	100,0
Toplam	258	100,0	

31 Mart 2019 Yerel Seçimleri'nin konu edinildiği haberlerin gazete sayfasındaki konumuna bakıldığında, seçim haberlerinin yüzde 81'inin gazetenin ilk sayfasının muhtelif yerlerinde, yüzde 16,3'ünün manşetten, yüzde 2,7'sinin ise sürmanşetten verildiği tespit edilmiştir. Sonuçlara göre seçim haberleri çoğunlukla, gazetelerin birinci sayfalarının muhtelif yerlerinde verilmiştir.

Tablo 4. Seçim Haberlerine Konu Olan Partiler

Partiler	Sayı	Yüzde	Toplamlı Yüzde
Ak Parti	110	42,6	42,6
CHP	88	34,1	76,7
MHP	26	10,1	86,8
Cumhur İttifakı (Ak Parti-MHP)	12	4,7	91,5
İYİ Parti	10	3,9	95,3
Millet İttifakı (CHP-İYİ Parti)	10	3,9	99,2
HDP	1	0,4	99,6
Saadet Partisi	1	0,4	100,0
Toplam	258	100,0	

Seçim haberlerine konu olan partilerin yer aldığı tablo incelendiğinde, haberlerin yüzde 42,6'sında Ak Parti, yüzde 34,1'inde CHP, yüzde 10,1'inde MHP, yüzde 4,7'sinde AK Parti ve MHP'nin oluşturmuş olduğu Cumhuriyet İttifakı'na, yüzde 3,9'unda İYİ Parti'ye, yine yüzde 3,9'unda CHP ve İYİ Parti'nin oluşturmuş olduğu Millet İttifakı'na, yüzde 0,4'ün de HDP'ye ve yine 0,4'ünde Saadet Partisi'ne yer verilmiştir. Sonuçlara bakıldığında, AK Parti ve CHP'nin seçim haberlerine daha çok konu oldukları açık bir şekilde görülmektedir.

Tablo 5. Seçim Haberlerinin İçeriğinin Konusu

Konular	Sayı	Yüzde	Toplamlı Yüzde
Yerel Seçim-Aday	83	32,2	32,2
Terör	33	12,8	45,0
Politika	30	11,6	56,6
Yolsuzluk	23	8,9	65,5
Ekonomi	20	7,8	73,3
Birden çok konu	19	7,4	80,6
Milli Birlik ve Beraberlik	11	4,3	84,9
Din	10	3,9	88,8
Milli Mesele	8	3,1	91,9
Tarım	4	1,6	93,4
Ulaşım	4	1,6	95,0
Barınma-Konut	3	1,2	96,1
Kültür-Sanat	3	1,2	97,3
İşsizlik	3	1,2	98,4
Engelliler	1	0,4	98,8
Dış Politika	1	0,4	99,2
Teknoloji (İletişim)	1	0,4	99,6
Sağlık	1	0,4	100,0
Toplam	258	100,0	

Gazetelerde yayınlanan seçim haberlerinin içeriğinin incelendiği tabloda, en çok haber yüzde 32,2 yerel seçim-adaylar, yüzde 12,8 terör, yüzde 11,6 ile politika konularında olduğu görülmektedir. Aynı tabloya

göre en az konu edinen konuların yüzde 0,4'er ile engelliler, dış politika, teknoloji (iletişim) ve sağlık olduğu tespit edilmiştir. 1

Tablo 6. Seçim Haberlerine Konu Olan Siyasi Aktör

Siyasi Aktör	Sayı	Yüzde	Toplamlı Yüzde
Parti Genel Başkanı	158	61,2	61,2
Belediye Başkan Adayı	74	28,7	89,9
Siyasi Aktör	15	5,8	95,7
Siyasi Aktöre Yer Verilmemiş	11	4,3	100,0
Toplam	258	100,0	

31 Mart 2019 Yerel Seçimleri'nde gazetelerde yer alan seçim haberlerine konu olan siyasi aktöre bakıldığında, yüzde 61,2'sinde parti genel başkanı, yüzde 28,7'sinde belediye başkan adayı, yüzde 5,8'inde siyasi aktöre yer verildiği, yüzde 4,3'ünde ise siyasi aktöre yer verilmediği görülmüştür. Sonuçlara bakıldığında yerel seçim haberlerinde adaylardan çok daha fazla parti genel başkanına yer verildiği açıkça görülmektedir.

Tablo 7. Seçim Haberlerinin Anlatım Tarzı ve Üslubu

Anlatım Tarzı ve Üslubu	Sayı	Yüzde	Toplamlı Yüzde
Eleştirel-Suçlayıcı	115	44,6	44,6
Bilgilendirici	93	36,0	80,6
Tavsiye ve Öneri Verici	26	10,1	90,7
Kaygı Uyandırıcı-Tehdit Edici	14	5,4	96,1
Tanıtıcı	8	3,1	99,2
Abartılı	2	0,8	100,0
Toplam	258	100,0	

Gazetelerde yer alan haberlerin anlatım tarzı ve üslubu incelendiğinde; yüzde 44,6'nın eleştirel-suçlayıcı, yüzde 36'sının bilgilendirici, yüzde 10,1'inin tavsiye ve öneri verici, yüzde 5,4'ünün kaygı uyandırıcı-tehdit edici, yüzde 3,1'inin tanıtıcı, yüzde 0,8'inin ise abartılı şekilde konuyu ele aldıkları bulgulanmıştır. Analiz sonuçlarına göre haberlerin anlatım tarzı ve üslubunun daha çok eleştirel-suçlayıcı ve bilgilendirici nitelikte olduğu görülmektedir.

Tablo 8. Seçim Haberlerinde Partiye Yaklaşım

Partiye yaklaşım	Sayı	Yüzde	Toplamlı Yüzde
Nötr	204	79,1	79,1
Olumsuz	30	11,6	90,7
Olumlu	24	9,3	100,0
Toplam	258	100,0	

Gazetelerin seçim haberlerinde partiye yaklaşımının incelendiği tabloya göre, haberlerin yüzde 79,1'inde nötr, yüzde 11,6'sında olumsuz, yüzde 9,3'ünde ise olumlu yaklaşım sergilenmiştir. Sonuçlara bakıldığında haberlerin büyük bir oranında nötr bir yaklaşım sergilediği görülmüştür.

Tablo 9. Seçim Haberlerinde Yorum Durumu

Yorum durumu	Sayı	Yüzde	Toplamlı Yüzde
Var	190	73,6	73,6
Yok	68	26,4	100,0
Toplam	258	100,0	

Gazetelerde yer alan seçim haberlerinde yorum durumuna bakıldığında; haberlerin yüzde 73,6'sında yoruma yer verilirken, yüzde 26,4'ünde ise yoruma yer verilmemiştir. Sonuçlara göre haberlerin büyük bir oranında yorum yapıldığı görülmektedir. Bu durumda gazetelerin seçimle ilgili yayınladıkları haberlerde, haberin en önemli nitelikleri arasında gösterilen objektiflik ilkesi ile çeliştiği söylenebilir.

Tablo 10. Seçim Haberlerinin Kaynağı

Haber kaynağı	Sayı	Yüzde	Toplamlı Yüzde
Muhabir	167	64,7	64,7
Haber Ajansı	45	17,4	82,2
Belirsiz	18	7,0	89,1
Köşe yazarı	15	5,8	95,0
Medya merkezi	18	5,0	100,0
Toplam	258	100,0	

Seçim haberlerinin kaynağına ilişkin tabloya göre, kaynak olarak haberlerin yüzde 64,7'sinde muhabir, yüzde 17,4'ünde haber ajansı, yüzde 7'inde belirsiz, yüzde 5,8'inde köşe yazarı, yüzde 5'inde ise medya merkezi kullanılmıştır.

Tablo 11. Seçim Haberlerinin İçeriğinin Kaynağı

Haber içeriğinin kaynağı	Sayı	Yüzde	Toplamlı Yüzde
Habere konu olan adayın/partinin görüşü	201	77,9	77,9
Haber muhabire dayanıyor	31	12,0	89,9
Haber siyasetçiye dayanıyor	16	6,2	96,1
Haber vatandaşa dayanıyor	7	2,7	98,8
Haber belgelere dayanıyor	3	1,2	100,0
Toplam	258	100,0	

Haber içeriklerinin dayandığı kaynağa bakıldığında, içeriğin yüzde 77,9'unda habere konu olan aday ya da partinin görüşüne, yüzde 12'sinde muhabire, yüzde 6,2'sinde siyasetçiye, yüzde 2,7'sinde vatandaşa, yüzde 1,2'sinde ise belgelere dayandığı analiz edilmiştir.

Tablo 12. Seçim Haberlerinde Fotoğraf Kullanımı

Fotoğraf kullanımı	Sayı	Yüzde	Toplamlı Yüzde
Var	250	96,9	96,9
Yok	8	3,1	100,0
Toplam	258	100,0	

Seçim döneminde gazetelerde yayınlanan seçim içerikli haberlerin analizine bakıldığında, haberlerin yüzde 96,9 gibi büyük oranında fotoğraf kullanılırken, yüzde 3,1'inde ise fotoğraf kullanılmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 13. Seçim Haberlerinin Görselinde Kullanılan Siyasi Aktör

Görselde Aktör Kullanımı	Sayı	Yüzde	Toplamlı Yüzde
Parti Genel Başkanı	155	60,1	60,1
Belediye Başkanı	72	27,9	88,0
Siyasi aktöre yer verilmemiş	18	7,0	95,0
Siyasi aktör	13	5,0	100,0
Toplam	258	100,0	

Seçim haberlerinde kullanılan görseldeki siyasi aktörle ilgili tabloya göre, haberlerin yüzde 60,1'inde parti genel başkanına, yüzde 27,9'unda belediye başkanına, yüzde 5'inde herhangi bir siyasi aktöre yer verilirken, yüzde 7'sinde ise siyasi aktöre yer verilmediği bulgulanmıştır. Analiz sonuçlarına göre incelenen haberlerin önemli bir yüzdesinde görsel olarak parti genel başkanının kullanıldığı görülmüştür.

Tablo 14. Gazetede Yayınlanan Haberlerde Partiye Yaklaşım

Gazete	Parti	Haberin Partiye Yaklaşımı			Toplam
		Olumlu	Olumsuz	Nötr	
SABAHA	AK Parti	12	0	28	40
		30,0%	0,0%	70,0%	100,0%
		80,0%	0,0%	60,9%	51,3%
	CHP	0	17	3	20
		0,0%	85,0%	15,0%	100,0%
		0,0%	100,0%	6,5%	25,6%
	MHP	0	0	14	14
		0,0%	0,0%	100,0%	100,0%
		0,0%	0,0%	30,4%	17,9%
	Cumhur İttifakı (AK Parti-MHP)	3	0	1	4
		75,0%	0,0%	25,0%	100,0%
		20,0%	0,0%	2,2%	5,1%
	İYİ Parti	0	0	0	0
		0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
		0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
	HDP	0	0	0	0
		0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
		0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
	Saadet Partisi	0	0	0	0
		0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
		0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
Millet İttifakı (CHP-İYİ Parti)	0	0	0	0	
	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	
	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	
Toplam	15	17	46	78	
	19,2%	21,8%	59,0%	100,0%	
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	
HÜRRİYET	AK Parti	0	0	33	33
		0,0%	0,0%	100,0%	100,0%
		0,0%	0,0%	45,8%	44,6%
	CHP	0	2	26	28
		0,0%	7,1%	92,9%	100,0%
		0,0%	100,0%	36,1%	37,8%
	MHP	0	0	3	3
		0,0%	0,0%	100,0%	100,0%
		0,0%	0,0%	4,2%	4,1%
	İYİ Parti	0	0	1	1
		0,0%	0,0%	100,0%	100,0%
		0,0%	0,0%	1,4%	1,4%
	HDP	0	0	1	1
		0,0%	0,0%	100,0%	100,0%
		0,0%	100,0%	1,4%	1,4%
	Millet İttifakı (CHP-İYİ Parti)	0	0	5	5
		0,0%	0,0%	100,0%	100,0%
		0,0%	0,0%	6,9%	6,8%
	Cumhur İttifakı (AK Parti-MHP)	0	0	3	3
		0,0%	0,0%	100,0%	100,0%
		0,0%	0,0%	4,2%	4,1%
Saadet Partisi	0	0	0	0	
	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	
	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	
Toplam	0	2	72	74	
	0,0%	2,7%	97,3%	100,0%	
	0,0%	100,0%	100,0%	100,0%	

SÖZCÜ	AK Parti	0	11	26	37
		0,0%	29,7%	70,3%	100,0%
		0,0%	100,0%	30,2%	34,9%
	CHP	7	0	33	40
		17,5%	0,0%	82,5%	100,0%
		77,8%	0,0%	38,4%	37,7%
	MHP	0	0	9	9
		0,0%	0,0%	100,0%	100,0%
		0,0%	0,0%	10,5%	8,5%
	İYİ Parti	1	0	8	9
		11,1%	0,0%	88,9%	100,0%
		11,1%	0,0%	9,3%	8,5%
	Saadet Partisi	0	0	1	1
		0,0%	0,0%	100,0%	100,0%
		0,0%	0,0%	1,2%	0,9%
	Millet İttifakı (CHP-İYİ Parti)	0	0	5	5
		0,0%	0,0%	100,0%	100,0%
		0,0%	0,0%	5,8%	4,7%
	Cumhur İttifakı (AK Parti-MHP)	1	0	4	5
		20,0%	0,0%	80,0%	100,0%
		11,1%	0,0%	4,7%	4,7%
HDP	0	0	0	0	
	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	
	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	
Toplam	9	11	86	106	
	8,5%	10,4%	81,1%	100,0%	
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	
GENEL TOPLAM	AK Parti	12	11	87	110
		10,9%	10,0%	79,1%	100,0%
		50,0%	36,7%	42,6%	42,6%
	CHP	7	19	62	88
		8,0%	21,6%	70,5%	100,0%
		29,2%	63,3%	30,4%	34,1%
	MHP	0	0	26	26
		0,0%	0,0%	100,0%	100,0%
		0,0%	0,0%	12,70%	10,1%
	İYİ Parti	1	0	9	10
		10,0%	0,0%	90,0%	100,0%
		4,2%	0,0%	4,4%	3,9%
	Saadet Partisi	0	0	1	1
		0,0%	0,0%	100,0%	100,0%
		0,0%	0,0%	0,5%	0,4%
	Millet İttifakı (CHP-İYİ Parti)	0	0	10	10
		0,0%	0,0%	100,0%	100,0%
		0,0%	0,0%	4,9%	3,9%
	Cumhur İttifakı (AK Parti-MHP)	4	0	8	12
		33,3%	0,0%	66,7,0	100,0%
		16,7%	0,0%	3,9%	4,7%
HDP	0	0	1	1	
	0,0%	0,0%	100,0%	100,0%	
	0,0%	0,0%	0,5%	0,4%	
Toplam	24	30	204	258	
	9,3%	11,6%	79,1%	100,0%	
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	

Tablo 14'te 31 Mart 2019 Yerel Seçimleri'nde Sabah, Hürriyet ve Sözcü gazetelerinin seçim öncesi yayınladıkları haberlerde partilere yaklaşımının analizleri bulunmaktadır. Analiz sonuçlarına göre üç gazetede toplamda yayınlanan 258 haberin yüzde 79,1'inde partilere nötr yaklaşıldığı görülmüştür. Sabah gazetesinde partilere yönelik toplam 78 haber yayınladığı, bu haberlerin yüzde 19,2'sine olumlu, yüzde 21,8'ine olumsuz, yüzde 59'una ise nötr yaklaşıldığı bulgulanmıştır.

AK Parti'ye ait 40 haberin yüzde 30'una olumlu, yüzde 70'ine ise nötr biçimde yaklaşan Sabah gazetesi; CHP'ye ait 20 haberini ise yüzde 85 olumsuz, yüzde 15 ise nötr olarak gerçekleştirmiştir. Sabah gazetesi, MHP'ye yönelik ise 14 haberin tamamına nötr yaklaşmıştır. Ayrıca Cumhur İttifakı'na (AK Parti-MHP) yönelik 4 haberin ise yüzde 75'ine olumlu, yüzde 25'ine ise nötr yaklaşmıştır. Sabah gazetesi 4 haftalık seçim döneminde, İYİ Parti, HDP, Saadet Partisi ve Millet İttifakı ile ilgili seçim konulu hiçbir habere yer vermediği de tespit edilmiştir.

Hürriyet gazetesinde yayınlanan 74 haberin ise yüzde 2,7'sine olumsuz, yüzde 97,3'üne ise nötr yaklaşıldığı görülmektedir. Gazete, AK Parti, MHP, İYİ Parti, HDP, Millet İttifakı (CHP-İYİ Parti), ve Cumhur İttifakı (AK Parti-MHP) haberlerinin tamamına nötr yaklaşmış; CHP haberlerinin ise yüzde 92,9'una nötr, yüzde 7,2'sine ise olumsuz yaklaşımla yer verilmiştir. Hürriyet gazetesi bu dönemde seçimle alakalı sadece Saadet Partisi ile ilgili haber yayınlamamıştır.

Sözcü gazetesinde yayınlanan 106 haberin ise yüzde 8,5'inde olumlu, yüzde 10,4'ünde olumsuz, yüzde 81,1'inde ise nötr yaklaşım sergilenmiştir. AK Parti'ye ait 37 haberin yüzde 29,7'sinde olumsuz, yüzde 70,3'ünde nötr tutum sergilendiği görülmüştür. CHP'ye ait 40 haberin yüzde 17,5'inde olumlu, yüzde 82,5'inde ise nötr yaklaşım sergilenmiştir. Sözcü gazetesi ise bu dönemde sadece HDP ile ilgili haber yayınlamadığı görülmektedir.

Tablo 15. Gazetede Yayınlanan Haberlerde Yorum Durumu

Gazete	Parti	Haberde Yorum Durumu		Toplam
		Var	Yok	
SABAH	AK Parti	17	23	40
		42,5%	57,5%	100,0%
		44,7%	57,5%	51,3%
	CHP	17	3	20
		85,0%	15,0%	100,0%
		44,7%	7,5%	25,6%
	MHP	1	13	14
		7,1%	92,9%	100,0%
		2,6%	32,5%	17,9%
	Cumhur İttifakı (AK Parti-MHP)	3	1	4
		75,0%	25,0%	100,0%
		7,9%	2,5%	5,1%
	İYİ Parti	0	0	0
		0,0%	0,0%	0,0%
		0,0%	0,0%	0,0%
	HDP	0	0	0
		0,0%	0,0%	0,0%
		0,0%	0,0%	0,0%
	Saadet Partisi	0	0	0
		0,0%	0,0%	0,0%
0,0%		0,0%	0,0%	
Millet İttifakı (CHP-İYİ Parti)	0	0	0	
	0,0%	0,0%	0,0%	
	0,0%	0,0%	0,0%	
Toplam	38	40	78	
	48,7%	51,3%	100,0%	
	100,0%	100,0%	100,0%	

HÜRRİYET	AK Parti	1	32	33
		3,0%	97,0%	100,0%
		50,0%	44,4%	44,6%
	CHP	1	27	28
		3,6%	96,4%	100,0%
		50,0%	37,5%	37,8%
	MHP	0	3	3
		0,0%	100,0%	100,0%
		0,0%	4,2%	4,1%
	İYİ Parti	0	1	1
		0,0%	100,0%	100,0%
		0,0%	1,4%	1,4%
	HDP	0	1	1
		0,0%	100,0%	100,0%
		0,0%	1,4%	1,4%
	Millet İttifakı (CHP-İYİ Parti)	0	5	5
		0,0%	100,0%	100,0%
		0,0%	6,9%	6,8%
Cumhur İttifakı (AK Parti-MHP)	0	3	3	
	0,0%	100,0%	100,0%	
	0,0%	4,2%	4,1%	
Saadet Partisi	0	0	0	
	0,0%	0,0%	0,0%	
	0,0%	0,0%	0,0%	
Toplam	2	72	74	
	2,7%	97,3%	100,0%	
	100,0%	100,0%	100,0%	
SÖZCÜ	AK Parti	13	24	37
		35,1%	64,9%	100,0%
		46,4%	30,8%	34,9%
	CHP	9	31	40
		22,5%	77,5%	100,0%
		32,1%	39,7%	37,7%
	MHP	1	8	9
		11,1%	88,9%	100,0%
		3,6%	10,3%	8,5%
	İYİ Parti	2	7	9
		22,2%	77,8%	100,0%
		7,1%	9,0%	8,5%
	Saadet Partisi	0	1	1
		0,0%	100,0%	100,0%
		0,0%	1,3%	0,9%
	Millet İttifakı (CHP-İYİ Parti)	1	4	5
		20,0%	80,0%	100,0%
		3,6%	5,1%	4,7%
Cumhur İttifakı (AK Parti-MHP)	2	3	5	
	40,0%	60,0%	100,0%	
	7,1%	3,8%	4,7%	
HDP	0	0	0	
	0,0%	0,0%	0,0%	
	0,0%	0,0%	0,0%	
Toplam	28	78	106	
	26,4%	73,6%	100,0%	
	100,0%	100,0%	100,0%	

Tablo 15'te Sabah, Hürriyet ve Sözcü gazetelerinin 31 Mart 2019 Yerel Seçimleri'nde partilere yönelik haberlerde yorum durumuna ilişkin bilgiler yer almaktadır. Sabah gazetesinde yayınlanan AK Parti

haberlerinin yüzde 42,5'inde yorum yapılmış, yüzde 57,5'inde ise yoruma yer verilmemiştir. CHP haberlerinin ise yüzde 85'inde yorum yapıldığı, yüzde 15'inde ise yoruma başvurulmadığı görülmüştür. MHP haberlerinin yüzde 7,1'inde yorum yapılmış, yüzde 92,9'unda ise yorum yapılmamıştır. Cumhuriyet İttifakı (AK Parti-MHP) haberlerinin ise yüzde 75'inde yoruma yer verilirken, yüzde 25'inde ise yoruma yer verilmediği bulgulanmıştır.

Hürriyet gazetesinde yayınlanan 33 adet AK Parti haberinin yüzde 3'ünde yorum yapılmış, yüzde 97'sinde yorum yapılmamıştır. CHP'ye ait 28 haberin ise yüzde 3,6'sında yorum yapıldığı, yüzde 96,4'ünde ise yorum yapılmadığı görülmektedir. Yine MHP, İYİ Parti, HDP, Millet İttifakı (CHP-İYİ Parti), Cumhuriyet İttifakı (AK Parti-MHP) haberlerinde ise yorum yapılmadığı tespit edilmiştir.

Sözcü gazetesinde yayınlanan 37 AK Parti haberinin yüzde 35,1'inde yorum yapıldığı, yüzde 64,9'unda ise yorum yapılmadığı; CHP'ye ait 40 haberin yüzde 22,5'inde yorum yapıldığı, yüzde 77,5'inde ise yorum yapılmadığı görülmektedir. MHP'ye ait 9 haberin yüzde 11,1'inde; İYİ Parti'ye ait 9 haberin yüzde 22,2'sinde; Millet İttifakı'na (CHP-İYİ Parti) ait 5 haberin yüzde 20'sinde; Cumhuriyet İttifakı'na (AK Parti-MHP) ait haberlerin yüzde 40'ında yorum yapılırken MHP haberlerinin yüzde 88,9'unda; İYİ Parti haberlerinin yüzde 77,8'inde; Millet İttifakı (CHP-İYİ Parti) haberlerinin yüzde 80'inde; Cumhuriyet İttifakı (AK Parti-MHP) haberlerinin ise yüzde 60'ında yorum yapılmıştır.

Tablo 16. Gazetede Yayınlanan Haberin Gazete Sayfasındaki Konumu

Gazete	Parti	Haberin sayfadaki konumu			Toplam
		Manşet	Sürmanşet	Sayfanın muhtelif yerleri	
SABAHA	AK Parti	8	0	32	40
		20,0%	0,0%	80,0%	100,0%
		47,1%	0,0%	52,5%	51,3%
	CHP	6	0	14	20
		30,0%	0,0%	70,0%	100,0%
		35,3%	0,0%	23,0%	25,6%
	MHP	1	0	13	14
		7,1%	0,0%	92,9	100,0%
		5,9%	0,0%	21,3	17,9%
	Cumhuriyet İttifakı (AK Parti-MHP)	2	0	2	4
		50,0%	0,0%	50,0%	100,0%
		11,8%	0,0%	3,3%	5,1%
	İYİ Parti	0	0	0	0
		0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
		0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
	HDP	0	0	0	0
		0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
		0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
	Saadet Partisi	0	0	0	0
		0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
		0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
Millet İttifakı (CHP-İYİ Parti)	0	0	0	0	
	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	
	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	
Toplam	17	0	61	78	
	21,8%	0,0%	78,2%	100,0%	
	100,0%	0,0%	100,0%	100,0%	

HÜRRİYET	AK Parti	6	0	27	33
		18,2%	0,0%	81,8%	100,0%
		75,0%	0,0%	40,9%	44,6%
	CHP	0	0	28	28
		0,0%	0,0%	100,0%	100,0%
		0,0%	0,0%	42,4%	37,8%
	MHP	0	0	3	3
		0,0%	0,0%	100,0%	100,0%
		0,0%	0,0%	4,5%	4,1%
	İYİ Parti	0	0	1	1
		0,0%	0,0%	100,0%	100,0%
		0,0%	0,0%	1,5%	1,4%
	HDP	0	0	1	1
		0,0%	0,0%	100,0%	100,0%
		0,0%	0,0%	1,5%	1,4%
Millet İttifakı (CHP-İYİ Parti)	0	0	5	5	
	0,0%	0,0%	100,0%	100,0%	
	0,0%	0,0%	7,6%	6,8%	
Cumhur İttifakı (AK Parti-MHP)	2	0	1	3	
	66,7%	0,0%	33,3%	100,0%	
	25,0%	0,0%	1,5%	4,1%	
Saadet Partisi	0	0	0	0	
	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	
	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	
Toplam	8	0	66	74	
	10,8%	0,0%	89,2%	100,0%	
	100,0%	0,0%	100,0%	100,0%	
SÖZCÜ	AK Parti	7	2	28	37
		18,9%	5,4%	75,7%	100,0%
		41,2%	28,6%	34,1%	34,9%
	CHP	5	5	30	40
		12,5%	12,5%	75,0%	100,0%
		29,4%	71,4%	36,6%	37,7%
	MHP	0	0	9	9
		0,0%	0,0%	100,0%	100,0%
		0,0%	0,0%	11,0%	8,5%
	İYİ Parti	3	0	6	9
		33,3%	0,0%	66,7%	100,0%
		17,6%	0,0%	7,3%	8,5%
	Saadet Partisi	0	0	1	1
		0,0%	0,0%	100,0%	100,0%
		0,0%	0,0%	1,2%	0,9%
Millet İttifakı (CHP-İYİ Parti)	1	0	4	5	
	20,0%	0,0%	80,0%	100,0%	
	5,9%	0,0%	4,9%	4,7%	
Cumhur İttifakı (AK Parti-MHP)	1	0	4	5	
	20,0%	0,0%	80,0	100,0%	
	5,9%	0,0%	4,9%	4,7%	
HDP	0	0	0	0	
	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	
	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	
Toplam	17	7	82	106	
	16,0%	6,6%	77,4%	100,0%	
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	

Tablo 16’da Sabah, Hürriyet ve Sözcü gazetelerinde siyasi partilere yönelik yayınlanan haberlerin konumuna ilişkin analizler yer almaktadır. Analiz sonuçlarına göre Sabah gazetesinde AK Parti’ye ait yayınlanan 40 haberin yüzde 20’si manşetten, yüzde 80’i ise gazetenin ilk sayfasının muhtelif yerlerinde verilmiştir. CHP’ye ait 20 haberin yüzde 30’u manşetten, yüzde 70’i ise birinci sayfanın muhtelif yerlerinde yayınlanmıştır. MHP’ye ait 14 haberin yüzde 7,1’i manşetten, yüzde 92,9’u ise gazetenin birinci sayfasının muhtelif yerlerinde yayınlandığı görülmüştür. Cumhuriyet İttifakı’na (AK Parti- MHP) ait 4 haberin ise yüzde 50’si manşetten, yüzde 50’si ise ilk sayfanın muhtelif yerlerinden verilmiştir.

Hürriyet gazetesinde yayınlanan haberlerin AK Parti’ye ait 6 haber (yüzde 18,2) ve Cumhuriyet İttifakı’na ait 2 haber (yüzde 66,7) manşetten yayınlanırken diğer haberlerin tamamı ilk sayfanın muhtelif yerlerinde yayınlanmıştır.

Sözcü gazetesinde yayınlanan 106 haberden AK Parti’ye ait 37 haberin yüzde 18,9’u manşetten, yüzde 5,4’ü sürmanşetten, yüzde 75,7’si ise gazetenin birinci sayfasının muhtelif yerlerinde yayınlanmıştır. CHP’ye ait 40 haberin yüzde 12,5’i manşetten, yine yüzde 12,5’i sürmanşetten, yüzde 75’i ise gazetenin ilk sayfasının muhtelif yerlerinde yayınlanmıştır. MHP haberlerinin tamamı gazetenin birinci sayfasının muhtelif yerlerinde yayınlanmıştır. İYİ Parti’ye ait 9 haberin ise yüzde 33,3’ü manşetten, yüzde 66,7’si ilk sayfanın muhtelif yerlerinde yayınlanmıştır.

Tablo 17. Gazetede Yayınlanan Haberin Kaynağı

Gazete	Parti	Haberin kaynağı					Toplam
		Muhabir	Haber Ajansı	Medya Merkezi	Köşe Yazarı	Belirsiz	
SABAH	AK Parti	34	0	2	2	2	40
		85,0%	0,0%	5,0%	5,0%	5,0%	100,0%
		55,7%	0,0%	22,2%	66,7%	40,0%	51,3%
	CHP	13	0	5	1	1	20
		65,0%	0,0%	25,0%	5,0%	5,0%	100,0%
		21,3%	0,0%	55,6%	33,3%	20,0%	25,6%
	MHP	10	0	2	0	2	14
		71,4%	0,0%	14,3%	0,0%	14,3%	100,0%
		16,4%	0,0%	22,2%	0,0%	40,0%	17,9%
	Cumhuriyet İttifakı (AK Parti-MHP)	4	0	0	0	0	4
		100,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	100,0%
		6,6%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	5,1%
	İYİ Parti	0	0	0	0	0	0
		0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
		0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
	HDP	0	0	0	0	0	0
		0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
		0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
	Saadet Partisi	0	0	0	0	0	0
		0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
		0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
	Millet İttifakı (CHP-İYİ Parti)	0	0	0	0	0	0
		0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
		0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
	Toplam	61	0	9	3	5	78
		78,2%	0,0%	11,5%	3,8%	6,4%	100,0%
		100,0%	0,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

HÜRRİYET	AK Parti	26	3	0	4	0	33
		78,8%	9,1%	0,0%	12,1%	0,0%	100,0%
		51,0%	23,1%	0,0%	50,0%	0,0%	44,6%
	CHP	16	8	1	3	0	28
		57,1%	28,6%	3,6%	10,7%	0,0%	100,0%
		31,4%	61,5%	100,0%	37,5%	0,0%	37,8%
	MHP	1	1	0	0	1	3
		33,3%	33,3%	0,0%	0,0%	33,3%	100,0%
		2,0%	7,7%	0,0%	0,0%	100,0%	4,1%
	İYİ Parti	1	0	0	0	0	1
		100,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	100,0%
		2,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	1,4%
	HDP	0	1	0	0	0	1
		0,0%	100,0%	0,0%	0,0%	0,0%	100,0%
		0,0%	7,7%	0,0%	0,0%	0,0%	1,4%
	Millet İttifakı (CHP-İYİ Parti)	5	0	0	0	0	5
		100,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	100,0%
		9,8%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	6,8%
	Cumhur İttifakı (AK Parti-MHP)	2	0	0	1	0	3
		66,7%	0,0%	0,0%	33,3	0,0%	100,0%
		3,9%	0,0%	0,0%	12,5%	0,0%	4,1%
Saadet Partisi	0	0	0	0	0	0	
	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	
	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	
Toplam	51	13	1	8	1	74	
	68,9%	17,6%	1,4%	10,8%	1,4%	100,0%	
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	
SÖZCÜ	AK Parti	18	13	0	0	6	37
		48,6%	35,1%	0,0%	0,0%	16,2%	100,0%
		32,7%	40,6%	0,0%	0,0%	50,0%	34,9%
	CHP	30	7	1	2	0	40
		75,0%	17,5%	2,5%	5,0%	0,0%	100,0%
		54,5%	21,9%	33,3%	50,0%	0,0%	37,7%
	MHP	4	3	1	0	1	9
		44,4%	33,3%	11,1%	0,0%	11,1%	100,0%
		7,3%	9,4%	33,3%	0,0%	8,3%	8,5%
	İYİ Parti	1	4	0	0	4	9
		11,1%	44,4%	0,0%	0,0%	44,4%	100,0%
		1,8%	12,5%	0,0%	0,0%	33,3%	8,5%
	Saadet Partisi	1	0	0	0	0	1
		100,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	100,0%
		1,8%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,9%
	Millet İttifakı (CHP-İYİ Parti)	1	3	0	0	1	5
		20,0%	60,0%	0,0%	0,0%	20,0%	100,0%
		1,8%	9,4%	0,0%	0,0%	8,3%	4,7%
	Cumhur İttifakı (AK Parti-MHP)	0	2	1	2	0	5
		0,0%	40,0%	20,0	40,0%	0,0%	100,0%
		0,0%	6,3%	33,3%	50,0%	0,0%	4,7%
HDP	0	0	0	0	0	0	
	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	
	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	
Toplam	55	32	3	4	12	106	
	51,9%	30,2%	2,8%	3,8%	11,3%	100,0%	
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	

Tablo 17’de, 31 Mart 2019 Yerel Seçimleri öncesinde Sabah, Hürriyet ve Sözcü gazetelerinde partilerle ilgili yayınladıkları haberlerin kaynağına ilişkin analiz sonuçları yer almaktadır. Sonuçlara bakıldığında,

Sabah gazetesinde AK Parti'ye ait 40 haberin yüzde 85'inde muhabir, yüzde 5'inde medya merkezi yüzde 5'inde köşe yazarı kaynak olarak kullanılırken yine yüzde 5'inde ise haber kaynağının belirsiz olduğu bulunmuştur. CHP'ye ait 20 haberin yüzde 65'inde muhabir, yüzde 25'inde medya merkezi, yüzde 5'inde köşe yazarı kaynak olarak kullanılmış ama yüzde 5'inde ise haberin kaynağının belirsiz olduğu görülmüştür. MHP'ye ait 14 haberin 71,4'ünde muhabir, yüzde 14,3'ünde medya merkezi kullanılırken yüzde 14,3'ünde ise haberin kaynağı belirtilmemiştir. Cumhuriyet İttifakı'na (AK Parti-MHP) ait haberlerin tamamında kaynak olarak muhabir kullanılmıştır.

Hürriyet gazetesinde yayınlanan AK Parti haberlerinin yüzde 78,8'inde muhabir, yüzde 9,1'inde haber ajansı, yüzde 12,1'inde köşe yazarı kaynak olarak kullanılmıştır. CHP haberlerinin yüzde 57,1'inde muhabir, yüzde 28,6'sında haber ajansı, yüzde 3,6'sında medya merkezi kaynak olarak kullanılmıştır. İYİ Parti ve Millet İttifakı (CHP-İYİ Parti) haberlerinin tamamında kaynak olarak muhabir kullanılmıştır.

Sözcü gazetesinde yayınlanan toplam 106 haberden AK Parti'ye ait olan 37 haberin yüzde 48,6'sında muhabir, yüzde 35,1'inde haber ajansı kaynak olarak kullanılmış, yüzde 16,2'sinde ise kaynak belirsizdir. CHP'ye ait 40 haberin yüzde 75'inde muhabir, yüzde 17,5'inde haber ajansı, yüzde 2,5'inde medya merkezi, yüzde 5'inde köşe yazarı kaynak olarak kullanılmıştır. MHP'ye ait 9 haberin yüzde 44,4'ünde muhabir, yüzde 33,3'ünde haber ajansı, yüzde 11,1'inde medya merkezi kullanılmış, yine 11,1'inde ise kaynak belirsizdir.

6. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada haber ve haberde objektiflik tartışmaları ele alınmıştır. Konuyu ilişkin literatürde yer alan teorik bilgilerin yanında bu konuda daha önce yapılmış çalışmaların sonuçlarına değinilmiştir. Konunun daha iyi kavranması için örnek olarak 31 Mart 2019 Yerel Seçimleri ele alınmıştır. Analiz için Sabah, Hürriyet ve Sözcü gibi yayın politikaları ve ideolojileri açısından farklılık taşıyan üç gazete seçilmiştir. Bu gazetelerin ilk sayfalarında yayınlanan seçimlere yönelik haberler incelenmiştir. Ayrıca hem konu bütünlüğünü sağlama hem de Türkiye'de seçimlere gidilen süreçte yaşanan önemli olaylara, literatüre kalıcı ve yeni bilgi sağlama açısından değinilmiştir.

Araştırma sonuçlarına bakıldığında 31 Mart 2019 Yerel Seçimleri'ne yönelik en fazla haberin Sözcü gazetesinde (yüzde 41,1) yayımlandığı, bu sırayı Sabah ve Hürriyet gazetelerinin takip ettiği görülmektedir. Seçim sürecine yönelik haberlerin büyük oranda (yüzde 81) gazete sayfasının muhtelif yerlerinde yayımlandığı tespit edilmiştir. Bu durum Türkiye'nin geleceğini etkileyen siyasi seçimlerle ilgili gazetelerin beklenen kadar ilgi göstermemiş oldukları düşüncesini oluşturmaktadır.

Gazetede yer alan seçim haberlerine konu olan partilere bakıldığında; daha çok AK Parti ve CHP'nin yer aldığı görülmüştür. Bu duruma yönelik hem gazetelerin ideolojik bakış açıları hem de dönemin siyasi yapısı ve düşünce iklimi bakımından bu partilerin iki farklı tarafı temsil etmelerinin etkili olduğu yorumu yapılabilir.

Seçim döneminin ruhuna uygun olarak içeriğinde en fazla yerel seçim ve adayların işlendiği gazete haberlerinde siyasi aktör olarak büyük oranda (yüzde 61,2) parti genel başkanına, daha sonra belediye başkan adayına (yüzde 28,7) yer verilmiştir. Seçim haberlerine konu olan siyasi aktör değişkeninde ve haber görselinde daha çok parti genel başkanına daha sonra belediye başkan adayına yer verilmesi gazetelerin bu seçimleri bir yerel seçim olmaktan çıkartıp genel seçim havasında değerlendirdiği yorumunu içerebilir.

Seçim haberlerinde gazetelerin partiye yaklaşımları büyük oranda nötr olsa da haberlerin anlatım tarzının ve üslubunun daha çok eleştirel suçlayıcı nitelikte olduğu ve haberde büyük oranda (yüzde 73,6) yorum yapıldığı bulgulanmıştır. Bu sonuçlar da haberde objektiflik kriterinin göz ardı edildiğini ortaya koymaktadır.

Sabah, Hürriyet ve Sözcü gazetesinde 31 Mart 2019 Yerel Seçimleri'ne yönelik toplamda 258 haber yayınlamışlardır. Bu haberlerin çoğunluğunda (yüzde 79,1) gazetelerin partilere nötr yaklaştıkları görülmüştür. Gazeteler özelinde bakıldığında ise Sabah gazetesinde yayınlanan 78 haberin çoğunda nötr olarak davranılsa da AK Parti'ye ilişkin haberlerinin bir kısmında olumlu, CHP haberlerinin ise büyük çoğunluğunda (yüzde 85) olumsuz yaklaşım sergilediği görülmüştür. Hürriyet gazetesinde yayınlanan toplam 74 haberin ise neredeyse tamamında nötr yaklaşımın benimsendiği görülmüştür. Sözcü gazetesinde yayınlanan toplam 106 haberin çoğunluğunda nötr yaklaşım sergilenirken, AK Parti haberlerinin bir

kısımında (yüzde 29,7) olumsuz yaklaşıldığı, CHP haberlerinin ise belli oranda (yüzde 17,5) olumlu yaklaşıldığı görülmüştür.

Gazete haberlerinde yorum durumuna bakıldığında ise, Sabah gazetesinde yayınlanan AK Parti ve CHP haberlerinde yorum yapıldığı bulgulanmıştır. Hürriyet gazetesinde yayınlanan haberlerin ise neredeyse tamamında yoruma yer verilmezken, Sözcü gazetesinde yer alan haberlerin ise belli oranda haberlerde yoruma yer verildiği görülmüştür.

Gazetelerde yer alan haberlerin gazete sayfasındaki konumu incelendiğinde ise Sabah gazetesinde yer alan AK Parti ve CHP haberlerinin çoğunluğu gazete sayfasının muhtelif yerlerinde yayınlanırken, her iki partinin de belli oranda haberleri manşetten yayınlanmıştır. Hürriyet gazetesinde ise yalnızca AK Parti haberlerinin yüzde 18,2'sinin manşetten diğerleri ilk sayfasının muhtelif yerlerinde verilmiştir. Sözcü gazetesinde de haberlerin çoğu gazetenin ilk sayfasının muhtelif yerlerinde verilirken diğerlerinden farklı olarak AK Parti (yüzde 5,4) ve CHP (yüzde 12,5) haberlerinin bir kısmı sürmanşet gibi gazetenin en önemli yerinde yayınlandığı tespit edilmiştir.

Basın kuruluşlarının objektif yayıncılık anlayışı içinde yayınlar yapmaları demokrasinin işleyişi, gelişmesi ve toplum çıkarlarının sağlanması açısından önemli bir gerekliliktir (Taşdemir vd. 2003, s. 32). Bu bilgi bağlamında objektiflik unsurunun dikkate alınarak yapılan bu çalışmaya göre, Hürriyet gazetesinin incelenen haberlerinde partilere yönelik aynı oranda yaklaştığı görülmüştür. Diğer iki gazeteye oranla Hürriyet gazetesi haberlerinde partilere daha objektif bir tutum sergilediği bulgulanmıştır. Ancak Sabah ve Sözcü gazetelerinde belli partileri ön plana çıkarmayı ve diğerlerini göz ardı ettikleri tespit edilmiştir. Bunun yanında her iki gazetede yapılan bazı haberlerde yoruma başvurulduğu görülmüştür. Bu durum Sabah ve Sözcü gazetelerinin objektiflik ilkesine uymadıkları sonucunu ortaya çıkarmıştır. Bir diğer ifade ile 31 Mart 2019 Yerel Seçimleri öncesi Sabah ve Sözcü gazetelerinin partilere ilişkin yapmış oldukları haberlerde objektif habercilik anlayışında denge unsurunu göz ardı ettikleri görülmüştür.

Sonuç olarak, bu çalışma 31 Mart 2019 Yerel Seçimleri'nde Türk yazılı basının seçime katılan partilere ilişkin seçim haberlerinde yaklaşımlarını çözümlenme üzerine dizayn edilmiştir. Çalışmada elde edilen bulgularla Hürriyet gazetesinin partilere ilişkin haberlerde objektif bir tutum sergilemeye çalıştığını ancak Sabah ve Sözcü gazetesinin partilere ilişkin objektif bir tutum sergilemediğini ortaya çıkarmıştır. Bu çalışmanın, ileride benzer konuda, farklı kitle iletişim araçlarında yer alan haberlerin analizlerinin yapılmasında literatüre önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

7. Extended Abstract

In this study, which discussed discussions about objectivity in news and news, the sources contained in the literature on news and objectivity were scanned and transfers were made by referring to the sources referred to as the main ones on this issue. In addition to the theoretical information contained in the literature on the subject, previous studies on this subject and the results of these studies are included.

Compared to the literature contained in the content in the mass media, especially News carrying the news value of the information that should be an emphasis on the objectivity of objectivity of the criteria is the most important element is arguing that. In the light of this information, problem of the study ; The newspapers for the 31 March 2019 Local Elections did not comply with the element of objectivity in political news.

On the basis of this problem, the research question of the study is "Did the newspapers comply with the principles of objectivity in their news about political parties before the March 31, 2019 Local Elections?" The purpose of this study 31 March 2019 local elections in the course of the written press in the elections, AK Party, MHP, CHP, IYI Party, HDP, Saadet Party and the parties of the Republic of Alliance (AK Party and MHP) and the National Alliance (CHP, IYI Party), in the news for how, to what extent and how often approach in this approach is to reveal whether objectivity metrics are being met.

Content analysis method was used in this study, which examined the approach of newspapers to the parties participating in the 31 March 2019 local elections. Content analysis method is a quantitative, systematic and objective method used in media content (Wimmer ve Dominick, 2007: 19: 21). Descriptive coding and prepared by looking at those expressed in media texts with a ruler, how often stated or written in the media content analysis method was chosen as the most appropriate method because it allows you to

expose content. Content analysis coding ruler was used as a data collection technique in the research. There are 13 classification systems in the coding ruler.

The sample of this work, which is composed of political parties in Turkey and the Turkish written press, is composed of the newspapers Hurriyet, Sabah and Sözcü. In the selection of these newspapers as examples, the publication policies and ideologies of the newspapers were taken into account.

The study is limited to the first pages of newspapers with the news of the parties' elections and the continuation of these news to cover the period one month before the election, i.e. between 3 March 2019 and 30 March 2019. The reason why the first pages of newspapers are selected for analysis is because the first pages of newspapers constitute the most important page.

Looking at the results of the research, it is seen that the most news about the March 31, 2019 local elections was published in the newspaper Sözcü (% 41.1), followed by Sabah and Hurriyet newspapers. It was found that news about the election process was published in various parts of the newspaper page (% 81). Looking at the parties that are the subject of Election News in the newspaper, it was seen that the AK Party and the CHP were more involved. In keeping with the spirit of the election period, the most local elections and candidates were covered in newspaper reports, with a large proportion (% 61.2) as political actors, followed by a candidate for mayor (% 28.7).

Although their approach to the party was largely neutral in Election News, the style and style of the news was found to be more critical and incriminating, with mostly (% 73.6) commenting on the news.

Looking at their approach to the parties in the news in the newspapers, although most of the 78 News published in the Sabah newspaper were treated as neutral, some of their news about the AK Party was positive, and the vast majority of CHP news (% 85) showed a negative approach. A total of 74 reports published in Hürriyet newspaper showed that a neutral approach was adopted in almost all of them. While the majority of the 106 News published in the newspaper Sözcü showed a neutral approach, some of the AK Party news (% 29.7) was approached negatively, and CHP news was approached positively in a certain proportion (% 17.5).

Looking at the status of comments in newspaper news, it was found that comments were made in AK Party and CHP news published in Sabah newspaper. Almost all of the news published in the Hurriyet newspaper is not included in the comment, while the news contained in the Sözcü newspaper is included in the comment in a certain proportion of the news.

Keywords: News, Objectivity, Content Analysis, Newspapers, Elections

Kaynakça

Akkaya, N. O. (2019). *Yazılı Basında Tarafsızlık İlkesi ve 2017 Referandumu*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Arşan, E. ve Çoban, S. (2014), *Medya ve İktidar – Hegemonya, Statüko, Direniş*, İstanbul: Doğa Basın Yayın.

Aslan, A. (2019).). *31 Mart 2019 Yerel Seçimleri'nde Cumbur İttifakı'nın Siyasal İletişim Stratejisi*, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA), Mart 2019, Sayı:274.

Aslan, K. (2003). *Haberim Var! Örneklerle Haberin ABC'si*, İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi.

Bekiroğlu, O. ve Balcı, Ş. (2019). *31 Mart 2019 Yerel Seçimleri'nde Millet İttifakı'nın Siyasal İletişim Stratejisi*, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA), Mart 2019, Sayı:273,

Bennett, W. L. (2000). *Politik İllüzyon ve Medya*. Seyfi Say (Çev.), İstanbul: Nehir Yayınları.

Çağlar, İ., Erol, M. & Akdemir, K. H. (2018). *24 Haziran 2018 Cumburbaşkanı Seçiminin Siyasal İletişimi*, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA).

Devran, Y. ve Özcan, Ö. F. (2016). *15 Temmuz Darbe Girişimi: Gelenekselden Yeniye Medya Araçlarının Kullanımı*, AJIT-e: Online Academic Journal of Information Technology, 7, (25), s. 71-91, Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ajite/issue/54429/740860>.

Diler, M. (2011). *Televizyon Haberlerinde Tarafsızlık ve Yansızlık: Eleştirel Bir Yaklaşım*, Radyo Televizyon Üst Kurulu Uzmanlık Tezi, Ankara.

Duran, H. (2017). *Meral Akşener'in Siyasi Anlam ve İYİ Parti*, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA), Ekim 2017, Sayı:223.

Erdoğan, İ. ve Alemdar, K. (1990). *İletişim ve Toplum*, Ankara: Bilgi Yayınevi.

- Girgin, A. (2000), Haber, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 10, Sayfa: 85- 96, İstanbul.
- Girgin, A. (2003). *Yazılı Basında Haber ve Habercilik Etiği*, 2. Baskı, İstanbul: İnkılap Kitapevi.
- Hackett, A. R. (2000). “Bir Paradigmanın Önemini Yitirishi Haber Medyası Çalışmalarında Yanlılık ve Nesnellik”, Çev. Ayşe İnal, Ankara: A.Ü İletişim Fakültesi Yıllık (1997-1998), 31-72.
- Harrison, J. (2000). *Terrestrial TV News in Britain The Culture of Production*, Manchester University Press.
- İnal, A. (1996). *Haber Okumak*, İstanbul: Temuçin Yayınları.
- İrvan, S. (2004). Gazetecilik Etiği, Nilgün Gürkan Pazarıcı (Ed.), *Türkiye’de Kitle İletişimi*, Ankara: Turhan Kitapevi.
- Kılıç, S. (2011). *Antalya’daki Yerel Gazetelerin Siyasal Yanlılık Açısından İncelenmesi*, Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, Sayı 2, Eylül, 70-95.
- Köker, İ. (2016). *Türkiye’de 2016 yılı nasıl geçti?* - BBC News Türkçe, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-38469301> (Erişim: 14 Ocak 2021)
- McNair, B. (2005). “What is Journalism?” Hugo de Burgh (Ed.), *Making Journalist*, Roudledge: 25-43.
- Miş N. ve Eren, A. (2014). *Siyasal Partilerin Yerel Vizyonu. İstanbul Seçimleri*, Sayı:91, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA).
- Miş, N. ve Duran, H. (2018). *24 Haziran Seçim Sonuçları Analizi*, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA), Temmuz 2018, Sayı:250.
- Miş, N. ve Duran, H. (2019). *İttifaktan Blok Siyasetine 31 Mart Yerel Seçimleri*, Adam Akademi, 9/2, 363-393.
- Olkun, E. O. (2015). “Cumhurbaşkanlığı Seçiminde Türk Yazılı Basınının Adaylara Yaklaşımı: Milliyet, Sabah ve Zaman Gazeteleri Örneği”, Faruk Temel ve Onur Önürmen (Eds.), *Cumhurbaşkanlığı Seçimi ve Medya*, Ankara: Nobel Kitap.
- Olkun, E. O. (2017). *Haber ve Güven*, Konya: Literatürk.
- Özer, Ö. (2010). *Liberal Basın*, Konya: Literatürk.
- Özer, Ö. (2012). Haberde Objektiflik Sorunu: Cumhuriyet, Hürriyet ve Zaman Gazetelerinde Yapılan Çözümleme, Ömer Özer (Ed.), *Haberin Doğası Gazetecilikte İdealler ve Sorunlar*, Konya: Literatürk Yayınları.
- Şeker, T. B. (2004). *Türk Basınında Objektiflik Fazilet Partisi’nin Kapatılması Örneği*, Selçuk İletişim, 3(3), 35-47.
- Taşdemir, E., Akdağ, M., Balcı, Ş. (2003). *3 Kasım 2002 Genel Seçimleri’nde Yazılı Basının Siyasi Partilere Yaklaşımı (AKP ve CHP Örneği)*. Selçuk İletişim Dergisi, 3(1), 20-30.
- Tokgöz, O. (2017). *Temel Gazetecilik*, 12. Baskı, Ankara: İmge Kitapevi.
- Yüksel, E. (2010). *Medya ve Habercilik*, Konya: Çizgi Kitapevi.
- Zeytin Dalı Harekatı Nedir? Amacı ne? Kimlere karşı yapıyor?, Zeytin Dalı Harekatı nedir? Amacı ne? Kimlere karşı yapıyor? (internethaber.com), (Erişim: 15 Ocak 2021.)

Turist Rehberlerinin Gruplarına Davranış Biçimlerinin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma

A. Özdal DEĞİRMENCİOĞLU*
Hande AKYURT KURNAZ**

ÖZ

Turist rehberleri turizm sektörü içerisinde önemli bir yere sahiptir. Turistlerle birebir iletişim içerisinde olan, sorunlara anında çözüm üretebilen, etkili iletişim kabiliyetini gösterebilen, bilgi ve deneyim aktarma konusunda da en önemli turizm çalışanlarından biri olan turist rehberlerinin gruplara olan davranışı turizmde hizmet kalitesi açısından oldukça etkilidir. Turist rehberlerinin iletişim ve grup davranışı konularında da kendilerini yetiştirmesi, turların sağlıklı ve kaliteli bir şekilde yönetilmesini sağlayacaktır. Bu bilgiler doğrultusunda yapılan çalışmanın konusunu turist rehberlerinin gruplara yönelik davranışları oluşturmaktadır. Çalışmanın konusu doğrultusunda amacı da belirlenmiştir. Çalışmanın amacı da turist rehberlerinin demografik özelliklerinin gruplarına yönelik davranış biçimleri arasındaki ilişkinin belirlenmesidir. Bu amaç doğrultusunda nicel veri toplama yöntemlerinden anket aracılığı ile verilerin toplanması hedeflenmiştir. Özellikle sayıca fazla turist rehberine ulaşma hedefinden dolayı nicel veri toplama yöntemi tercih edilmiştir. Yapılan araştırmanın sonucunda turist rehberlerinin grup davranışlarında cinsiyet ve yaş bilgileri ile gruplarına yönelik davranışları arasında anlamlı farklılıklar gösterdiği tespit edilmiş ve sonuç bölümünde öneriler sunulmuştur.

Ahtar Kelimeler: Turist Rehberi, Grup Davranışı, Demografik Özellikler, Turist Rehberleri Davranışları.

A Research on the Determination of the Behavior of Tourist Guides to Their Groups

ABSTRACT

Tourist guides have an important place in the tourism industry. The behavior of tourist guides, who are in one-to-one communication with tourists, who can produce instant solutions to problems, who can demonstrate effective communication skills, and who are one of the most important tourism employees in transferring information and experience, are very effective in terms of service quality in tourism. The fact that tourist guides train themselves in communication and group behavior will ensure that tours are managed in a healthy and high quality manner. In line with this information, the subject of the study is the behavior of tourist guides towards groups. In line with the subject of the study, its purpose has also been determined. The aim of the study is to determine the relationship between the demographic characteristics of tourist guides and their behavior towards their groups. For this purpose, it was aimed to collect data through questionnaires, one of the quantitative data collection methods. Quantitative data collection method was preferred especially due to the goal of reaching a large number of tourist guides. As a result of the research, it was determined that the tourist guides showed significant differences in group behaviors between gender and age information and their behaviors towards their groups, and suggestions were presented in the conclusion section.

Keywords: Behavior of Tourist Guides, Group Behavior, Demographic Features, The Behaviour of Tourist Guide.

1. Giriş

Turizm dünyanın en büyük hizmet sektörlerinden biridir. Havayolu endüstrisindeki ilerleme ile birlikte, teknolojik hızlanma, e-ticaretin ortaya çıkışı ve demografik değişikliklerle birlikte turizm, dünya ekonomisinde GSYİH içerisinde ve istihdam paylarında büyük bir etki yaratmaktadır (Hui vd., 2007). Böylelikle ekonomik girdi olarak turizmden pay sahibi olmak isteyen merkezler, turizm aktörlerini etkili bir şekilde kullanacaktır. Seyahat edenlerin istekleri, ihtiyaçları ve beklentileri sürekli değişmekte ve destinasyonlar uluslararası turizm pastasından paylarını artırmak için birbirleriyle rekabet etmektedir. Destinasyonların kaliteli hizmet sunmaları ve kendilerini sürekli yenilemeleri gerekmektedir. Bu bağlamda, destinasyonların kilit temsilcileri olan turist rehberleri, turist memnuniyeti ve yeniden ziyaret niyeti üzerinde önemli bir rol oynamaktadır (Çetinkaya ve Öter, 2016).

Turizm, seyahat deneyimi sunan faaliyetlerin, hizmetlerin ve endüstrilerin birleşimi olmakla birlikte ulaşım, konaklama, yeme-içme kuruluşları, alışveriş hizmetleri, eğlence, aktivite tesisleri ve evden uzaklaşan bireyler veya gruplar için sunulan diğer ağırlama hizmetlerini kapsamaktadır. Bu ekonomik kavram aynı

* Dr. Öğr. Üyesi, Gazi Üniversitesi, ozdald@gazi.edu.tr

** Doç. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, handekurnaz@ibu.edu.tr

Makalenin Gönderim Tarihi: 03.04.2021; Makalenin Kabul Tarihi: 15.09.2021

zamanda turist harcamalarının gelirini de dikkate almaktadır (Goeldner ve Ritchie, 2002). Turizm ile ilgili çeşitli araştırmaların yapılmasıyla birlikte son yıllarda turist davranışları popüler araştırma konularından biri olmuştur. Goeldner ve Ritchie (2002)'e göre turların başarısında yer alan etkenlerin başında turist tiplerini anlayabilmek, grup davranışlarını çözebilmekten geçmektedir. Turist rehberleri, seyahat endüstrisindeki tüm çalışanlar gibi, turistlerin ihtiyaçlarının farkında olmalıdır (El-Sharkawy, 2007).

Turist rehberliği mesleği turistlerle birebir iletişimin en yoğun olduğu bir meslektir. Bu nedenden dolayı iletişim konusuna da önem vermek gerekmektedir. Kaliteli bir iletişim süreci sayesinde turist rehberlerinin gruplara olan davranışı da verimli bir hal almaktadır. Genel olarak turist rehberliği ile ilgili çalışmalar incelendiğinde turist davranışları ile ilgili çalışmaların olduğu (Xue ve Zang, 2020; Dan, 1981; Dimanche ve Havitz, 1995) görülmektedir. Cohen (1985) ve Nettekoven (1979)'a göre, iletişim bileşeninin, destinasyonlar veya ziyaretçiler açısından rol için çok önemli olduğunu savunmaktadır. Cohen'e göre, uluslararası kültür turizminde rehberlerin sahip oldukları en önemli işlev yorum yapma kabiliyetine sahip olabilmektir. Yorumlayıcı davranış içerisinde olmak, destinasyon kültüründe bilinmeyen ve olağandışı konuları turistlere anlatarak unutamayacakları kültürel deneyimi yaşatmaktadır. Ayrıca rehberlerin yeterliliğine bağlı olarak turistler, yeni ve alışılmadık olayları anlayabilecek ve destinasyon hakkında bilgi sahibi olabileceklerdir (Rabotic, 2010).

Turist rehberlerinin gruplara yönelik davranışlarının incelendiği çalışmaların sayıca az olması ve gruba yönelik turist rehberinin davranış özelliklerinin tespit edilmesinin tur yönetimi açısından etkili olmasından dolayı çalışma büyük bir öneme sahiptir. Bu bilgiler doğrultusunda yapılan çalışmanın amacı, turist rehberlerinin sahip olduğu demografik özelliklerinin gruba yönelik olan davranışları arasındaki ilişkinin belirlenmesidir. Araştırma kapsamında nicel araştırma desenlerinden tarama deseni kullanılmış olup, nicel veri toplama yöntemlerinden biri olan anket veri toplama tekniği ile veriler elde edilmiştir. Araştırma Türkiye'de turist rehberliği mesleğini gerçekleştiren turist rehberleri ile yürütülmüştür. Örneklem olarak kolayda örnekleme yöntemi tercih edilmiş ve her turist rehberinin araştırmaya katılabilmesi sağlanmıştır. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda turist rehberlerinin gruplara yönelik davranışlarının farklılaştığı tespit edilmiştir.

2. Turist Rehberi Kimdir?

WFTGA'ya göre turist rehberi, turistlere kendi seçtikleri dilde rehberlik eden, alana özgü yetenek ve bilgiye sahip olan, bir bölgenin kültürel ve doğal mirasını yorumlayan kişi olarak tanımlanmaktadır (WFTGA, 2020). Turist rehberi, şehrin turistik özelliklerini, kültürel değerlerini ve doğal manzaraları gruplara veya bireylere rehberlik ederek anlatan ve kültürel-doğal miras ve çevreyi yorumlayan kişi olarak belirtilmektedir (Black ve Ham, 2005). Turist rehberleri, gruplara tarihi anıtlar, kültür merkezleri ve güzellik mekanları gibi ilgi çekici yerleri gösterir ve ziyaretlerinden en iyi şekilde yararlanmalarına yardımcı olmak için onlara arka plan bilgilerini sağlamaktadır. Günübürlük veya yürüyüş turlarında çalışabilirler; turistlerle kırsal veya uzak yerlere ziyaret ederek geceleme içeren daha uzun tatillerin oluşmasına katkıda bulunabilmektedirler. Turist rehberinin görevleri arasında bazen şoförlük ve dil becerilerini de etkin kullanmak yer almaktadır. Ayrıca turist rehberinin belirli sorumlulukları bulunmaktadır (Tour Guide: Job Description, 2020):

- Araştırma yapmak ve turları planlamak
- Sunum hazırlama
- Gezi tavsiyesi sunmak
- Geziler düzenlemek ve yönetmek
- Problem çözme
- Çeviri ve yorumlama
- Turistleri taşımak ve onlara eşlik etmek

Seyahat yoluyla insanlar geçici olarak başka yerlere ve kültürlere seyahat etmekte ve turizm uluslararası anlayışı geliştirmek için bir fırsat sunmaktadır. Turizm bağlamında özellikle önemli olan, bu kültürlerarası etkileşimlerde özel bir rol oynayan turist rehberlerinin önemi oldukça fazladır (Chen ve Starosta, 1996). Potansiyel turist rehberleri zinde ve sağlıklı olmalı, bol miktarda enerji ve özgüvenle çalışabilmeli, sakin bir

yapıya sahip olmalıdır. Dil ve ilk yardım becerilerini etkin kullanabilmesi en önemli özellikleri arasında yer almaktadır (Tour Guide: Job Description, 2020).

Birçok destinasyondaki kamu ve yerel turizm endüstrileri, turist rehberlerinin oynadığı önemli rolü giderek daha fazla kabul etmektedir (Mak, Wong ve Chang, 2011). Turist rehberleri, ev sahibi destinasyon ile turistler arasında hayati bir öneme sahip olan arayüzdür (Ap ve Wong, 2001; Huang, Hsu ve Chan, 2010).

Cohen (1985)'e göre; turist rehberinin rolünün dört ana bileşeni vardır: Birincisi, yön, erişim ve kontrolden oluşan araçsal bileşen; ikincisi, gerilim yönetimi, moral ve canlandırmayı içeren sosyal bileşen; üçüncüsü, temsil ve organizasyondan meydana gelen uluslararası bileşen ve dördüncüsü seçim, bilgi, yorumlamadan oluşan iletişimsel bileşendir.

Turist rehberliğinin önemi, turist rehberleri ile turistler arasındaki ilişkinin niteliğinden meydana gelmektedir, çünkü turist rehberi turistlere rehberlik eder ve bu süre boyunca liderlik yapmaktadır. Turist rehberi kontrolü ele alır, bu durum da turistlerin turist rehberine güvendiği anlamına gelmektedir. Oluşan bu güven duygusu sayesinde, turist rehberinin bir tur programı süresince oluşturmaya çalıştığı kişisel ilişkiyi meydana getiren önemli bir faktördür. Turistlere, çeşitli turistik yerler hakkında bilgi verilmesi ise rehberin turistik yerlerin tarihi, arkeolojik ve kültürel yönleri hakkında iyi bir bilgiye sahip olmasını gerektiren sorumluluklarının başında gelmektedir. Ayrıca, turist rehberinin, genel olarak yurt dışından gelen turistlerin ziyaret ettikleri turistik yerleri tanıması ve görmesi için verilen isteklerini geliştirmek için gerekli olan genel kültür, gelenek ve göreneklerini bilmesi gerekmektedir (Al-Ta'i, 2001).

Turist rehberlerinin çeşitli konularda yöneltilen sorulara vereceği yanıtlar, göstereceği performans, ülke imajı açısından olumlu ya olumsuz olabilmektedir. Ülkeyi ziyarete gelen turist gruplarının iletişimde oldukları ilk kişi turist rehberi olmakla birlikte tur boyunca da bu iletişim devam etmektedir. Bu bağlamda ziyaret ettikleri ülke hakkındaki izlenimleri; kendilerine eşlik eden rehberin şahsında bütünleşmekte, ülkede yaşayan toplumun imajı ile özdeşleşmektedir. Tüm bu bilgilerden yola çıkarak; turist rehberlerinin ülke panoramasını ve gerçeğini çok iyi bilen, izleyen insanlardan olması gerekliliği doğmaktadır (Değirmencioglu, 2001).

2.1. Turist Rehberlerinin Davranışları

Turizm, basit bir fenomenden büyük bir küresel endüstriye dönüşmüştür. Ülkeler, daha çok sayıda turisti çekmek amacıyla çeşitli etkinliklerini kullanarak rekabet avantajını sağlamaya çalışmaktadır (Al Najdawi vd., 2017). Turist rehberliği, son yılların kapsamlı araştırma faaliyetlerinin konusu olmuştur. Turist rehberlerinin işlevlerinin karmaşık doğası, çeşitlendirilmiş rollerini tanımlamayı zorunlu kılmaktadır (Sandaruwani ve Gnanapala, 2016). Turist rehberleri, diğer turizm aktörlerinin aksine, ziyaretçilerle yakın, yoğun ve etkileyici bir temas kuran, aynı zamanda sürdürülebilir kültürel turizmin çıkarlarını koruyan öncü profesyonellerdir. Genellikle varış noktalarının turizm elçileri veya basın danışmanı olarak adlandırılmaktadır (Rabotic, 2009).

Geva ve Goldman (1991), yerel destinasyonlarda sağlanan hizmetler ile birlikte turistlerin memnuniyetinden turist rehberlerinin sorumlu olduğunu öne sürmektedir. Ayrıca, turist rehberleri destinasyonlara önemli etkiler sağlamaktadır (Wong, 2001). Turist rehberlerinin yalnızca turist memnuniyetine değil destinasyon imajına, pazarlamasına ve markalaşmaya da katkı sağladığı yaygın olarak kabul edilmektedir (Baum, Hearn ve Devine, 2007).

Turizm sektörünün "ruhu" olan turist rehberi, kaliteli hizmet sunarak sektörün başarısında önemli rol oynamaktadır (Sandaruwani ve Gnanapala, 2016). Turizm ile ilgili araştırmalar incelendiğinde turist davranışı ile çalışmaların olduğu (Scott vd., 2014; Moutinho, 1993; Dimanche ve Havitz, 1995) özellikle turist rehberlerinin davranışları ile ilgili çalışmaların geliştirilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Turist rehberlerinin davranışlarını konu alan öncü çalışmalar literatürde yerini almaktadır.

Kaya ve Özhan'ın 2012 yılında yapmış oldukları çalışmaya göre turist rehberlerinin meslek gereği daha çok duygusal davranış sergilediği ve deneyim sahibi oldukça mesleğine duygusal davranışları sergileme konusunda daha başarılı olduğu ortaya çıkmıştır. Yine aynı çalışmaya göre araştırmaya katılan turist rehberlerinin turistlerle etkileşim halindeyken olumsuz duygular içerisinde olmadığı da belirtilmiştir. Turist rehberliği mesleği tükenme seviyesi düşük bir meslektir. Bunun en önemli nedeni de mesleği

gerçekleştirirken eğlenebilme, zevk alabilme duygularının da yaşanıyor olmasıdır. Köroğlu (2013)'e göre; rehberlerin davranışlarını sergilerken çeşitli rollerde yer aldığını belirtmiştir. Rehberlerin özellikle doğaya dayalı gerçekleştirilebilecek etkinliklerde liderlik, kültürel arabuculuk ve kaynak yöneticiliği rollerini gerçekleştirip, bu rollerin sorumluluklarını bilen davranışlar içerisinde olması gerektiğini vurgulamıştır. Turist rehberlerinin gruplara olan davranışları turların sürdürülebilirliği açısından etkili olmaktadır. Bu açıdan turlara yönelik grup davranışlarının tespit edilmesi turların kaliteli bir şekilde devam etmesi açısından hayati bir önem taşımaktadır (Köroğlu, 2013). Güzel ve Köksal (2019)'a göre, sürdürülebilir turizm yaklaşımıyla turist rehberlerinin sorumlu davranışları bulunmaktadır. Yapılan çalışmaya göre özellikle turist rehberleri sürdürülebilir turizm çerçevesinde rollerini gerçekleştirmesi gerekmektedir. Çokal ve Yılmaz'ın 2020 yılında yaptıkları çalışmalarında ise turist rehberinin sahip olduğu bazı özellikler destinasyon imajını etkilemektedir. Bu özellikler güvenilir kişi imajı, mesleki sorumluluk bilinci ve adil davranış bilincidir (Çokal ve Yılmaz, 2020). Bu çalışmalarla birlikte seyahat acentalarının ve konaklama işletmelerinin turist rehberlerine yönelik şikayetlerini (Çakmak ve Akyurt Kurnaz, 2020; Çakmak ve Akyurt Kurnaz, 2020a), kadın turist rehberlerinin mesleki sorunlarını belirlenmesini sağlayan (Köroğlu vd., 2020) çalışmalar da yer almaktadır. Çalışma konuları ele alındığında turist rehberliğinin sahip olduğu konular açısından çeşitliliğe sahip olduğu görülmektedir.

3. Araştırma Yöntemi

Yapılan bu araştırma turist rehberlerinin demografik özelliklerinin gruplarına yönelik davranış biçimleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi amacıyla yapılmıştır. Turist rehberlerinin gruplarına yönelik olan davranış biçimleri hakkında yapılan çalışmaların sayısı oldukça az olmakla birlikte, turist rehberliği araştırmaları açısından önemli bir konu ele alınmıştır. Araştırmanın konusunu turist rehberlerinin davranışı oluşturmaktadır. Araştırmanın konusu ve içeriği ile ilgili güvenilir bilgilere ulaşma, araştırmanın sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilmesi açısından oldukça önemlidir (Altunışık vd., 2010). Bu açıdan araştırma kapsamında öncelikli olarak ikincil verilerden faydalanılmış olup detaylı bir doküman inceleme gerçekleştirilmiştir. Nicel araştırmalar, istatistiksel veya sayısal veriler kullanılarak sistematik olarak araştırma ile ilgili birçok yöntemden oluşmaktadır. Bu nedenle, nicel araştırma, ölçüm içerir ve incelenen olayların ölçülebileceğini varsaymaktadır (Roger, 2015). Çalışmanın veri toplama sürecine başlanmadan önce ilgili Etik Kurul Belgesi alınmıştır (Protokol No: 2021/17). Araştırma verileri 2021 yılı Mart ayı içerisinde elde edilmiştir.

Bu araştırma kapsamında kullanılacak olan yöntem nicel araştırma yöntemi olarak tespit edilmiştir. Yapılan araştırmanın deseni ise nicel araştırma desenlerinden tarama deseni olarak belirlenmiştir. Tarama deseni, varolan bir durumu varolduğu şekli ile tanımlayan araştırma yaklaşımlarından biridir (Kuzu, 2013). Araştırma verilerinin elde edilmesinde nicel veri toplama yöntemlerinden biri olan anket yöntemi tercih edilmiştir. Araştırma kapsamında kullanılan anket formu 2 temel bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde araştırmaya gönüllü bir şekilde katılım sağlayan katılımcılara it demografik bilgileri tanımlamaya yönelik sorular yer almıştır. Anketin ikinci bölümünde ise turist rehberlerinin gruplarına yönelik davranış biçimlerini incelemeye yönelik sorular yöneltilmiştir. Turist rehberlerinin gruplara yönelik davranışlarını belirlemeye yönelik olan sorular; Pala ve Sürgevil (2016)'ın çalışmasında yer alan soru formları kullanılarak oluşturulmuştur. Araştırmanın ölçeği Likert tipi ölçek olarak belirlenmiştir. 1-Hiç Katılmıyorum ve 5-Tamamen Katılıyorum şeklinde derecelendirme olmaktadır. Araştırmanın veri toplama aracının anket olması nedeniyle evren ve örneklem de belirlenmiştir. Araştırmanın evrenini TUREB'e kayıtlı eylemli ve eylemsiz turist rehberleridir. Araştırmanın örnekleme ise fiilen turist rehberliği hizmetini gerçekleştiren turist rehberleri (eylemli) olmaktadır.

Tablo 1. Rehber Odalarına Göre Turist Rehberi Sayıları

Oda	Eylemli	Eylemsiz	Oda Toplam Rehber
ADRO	128	40	168
ANRO	505	322	827
ARO	1407	308	1715
ATRO	578	105	683
BURO	102	32	134
ÇARO	186	23	209
GARO	127	40	167
İRO	3804	979	4783
İZRO	859	258	1117
MUTRO	334	102	436
NERO	688	75	763
ŞURO	115	35	150
TRO	103	29	132
TOPLAM	8936	2348	11284

Kaynak: Tureb, 2021.

Örnekleme yöntemlerinden basit tesadüfi örnekleme metodu tercih edilmiştir. Bu örnekleme yönteminde evreni oluşturan her bir eleman örneğe eşit şekilde girme şansı bulunmaktadır (Karadoğan Doruk, 2010).

Tablo 2. Örneklem Sayısının Hesaplanması

Evren Büyüklüğü	+ 0.03 örnekleme hatası (d)			+ 0.05 örnekleme hatası (d)			+ 0.10 örnekleme hatası (d)		
	p=0.5 q=0.5	p=0.8 q= 0.2	p=0.3 q=0.7	p=0.5 q=0.5	p=0.8 q= 0.2	p=0.3 q=0.7	p=0.5 q=0.5	p=0.8 q= 0.2	p=0.3 q=0.7
100	92	87	90	80	71	77	49	38	45
500	341	289	321	217	165	196	81	55	70
750	441	358	409	254	185	226	85	57	73
1000	516	406	473	278	198	244	88	58	75
2500	748	537	660	333	224	286	93	60	78
5000	880	601	760	357	234	303	94	61	79
10000	964	639	823	370	240	313	95	61	80
25000	1023	665	865	378	244	319	96	61	80
50000	1045	674	881	381	245	321	96	61	81
100000	1056	678	888	383	245	322	96	61	81
1000000	1066	682	896	384	246	323	96	61	81
100 Milyon	1067	683	896	384	245	323	96	61	81

Kaynak: Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan, S. (2004). Spss Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Detay Yayıncılık.

Örnekleme temel olarak herhangi bir çalışma kapsamında seçilen büyük grubu (evren) temsil etme durumu bulunan belirli sayıda oluşmuş alt elemanlar grubudur (Altunışık vd., 2010). Tablo 1'e göre; evren büyüklüğünün sayısı 11284 örneklem büyüklüğünün sayısı da 8936 olarak görülmektedir. Örneklem büyüklüğüne göre 0,05 örneklem hatası göz önün alındığına 370 anket sayısı yeterli olmaktadır.

Araştırmanın amacı ve konusu kapsamında araştırmanın hipotezleri belirlenmiştir (Köroğlu ve Avcıkurt, 2014; Çokal, 2019). Araştırmanın temel hipotezi "Turist rehberlerinin gruplara yönelik davranış biçimleri demografik özelliklerine göre farklılık göstermektedir" şeklinde belirtilmiştir. Araştırmanın temel hipotezi doğrultusunda belirlenen alt hipotezler yer almaktadır:

H₁.Turist rehberlerinin cinsiyeti ile gruplarına yönelik davranış biçimleri arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H₂.Turist rehberlerinin yaş aralıkları ile gruplarına yönelik davranış biçimleri arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H₃.Turist rehberlerinin eğitim durumları ile gruplarına yönelik davranış biçimleri arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H₄ Turist rehberlerinin rehberlik lisanslarını alışı şekli ile gruplarına yönelik davranış biçimleri arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H₅ Turist rehberlerinin faaliyet alanları ile gruplarına yönelik davranış biçimleri arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H₆ Turist rehberlerinin mesleki tecrübeleri ile gruplarına yönelik davranış biçimleri arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Araştırmanın hipotezlerinin de belirlenmesinin ardından veri toplama kısmına geçilmiştir. Verilerin toplanması aşaması çevrimiçi formlar aracılığı ile gerçekleştirilmiştir. Verilerin analiz sürecinin sağlıklı bir şekilde devam etmesi amacıyla ön uygulama çalışması gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında ön uygulamanın yapılmasının nedeni, sorun yaratabilecek olan ifadelerin belirlenmesi ve araştırmanın ilk aşamasında sorunların giderilmesidir (Altunışık, 2008). Ön uygulama gerçekleştirilmeden önce anket formu araştırmacılar tarafından gözden geçirilmiş ve ön uygulama için hazır olduğu belirlenmiştir. Ön uygulama ile anlaşılabilen soruların değerlendirilmesi, anket düzeninin değiştirilmesi gibi uygulamaların da gerçekleştirildiğini görmek mümkündür (Altunışık, 2008). Ön uygulama veri sayısı olarak 145 anket tespit edilmiştir. Bu durumun nedeni ise, faktör analizi yapılacak olan madde sayısının en az 2 katı kadar ön uygulama sayısının olması gerekliliğidir (Kline, 1994'ten aktaran Büyüköztürk, 2005). Bu bilgi doğrultusunda ön uygulama için yeterli veri sayısına ulaşılmıştır. Ön uygulama kapsamında yapılan analizler olarak güvenilirlik skorlarına bakılmıştır. Güvenilirlik analizi için farklı modeller geliştirilmiştir (Ural ve Kılıç 2005). Bu araştırma kapsamında Cronbach Alfa Model'i (Büyüköztürk, 2012) ile güvenilirlik analizi yapılmıştır. Bu modele göre;

0.00 < a < 0.40 Ölçek Güvenilir Değil,

0.40 < a < 0.60 Ölçek Düşük Güvenilirlikte,

0.60 < a < 0.80 Ölçek Oldukça Güvenilir,

0.80 < a < 1.00 Ölçek Yüksek Güvenilirlikte olarak belirlenmektedir (Arıkan, 2011).

Tablo 3. Güvenilirlik Tablosu

	İfade sayısı	%	N
Davranış Biçimleri	38	,819	145

Tablo 3'e göre; güvenilirlik analizi kapsamında yer alan 38 ifadeye 145 katılımcının verdikleri cevaplar doğrultusunda ölçeğin yüksek güvenilirlikte olduğu görülmektedir. Bu bağlamda veriler toplanmaya devam edilmiştir. Toplam 372 veriye ulaşılmıştır.

Araştırmanın analizlerine geçilmeden madde toplam korelasyon analizi ve normallik dağılımı incelenmiştir. Yapılan madde toplam korelasyon analizinde 0,30 altında olanlar çıkarılmıştır. Büyüköztürk (2007)'e göre; madde toplam korelasyonu açısından alınacak sınır değer 0,30 olarak belirtilmiştir. Elde edilen 12 ifadeye normallik analizi yapılmıştır. Kolmogorov-Smirnov testine göre normal dağılım olarak belirlenmiştir (p >0,29).

3.1. Araştırmanın Bulguları

Araştırmada elde edilen verilerden öncelikle katılımcıların demografik bilgileri tanımlayıcı istatistik ile raporlanmıştır.

Tablo 4. Katılımcılara Ait Tanımlayıcı Bilgiler

Özellik	Gruplar	N	%
Cinsiyet	Erkek	233	62,6
	Kadın	139	37,4
Yaş	18-25	8	2,2
	26-40	158	42,5
	41-60	168	45,2
	61 ve üzeri	38	10,2
Eğitim Düzeyi	Lise	30	8,1
	Ön lisans	30	8,1
	Lisans	210	56,5
	Yüksek lisans	72	19,4
	Doktora	30	8,1

Lisans Alış Şekli	Üniversitelerin rehberlik bölümleri- ön lisans	86	23,1
	Üniversitelerin rehberlik bölümleri- lisans	109	29,3
	Üniversitelerin rehberlik bölümleri- yüksek lisans	28	7,5
	Bakanlık kursları	149	40,1
Tecrübe-yıl	1-4	63	16,9
	5-9	59	15,9
	10-19	85	22,8
	20 ve üzeri	165	44,4
Faaliyet alanı	Ülkesel	301	80,9
	Bölgesel	71	19,1

Katılımcıların demografik bilgilerini belirlemeye yönelik ifadelere verdikleri cevaplar doğrultusunda, erkek katılımcıların yoğunlukta olduğu (%62,6), 26-40 ve 41-60 yaş aralıklarında verilen cevapların birbirine çok yakın olarak yer aldığı (26-40 %42,5; 41-60 %45,2), eğitim düzeyleri incelendiğinde genellikle lisans mezunu oldukları (%56,5), çalışma kartı alış şekli değerlendirildiğinde bakanlık kursları (%40,1) ve üniversitelerin turizm rehberliği lisans bölümlerinden (%29,3) çalışma kartlarını almış oldukları, tecrübe açısından 20 yıl ve üzeri turist rehberliği deneyimine sahip katılımcıların (%44,4) sayısının fazla olduğu ve ülkesel olarak çalışma şekline sahip oldukları incelenmiştir.

Yapılan faktör analizine göre KMO değerini ,776 olduğu ve faktör analizi içerisinde yer alan tüm ifadelerin 0,40 faktör yükünün üzerinde yer aldığı, bu bağlamda herhangi bir ifade çıkarımına gerek kalmadığı görülmüştür. KMO değerinin ,776 olması faktör analizinin yapılmasının uygun olduğu anlamına gelmektedir. Analiz sonucunda toplam 4 faktör yükü belirlenmiştir.

Tablo 5. Faktör Analizi

İfadeler	Boyutlar			
	1	2	3	4
İnsanlara karşı yüzeysel de olsa arkadaşça davranmam gerekir.	,731			
Kendimi, sahnedeki bir oyuncuymuşum gibi hissediyorum.	,727			
Durumları en uygun şekilde idare edebilmek için rol yaparım.	,690			
Taktiksel olarak insanları değerli hissettiririm.	,589			
İnsanları dinlesem de dinliyormuş gibi yaparım.	,541			
İnsanların üzüntüleri saçma gelse de onların üzüntüsünü paylaşıyormuşum gibi yaparım.		,860		
İnsanların tehdit edici tavırlarına karşı korkumu gizleyebilirim.		,831		
Hoşuma gitmeyen bir davranış karşısında, kızgınlığımı gizleyebilirim.			,795	
Hayret verici durumlarda bile sakinliğimi koruyabilirim.			,662	
İnsanlara standart tepkiler verebilmek için duygularımı bastırırım.			,452	
Hislerimi değiştirmek için olaylara olumlu yönünden bakmaya çalışırım.				,738
Bana mutluluk veren şeylere odaklanmaya çalışırım.				,604
KMO	,776			
Bartlett	,000 (p<0,05)			
Bartlett x2	886,772			
Özdeğer	3,409	1,616	1,051	1,019
Varyansı Açıklama Oranı %	28,410	13,466	8,759	8,494
Toplam Varyansı Açıklama Oranı %	59,129			
Cronbach's Alpha (Tüm Ölçek)	,766			

Faktör analizi sonuçlarına göre, toplam varyansın %59,129'unu açıklayan 4 faktör boyutu belirlenmiştir. Tüm ölçeğin güvenilirlik değeri de ,766 olarak görülmektedir. İlk faktör grubunun toplam varyansı açıklama oranı %28,410, ikinci faktör grubunun %13,466, üçüncü faktör grubunun %8,759 iken dördüncü faktör grubunun toplam varyansı açıklama oranı %8,494 olarak incelenmiştir. Birinci faktör yüzeysel davranış, ikinci faktör duyguları gizleme, üçüncü faktör duyguları bastırma ve son faktör ise derin davranış şeklinde tanımlanmıştır. Bu faktör isimlendirmeleri Tuna ve Sürgevil (2016) tarafından yapılan çalışmadan uyarlanmıştır.

Tablo 6. Davranış İfadelerinin Ortalamaları

İfade	Ort.	Ss.
İnsanlara karşı yüzeysel de olsa arkadaşça davranmam gerekir.	3,7070	,90976
Kendimi sahnedeki bir oyuncuymuşum gibi hissediyorum.	3,6909	1,03503
Durumları en uygun şekilde idare edebilmek için rol yaparım.	3,4516	1,03592
Taktiksel olarak insanları değerli hissettiririm.	3,8011	,88302
İnsanları dinlemesem de dinliyormuş gibi yaparım.	2,7527	1,14129
İnsanların üzüntüleri saçma gelse de üzüntülerini paylaşıyormuşum gibi yaparım.	3,1909	1,11284
İnsanların tehdit edici tavırlarına karşı korkumu gizleyebilirim.	3,6739	1,00477
Hoşuma gitmeyen bir davranış karşısında, kızgınlığımı gizleyebilirim.	3,3280	,96011
Hayret verici durumlarda bile sakinliğimi koruyabilirim.	3,8226	,84082
İnsanlara standart tepkiler verebilmek için duygularımı bastırırım.	3,3522	,95289
Hislerimi değiştirmek için olaylara olumlu yönünden bakmaya çalışırım.	3,8629	,82418
Bana mutluluk veren şeylere odaklanmaya çalışırım.	4,1613	,64076

Tablo 6 doğrultusunda, davranış ifadelerine ait ortalamalar incelendiğinde en yüksek ortalama sahip olan ifadeler; *“Bana mutluluk veren şeylere odaklanmaya çalışırım, Hislerimi değiştirmek için olaylara olumlu yönünden bakmaya çalışırım”* ifadeleri yer alırken en düşük ortalamaya sahip olan ifadeler ise *“İnsanları dinlemesem de dinliyormuş gibi yaparım, İnsanların üzüntüleri saçma gelse de üzüntülerini paylaşıyormuşum gibi yaparım”* ifadeleri olmaktadır. Bu ifadeler doğrultusunda da turist rehberlerinin gruplarına yönelik davranışları incelendiğinde mutlu oldukları işlere odaklanmaya çalışan, hislerini değiştirmek için olumlu yönden bakmaya çalışan, insanları dinleyen, üzüntülerini paylaşmaya çalışan davranışlar içerisinde oldukları görülmektedir. Davranış ifadelerinin ortalamalarına bakıldığında belirli bir seviyeye sahip olduğu belirlenmiştir.

Faktör analizinin de yapılmasından sonra hipotezlerin test edilmesi aşamasına gelinmiştir. Bu amaçla T-testi ve Anova analizi yapılmıştır.

Tablo 7. Davranış Biçimlerinin Cinsiyete Göre Karşılaştırılması

		Varyansın Eşitliği İçin Levene'nin Testi		Ortalamaların Eşitliği İçin T-Testi		
		F	Sig.	T	Df	Sig.(2-üçlü)
Faktör 1	Eşit	1,729	,189	-5,682	370	,000*
	Eşit Değil			-5,577	273,409	,000
Faktör 2	Eşit	,222	,638	1,222	370	,223
	Eşit Değil			1,232	297,890	,219
Faktör 3	Eşit	1,362	,244	,440	370	,660
	Eşit Değil			,445	300,727	,657
Faktör 4	Eşit	1,203	,273	-2,521	370	,012*
	Eşit Değil			-2,466	270,522	,014

*p<0.05

T-testi sonuçlarına göre yüzeysel davranış ve derin davranış ile cinsiyet arasından anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Cinsiyet, turist rehberlerinin gruplarına davranış konusunda yüzeysel ve derin davranış faktör gruplarında belirleyici bir değişken olmuştur. H₁ hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 8. Davranış Biçimlerinin Yaş Gruplarına Göre Karşılaştırılması

Faktör	Kareler Toplamı	df	Ortalamaların Karesi	F	P	
Faktör 1	Gruplar arası	3,179	3	1,060	1,060	,366
	Grup içi	367,821	368	1,000		
	Toplam	371,000	371			
Faktör 2	Gruplar arası	8,692	3	2,897	2,943	,033*
	Grup içi	362,308	368	,985		
	Toplam	371,000	371			
Faktör 3	Gruplar arası	2,203	3	,734	,733	,533
	Grup içi	368,797	368	1,002		
	Toplam	371,000	371			
Faktör 4	Gruplar arası	7,145	3	2,382	2,409	,067
	Grup içi	363,855	368	,989		
	Toplam	371,000	371			

*p<0.05

Davranış gruplarının yaş gruplarına göre karşılaştırılmasında $p < 0.05$ değerinde duyguları gizleme faktör grubunda anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Yaş değişkeni duyguları gizleme davranış biçimleri açısından belirleyici bir değişken olmuştur. H_2 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 9. Davranış Biçimlerinin Eğitim Gruplarına Göre Karşılaştırılması

Faktör		Kareler Toplamı	df	Ortalamaların Karesi	F	P
Faktör 1	Gruplar arası	5,029	4	1,257	1,261	,285
	Grup içi	365,971	367	,997		
	Toplam	371,000	371			
Faktör 2	Gruplar arası	1,204	4	,301	,299	,879
	Grup içi	369,796	367	1,008		
	Toplam	371,000	371			
Faktör 3	Gruplar arası	,363	4	,091	,090	,986
	Grup içi	370,637	367	1,010		
	Toplam	371,000	371			
Faktör 4	Gruplar arası	4,539	4	1,135	1,137	,339
	Grup içi	366,461	367	,999		
	Toplam	371,000	371			

Tablo 9 doğrultusunda eğitim değişkenine göre; herhangi bir anlamlı ilişkinin olmadığı incelenmektedir. Eğitim değişkeni, davranış biçimleri açısından belirleyici olmadığı Tek yönlü Anova analizi sonucunda tespit edilmiştir. H_3 hipotezi kabul edilmemiştir.

Tablo 10. Davranış Biçimlerinin Lisans Alış Şekli ile Karşılaştırılması

Faktör		Kareler Toplamı	df	Ortalamaların Karesi	F	P
Faktör 1	Gruplar arası	3,480	3	1,160	1,162	,324
	Grup içi	367,520	368	,999		
	Toplam	371,000	371			
Faktör 2	Gruplar arası	7,139	3	2,380	2,407	,067
	Grup içi	363,861	368	,989		
	Toplam	371,000	371			
Faktör 3	Gruplar arası	,770	3	,257	,255	,858
	Grup içi	370,230	368	1,006		
	Toplam	371,000	371			
Faktör 4	Gruplar arası	2,854	3	,951	,951	,416
	Grup içi	368,146	368	1,000		
	Toplam	371,000	371			

Davranış grupları ile lisans alış şekilleri arasında anlamlı bir farklılığın olup olmadığını belirlemek üzere yapılan Anova analizine göre herhangi bir ilişki tespit edilmemiştir. H_4 hipotezi kabul edilmemiştir.

Tablo 11. Davranış Biçimlerinin Faaliyet Alanı ile Karşılaştırılması

		Varyansın Eşitliği İçin Levene'nin Testi		Ortalamaların Eşitliği İçin T-Testi		
		F	Sig.	T	Df	Sig.(2-uçlu)
Faktör 1	Eşit	7,372	,007	-,978	370	,329
	Eşit Değil			-1,117	126,306	,266
Faktör 2	Eşit	,023	,881	-1,312	370	,190
	Eşit Değil			-1,361	110,318	,176
Faktör 3	Eşit	,673	,413	-,469	370	,639
	Eşit Değil			-,481	108,718	,632
Faktör 4	Eşit	,006	,937	,043	370	,965
	Eşit Değil			,044	106,904	,965

* $p < 0.05$

Davranış biçimlerinin faaliyet alanları ile karşılaştırılmasından elde edilen sonuçlara göre, faaliyet alanlarının davranış biçimleri konusunda anlamlı bir farklılığa neden olmadığı görülmektedir. Bu bağlamda faaliyet alanları davranış biçimlerinde belirleyici bir değişken olmamıştır. H_5 hipotezi kabul edilmemiştir.

Tablo 12. Davranış Biçimlerinin Deneyim ile Karşılaştırılması

Faktör		Kareler Toplamı	df	Ortalamaların Karesi	F	P
Faktör 1	Gruplar arası	1,752	3	,584	,582	,627
	Grup içi	369,248	368	1,003		
	Toplam	371,000	371			
Faktör 2	Gruplar arası	6,512	3	2,171	2,192	,089
	Grup içi	364,488	368	,990		
	Toplam	371,000	371			
Faktör 3	Gruplar arası	1,153	3	,384	,383	,766
	Grup içi	369,847	368	1,005		
	Toplam	371,000	371			
Faktör 4	Gruplar arası	2,195	3	,732	,730	,535
	Grup içi	368,805	368	1,002		
	Toplam	371,000	371			

Davranış biçimlerinin deneyime göre karşılaştırılmasında herhangi bir anlamlı farklılığın bulunmadığı görülmüştür. Deneyim değişkeni, davranış biçimleri konusunda belirleyici bir etmen olmamıştır. H_6 hipotezi kabul edilmemiştir.

Bu bağlamda faktör grupları ile demografik bilgiler arasındaki ilişkiler incelendiğinde cinsiyet ve yaş özelliklerinin turist rehberlerinin gruplarına yönelik davranışlarında etkili olduğu belirtilebilir. Bu çalışma kapsamında bahsedilen diğer özellikler ile davranış faktör grupları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir.

4. Sonuç

Turizm sektörü birçok farklı istihdam alanlarından meydana gelmektedir. Bu istihdam alanlarından biri de turist rehberliği olmaktadır. Turist rehberliği, mesleğin getirmiş olduğu özelliklerinden dolayı sürekli yenilenme bekleyen bir meslektir. Bunun en önemli nedeni de bilginin sürekli gelişime açık olması ve turist beklentilerinin sürekli değişimidir. Değişen beklentilere anında cevap verebilmek, bilgiyi anlaşılabilir seviyede aktarmak, sorunlara çözüm bulabilmek turist rehberliği mesleğinin sahip olduğu önemli belirleyici etkenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Turist rehberliği hizmetinin içeriğine bakıldığında belirlenen dil aracılığı ile ülkenin sosyal, çevresel, kültürel, tarihi turizm değerlerinin tanıtılması temel olarak yer almaktadır (Güçlütürk Baran, 2019). Yapılan çalışmalar, turist rehberlerinin hem destinasyon gelişiminden hem de turist memnuniyetinden birebir sorumlu olduğunu göstermektedir. Geva vd. (1991)'ne göre, yerel destinasyonlarda sağlanan hizmetlerle turistlerin memnuniyetinden tur rehberlerinin sorumlu olmaktadır. Ayrıca, turist rehberleri tur şirketlerinin, destinasyonların ve hatta meslektaşlarının imajını etkileyebilmektedir (Mossberg, 1995). Turist rehberlerinin yalnızca turist memnuniyetine değil, destinasyon imajına, pazarlamasına ve markalaşmaya da katkı sağladığı yaygın olarak kabul edilmektedir (Baum vd. 2007; Wong, 2001). Turist rehberliği mesleğine ait sorumlulukların fazla olması turist rehberlerinin davranışlarını da ister istemez etkilemektedir.

Turist rehberlerinin turistlere olan davranışları, turların sağlıklı yürütülmesi, destinasyon tanıtımının yapılması, tekrar gelen turist tipinin oluşturulması, bölgenin turistik kalkınmasına destek olması açısından oldukça önemlidir. Bu bağlamda yapılan çalışmanın konusu turist rehberlerinin turistlere olan davranış biçimlerinin belirlenmesidir. Araştırmanın konusu çerçevesinde tarama deseni olarak belirlenmiş ve anket veri toplama yöntemi ile veriler elde edilmiştir.

Elde edilen verilere göre katılımcıların büyük bir çoğunluğunun erkek, orta yaş düzeyinde, eğitim düzeyleri incelendiğinde çoğunlukla lisans eğitimine sahip olduğu ama lisansüstü eğitime sahip katılımcıların da yer aldığı görülmektedir. Bakanlık kursları aracılığı ile çalışma kartına sahip olan katılımcıların yanı sıra üniversitelerin lisans düzeyinden rehberlik bölümleri aracılığı ile çalışma kartı alan

katılımcıların da olduğu tespit edilmiştir. Genellikle 20 yıl ve üzeri rehberlik mesleğini gerçekleştiren turist rehberlerinin olduğu, bu deneyim süresini takip eden 10-19 yıl olduğu incelenmiştir. Faaliyet alanları ise genellikle ülkesel olarak görülmektedir Birinci faktör yüzeysel davranış, ikinci faktör duyguları gizleme, üçüncü faktör duyguları bastırma ve son faktör ise derin davranış olarak belirlenmiştir.

Elde edilen faktör grupları ile katılımcıların demografik bilgileri arasında anlamlı farklılıklar olup olmadığını belirlemek amacıyla da t-testi ve anova analizleri yapılmıştır. Çıkan sonuçlara göre; katılımcıların cinsiyetleri ve yaş ile faktör grupları arasında anlamlı farklılıklar olduğu belirlenmiştir. Bu bağlamda belirtilen hipotezlerden H₁ ve H₂ hipotezleri kabul edilmiştir. Özetlemek gerekirse, katılımcıların cinsiyetleri ve yaş grupları turist rehberlerinin gruplara yönelik davranış biçimlerinden etkili olmaktadır. Ayrıca ifadelerin ortalamalarına da bakılmıştır. Elde edilen ortalama sonuçlarına göre; en yüksek ortalama sahip olan ifadeler; *“Bana mutluluk veren şeylere odaklanmaya çalışırım, Hislerimi değiştirmek için olaylara olumlu yönünden bakmaya çalışırım”* ifadeleri olmuştur. Ayrıca en düşük ortalamaya sahip olan ifadeler ise *“İnsanları dinlemesem de dinliyormuş gibi yaparım, İnsanların üzüntüleri saçma gelse de üzüntülerini paylaşyormuşum gibi yaparım”* şeklinde belirtilmiştir. Bu sonuç doğrultusunda turist rehberlerinin gruplarına yönelik davranışları incelendiğinde mutlu oldukları işlere odaklanan, olumlu bir pencereden olaylara bakan, turistleri dinleyen ve turistlerin üzüntülerini paylaşma duygusu içerisinde bulunan kişiler olmaktadır. Genellikle ifadeler verilen cevaplar katılıyorum’a yakın bir şekilde ortaya çıkmıştır. Davranış ifadelerinin ortalamaları incelendiğinde belirli bir düzeyde olduğu görülmektedir. Ayrıca turist rehberleri açısından duyguların önemli olduğu, meslek gereği nazik bir tavır içerisinde rehberlik hizmetinin gerçekleştirilmesi, turistlere değerli olduklarının hissettirilmesi önerilen davranış özellikleri arasında yer almıştır.

Araştırmaya katılan turist rehberlerinin gruplarına yönelik davranışları incelendiğinde, genellikle olumlu bir şekilde davranışların gerçekleştiği görülmüştür. Beklenmedik olaylar karşısında sakinliğini koruyan, olaylara olumlu yönden bakmaya çalışan bir turist rehberi profili görünmektedir. Bu durum ile birlikte meslek gereği durumları kontrol altına alabilmek adına çeşitli davranışlarda da bulunduğunu görmek mümkündür. Turist rehberliği mesleği sahip olduğu özellikleri nedeniyle çeşitli zorlukları olan bir meslek olabilmektedir. Turist gruplarının farklı özelliklerinin olması turist rehberlerinin davranışlarında da farklılıklara neden olacaktır. Turist rehberliğine yönelik araştırmaların son yıllarda yer alması nedeniyle, bu konuda yapılan araştırmalar hem sektöre hem de literatüre birtakım faydalar sağlamaktadır. Turist rehberlerinin gruplarına yönelik davranışları ile ilgili çalışmalar incelendiğinde, farklı örneklem grupları ile çalışmaların yapılması, araştırma yönteminin değiştirilerek araştırmaların gerçekleştirilmesi, çalışmalar arasında karşılaştırma yapılması gelecek çalışmalar açısından faydalı olacağı düşünülmektedir.

5. Extended Abstract

This research was conducted to determine the behavior patterns of tourist guides towards their groups. Although the number of studies on the behavior patterns of tourist guides towards their groups is quite low, an important issue has been discussed in terms of tourist guidance researches. The subject of the research is the behavior of tourist guides. It is thought that the existence of studies on tourist behaviors, as well as studies on behaviors related to tourist guides, will provide the integrity of the subject in the field of tourism. Reaching reliable information about the subject and content of the research is very important in terms of conducting the research in a healthy way (Altunışık et al., 2010). In this respect, secondary data were primarily used within the scope of the research and a detailed document review was carried out.

According to the data obtained, it is seen that most of the participants are male, middle age level, and when the education levels are examined, it is seen that they mostly have undergraduate education but there are also participants with postgraduate education. In addition to the participants who have a work card through the Ministry courses, it has been determined that there are also participants who have received a work card from the undergraduate counseling departments of the universities. It has been observed that there are generally tourist guides who have been working as a guide for 20 years or more, and 10-19 years following this experience. The tourism sector consists of many different employment areas. One of these employment areas is tourist guiding. Tourist guiding is a profession that is constantly waiting for renewal due to the characteristics of the profession. The most important reason for this is that the information is open to continuous development and the tourist expectations are constantly changing. Responding to

changing expectations instantly, conveying information in an understandable level, and being able to find solutions to problems appear as important determining factors of the tourist guide profession. When we look at the content of the tourist guide service, it is essential to introduce the social, environmental, cultural and historical tourism values of the country through the language determined (Güçlütürk Baran, 2019). Studies show that tourist guides are personally responsible for both destination development and tourist satisfaction. Geva et al. According to (1991), tour guides are responsible for the satisfaction of tourists with the services provided in local destinations. In addition, tourist guides can affect the image of tour companies, destinations and even their colleagues (Mossberg, 1995). It is widely accepted that tour guides contribute not only to tourist satisfaction but also to destination image, marketing and branding (Baum et al. 2007; Wong, 2001). The high responsibilities of the tourist guide profession inevitably affect the behavior of tourist guides.

The behavior of the tourist guides towards the tourists is very important in terms of healthy conduct of the tours, promotion of the destination, creating the type of repeat tourist, and supporting the touristic development of the region. In this context, the subject of the study is to determine the behavior of tourist guides towards tourists. In the framework of the subject of the research, it was determined as a scanning design and data were obtained by the survey data collection method.

According to the data obtained, the majority of the participants are male, middle-aged, and when their education level is examined, it is seen that they mostly have undergraduate education, but there are also participants with postgraduate education. In addition to the participants who have a work card through the ministry courses, it has been determined that there are also participants who have received a work card from the undergraduate level of the universities through the guidance departments. It has been examined that there are tourist guides who generally carry out the guiding profession for 20 years or more, and 10-19 years following this experience period. The fields of activity are generally seen as national. The first factor is superficial behavior, the second factor is hiding emotions, the third factor is suppression of emotions, and the last factor is deep behavior.

In order to determine whether there are significant differences between the obtained factor groups and the demographic information of the participants, t-test and anova analyzes were performed. According to the results; It was determined that there were significant differences between the gender and age of the participants and the factor groups. In this context, the hypotheses H1 and H2 were accepted. To summarize, the gender and age groups of the participants are affected by the behavior of the tourist guides towards the groups. In addition, the averages of the expressions were also examined. According to the average results obtained; expressions with the highest mean; There have been statements such as "I try to focus on the things that make me happy, I try to look at the positive side of things to change my feelings". In addition, the expressions with the lowest average were stated as "I pretend to listen to people even though I don't listen to them, I pretend to share people's sadness even though it seems ridiculous". In line with this result, when the behaviors of tourist guides towards their groups are examined, there are people who focus on the jobs they are happy with, look at the events from a positive window, listen to the tourists and share the sadness of the tourists. Generally, the answers given to the statements were close to "I agree". When the averages of the behavioral expressions are examined, it is seen that they are at a certain level.

When the studies on the behavior of tourist guides towards their groups are examined, it is thought that it will be beneficial for future studies to conduct studies with different sample groups, to carry out research by changing the research method, and to make comparisons between studies. In addition, it is among the recommended behavioral characteristics that emotions are important for tourist guides, providing guidance in a polite manner as required by the profession, and making tourists feel that they are valuable.

Keywords: Behavior of Tourist Guides, Group Behavior, Demographic Features, Tourist Guide Behavior.

Kaynakça

- Al Najdawi, B., Khaleefah, Q., Shatnawi, H. ve Al Momani, E. (2017). Measuring Local Tourists' Perceptions in Petra City as One of Seven Wonders of World. *Journal Of Environmental Management and Tourism*, 8(2), 427-435
- Al-Ta'i, H. (2001). *The Origins Of The Tourism Industry*. Amman: Al Warraq Foundation.
- Altunışık, R. (2008). Anketlerde Veri Kalitesinin İyileştirilmesi İçin Öntest (Pilot Test) Yöntemleri. *Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 02, Haziran, 1-17
- Altunışık, R.; Coşkun, R.; Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2010). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri. (SPSS Uygulamalı)*. Sakarya Yayıncılık.
- Ap, J. ve Wong, K. K. F. (2001). Case Study On Tour Guiding: Professionalism, Issues And Problems. *Tourism Management*, 22(5), 551-563.
- Arıkan, R. (2011). *Araştırma Yöntem ve Teknikleri*. 2.Baskı, Ankara, Nobel Yayınevi.
- Baum, T., Hearn, N. ve Devine, F. (2007). Place, People and Interpretation: Issues of Migrant Labour and Tourism Imagery in Ireland. *Tourism Recreation Research*, 32(3), 39-48.
- Black, R., & Ham, S. (2005). Improving The Quality Of Tour Guiding: Towards A Model For Tour Guide Certification. *Ecotourism*, 4(3), 178-195.
- Büyüköztürk, Ş. (2005). Anket Geliştirme. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(2), 133-151.
- Büyüköztürk, Ş. (2007). Veri Analizi El Kitabı. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Büyüköztürk, Ş. (2012). Örneklem Yöntemleri. <http://w3.balikesir.edu.tr/~msackes/wp/wp-content/uploads/2012/03/BAY-Final-Konulari.pdf> adresinden 11.02.2016 tarihinde alınmıştır.
- Chen, G. ve Starosta, W. (1996). Intercultural Communication Competence: A Synthesis. *Communication Yearbook*, 19, 353-383.
- Cohen, E. (1985). The Tourist Guide: The Origins, Structure And Dynamics Of A Role. *Annals of Tourism Research*, 12(1), 5-29.
- Çetinkaya, M. Y. ve Öter, Z. (2016). Role Of Tour Guides On Tourist Satisfaction Level in Guided Tours And Impact On Re-Visiting Intention: A Research in Istanbul. *EJTHR*, 7(1), 40-54.
- Çokal, Z. (2019). Turist Rehberlerinin Performansına ve Etik Davranışlarına Yönelik Turist Algılarının İncelenmesi. *BAİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2019, Cilt: 19, Sayı: 4/Kış: 1143-1168.
- Çokal, Z. ve Yılmaz, İ. (2020), Turist Rehberlerinin Etik Davranışlarının Destinasyon İmajına Etkisi:Kapadokya Örneği, *Verimlilik Dergisi*, Yıl: 2020, Sayı: 4, T. C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Yayını.
- Dann, G. (1981). Tourist Motivation An Appraisal. *Annals of Tourism Research*, 8(2), 187-219.
- Değirmencioglu, Ö. (2001). Türkiye'de Turizm Rehberliği Eğitimi Üzerine Bir Araştırma. *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*, 12 (Güz), 89-196.
- Dimanche, F. ve Havitz, M. E. (1995). *Consumer Behavior and Tourism. Journal of Travel & Tourism Marketing*, 3(3), 37-57.
- El-Sharkawy, O. K. (2007). Exploring Knowledge And Skills For Tourist Guides: Evidence From Egypt. *Turismos: An International Multidisciplinary Journal Of Tourism*. 2(2), 77-94.
- Geva, A. ve Goldman, A. (1991). Satisfaction Measurement in Guided Tours. *Annals of Tourism Research*, 18(2), 177-185.
- Goeldner, C. R. and Ritchie, J. R. (2002). *Tourism Principles, Practices, and Philosophies*. - 9th Edition.
- Güçlütürk Baran, G. (2019). Turist Rehberliği Mesleğini Seçme Nedenleri. *International of Journal Management and Social Researches*, 6(12), 26-34.
- Güzel, F.Ö. ve Köksal, G. (2019). Sürdürülebilir Turizm Yaklaşımıyla Turist Rehberlerinin Sorumlu Davranışları. İçinde Özlem Köroğlu, Özlem Güzel (Ed.), *Kavramdan Uygulamaya: Turist Rehberliği Mesleği* (ss. 391-409), Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Huang, S., Hsu, C. H. C. ve Chan, A. (2010). Tour Guide Performance and Tourist Satisfaction: A Study Of The Package Tours in Shanghai. *Journal of Hospitality and Tourism Research*, 34(1), 3-33.
- Hui K. T., Wan, D. ve Ho A. (2007). Tourists' Satisfaction, Recommendation and Revisiting Singapore, *Tourism Management*, 28(4), 965-975.
- Karadoğan Doruk, S. (2010). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. İstanbul Üniversitesi.

- Kaya, U. ve Özhan, Ç. (2012). Duygusal Emek ve Tükenmişlik İlişkisi: Turist Rehberleri Üzerine Bir Araştırma. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 3(2), 109-130.
- Köroğlu, Ö. (2013). Turist Rehberlerinin İş Yaşamındaki Rollerini Üzerine Kavramsal Bir Değerlendirme. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16, 91-112.
- Köroğlu, Ö. ve Avcıkurt, C. (2014). Turist Rehberlerinin Motivasyonu İle Performansı Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 39, 45-60.
- Köroğlu, Ö.; Ulusoy Yıldırım, H. ve Balıkoğlu, A. (2020). Kadın Turist Rehberlerinin Mesleki Sorunlarının Belirlenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 31, 26-40.
- Kuzu, A. (2013). *Araştırmaların Planlanması*. Ed, Kurt, A.A. İçinde Bilimse Araştırma Yöntemleri. ss, 19-45. Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Mak, A. H. N., Wong, K. K. F. ve Chang, R. C. Y. (2011). Critical Issues Affecting The Service Quality And Professionalism Of The Tour Guides in Hong Kong And Macau. *Tourism Management*, 32(6), 1442-1452.
- Mossberg, L. L. (1995). Tour Leaders And Their Importance In Charter Tours. *Tourism Management*, 16 (6), 437-445.
- Moutinho, L. (1993). Consumer Behaviour in Tourism. *European Journal of Marketing*, 21(10), 5-44.
- Nettekoven, L. (1979). *Mechanisms of Intercultural Interaction*; In: E. de Kadt (eds.), 'Tourism, Passport to Development?; Oxford University Press New York; 135-145.
- Rabotic, B. (2009). The Creative Role Of Tourist Guiding. *CCSCT*, 2009,1-20.
- Rabotic, B. (2010). *Tourist Guides in Contemporary Tourism*. International Conference On Tourism and Environment. Sarajevo, March, 4 - 5, 2010.
- Roger, W. (2015). Quantitative Research, *Nursing Standard*, 29(31), 44.
- Sandaruwani, R. C. ve Gnanapala, A. C.(2016). The Role Of Tourist Guides And Their Impacts On Sustainable Tourism Development: A Critique On Sri Lanka. *Tourism, Leisure and Global Change*, 3, 3-12.
- Scott A. Cohen, Girish Prayag & Miguel Moital (2014) Consumer Behaviour in Tourism: Concepts, Influences and Opportunities. *Current Issues in Tourism*, 17(10), 872-909.
- Tour Guide: Job Description. (2020). *What do tour guides do?*, <https://targetjobs.co.uk/careers-advice/job-descriptions/279155-tour-guide-job-description>, adresinden 03.12.2020 tarihinde temin edilmiştir.
- Tureb. (2021). *Rehber İstatistikleri*, <http://www.tureb.org.tr/tr/RehberIstatistik>, adresinden 06.07.2021 tarihinde temin edilmiştir.
- Ural, A. ve Kılıç, İ. (2005). *Bilimsel Araştırma Süreci ve SPSS ile Veri Analizi*. Detay Yayıncılık.
- WFTGA. (2020). *What is a Tourist Guide*. <http://www.wftga.org/tourist-guiding/what-tourist-guide>, adresinden 3.12.2020 tarihinde alınmıştır.
- Wong, A. (2001). Satisfaction With Local Tour Guides in Hong Kong. *Pacific Tourism Review*, 5(1), 59-67.
- Xue, L. ve Zhang, Y. (2020). The Effect Of Distance On Tourist Behavior: A Study Based On Social Media Data. *Annals of Tourism Research*, 82, 1-12.
- Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan, S. (2004). *Spss Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Detay Yayıncılık.

The Relationship of Time Management and Academic Procrastination: A Case of University Students

Ayşe Nihan ARIBAŞ*

ABSTRACT

This research was conducted descriptively to determine the relationships between time management and academic procrastination. The sample of the study consists of 425 people. The data were analyzed using the snowball sampling method and Google survey; The Demographic Information Form was collected using the Time Management Scale and the Academic Procrastination Scale. Independent Sample T-Test, ANOVA Test, and Correlation Test were used to evaluate the data. According to the correlation analysis results, a moderate negative correlation was found between time management and academic procrastination. As the academic procrastination levels of students increase, their time management success decreases. The comparisons made determined that the variables of age, mother's approach, father's approach, voluntary coming to the department, family relationships, and friendship relations affect the time management scale scores. Besides, it was determined that the variables of gender, mother's approach, father's approach, age, and family relationships affect the academic procrastination scale scores. As a result, it was determined that demographic variables affect the scores of time management and academic procrastination scales.

Keywords: Time, time management, academic procrastination

Zaman Yönetimi ve Akademik Erteleme İlişkisi: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma

ÖZ

Bu araştırma, zaman yönetimi ile akademik erteleme arasındaki ilişkileri belirlemek amacıyla tanımlayıcı olarak yapılmıştır. Araştırmanın örneklemini 425 kişiden oluşmaktadır. Veriler, kartopu örnekleme yöntemiyle ve Google anket kullanılarak; Demografik Bilgi Formu, Zaman Yönetimi Ölçeği ve Akademik Erteleme Ölçeği kullanılarak toplanmıştır. Verilerin değerlendirilmesinde Bağımsız Örneklem T Testi, ANOVA Testi ve Korelasyon testi kullanılmıştır. Yapılan Korelasyon analizi sonuçlarına göre; zaman yönetimi ve akademik erteleme arasında negatif yönlü orta düzeyde bir ilişki saptanmıştır. Öğrencilerin akademik erteleme düzeyleri arttıkça, zamanı yönetme başarıları azalmaktadır. Yapılan karşılaştırmalarda yaş, anne yaklaşımı, baba yaklaşımı, bölüme isteyerek gelme, aile içi ilişkiler ve arkadaşlık ilişkileri değişkenlerinin zaman yönetimi ölçek puanlarını etkilediği belirlenmiştir. Ayrıca cinsiyet, anne yaklaşımı, baba yaklaşımı, yaş ve aile içi ilişkiler değişkenlerinin akademik erteleme ölçek puanlarını etkilediği saptanmıştır. Sonuç olarak demografik değişkenlerin, zaman yönetimi ve akademik erteleme ölçek puanlarını etkilediği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Zaman, zaman yönetimi, akademik erteleme

1. Introduction

Time Management is a controlled practice process or a specific activity over time for the purpose of performing specified tasks or actions. In short, it is the ability to optimally organize, plan and use time for specific tasks (Dimitrova & Ali-Mncheva, 2018). Students who have their own daily routine and lifestyle, which are necessary to balance academics and extracurricular activities, often live a very busy and stressful life as they attend classes, complete homework and study for exams. Also, the need to create time to do everything at once can be difficult and overwhelming, so this is where effective time management skills need to come to life. Time management is a skill that students must learn, allowing students to design plans ahead of time and prioritize upcoming assignments and activities. Time management allows students to organize and focus better on daily life, with more control over their daily lives. In order for students to have good time management skills, they need to change some harmful habits such as academic procrastination because completing academic assignments on time and not procrastinating increase success. If students are motivated and disciplined, their time management skills will improve over time with practice (Cyril, 2015, s. 39). Time Management is an indispensable output of life, especially the education of university students, who are the employees of the future. Students should be given time management skills. Time management skills are considered very important for students to improve

* Öğr. Gör. Dr., Aksaray Üniversitesi, nihan_dinc85@hotmail.com
Makalenin Gönderim Tarihi: 05.04.2021; Makalenin Kabul Tarihi: 10.06.2021

themselves by reflecting on their education life. Because an individual who can manage his time effectively is superior to others in many ways. Managing time provides individuals with various advantages in many ways. These advantages start with the education life and include the continuation of education life and working life, which is a kind of output.

Procrastination is expressed as a personality trait based on procrastination, a behavioral tendency, or an unreasonable delay (Şirin, 2011). The life of a modern person consists of tasks that must be delivered at certain date intervals. In this case, the individual can plan the effort and time to spend and the resources to be used, but when faced with situations such as the multitude of tasks and excessive workload, he or she may feel the need and desire to postpone the fulfillment of some tasks. Postponement arises from the fact that these tasks are postponed (Saplavska & Jerkunkova, 2018). Academic procrastination is a problem that needs to be solved especially for university students and can be overcome by learning how to use time effectively. Students who do not procrastinate academically can manage their time effectively and have high academic success because they fulfill their responsibilities on time. In this study, it is aimed to examine the relationship between students' time management skills and academic procrastination. In this context, the data obtained from 425 students studying at a state university will be analyzed using statistical techniques and the relationships between these two concepts will be tried to be revealed.

2. Conceptual Framework

2.1. Time Management

Time management is a universal phenomenon. Time management is a process that includes the determination of needs and prioritization of tasks. Many people think that time cannot be controlled by itself. Time is not a material thing that can be efficiently executed rather than used by human nature's flow (Khan et al., 2015, s. 250). In real terms, time management means the process of controlling time, which is practically impossible. Based on this definition, the possible situation is self-management that aims to accomplish more than one job in a limited time (Odumeru, 2013). Time management emerges as a concept that everyone needs, depending on the rapid flow of life today. Especially if students know how to use their time effectively, it will provide them with many advantages in their education life and potential professional life. All activities are determined by the student's ability to achieve the set goals without anxiety, stress, or sense of fulfilling the tasks, and generally, the student is not aware of the correct management of time (Ferrero & Ugidos, 2018: 2). Students should also continue their studies, prepare for academic requirements and exams, and participate in extracurricular activities other than personal activities. Students need to understand time management and the importance of gaining this skill. Moreover, it also helps develop a healthy and versatile personality in a student who has mastered this skill (Nayak, 2018, s. 2000). With time management, individuals will be more efficient in completing their tasks and goals, setting priorities and tasks, and maintaining a balance of flexibility and control over time. Time is simply a resource that cannot be modified, cannot be retrieved when used, and is used entirely at the owner's discretion. Nobody knows the flow of time, but everyone decides how to use it. Time management is self-management with a future-oriented concentration in determining what to do, focusing on how to do activities more efficiently and when the time is right for specific activities (Peng & Kamil, 2017). It is crucial to make long-term and short-term planning in time management. According to Razali et al. (2017), short-term planning encompasses various elements that require short-term planning during the day or week. Time attitudes are inherently more frugal. Long-term planning competence takes a longer view of daily work by tracking actual dates and setting goals with procrastination. These time management behaviors have a precise and straightforward meaning for effective performance (Razali et al., 2017). Researchers believe that time is the primary resource in human life and should be used better because time cannot be balanced with a price because management and time are complementary concepts. After all, planning, organization, guidance, and control underlie our time's effective management by using management process elements. This helps us use our time correctly and achieve our set goals with less time, effort, and cost. (Hila et al., 2017, s. 141). There are various time management approaches that minimize procrastination and interruptions and increase discipline, especially in research activities. These

approaches are; monitoring, goal setting, prioritization, planning, authorization and analysis of time spent (Chase et al., 2013, s. 60).

2.2. Academic Procrastination

Procrastination has been one of the most studied social sciences topics due to its adverse effects on the general population and the student population. A general tendency to postpone academic duties is defined as academic procrastination in the academic environment.

Although procrastination is a common phenomenon and a negative feature, it is difficult to define it as acceptable in the literature. When the definitions of procrastination are compared, it is seen that procrastination consists of actions and behaviors that have a negative effect on the productivity of the individual (Balkıs & Duru, 2009, s.19). Procrastination behavior is examined in three ways as arousal delay, avoidance delay, and decision-making procrastination. Arousal procrastination is when an individual exhibits procrastination behavior for entertainment and tension. In avoidance procrastination, the individual exhibits procrastination behavior for self-protection due to fear. In the deferral of decision making, the individual exhibits procrastination behavior in order to delay his decisions (Eltayeb, 2021, s. 19).

Academic procrastination, which is used in the same sense as student procrastination, is the postponement of tasks and activities related to learning and study for a limited period of time (Steel & Klingsieck, 2016, s. 37). Academic procrastination, defined as academic procrastination by Rothblum et al., (1986), was defined as the experienced anxiety about the tendency to postpone academic tasks. Academic procrastination is a common problem among students, and students have to deal with academic procrastination in almost every stage of education due to its negative consequences, such as academic failure and lower quality welfare (Balkıs & Duru, 2017, s. 108). Academic procrastination behavior, which we can define as a subtype of procrastination behavior, generally includes academic tasks and can be defined as procrastinating academic work for some reasons (Akbay & Gizir, 2010, s. 61). One of those defining academic procrastination is the Chu. According to Chu, active academic procrastination is an adaptive learning method in which people temporarily escape from academic tasks to reduce stress or obtain more resources. The opposite is passive procrastination. In passive procrastination, the individual's intention is not to postpone the academic assignment, but still, the academic task is procrastinated (Fuqiang & Qian, 2018, s. 4).

It is observed that university students exhibit widespread academic procrastination since they have more duties and responsibilities such as preparing for homework, studying, and preparing for exams. When the relevant literature is examined, many studies have been found on university students' academic procrastination. The first stage of these studies consists of studies examining academic procrastination levels (Abu & Saral, 2016).

Ojo (2019) indicated that there are many reasons behind students' academic procrastination behavior. These can be classified as forgetting, not being clear about the desired task, not being allowed in deadlines, presence of distracting factors, fear of failure, overloading and resistance.

2.3. The Relationship Between Time Management and Academic Procrastination

Some of the findings obtained from various studies are similar to the research, and some give different results from the research. Results; The mean scores of the time management sub-dimension of the students did not differ significantly according to the operational status, class, program, parents' educational status (Gayef et al., 2017), female students plan their time management better than male students and (Tektaş & Tektaş, 2010), points out that there is a relationship between students' age and time management skills, but there is no difference in time management in terms of gender, there is a weak relationship between students' time management and their academic achievement, and there is no difference in time management in terms of gender (Razali et al., 2017).

According to Çelik and Odacı (2015), as a result of the research, it was revealed that academic procrastination behavior differs according to gender, grade level, and academic achievement, and it did not differ significantly according to the faculty attended. According to Aydın and Koçak (2016); It has been

revealed that there is a negative, moderate, significant relationship between students' time management skills and academic procrastination behaviors.

3. Method

3.1. Problem, Type and Purpose of the Research

The problem of the research is to examine the relationship between students' time management and academic procrastination. The sub-problem of the research is that to examine whether there is a statistical difference in terms of the time management and academic procrastination statuses depend on demographic variables (age, gender, class, program, graduated high school, coming to the department voluntarily, longest place of residence, family type, family relations, friend relations, mother and father attitude).

In the descriptive study, the relational screening model, which is used to determine the relationship between two variables, was used. In this study, it is aimed to examine the relationship between time management and academic procrastination. For this purpose, the following hypotheses were formed;

H0: There is a relationship between students' academic procrastination and time management.

H1: There is no relationship between students' academic procrastination and time management.

H2: Age reveals statistically significant differences in the perception of time management.

H3: Gender reveals statistically significant differences in the perception of time management.

H4: Voluntary to come to the department reveals statistically significant differences in the perception of time management.

H5: Family relations reveals statistically significant differences in the perception of time management

H6: Friendship relations reveals statistically significant differences in the perception of time management

H7: The mother father approach reveals statistically significant differences in the perception of time management.

H8: The father approach reveals statistically significant differences in the perception of time management.

H9: Age reveals statistically significant differences in the perception of academic procrastination levels.

H10: Gender reveals statistically significant differences in the perception of academic procrastination levels.

H11: The mother approach reveals statistically significant differences in the perception of academic procrastination.

H12: The father approach reveals statistically significant differences in the perception of academic procrastination.

3.2. The Universe and Sample of the Research

This research was conducted as a descriptive study to determine the relationship between time management and academic procrastination, and a relational survey model that determines the relationships between two or more variables was used in the study.

This research was carried out as a descriptive research to determine the relationship between time management and academic procrastination, and the relational survey model, which determines the relationships between two or more variables, was used in the research. The universe of the research, consists of students who studied and graduated from a state university between the dates of the research. The sample of the study consists of 425 people who agreed to participate in the study. Persons who voluntarily participated in the research between February and April 2021, when data were collected and completed the questionnaires and scales, were included.

3.3. Data Collection, Data Collection Tools and Ethical Aspect of the Research

Data; It was collected by online questionnaire method and by using Time Management Scale and Academic Procrastination Behavior Scale.

Time Management Scale (FIS): It is a 16-item scale with three sub-dimensions developed by Britton and Tesser in 1991, and whose validity and Alay and Koçak made reliable in 2002. Each item was scored on a 5-point scale, and a five-point scale consisting of options such as "always, often, sometimes, rarely and never" was used. In the scoring, 5 was given to the last answer, while 1 was given to the answer on the other side (Alay&Koçak, 2002; as cited in Alay &Koçak, 2003: Altuntaş & Kayıhan, 2013).

Time Management Scale Sub-Dimensions:

Time planning subscale: The time planning subscale includes long and short-term planning, and there are 16 questions on the scale, one of which (item 16) is reverse-coded. It is stated that students who get higher scores on this scale use their time better.

Time attitudes subscale: The time attitudes subscale consists of 7 items, 4 of which are straight and 3 (items 2, 6, and 7) with reverse expressions, which include items about what the person is doing about time management. It was stated that students who got high scores from this subscale manage their time well.

Time savers subscale: The time-savers subscale, on the other hand, consists of 4 items related to activities that spend n time negatively, all of which contain reverse expressions. The sum of the scores obtained from these three sections gives the result of ADC.

The maximum score obtained from FIC is 135, and the minimum score is 27 (Alay et al. 2002; Alay et al., 2003; Başak et al., As cited in 2008: Altuntaş & Kayıhan, 2013).

Academic Procrastination Scale (APS): Developed by Çakıcı (2003), the Academic ProcrastinationScale consists of 19 items that include tasks such as studying, preparing for exams, and preparing projects in students' education life. 12 of these items are reverse-coded, and 7 of them are (1, 4, 7, 9, 11, 13, 17) is positive. This scale is graded in Likert type. The expressions in the scale are "not reflecting me at all," "slightly reflecting me," "slightly reflecting me," "mostly reflecting me," "fully reflecting me"; Those who say "it does not reflect me at all" are scored as 1, and those who say "it reflects me completely" are scored as 5 points for an expression that includes academic procrastination. The highest score obtained from the scale is 95, and the lowest score is 19. High scores from the scale indicate that students have high procrastinationbehavior in academic subjects (Çakıcı, 2003).

Written permission was obtained from the Aksaray University Human Research Ethics Committee to conduct the study (Date: 22/02/2021 and number: 2021 / 01-115).

3.4. Data Analysis

Statistical analysis of the data was carried out with the SPSS 24 package program. T-Test and Anova tests were used to test the analyzes because the number of samples was more than 30 and the data were suitable for normal distribution (Tabachnick & Fidel, 2013). On the other hand, Correlation analysis was used to determine the relationship between scale scores. The Time Management Scale's reliability is .825, and the reliability of the Academic Procrastination Scale is .828.

4. Findings

Table 1. Demographic Characteristics of the Participants (n=425)

Demographic Characteristics		Number	Percent (%)
Age	18-20 age	228	%53,6
	21-43 age	197	%46,4
Gender	Female	331	%77,9
	Male	94	%22,1
Program	Associate degree	125	%29,4
	Undergraduate	300	%70,6
Class	1.class	186	%43,8
	2.class	118	%27,8
	3.class	54	%12,7
	4.class	50	%11,8
	Graduate	17	%4,0
Voluntary coming to the department	Yes	324	%76,2
	No	101	%23,8

Graduated high school	Basic high school	42	%9,9
	Anatolian High School	210	%49,4
	Health voc. high school	55	%12,9
	Vocational High School /	118	%27,8
	Imam Hatip High School		
Longest living place	Village/town	87	%20,5
	District	99	%23,3
	Province	239	%56,2
Family type	Nuclear family	332	%78,1
	Extended family	79	%18,6
	Broken family	14	%3,3
Family relationships	Good	281	%66,1
	Middle	134	%31,5
	Bad	10	%2,4
Friend relationships	Good	336	%79,1
	Middle	82	%19,3
	Bad	7	%1,6
Mother approach	Democratic	333	%78,4
	Not democratic	92	%21,6
Father approach	Democratic	318	%74,8
	Not democratic	107	%25,2

91.8% of the participants are between the ages of 18 and 24, 77.9% are women. Besides, 49.4% of the participants are Anatolian high school graduates, 70.6% are studying in undergraduate/graduate programs, and 76.2% have voluntarily attended the department they study. 79.1% of the participants stated that they had good friendship relations and 66.1 % stated that their family relations were good.

Table 2. Time Management and Academic Procrastination Scale Scores of the Participants

Scales and Subscales	Mean \pm SS	Min-Max
Time Management Scale	71,01 \pm 12,69	35-113
Time Planning Sub-Scale	41,18 \pm 10,26	17-75
Time Attitudes Subscale	19,17 \pm 3,64	8-28
Time Spenders Subscale	10,65 \pm 2,99	4-20
Academic Procrastination Scale	62,71 \pm 10,94	28-87

The time management total score average of the participants is 71.08 ± 12.69 . The total mean score of women's time management is 70.64 ± 12.87 , while the mean total score of men's time management is 72.35 ± 11.99 . According to these findings; It was concluded that men are better at time management than women. The mean scores of the time management subscales, respectively; Time planning sub-dimension was 41.18 ± 10.26 , time attitudes sub-dimension was 19.17 ± 3.64 , and time wasting sub-dimension was 10.65 ± 2.99 . The mean scores of the time management subscales, respectively; Time planning sub-dimension was 71.01 ± 12.69 , time attitudes sub-dimension was 19.17 ± 3.64 , and time wasting sub-dimension was 10.65 ± 2.99 . According to these findings, it was concluded that students use time well, manage time moderately well and have moderate time wastage.

The academic procrastination total score average is 62.71 ± 10.94 . The total mean score of academic procrastination of women is 63.69 ± 11.03 and the mean of total score of academic procrastination of men is 59.25 ± 9.91 . According to this finding, the academic procrastination of women is higher than that of men.

Table 3. Relationship Between the Mean Scores of the Scales

Scales and Sub-scales		1	2	3	4	5
1. Time Management Scale	r	1				
	p	-				
2. Time Planning Sub-Scale	r	0,913**	1			
	p	0,000	-			
3. Time Attitudes Sub-Scale	r	0,636**	0,385**	1		
	p	0,000	0,000	-		
4. Time Spenders Subscale	r	0,344**	0,063	0,233**	1	
	p	0,000	0,000	0,000	-	
5. Academic Procrastination Scale	r	-0,597**	-0,491**	-0,386**	-0,419**	1
	p	0,000	0,000	0,000	0,000	-

When the total time management scores of the students are examined, it is seen that they are above the average in time management. As a result of the correlation analysis (Table 3), there is a moderate negative correlation between time management and academic procrastination ($p < 0.05$). Also, there is a negative correlation between academic procrastination and the time management subscale, time planning subscale, time attitudes subscale, and time savers subscale ($p < 0.05$). According to this finding, as the time management inventory score increases, the academic procrastination score decreases, and as the time management score decreases, the academic procrastination score increases.

Table 4. Factors Affecting the Time Management and Academic Procrastination Scale Score Averages of the Participants

Variables		Time Management Scale		Academic Delay Scale	
		X	SS	X	SS
Age	18-24 age	71,44	12,81	62,54	11,02
	25-31 age	67,39	10,13	61,89	8,54
	32-43 age	61,71	10,27	75,28	7,49
	X ^{2*}	6,924		10,030	
	p	0,031		0,007	
Gender	Female	70,64	12,87	63,69	11,03
	Male	72,35	11,99	59,25	9,91
	Z*	-1,517		-4,146	
	P	0,129		0,000	
Program	Associate degree	70,91		63,57	10,87
	Undergraduate / Above	71,06		62,35	10,96
	Z*	-0,273		-0,878	
	P	0,785		0,380	
Class	1.class	70,89	12,53	63,43	10,89
	2.class	71,75	12,57	62,15	11,64
	3.class	71,09	13,89	62,66	11,23
	4.class	71,62	12,23	61,16	9,41
	Postgraduate	65,23	12,46	63,41	10,11
	X ^{2*}	0,703		3,103	
	p	0,872		0,376	
Voluntary coming to the department	Yes	69,98	11,86	63,23	10,87
	No	74,32	14,62	61,04	11,88
	Z*	-2,456		-1,389	
	p	0,014		0,165	
Graduated high school	Basic high school	70,09		63,64	10,69
	Anatolian High School	71,41		62,71	10,73
	Health M. High School	70,10		63,16	11,02
	Vocational High School /	71,06		62,71	11,45
	Imam Hatip High School				
	X ^{2*}	0,651		0,782	
	p	0,885		0,854	
Longest living place	Village / town	70,71	13,05	62,41	11,31
	District	70,77	12,26	64,38	10,24

	Province	71,23	12,78	62,12	11,05
	X ^{2*}	0,241		2,634	
	p	0,887		0,268	
Family Type	Nuclear family	71,15	12,71	62,57	11,02
	Extended family	70,93	12,97	62,89	10,81
	Broken family	68,35	10,89	64,85	10,05
	X ^{2*}	0,409		0,138	
	p	0,815		0,933	
Family relationships	Good	69,60	12,57	63,59	11,16
	Middle	74,02	12,45	60,91	10,31
	Bad	70,50	15,18	62,20	10,84
	X ^{2*}	12,289		7,843	
	p	0,002		0,020	
Friend relationships	Good	69,60	12,50	63,69	11,16
	Middle	74,02	12,45	60,91	10,31
	Bad	70,50	15,18	62,20	10,84
	X ^{2*}	8,759		3,901	
	p	0,013		0,142	
Mother approach	Democratic	69,83	12,25	63,56	10,66
	Not democratic Z*	75,31	13,35	59,63	11,42
	P	-3,539		-2,635	
		0,000		0,008	
Father approach	Democratic	69,95	12,58	63,37	11,13
	Not democratic Z*	74,16	12,52	60,74	10,13
	P	-3,216		-2,706	
		0,001		0,007	

When the Time Management scores were examined (Table 4); It was found that the time management scores were not statistically significant according to the variables of age, gender, program, class, high school from which they graduated, the most extended place of residence and family type ($p > 0.05$). It was found that the time management scores were statistically significant according to the variables of mother's approach, father's approach, voluntary coming to the department, family relations, and friendship relations ($p < 0.05$).

When academic procrastination scores were examined (Table 4), it was found that academic procrastination scores were not statistically significant according to the variables of program, age, family relations voluntary coming to the department, class, high school graduated, most extended place of residence, family type, and friendship relations ($p > 0.05$). It was found that academic procrastination scores were significant according to the variables of gender, mother approach, father approach ($p < 0.05$).

5. Result, Discussion and Suggestions

This research was conducted to examine the relationship between time management and academic procrastination. According to the research results, there is a negative relationship between academic procrastination and time management. Also, according to the findings, as academic procrastination increases, time management decreases and vice versa.

In addition, hypotheses have been developed to reveal whether demographic variables are statistically significant in the context of time management and academic procrastination. According to the result of our study, it is found that; time management scores were statistically significant according to the variables of mother's approach, father's approach, voluntary coming to the department, family relations and friendship relations ($p < 0.05$). Besides, academic procrastination scores were significant according to the variables of gender, mother approach, father approach ($p < 0.05$). According to the findings, H0, H4, H5, H6, H7, H8, H10, H11 and H12 hypotheses were accepted.

Findings from Chanpisut's (2018) study, unlike our research, show that female students plan their time better than male students. According to the findings obtained from the study of Hafner et al. (2014), who divided the students into two groups as assessment and treatment groups, and thus investigated the relationship between time management and academic procrastination; the students in the control group showed procrastination behavior and the students in the evaluation group did not show a snooze

behavior. The study on undergraduate students results conducted by Ocağ & Boyraz (2016) and the study of Shih (2017) on adolescents show that there is a negative relationship between time management and academic procrastination, similar to our research. According to the results of the research, examining academic procrastination and the effective use of time, unlike our study, there were statistically significant differences in the academic procrastination behaviors of the students, but no statistically significant difference was found in the results related to the effective use of time (Košíková et al, 2020).

In another study by Ferdus et al (2015), examining the time management behavior among academic procrastinators, it was concluded that the time spent by university students for academic purposes was inversely proportional to the frequency of their procrastination, and that the time not used for academic purposes was positively associated with procrastination.

Among the findings obtained from various studies, there are some similar and different results presented to our study. Similar to our research, there are many studies in which gender reveals statistically significant differences in the perception of academic procrastination (Ghosh & Roy, 2017; Zarrin et al., 2020; Khan et al. 2014; Özer et al., 2009; Akinsola et al. 2007). In addition, unlike to our research, in the study of Khan et al (2014); it was found that there are statistically significant differences in the perception of academic procrastination with age. Unlike our research, in the study of Bertsch et al. (2017), gender and age reveal statistically significant differences in the perception of time management, and similar to our research, in the study of Hanpisut (2018) and in the study of Khanam et al. (2018), gender did not reveal statistically significant differences with time management. Again, similar to our research, according to the findings obtained from the study of Gayef et al. (2017), the program does not create a statistically significant difference in the perception of time management.

University education, which is the most important and final stage of education life, is considered very important in our country and in the world, as students can effectively use the gains they have obtained during this education until the end of their lives. It is expected that students who know how to plan their time effectively, who do not have problems in using time effectively and who do not exhibit procrastination behavior will maintain this behavior and be more successful in their business life. This issue is considered important for young people who shape the future of countries to act by solving problems and raising awareness.

This research was limited to the students of the health services vocational school and health sciences faculty of a state university. This study was carried out on students from several different universities, and the results can be compared with this research. In addition, similar studies in other sectors can be repeated in different samples. In the study, an application was made only for students studying in the field of health sciences, and it would be useful to compare applications for different occupational groups. In addition, the concepts discussed in the research can be associated with other issues in the field of organizational behavior. In addition, more comprehensive studies can be conducted examining time management and academic procrastination behavior. It is expected that the results of this research will contribute to other researchers who will work on university students.

References

- Abu, K, N ve Saral, G, D. (2016) "The Reasons Of Academic Procrastination Tendencies Of Education Faculty Students", *The Online Journal of New Horizons in Education*, 6(1), 165- 169.
- Akbay, E, S ve Gizir, A, C. (2011) "Cinsiyete Göre Üniversite Öğrencilerinde Akademik Erteleme Davranışı: Akademik Güdülenme, Akademik Özyeterlik ve Akademik Yükleme Stillerinin Rolü", *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 60-78.
- Akinsola, K, M, Tella, A and Tella, A (2007). Correlates of Academic Procrastination and Mathematics Achievement of University Undergraduate Students. *Eurasia Journal of Mathematics, Science & Technology Education*, 3 (4), 364-370.
- Alay, S ve Koçak, S. (2002) "Zaman Yönetimi Anketi: Geçerlik ve Güvenirlik", *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22, 9-13.
- Alay, S ve Koçak, S. (2003). Üniversite Öğrencilerinin Zaman Yönetimleri İle Akademik Başarıları Arasındaki İlişki. *In Theory & Practice*, 35, 326-335.

- Altuntaş, O ve Kayhan, H. (2013) Üniversite Öğrencilerinin Zaman Yönetimi Farkındalıklarının İncelenmesi, *Ergoterapi ve Rehabilitasyon Dergisi*, 1 (2), 47-53.
- Aydın, S, K ve Koçak, S. (2016) Üniversite Öğrencilerinin Zaman Yönetimi Becerileri İle Akademik Erteleme Düzeylerinin İncelenmesi, *Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 2 (3), 17-38.
- Balkıs, M and Duru, E. (2009). Prevalence Of Academic Procrastination Behavior Among Pre-Service Teachers, And Its Relationship With Demographics And Individual Preferences. *Eğitimde Kuram ve Uygulama, Journal Of Theory And Practice In Education*, 5 (1), 18-32.
- Balkıs, M ve Duru, E. (2017) “Gender Differences in the Relationship between Academic Procrastination, Satisfaction with Academic Life and Academic Performance”, *Electronic Journal of Research in Educational Psychology*, 15(1), 105-125.
- Bertsch, A, Ondracek, J, Saeed, M, Stone, C, Erickson, K, Opdahl, K, Fitterer, J, D and Magana, S. (2017). Free Time Management Of University Students In The Usa. *GE- International Journal Of Management Research*, 5 (8), 63-91.
- Britton, B, K And Tesser, A. (1991). Effects Of Time-Management Practices On College Grades. *Journal Of Educational Psychology*, 83(3), 405-410.
- Chase, D, J, Topp, R, Smith, E, C, Cohen, Z, M, Fahrenwald, N, Zerwic, J, J, Benefield, E, L, Anderson, M, C and Conn, S, V (2013). Time Management Strategies for Research Productivity. *Western Journal of Nursing Research*, 35 (2), 155-176.
- Chanpisut, A. (2018). Time Management Capabilities of Undergraduate Students at a Private Thai University. *Catalyst*, 18, 77-87.
- Cyril, V, A. (2014). Time Management And Academic Achievement Of Higher Secondary Students. *İ-Manager's Journal on School Educational Technology*, 10 (3), 38-43.
- Çakıcı, Ç, D. (2003) “Lise Ve Üniversite Öğrencilerinde Genel Erteleme Ve Akademik Erteleme Davranışının İncelenmesi”. *Yüksek Lisans Tezi*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Çelik, B, Ç ve Odacı, H. (2015) “Akademik Erteleme Davranışının Bazı Kişisel ve Psikolojik Değişkenlere Göre Açıklanması”, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30(3), 31-47.
- Dimitrova, V and Ali-Mancheva, O (2018). Planning And Time Management. *International Conference Knowledge-Based Organization*, 24 (1), 283-288.
- Eltayeb, F. (2021). Mindfulness and Its Relation to Academic Procrastination among University Students. *Universal Journal of Educational Research*, 9 (5), 917-927.
- Ferdus, Z, Kabir, T and Akter, S. (2015). Time Management Behavior among Academic Procrastinators in Bangladesh: A Study on Undergraduate Students of Different Private Universities. *Journal of Business and Technology (Dbaka)*, 10(2), 37-56.
- Ferrero, M, A and Ugidos, A. (2018) “Time management: skills to learn and put into practice”, *Education + Training © Emerald Publishing Limited*, 1-16.
- Fuqiang, Z and Qian, L., (2018) “Academic Stress, Academic Procrastination, And Academic Performance: A Moderated Dual-Mediation Model, *RISUS - Journal on Innovation and Sustainability*, 9,(2), 38-46.
- Gayef, A, Tapan, B ve Sur, H. (2017) “Relationship Between Time Management Skill and Academic Achievement of The Students in Vocational School of Health Services”, *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 20(2), 247-257.
- Ghosh, R and Roy, S. (2017). Relating Multidimensional Perfectionism And Academic Procrastination Among Indian University Students Is There Any Gender Divide?. *Gender in Management: An International Journal*, 32(8), 518-534.
- Häfner, A, Oberst, V and Stock, A. (2014). Avoiding Procrastination Through Time Management: An Experimental Intervention Study. *Educational Studies*, 40(3), 352-360.
- Hila, A, A, Shobaki, A, M, Naser, A, S. ve Amuna, A, Y.,(2017) “The Reality of the Effectiveness of Time Management from the Perspective of the Employees of the Beauty Clinic of Dentistry”, *International Journal of Engineering and Information Systems (IJEAIS)*, 1(6), 137-156.
- Khan, J, M, Arif, H, Noor, S, S and Muneer, S. (2014). Academic Procrastination among Male and Female University and College Students. *FWU Journal of Social Sciences*, 8(2), 65- 70.

Khan, S, M and Nasrullah, S. (2015) “The Impact of Time Management on the Students’ Academic Achievements, Journal of Literature, Languages, and Linguistics An International”, *Peer-reviewed Journal*, 11, 65-71.

Khanam, N, Sahu, T, Rao, V, E, Kar, K, S And Quazi, Z, S. (2017). A Study On University Student’s Time Management And Academic Achievement. *International Journal Of Community Medicine And Public Health*, 4(12), 4761-4765.

Košíková, M, Loumová, V, Kovařová, J, Vašaničová, P, Bondarenko, M, V. (2020). A Cross-Culture Study of Academic Procrastination and Using Effective Time Management. *Periodica Polytechnica Social and Management Sciences*, 28 (2), 121-128.

Nayak, G, S. (2018) “Time Management in Nursing –Hour of need”, *International Journal of Caring Sciences*, 11(3), 1-4.

Ocak, G. ve Boyraz, S. (2016) “Examination of the Relation between Academic Procrastination and Time Management Skills of Undergraduate Students in Terms of Some Variables”, *Journal of Education and Training Studies*, 4(5), 76-84.

Odumeru, A, J. (2013). Effective Time Management. *Singaporean Journal Of Business Economics, And Management Studies*, 2(1), 9-17.

Ojo, A, A. (2019). The Impact Of Procrastination On Students Academic Performance In Secondary Schools. *International Journal Of Sociology And Anthropology Research*, 5(1), 17-22.

Özer, U, B, Demir, A and Ferrari, R, J. (2009). Exploring Academic Procrastination Among Turkish Students: Possible Gender Differences in Prevalence and Reasons, *The Journal of Social Psychology*, 149(2), 241-257.

Peng, Z, T ve Kamil, M, B, A. (2017) “Time Management, Procrastination And Prioritization: A Framework For Service Based Learning Module”, *e-Academia Journal*, (<http://journale-academiauitmt.uitm.edu.my/v2/index.php/home.html>), 6(2), 60-70.

Razali, M, A, N, S, Rusiman, S, M, Gan, W, S ve Arbin, N. (2017) “The Impact of Time Management on Students’ Academic Achievement”, *IOP Conf. Series: Journal of Physics: Conf. Series*, 995, 1-7.

Saplavska, J and Jerkunkova, A. (2018). Academic Procrastination And Anxiety Among Students. *Engineering For Rural Development*, 23, 1192-1197.

Shih, S, S. (2017). Factors Related To Taiwanese Adolescents' Academic Procrastination, Time Management, And Perfectionism, *The Journal Of Educational Research*, 110(4), 415- 424.

Steel, P and Klingsieck, B, K. (2016). Academic Procrastination: Psychological Antecedents Revisited. *Australian Psychologist*, 51, 36-46.

Şirin, F, Ö. (2011). Academic Procrastination Among Undergraduates Attending School Of Physical Education And Sports: Role Of General Procrastination, Academic Motivation And Academic Self-Efficacy. *Educational Research And Reviews*, 6(5), 447-455.

Tabachnick, B, G and Fidel, L, S. (2013). *Using Multivariate Statistics (Sixth Edition)*. Boston: Pearson Education, Inc.

Tektaş, M ve Tektaş, N. (2010). “Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Zaman Yönetimi ve Akademik Başarıları Arasındaki İlişki”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23, 221-229.

Zarrin, A, S, Gracia, E and Paixão, P, M. (2020). Prediction of Academic Procrastination by Fear of Failure and Self-Regulation. *Educational Sciences: Theory&Practice*, 20(3), 34-43.

What is Happening to Used Car Prices in Turkey? Evidence From Hedonic Price Model (Hpm)

Mustafa KOÇ*
Nurcan KOSTAK**

ABSTRACT

With the Covid 19 pandemic, many sectors on a global scale have been affected by this situation. In Turkey, automobile industry faced with high price volatilities and used car prices increased drastically, indeed, they surged brand new ones. Thus, the purpose of this study is examining the used car prices on two different time May 2020 and Mar 2021 by Hedonic Price Model (HPM). For this purpose, cross-sectional linear regression method is applied to price and hedonic characteristics of Renault Megane and Volkswagen Passat as two of top 10 most sold car model in 2020 in Turkey. Equipment, year, mileage, transmission, fuel, color and location of the seller variables were applied to determine the effect on the price of the used car. On both dates 2018-2019-2020 model year cars are used for comparison purposes. According to test results the equipment, year, mileage, transmission and fuel variables and constant term for each model are statistically significant. The color variables and variables represent the location of the seller are less successful in explanation.

Keywords: used car prices, price fluctuation, hedonic price model, automobile industry, Turkey

Türkiye'de İkinci El Araç Fiyatlarına Ne Oluyor? Hedonik Fiyat Modeli (Hpm) Üzerinden Bulgular

ÖZ

Covid 19 pandemisiyle birlikte küresel çapta pek çok sektör bu durumdan etkilenmiştir. Türkiye'de otomobil sektörü ise yüksek fiyat dalgalanmalarının yaşandığı ve ikinci el araç fiyatlarının önemli ölçüde yükseliş gösterdiği hatta sıfır araç fiyatlarının önüne geçtiği tespit edilmiştir. Bu sebeple bu çalışmanın amacı, Hedonik Fiyat Modeli (HPM) ile Mayıs 2020 ve Mart 2021 olmak üzere iki farklı zaman diliminde ikinci el araba fiyatlarını incelemektir. Bu amaçla, 2020 yılında Türkiye'de en çok satılan ilk 10 otomobil modelinden ikisi olan Renault Megane ve Volkswagen Passat'ın fiyatları ve hedonik özelliklerine kesitsel doğrusal regresyon yöntemi uygulanmıştır. İkinci el arabanın fiyatı üzerindeki etkiyi belirlemek için donanım, yıl, kilometre, şanzıman, yakıt, renk ve satıcının konumu değişkenleri kullanılmıştır. Karşılaştırma yapabilmek adına her iki tarihte de 2018-2019-2020 model yılı arabalar kullanılmıştır. Test sonuçlarına göre her bir model için donanım, yıl, kilometre, şanzıman, yakıt değişkenleri ve sabit terim istatistiksel olarak anlamlıdır. Renk değişkenleri ve satıcının konumunu gösteren değişkenler araç fiyatlarını açıklamada daha az başarılıdır.

Anahtar Kelimeler: ikinci el araba fiyatları, fiyat dalgalanması, hedonik fiyat modeli, otomobil sektörü, Türkiye

1. Introduction

Covid-19 pandemic first occurred in the first months of 2020 and first detected on March 11, 2020 in Turkey. Same day World Health Organization also stated the Covid-19 virus as pandemic (World Health Organization, 2020). After this occurrence, our daily life and habits have changed drastically. Governmental actions and precautions manipulated our daily routines. After several months we have tried to back to our daily life due to economic issues on the first days of June 2020.

Health is not the only industry affected by the Covid-19, pandemic has also affected tourism (Gössling, Scott, & Hall, 2020), information technology (Park, Choi, & Ko, 2020), and automobile industry (Barrero, Bloom, & Davis, 2020). For example, people did not want to utilize the public transportation rather they preferred private cars after occurrence of Covid-19 (Bexter, 2020). In Turkey, vending used cars or brand-new ones have continued during pandemic period in a different manner we used to do. For example, a step of visual inspection of a car cannot be managed during the curfew period. But people wanted to sell or buy a car under these circumstances. Thus, several other methods have arisen such as virtual inspection (like visual inspection via several video call applications) or arranging appraisal firms you decided to inspect the candidate car brought by the seller. These several methods occurred during the pandemic in order to maintain the trust between the buyer and seller to realize the vending process.

* Res. Asst. Ph.D., Sakarya University, mustafakoc@sakarya.edu.tr

** Res. Asst. Ph.D., Sakarya University, nsimsek@sakarya.edu.tr

Makalenin Gönderim Tarihi: 05.04.2021; Makalenin Kabul Tarihi: 10.10.2021

Besides used cars, there are several issues with brand new ones. As mentioned above, in Turkey demand for the new cars decreased for the first half of 2019, thus brands did not foresee the increasing demand for new cars in the last quarter of 2019 (Philkotse, 2019). Thus, used car prices increased above new ones due to the lack of supply in the first months of 2020. However, after several months after March like sometime after May 2020, brands brought new cars which are expected to decrease the used car prices by increasing competition in the car industry (Lambin, 1970). The used car prices have never decreased, though. The reason behind this showed up as manipulation conducted by used car vendors. From their point of view, they bought used cars for a certain price during the pandemic and did not want to face the loss. Thus, they have pre-purchased all the newly brought cars before anybody and put them into their vending stores with relatively higher prices. When you have gone to branches of brands to purchase a new car, you would leave with empty hands since all cars had already been sold. This behavior can be called 'sly as a fox' (or profiteering as the most known) which is the most common issue among both buyer and seller (Wang and Zhang, 2008).

The expectation of abnormal return and misdemeanor among people has vital effects on the process of vending cars. First, it is harmful to trust in the vending process which will eventually negatively affect society. Governmental regulations about these issues are usually belated and manipulators have already produced different covetous methods. Second, it has negative effects on the economy. There are literally enormous tax losses due to not monitoring the process and abnormal returns (Branch, 1977). The competition in the used car industry has also been manipulated and the price of a car cannot be determined under a free-market economy (Friedman, 2007).

Besides both new and used car prices are increasing in Turkey, there are several other situations in the prices in different countries. For instance, on the one hand car prices decreased and car industry stalled in USA during the pandemic (Szczeny, 2020); on the other hand, the car prices surged in Australia due to increasing demand for private transportation (Bexter, 2020). According to Statista (2020), the average price of passenger cars in Turkey in 2019 was 30,309 (euros) which was 25% higher than the EU-13 countries and had almost same average with EU-28 countries. However, gross domestic product per capita was 34,913 US\$ and 9,126 US\$ in European Union and Turkey, respectively (The World Bank, 2020).. The significantly higher price for passenger car according to average income of a citizen in Turkey compared to European countries brought us to investigate this issue.

Thus, this study will examine the possible reasons behind the unexpected increase in the used-car prices in Turkey during a pandemic crisis. The used car industry, its components & and functions, and issues related to this industry will be addressed in the scope of this study. The price movements of used cars will be investigated with Hedonic Price Model (HPM) which assumes the price is manipulated only by internal factors such as quality or equipment of the car. The evaluation and comments will be given specifically to Turkey.

2. What is happening to car prices in Turkey?

Nowadays, abnormal events are occurring in the prices of used cars in Turkey. The major observation is that used car prices have become higher than the brand-new ones and the second one is an enormous increase in used car prices in the last few years. Though this event seems absurd, there are significant factors affecting the used car prices. One is the supply of brand-new cars. There was a shortage in the supply of new cars in the first months of 2020. The reason behind this issue is stemming from the excessive demand in the second half of 2019. Suppliers didn't foresee the increased demand in the last quarter of 2019 to be prepared for the first quarter of 2020. This explains one side of why used car prices are higher than the new ones. The second reason is the drastic increase in used car prices due to an increase in the prices of brand-new ones.

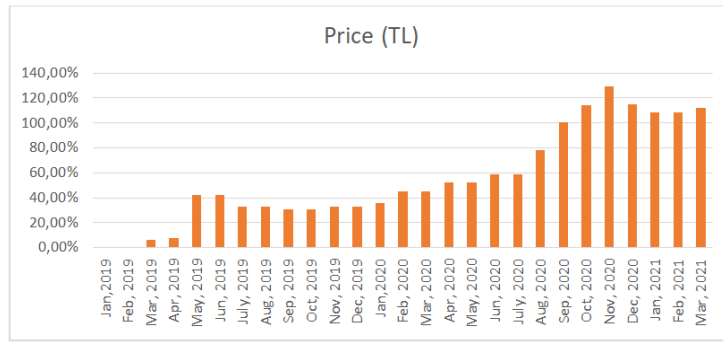

Figure 1. Historical Prices of Specific Model of Brand X (TL)

Source: Otokokpit (2020). <https://www.otokokpit.com/volkswagen-kasim-2019-fiyat-listesi-aciklandi/>

Note: Values in the chart are calculated as the percentage change by the base month of Jan 2019. The monthly price values are retrieved from the above online resource, then graphed through the excel. The above link represents the one specific monthly price data.

The Figure 1 shows the purchasing prices of a specific model of Brand X which are the real numbers. The values at the graph are the percentage change of monthly sale price based on January 2019. This simply means that if the purchasing price of the car is 1,000 \$ on January 2019, then the price will be 2,200 \$ in March 2021 (since the graph value of March 2021 is 110%). The enormous increase in April 2019 and September 2020 can also be visible without any explanation. There used to be a discount on the Special Consumption Tax on the cars and it has ended on June 30th, 2019. The increase in the prices in May 2019 shows the increase in the list price of the car made by the brand, not the purchasing price of a customer. Furthermore, the Special Consumption Tax rate is increased on September 1st, 2020. The meaning of special consumption tax and its effects on the purchasing price of a car will be discussed later.

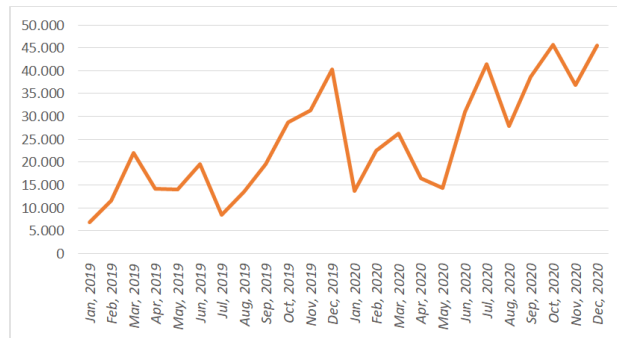

Figure.2 Automobile Sales in Turkey

Source: Automotive Distributors' Association (2020)

Note: Values in the figure are the real number of sales for each month.

The Figure 2 shows the number of automobile sales from January 2019 to December 2020 in Turkey. There is a visible fluctuation in the sales line and sales have the pike point in December 2019, July, October, and December 2020 during this period. The Covid-19 pandemic has first occurred in Turkey in March 2020 and the decrease of brand-new car sales at that time can be seen from the graph as well.

The third reason is that unlike many European countries, purchasing a car is a kind of financial investment for Turkish citizens, though this behavior did not exist in the 2000s. The drastic increase in car prices in Turkey has occurred mainly for the last decade.

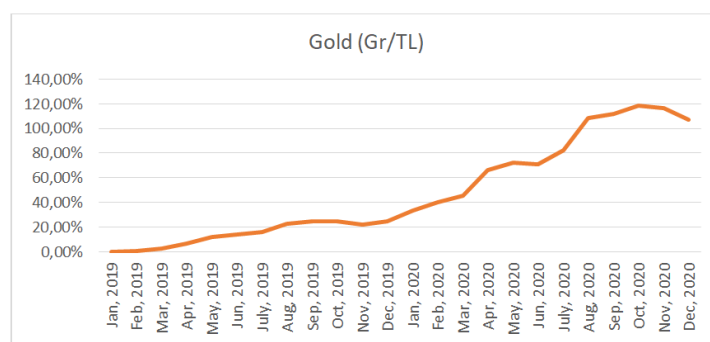

Figure.3 Prices of Gold between Jan 2019 to Dec 2020

Source: Bloomberg HT. (2020). <https://www.bloomberght.com/altin>

Note: Values in the graph are calculated as the percentage change by the base month of Jan 2019.

The above graph shows the prices of gold (grams) in TL (Turkish Lira) from January 2019 to December 2020. The values at the graph are the percentage change calculated by the base month of January 2019. As seen on the graph, after January 2020, there is an extraordinary increase in the gold prices that it has almost doubled its initial purchasing price.

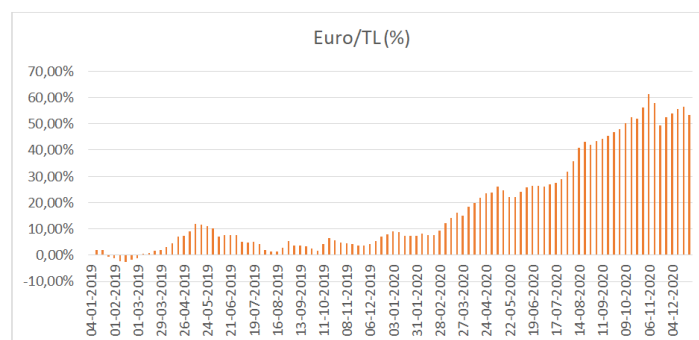

Figure.4 Euro/TL Currency Change (%)

Source: Central Bank of The Republic of Turkey (2020)

https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket/#collapse_2

Note: Values in the graph are weekly data and calculated as the percentage change by the base value of first week of Jan 2019.

3. Used Car Industry in Turkey

Like gold, the Euro currency has also increased its value during January 2019- December 2020 period. The values in Figure 4 are the percentage change of the currency calculated by the base value of the first week of January 2019. The Turkish Lira has inflated against Euro currency after the first occurrence of the Covid-19 case in Turkey. The general attitude during the high inflation period is just leaving the local currency which means in this case foreign currency or gold. Both gold and Euro showed an excessive increase in value during the pandemic. Thus, the simple and easiest hypothesis comes forth that people who possess such kind of values have increased their wealth and who do not has become poorer. In this case, the increase in wealth is also not stemming from any production or working. Thus, herd psychology obviously produced 'overvalue behavior' about anything in their inventory. The overvalue behavior means the valuation of any item in your possession above its actual selling price. This behavior did not occur on real estates, because people tend to prefer more liquid assets during the uncertainty periods (Lucas and Stokey, 2011). So, the price movements of used car prices can simply rely on this issue.

Before going deeper into the price movements of the used car industry in Turkey, let us have a look at the general framework of the used car industry.

There are two major participants in the process of vending cars: Buyers and Sellers. In a high inflation environment, sellers will not be able to replace their cars with the same amount of money. That briefly means you will not buy how much you sell. From a buyer's perspective, there are two different situations:

the financial capability to buy with its own capital or using external sources. If the buyer would buy with its capital means it will only face the chance cost of a possible investment. If it uses external financial sources, it will deal with the interest burden of that process.

To understand the price movements in the used car industry in Turkey, one must understand the psychology of its every component (buyers, sellers, appraisal firms, and government). Thus, every single detail in vending used cars in Turkey gains its importance due to this reason.

4. Prices of Used and Brand-New Cars in Turkey

Before going through used car prices, we have to closely look at the new car prices in Turkey. The price of a new car consists of 'the base price (manufacturer's price)', 'special consumption tax', 'value-added tax', 'motor vehicles tax', 'official fees for traffic - registration and license procedures' and 'service fees for traffic - registration and license procedures'.

The base price (which is also the import price) reflects how much the manufacturer of the car will gain after the purchasing process. It is obviously decided by the manufacturer.

The special consumption tax is a percentage of the base price which is in the control of the Ministry of Finance. The percentage of these tax changes according to the base price. It has the most effect on the final price of a car and has quite an interesting history for the last 3 years.

The value-added tax is a percentage of the sum of the base price and the special consumption tax and is 18% for all cars (In here, as you notice we are calculating tax of tax.).

The motor vehicle tax is a semi-annual payment as long as you keep the car in your possession, and obviously, you are paying the current semi year motor vehicle tax during the purchasing process. The amount of the motor vehicle tax is highly related to the model year and the engine volume of the car. It is decided by the Ministry of Finance, generally increased by 25% annually and collected in two equal payments (the first one in January, the second one in July).

Official fees for traffic - registration and license procedures are the payments for the official papers of the car as indicated in the name and paid the authorities. It is also decided by the Ministry of Finance and fixed for all cars.

Service fees for traffic - registration and license procedures are the payments for the one who is managing your traffic - registration and license procedures instead of you. It is given to the seller firm (the branch of the brand) and the amount of this fee is decided by the seller.

So, these six components are creating the purchasing price of a brand-new car. At this point, it will be better to follow these stages on a real-life example which is shown in Table 1 (derived from one specific brand webpage from April 2020 prices) (As indicated previously, special consumption tax on brand new cars has been changed during our research. Thus, both April 2020 and September 2020 car prices of a specific brand are shown in Table 1 for comparison):

Table 1. Components of Purchasing Price of a Brand-New Car in Turkey

Item		April 2020		September 2020	
		Amount (TL)	Amount (EUR)*	Amount (TL)	Amount (EUR)**
I	Base Price	143,880.78	19,107.67	168,195.36	18,855.98
II	Special Consumption Tax ¹ (60% x I in April 2020 / 80% x in Sep 2020)	86,328.47	11,464.60	134,556.28	15,084.78
III	Value-Added Tax (VAT) (18% x (I+II))	41,437.66	5,503.01	54,495.29	6,109.34
IV	Motor Vehicles Tax (semi-annual)	1,007.00	133.73	1,007.00	112.89
V	Official Fees For Traffic - Registration And License Procedures	313.65	41.65	313.65	35.16
VI	Service Fees For Traffic - Registration And License Procedures	332.44	44.15	332.44	37.27
Purchasing Price (1+2+3+4+5+6)		273,300.00	36,294.82	358,900.00	40,235.43

Note: It is the table regarding the rates determined in the Official Gazette published on August 30, 2020. The car given its price on the table has a 1.5 L engine and it is the 2020 model. Since its base price is above 120,000 TL and it has a 1.5 L engine, the special consumption tax rate for this specific car was 60% of the base price. According to the special consumption tax rate adjustments its tax rate has become 80% of the base price.

* These calculations have been made using the exchange rate of EURO/TL which is 7.53 on April 30, 2020, and 8.92 on September 21, 2020. Source: <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/EN/TCMB+EN/Main+Menu/Statistics/Exchange+Rates>

1

Calculation Special Consumption Tax and Value-Added Tax For 2020 Model Brand-New Automobiles				
	Cylinder Volume	Sale Price (Without Tax)	Special Consumption Tax	Value-added tax
In April 2020	Less than 1600 cm ³	Up to 70.000 TL	%45	%18
	Less than 1600 cm ³	Between 70.000 TL and 120.000 TL	%50	%18
	Less than 1600 cm ³	Above 120.000 TL	%60	%18
	1600 cm ³ < 2000 cm ³	Up to 170.000 TL	%100	%18
	1600 cm ³ < 2000 cm	Above 170.000 TL	%110	%18
	Greater than > 2000 cm ³	Unlimited	%160	%18
In September 2020	Less than 1600 cm ³	Up to 85.000 TL	%45	%18
	Less than 1600 cm ³	Between 85.000 TL and 130.000 TL	%50	%18
	Less than 1600 cm ³	Above 130.000 TL	%80	%18
	1600 cm ³ < 2000 cm ³	Up to 170.000 TL	%130	%18
	1600 cm ³ < 2000 cm	Above 170.000 TL	%150	%18
	Greater than > 2000 cm ³	Unlimited	%220	%18

In April 2020, the price of the car was 273,300.00 TL which was 36,294.82 EUR according to the exchange rate on April 30, 2020 (EURO/TL=7.53). The price has increased to 358,900.00 TL which has become 40,235.43 EUR according to the exchange rate on September 21, 2020 (EURO/TL=8.92). This clearly shows that the purchasing price has increased by 31% in TL, 10% in EUR. The amount of increase in car prices goes to the government as tax. Furthermore, the manufacturer price has increased from 143,880.78 TL to 168,195.36 TL, but it decreased from 19,107.67 EUR to 18,855.98 EUR when converted into EURO currency. This means that there are a 16% increase in income for the manufacturer for Turkish Lira and -1,3% income loss for Euro currency. Briefly, according to the Turkish Lira, all components of a car price have increased after-tax adjustments for a Turkish citizen. However, according to the Euro currency, the manufacturer price has decreased while the purchasing price was increasing. For comparison, the most vital observation is that the brand-new car prices of the specific model of the one

brand on two different countries are investigated that in Turkey the price of that specific car is 58,778.03 Euro while it is 40,490 Euro in manufacturer's country. Besides the currency transformation or ignoring the purchasing power of an individual which means that minimum wage on that country is 9.35 Euro per hour (Reuters, 2020) while it is 10.22 TL (1.14 Euro) per hour in Turkey (calculated by the 225 hours per one month), the price of this specific car is significantly higher than the car in where it is manufactured.

According to the purchasing price of the car, 48% of the purchasing price of a brand-new car is briefly a tax burden for a buyer. The manufacturer of the car only gains 52% for each sold car. After a special consumption tax adjustment in September 2020, the tax burden for that specific car has increased to 53%. Clearly, the manufacturer share for each sold car has decreased from 52% to 47%. For another example, let us look at two different cars of the same brand with two different engine types. And to evaluate these two cars assume they have both the same base price as in the previous example (in reality obviously they will have different base prices.)

Table 2. The comparison of purchasing price of the cars with same base price but different engine volumes.

	Item	Amount (2.0L) TL	Amount (3.0 L) TL	Amount (2.0L) EUR*	Amount (3.0L) EUR*
Before Special Consumption Tax Rate Adjustment ¹	I Base Price	143,880.78	143,880.78	19,107.67	19,107.67
	II Special Consumption Tax (100% x I for 2.0L) (160% x I for 3.0L)	143,880.78	230,209.24	19,107.67	30,572.28
	III Value-Added Tax (VAT) (18% x (I+II))	51,797.08	67,336.20	6,878.76	8,942.39
	IV Motor Vehicles Tax (semi-annual)	5,603.00	10,741.00	744.09	1,426.43
	V Official Fees For Traffic - Registration And License Procedures	313.65	313.65	41.65	41.65
	VI Service Fees For Traffic - Registration And License Procedures	332.44	332.44	44.15	44.15
	Purchasing Price (1+2+3+4+5+6)	345,807.73	452,813.31	45,924.00	60,134.57

	After Special Consumption Tax Rate Adjustment ²				
After Special Consumption Tax Rate Adjustment ²	I Base Price	143,880.78	143,880.78	19,107.67	19,107.67
	II Special Consumption Tax (130% x I for 2.0L) (220% x I for 3.0L)	187,045.01	316,537.72	24,839.98	42,036.88
	III Value-Added Tax (VAT) (18% x (I+II))	59,566.64	82,875.33	7,910.58	11,006.02
	IV Motor Vehicles Tax (semi-annual)	5,603.00	10,741.00	744.09	1,426.43
	V Official Fees For Traffic - Registration And License Procedures	313.65	313.65	41.65	41.65
	VI Service Fees For Traffic - Registration And License Procedures	332.44	332.44	44.15	44.15
	Purchasing Price (1+2+3+4+5+6)	396,741.53	554,680.92	52,688.12	73,662.80

Note: The cars given its imaginary prices on the table have 2.0 L and 3.0 L and have both the same base prices (assumably).

¹The Special Consumption Tax rate is 100% for 2.0 L and 160% for 3.0 L as announced by the authorities in April 2020.

²The Special Consumption Tax rate is 130% for 2.0 L and 220% for 3.0 L as announced by the authorities in September 2020.

Motor Vehicles Tax is depending on several things, but it is calculated according to parameters in the official announcement of tax calculations as if these are the real-life example of cars.

* These calculations have been made using the exchange rate of EURO/TL which is 7.53 on April 30, 2020. Source: <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/EN/TCMB+EN/Main+Menu/Statistics/Exchange+Rates>

According to the Table 2, for the car with a 2.0 L engine, the total tax burden for a buyer was 59% in April 2020 which means the manufacturer of a car gains only 41% of the purchasing price. Then, the tax burden has become %63 in September 2020 if we assume car manufacturing price remained the same and manufacturers share has decreased to 37%. For the car with a 3.0 L engine, the total tax burden for a buyer was 68% in April 2020 which means the manufacturer of a car gains only 31% of the purchasing price. Then, the tax burden has become %73 in September 2020 if we assume car manufacturing price remained the same and manufacturers share has decreased to 27%. This tragic scene can be summarized that in September 2020 if one Turkish citizen wants to purchase a brand-new car with a 3.0 L engine, 27% of the price goes to the producer of the car and 73% goes to the government as tax. For each sold car, the government gains almost triple income compared to the manufacturer.

In order to clarify the situation, one can observe the price changes in the Euro currency. If we assume the manufacturer price of the car remain the same for each tax calculations (in this example manufacturer price is 19,107.67 EUR), one must pay 36,294.82 EUR for 1.6 L engine (can be seen on previous calculations), 52,688.12 EUR for 2.0 L engine, 73,662.80 EUR for 3.0 L engine in September 2020.

At this point, one can ask, 'why there are different rates of special consumption and motor vehicles tax calculations for different cars?'. Understanding this question will give us to enlighten the psychology of the government. In all economies of countries, the tax return is the major source of income. The special consumption tax entered into force on June 12, 2002, with the Law No. 4760 of the interests within the scope of the European Union harmonization process. The law covers luxury goods (white goods, jewelry, fur, automobile, etc.), substances harmful to human health (tobacco, alcohol, etc.) and environmentally harmful goods (fuel oil and oil derivatives, etc.). This tax arises from imported goods or when a product is delivered to its first buyer (Özel Tüketim Vergisi Kanunu, 2002)¹. The 85.9% of the central budget revenues in Turkey is tax revenues (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2020a). Moreover, the share of Special Consumption Tax in the budget income is 18.5%. This ratio means an income of 162.6 billion TL. (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2020b).

5. Literature Review on HPM

In last decade, it is seen that the Hedonic Regression Model is generally studied on price changes in the housing sector (Herath and Maier, 2010; Hülagü, Kızılkaya, Özbekler ve Tunar; 2016; Hill and Syed, 2016; Le, Cho and Kim, 2016; de Oliveira Santos, 2016). In these studies, it is understood that the characteristics of the settlements of the houses are relatively more investigated as price or rent determinants. There are also a few studies on the wine sector: (Herath and Maier, 2010; Cavallo, Caracciolo, Cicia, Giudice, 2017; Rebelo, Gomes, Gonçalves and Caldas, 2018; Hu and Baldin, 2018). In the wine sector, it was concluded that the development of distribution channels and the country of origin are important. Another sector where the hedonic model is applied is the automotive sector. Until 2000's automotive sector research focused on quality and fuel efficiency. After 2000's mileage had greater value than other internal characteristics.

Atkinson and Halvorsen (1984) applied a hedonic model to estimate the effects of gasoline price on automobile wear and fuel efficiency demand. The results show that the car has improved its specification in response to increases in gasoline price, which in turn significantly increases fuel efficiency.

Shiratsuka (1995), examined the variation of price changes in automobiles according to quality with a hedonic model. They found that quality-related price changes for different car models differ across segments and styles.

Berry, Kortum and Pakes (1996), focused on how economic variables and regulatory changes affect production costs and product characteristics in the automobile industry. They examined the impact of regulatory changes and gas price changes on automobile production costs and technological change. They

¹ Revision are being made in this law due to the requirements. The last revision was made on 30 August 2020.

stated that the increases in gas prices led to technological change and that new car models increased the fuel efficiency.

Reis and Silva (2006) examined the effects of the quality change in new passenger cars in Portugal on the price index with a hedonic regression model for the years 1997-2001. Research findings revealed that the changes in the quality of new cars sold in Portugal during the period in question caused an annual average price increase of 4.8%.

Pariete, Caemmerer and Baltas (2015) examined the effect levels on price differences in automobiles according to engine power, age, mileage, fuel type with a hedonic model. As a result of the analysis, it was determined that deviations from the expected average annual mileage affect the purchase of cars. It has been stated that the annual mileage may be a suitable criterion to measure the reliability of the automobile.

Mulalic and Rouwendal (2015) stated that the willingness of the automobile to pay per kilometer can be interpreted as a parameter of the utility function. It has been determined that the increase in the price of fuel (or changes in vehicle taxes) decreased the level of vehicle quality of the consumers.

Emmerling and Qari (2017) examined the effect of automobile purchasing decisions on long-term happiness. From 1991 to 2003 (the same individuals) they conducted a survey on a sample of 10,300 people. As a result of the research, it was found that the increase in happiness decreased by one third in the five years after the car was purchased.

6. Theoretical Background and Model

Hedonic Price Model (HPM) is based on Lancaster's (1960) consumer theory and Rosen's (1974) theoretical price model. Lancaster described the price of a good consists of the demand for its characteristics. The characteristics of a good are packaged as quality of a product and price equilibrium in a market occurs as the consumers and suppliers' desires coincide. Rosen's price model assumes all characteristics of a good is measured by a class of $z = (z_1, z_2, z_3, \dots, z_n)$ where z_i is the amount of i th characteristic in each good. The consumers choices define the package of characteristics of the good. Later, the price of a good is described of $p(z) = p(z_1, z_2, z_3, \dots, z_n)$ simply means the price movements stem from hedonic factors rather than implicit ones.

According to HPM in competitive market conditions, the one fundamental assumption is the consumers preference is one only good at each time. The second one is on the market plane, where sellers and buyers meet, all participants are maximizing their utility according to characteristics of goods simply implies that no individual improve its optimal position. The reason behind this is the assumption that both producers and consumers of a good are the same. Thus, the price of a good is functioned as self-production process rather than final attributes.

The utility model proposed by Ladd and Suvannunt (1976) describes the total consumption Q for each good using characteristic $z = (z_1, z_2, z_3, \dots, z_n)$ as a function of quantities of products consumed and characteristics of these products as:

$$Q_i = f_j(q_1, q_2, \dots, q_n, Z_{1j}, Z_{2j}, \dots, Z_{nj}) \text{ for } i = 1, 2, \dots, n \text{ and } j = 1, 2, \dots, m$$

where Q_i refers to the total amount of i th product, q_i is the quantity of i th product consumed, Z_{ij} is the quantity of j characteristic offered by product i in the market.

The consumer's utility function is expressed as (Erdem & Şentürk, 2009):

$$U = f(q_1, q_2, \dots, q_n, Z_{11}, Z_{21}, \dots, Z_{n1}, Z_{12}, Z_{22}, \dots, Z_{n2}, \dots, Z_{1m}, Z_{2m}, \dots, Z_{nm})$$

In here, the consumer is assumed to prefer a package of characteristics of a good to maximize its utility. The main constraint in maximizing process is budget of the consumer.

In our model, the characteristics of a good customized according to the characteristics of a vehicle. To be exact, there are several factors referred as a quality for a specific model of a brand. Our package of quality variables consists of equipment, year, mileage, transmission, fuel, color, and location of sold vehicle.

In detail, the price of a vehicle differs for each brand and its each model. Considering the specific model of specific brand, the one of most significant factors affecting price is the vehicle's equipment status. The equipment status, in here, refers to the package of internal instruments presented to consumers by the producers. Rather than one specific equipment of a vehicle such as seat heater, sunroof

or fully digital dashboard, the bundle of these equipment eases the comparison between two distinct vehicles of same model. For a brand-new model vehicle, higher the equipment level, increases the price of the vehicle.

The second characteristic is assumed to be production year of the vehicle. The price of vehicle decreases the duration of the usage since every vehicle has a different but finite usage period. The consumer would prefer the newer vehicle among two identical ones besides the year, to maximize their utility for a certain amount of price. This results in the higher price of newer, lower price for older vehicles.

The third characteristic is assumed to be mileage. The mileage has similar effect on the price of a vehicle like the year. Both the mechanic and electronic parts of a vehicle worn out by the usage and the usage for this perspective is quantifiable by the mileage. The major issues may tend to occur with an increasing mileage. Besides the costs of periodical maintenance of the vehicle, the consumer may face with enormous repairing costs of these issues. The major issues preventing usage of the vehicle, may not occur during the lifespan of the vehicle until become a scrappage. But the possibility of this occurrence increases with the usage. Thus, the consumer will tend to spend more for a vehicle with lower mileage.

The fourth characteristic is defined as transmission. There are several types of transmissions presented to consumers by different type of brands. To able to compare different models, the transmission variable is defined as two different groups: manual and automatic. For a brand-new model, buyer faces with higher price if it prefers automatic transmission version of the vehicle rather manual one. This reflects also on the used car prices. The demand for a vehicle with an automatic transmission may be higher, which results in increase in price. However, for a hedonic perspective, the demand of vehicle does not influence price. The transmission variable is taken into consideration due to its higher cost in a brand-new one for a buyer.

The fifth characteristic is fuel type. There are several types of engines that consumes different types of sources. In the past, there were engines working mainly with gasoline. However, the scarcity of this non-renewable resource forces manufacturers to produce different vehicles instead of gasoline. Later, the diesel engines were much more economical than gasoline, yet less environmentally. For environmental issues, the higher number of engines working with electricity are being produced with increasing technological developments. Today, some engines are fully electric, or hybrid which is a combination of electricity and gasoline. However, proliferation of electric engines has not been fully established yet. Rather than going into detail with the historical background of the engine types, we summarized our fuel type as gasoline and diesel because our sample brands do not have any hybrid or electric version of their vehicles or lack a sufficient number used ones.

The sixth characteristic is assumed to be the color of the vehicle. For a brand-new vehicle, the color type, whether metallic, pearlescent, etc., increases the purchasing price since it is considered optional. Thus, the vehicle's base color is generally one of solid paints such as solid white, solid black, etc. The used car market consists of cars with individual users, but the rate of used fleet cars in the market is also significantly high. Fleet cars are mainly used for business activities by firms, which means that these cars are expected to be cheap in cost reduction. Thus, most of the fleet cars have generally solid white or solid black color. The common belief is that white color is more maintenance friendly according to black one. In conclusion, if the potential sellable used car is in solid white, it is most likely to be one of the used fleet cars. Then the price of the used fleet cars should be lower than the individual used ones. From this perspective, the color of the used vehicle is assumed to influence the price.

The final characteristic is decided as the location of the seller. For a potential buyer, purchasing a used car is easier if it is in the same area. For two identical vehicles with the same price, the buyer will prefer the closest one. This observation results in an asymmetry in the supply of used cars according to location. The average income of citizens in the city may affect the price of the used car. The location of the seller may seem to be one of the implicit factors affecting the price, in here, it is assumed to be one of characteristics of the vehicle affecting its price independent from external ones. The average income of city citizens in Turkey is decided as the proxy of this variable. İstanbul and Ankara are two cities with the highest income (TR1 region) in 2020, according to TÜİK. The cities with the lowest average income are stated as the

cities in the TRC3 region, such as Batman, Mardin, Siirt, and Şırnak. Three income variables are dedicated as the dummy variable in our model.

In conclusion, our model is designed as follows:

$$Price = a_1Equipment + a_2Year + a_3Milage + a_4Transmission + a_5Fuel + a_6White + a_7Black + a_8Grey + a_9İstanbul + a_{10}Ankara + a_{11}Low\ Income(TRC3) + constant$$

The equipment variable is coded as integers for each equipment level: lower (base), middle, higher, and highest (for some cases) levels. The year variable is reversely coded as integers for the manufacturing year of the vehicle, which is 1 for 2020, 2 for 2019, and 3 for 2018. The price and mileage variables are nominal values. Transmission, fuel, white, black, grey, İstanbul, Ankara, and low-income variables are coded as binary.

6.1. Data and Methodology

The used car prices and aforementioned characteristics of two specific models are used in application which are Renault Megane and Volkswagen Passat, since these two models are in the top 10 sold brand-new car models in 2020 in Turkey. The data is derived from "Sahibinden.com" which is one of used car advertisement online sites, in two different periods, one is in May 2020, and the other one is March 2021. Thus, the price differentiation within these two models and over a year has become viable. In May 2020, we obtained 765 used car advertisements of Renault Megane and 1,661 of Volkswagen Passat. In March 2021, we derived 2,757 used car advertisements of Renault Megane and 3,770 of Volkswagen Passat. All these cars have model years, either 2020, 2019, or 2018 for comparison purposes. Fuel consumption variable is constrained as gasoline and diesel because there are several cars with LPG (liquid petroleum gas) also in Megane, but there is almost none in Passat, which prevents the comparison between these two models. The hybrid engine (combination of electric and gasoline) and fully electric engine are not available in our sample. The mileage variable is in kilometers, and the price variable is in Turkish Lira. The income-related variables such as İstanbul, Ankara, and Low Income (TRC3 region cities) are decided through information represented by Turkish Statistical Institute (TUIK,2020).

In the application, the cross-sectional linear regression method is preferred. The used car prices in the two different periods are independently analyzed and reported separately for each model. Since there is no time period, but a cross-sectional dimension in our data, the cross-sectional linear regression with Ordinary Least Square (OLS) estimator is estimated for our variables. The linear regression assumes the linear relation between independent variables and dependent variable, which is in this case used car prices (Montgomery, Peck, & Vining, 2021).

6.2. Empirical Application and Findings

The used car prices of two different models are analyzed with linear regression method according to Hedonic Price Model, and the empirical results are stated in the following table. The cross-sectional linear regression model with OLS estimator assumes that the variance of the unit values of the dependent variable will remain constant while the unit values of the independent variables change, and this assumption is called the constant variance (homoscedasticity) in the statistics literature (Albayrak, 2008). Thus, with the existence of heteroscedasticity between independent variables in our model, the robust variances were estimated for bias correction. The results are not represented separately since neither significance levels nor coefficient values of independent variables have changed.

Table 3. Used Car Prices Cross-Sectional Linear Regression Test Results

Independent variables	March 2021	May 2020	March 2021	May 2020
	Megane	Megane	Passat	Passat
	Price	Price	Price	Price
Equipment	29,821.22*** (600.942)	17,942.711*** (788.492)	63,942.72*** (791.1787)	43,135.653*** (670.156)

Year	-17,830.579*** (760.519)	-11,433.478*** (896.764)	-26,516.16*** (1,126.199)	-14,908.715*** (997.047)
Mileage	-0.472*** (0.019)	-0.2315*** (0.018)	-.4702718*** (.0326813)	-0.380*** (0.033)
Transmission	7,247.770*** (2,431.810)	21,405.439*** (2,492.192)	15,423.63*** (3,161.472)	16,966.843*** (2,120.260)
Fuel	21,837.254*** (1,060.702)	10,352.1644*** (2,190.849)	45,393.6*** (1,423.011)	27,195.999*** (1,320.891)
White (color)	-4,346.705*** (979.680)	-729.366 (1,046.952)	-3,124.857* (1,686.881)	-365.093 (1,570.007)
Black (color)	119.651 (2,515.502)	-1,841.862 (2,248.696)	1,743.732 (2,080.441)	-174.372 (2,023.286)
Grey (color)	-304.289 (1,293.339)	1,063.493 (1,452.696)	-1,749.222 (2,163.386)	-5,265.686*** (2,030.911)
İstanbul	-7,610.564*** (827.230)	-4,271.327*** (851.821)	-2,343.155* (1,421.351)	1,220.349 (1,202.062)
Ankara	-1,991.274* (1,197.016)	-712.854 (1,326.866)	4,148.539** (2,080.795)	4,100.374** (1,797.608)
Low Income (TRC3)	-4,079.267 (4,236.829)	-4,904.680 (5,510.082)	2,511.736 (3,953.891)	-6,215.515 (3,829.398)
Constant	238,162.297*** (2,892.207)	154,822.633*** (2,537.479)	333,263.4*** (4,212.961)	221,305.505*** (3,476.474)
Observation	2,757	765	3770	1,661
Model R²	0.7408	0.6927	0.7513	0.7969
Model F-statistics	717.148	157.553	1036.22	593.145
Model P-value	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000

Note: The values in the table show the coefficient of the relevant variable, the values in the brackets show the standard deviation value of the relevant coefficient. *, ** and *** show the 10%, 5% and 1% significance level, respectively.

According to test results, the adjusted R² of each model is significantly high, which shows success in estimating used car prices. The equipment, year, mileage, transmission, fuel variables, and constant term for each model are statistically significant. The color variables and variables that represent the location of the seller are less successful in explanation.

To be more specific about the test results and for a more detailed explanation, assume an individual searched a used car to purchase and assume it decided to purchase one of Volkswagen Passat model cars today. The constant term reveals that the price of Passat with 2020 model year, base level equipment, manual transmission and gasoline engine is 333,263 Turkish Liras (TL). In case of budget constraints, individual may pay 26,516 TL less for 2019 model and additional same amount for each older car. If

individual decides to prefer higher level of equipment, it faces with 63,942 TL charges for each higher level. Similarly, if it prefers automatic transmission instead of manual, it must pay additional 15,423. The cost of diesel engine rather than gasoline one will be 45,393 TL. The white color of same car will be 3,124 TL cheaper, and additional 2,343 TL discount will be made if the car is being sold in İstanbul. The price of this car will be 4,148 TL higher than average if it is located in Ankara. Finally, the price decreases by about 4,720 TL for each 10k kilometers.

If individual decided to purchase Renault Megane with 2020 model year, base level equipment, manual transmission and gasoline engine, the price would be 238,162 Turkish Liras (TL). Similar to Passat, individual may pay 17,830TL less for 2019 model and additional same amount for each older car. If an individual decides to prefer a higher level of equipment, it faces 29,821TL charges for each higher level. Similarly, if it prefers automatic transmission instead of manual, it must pay additional 7,247. The cost of diesel engine rather than gasoline one will be 21,837 TL for Megane. The white color of same car will be 4,346TL cheaper, and additional 7,610 TL discount will be made if the car is being sold in İstanbul. The price of this car will be 1,991 TL lower than average if it is located in Ankara. Finally, the price decreases about 4700 TL for every 10k kilometers, similar to Passat.

To compare the today prices of Passat and Megane, one must pay higher for Passat model car and each level of equipment. The diesel version of Megane (%8,8) is much cheaper than Passat (%13) according to each model's Fuel/Price ratio. The white color Megane is also priced lower than white color Passat in ratios. The black and grey colors are not statistically significant for both models. The Megane in İstanbul is also apparently cheaper than the Passat in same city. While the price of Passat in Ankara is higher than average, the price of Megane in Ankara is below average. Low-income cities are also not statistically significant for both models.

To compare today's prices with last year's prices, the main observation from the table is that both Passat and Megane models had lower prices than today's versions. The price of Passat with 2020 model year, base level equipment, manual transmission and gasoline engine was 221,305 Turkish Liras (TL) in May 2020. In case of budget constraints, individual might pay 14,908 TL less for 2019 model and additional same amount for each older car. If individual decided to prefer higher level of equipment, it would face with 43,135 TL charges for each higher level. Similarly, if it preferred automatic transmission instead of manual, it had to pay additional 16,966. The cost of diesel engine rather than gasoline one would be 27,195 TL. The white color of same car would be 3,124 TL cheaper and additional 4,100 TL charge would be made if the car were being sold in Ankara. Finally, the price decreased about 3800 TL for each 10k kilometers.

If individual decided to purchase Renault Megane with 2020 model year, base level equipment, manual transmission and gasoline engine, the price would be 154,822.633 Turkish Liras (TL) in May 2020. Similar to Passat, individual might pay 11,433 TL less for 2019 model and additional same amount for each older car. If individual decided to prefer higher level of equipment, it would face with 17,942 TL charges for each higher level. Similarly, if it preferred automatic transmission instead of manual, it had to pay additional 21,405. The cost of diesel engine rather than gasoline one would be 10,352 TL for Megane. The color variables for Megane are not significant. The car would be 4,271 TL cheaper if it were being sold in İstanbul. Finally, the price decreased about 2300 TL for each 10k kilometers similar to Passat.

7. Conclusion

In recent years, it has been seen that used car prices have increased significantly in Turkey. In addition to the course of car prices, The Turkish Lira has inflated against the Euro currency after the first occurrence of the Covid-19 case in Turkey. The general attitude during the high inflation period is just leaving the local currency, which means, in this case, foreign currency or gold. Both gold and Euro showed an excessive increase in value during the pandemic. The aim of this research is that establish which components caused this remarkable increase.

There are several issues related to the used car industry in Turkey. The first is the price of used cars. Used car prices have been increasing steadily for the last ten years. The two main reasons for this move are brand new automobile prices and a high inflation environment. In an environment of high inflation,

Turkish society preferred to invest in gold during the pandemic period. However, the increase in prices for both new and used cars is higher than the gold yield. Despite the economic crisis due to the global health problem, bankruptcy of many companies, and increasing unemployment, sales of new and used automobiles continue at rising prices. During the pandemic, most individuals increased their wealth due to the increase in the price of their possession, while the purchasing power decreased due to high inflation.

The used car prices and the aforementioned characteristics of two specific models are used in the application: Renault Megane and Volkswagen Passat. These two models are in the top 10 sold brand-new car models in 2020 in Turkey. The two different periods (2020 and 2021) are independently analyzed and reported separately for each model. The 2018-2019-2020 model car variables were used as data for 2020 and 2021. When the data was analyzed, the most significant observation is that the prices of 2020 model cars are higher in 2021 (even though they were one year old in March 2021) compared to May 2020. To clarify this observation, the brand-new cars sold outside the branches of the brand are defined only by their mileage in Turkey. This simply means that there may be brand-new cars with zero mileage but 2017 model year.

Data has a cross-sectional dimension; thus, the cross-sectional linear regression with Ordinary Least Square (OLS) estimator is estimated for variables. According to test results, each model's equipment, year, mileage, transmission, fuel variables, and constant term are statistically significant. The price is increasing with the equipment level, diesel engine, and automatic transmission preferences, and it is decreasing with mileage. The color variables and variables that represent the location of the seller are less successful in explanation. For a general conclusion, white and grey colors are decreasing the prices of March 2021 and May 2020, respectively.

Researchers have mainly focused on the housing sector, automotive sector, and wine sector in the last decade. Until the 2000's automotive sector researchers focused on quality and fuel efficiency. After the 2000's mileage has become the most significant than other variables, our model results are consistent with previous studies.

Future research could investigate automobiles in different segments in the model; to examine the effects of different variables like different production settles can be suggested. Different hedonic factors and implicit factors can also be investigated.

References

- Albayrak, A. S. (2008). To the Least Squares Technique in the Presence. *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, 10(2), 111-134.
- Atkinson, S. E., & Halvorsen, R. (1984). A new hedonic technique for estimating attribute demand: an application to the demand for automobile fuel efficiency. *The Review of Economics and Statistics*, 417-426.
- Automotive Distributor Association (2020), Automotive Distributors Association Market Retail Sales. Retrieved on February 15, 2021, from http://www.odd.org.tr/web_2837_1/sortial.aspx?linkpos=1&target=categorial1&type=36&primary_id=&detail=single&sp_table=&sp_primary=&sp_fields=&sp_language=&sp_table_extra=&extracriteria=&language_id=1&search_fields=&search_values=
- Barrero, J. M., Bloom, N., & Davis, S. J. (2020). *Covid-19 is also a reallocation shock* (No. w27137). National Bureau of Economic Research.
- Berry, S., Kortum, S., & Pakes, A. (1996). Environmental change and hedonic cost functions for automobiles. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 93(23), 12731-12738.
- Bexter, R. (2020). Used car prices surge during COVID-19 pandemic as drivers move away from transport and new models. Retrieved on February 15, 2021 from 9news website: <https://www.9news.com.au/national/used-car-prices-queensland-increasing-public-transport-abandoned-new-cars-slump/d7e3e5c8-f749-43f2-bb59-a31e7f071e06>
- Bimbo, F., Bonanno, A., Liu, X., & Viscecchia, R. (2016). Hedonic analysis of the price of UHT-treated milk in Italy. *Journal of Dairy Science*, 99(2), 1095-1102.
- Bloomberg HT. (2020). Altın Fiyatı. Retrieved on January 14, 2021, from <https://www.bloomberght.com/altin>

- Branch, B. (1977). A tax loss trading rule. *the Journal of Business*, 50(2), 198-207.
- Cavallo, C., Caracciolo, F., Cicia, G., & Del Giudice, T. (2018). Extra-virgin olive oil: are consumers provided with the sensory quality they want? A hedonic price model with sensory attributes. *Journal of the Science of Food and Agriculture*, 98(4), 1591-1598.
- Cavallo, C., Caracciolo, F., Cicia, G., & Del Giudice, T. (2018). Extra-virgin olive oil: are consumers provided with the sensory quality they want? A hedonic price model with sensory attributes. *Journal of the Science of Food and Agriculture*, 98(4), 1591-1598.
- Central Bank of The Republic of Turkey. (2020). Central Bank of The Republic of Turkey. Retrieved on January 14, 2021, from https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket/#collapse_2
- Dargay, J. M. (2001). The effect of income on car ownership: evidence of asymmetry. *Transportation Research Part A: Policy and Practice*, 35(9), 807-821.
- De Oliveira Santos, G. E. (2016). Worldwide hedonic prices of subjective characteristics of hostels. *Tourism Management*, 52, 451-454.
- Emmerling, J., & Qari, S. (2017). Car ownership and hedonic adaptation. *Journal of Economic Psychology*, 61, 29-38.
- Erdem, C., & Şentürk, I. (2009). A hedonic analysis of used car prices in Turkey. *International Journal of Economic Perspectives*, 3(2), 141-149.
- Friedman, M. (2007). *Price theory*. Transaction Publishers.
- Gössling, S., Scott, D., & Hall, C. M. (2020). Pandemics, tourism and global change: a rapid assessment of COVID-19. *Journal of Sustainable Tourism*, 1-20.
- Herath, S., & Maier, G. (2010). The hedonic price method in real estate and housing market research: a review of the literature. Institute for Regional Development and Environment (pp. 1-21). Vienna, Austria: University of Economics and Business.
- Hill, R. J., & Syed, I. A. (2016). Hedonic price–rent ratios, user cost, and departures from equilibrium in the housing market. *Regional Science and Urban Economics*, 56, 60-72.
- Hu, L., & Baldin, A. (2018). The country of origin effect: a hedonic price analysis of the Chinese wine market. *British Food Journal*.
- Hülagü, T., Kızılkaya, E., Özbekler, A. G., & Tunar, P. (2016). A hedonic house price index for Turkey. Central Bank of the Republic of Turkey Working Papers, 16(03).
- Ladd, G. W., & Suvannunt, V. (1976). A Model of Consumer Goods Characteristics. *American Journal of Agricultural Economics*, 58(3), 504-510. <https://doi.org/10.2307/1239267>
- Lambin, J. J. (1970). Optimal allocation of competitive marketing efforts: an empirical study. *The Journal of Business*, 43(4), 468-484.
- Lancaster, K. J. (1960). A New Approach to Consumer Theory. *The Journal of Political Economy*, 74(2), 132-157.
- Lee, G., Cho, D., & Kim, K. (2016). The modifiable areal unit problem in hedonic house-price models. *Urban Geography*, 37(2), 223-245.
- Lieske, S. N., van den Nouwelant, R., Han, J. H., & Pettit, C. (2021). A novel hedonic price modelling approach for estimating the impact of transportation infrastructure on property prices. *Urban Studies*, 58(1), 182-202.
- Lorde, T., Jacob, J., & Weekes, Q. (2018). Price-setting behavior in a tourism sharing economy accommodation market: A hedonic price analysis of AirBnB hosts in the caribbean. *Tourism Management Perspectives*, Vol. 30, (2019): pp. 251-261.
- Lucas, R., & Stokey, N. (2011). Liquidity crises. *Unpublished manuscript, University of Chicago*.
- Montgomery, D. C., Peck, E. A., & Vining, G. G. (2021). *Introduction to linear regression analysis*. John Wiley & Sons.
- Morioka, T., Fujita, T., & Yoshida, N. (1996). Performance and shortcomings of typical environmental pollution control programs for automobile traffic in Kobe city and surrounding areas. Social cost evaluation of noise pollution by hedonic price method. *Science of the total environment*, 189, 99-105.
- Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanunu. (1963). 197 Sayılı Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanunu. Retrieved on October 8, 2020, from <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.197.pdf>

- Mulalic, I., & Rouwendal, J. (2015). The impact of fixed and variable cost on automobile demand: Evidence from Denmark. *Economics of Transportation*, 4(4), 227-240.
- Otokokpit. (2020). Volkswagen Otomobil Fiyat Listesi. Retrieved on Mar 31, 2021, from <https://www.otokokpit.com/volkswagen-kasim-2019-fiyat-listesi-aciklandi/>
- Özel Tüketim Vergisi Kanunu. (2002). 4760 Sayılı Özel Tüketim Vergisi Kanunu. Retrieved on October 12, 2020, from <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4760.pdf>
- Park, S., Choi, G. J., & Ko, H. (2020). Information technology-based tracing strategy in response to COVID-19 in South Korea—privacy controversies. *Jama*.
- Philkotse. (2019). philkotse.com. Retrieved on February 15, 2021, from <https://philkotse.com/market-news/market-analysis-downfall-in-world-car-sales-for-the-first-half-2019-5298>
- Ramya, N., & Ali, S. M. (2016). Factors affecting consumer buying behavior. *International journal of applied research*, 2(10), 76-80.
- Rebelo, J., Lourenço-Gomes, L., Gonçalves, T., & Caldas, J. (2019). A hedonic price analysis for the Portuguese wine market: Does the distribution channel matter?. *Journal of Applied Economics*, 22(1), 40-59.
- Reis, H. J., & Silva, J. S. (2006). Hedonic prices indexes for new passenger cars in Portugal (1997–2001). *Economic Modelling*, 23(6), 890-908.
- Reuters. (2020). Reuters. Retrieved on February 15, 2021, from <https://www.reuters.com/article/us-germany-economy-wages-idUSKBN1JM1AS>
- Rosen, S. (1974). Hedonic prices and implicit markets: Product differentiation in pure competition. *Journal of Political Economy*, 82, 34–55. <https://doi.org/10.1086/260169>
- Statista. (2020). Average price (including tax) of passenger cars in the EU in 2015 and 2019, by country. Retrieved on February 12, 2021, from <https://www.statista.com/statistics/425095/eu-car-sales-average-prices-in-by-country/>
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2020a). Türkiye Cumhuriyeti Merkezi Yönetim Bütçesi Aylık Bütçe Gerçekleşmeleri. Retrieved on February 20, 2021, from <http://www.sbb.gov.tr/merkezi-yonetim-butcesi-aylik-gerceklesmeleri/>
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2020b). Türkiye Cumhuriyeti Vergi Gelirleri. Retrieved on February 20, 2021, from <https://www.sbb.gov.tr/vergi-gelirleri/>
- Szczesny, J. (2020). Car Sales Losing Momentum as COVID Cases Rise. Retrieved from The Detroit Bureau website: Retrieved on February 14, 2021, from <https://www.thedetroitbureau.com/2020/07/car-sales-losing-momentum-as-covid-cases-rise/>
- The World Bank. (2020). GDP per capita (current US\$). Retrieved on February 10, 2021, from https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?name_desc=false
- Trading Economics. (2020). Trading Economics. Retrieved on February 20, 2021, from <https://tradingeconomics.com/country-list/gdp>
- TÜİK. (2020). Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması Bölgesel Sonuçları. Retrieved on March 24, 2021, from <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Income-and-Living-Conditions-Survey-Regional-Results-2020-37405>
- Wang, X. Y., & Zhang, P. (2008). Disclosure and Insider Trading Profiteering Strategy- Case Study Using a Sample of Six Corporations in a Share Marketplace. *Journal of Management Case Studies*, 3.
- World Health Organization. (2020). World Health Organization. Retrieved on February 4, 2021, from <https://www.who.int/news/item/27-04-2020-who-timeline---covid-19>

Türkiye'de Uzun Süredir Göz Ardı Edilen Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Sorunu*

Mehmet Sabri ŞENOL**
Meltem İNCE YENİLMEZ***
Özgür GÜR****
Sema SANCAK*****

ÖZ

Cinsiyet eşitsizliği sorunu sosyal ve yasal normlarla izlenebilir. Eşit olmayan ekonomik şartlar, eğitime erişim ve ayrıca karar alma süreci olarak şekillenebilir. Roller cinsiyete göre farklılaştığında kadın ve erkeklerin kaynaklara nasıl erişebileceklerini belirlemektedir. Bunlar balıkçılık, su ve tarım gibi kaynaklar olabilir. Kanıtlar, GBV'nın bu tür bir güç dengesizliğinin sürdürülmesini sağlamak için her zaman kullanıldığını göstermiştir. Sosyokültürel beklentiler ve normlar ciddi bir şekilde güçlenmektedir. Bunlar yalnızca cinsiyet eşitsizliği sorununu daha da kötüleştirmekte başarılı olmaktadır. Bu makale Türkiye'deki cinsiyete dayalı şiddetin sınırlarını çizecektir. 1980'lerden beri bu durum devletin ve sivil toplum kuruluşlarının gündemine dahil edilmektedir. Cinsiyet politikası da odaklanılması gereken bir durumdur. Kadına yönelik şiddet konusu ciddiye alınması gereken bir konudur. Bunun nedeni, sadece bir suç eylemi olmaması, aynı zamanda bazı ekonomik ve sosyal sonuçları olabilmektedir. Bir toplum katı olduğu düşünülen toplumsal cinsiyet rollerini benimsemeye başladığında her zaman kadınlar ve erkekler arasında bariz eşitsizlik sorunu doğar. Türkiye'de aile içi şiddetin nasıl analiz edildiğini engelleyen önemli bir sorun veya zorluk vardır ve bu istatistiksel materyallerin bulunmamasıdır. Bu bakımdan bu çalışma konu üzerine eleştirel yaklaşmaktadır. Türkiye'de bu problemin ihmal edilmişliğine ek olarak kadınların eğitim, istihdamda geri bırakılmışlığı, kadına yönelik şiddetin medyadaki dili, hukukun yeterli olmaması Türkiye'de de aile içi şiddet sorununda hem etkilidir hem de endişe verici hale getirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Cinsellik, Cinsiyet, Cinsel Şiddet, Kadın, Türkiye.

The Long-Overlooked Gender Inequality Problem in Turkey

ABSTRACT

Gender inequality can be traced back to social and legal conventions. It could manifest itself in the form of unequal economic opportunity, educational access, and decision-making processes. When roles are divided based on gender, men and women will have different access to resources within them. Fisheries, water, and agriculture are examples of such resources. GBV has always been used or employed to preserve such a power imbalance, according to evidence. Expectations and conventions in society have been ruthlessly enforced. These have only served to exacerbate the issue of gender inequality. The focus of this study will be on gender-based violence in Turkey. Since the 1980s, this has been included in the state's agenda and that of civil society organizations. There is also need for gender politics to be focused on. Violence against women is an issue that needs to be taken seriously. This is because it is not just a criminal act but can also have some economic and social implications. When a culture adopts gender norms that are considered inflexible, there is always the issue of visible imbalance between men and women. There is a significant issue or challenge that has hampered the analysis of domestic violence in Turkey. This study takes a critical look at the topic in this regard. In addition to the neglect of this problem in Turkey, women have been left behind in education, employment, the language of violence against women in the media, the insufficient law is both effective and worrying in the domestic violence problem in Turkey.

Keywords: Gender, Gender Violence, Sexuality, Turkey, Women.

1. Introduction

Turkey is one of the world's developing nations. The disparities in social and economic growth between the Western and Eastern worlds are clear. When low- and high-income groups are considered, the results are similar. From 2001 to 2018, the country's per capita GDP climbed by more than 200

* This paper is supported by Scientific Research Projects Coordination Unit of Van Yüzüncü Yıl University under project number of SBA-2021-9356 of "While Starting Again Project"

** Assist. Prof. Dr., Van Yüzüncü Yıl University, sabrisenol@yyu.edu.tr

*** Assoc. Prof., Yaşar University, meltem.ince@yasar.edu.tr

**** EL Teacher, Ministry of National Education, gvn.zgr.gr@gmail.com

***** Dr., Van Yüzüncü Yıl University, semasancak@yyu.edu.tr

Makalenin Gönderim Tarihi: 05.04.2021; Makalenin Kabul Tarihi: 28.07.2021

percent (World Bank, 2019). In a similar line, the expense of living has risen. There has also been an increase in attendance for higher education. The good news is that in all of these, poverty rate has been reducing. These progress/advances have benefited both men and women. However, in the aspect of economic development, it can be said that women are still lagging behind. As compared to the men, women in Turkey are less educated. Also, their access to the labor market is quite limited. Although the country has made some progress when it comes to the aspect of gender inequality over the years, this progress has been very slow. Over the years, it can be said that formulated policies have been regressive. They are very dependent on men for financial assistance. This makes them very vulnerable. For instance, they can easily become victims of domestic violence due to such an over-reliance. There is a high rate of domestic violence in Turkey (against women) as compared to other European nations. Although policies have been formulated to combat such a problem, it still seems to be on the rise. This is only a sign that domestic violence will be difficult to get rid of in Turkey (Tozlu & Göksel, 2016). When carrying out an investigation on hindrances which have been fighting against the eradication of domestic violence, it is important that Turkey has been taken into consideration. This is because policy reforms in the country have been progressive. Also, domestic violence coexists alongside dominant family norms as well as conservative gender. For gender equality to be encouraged while domestic violence is reduced, some legal reforms as well as policies have been introduced. For instance, New Civil Code of 2001 initiated some of these. Crucial media coverage has also played its role. There was the reforming of The Penal Code aimed at fighting against gender inequality and domestic violence. Sexual assaults were seen as criminal acts. Also, honor killings attracted life imprisonment. In order to combat the problem of domestic violence against women, there was the adoption of two national action plans. Also, a law was setup to protect women (law number 6284). This was majorly for Protection of Family and Prevention of Violence. There were also establishment of Violence Prevention as well as Monitoring Centers.

The issue of women inequality as well as empowerment gives room for implications of some policies to be discussed. These are not just for responding to the problem but also ensuring it is eradicated or reduced down to its barest minimum. This paper will be highlighting the urgency for formulation of policies to combat these problems. The article will take the following structure: A background study of women and their status in Turkey with emphasis on legal reforms as well as gender inequality policies, women rights and gender mainstreaming will be analyzed in section 1. Presentation of domestic violence with women as victims including examples from various sources will be examined in section 2. Section 3 looks at the complete overview of Turkey's Istanbul convention. An investigation into how gender inequality has affected education using gender politics will be investigated in section 4. The paper will finally conclude in section 5 by discussing various implications of these policies. Recommendations for further research are also included.

2. Contextual Framework – Status of Turkish Women in the Society

Gender mainstreaming is a strategy used by most countries to improve gender equality. This is a plan, not a destination. The organization's main purpose is to make gender equality a reality. Gender equality goals should be at the core of every activity or program, according to mainstreaming. These could occur during resource allocation, implementation, planning, and monitoring, legislation, advocacy/dialogue, and policy development. Since the year 1997, there has been a high level of commitment towards ensuring that policies are implemented. These efforts are targeted towards empowerment as well as autonomy of women. They are to improve their health, economic and social status within the Turkish society. This is very important when it comes to sustainable development being achieved (UNDP, 2020). Women and men need to participate fully in production and reproduction including sharing of responsibilities on how children should be cared for and nurtured. This is also crucial for the household to be maintained effectively. In most countries, women are prone to different forms of threats. These could be life threatening, general well-being and health. The particular reason for this circumstance is that they are handling too many domestic roles. Also, they lack influence and power like their male counterparts. Furthermore, their abilities, knowledge and coping mechanisms have not been recognized. This means that most of the time, they end up not fulfilling their dreams in life. Policy and program actions need to be

in place for change to take place. These will provide women with unrestricted access towards securing of livelihoods as well as economic resources. Their domestic roles will also be alleviated to a great extent through phenomenon. Also, every legal impediment with regards to how they participate in public will be eliminated. Through such actions, they will have increased social awareness.

Based on the statistics which have portrayed women as vulnerable as well as weak, societies and countries at large should start adopting strategies that help to eradicate every form of gender inequality. There should be establishment of mechanisms to ensure women are equally participating at all political and economic levels. Women should be given platforms that can enable them express their needs and concerns. Also, they should be allowed to have unrestricted access to education in order to enable them fulfil their true potentials in life. Platforms for skill development as well as employment should be created. These are to ensure that poverty level amongst women is reduced. Women should be given the chance to earn a living through other means apart from traditional occupations to enable them become economically independent. They also need to have access to labor market as well as social security systems. By the time all of these measures put in place, the problem of gender inequality will be completely eradicated.

In recent years, Turkey's news cycle can be said to be quite overwhelming. This is due to problems like political and economic instability which has plagued the country. Newsrooms reported how the country's democratic system has been threatened through a coup attempt and its poor transition into a presidential system. There is also the refugee problem resulting from Syrian civil war, a country that happens to be its neighbor. All of these have caught the attention of journalists. In a bid to bring updated reports about all of these events, they have started ignoring stories related to gender inequalities which would have been of great benefit to members of the public. They are not investing adequate energy and time to keep the public abreast of such information. Apart from dominant political forces still existing within the system, the press' freedom to make certain reports has been limited to a great extent. They would have played the role of watchdog to ensure these social issues are eradicated.

Challenges like these haven't just been caused by politics in the country. Whenever the media attempts to cover stories related to violence against women, the focus has always been on the disturbing details of the crimes. They try to look at the emotional drama which such problem has caused. It is always common to insinuate that victims of such crimes have triggered the problem. Very few seem to be perceiving violence as a typical example of gender inequality. A woman called Cansu E was a victim of domestic violence. She was on the receiving end from Erim E, her husband. While the couple was planning to divorce, they were not living together. A report explained what transpired between the couple claiming that the husband decided to beat up the woman after meeting her in one of those nightclubs. The choice of words used in the reports tried to create the impression that the woman was irresponsible. The focus was on the scene of the encounter. The report tried to justify the anger of the man. One of the readers was in support of the report claiming the woman had no right to go anywhere her husband wasn't in support of. This story supported gender inequality instead of condemning such an act.

Turkish news has a way of supporting perpetrators of this act. A popular artiste known as Sila Gençoğlu decided to take legal actions against Ahmet Kural, her ex-partner who was also a celebrity for physical violence. It was a case which started to make headlines in the media. Journalists were quick to report history of how they started the relationship and got married. Kural's fans criticized him strongly despite denying the allegations and claiming they were false. The fans of Sila also criticized him on various social media platforms. After the whole event came to an end, the actor was asked by a journalist how he has been emotionally and psychologically affected. The journalist again, tried to paint Kural as being innocent. In fact, the report was that Sila, the artiste was the one at fault. After the actor was found guilty by a Turkish court, he was reported to be recovering from stress. According to the actor as well as his attorney, the court hearings weren't fair enough.

In a competition to get more website traffic and earn accolades, Turkish internet platforms and television networks are often guilty of painting violence in a wrong way. Most of the time, reporters and editors are biased. This makes their news very discriminatory. In order to ensure that journalists improve, there has been various recommendations from national media associations. Following the death of Bulut, Journalist Union of Turkey sent a message via a tweet saying ethical journalism should be practiced instead

of searching for more traffic and clicks. Journalists were encouraged to take an objective look into the problems that women are facing from their husbands in the form of domestic violence. Although contributions like these are valuable, media professionals need to ensure that their work reflects gender equality. Filmmor's women cooperative media guide states that news outlets have played a huge role in development of femicide. This may cause the public to start seeing violence as a legitimate act.

There has been an increased sense of awareness against Turkish women despite all of these challenges. The more women become enlightened and gain financial independence, the more they tend to voice out their opinions and feelings. Feminist organizations as well as social media campaigns are doing everything possible to ensure that there has been a positive change. An online platform known as anitsayac.com plans to keep the memory of victims alive. Turkish rappers are also raising their voice to protest against such an action. Susamam, one of the artistes in Turkey, once released a song titled "I Can't Remain Silent". In this song, pressing social issues in Turkey were raised and the system was strongly criticized. Despite being released in the month of September, it has gained huge online presence. For instance, over 37million people have viewed the song.

There has been a lot of pressure on the government to act against such an action. Law 6284 was passed in 2012 and got approved by Istanbul convention, a popular European council which is offering protection for women (Karakas, 2019). Although Turkey played a crucial role for this to happen, she is yet to have any of its provisions implemented. The problem of violence against women and femicide has some cultural dimensions that need to be looked at. Although this action has been kicked against by progressive voices, diehard Islamists don't buy such an idea. They believe that trying to empower women can end up having weak families. AK Party was in charge when the legislation was passed. Despite this fact, the president seems to be applying caution in his decision. It is our hope that the government will intensify its efforts in order to ensure this nightmare is eliminated from the Turkish system.

2.1. The "Challenge Accepted" Trend in Instagram

The trend of "challenge accepted" emerged in 2020. This involved woman posting pictures of themselves (white and black photos) using the hashtag of challenge accepted on Instagram. It has originated from Turkey when Pinar Gültekin, a woman aged 27 years, got murdered by her ex-lover. In 2019, the number of women who were reported to be murdered was 474 (Ozbicer, 2020). This is an obvious fact that Turkey has seriously experienced violence against women. In other words, it is a clear reflection of the country's underdevelopment and social-economic deprivations which most people have referred to in the past. In the rural underdeveloped areas of the country, there are patriarchal problems which need to be addressed. There are also issues related to fundamentalism where persons are guilty of crimes that are honor-related. In such cases, they try to use religious grounds in justifying their actions. Although there have been calls for change, it can be said that the trend of "challenge accepted" is yet to achieve its objectives.

We Will Stop Femicide presented same data. This organization is specialized in tracking violence that are domestic as well as gender-based against Turkish women. It has reported that over the last 10 years, murder has increased. Statistics show that between 2008 and 2017, more than 2000 women had been murdered (Eski, 2020). Even Turkish law enforcement has confirmed such figures. A study carried out in 2009 which analyzed strategies for prevention claimed that 42% of women in Turkey aged 15-60 are victims of sexual or physical violence from their partners (McKernan, 2020). In Turkish society, there is an unanimity that cultural norms legitimize physical and sexual violence. Sexual violence against women in Turkey has been on the increase, notably for the last five years. The worst part is that this issue seems to be getting worse every year. One of the reasons for this is that Turkey lacks the capacity to ensure victims are assisted. Those who are vulnerable to such an abuse are not protected well enough. Due to the pandemic which emerged in 2020, it is expected that the figures will be much higher than past years.

It can be said that the government of Turkey hasn't been able to address this problem despite its alarming nature. This is one of the reasons why Turkish women decided to protest against domestic violence in 2020. In the coastal cities of country, more protesters have emerged to kick against such an action. This even brought about violent crackdowns in some areas where police had to intervene and

eventually arrested about 10 women. The arrested women were reported to have taken part in a sit-in rally (Yalçınalp, 2020). Furthermore, many protestors were abused, beaten and detained. It was an authoritarian response which reflected the social problem of country. It was a system yearning for change in various aspects like societal, cultural and political changes. For the problem of femicide to be combated in Turkey, these changes will have to be implemented.

2.2. Istanbul Convention

In an attempt to prevent and combat the problem of violence against women as well as domestic violence, there was the adoption of Istanbul convention in the year 2014 (Council of Europe, 2016). This convention had one major objective – to create more awareness about problems related to violence against women including their implications to the society. Also, articles 12 and 14 have made provisions to ensure femicide is combated in the rural areas of Turkey. Provisions like these don't just create awareness (Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu, 2020). Also, they explain steps to be taken in order for nonviolent conflict resolution to be achieved.

PACE (Parliamentary Assembly of the European Council) has reported that Istanbul convention has been able to make some positive contributions since coming into being in many countries. This is true especially in the aspect of creating awareness about domestic violence and violence against women. However, it can be said that the convention lacked proper implementation. The worst part is that annulling Turkey's ratification of the Istanbul Convention on violence against women in March 2021. This is a major source of worry since gender-based violence is supposed to be taken seriously at such a time.

2.3. Rise of Anti-Genderism

Towards the ending periods of 2018, a statement was made by the National Minister of Education of the country. The comment was on a school plan which was gender-sensitive and results for projects that are based on gender equality. This wasn't approved of by radical columnists. According to them, gender equality will only succeed in destroying the societal values for which Turkey is known for. They also explained that Turkish families were at risk of suffering. We are of the opinion that statements like these are only meant to discourage the minister from doing what is right. In a bid to respond, the ministry had been quick to stay away from public debates pointing out how former administrations implemented gender equality projects. There are still more people who seemed to be opposed to the idea of gender equality in Turkey.

Some of them (like KADEM) choose to use gender justice in place of gender equality. According to them, the concept of gender justice is what social relations existing between women and men should be based on. There is an attack on gender equality based on sentiment and politics. The critics are referring to Poland and Hungary where nationalists talk about family values. Also, in places like France, Poland, Germany, Italy, Slovakia, Croatia, and Slovenia, there seem to be lots of oppositions against the idea of gender equality. Anti-genderism is just viewed as a feminist problem. Instead, it should BE seen as a major threat to liberal democracy (Toldy and Garraio, 2020).

3. Gender Politics is a Determinant of Gender Equality in Education

Over the past decades, educational levels have increased amongst both males and females. However, gender inequality or difference still persists. This is very obvious when it comes to access to secondary as well as higher education. Over 62% of boys in 2019, who are between 20 and 24 years have at least been able to graduate from high school diploma. The percentage of girls with the same achievement was 52.3% according to (TUIK, 2020). Higher education enrolments seem to be more for younger cohorts. Education has a gender gap and this is mostly obvious in rural areas. There are some parents who don't consider investment in female education to be beneficial. This usually happens in South-Eastern regions where agriculture is very dominant. Although education has a local offer, it is mostly limited or restricted to schooling at primary levels in South-Eastern regions. Employment rates for females have increased so much just like female education. However, these increased rates tend to indicate two clear trends. The first is that employment rates for females decreased for women aged 15-64 until the mid-2000s. The rate of

decrease was 25% from 36% (World Development Indicators, 2020). The agricultural sector began to shrink and this brought about such a problem. Women and girls who were not educated couldn't do other jobs. The child care support was inadequate. Also, women who were married weren't allowed to work in industrial sector like married men according to Goldin (1994). Another trend emerged because since the mid-2000s, these women started getting employed in the service sector. Due to this, there was an increase in the rate of female employment. For instance, in 2013, it reached about 32%. The beneficiaries of this increase have been educated women and younger cohorts (World Bank, 2019). In the year 2019, it was reported that about 40% of women between the ages of 25 and 29 took active part in the country's labor force against the 25% which took part between the ages of 45 and 49. During the same time, the women who worked at ages of 25-29 were 20% as explained by Turkstat Labour Force Surveys (2019). Despite all of these, the male employment rate in Turkey is still considerably higher by 76% than female employment. There seems to be a very obvious gender gap for the ages between 25 and 45. According to World Development Indicators (2020), about one quarter of women who are active in labor force have been employed on part-time basis.

Turkish women are always working as employees in formal jobs. Most of them are engaged in activities that are non-registered. These could be agriculture, self-employed or contributing family workers. A situation like this is quite different from what applies in other countries in Europe. In Turkey, about 34% of active women work as contributing family workers. There is an EU average of 4%. The percentage of men who work as contributing family workers is 5%. Again, there is an EU average of 1% (World Development Indicators, 2020). Amongst active women in Turkey, about 45% are self-employed. The number for men is about 34%. In EU, the respective averages are 19% for men and 13% for women. Only 20% of the Turkish women who are employed work as formal employees. For males, the number is about 60%. The EU average for both men women and men is 80% (World Bank World Development Indicators, 2020). Based on these statistics, it can be said that the gender wage gap in Turkey is very huge. The wages for women who are married with young children are very low as pointed out by Cudeville & Gurbuzer (2007). Women who have minimum of secondary education tend to be earning the highest wages in the formal labor market. Due to expansion of female education as well as formal employment, the age of women at first marriage has been affected. It has also affected their fertility. Combining work and family in Turkey is quite demanding. The reason for this is that child care services are limited. Also, there are conservative norms which tend to support women taking care of their families instead of pursuing careers. In 1960, fertility rate for each woman in Turkey was 6 children. However, this dropped to 2.26 children by 2013. In 2020, there was a further reduction to around 2.08 children (World Bank, 2020). This shows that over the years, there has been a decline in fertility rate. Turkish women who are between the age of 37 and 42years will give birth to an average of 2.2 children (SILC). According to survey data, it has been revealed that the proportion of women who tend to have 2 or more children has reduced between 1990 and 2020 cohorts (TUIK, 2020). Over generations, fertility rate of women has reduced in Turkey. Although this is obvious in all of the educational levels, it seems to be very obvious for women who are not highly educated. For women who have a minimum of secondary education, their average number of children is much lower. It should be noted that there is an increased rate of Turkish women who have undergone secondary education. This has strongly contributed to about 50% of the reduction in fertility rates being experienced (Greulich et al., 2016b).

4. Progress Towards Achievement of Gender Equality

At the beginning periods of the century, there was a rapprochement between European Union and Turkey. This has provided a platform where the society can diversify and grow. Undertaking of social projects has been supported by most civil society organizations. Most of the time, Human Rights issues are being focused on. This is evidenced on how the History Foundation handled Human Rights in Text Books from 2002 to 2004. As part of the project, violations of human rights in text books had to be screened by teachers. Gender discrimination was also included. Luckily, two follow-up projects had to be undertaken from 2007 to 2009 and 2013 to 2014. It can be said that such an evaluation has been successful given the encouraging results it has produced. The progress made has been linked to the fact

that people are becoming more aware of such problem of gender inequality within Board of Education, textbooks and the body which is in charge of curriculum development (MoNE, 2018).

A project was launched by MoNE in 2014 with the title “Promoting Gender Equality in Education Project”. The European Union supported its launch financially. It was a project with the aim of ensuring education policies and legislations are enhanced from the perspective of gender inequality. Other aspects it looked at were educational materials and education settings as well as processes. Eventually, the program succeeded in delivering a detailed report, handbooks and guides which are related to gender inequality. The most important aspect was how those in charge of the project claimed gender equality can be achieved via a continuous and systematic effort based on experienced as well as outputs.

MoNE’s goal of achieving gender equality was derailed by the tragic event of 2016 (MoNE, 2017). There was coup to have the government overthrown. In order for the government to react swiftly, there was need for the curriculum to be revised including introduction of new textbooks. This revision had to be in line with the educational values of AK Party. It is worthy of note to point out that gender inequality was not addressed. When gender was discussed, the concept of women’s rights was not included. At the arrival of the new textbooks, it was clear that the roles of women had been reduced. There was no content discussing gender equality. It can be said that the curriculum had taken a subjective view of gender inequality (BTE, 2017).

5. Conclusion

The criticism that gender equality has received in recent times shows that lots of efforts still need to be put for it to become a reality in the Turkish society. In the award-winning paper of Misra, attention has been drawn to the need for girl’s education. This feat has been achieved via interaction of national as well as international discourses. However, these discourses haven’t considered why such a situation is existing in the first instance. This is why Local Civil Monitoring Groups are making plans to create an awareness on girl’s education.

Based on the complexity of gender inequalities in the Turkish society, it can be said that there have been more effective projects and campaigns. Turkey is like other countries which have managed to learn the benefits of practicing gender equality. Girls education shouldn’t just be practiced when surfaced. Instead, it should be a channel through which girls are educated to make meaningful contributions towards development of Turkish society. It should be a channel through which they are being empowered into becoming active citizens and thinkers.

Since the year 2003 at the launch of Girls off to school program, it can be said that Turkey has been very active when it comes to fighting against gender inequality. However, more policies still need to be done for such an aim to be achieved. Projects and policies which have been implemented still have some limitations. Based on how this move has been criticized on biased grounds, it is easy to conclude that the reality of a Turkish society where gender equality exists is still far away. Advocates shouldn’t be discouraged though about such a development since they have been advised to continue finding a way through which gender equality can be achieved. Turkey has a gender movement which is not just robust but also dynamic in many ways.

Moreover, there should also be reflection on how the country has performed in education from gender perspective. More awareness needs to be created about girl’s education. There should be involvement of “girl child emancipation” with the focus on how girls need to be empowered via education for a better future. Based on the fact there are cultural, social, religious and ethnic differences in Turkey, an inclusive approach will be required for this to be achieved. Also, there should be grassroots efforts to create more awareness about girl’s empowerment. Policies should be formulated and implemented which support gender equality.

Most importantly, legislation which support gender equality in the work place should be enforced. This should reflect equal pay and treatment for both women and men. Without concrete measures like these, the reality of gender equality remains impossible. If there is any time to act, it is now.

References

- Board of Training and Education (2017). Müfredatta Yenileme ve Değişiklik Çalışmalarımız Üzerine, Ankara, 18 Temmuz 2017 [About Our Work Curriculum Revision and Change, Ankara, 18 July 2017]. https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_07/18160003_basin_aciklamasi_program.pdf
- Council of Europe (2016). Ensuring data collection and research on violence against women and domestic violence: Article 11 of the Istanbul Convention, available at: <https://rm.coe.int/1680640efc>
- Cudeville E. & Gurbuzer L. Y. (2007). Gender Wage Discrimination in the Turkish labor market. Documents de travail du Centre d'économie de la Sorbonne.
- Eski, B. (2020). Turkey femicides are rising with Erdogan poised to make the violence worse. Retrieved from <https://www.nbcnews.com/think/opinion/turkey-femicides-are-rising-erdogan-poised-make-violence-worse-ncna1236682>
- Greulich A., Dasre A. & Inan C. (2016). Two or Three Children? Turkish Fertility at a Crossroads. Population and Development Review, September 2016
- Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu (2020). We Will End Femicide Platform 2020 Report. Retrieved from <http://kadincinayetleriniurduracagiz.net/veriler/2949/2020-report-of-we-will-end-femicide-platform>
- Karakas, B. (2019). Femicide in Turkey: What's lacking is political will. Retrieved from <https://www.mei.edu/publications/femicide-turkey-whats-lacking-political-will>
- McKernan, B. (2020). Murder in Turkey sparks outrage over rising violence against women. Retrieved from <https://www.theguardian.com/world/2020/jul/23/turkey-outrage-rising-violence-against-women>
- MoNE (2017), *Millî Eğitim İstatistikleri [National Education Statistics, Formal Education 2016/2017]*, Ministry of National Education, Ankara http://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_03/31152628_meb_istatistikleri_orgun_egitim_2016_2017_1.pdf. [Accessed: 21 February 2021].
- MoNE (2018). *Outlook of vocational and technical education in Turkey*, https://mtegm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_11/12134429_No1_Turkiyede_Mesleki_ve_Teknik_Egitimin_Gorunumu.pdf. [Accessed: 21 February 2021].
- Ozbicer, T. (2020). Femicide in Turkey is rising. If you took part in #ChallengeAccepted, you need to amplify the cause you overlooked. Retrieved from <https://www.independent.co.uk/voices/turkey-femicide-protests-challenge-accepted-pinar-gultekin-izmir-a9656646.html>
- Toldy T. and Garraio J. (2020) Gender Ideology: A Discourse That Threatens Gender Equality. In: Leal Filho W., Azul A., Brandli L., Lange Salvia A., Wall T. (eds) Gender Equality. Encyclopedia of the UN Sustainable Development Goals. Springer, Cham.
- Tozlu, Ç. and Göksel, A. (2016). WAVE: Violence against Women Country Report Turkey, Turkish Social Sciences Association. https://notus-asr.org/wp-content/uploads/2016/05/WAVE_Report_Turkey_FINAL_EN_6March2016-3-3.pdf [Accessed: 18 February 2021].
- Tuik (2020). Birth Statistics, 2020. Retrieved from <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Birth-Statistics-2020-37229&dil=2>
- Turkstat Labour Force Surveys (2019). Retrieved from <https://www.tuik.gov.tr/Home/Index> [Accessed: 24 February 2021].
- UNDP (2020). Gender Equality Strategy 2017-2020. Retrieved from <https://www.tr.undp.org/content/turkey/en/home/gender-equality.html>
- Yalçınalp, E. (2020). Turkey Erdogan: Women rise up over withdrawal from Istanbul Convention. Retrieved from <https://www.bbc.com/news/world-europe-56516462>
- World Bank (2009). World Development Report – Gender Equality and Development, World Bank Publishing, Washington D.C.
- World Development Indicators (2015). <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators> [Accessed: 25 February 2021].

World Bank (2019). GDP per Capita Growth 1961-2019 (annual %). Retrieved from <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.KD.ZG>

World Bank (2020). Fertility rate. <https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.TFRT.IN> [Accessed: 25 February 2021].

Zum Erwerb der interkulturellen Kompetenz in Zeiten der Digitalisierung

Elif ERDOĞAN*

ZUSAMMENFASSUNG

Eine Fremdsprache zu beherrschen bedeutet nicht nur über ein ausreichendes, sprachliches Wissen zu verfügen, es hat immer etwas mit der Begegnung der Zielkultur zu tun. Infolgedessen ist das wesentliche Ziel des Fremdsprachenunterrichts, Zugang zu einer anderen Kultur zu suchen und den Fremdsprachenlerner darauf aufmerksam zu machen, dass in einer anderen Kultur; Wörter, Sprechaktivitäten usw. einen anderen Sinngehalt haben können.

Doch die Fremdsprachenlerner, die in zielsprachenfernen Regionen leben, haben oft keine Möglichkeit außer einem Text in einem Lehrbuch, oder außer einem Video, in denen Gespräche künstlich gesteuert sind, eine Innenansicht der Zielkultur zu bekommen. Die Zielkultur ist weder in der Klasse noch in der persönlichen Umgebung vorhanden und wird im Fremdsprachenunterricht oft nur über Medien vermittelt, die meist keine Authentizität haben. Aus diesem Grund reichen Lehrbücher und Lehrkräfte allein nicht aus, um dieses relevante Ziel zu erreichen. Im Zeitalter der Digitalisierung ist es jedoch nicht mehr unwahrscheinlich dieses Ziel zu realisieren.

In diesem Beitrag wird dieses Thema näher bearbeitet und mithilfe von einer Umfrage, an der die Studierenden im Studienfach Germanistik der Universität Selçuk teilgenommen haben, versucht herauszufinden, ob die Fremdsprachenlerner durch soziale Medien landeskundliches Wissen über die Zielkultur erwerben können und welche Rolle die sozialen Medien beim landeskundlichen Lernen spielen.

Schlüsselwörter: Kultur, Interkulturalität, Interkulturelle Kompetenz, Landeskunde, Soziale Medien.

Sosyal Medyanın Kültürlerarası Yetinin Edinilmesi Üzerindeki Rolü

ÖZ

Farklı kültürlere mensup insanlar arasında başarılı bir iletişim kurabilmek için sadece o dilin gramer yapısını ya da sözdizimi kurallarını bilmek yeterli değildir, aynı zamanda hedef dilin kültürünü de bilmek gerekir. Bu nedenle yabancı dil derslerinin amacı öğrencilere sadece dilbilgisi konularını aktarmak değil, hedef dilin farklı bir kültür yapısına sahip olduğunu ve bu kültürün özelliklerinin; kelimelerin veya davranışların hedef kültürde farklı anlamları olabileceğini öğretmek olmalıdır.

İçinde yaşadığımız dijitalleşme çağında neredeyse artık herkes sosyal medyayı aktif bir şekilde kullanmaktadır. Bunun olumsuz yönleri olduğu gibi yabancı dil olarak Almanca öğrenenler için olumlu etkileri de vardır. Örneğin hedef dilin kullanıldığı ülkeden ve kültüründen uzakta yaşayan yabancı dil öğrencileri, bir Almanın günlük hayatını yansıttığı Instagram'daki hikayelerinden ya da YouTube'deki bir video kanalından hedef dilin kültürünü tanıma şansını yakalar. Kısacası sosyal medya aracılığıyla öğrenciler, yabancı dil derslerinin en önemli hedefi olan farklı kültürleri tanıma imkanı bulur.

Bu çalışmanın amacı Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Alman Dili ve Edebiyatı bölümü öğrencilerinin katıldığı bir anket yardımıyla, öğrencilerin sosyal medya aracılığıyla hedef dilin ülke bilgisi hakkında bilgi edinip edinemediklerini ortaya çıkarmak ve sosyal medyanın ülke bilgisi öğrenimindeki rolünü belirlemektir.

Anahtar Kelimeler: Kültür, Kültürlerarasılık, Kültürlerarası Yeti, Ülke Bilgisi, Sosyal Medya.

1. Einleitung

*„Fremdsprachenlernen heißt:
Zugang zu einer anderen Kultur suchen.“
(Krumm, 1994)*

In den ersten Jahren des Deutsch als Fremdsprachenunterrichts konzentrierte man sich vielmehr auf sprachliche und literarische Inhalte. Mit der zunehmenden Politisierung und Soziologisierung der Gesellschaft nach 1968, kann eine landeskundliche Wende des Fremdsprachenunterrichts aufgezeichnet

* Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi, eliferdogan@selcuk.edu.tr
Makalenin Gönderim Tarihi: 06.04.2021; Makalenin Kabul Tarihi: 14.07.2021

werden (Reimann, 2015, S. 1). Die Beherrschung einer fremden Sprache ist demnach nicht mehr mit einem ausreichenden, sprachlichen Wissen möglich. Um in interkulturellen Situationen richtig und angemessen kommunizieren zu können, spielt die interkulturelle Kompetenz, ein übergeordnetes Ziel interkultureller Bildung, eine sehr wichtige Rolle.

Sie wird unter anderem als eine Empathiefähigkeit verstanden, sich in Menschen aus anderen Kulturen hineinzuversetzen und zu versuchen, ihr Verhalten und ihre Gedanken zu verstehen, ohne sie zu kritisieren. Mit anderen Worten bedeutet die interkulturelle Kompetenz, ein offenes Weltbild zu haben, indem man Empathie in den Mittelpunkt stellt und mit Menschen aus anderen Kulturen angemessen kommuniziert, indem man sie mit ihren Unterschieden und Ähnlichkeiten akzeptiert. Ebenfalls spielen hier die nonverbalen Phänomene eine wichtige Rolle, und können nicht zur Seite geschoben werden (Yücel, 2009, S. 68). Aufgrund der zunehmenden Internationalisierung sowie Digitalisierung wird die interkulturelle Kompetenz heute als Schlüsselkompetenz verstanden (Genkova und Kruse, 2021, S.138). Interkulturell unkompetente Menschen, die mangelnde Kenntnisse über die Zielkultur haben, können mit negativen Situationen im Zielsprachenland konfrontiert werden. Dies wirkt sich negativ auf die Anpassung der Person an die neue Kultur aus, demzufolge können im Laufe der Zeit aufgrund von Stress negative Auswirkungen im psychischen Gleichgewicht auftreten, wie z. B. geringes Selbstvertrauen, Konzentrationsschwäche, Schlafstörungen, Identitätskrise usw. (Temel, Eğinli, 2011, S. 219).

Um diese negativen Folgen zu vermeiden, im Zielsprachenland frei kommunizieren und kulturelle Unklarheiten verringern zu können, ist es unbedingt notwendig, dass Mitarbeiter internationaler Unternehmen und Personen, die im Ausland studieren, arbeiten oder leben möchten interkulturell kompetent sind. Denn den Fremdsprachenlernenden ermöglicht diese Kompetenz, Einzelheiten der fremdsprachlichen Begebenheiten vor dem Hintergrund ihrer eigenen Sprache und Kultur wahrzunehmen und zu verstehen. Des Weiteren trägt sie dazu bei, Strategien im Umgang mit Neuem, Unvertrautem und Unverständlichem zu erwerben und zu erweitern.

Obwohl für Fremdsprachenlerner, die in Zielsprachenfernen und kulturell unterschiedlichen Regionen leben, diese Kompetenz leider nicht sehr leicht zu entwickeln ist, können sie im Zeitalter der Digitalisierung mithilfe von sozialen Medien, z.B. mit einem deutschen Profil bei Instagram oder in einem Video-Kanal bei YouTube etc. die Gelegenheit finden, die Zielkultur zu erleben.

Diese Arbeit geht dieser Hypothese nach und untersucht mit Hilfe von den Studierenden im Studienfach Germanistik an der Universität Selçuk, ob die Fremdsprachenlerner durch soziale Netzwerke landeskundliches Wissen über die Zielkultur sammeln können, und welche Rolle diese Medien beim informellen landeskundlichen Lernen spielen.

2. Zielsetzung und Methodik

Ziel dieser Studie ist herauszufinden, ob man durch soziale Medien landeskundliches Wissen über die Zielkultur erwerben kann, und welche Rolle die sozialen Medien beim informellen landeskundlichen Lernen spielen. Um dies herauszufinden, wurde eine quantitative Untersuchung durchgeführt.

Die Datenerhebung erfolgte mittels einer Umfrage, an der die Studierenden im Studienfach Germanistik der Universität Selçuk teilgenommen haben. Die Gretchenfrage in dieser Untersuchung war, ob die Studierenden der Ansicht sind, dass soziale Netzwerke einen positiven Einfluss auf den Erwerb der Zielkultur haben.

Um Antworten auf diese Frage zu finden, wurde ein strukturierter Fragebogen erarbeitet. Die formulierten Fragen thematisierten folgende Aspekte: Allgemeine Angaben zum Geschlecht und Alter der Teilnehmenden, Angaben zur Nutzung der sozialen Medien (wie viel Zeit sie darin verbringen, welche Netzwerke am meisten beliebt sind etc.) und welche Rolle die sozialen Netzwerke beim Erwerb der Zielkultur spielen. Die Befragung erfolgte im Wintersemester 2019-2020, befragt wurden Studierende im Alter ab 18 Jahren. Die Beantwortung des Fragebogens dauerte ca. 5 Minuten. Die Angaben der Studierenden wurden systematisch kodiert und es wurden Häufigkeitsauszählungen vorgenommen.

3. Zum Begriff der Interkulturalität und Interkulturelle Kompetenz

Da unter dem Begriff „Kultur“ „die gesamte Lebenswirklichkeit der in einem bestimmten Sprach- und Kulturraum lebenden Menschen, d.h. alle Produkte und Tätigkeiten ihres Denkens und Handelns“ (Padrós und Biechele, 2003, S. 12) verstanden wird, ist „Interkulturalität“ nicht als eine soziale Struktur zu verstehen, sondern vielmehr als ein Verlauf, der sich auf das Zusammenleben von Menschen verschiedener Kulturen und auf ihr Verhältnis zueinander bezieht (Bolten, 2012, S. 39). Sie beruht auf Beziehungen zwischen verschiedenen Lebenswelten und ist ein lebendiger Interaktionsprozess, der gegenseitiges Bewusstsein, sowie Respekt und Anerkennung entwickelt. Zwischen den Mitgliedern verschiedener Kulturen entsteht aufgrund dieser Wechselbeziehung die sogenannte Interkultur, die immer neu erzeugt wird (Wille, 2016, S. 54). Um die Angehörigen dieser Kulturen besser verstehen und an ihren Gesprächen problemlos teilnehmen zu können, sollte man über ihre Lebensformen (Handlungsweise, Wahrnehmung, Gefühle, Weltanschauung etc.) etwas wissen.

Doch mit diesem Wissen ist kein explizites Wissen gemeint, das durch Nachschlagen in Fachbüchern erworben wird, sondern ein implizites Wissen, d.h. praktisches Können, das nur in direkten und originalen Erfahrungen mit Angehörigen der Zielkultur erreicht werden kann (Loenhoff, 2014, S. 33). Für Fremdsprachenlerner, die in zielsprachenfernen und kulturell unterschiedlichen Regionen leben ist es aber meistens nicht möglich außer Lehrbücher, die meist keine authentische Elemente enthalten, eine Innenansicht der Zielkultur zu bekommen und auf diese Weise die Einzelheiten der fremdsprachlichen Begebenheiten vor dem Hintergrund ihrer eigenen Sprache und Kultur wahrzunehmen und zu verstehen.

Eine Fremdsprache zu beherrschen bedeutet also nicht nur über ein ausreichendes, sprachliches Wissen zu verfügen, sondern vielmehr in interkulturellen Situationen richtig und angemessen kommunizieren zu können. Demgemäß setzt der Europarat, Rat für kulturelle Zusammenarbeit, im gemeinsamen europäischen Referenzrahmen (2001, S. 103-106) neben den vier Fertigkeiten (Lese- und Hörverstehen, Sprechen und Schreiben) die Interaktionsfähigkeit als fünfte Kompetenz im Sprachgebrauch voraus.

Unter dem Begriff „Kompetenz“ versteht man Fertigkeiten und Einstellungen etc. sowie Kontext- und Erfahrungswissen, die bei Individuen verfügbar oder durch sie erlernbar sind und können in bestimmten Gegebenheiten abgerufen und angeregt werden um bestimmte Probleme zu lösen. Demzufolge ist „Interkulturelle Kompetenz“ die Fähigkeit, effektiv und angemessen in interkulturellen Situationen kommunizieren zu können (Wille, 2016, S. 55). Interkulturelle Kompetenz wird unter anderem auch als eine Empathiefähigkeit verstanden, sich in Menschen aus anderen Kulturen hineinzuversetzen und zu versuchen, ihr Verhalten und ihre Gedanken zu verstehen, ohne sie zu kritisieren.

Weiterhin bedeutet interkulturelle Kompetenz ein offenes Weltbild zu haben, indem man Empathie in den Mittelpunkt stellt und mit Menschen aus anderen Kulturen angemessen kommuniziert, indem man sie mit ihren Unterschieden und Ähnlichkeiten akzeptiert. Den Fremdsprachenlernenden ermöglicht diese Kompetenz, Einzelheiten der fremdsprachlichen Begebenheiten vor dem Hintergrund ihrer eigenen Sprache und Kultur wahrzunehmen und zu verstehen. Außerdem trägt sie dazu bei, Strategien im Umgang mit Neuem, Unvertrautem und Unverständlichem zu erwerben und zu erweitern.

4. Die Rolle der sozialen Medien beim landeskundlichen Lernen

Vor allem mit dem Internet hat ein neues Zeitalter begonnen. Die schnelle Verbreitung von Informationen, Fotos, Videos und Symbolen auf den Plattformen wie Facebook, Instagram, Twitter etc. erfüllen somit kommunikative Zwecke (Kneuer und Richter, 2015, S. 15). Nicht nur Lehrbücher sind beim landeskundlichen Lernen die Quelle für landeskundliche Informationen, soziale Medien sind ebenfalls in den Fremdspracheunterricht zur Geltung gekommen, und können bei der Didaktik der Landeskunde gebraucht werden (Padrós und Biechele, 2003, S. 119-120). Unter dem Begriff „Soziale Medien“ werden eine Menge verschiedener Web-Angebote verstanden, wie z.B. Instagram, Facebook, YouTube, Twitter usw. Hier handelt es sich um eine Vielfalt von digitaler Netzwerke und Technologien,

mit deren Hilfe die Nutzer Informationen gegenseitig austauschen und mediale Themen alleine oder in Gemeinschaft darstellen können.

Mit der gegenseitigen Übertragung von Informationen, Ansichten, Stellungnahmen usw. ist sie gleichzeitig auch eine Interaktion, weil die Nutzer anhand von Kommentaren oder Bewertungen auf die Inhalte zurückgreifen, und damit einen sozialen Kontakt aufbauen. Die Interaktionsform kann Text, Ton, Bild, Video oder ein einfacher Klick sein (Scheffler, 2014, S. 13-14). Mit Menschen verschiedener Identitäten und Glaubensrichtungen tragen die sozialen Medien auch zur Globalisierung bei.

Da im Mittelpunkt landeskundlichen Lernens die Menschen des Zielsprachenlandes stehen und im Fremdsprachenunterricht vor allem ihr Alltag gezeigt werden soll (Padrós und Biechele, 2003, S. 8), dienen die Stories oder Posts der Muttersprachler des Zielsprachenlandes auf Instagram, Facebook usw. dazu die Alltagskultur auf authentische Weise zu widerspiegeln und auf diese Weise einen Einblick in die fremde Welt zu gewinnen. Aus diesem Grund können sie auch als authentische, gesprochene Texte gesehen werden, die in der Realität existieren.

Bild 1. Ein Bild von einem Adventskranz aus dem offiziellen Instagram-Account der Universitätsbibliothek Stuttgart in der Adventszeit. **Quelle:**

<https://www.instagram.com/ubstuttgart/>

Bild 1 von einem Adventskranz aus dem offiziellen Instagram-Account der Universitätsbibliothek Stuttgart zeigt, wie ein Adventskranz aussieht, und wann die Kerzen in der Adventszeit angezündet werden. Solche Bilder dienen nicht nur dazu, einen Einblick in die fremdsprachliche Kultur zu geben, sondern auch die Motivation und die Neugier der Lernenden auf die Zielkultur zu wecken.

Bild 2. Ein Bild aus dem Instagram-Account des deutschen Webradios 1Live am Nikolaustag

Quelle: <https://www.instagram.com/1live/>

Bild 3. Ein Bild aus der Instagram-Story einer deutschen Muttersprachlerin am Nikolaustag

Quelle: <https://www.instagram.com/die.kim/>

Bild 2 aus dem Instagram-Account des deutschen Webradios 1Live, und Bild 3 aus der Instagram-Story der deutschen Muttersprachlerin die.kim am Nikolaustag zeigen, wie und wann die Nikolausstiefel am Nikolaustag in Deutschland gefüllt werden. Die Fremdsprachenlerner können mithilfe dieser zahlreichen Bilder und Videos in den sozialen Medien die Gelegenheit finden, die Zielkultur zu erleben.

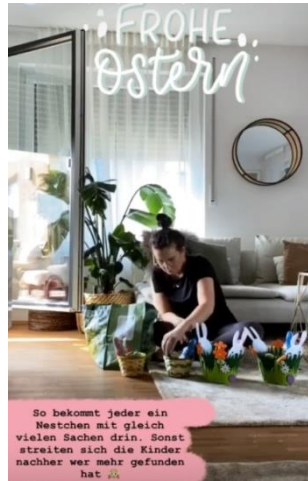

Bild 4. Ein Bild aus der Instagram-Story einer deutschen Muttersprachlerin an Ostern

Quelle: <https://www.instagram.com/die.kim/>

Bild 5. Ein Bild aus der Instagram-Story einer deutschen Muttersprachlerin vor dem Schulanfang

Quelle: <https://www.instagram.com/die.kim/>

Bild 4 und 5 sind auch einige Beispiele aus den Instagram-Stories von einer deutschen Muttersprachlerin, die landeskundliches Wissen über die Zielkultur geben. Beispielsweise wird in Bild 4 Osterneste gefüllt, in derselben Instagram-Story wird auch gezeigt, wie ein Frühstückstisch an Ostern eingedeckt wird, und wie die Deutschen das Osterfest feiern.

Weiterhin zeigt Bild 5, wie eine Schultüte gebastelt wird. Fremdsprachenlerner können mithilfe von dieser authentischen Instagram-Story auch erfahren, was eine Schultüte ist und wozu sie gebraucht wird. Hier ist es von großer Bedeutung, dass die Gespräche nicht künstlich gesteuert sind, und eine Innenansicht der Zielkultur geben. Diese Bilder sind nur einige Beispiele, die den Lernenden der Zielsprache landeskundliches Wissen über die Zielkultur geben.

Ob soziale Netzwerke wirklich zum landeskundlichen Lernen beitragen, und welche Rolle sie beim landeskundlichen Lernen spielen, wird im folgenden Teil dieses Beitrags durch die Ergebnisse einer Umfrage wiedergegeben.

5. Umfrageergebnisse

In diesem Teil werden die Ergebnisse einer Umfrage vorgestellt, an der etwa 150 Studierende im Studienfach Germanistik der Universität Selçuk teilgenommen haben. Das Ziel dieser Umfrage ist herauszufinden, ob die Studierenden durch soziale Medien landeskundliches Wissen über die Zielkultur erwerben können und welche Rolle die sozialen Medien beim informellen landeskundlichen Lernen spielen.

Um Antworten auf diese Fragen zu finden wurde ein Fragebogen erarbeitet, die formulierten Fragen thematisierten folgende Aspekte: Allgemeine Angaben zum Geschlecht und Alter der Teilnehmenden, Angaben zur Nutzung der sozialen Medien (wie viel Zeit sie darin verbringen, welche Netzwerke am meisten beliebt sind etc.) und welche Rolle die sozialen Netzwerke beim Erwerb der Zielkultur spielen.

Die Befragten wurden zunächst gebeten anzugeben, ob sie soziale Netzwerke nutzen. 92% der Befragten haben diese Frage mit „Ja“ beantwortet, nur 8% mit „Nein“. Die folgende Abbildung 1 stellt dar, dass fast alle der an der Umfrage teilnehmenden Studierenden, soziale Netzwerke nutzen.

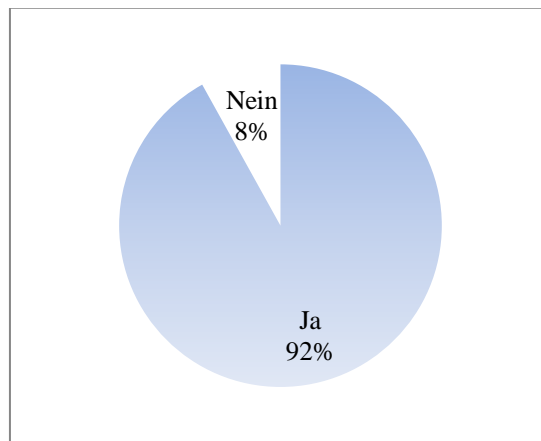

Abbildung 1. Nutzung sozialer Netzwerke

Auf die Frage, wie viel Zeit sie in den sozialen Netzwerken verbringen, antworteten die Teilnehmer unterschiedlich. Die überwiegende Mehrheit der Befragten gab an, dass sie täglich 1-3 Stunden Zeit in sozialen Netzwerken verbringen, wie auch aus Abbildung 2 ersichtlich ist.

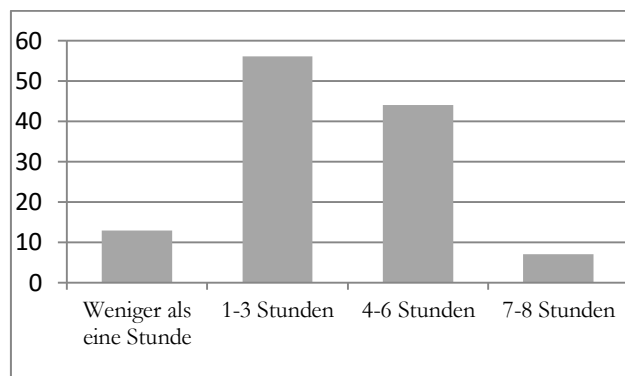

Abbildung 2. Durchschnittliche Zeit in sozialen Netzwerken

Die nachfolgende Abbildung 3 gibt die Angaben der befragten Studierenden nach den beliebtesten sozialen Netzwerken an. Ein relativ hoher Anteil der Befragten gab an, dass die beliebtesten und häufig genutzten sozialen Netzwerke Instagram und die Videoplattform YouTube sind.

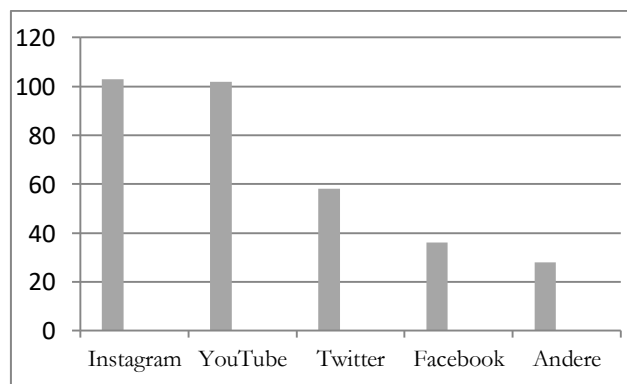

Abbildung 3. Angaben der befragten Studierenden zur Frage nach den beliebtesten sozialen Netzwerken

Bei der Umfrage wurden die Studierenden außerdem danach gefragt, ob sie durch soziale Netzwerke landeskundliches Wissen über die Zielkultur erwerben bzw. die Zielkultur kennenlernen können. Das Ergebnis wird in Abbildung 4 wiedergegeben.

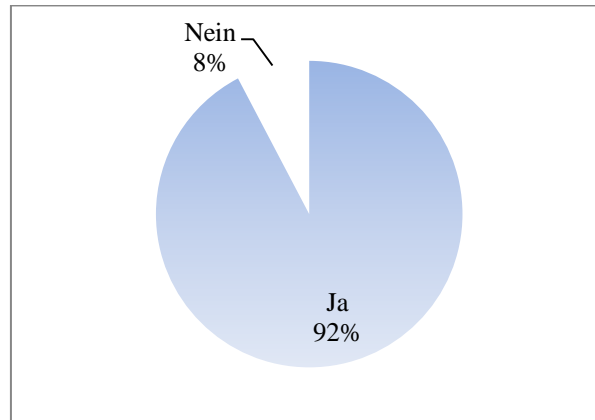

Abbildung 4. Angaben der befragten Studierenden zur Frage nach der Rolle der sozialen Medien beim Kennenlernen der Zielkultur

Abbildung 1 und 4 deuten darauf hin, dass alle befragten Studierenden, die soziale Netzwerke nutzen, landeskundliches Wissen über die Zielkultur erwerben und damit auch die Zielkultur kennenlernen können.

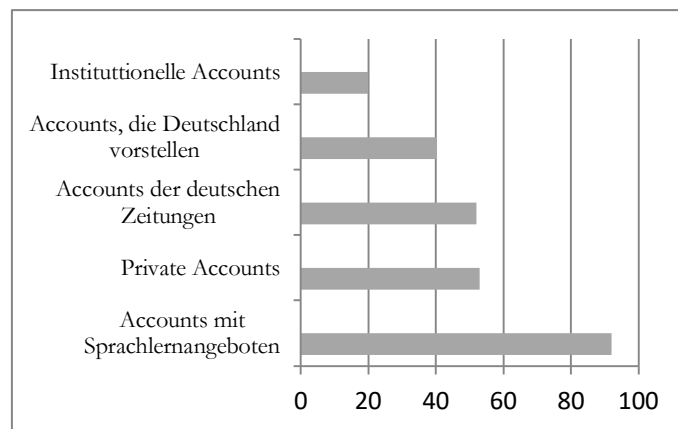

Abbildung 5. Angaben zu den gefolgt Seiten in sozialen Netzwerken

In der Umfrage wurden die Studierenden außerdem danach gefragt, welchen deutschsprachigen Seiten sie in sozialen Netzwerken folgen. Die Befragten gaben an, dass sie am meisten Accounts mit Sprachlernangeboten folgen. Weitere Aussagen befinden sich in Abbildung 5.

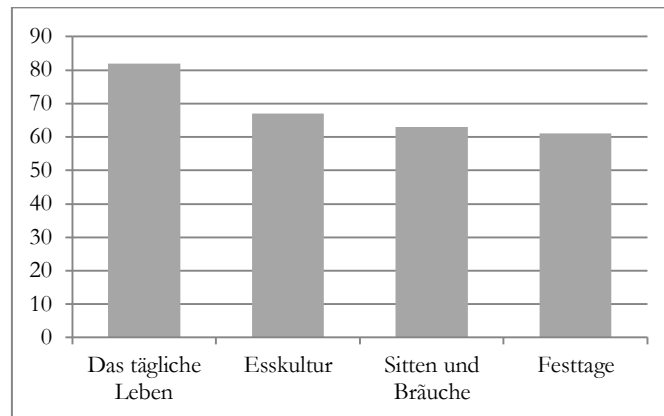

Abbildung 6. Angaben zum Erwerb landeskundliches Wissen in sozialen Netzwerken

Die befragten Studierenden wurden gebeten anzugeben, was sie bisher in sozialen Netzwerken über die Zielkultur gelernt haben. Wie aus Abbildung 6 ersichtlich, geben die große Mehrheit der Studierenden an, dass sie in sozialen Netzwerken am meisten über das tägliche Leben des Zielsprachenlandes etwas lernen. Die Esskultur, Bräuche und Festtage des Zielsprachenlandes sind weitere kulturelle Gegebenheiten, die die Studierenden in sozialen Medien über die Zielkultur erwerben. Anhand der vorliegenden Studie konnte auch aufgezeigt werden, dass ein Großteil der befragten Studierenden in sozialen Netzwerken Accounts über die Zielsprache und Zielkultur folgen.

Die Umfrageergebnisse deuten darauf hin, dass in dem Zeitalter der Digitalisierung die Nutzung sozialer Netzwerke sehr verbreitet ist und, dass die befragten Studierenden viel Zeit damit verbringen, anhand der vorliegenden Studie konnte auch aufgezeigt werden, dass die soziale-Netzwerk-Plattform Instagram bei den Studierenden besonders beliebt ist.

Im Gesamten betrachtet, bestätigt die vorliegende Umfrage, dass die sozialen Netzwerke einen positiven Einfluss auf den Erwerb der interkulturellen Kompetenz haben.

6. Schlussfolgerungen

Wir befinden uns im digitalen Zeitalter, derzeit hat fast jeder Zugang zum Internet und verbringt mehrere Stunden pro Tag auf sozialen Netzwerken. Dies hat nicht nur negative, sondern auch positive Auswirkungen: Beispielsweise können die Fremdsprachenlerner, die in Zielsprachenfernen Regionen leben, mit Hilfe von sozialen Netzwerken eine Innenansicht der Zielkultur bekommen, indem sie YouTube-Kanäle oder Instagram-Accounts folgen, die die Zielkultur explizit oder implizit reflektieren.

Lehrbücher und Lehrkräfte sind nicht mehr die einzige Quelle um landeskundliches Wissen über die Zielkultur zu sammeln. Da in den Lehrbüchern meistens nicht authentische, sondern eher künstlich gesteuerte Gespräche behandelt werden, sind die Stories, Videos oder Posts der Muttersprachler des Zielsprachenlandes auf Instagram, YouTube, Facebook usw. mehr dazu geeignet, die Alltagskultur auf authentische Weise zu widerspiegeln und auf diese Weise einen Einblick in die fremde Welt zu gewinnen. Wegen ihrer Authentizität geben sie den Fremdsprachenlernern die Möglichkeit, Zugang zu anderen Kulturen zu finden, was ein übergeordnetes Ziel des Fremdsprachenunterrichts ist und dienen auch dazu die Zielkultur bewusst oder unbewusst fast hautnah zu erleben.

In diesem Beitrag wurde dieses Thema näher bearbeitet. Zunächst wurden die Begriffe Interkulturalität und interkulturelle Kompetenz in die Hand genommen, danach wurde die Rolle der sozialen Medien beim landeskundlichen Lernen anhand von einigen Beispielen untersucht, und schließlich wurden die Ergebnisse einer Umfrage präsentiert sowie interpretiert, an der die Studierenden im Studienfach Germanistik der Universität Selçuk teilgenommen haben.

Ziel dieser Studie war festzustellen, ob Fremdsprachenlerner durch soziale Medien landeskundliches Wissen über die Zielkultur erwerben können, und welche Rolle die sozialen Medien beim informellen landeskundlichen Lernen spielen. Am Ende der Untersuchung stellte es sich heraus, dass die befragten Studierenden, die soziale Netzwerke nutzen, mit Hilfe dieser Mitteln landeskundliches Wissen über die Zielkultur erwerben und damit auch die Zielkultur kennenlernen können.

Stories oder Posts der Muttersprachler des Zielsprachenlandes auf soziale Netzwerke, wie Instagram, Facebook, Twitter, YouTube etc. dienen also dazu, die Alltagskultur auf authentische Weise zu widerspiegeln, und auf diese Weise die Menschen hinter dieser Kultur genauer kennenlernen und letztendlich auch verstehen zu können. Hiermit können außerdem Einzelheiten der fremdsprachlichen Begebenheiten vor dem Hintergrund der eigenen Sprache und Kultur wahrgenommen und verstanden werden. Was für den Fremdsprachenlerner, die in zielsprachenfernen und kulturell unterschiedlichen Regionen leben, einen wichtigen Stellenwert hat und zur Entwicklung interkultureller Kompetenz als übergeordnetes Ziel interkultureller Bildung beiträgt.

7. Extended Abstract

Foreign language didactics has been influenced by its related sciences since it existed as a science. These and other disciplines have left their mark on all foreign language didactic models, such as the direct method, the audiovisual approach, the cognitive approach or the new intercultural didactics. If we take a closer look at the development of foreign language didactics in the last twenty years, it is found that intercultural didactics, the aim of which is to acquire intercultural competence, is gaining in importance.

Intercultural competence is understood, as the ability to empathize with people from other cultures and to try to understand their behavior and thoughts without criticizing them. In other words, intercultural competence means having an open worldview by focusing on empathy and communicating appropriately with people from other cultures by accepting them with their differences and similarities. This competence enables foreign language learners to perceive and understand details of foreign language events against the background of their own language and culture. It also helps to acquire and expand strategies for dealing with the new, the unfamiliar and the incomprehensible. In order to be able to communicate correctly and appropriately in intercultural situations, intercultural competence plays a very important role. For this reason, the Council of Europe, Council for Cultural Cooperation, in the Common European Framework of Reference assumes the ability to interact as a fifth competence in language use in addition to the four skills “reading and listening comprehension, speaking and writing. But for foreign language learners who live in regions that are far from the target language and culturally different, it is usually not possible to get an inside view of the target culture, apart from textbooks, which usually contain no authentic elements, and in this way the details of the foreign language occurrences against the background of their own language and culture perceive and understand.

In the digital age has almost everyone access to the Internet and spends several hours a day on social media. This has not only negative but also positive effects: For example, foreign language learners who live in regions remote from the target language can use social media to get an inside view of the target culture by following YouTube channels or Instagram accounts that explicitly or implicitly describe the target culture reflect. So textbooks are no longer the only source for collecting regional knowledge about the target culture. Since the textbooks mostly do not deal with authentic, but rather artificially controlled conversations, the stories, videos or posts by the native speakers of the target language country on Instagram, YouTube, Facebook, etc. are more suitable for reflecting everyday culture in an authentic way and in this way to gain an insight into the foreign world.

The aim of this study is to find out with the help of around 150 German studies students at the University of Selçuk, examines whether foreign language learners can use social networks to collect knowledge about the target culture and what role these media play in learning about the country. To find answers to these questions, a questionnaire was drawn up. The questions formulated addressed the

following aspects: general information on the gender and age of the participants, information on the use of social media (how much time they spend in it, which networks are most popular, etc.) and what role the social networks play in acquiring the target culture. The survey results indicate that in an age of digitization, the use of social networks is very widespread and that the surveyed students spend a lot of time with them. It turned out that the surveyed students who use social networks acquire regional knowledge about the target culture and thus also get to know the target culture. Viewed as a whole, the present survey confirms that social networks have a positive influence on the acquisition of intercultural competence.

Keywords: Culture, Interculturality, Intercultural Competence, Regional Studies, Social Media.

Literaturverzeichnis

- Bolten, J. (2012). *Interkulturelle Kompetenz*. Thüringen: Landeszentrale für politische Bildung.
- Europarat - Rat für kulturelle Zusammenarbeit (2001). *Gemeinsamer Europäischer Referenzrahmen für Sprachen: lernen, lehren, beurteilen*. Berlin: Langenscheidt.
- Genkova, P. ; Kruse L. (2021). Auslandsaufenthalt als Kompetenzschule? Eine empirische Untersuchung der Auswirkungen von Auslandsaufenthalten auf die berufsbezogenen Kompetenzbereiche. In: *Gruppe. Interaktion. Organisation*. Wiesbaden: Springer.
- Kneuer, M. ; Richter S. (2015). *Soziale Medien in Protesbewegungen. Neue Wege für Diskurs, Organisation und Empörung?* Frankfurt: Campus Verlag.
- Krumm, H. J. (1994). Zur Situation der Lehrwerkkritik und Lehrwerkforschung Deutsch als Fremdsprache. In: *Zur Analyse, Begutachtung und Entwicklung von Lehrwerken*, (Hrsg: Bernd Kast und Gerhard Neuner). Berlin: Langenscheidt.
- Loenhoff, J. (2014). Kulturelle Differenz, interkulturelle Kommunikation und die Funktion impliziten Wissens. In: *Dialog und (Inter-)Kulturalität. Theorien, Konzepte, empirische Befunde*. (Hrsg.: S. Meier, D. H. Rellstab, G. L. Schiewer). Tübingen: Narr Francke Attempto Verlag.
- Padrós, A. ; Markus, B. (2003). *Didaktik der Landeskunde*. (Hrsg. Gerhard Neuner). Berlin: Druckhaus Langenscheidt.
- Reimann, D. (2015). *Inter- und transkulturelle kommunikative Kompetenz. ProDaz: Deutsch als Zweitsprache in allen Fächern*. Universität Duisburg, Fakultät für Geisteswissenschaften, Institut für Deutsch als Zweit- und Fremdsprache. https://www.unidue.de/imperia/md/content/prodaz/reimann_intertranskulturelle_kompetenz.pdf. Zugriff am: 15.06.2021.
- Scheffler, H. (2014). Soziale Medien - Einführung in das Thema aus Sicht der Marktforschung. In: *Soziale Medien – Gegenstand und Instrument der Forschung*. (Hrsg.: Ch. König, M. Stahl, E. Wiegand). Wiesbaden: Springer.
- Temel, Eğinli A. (2011). *Kültürlerarası Yeterlilikin Kazanılmasında Kültürel Farklılık ve Eğitimcilerinin Önemi*. In: *Öneri Dergisi*. <https://dergipark.org.tr/en/pub/maruoneri/issue/17898/187793>. [Zugriff am: 13.06.2021]
- Wille, K. (2016). Interkulturelle Kompetenz als übergreifendes Ziel in der schulischen Bildung. In: *International Dialogues on Education: Past and Present*. 3, (1). 52-69.
- Winkler, O. (2014). Dialog und Kulturalität in der historischen Dialogforschung – Überlegungen am Beispiel von Dramentexten. In: *Dialog und (Inter-)Kulturalität. Theorien, Konzepte, empirische Befunde*. (Hrsg.: S. Meier, D. H. Rellstab, G. L. Schiewer). Tübingen: Narr Francke Attempto Verlag.
- Yücel, Erdiñç (2009). *Eine Kulturbrücke für den Fremdsprachenlerner*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Bild 1: <https://www.instagram.com/ubstuttgart/> [Zugriff am: 13.12.2020].
- Bild 2: <https://www.instagram.com/1live/> [Zugriff am: 06.12.2020].
- Bild 3: <https://www.instagram.com/die.kim/> [Zugriff am: 06.12.2020].
- Bild 4: <https://www.instagram.com/die.kim/> [Zugriff am: 11.04.2020].

Bild 5: <https://www.instagram.com/die.kim/> [Zugriff am: 28.08.2020].

Türkiye'deki Fen Bilimleri Öğretmenliği Programlarının Genel Durumlarının ve Atama Sayılarının İncelenmesi

Tuğba TAFLI*

ÖZ

Bu çalışmanın amacı Türkiye'deki Eğitim Fakülteleri'nde bulunan Fen Bilimleri Öğretmenliği programlarının son 5 yıldaki genel durumunun incelenmesidir. Çalışmada doküman incelemesi yöntemi kullanılmış olup, 2016-2020 yıllarına ait ÖSYM tarafından ilan edilen ilk yerleştirme ve ek yerleştirme sonuçlarına göre fen bilimleri öğretmenliği programları içerik analizi tekniğine göre düzenlenmiştir. Bu kapsamda fen bilgisi öğretmenliği, biyoloji öğretmenliği, fizik öğretmenliği ve kimya öğretmenliği bölümlerine ilişkin; hangi üniversitelerde bulunduğu, genel kontenjan sayıları, Yükseköğretim Kurumları Sınavı (YKS) sonuçlarına göre bu programlara yerleştirilen öğrenci sayıları ile her üniversite bazındaki doluluk oranları yıllara göre ayrı ayrı hesaplanarak ortaya konmuştur. Çalışmada ayrıca Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından fen bilimleri öğretmeni kadrolarına yönelik yapılan öğretmen atama sayıları da yine aynı yıllar ile sınırlandırılarak incelenmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda üniversitelerdeki fen bilimleri öğretmenliklerinin hepsinde genel kontenjan sayılarında son 5 yıl içerisinde oldukça fazla oranda azalma olduğu görülmüştür. Öğrencilerin üniversiteye giriş sınavı sonuçlarına göre ilgili programların doluluk oranları incelendiğinde ise tüm branşlarda 2016 yılında %100 oranına sahipken; 2017 yılından sonra uygulamaya konulan üniversite sınav sonucundaki başarı sıralaması şartı ile birlikte 2017 ve 2018 yıllarında ilgili programlara yerleşen öğrencilerin doluluk oranlarında düşüş yaşanmıştır. Doluluk oranlarındaki azalmaya bağlı olarak kontenjan sayıları da azaltılan her bir fen bilimleri öğretmenliği programlarının 2019 yılında doluluk oranının yeniden artma eğilimine geçtiği, 2020 yılı itibarı ile ise yeniden tam kapasite doluluk oranına ulaştığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Fen bilimleri öğretmenliği programları, Lisans kontenjanları, Program doluluk oranları, Öğretmen atamaları

Examination of the General Situation of Science Education Programs and Teacher Appointments of Turkey

ABSTRACT

The aim of this study is to determine the general situation of the Science Education Programs of all universities in Turkey about the last 5 years. Document analysis method, the first placement and additional placement tables announced by OSYM for the years of 2016-2020, was used in the study and the results of all science teaching programs data were organized according to the content analysis technique. In this context, regarding the departments of science education, biology education, physics education and chemistry education were organized separately by years about in which universities has these programs, the number of their general quotas, the number of students placed in these programs and the occupancy rates on each universities. The number of teacher appointments made by the Ministry of National Education (MEB) for science teachers was also examined by limiting it to the same years. As a result of the analysis, it has been observed that the general quota of all science education programs has decreased considerably in the last 5 years. The occupancy rates of the students who were placed in the relevant programs in 2017 and 2018 decreased with the success ranking condition that was implemented after 2017, which was almost 100% in 2016 in all branches of science education. Due to the reduced occupancy of the programs and the quotas, the results showed that the occupancy rates was started to increase in 2019 and the occupancy rate reached full capacity again as of 2020.

Keywords: Science education programs, Undergraduate quotas, Program occupancy rates, Teacher appointments

1. Giriş

Eğitim şüphesiz her ülkenin gelişmesinde ve kalkınmasında temel oluşturan en önemli hususların başında gelmektedir. Ülkemizde de eğitim kalitesinin artırılmasına yönelik çeşitli bilimsel çalışmalar yapılmaktadır. Eğitimde; toplumun gereksinimleri doğrultusunda bilgi toplumlarının özellikleri dikkate alınarak bireylerin yetiştirilmesi zorunluluğu ortaya çıkmıştır (Aydın, 2003). İçinde bulunduğumuz yüzyılda hızlı bir şekilde gelişimine ve değişimine devam eden bilgi ve iletişim teknolojileri ile birlikte tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de tüm bireylerin farklı bilgi ve becerilere sahip olması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. OECD (2018), öğrencilerin gelecek dönemlerde sosyal ve dijital alanlardaki değişimlere uyum kabiliyetlerini artırmak amacıyla bilgi, beceri, tutum ve değerler açısından sahip olmaları gereken

* Dr., Selçuk Üniversitesi, tugbatafli@gmail.com

Makalenin Gönderim Tarihi: 10.04.2021; Makalenin Kabul Tarihi: 06.10.2021

becerilerini dönüştürücü yeterlikler olarak sunmaktadır. Öğrencilerin eleştirel düşünme, yenilikçi düşünme, öğrenmeyi öğrenme ve öz-düzenleme becerilerinin yanı sıra empati, öz-yeterlilik, işbirliği, pratik beceriler, motivasyon, güven, erdemli olma gibi pek çok özelliğe sahip olmaları gerektiğini ve disiplinlerarası bilgiyle donanımları gerektiğine vurgu yapmaktadır. Benzer şekilde Dünya Ekonomi Forumu (WEF- World Economic Forum) tarafından bireylerin sahip olmaları gereken 10 temel beceri olarak; karmaşık problem çözme, analitik ve eleştirel düşünme, yaratıcılık, yönetim, kişiler arası koordinasyon, duygusal zekâ, değerlendirme ve karar alma, hizmet odaklılık, müzakere ve bilişsel esneklik becerileri olarak belirlenmiştir (Gray, 2016). Çağın gerektirdiği değişikliklere ve yeniliklere açık olan, bunlara uyum sağlayan ve günlük hayata transfer edebilen bireylerin eğitim öğretim sürecinde yetiştirilmesi önem kazanmıştır. Bu bakımdan öğrencilerin, okul bilgilerinin günlük yaşamla bağlantılarının farkına vararak günlük yaşama adapte edebilmeleri, herhangi bir problem durumunda çözüm üretebilmeleri, yaratıcı ve eleştirel düşünme becerilerini geliştirmeleri, bilgi ve iletişim teknolojilerini etkili kullanabilmeleri için yeni yüzyıl becerilerine sahip olmaları gerekmektedir.

Eğitim sistemimizin kalitesinin artmasında ve uluslararası standartlara ulaşmamızda eğitimin temel ve göz ardı edilemez en önemli ögesi şüphesiz öğretmenler oluşturmaktadır. Eğitimin kalitesinin artırılması için günümüzün değişen ihtiyaçlarının farkında olan ve bu ihtiyaçlara uygun bir şekilde cevap verebilen öğretmenler yetiştirilmesi gerekmektedir (Magnusson, Krajcik ve Borko, 1999). Eğitimde, öğretmen dışındaki diğer bireylerin de istenilen düzeyde ve nitelikte olması geleceğimize yönelik yapılacak yatırımlarda kilit görevi oluşturmaktadır. Bu nedenle eğitim kurumlarında hem nitelikli öğretmenlerin hem de nitelikli öğrencilerin yetiştirilmesi hususu bir gereklilikten ziyade zorunluluk haline dönüşmüştür. Ülkemizde nitelikli öğretmenlerin yetiştirilmesi amacıyla hem hizmet öncesinde hem de hizmet içinde mesleki yeterliklerinin geliştirilmesi ve artırılması gereklidir (Şişman, 2000). Özellikle hizmet öncesi dönemde öğretmen adaylarının gerek üst düzeyde alan ve pedagojik bilgisine gerekse yeni yüzyıl becerilerine sahip bireyler olarak yetiştirilmesi amacıyla eğitim fakültelerine önemli görevler düşmektedir.

Eğitimin temel alanlarından birisi olan “fen bilimleri eğitimi” ilköğretimden ortaöğretime, ortaöğretimden üniversiteye eğitimin her kademesindeki öğrenciler ve bireyler için son derece önemlidir. Öyle ki sadece ilköğretim dönemindeki öğrenciler için değil daha temel yaşlardaki öğrenciler için de fen derslerine yönelik bilgi, beceri ve farkındalıkların kazandırılması amacıyla için okul öncesi dönemde de çeşitli faaliyetler ile çocuklara fen eğitimi verilmektedir. Fen öğretimi sarmal program ile eğitimin her kademesinde yerini almaktadır. Bu nedenle öğrencilere fen bilimleri derslerinde sadece teorik bilgilerin kazandırılmasının yanı sıra özellikle yeni yüzyıl becerileri ile harmanlanmış bir şekilde bilgileri özümseyen bireylerin yetiştirilmesi önem kazanmaktadır.

Bilindiği üzere uluslararası boyutta öğrencilerin değerlendirilmesine ilişkin PISA ve TIMSS gibi sınavların değerlendirme çıktıları ülkelerin eğitim sistemlerindeki başarı düzeyleri hakkında dönütler vermektedir. Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı (PISA- Programme for International Student Assessment), Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD- Organisation for Economic Co-operation and Development) tarafından üç yılda bir 15 yaşındaki öğrencilerin kazandıkları bilgi ve becerileri değerlendiren bir araştırmadır. PISA’da öğrencilerin; matematik okuryazarlığı, fen okuryazarlığı ve okuma becerilerine yönelik yeterlik düzeyleri ile öğrenme istekleri, öğrenme stratejileri, okul ve aile ortamları ile ilgili verilere ulaşılmaktadır (OECD, 2016). Uluslararası Matematik ve Fen Eğilimleri Araştırması (TIMSS- Trends in International Mathematics and Science Study) sınavı Hollanda merkezli olarak matematik ve fen eğilimlerine yönelik dört yılda bir uygulanan uluslararası bir sınavdır. TIMSS sınavı ile sınava katılan ülkelerin 4. ve 8. sınıf öğrencilerinin bilgi ve becerileri ölçülmektedir (TIMSS, 2018). Dünya çapında uygulanan bu sınavlardan elde edilen sonuçlar ve başarı sıralamaları ülkemizde de oldukça dikkate alınmaktadır. Gerek PISA gerekse TIMSS sınavlarının her ikisinde de öğrencilerin fen bilimleri derslerindeki durum değerlendirme çıktıları elde edilmektedir. Bu çıktılar da fen bilimleri derslerinin önemini ortaya koyan önemli bir gösterge niteliğindedir.

Ülkemizdeki Fen Bilimleri Öğretmenliği programı; Eğitim Fakültelerinin Matematik ve Fen Bilimleri Bölümü altında Fen Bilgisi Eğitimi, Biyoloji Eğitimi, Fizik Eğitimi ve Kimya Eğitimi Ana Bilim Dallarında yürütülmektedir. Fen bilgisi eğitimi programı ilköğretim seviyesindeki öğrencilere yönelik öğretmen yetiştirmeyi hedeflerken; Biyoloji, Fizik ve Kimya öğretmenlikleri ise ortaöğretim seviyesindeki öğrencilere

yönelik öğretmen yetiştirmeyi hedeflemektedir. Her programda da 4 yıllık lisans eğitimini başarıyla tamamlayarak öğretmen olmaya hak kazanan mezunlar devlet veya özel okullarda öğretmen olarak görev yapmaktadırlar. Ayrıca üniversitelerin akademik kadrolarında da istihdam edilebilmektedirler.

Ülkemizde üniversitelere Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi [ÖSYM] tarafından yapılan merkezi sınav sonuçlarına ve öğrencilerin yaptığı tercihlere göre öğrenciler yerleştirilmektedir. Daha önce herhangi bir başarı sıralaması şartı bulunmayan eğitim fakülteleri tercihlerine 2016 yılında Yükseköğretim Kurulu [YÖK] tarafından başarı sıralaması şartının 2017 yılından itibaren yapılacağı açıklanmıştır. Buna göre ÖSYM (2017:11) Yükseköğretim Programları ve Kontenjanları Kılavuzunda “Öğretmenlik programlarına yerleştirme işlemlerinde (Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık programı dâhil) İlgili LYS Puan Türünde en düşük 240 bininci” öğrenci alınmasının yapılacağı bilgisi verilmiştir. Ancak bu sayı 2018 yılı ve daha sonrasında ilgili YKS puan türünde en düşük 300 bininci olarak değiştirilmiştir (ÖSYM, 2018a:11; ÖSYM 2019a:11; ÖSYM 2020a:12).

Bu çalışmada; 2016 yılından sonra öğretmenlik programlarına gelen başarı sıralaması kısıtlaması ile son 5 yıl içerisinde Türkiye'deki Fen Bilimleri Öğretmeni yetiştiren Eğitim Fakültelerinin genel durumlarının incelenmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda 2016-2020 yılları arasında ülkemizdeki fen bilgisi öğretmenliği, biyoloji öğretmenliği, fizik öğretmenliği ve kimya öğretmenliği bölümlerinin hangi üniversitelerde bulunduğu, genel kontenjan sayıları, YKS sonuçlarına göre hem ilk hem de ek yerleştirmeler sonucunda bu programlara yerleştirilen öğrenci sayıları sonucundaki doluluk oranları tespit edilmek istenmiştir. Ayrıca son 5 yılda Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından fen bilimleri öğretmenlerinin istihdam sayıları da incelenmiştir.

Araştırma Problemleri

1- 2016-2020 yılları arasında Fen Bilgisi Öğretmenliği programı bulunan üniversiteler, kontenjanları, ilk ve ek yerleştirme sonucunda kayıt yaptıran öğrenci sayıları ve genel durum tablosu nasıldır?

2- 2016-2020 yılları arasında Biyoloji Öğretmenliği programı bulunan üniversiteler, kontenjanları, ilk ve ek yerleştirme sonucunda kayıt yaptıran öğrenci sayıları ve genel durum tablosu nasıldır?

3- 2016-2020 yılları arasında Fizik Öğretmenliği programı bulunan üniversiteler, kontenjanları, ilk ve ek yerleştirme sonucunda kayıt yaptıran öğrenci sayıları ve genel durum tablosu nasıldır?

4- 2016-2020 yılları arasında Kimya Öğretmenliği programı bulunan üniversiteler, kontenjanları, ilk ve ek yerleştirme sonucunda kayıt yaptıran öğrenci sayıları ve genel durum tablosu nasıldır?

5- 2016-2020 yılları arasında Fen Bilimleri Öğretmenliği programlarının branş bazındaki ve birbirleriyle olan genel karşılaştırması nasıldır?

6- 2016-2020 yılları arasında Fen Bilgisi Öğretmenliği, Biyoloji Öğretmenliği, Fizik Öğretmenliği ve Kimya Öğretmenliği MEB atama sayıları nasıldır?

2. Yöntem

Bu çalışmada nitel araştırmalarda kullanılan doküman incelemesi yönteminden yararlanılarak 2016-2020 yıllarına ait ÖSYM tarafından ilan edilen tablolardan fen bilimleri öğretmenliklerine ilişkin veriler kullanılmıştır. Doküman incelemesi ile hem elektronik hem de basılı materyalleri sistematik olarak değerlendirmek için kullanılan uygulamalardan biridir (Bowen, 2009). Doküman incelemesinde araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizi yapılır, içeriği ise sistematik bir şekilde düzenlenir (Wach, 2013). Ayrıca doküman incelemesi; eğitim araştırmalarına yönelik belirli bir olguya ilişkin açıklama veya cevap bulmak için en kısa zamanda, minimum emek ve maliyetle gerçekleştirilmesi için yapılan eylemleri kapsamaktadır (Sönmez ve Alacapınar, 2014).

2.1. Veri toplama araçları

Bu çalışmada, 2016-2020 yılları arasında ÖSYM tarafından ilan edilen merkezi yerleştirme ile öğrenci alan yükseköğretim lisans programları tablosunun ilk yerleştirme sonuçlarına göre verilen genel kontenjan sayılarını ve ilgili programlara yerleşen öğrenci sayılarını içeren dokümanlar ile aynı yıllara ait boş kalan kontenjan durumlarına göre açıklanan ek yerleştirme genel kontenjan sayılarını ve yerleşen öğrenci sayılarını içeren dokümanlar incelenmiştir (ÖSYM, 2016ab; 2017bc; 2018bc; 2019bc; 2020bc; MEB 2016,

2017, 2018, 2019, 2020). Çalışmanın şeffaflığı açısından, incelenen dokümanların listesi Ek bölümünde bildirilmiştir.

2.3. Verilerin analizi

Bu çalışmada, doküman incelemesinden elde edilen verilerin düzenlenmesinde içerik analizi tekniğinden yararlanılmıştır. İçerik analizinde temel amaç, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenleyerek yorumlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Çalışmada, ilgili dokümanlardan Türkiye'deki üniversitelerin Eğitim Fakülteleri'nde bulunan fen bilgisi öğretmenliği, biyoloji öğretmenliği, fizik öğretmenliği ve kimya öğretmenliği programlarının bulunduğu üniversitelere ilişkin veriler incelenmiş olup ilk yerleştirme ve ek yerleştirme sonuçlarına göre yerleşen nihai öğrenci sayıları hesaplanarak yeni tablolar oluşturulmuştur. İlgili programlara yerleşen öğrenci sayılarının genel kontenjanlara göre yerleşme oranları da % olarak hesaplanarak aynı tabloda gösterilmiştir. Her branşın yıllara göre öğrenci yerleşme yüzdelere göre oluşturulan genel karşılaştırma tablosu ve grafikleri de ayrı ayrı gösterilmiştir. Son olarak ilgili programların MEB Personel Genel Müdürlüğü tarafından açıklanan 2016-2020 yılları arasındaki öğretmen atama sayılarının yayımlandığı dokümanlar da incelenerek ayrı bir tabloda gösterilmiştir.

3. Bulgular

1- 2016-2020 yılları arasında Türkiye'deki Eğitim Fakülteleri'nde Fen Bilgisi Öğretmenliği programı bulunan üniversiteler, kontenjan sayıları ile YKS ilk tercih ve ek yerleştirme sonuçlarına göre kayıt yaptıran öğrenci sayılarının düzenlendiği son 5 yıla ait veriler Tablo 1'de gösterilmiştir (ÖSYM, 2016; 2017b,c; 2018 b,c; 2019 b,c; 2020b,c).

Tablo 1: Fen Bilgisi Öğretmenliği programı bulunan Türkiye'deki üniversitelerin 2016-2020 yıllarına ait kontenjanları ve yerleşen öğrencilere ait içerik analizi

ÜNİVERSİTE	2016			2017			2018			2019			2020		
	Kontenjan (f)	Yerleşen Öğrenci Frekans (f)	Yerleşen Öğrenci Yüzdesi (%)	Kontenjan (f)	Yerleşen Öğrenci Frekans (f)	Yerleşen Öğrenci Yüzdesi (%)	Kontenjan (f)	Yerleşen Öğrenci Frekans (f)	Yerleşen Öğrenci Yüzdesi (%)	Kontenjan (f)	Yerleşen Öğrenci Frekans (f)	Yerleşen Öğrenci Yüzdesi (%)	Kontenjan (f)	Yerleşen Öğrenci Frekans (f)	Yerleşen Öğrenci Yüzdesi (%)
Abant İzzet Baysal Üniversitesi	62	62	100	62	62	100	62	35	56	41	41	100	41	41	100
Adıyaman Üniversitesi	52	52	100	52	52	100	62	13	21	31	31	100	31	31	100
Adnan Menderes Üniversitesi	52	52	100	52	52	100	62	29	47	36	36	100	36	36	100
Afyon Kocatepe Üniversitesi	67	67	100	67	67	100	62	8	13	31	31	100	31	31	100
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi	41	41	100	41	5	12	21	7	33	21	3	14	-	-	-
Ahi Evran Üniversitesi	82	82	100	82	16	20	41	8	20	31	9	29	21	21	100
Akdeniz Üniversitesi	82	81	99	82	82	100	62	62	100	52	52	100	52	52	100
Aksaray Üniversitesi	52	52	100	52	21	40	41	13	32	41	31	76	41	41	100
Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi	52	51	98	52	52	100	52	25	48	41	41	100	41	41	100
Amasya Üniversitesi	93	93	100	93	30	32	52	9	17	31	19	61	31	31	100
Artvin Çoruh Üniversitesi	62	62	100	62	5	8	21	0	0	-	-	-	-	-	-
Atatürk Üniversitesi	93	93	100	93	59	63	62	33	53	52	35	67	52	52	100
Bahçeşehir Üniversitesi	52	52	100	52	51	98	52	52	100	52	52	100	52	52	100
Bartın Üniversitesi	62	62	100	62	0	0	21	5	24	21	6	29	21	21	100
Bayburt Üniversitesi	93	93	100	93	1	1	21	2	10	-	-	-	-	-	-
Boğaziçi Üniversitesi	52	50	96	52	52	100	52	50	96	52	52	100	52	52	100
Bozok Üniversitesi	52	52	100	52	9	17	21	2	10	21	8	38	21	21	100
Bülent Ecevit Üniversitesi	52	52	100	52	25	48	41	6	15	31	9	29	21	21	100

Celâl Bayar Üniversitesi	93	93	100	93	69	74	62	9	15	31	21	68	31	31	100
Cumhuriyet Üniversitesi	93	93	100	93	37	40	52	20	38	31	31	100	31	31	100
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	67	67	100	67	67	100	62	50	81	52	52	100	52	52	100
Çukurova Üniversitesi	62	61	98	62	62	100	62	62	100	52	52	100	52	52	100
Dicle Üniversitesi	41	41	100	41	41	100	41	37	90	41	41	100	41	41	100
Dokuz Eylül Üniversitesi	93	92	99	93	93	100	62	62	100	62	62	100	62	62	100
Dumlupınar Üniversitesi	52	52	100	52	52	100	52	18	35	31	31	100	31	31	100
Düzce Üniversitesi	41	41	100	41	24	59	41	6	15	31	14	45	31	31	100
Ege Üniversitesi	52	50	96	52	50	96	52	51	98	52	52	100	52	52	100
Erciyes Üniversitesi	72	70	97	72	72	100	62	62	100	52	52	100	52	52	100
Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi	93	93	100	93	5	5	21	9	43	21	4	19	21	21	100
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi	62	60	97	62	62	100	62	62	100	62	62	100	62	62	100
Fırat Üniversitesi	62	62	100	62	62	100	62	19	31	31	31	100	31	31	100
Gazi Üniversitesi	93	90	97	93	93	100	62	60	97	62	62	100	62	62	100
Gaziosmanpaşa Üniversitesi	57	57	100	57	18	32	41	8	20	31	13	42	31	31	100
Giresun Üniversitesi	88	88	100	88	10	11	41	4	10	31	11	35	31	31	100
Hacettepe Üniversitesi	93	90	97	93	93	100	62	61	98	62	62	100	62	62	100
Harran Üniversitesi	41	41	100	41	41	100	41	32	78	41	41	100	41	41	100
İnönü Üniversitesi	72	72	100	72	72	100	62	52	84	52	52	100	52	52	100
İstanbul Üniversitesi	57	57	100	57	57	100	62	62	100	62	62	100	62	62	100
Kafkas Üniversitesi	82	82	100	82	4	5	21	3	14	21	4	19	21	21	100
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi	52	52	100	52	52	100	52	32	62	41	41	100	41	41	100
Karadeniz Teknik Trabzon Üniversitesi	93	92	99	93	93	100	62	38	61	41	41	100	41	41	100
Kastamonu Üniversitesi	93	93	100	93	24	26	41	3	7	21	6	29	21	21	100
Kırıkkale Üniversitesi	82	82	100	82	58	71	62	16	26	31	25	81	31	31	100
Kilis 7 Aralık Üniversitesi	41	41	100	41	17	41	41	5	12	31	11	35	31	31	100
Kocaeli Üniversitesi	62	60	97	62	62	100	62	62	100	52	52	100	52	52	100
Marmara Üniversitesi	62	61	98	62	60	97	62	61	98	62	62	100	62	62	100
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi	82	82	100	82	25	30	41	7	17	31	23	74	31	31	100
Mersin Üniversitesi	52	51	98	52	52	100	52	52	100	41	41	100	41	41	100
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi	72	72	100	72	72	100	62	35	56	41	41	100	41	41	100
Mustafa Kemal Üniversitesi	62	62	100	62	62	100	62	37	60	41	41	100	41	41	100
Muş Alparslan Üniversitesi	41	41	100	41	7	17	21	2	10	21	6	29	21	21	100
Necmettin Erbakan Üniversitesi	82	82	100	82	82	100	62	62	100	52	52	100	52	52	100
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi	41	41	100	41	40	98	41	16	39	41	32	78	41	41	100
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	62	61	98	62	38	61	52	13	25	41	41	100	41	41	100
Ondokuz Mayıs Üniversitesi	93	93	100	93	93	100	62	62	100	52	52	100	52	52	100
Ordu Üniversitesi	31	31	100	31	13	42	31	8	26	31	16	52	31	31	100
Orta Doğu Teknik Üniversitesi	41	40	98	41	41	100	41	41	100	41	41	100	41	41	100
Pamukkale Üniversitesi	93	93	100	93	93	100	62	51	82	52	52	100	52	52	100
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi	72	72	100	72	21	29	62	4	6	21	12	57	31	31	100
Sakarya Üniversitesi	62	62	100	62	62	100	62	42	68	41	41	100	41	41	100
Siirt Üniversitesi	82	82	100	82	17	21	41	7	17	31	18	58	31	31	100
Sinop Üniversitesi	52	52	100	52	7	13	21	4	19	21	4	19	21	21	100
Süleyman Demirel Üniversitesi	41	40	98	41	41	100	41	41	100	41	41	100	41	41	100
Trakya Üniversitesi	57	56	98	57	57	100	57	23	40	31	23	74	31	31	100

Uludağ Üniversitesi	52	50	96	52	50	96	52	52	100	52	52	100	52	52	100
Uşak Üniversitesi	47	47	100	47	28	60	47	7	15	31	13	42	21	21	100
Yıldız Teknik Üniversitesi	47	46	98	47	47	100	62	62	100	62	61	98	62	62	100
Yüzüncü Yıl Üniversitesi	41	41	100	41	41	100	41	23	56	31	31	100	31	31	100
GENEL TOPLAM ve GENEL ORTALAMA	4409	4379	99	4409	3080	72	3350	1976	54	2622	2240	79	2581	2581	100

Tablo 1’de Türkiye’de bulunan 68 devlet üniversitesinin Eğitim Fakülteleri’nde bulunan Fen Bilgisi Öğretmenliği programının genel kontenjan sayıları ile öğrenci yerleştirme sayıları; YKS ilk yerleştirme ve ek yerleştirme sonrasında kayıt yaptıranların sayılarının toplam sonuçları olarak düzenlenerek gösterilmiştir. Buna göre ilgili programının genel kontenjan sayıları YÖK tarafından 2016 ve 2017 yıllarında 4409 olarak belirlenirken, 2018 yılında bu sayı yaklaşık % 24 oranında azaltılarak 3350’ye; 2019 yılında ise bir önceki yıla göre yine yaklaşık %22 azaltılarak 2622’ye; 2020 yılında ise 2581’e düşürülmüştür. Kontenjan sayıları her yıl ÖSYM ve YÖK tarafından oluşturulan eğitim komisyonları tarafından değerlendirilerek belirlenmektedir. Son 5 yıl içerisindeki ilgili ana bilim dalının kontenjan sayısının azaltılmasında, öğrencilerin YKS sonuçlarına göre yerleştirilme yüzdesinin, ortalamalarının etkili olduğu düşünülmektedir. 2016 yılında genel kontenjan oranına göre öğrencilerin %99’ı tarafından tercih edilmesinden dolayı 2017 yılında da genel kontenjan sayısında herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. Ancak 2017 yılında ilgili program 3080 öğrenci tarafından tercih edilerek genel kontenjan sayısına göre yerleştirme oranında bir önceki yıla göre düşüş olarak %72 seviyesine gerilemiştir. 2018 yılında 3350’ye düşürülen programa ek yerleştirmeler ve kayıtlar sonunda 1976 öğrencinin yerleştiği ve % 54 dolaylarında doluluk oranının sağlandığı görülmektedir. Neredeyse yarıya yakın bir oranda genel kontenjanlardaki boşluk nedeniyle bir sonraki yılda kontenjan sayıları azaltıldığı görülmektedir. 2019 yılında 2622’ye düşürülen genel kontenjana %79 doluluk oranı ile 2240 öğrenci yerleşmiştir. Son olarak 2020 yılında bir önceki yılın doluluk oranlarına göre 2581 olarak belirlenen genel kontenjana yeniden talepler artarak %100 oranına ulaşıldığı görülmektedir.

Son 5 yıldaki veriler detaylı olarak incelendiğinde Balıkesir Üniversitesi (52), Boğaziçi Üniversitesi (52), Ege Üniversitesi (52), Osmangazi Üniversitesi (52), Harran Üniversitesi (41), Marmara Üniversitesi (52), Orta Doğu Teknik Üniversitesi (41), Süleyman Demirel Üniversitesi (41) ve Uludağ Üniversitesi (52) son 5 yıl içinde Fen Bilgisi öğretmenliği programında kontenjanının neredeyse %100 doluluk oranını doldurması nedeniyle herhangi bir kontenjan azaltılması yapılmamıştır. Doluluk oranının her yıl %100’e ulaştığı diğer bazı üniversitelerde Türkiye geneli genel ortalamanın düşük olduğu yıllar dikkate alınarak kontenjanların düşürüldüğü anlaşılmaktadır. Son 5 yıl içerisindeki kontenjanları; Antalya Üniversitesi ile Necmettin Erbakan Üniversitesi 82’den 52’ye, Çukurova Üniversitesi ile Kocaeli Üniversitesi’nde 62’den 52’ye, Dokuz Eylül Üniversitesi 92’den 62’ye, Gazi Üniversitesi ile Hacettepe Üniversitesi 93’ten 52’ye, Erciyes Üniversitesi 72’den 52’ye ve Mersin Üniversitesi 52’den 41’e düşürülmüştür. Yine doluluk oranının her yıl %100’e ulaştığı sadece iki üniversitede kontenjan sayısının artırıldığı görülmüştür. Buna göre kontenjan sayısı İstanbul Üniversitesi’nde 57’den 62’ye, Yıldız Teknik Üniversitesi’nde ise 47’den 62’ye yükseltilmiştir.

2016 yılında Fen Bilgisi öğretmenliği programı bulunan üniversitelerin neredeyse tamamı tam kontenjan doluluk oranına sahip iken ilerleyen yıllarda öğrenciler tarafından tercih edilme ve YKS yerleştirilme sonuçlarına göre doluluk oranlarında düşüş yaşanması sonucunda bazı üniversitelerde %50’lik doluluk oranına bile ulaşamadıkları ve bunun bir sonucu olarak da kontenjanların azaltıldığı düşünülmektedir. Azaltılan kontenjanlara rağmen öğrenci yerleştirme oranı düşük olan Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi’nde 2018 yılından, Artvin Çoruh Üniversitesi’nde ve Bayburt Üniversitesi’nde ise 2019 yılından beri öğrenci alımının durdurulduğu anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak 5 yıllık süreçte ülkemizdeki devlet üniversitelerinin Eğitim Fakülteleri’nde bulunan Fen Bilgisi öğretmenliği programının bulunduğu üniversite sayısı 68’den 65’e düşürülürken; genel kontenjan sayısının ise 4409’dan 2581’e düşürülerek %41 oranında azaltıldığı tespit edilmiştir.

2- 2016-2020 yılları arasında Eğitim Fakülteleri’nde Biyoloji Öğretmenliği programı bulunan üniversiteler, kontenjan sayıları ile YKS ilk tercih ve ek yerleştirme sonuçlarına göre kayıt yaptıran öğrenci sayılarının düzenlendiği son 5 yıla ait veriler Tablo 2’de gösterilmiştir (ÖSYM, 2016; 2017b, c; 2018b, c; 2019b, c; 2020b, c).

Tablo 2: Biyoloji Öğretmenliği programı bulunan Türkiye'deki üniversitelerin 2016-2020 yıllarına ait kontenjanları ve yerleşen öğrencilere ait içerik analizi

ÜNİVERSİTE	2016			2017			2018			2019			2020		
	Kontenjan (f)	Yerleşen Öğrenci Frekansı (f)	Yerleşen Öğrenci Yüzdesi (%)	Kontenjan (f)	Yerleşen Öğrenci Frekansı (f)	Yerleşen Öğrenci Yüzdesi (%)	Kontenjan (f)	Yerleşen Öğrenci Frekansı (f)	Yerleşen Öğrenci Yüzdesi (%)	Kontenjan (f)	Yerleşen Öğrenci Frekansı (f)	Yerleşen Öğrenci Yüzdesi (%)	Kontenjan (f)	Yerleşen Öğrenci Frekansı (f)	Yerleşen Öğrenci Yüzdesi (%)
Atatürk Üniversitesi	21	21	100	21	2	10	21	2	10	21	3	14	-	-	-
Balıkesir Üniversitesi	21	21	100	21	21	100	21	13	62	21	20	95	21	21	100
Dicle Üniversitesi	21	21	100	21	19	90	21	3	14	-	-	-	-	-	-
Dokuz Eylül Üniversitesi	21	21	100	21	21	100	21	21	100	21	21	100	21	21	100
Gazi Üniversitesi	21	21	100	21	21	100	21	21	100	21	21	100	21	21	100
Hacettepe Üniversitesi	21	21	100	21	21	100	21	21	100	21	21	100	21	21	100
Karadeniz Teknik-Trabzon Üniversitesi	21	21	100	21	21	100	21	5	24	21	1	5	-	-	-
Marmara Üniversitesi	21	21	100	21	21	100	21	20	95	21	21	100	21	21	100
Necmettin Erbakan Üniversitesi	21	21	100	21	21	100	21	6	29	21	13	62	21	21	100
Ondokuz Mayıs Üniversitesi	21	21	100	21	19	90	21	11	52	21	14	67	21	21	100
Yüzüncü Yıl Üniversitesi	21	21	100	21	7	33	21	1	5	-	-	-	-	-	-
GENEL TOPLAM ve GENEL ORTALAMA	231	231	100	231	194	84	231	124	54	189	135	71	147	147	100

Tablo 2'de Türkiye'deki Eğitim Fakülteleri'nin 11'inde bulunan Biyoloji öğretmenliği programının genel kontenjan sayıları ile öğrenci yerleştirme sayıları; YKS ilk yerleştirme ve ek yerleştirme sonrasında kayıt yaptıranların sayılarının toplam sonuçları olarak düzenlenerek gösterilmiştir. Buna göre ilgili programın genel kontenjan sayıları YÖK tarafından 2016, 2017 ve 2018 yıllarında yıl bazında 231 olarak belirlenirken, 2019 yılında bu sayı %18 azaltılarak 189'a, 2020 yılında ise bir önceki yıla göre yine aynı oranda azaltılarak 147'ye düşürülmüştür. Kontenjan sayıları ile öğrencilerin yerleştirilme yüzdeleri incelendiğinde 2016 yılında %100 doluluk oranına sahip olan ilgili program 2017 yılında genel yerleştirme yüzdesi ortalaması olarak %84'e gerilemiştir. 2018 yılında ise genel kontenjan sayılarının neredeyse yarısı boş kalmıştır ve %54 oranında öğrencilerin ilgili programa yerleştirildiği görülmüştür. 2019 yılında 189 olarak belirlenen kontenjanlara %71 oranında; 2020 yılında ise 147 olan kontenjanlara %100 oranında öğrenci yerleşmiştir. Kontenjan sayıları 2014 yılı itibari ile ilgili programın bulunduğu tüm üniversitelerde 21 olarak sabitlenmiştir. Yıllara göre genel kontenjan sayılarındaki azalmanın sebebi olarak bir önceki yıla göre doluluk oranının düşük olduğu üniversitelerde o yıl için kontenjan sayısının sıfır olarak belirlenmesinden kaynaklandığı, üniversitelerin genel kontenjan sayılarında değişiklik yapılmadığı görülmektedir.

Yıllara göre üniversitelerin doluluk oranları incelendiğinde Dokuz Eylül Üniversitesi'ne, Gazi Üniversitesi'ne, Hacettepe Üniversitesi'ne son 5 yılda %100 doluluk oranında öğrenci yerleştirilmiştir. Yine Marmara Üniversitesi'nde de bu oran %100 oranında olup sadece 2018 yılında %95 düzeyinde olmuştur. Balıkesir Üniversitesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi ve Ondokuz Mayıs Üniversiteleri ise 2016 ve 2017 yıllarında tam doluluk kapasitesine ulaşmış olsa da 2018 ve 2019 yıllarında öğrenci yerleştirilme yüzdesinde düşüş yaşamıştır ancak 2020 yılı itibariyle yeniden tam doluluk oranına ulaşmıştır. Dicle Üniversitesi ve Yüzüncü Yıl Üniversitelerinde bulunan ilgili programa 2017 ve 2018 yıllarında çok düşük sayıda öğrenci yerleştirilmesinden dolayı 2019 yılı itibariyle öğrenci alımı durdurulmuştur. Yine benzer bir durum Atatürk Üniversitesi ve Trabzon Üniversitelerinde de görülmüş olup bu üniversitelerdeki yerleştirme oranlarının çok düşük olması nedeniyle de 2020 yılından itibaren öğrenci alımı durdurulmuştur.

Sonuç olarak 5 yıllık süreçte ülkemizdeki devlet üniversitelerinin Eğitim Fakülteleri'nde bulunan Biyoloji öğretmenliği programının bulunduğu üniversite sayısı 11'den 7'ye düşürülürken; genel kontenjan sayısının ise 231'den 147'ye düşürülerek %36 oranında azaltıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

3- 2016-2020 yılları arasında Eğitim Fakülteleri'nde Fizik Öğretmenliği programı bulunan üniversiteler, kontenjan sayıları ile YKS ilk tercih ve ek yerleştirme sonuçlarına göre kayıt yaptıran öğrenci sayılarının düzenlendiği son 5 yıla ait veriler Tablo 3'te gösterilmiştir (ÖSYM, 2016; 2017 b,c; 2018 b,c; 2019 b,c; 2020 b,c).

Tablo 3: Fizik Öğretmenliği programı bulunan Türkiye'deki üniversitelerin 2016-2020 yıllarına ait kontenjanları ve yerleşen öğrencilere ait içerik analizi

ÜNİVERSİTE	2016			2017			2018			2019			2020		
	Kontenjan (f)	Yerleşen Öğrenci Frekansı (f)	Yerleşen Öğrenci Yüzdesi (%)	Kontenjan (f)	Yerleşen Öğrenci Frekansı (f)	Yerleşen Öğrenci Yüzdesi (%)	Kontenjan (f)	Yerleşen Öğrenci Frekansı (f)	Yerleşen Öğrenci Yüzdesi (%)	Kontenjan (f)	Yerleşen Öğrenci Frekansı (f)	Yerleşen Öğrenci Yüzdesi (%)	Kontenjan (f)	Yerleşen Öğrenci Frekansı (f)	Yerleşen Öğrenci Yüzdesi (%)
Bahkesir Üniversitesi	21	20	95	21	10	48	21	1	5	-	-	-	-	-	-
Boğaziçi Üniversitesi	21	20	95	21	21	100	21	20	95	21	21	100	21	21	100
Dicle Üniversitesi	-	-	-	21	1	5	21	2	10	-	-	-	-	-	-
Dokuz Eylül Üniversitesi	21	21	100	21	21	100	21	21	100	21	21	100	21	21	100
Gazi Üniversitesi	21	20	95	21	21	100	21	21	100	21	21	100	21	21	100
Hacettepe Üniversitesi	21	21	100	21	21	100	21	21	100	21	21	100	21	21	100
Marmara Üniversitesi	21	21	100	21	21	100	21	21	100	21	21	100	21	21	100
Necmettin Erbakan Üniversitesi	21	21	100	21	11	52	21	2	10	21	5	24	21	21	100
Ondokuz Mayıs Üniversitesi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	21	5	24	21	21	100
Orta Doğu Teknik Üniversitesi	21	21	100	21	21	100	21	21	100	21	21	100	21	21	100
GENEL TOPLAM ve GENEL ORTALAMA	168	165	98	189	148	78	189	130	69	168	136	81	168	168	100

Tablo 3'te Türkiye'deki Eğitim Fakülteleri'nin 10'unda bulunan Fizik öğretmenliği programının genel kontenjan sayıları ile öğrenci yerleştirme sayıları; YKS ilk yerleştirme ve ek yerleştirme sonrasında kayıt yaptıranların nihai sonuçları düzenlenerek gösterilmiştir. Buna göre ilgili programının genel kontenjan sayıları 2016 yılında YÖK tarafından 8 üniversitede toplam 168 olarak belirlenmiştir. 2016 yılında genel doluluk oranının %98 düzeyinde olmasından dolayı 2017 ve 2018 yıllarında ilgili program bulunan bir üniversitede (Dicle Üniversitesi) daha öğrenci alımının kabul edilerek toplam kontenjan sayısının 189'e çıkarıldığı görülmektedir. Ancak 2017 yılında genel doluluk ortalamasının %78'e; 2018'de de %69'a düşmesinden dolayı 2019 ve 2020 yıllarından kontenjanın yeniden 168'e düşürüldüğü görülmektedir. Kontenjan sayılarının belirlenmesinde ÖSYM ve YÖK tarafından belirlenen eğitim komisyonunca yine 2014 yılından sonra ilgili programın bulunduğu tüm üniversitelerde kontenjanın yıllık 21 olarak sabitlendiği ancak yıllara göre öğrenci alımının yapıldığı üniversitelerin önceki yıllardaki doluluk oranlarının dikkate alınarak belirlendiği düşünülmektedir.

Üniversitelerin yıllara göre doluluk oranları incelendiğinde; Dokuz Eylül Üniversitesi'ne, Hacettepe Üniversitesi'ne, Marmara Üniversitesi'nde ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi'ne son 5 yılda %100 doluluk oranında öğrenci yerleştirildiği; yine doluluk oranının Gazi Üniversitesi'nde ve Boğaziçi Üniversitesi'nde de %100 oranında olduğu ancak bir kaç yılda %95 düzeyinde olduğu görülmektedir. Programın bulunduğu diğer üniversitelerdeki öğrencilerin yerleştirilme oranları incelendiğinde ise son 5 yıllık sürede çeşitli dalgalanmaların olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre son 5 yıllık süre içerisinde her yıl öğrenci alımına devam edilen Necmettin Erbakan Üniversitesi'nde 2016 yılında %100 doluluk seviyesinde olan programa, 2017 yılında %52 oranında, 2018 yılında %10 oranında, 2019 yılında %24 oranında öğrenci yerleştirilirken son 3 yıldaki düşüşe rağmen 2020 yılında %100 doluluk oranına yeniden ulaştığı görülmektedir. Dicle Üniversitesi incelendiğinde 2016 yılında kontenjan sayısı bulunmayan üniversiteye 2016 yılındaki ilgili programa %98 ortalama öğrenci yerleştirilmesinden kaynaklandığı düşünülerek 2017 ve 2018 yıllarında 21 kişilik kontenjan verilmiştir. Ancak her iki yılda da oldukça düşük bir oranda öğrenci yerleştirilen

üniversiteye 2019 ve 2020 yıllarında yeniden öğrenci alımı durdurulmuştur. Benzer bir şekilde Balıkesir Üniversitesi'nde de 2016 yılında öğrenci yerleştirilmesinde %95 doluluk oranına sahip olan üniversitenin 2018 yılındaki doluluk oranının %48'e 2018 yılında ise %5 seviyelerine kadar düşmesinden dolayı 2019 ve 2020 yıllarında ilgili programa herhangi bir kontenjanın verilmediği anlaşılmaktadır. Kontenjan sayılarındaki azalmaya bağlı olarak öğrenci alımı durdurulan üniversitelerin aksine Ondokuz Mayıs Üniversitesi'nde tersi bir durumun olduğu tespit edilmiştir. 2019 yılına kadar herhangi bir kontenjanı bulunmayan programa 2019 yılında 21 kişilik kontenjan verilmiştir ve %24 oranında öğrenci yerleştirilmiştir. Düşük orana sahip olmasına rağmen ve 2020 yılında yeniden aynı kontenjan verilen üniversiteye %100 doluluk oranında öğrencinin yerleştirildiği görülmektedir.

Sonuç olarak 5 yıllık süreçte ülkemizdeki devlet üniversitelerinin Eğitim Fakülteleri'nde bulunan Fizik öğretmenliği programının bulunduğu üniversite sayısında yıllara göre değişikliklerin olduğu; 2017 ve 2018 yıllarında 9 üniversitede; 2016, 2019 ve 2020 yıllarında 8 üniversitede öğrenci yerleştirildiği; genel kontenjan sayısının ise 168 olarak belirlendiği sonucuna ulaşılmıştır.

4- 2016-2020 yılları arasında Eğitim Fakülteleri'nde Kimya Öğretmenliği programı bulunan üniversiteler, kontenjan sayıları ile YKS ilk tercih ve ek yerleştirme sonuçlarına göre kayıt yaptıran öğrenci sayılarının düzenlendiği son 5 yıla ait veriler Tablo 4'te gösterilmiştir (ÖSYM, 2016; 2017 b,c; 2018 b,c; 2019 b,c; 2020 b,c).

Tablo 4: Kimya Öğretmenliği programı bulunan Türkiye'deki üniversitelerin 2016-2020 yıllarına ait kontenjanları ve yerleşen öğrencilere ait içerik analizi

ÜNİVERSİTE	2016			2017			2018			2019			2020		
	Kontenjan (f)	Yerleşen Öğrenci Frekans (f)	Yerleşen Öğrenci Yüzdesi (%)	Kontenjan (f)	Yerleşen Öğrenci Frekans (f)	Yerleşen Öğrenci Yüzdesi (%)	Kontenjan (f)	Yerleşen Öğrenci Frekans (f)	Yerleşen Öğrenci Yüzdesi (%)	Kontenjan (f)	Yerleşen Öğrenci Frekans (f)	Yerleşen Öğrenci Yüzdesi (%)	Kontenjan (f)	Yerleşen Öğrenci Frekans (f)	Yerleşen Öğrenci Yüzdesi (%)
Atatürk Üniversitesi	21	21	100	21	5	24	21	0	0	21	1	5	-	-	-
Balıkesir Üniversitesi	21	21	100	21	11	52	21	4	19	21	9	43	21	21	100
Boğaziçi Üniversitesi	21	20	95	21	21	100	21	21	100	21	21	100	21	21	100
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	21	21	100	21	21	100	21	9	43	21	10	48	21	21	100
Dicle Üniversitesi	21	21	100	21	8	38	21	5	24	-	-	-	-	-	-
Dokuz Eylül Üniversitesi	21	20	95	21	20	95	21	21	100	21	21	100	21	21	100
Gazi Üniversitesi	21	19	90	21	21	100	21	21	100	21	21	100	21	21	100
Hacettepe Üniversitesi	21	16	76	21	21	100	21	21	100	21	21	100	21	21	100
Marmara Üniversitesi	21	21	100	21	21	100	21	21	100	21	20	95	21	21	100
Necmettin Erbakan Üniversitesi	21	21	100	21	11	52	21	3	14	21	5	24	21	21	100
Orta Doğu Teknik Üniversitesi	21	19	90	21	21	100	21	21	100	21	21	100	21	20	95
Karadeniz Teknik Trabzon Üniversitesi	21	21	100	21	12	57	21	1	5	-	-	-	-	-	-
Yüzüncü Yıl Üniversitesi	21	21	100	21	4	19	21	3	14	21	3	14	-	-	-
GENEL TOPLAM	273	262	96	273	197	72	273	151	55	231	153	66	189	188	99

Tablo 4'te Türkiye'deki Eğitim Fakülteleri'nin 13'ünde bulunan Kimya öğretmenliği programının genel kontenjan sayıları ile öğrenci yerleştirme sayıları; YKS ilk yerleştirme ve ek yerleştirme sonrasında kayıt yaptıranların nihai sonuçları düzenlenerek gösterilmiştir. Buna göre ilgili programının genel kontenjan sayıları incelendiğinde YÖK tarafından 2016, 2017 ve 2018 yıllarında 273 olarak belirlenmiştir. 2016 yılında öğrenci yerleştirilme genel ortalaması olarak %96 olarak hesaplanan programda 2017 yılında da aynı kontenjan sayılarının belirlenmiş olması daha önce incelenen diğer fen bilgisi öğretmenliği programı ile benzerlik göstermektedir. Ancak 2017 sonuçlarına göre %72 oranında doluluk oranı seviyelerine gerileyen

programda 2018 yılında diğer programlardaki gibi herhangi bir kontenjan azaltılması yapılmamıştır. Ancak 2018 yılının sonuçlarına göre %55 seviyelerinde genel doluluk ortalamasına sahip programın 2019 yılı kontenjanları belirlenirken bir üniversitede durdurulma kararına istinaden genel kontenjan sayısının 231'e düşürüldüğü görülmektedir. 2019 yılında öğrencilerin yerleştirme sonuçları sonrasında genel olarak %66 doluluk oranına gerileyen programda bir üniversitenin daha öğrenci alımının durdurularak genel kontenjan sayısı 2020 yılında 189 olarak belirlenmiştir. Kontenjan sayılarının belirlenmesinde yine 2014 yılından sonra ilgili programın bulunduğu üniversitelerde 21 olarak sabitlendiği ancak yıllara göre öğrenci alımının yapıldığı üniversitelerin bir önceki yıldaki doluluk oranlarının etkili olduğu anlaşılmaktadır. Düşük oranlarda olan veya hiç dolmayan üniversitelerin kontenjanları sıfır olarak belirlenmiştir.

Üniversitelerin yıllara göre doluluk oranları incelendiğinde; ilgili program bulunan üniversitelerde son beş yılın her yılında %100 doluluk oranına ulaşan bir üniversite olmadığı ancak genel olarak ortalamada %100 doluluk oranına yakın olanların Boğaziçi Üniversitesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Gazi Üniversitesi, Marmara Üniversitesi ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi olduğu anlaşılmaktadır. Hacettepe Üniversitesi'ne ise sadece 2016 yılında %76 doluluk oranında ancak diğer yıllarda tam doluluk oranında öğrencinin yerleştiği görülmektedir. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'nin son 5 yıldaki doluluk oranı incelendiğinde 2016 ve 2017'de tam doluluk oranına sahipken 2018 ve 2019'da %50'nin altında olduğu ancak 2020 yılında yeniden %100 doluluk oranına ulaştığı anlaşılmaktadır. Balıkesir Üniversitesi ve Necmettin Erbakan Üniversitesi'nde ise 2016 yılında %100 doluluk oranında iken 2017'de yaklaşık yarıya yakın doluluk oranında olduğu, 2018 ve 2019 yıllarında düşük oranda doluluk olduğu ancak 2020 yılında yeniden kontenjanın tamamının dolduğu anlaşılmaktadır. Atatürk Üniversitesi'nin ve Yüzüncü Yıl Üniversitesi'nin son 5 yıl içerisinde doluluk oranları incelendiğinde 2016 yılında %100 doluluk oranına sahipken 2017, 2018 ve 2019 yıllarında doluluk oranının %20' lerin altına düşmesinden dolayı 2020 yılı itibari ile kontenjan sayısının sıfırlandığı; yine benzer şekilde Dicle Üniversitesi'nde ve Trabzon Üniversitesi'nde 2017 yılı sonrasında düşük oranlarda öğrenci yerleştirildiği için 2019 ve 2020 yıllarında öğrenci alımının yapılmadığı belirlenmiştir. Sonuç olarak 5 yıllık süreçte ülkemizdeki devlet üniversitelerinin Eğitim Fakülteleri'nde bulunan Kimya öğretmenliği programının bulunduğu üniversite sayısı 13'ten 9'a düşürülürken, genel kontenjan sayısının ise %30 oranında azaldığı ve 273'ten 189'a düşürüldüğü sonucuna ulaşılmıştır.

5- 2016-2020 yılları arasında fen bilimleri branş bazındaki genel karşılaştırma yapılmış olup Tablo 5'te gösterilmiştir (ÖSYM, 2016; 2017 b,c; 2018 b,c; 2019 b,c; 2020 b,c).

Tablo 5: 2016-2020 yıllarına ait Fen Bilimleri Öğretmenliklerinin kontenjan sayılarının, yerleşen öğrenci sayılarının ve yüzdelerinin karşılaştırılması

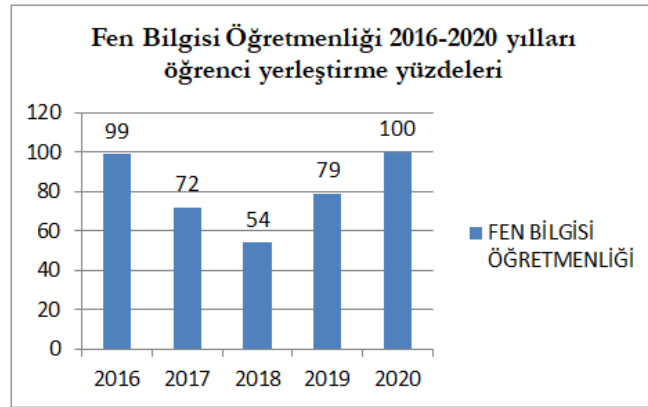
Yıl/Branş Bazında Sayısal Veriler	Fen Bilgisi Öğretmenliği	Biyoloji Öğretmenliği	Fizik Öğretmenliği	Kimya Öğretmenliği	
2016	Kontenjan Sayısı (f)	4409	231	168	273
	Yerleşen Öğrenci Sayısı (f)	4379	231	165	262
	Yerleşen Öğrenci Yüzdesi(%)	99	100	98	96
2017	Kontenjan Sayısı (f)	4409	231	189	273
	Yerleşen Öğrenci Sayısı (f)	3080	194	148	197
	Yerleşen Öğrenci Yüzdesi(%)	72	84	78	72
2018	Kontenjan Sayısı (f)	3350	231	189	273
	Yerleşen Öğrenci Sayısı (f)	1976	124	130	151
	Yerleşen Öğrenci Yüzdesi(%)	54	54	69	55
2019	Kontenjan Sayısı (f)	2622	189	168	231
	Yerleşen Öğrenci Sayısı (f)	2240	135	136	153
	Yerleşen Öğrenci Yüzdesi(%)	79	71	81	66
2020	Kontenjan Sayısı (f)	2581	147	168	189
	Yerleşen Öğrenci Sayısı (f)	2581	147	168	188
	Yerleşen Öğrenci Yüzdesi(%)	100	100	100	99

Tablo 5'e göre 2016 yılında fen bilimleri öğretmenliği programlarının toplam kontenjan sayısı Türkiye genelinde 5081 olarak belirlenirken; bu sayının yaklaşık %86'sını 4409 kişi ile fen bilgisi öğretmenliği, %5,3'ünü 273 kişi ile kimya öğretmenliği, 4,5'ini 231 kişi ile biyoloji öğretmenliği ve %3,3'ünü 168 kişi

kontenjan sayısı ile fizik öğretmenliği programı oluşturmaktadır. Genel kontenjan sayısına göre ilgili programlara 2016 YKS sonuçlarına göre toplam 5037 öğrenci yerleştirilmiştir. 2017 yılının verileri incelendiğinde fen biliminin tüm branşlarında Türkiye geneli kontenjan sayısının 5102'ye çıktığını, bu sayının ise sadece fizik öğretmenliğinde 21 kişilik artıştan meydana geldiği görülmektedir. YKS sonuçlarına göre toplamda 3619 öğrencinin yerleştirildiği görülmektedir. 2018 yılında belirlenen genel kontenjan sayılarının biyoloji öğretmenliği, fizik öğretmenliği ve kimya öğretmenliği programlarında değişmediği ancak fen bilgisi öğretmenliği kontenjan sayısının 3350'ye düşürülmesinden dolayı Türkiye genelinde fen bilimleri öğretmenliği programları genel kontenjan sayısı 4043 olarak belirlenmiştir. 2018 YKS sonuçlarına göre bu kontenjanların neredeyse yarıya yakını boş kalarak toplamda 2381 öğrencinin yerleştirildiği anlaşılmaktadır. 2018 yılında tüm branşlarda yaşanan yerleştirme sayılarının düşüklüğü nedeniyle tüm branşların genel kontenjan sayıları azaltılmıştır. Buna göre 2019 yılında fen bilimleri öğretmenliği programlarının genel kontenjan sayıları Türkiye geneli 3210 olarak belirlenmiştir. Bu sayının yaklaşık %82'sine denk gelen 2622 kişi fen bilgisi öğretmenliği, %7,2'sine denk gelen 153 kişi kimya öğretmenliği, %5,9'una denk gelen 189 kişi biyoloji öğretmenliği ve %5,2'sine denk gelen 168 kişi fizik öğretmenliği olarak belirlenmiştir. YKS sonuçlarına göre tüm branşlara genel toplamda 2664 öğrencinin yerleştirildiği ve yine kontenjan sayılarının %20 dolaylarında boşta kaldığı anlaşılmaktadır. 2020 yılında kontenjan sayılarının bir önceki yılda yine boş kalmasının sonucu olarak fizik öğretmenliği hariç diğer branşların kontenjan sayılarında yeniden azalma olmuştur ve Türkiye geneli genel kontenjan sayısı 3085 olarak belirlenmiştir. 2020 YKS sonuçlarında genel kontenjan sayısında sadece 1 kişilik boş kontenjan kalmış olup 5 sene önceki gibi tüm branş bazında %100 doluluk sağlanmıştır.

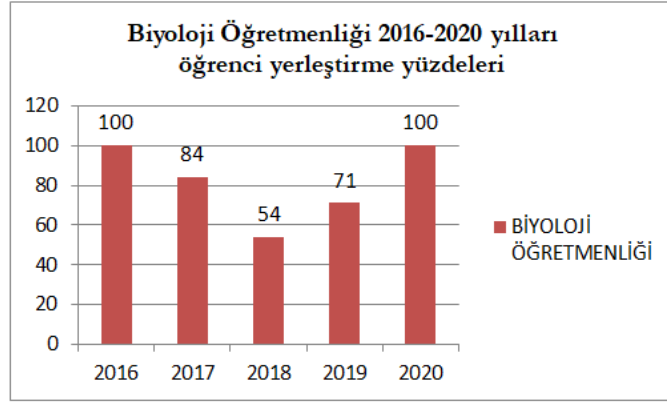
2016-2020 yılları içerisindeki 5 yıllık süreçteki fen bilimleri öğretmenliklerinin genel kontenjan sayılarına göre yerleştirilen öğrenci yüzdeleri her branş bazında ayrı ayrı grafiklerde de gösterilmiştir.

Grafik 1'de fen bilgisi öğretmenliğine ilişkin 2016-2020 yıllarında genel kontenjanlara göre ilgili programı tercih ederek yerleştirilen öğrenci yüzdelerinin karşılaştırması gösterilmiştir. Buna göre ilgili programa 2016 yılında %99 oranında öğrenci yerleşmişken; 2017'de bu oran %72'ye, 2018'de ise %54'e kadar gerilemiştir. 2019 yılında yeniden %79 seviyelerine ulaşan ilgili programın doluluk oranı 2020 yılı itibarı ile yeniden 5 sene önceki doluluk oranına ulaşmış olup %100 seviyesine çıkmıştır.

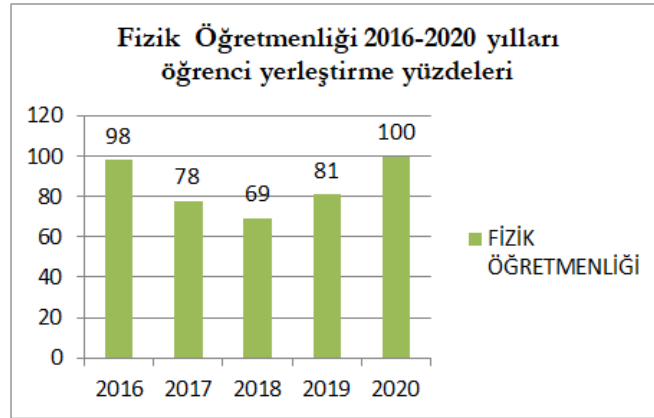
Grafik 1: 2016-2020 yıllarına ait Fen Bilgisi Öğretmenliği programına yerleşen öğrenci yüzdeleri

Grafik 2'de biyoloji öğretmenliğine ilişkin 2016-2020 yıllarında genel kontenjanlara göre ilgili programı tercih ederek yerleştirilen öğrenci yüzdelerinin karşılaştırması gösterilmiştir. Buna göre biyoloji öğretmenliği programına 2016 yılında %100 oranında öğrenci yerleşmiştir. Ancak bu oran 2017'de %84'e, 2018'de ise neredeyse yarıya yakını olarak %54'lere düşmüştür. 2019 yılında yeniden artışa geçerek %71 seviyelerine ulaşan ilgili programın doluluk oranı 2020 yılı itibarı ile yeniden 5 sene önceki doluluk oranına ulaşmış olup %100 seviyesine çıkmıştır.

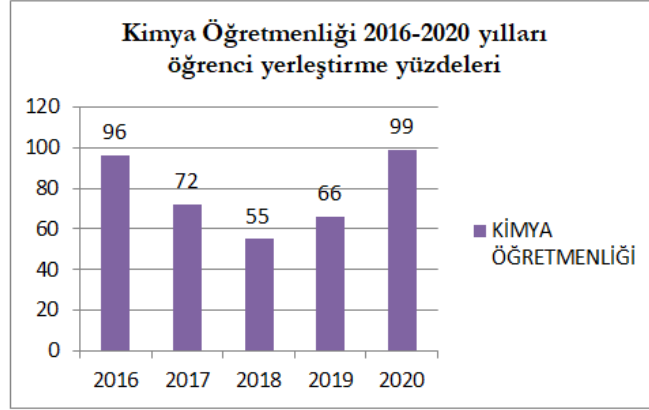
Grafik 2: 2016-2020 yıllarına ait Biyoloji Öğretmenliği programına yerleşen öğrenci yüzdeleri

Grafik 3'te fizik öğretmenliğine ilişkin 2016-2020 yıllarında genel kontenjanlara göre ilgili programı tercih ederek yerleştirilen öğrenci yüzdelerinin karşılaştırması gösterilmiştir. Buna göre ilgili programa 2016 yılında %98 oranında öğrenci yerleşmişken; 2017'de bu oran %78'e, 2018'de ise %69'e gerilemiştir. 2019 yılında yeniden artış göstererek %81'e ulaşırken 2020 yılında bu artış devam ederek %100 doluluk seviyesine çıkmıştır.

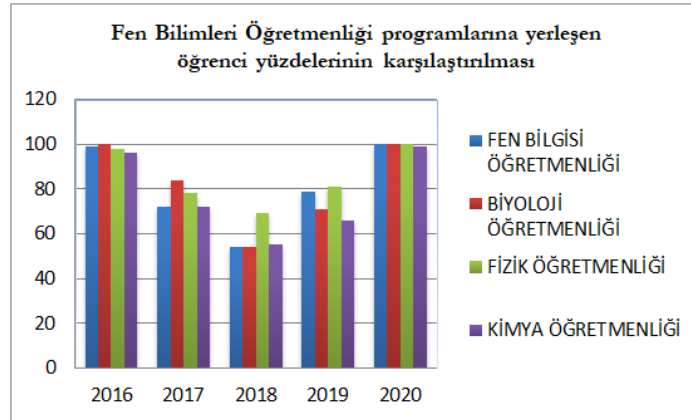
Grafik 3: 2016-2020 yıllarına ait Fizik Öğretmenliği programına yerleşen öğrenci yüzdeleri

Grafik 4'te kimya öğretmenliğine ilişkin 2016-2020 yıllarında genel kontenjanlara göre ilgili programı tercih ederek yerleştirilen öğrenci yüzdelerinin karşılaştırması gösterilmiştir. Buna göre kimya öğretmenliği programına 2016 yılında %96 oranında öğrenci yerleşmiştir. Diğer branşlarda görüldüğü gibi kimya öğretmenliği yerleştirme oranlarında 2017 ve 2018 yıllarında düşüş gözlemlenmiştir. 2017'de öğrenci yerleştirme oranı %72'ye, 2018'de ise %55'e kadar gerilemiştir. 2019 yılında yeniden öğrenci yerleştirme yüzdesinde artış görülerek %66 seviyelerine ulaşırken 2020 yılında bu artış devam ederek %100 doluluk seviyesine ulaşmıştır.

Grafik 4: 2016-2020 yıllarına ait Biyoloji Öğretmenliği programına yerleşen öğrenci yüzdeleri

Yıllara göre fen bilimleri öğretmenliklerinin genel kontenjan sayılarına ve YKS sonuçlarına göre öğrenci yerleştirme yüzdelerinin kıyaslandığı Grafik 5'te ise 2016 ve 2020 yıllarında fen bilgisi öğretmenliği, biyoloji öğretmenliği, fizik öğretmenliği ve kimya öğretmenliği programlarının tamamının birbirleri ile kıyaslandığı oranlar gösterilmiştir. Buna göre 5 sene öncesinde tüm branşlarda neredeyse %100 doluluk oranında öğrenci yerleştiği görülmektedir. 2017 yılında ise tüm branşların doluluk oranlarında %20-30 dolaylarında azalma gözlenirken, 2018 yılında bu oranın daha da azalarak doluluk oranının %50-60 seviyelerine gerilediği anlaşılmıştır. 2018 yılında fen bilimleri branşlarından biyoloji öğretmenliği programına, 2018 yılında ise fizik öğretmenliği programına yerleşen öğrenci yüzdesi diğer branşlara göre daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. 2019 yılında ise bir önceki yıla göre öğrenci yerleştirme yüzdesinde artışın olduğu ve doluluk oranının yeniden %70-80 seviyelerine ulaştığı görülmektedir. Ancak kimya öğretmenliğinde bu oranın diğer branşlara göre daha geride kaldığı görülmektedir. 2020 yılında tüm fen bilimleri öğretmenliklerinde yeniden öğrenci yerleştirme oranlarının %100'e ulaştığı sonucuna ulaşılmıştır.

Grafik 5: Fen Bilimleri Öğretmenliği programlarına 2016-2020 yıllarında yerleşen öğrenci yüzdelerinin karşılaştırması

6- 2016-2020 yılları arasında son 5 yılda Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından yapılan Fen Bilgisi Öğretmenliği, Biyoloji Öğretmenliği, Fizik Öğretmenliği ve Kimya Öğretmenliği atama sayıları Tablo 6'da gösterilmiştir (MEB 2016; 2017; 2018; 2019; 2020).

Tablo 6: 2016-2020 yılları arasında Fen Bilgisi, Biyoloji, Fizik ve Kimya branşlarında MEB öğretmen atama sayıları

Yıl	Atama Dönemi	Fen Bilgisi Öğretmenliği Atama Sayıları (İlk Atama+Ek Atama) (f)	Biyoloji Öğretmenliği Atama Sayıları (İlk Atama+Ek Atama) (f)	Fizik Öğretmenliği Atama Sayıları (İlk Atama+Ek Atama) (f)	Kimya Öğretmenliği Atama Sayıları (İlk Atama+Ek Atama) (f)
2016	1.Dönem	1393	695	398	428
	2.Dönem	587	154	156	143
	Toplam	1980	849	554	571
2017	1.Dönem	1003+54	287+14	239+14	226+13
	2.Dönem	15	14	10	10
	Toplam	1072	315	263	249
2018	1.Dönem	1095+10	68	132+4	157+2
	2.Dönem	-	-	-	-
	Toplam	1105	68	134	159
2019	1.Dönem	919	70	235	190
	2.Dönem	1149+2	90	250+2	285+1
	Toplam	2070	160	487	476
2020	1.Dönem	1002+4	93	156+2	151+2
	2.Dönem	1026+4	94+2	151+1	154+1
	Toplam	2036	189	310	308
Genel Toplam (f)		8263	1581	1748	1763

Tablo 6'ya göre son 5 yılda 2018 yılı hariç diğer tüm yıllarda 2 dönemde öğretmen atamalarının yapıldığı sonucuna ulaşılmaktadır. Fen bilgisi öğretmenliğinin son 5 yıl içerisindeki öğretmen atama sayıları incelendiğinde 2016 yılında toplam 1980, 2017 yılında 1072, 2018 yılında 1105, 2019 yılında 2070 ve 2020 yılında ise 2036 olduğu görülmektedir. Son 5 yılda MEB tarafından ataması yapılan fen bilgisi öğretmen sayısının hemen hemen her geçen yıl artış göstererek genel toplamı 8263 olarak hesaplanmıştır. Biyoloji öğretmenliğinin son 5 yıl içerisindeki öğretmen atama sayıları incelendiğinde bu sayı 2016 yılında 876 iken bu sayı 2017'de 315'e 2018'de ise 68'e kadar düşmüştür. 2019 yılı biyoloji öğretmeni atamasında bu sayı 160, 2020 yılında ise 189 olarak yapılmıştır. 5 yıl içerisindeki genel toplam hesaplandığında MEB tarafından 1581 biyoloji öğretmenin ataması yapılmıştır. Fizik öğretmenliğinin son 5 yıldaki atama sayıları incelendiğinde; 2016 yılında toplam 554, 2017 yılında 263, 2018 yılında 134, 2019 yılında 487 ve 2020 yılında 310 olduğu görülmektedir. Son 5 yılda MEB tarafından fizik öğretmeni olarak ataması yapılan öğretmen sayısı 1748 olarak hesaplanmıştır. Kimya öğretmenliğinin son 5 yıldaki atama sayıları incelendiğinde 2016 yılında 571 olan öğretmen sayısı, 2017 yılında 249'a, 2018 yılında ise 159'a düşürülmüştür. 2019 yılında 476'ya yükseltilen öğretmen atama sayısı 2020'de 308 olarak belirlenmiştir. Son 5 yılda Türkiye genelinde MEB tarafından ataması yapılan genel toplamdaki kimya öğretmeni sayısı 1763 olarak hesaplanmıştır. Branşlar bazında atama sayıları birbirine yakınlık gösteren biyoloji, fizik ve kimya branşlarında biyoloji öğretmeni atama sayılarının fizik ve kimya branşlarına göre kıyaslandığında oldukça az olduğu görülmektedir.

4. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

2016-2020 yıllarına ait fen bilgisi öğretmenliği, biyoloji öğretmenliği, fizik öğretmenliği ve kimya öğretmenliği programlarının bulunduğu üniversiteler, kontenjan sayıları ve YKS sonuçlarına göre yerleşen öğrenci sayılarının incelendiği çalışmanın sonuçlarına göre son yıllarda ilgili programların tamamında genel kontenjan sayısında azalma gözlenmiştir. 2016-2017 yıllarında fen bilgisi öğretmenliği programının genel kontenjan sayısı 4409 iken bu sayı her yıl azaltılarak 5 yılın sonunda 2581'e kadar gerilemiştir. Benzer şekilde biyoloji öğretmenliği programında 2016-2018 yıllarında 231 olan genel kontenjan sayısı 2020'de 147'ye; kimya öğretmenliği programında ise 2016-2018 yıllarında 273 olan genel kontenjan sayısı 2020'de 189'a gerilemiştir. Fizik öğretmenliği programında ise 2016 yılında 168 olarak belirlenen genel kontenjan sayısında diğer branşlardan farklı olarak 2017-2018 yıllarında 189'a yükseltilmiştir ancak beklenen doluluk oranına sahip olamayınca 2019 ve 2020 yıllarında yeniden 168'e düşürülmüştür. 2017 yılında öğrencilerin YKS sonuçlarına göre öğretmenlik programlarının tercihinde ilgili puan türünde yapılan başarı

sıralamasında en fazla 240 bininci olma şartının getirilmesine bağlı olarak kontenjanların doluluk oranlarının düşmesine neden olduğu düşünülürken, 2018 yılında bununla bağlantılı olarak genel kontenjan sayılarının da azaltıldığı görülmektedir. 2018 yılında YKS başarı sıralaması şartı biraz da esnetilerek en düşük 300 bininci olması şartına yükseltilmesine rağmen fen bilimleri öğretmenliği programlarının her branşında yine bir önceki yıldaki gibi tam doluluk sağlanamadığı anlaşılmaktadır. Üniversitelerin doluluk oranlarının dikkate alınarak her yıl güncellenen kontenjan sayılarının, 2019 yılında yine azaltıldığı ancak programlara yerleşen öğrenci sayılarında artışın olduğu gözlemlenmiştir. 2020 yılında oldukça düşürülen kontenjan sayılarına yeniden tam doluluk oranlarına ulaşması nedeniyle 2021 yılı itibari ile yeniden bir kontenjan artırımının yapıp yapılmayacağı ilerleyen tarihlerde belli olacaktır.

Son 5 yılda genel kontenjan sayısı toplamı ve ilgili programlara yerleşen toplam öğrenci sayısı incelendiğinde; 17371 kontenjana sahip fen bilgisi öğretmenliği programına 14256 öğrenci; 1029 kontenjana sahip biyoloji öğretmenliği programına 831 öğrenci, 882 kontenjana sahip fizik öğretmenliği programına 747 öğrenci ve 1239 kontenjana sahip kimya öğretmenliği programına 951 öğrenci yerleşmiştir.

MEB tarafından öğretmen ihtiyacına göre yapılan atama sayılarının son 5 yıldaki genel toplamı incelendiğinde; 8263 fen bilgisi, 1581 biyoloji, 1748 fizik ve 1763 kimya öğretmenin atamasının yapıldığı belirlenmiştir. Yıllara göre branş bazındaki MEB atama sayıları incelendiğinde fen bilgisi öğretmenliği hariç diğer branşlarda en yüksek atama sayısı 2016 yılında olmuştur. 2017 ve 2018 yıllarının atama sayıları incelendiğinde ise hızlı bir düşüş gösteren rakamların yeniden 2019 ve 2020 yıllarında arttığı görülse de biyoloji, fizik ve kimya branşlarındaki öğretmen atama sayıları genel olarak çok düşük sayılarda yapılmaktadır. Fen bilgisi öğretmenliği için 2016 yılında 1980 öğretmen ataması yapılırken, 2017 ve 2018 yıllarında neredeyse yarı oranda atama sayıları azaltılmış, 2019 ve 2020 yıllarında yeniden iki katına ulaşmıştır. Son 5 yılın verilerine göre ülkemizde fen bilgisi öğretmenliği bölümüne yerleştirilen öğrenci sayısındaki azalış ve öğretmen atama sayılarındaki artış dikkate alındığında ilerleyen yıllarda üniversitelerdeki kontenjan sayılarının yeniden artırılabilirliği düşünülmektedir. Ortaöğretim öğretmenliklerine yönelik olan branşların üniversiteye öğrenci yerleştirme sayıları da dikkate alındığında aslında sayısal verilerin atama sayıları ile doğru orantılı olduğu sonucunu göstermektedir. Orantısız olarak artan sayılardan dolayı üst kurumlarca ihtiyaç fazlası olarak değerlendirildiği düşünülen fen bilimleri öğretmenliklerinin eğitim fakültesi kontenjanlarında azaltılması ile her geçen yıl önemini yitirerek taleplerin azalmasına neden olabileceğini düşündürmektedir. Bunun kaynakları arasında fen fakültesi mezunlarına ve son sınıf öğrencilerine pedagojik formasyon sertifika programına kayıt yaptırarak öğretmen olma hakkının verilmesinden kaynaklanıp kaynaklanmadığı da ayrı araştırmalarla incelenmelidir.

Günlük yaşantımız ile doğrudan ilişkili olan fen bilimleri derslerinin öneminin 2020 yılından bu zamana daha da iyi anlaşıldığı düşünülmektedir. Öyle ki varlığı ancak laboratuvar ortamlarında tespit edilebilen bir virüsün, Covid-19, dünyadaki tüm insanlığı nasıl olumsuz etkilediği ve halen de bu etkilerinin nasıl devam ettiği görülmektedir. Fen bilimleri dersleri bilindiği üzere temel bilim derslerinden olup hayatımızda yaşadığımız pek çok olay ile doğrudan ilişkilidir. Gerek ilköğretim döneminde gerekse ortaöğretim döneminde etkili bir fen öğretiminin nitelikli öğretmenler aracılığıyla sağlanması için bu bölümlere her daim ihtiyaç duyulduğu bilinen bir gerçektir (Magnusson ve ark., 1999). Ülkemizde öğretmen niteliğinin artırılmasına yönelik öğretmen adaylarının seçiminde, yetiştirilmesinde, istihdamında ve hizmetiçi eğitim faaliyetlerinin tamamını kapsayan bütünsel reformların yapılması gerektiği önerilmektedir (Mete, 2013). Ayrıca nitelikli öğretmenlerin yetiştirilmesi amacıyla Eğitim Fakülteleri'nde ilgili programların kontenjan sayılarının ve öğretmen atama sayılarının uygun oranlarda artırılması, pedagojik formasyon sertifika programlarının ise kaldırılması önerilmektedir.

5. Extended Abstract

It is a known fact that teachers constitute the most important and indispensable element of education to increase the quality of education system and to reach the international standards. In order to train teachers with qualified features, it is necessary to develop and increase the professional competencies before and during the service (Şişman, 2000). Especially in the pre-service period, education faculties have

important duties in order to train prospective teachers as individuals with both high level of field and pedagogical knowledge with new century skills.

Science education, which is one of the basic fields of education is extremely important for all students and individuals. It takes place at every level of our education system with the spiral program from primary education to secondary education. For this reason it is necessary not only to provide students with theoretical knowledge in science courses but also to train them who assimilate knowledge, especially blended with new century skills.

In our country, Science education programs are carried out in the Department of Mathematics and Science Education with the divisions of Science Education, Biology Education, Physics Education and Chemistry Education. While the division of science education program aims to train teachers for primary school students; biology, physics and chemistry education programs aim to train teachers for secondary school students.

1- In this study it is aimed to examine the general situation of the Science Education Programs of all universities in Turkey about the last 5 years. In this context, research questions were determined as follows:

2- What is the general situation of universities with division of science education program: their quotas, the number and the percent of students registered as a result of the first and additional placement of OSYM between the years of 2016-2020?

3- What is the general situation of universities with division of biology education program: their quotas, the number and the percent of students registered as a result of the first and additional placement of OSYM between the years of 2016-2020?

4- What is the general situation of universities with division of physics education program: their quotas, the number and the percent of students registered as a result of the first and additional placement of OSYM between the years of 2016-2020?

5- What is the general situation of universities with division of chemistry education program: their quotas, the number and the percent of students registered as a result of the first and additional placement of OSYM between the years of 2016-2020?

6- What is the general comparison of all science education programs on the basis of branches between the years of 2016-2020?

7- What are the number of Ministry of Education appointments of all science education programs between the years of 2016-2020?

In accordance with the general purpose, document analysis method, the first placement and additional placement tables announced by OSYM (Measuring, Selection and Placement Center) for the years of 2016-2020, was used in the study and the results of all science education programs data were organized according to the content analysis technique.

Regarding the divisions of science education, biology education, physics education and chemistry education were organized separately in which universities in our country has these programs, the number of their general quotas, the number of students placed in them and the occupancy rates. As a result of the examination, the general quota of all science education programs has decreased considerably in the last 5 years. While the general quota for the division of science education program was decreased from 4409 to 2581, for biology education program was decreased from 231 to 147, for chemistry education was decreased from 273 to 189. In the physics program the quota of 168 was increased to 189 for two years but in the last two years it was again decreased to 168.

The occupancy rates of the students who were placed in these relevant programs in 2017 and 2018 were decreased with the success ranking condition that was implemented after 2017, which was almost 100% in 2016 in all branches of science education but it was started to increase in 2019 and the occupancy rate reached full capacity again as of 2020. The number of teacher appointments made by the Ministry of National Education (MEB) for science teachers was also examined by limiting it to the same years.

Especially when the data of the last 5 years for the purpose of the study are all examined, it is thought that the number of quotas in universities may be increased again or may be opened with some new science education divisions into the education faculties in the coming years, as a result of decreasing the quotas of

students placed in all science education departments and increasing the number of teacher appointments in our country.

Keywords: Science education programs, Undergraduate quotas, Program occupancy rates, Teacher appointments

Kaynakça

Aydın, B. (2003). Bilgi toplumu oluşumunda bireylerin yetiştirilmesi ve matematik öğretimi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(14), 183-190.

Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27-40.

Gray, A. (2016). *The 10 skills you need to thrive in the fourth industrial revolution*. World Economic Forum. <https://www.weforum.org/agenda/2016/01/the-10-skills-you-need-to-thrive-in-the-fourth-industrial-revolution/> adresinden erişildi.

Magnusson, S., Krajcik, J. & Borko, H. (1999). Nature, sources and development of pedagogical content knowledge for science teaching. J. Gess-Newsome and N.G. Lederman (Ed.), *Examining Pedagogical Content Knowledge* içinde (s. 95–132). Dordrecht, The Netherlands: Kluwer Academic.

MEB (2016). *Sözleşmeli ilk ve ek atama-alan başlı taban puanlar*. http://atama.meb.gov.tr/sonuclar/arsiv/sayisal_veriler.asp?k_yil=2016&k_tur=1&Sonuc=Goster adresinden erişildi.

MEB (2017). *Sözleşmeli ilk ve ek atama-alan başlı taban puanlar*. http://atama.meb.gov.tr/sonuclar/arsiv/sayisal_veriler.asp?k_yil=2017&k_tur=1&Sonuc=Goster adresinden erişildi.

MEB (2018). *Sözleşmeli ilk ve ek atama-alan başlı taban puanlar*. http://atama.meb.gov.tr/sonuclar/arsiv/sayisal_veriler.asp?k_yil=2018&k_tur=1&Sonuc=Goster adresinden erişildi.

MEB (2019). *Sözleşmeli ilk ve ek atama-alan başlı taban puanlar*. http://atama.meb.gov.tr/sonuclar/arsiv/sayisal_veriler.asp?k_yil=2019&k_tur=1&Sonuc=Goster adresinden erişildi.

MEB (2020). *Sözleşmeli ilk ve ek atama-alan başlı taban puanlar*. http://atama.meb.gov.tr/sonuclar/arsiv/sayisal_veriler.asp?k_yil=2020&k_tur=1&Sonuc=Goster adresinden erişildi.

Mete, Y. A. (2013). Güney Kore, Japonya, Yeni Zelanda ve Finlandiya' da öğretmen yetiştirme ve atama politikaları. *Turkish Studies*, 8(12), 859-878.

OECD. (2016). *PISA 2015 Results (Volume I): Excellence and equity in education*. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264266490-en> adresinden erişildi.

OECD.(2018). *The future of education and skills: Education 2030*. <https://www.oecd.org/education/2030/E2030%20Position%20Paper%20> adresinden erişildi.

ÖSYM. (2016a). *Tablo-4 Merkezi yerleştirme ile öğrenci alan yükseköğretim lisans programları*. https://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2016/LYS/Yerlestirme_Tablo-4_MinMax_Lisans10082016.pdf adresinden erişildi.

ÖSYM. (2016b). *Tablo-4 Ek yerleştirme ile öğrenci alan yükseköğretim lisans programları*. https://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2016/OSYS/EKYER/Tablo-4_lisansek05092016.pdf adresinden erişildi.

ÖSYM. (2017a). *2017 Yükseköğretim programları ve kontenjanları kılavuzu*. <https://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2017/OSYS/LYS/KONTENJANKILAVUZ18072017.pdf> adresinden erişildi.

ÖSYM. (2017b). *Tablo-4 Merkezi yerleştirme ile öğrenci alan yükseköğretim lisans programları*. https://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2017/OSYS/LYS/TABLO-4_14072017.xls adresinden erişildi.

ÖSYM. (2017c). *Tablo-4 Ek yerleştirme ile öğrenci alan yükseköğretim lisans programları.* <https://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2017/OSYS/EK/TABLO4lisansky12092017.pdf> adresinden erişildi.

ÖSYM. (2018a). *2018 Yükseköğretim programları ve kontenjanları kılavuzu.* <https://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2018/YKS/KONTKILAVUZ6082018.pdf> adresinden erişildi.

ÖSYM. (2018b). *Tablo-4 Merkezî yerleştirme ile öğrenci alan yükseköğretim lisans programları.* https://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2018/YKS/YER/Tablo4MinMax_31082018.pdf adresinden erişildi.

ÖSYM. (2018c). *Tablo-4 Ek yerleştirme ile öğrenci alan yükseköğretim lisans programları.* https://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2018/YKS/EK/TABLO-4_28092018.pdf adresinden erişildi..

ÖSYM. (2019a). *2019 Yükseköğretim programları ve kontenjanları kılavuzu.* https://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2019/YKS/kontkilavuz_18072019.pdf adresinden erişildi.

ÖSYM. (2019b). *Tablo-4 Merkezî yerleştirme ile öğrenci alan yükseköğretim lisans programları.* https://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2019/YKS/tablo4_06082019.pdf adresinden erişildi.

ÖSYM. (2019c). *Tablo-4 Ek yerleştirme ile öğrenci alan yükseköğretim lisans programları.* https://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2019/YKS/EK/tablo4_19092019.pdf adresinden erişildi.

ÖSYM. (2020a). *2020 Yükseköğretim programları ve kontenjanları kılavuzu.* <https://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2020/YKS/tkilavuz13082020.pdf> adresinden erişildi.

ÖSYM. (2020b). *Tablo-4 Merkezî yerleştirme ile öğrenci alan yükseköğretim lisans programları.* https://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2020/YKS/tablo4_13082020.xls adresinden erişildi.

ÖSYM. (2020c). *Tablo-4 Ek yerleştirme ile öğrenci alan yükseköğretim lisans programları.* http://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2020/YKS/EK/tablo4_17092020.xls adresinden erişildi.

Sönmez, V. & Alacapınar, F. G. (2014). *Örneklendirilmiş bilimsel araştırma yöntemleri.* Ankara: Anı Yayıncılık.

Şisman, M. (2009). Öğretmen Yeterlilikleri: Modern Bir Söylem ve Retorik. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(3), 63-82.

TIMSS (2018). *TIMSS Türkiye resmi internet sitesi.* <http://timss.meb.gov.tr/> adresinden erişildi.

Wach, E. (2013). Learning about qualitative document analysis. *IDS Practice Paper in Brief*, 1-10.

Yıldırım, A.& Şimşek, H. (2006). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri.* (5. Baskı), Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Ek: İçerik Analizi Yapılan Dokümanlar Listesi

- 1- MEB (2016). *Sözleşmeli ilkö ve ek atama-alan bazlı taban puanlar.* http://atama.meb.gov.tr/sonuclar/arsiv/sayisal_veriler.asp?k_yil=2016&k_tur=1&Sonuc=Goster adresinden erişildi.
- 2- MEB (2017). *Sözleşmeli ilkö ve ek atama-alan bazlı taban puanlar.* http://atama.meb.gov.tr/sonuclar/arsiv/sayisal_veriler.asp?k_yil=2017&k_tur=1&Sonuc=Goster adresinden erişildi.
- 3- MEB (2018). *Sözleşmeli ilkö ve ek atama-alan bazlı taban puanlar.* http://atama.meb.gov.tr/sonuclar/arsiv/sayisal_veriler.asp?k_yil=2018&k_tur=1&Sonuc=Goster adresinden erişildi.
- 4- MEB (2019). *Sözleşmeli ilkö ve ek atama-alan bazlı taban puanlar.* http://atama.meb.gov.tr/sonuclar/arsiv/sayisal_veriler.asp?k_yil=2019&k_tur=1&Sonuc=Goster adresinden erişildi.
- 5- MEB (2020). *Sözleşmeli ilkö ve ek atama-alan bazlı taban puanlar.* http://atama.meb.gov.tr/sonuclar/arsiv/sayisal_veriler.asp?k_yil=2020&k_tur=1&Sonuc=Goster adresinden erişildi.

- 6- ÖSYM. (2016a). *Tablo-4 Merkezî yerleştirme ile öğrenci alan yükseköğretim lisans programları.* https://dokuman.osym.gov.tr/pfdokuman/2016/LYS/Yerlestirme_Tablo-4_MinMax_Lisans10082016.pdf adresinden erişildi.
- 7- ÖSYM. (2016b). *Tablo-4 Ek yerleştirme ile öğrenci alan yükseköğretim lisans programları.* https://dokuman.osym.gov.tr/pfdokuman/2016/OSYS/EKYER/Tablo-4_lisansek05092016.pdf adresinden erişildi.
- 8- ÖSYM. (2017b). *Tablo-4 Merkezî yerleştirme ile öğrenci alan yükseköğretim lisans programları.* https://dokuman.osym.gov.tr/pfdokuman/2017/OSYS/LYS/TABLO-4_14072017.xls adresinden erişildi.
- 9- ÖSYM. (2017c). *Tablo-4 Ek yerleştirme ile öğrenci alan yükseköğretim lisans programları.* <https://dokuman.osym.gov.tr/pfdokuman/2017/OSYS/EK/TABLO4lisanseky12092017.pdf> adresinden erişildi.
- 10- ÖSYM. (2018b). *Tablo-4 Merkezî yerleştirme ile öğrenci alan yükseköğretim lisans programları.* https://dokuman.osym.gov.tr/pfdokuman/2018/YKS/YER/Tablo4MinMax_31082018.pdf adresinden erişildi.
- 11- ÖSYM. (2018c). *Tablo-4 Ek yerleştirme ile öğrenci alan yükseköğretim lisans programları.* https://dokuman.osym.gov.tr/pfdokuman/2018/YKS/EK/TABLO-4_28092018.pdf adresinden erişildi..
- 12- ÖSYM. (2019b). *Tablo-4 Merkezî yerleştirme ile öğrenci alan yükseköğretim lisans programları.* https://dokuman.osym.gov.tr/pfdokuman/2019/YKS/tablo4_06082019.pdf adresinden erişildi.
- 13- ÖSYM. (2019c). *Tablo-4 Ek yerleştirme ile öğrenci alan yükseköğretim lisans programları.* https://dokuman.osym.gov.tr/pfdokuman/2019/YKS/EK/tablo4_19092019.pdf adresinden erişildi.
- 14- ÖSYM. (2020b). *Tablo-4 Merkezî yerleştirme ile öğrenci alan yükseköğretim lisans programları.* https://dokuman.osym.gov.tr/pfdokuman/2020/YKS/tablo4_13082020.xls adresinden erişildi.
- 15- ÖSYM. (2020c). *Tablo-4 Ek yerleştirme ile öğrenci alan yükseköğretim lisans programları.* http://dokuman.osym.gov.tr/pfdokuman/2020/YKS/EK/tablo4_17092020.xls adresinden erişildi.

Algılanan Kriz Yönetimi ile Marka Tercihindeki İlişkide Kurumsal İtibarın Aracılık Rolü: Havayolu Firmaları Üzerine Bir Araştırma*

Salim KURNAZ**

Halil ŞİMŞEK***

ÖZ

2019 yılında patlak veren ve tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 pandemisi havacılık işletmelerin uçuşlarını kademeli olarak durdurmasına ve satılan bilet ve rezervasyonları iptal etmesine sebep olmuştur. İptal edilen uçuşlar sebebiyle seyahat planlarını değiştirmek zorunda kalan, bilet ve rezervasyonları iptal edilen yolcuların memnuniyet düzeylerinde azalma olduğu değerlendirilmektedir. Uçuşların yeniden başlaması ile birlikte seyahatlerinde tekrar havayolunu tercih edecek yolcuların bu tercihlerinde yaşadıkları tecrübelerin tercihlerini etkileyeceği değerlendirilmektedir. Bu kapsamda havayolu işletmelerinin pandemi sırasında uyguladıkları kriz yönetim stratejilerinin bu değişime yön vermesi kaçınılmazdır. Ayrıca havacılık işletmelerinin sahip oldukları kurumsal itibarın tüketici tercihlerini etkileyeceği değerlendirilmektedir. Bu çalışmanın amacı; algılanan kriz yönetimi ile marka tercihi arasındaki ilişkide kurumsal itibarın aracılık rolünün incelenmesidir. Araştırmanın hipotezleri seyahatlerinde havayolu ulaşımını tercih eden toplam 204 yolcu üzerinde test edilmiştir. Araştırma sonucunda algılanan kriz yönetimi ile marka tercihi arasındaki ilişkide kurumsal itibarın anlamlı etkisinin mevcut olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kriz Yönetimi, Marka Tercih, Kurumsal İtibar, Havacılık Yönetimi.

The Mediation (Regulatory) Role of Corporate Reputation in The Relationship Between Perceived Crisis Management and Brand Preference: A Research on Airline Companies

ABSTRACT

The Covid-19 pandemic, which broke out in 2019 and affected the whole world, caused aviation businesses to gradually stop their flights and cancel tickets and reservations. It is considered that the satisfaction levels of the passengers, who had to change their travel plans due to canceled flights and whose tickets and reservations were canceled, decreased. With the resumption of the flights, it is considered that the previous experiences of the passengers, who will choose the airline again in their travels, will affect their preferences. In this context, it is inevitable that the crisis management strategies implemented by airline companies during the pandemic will guide this change. In addition, it is considered that the corporate reputation of aviation companies will affect consumer preferences. The purpose of this study is to investigate the mediating role of corporate reputation in the relation of perceived crisis management and brand preference. The hypothesized of research are tested on 204 airline passengers. As a result of the research, it is found that corporate reputation has a mediator effect in the relation of perceived crisis management and brand preference.

Keywords: Crisis Management, Brand Preference, Corporate Reputation, Aviation Management

1. Giriş

İletişim teknolojilerindeki hızlı dönüşümle birlikte ağırlığı her geçen gün artan bilgi, sahip olduğu stratejik değerden ötürü toplumsal yaşamın vazgeçilmez bir unsuru olmuştur. Bilhassa bugünün zorlu rekabet ortamında mücadele vermeye çalışan işletmeler için dünyanın farklı bir noktasından ansızın yayılan herhangi bir bilgi çok kısa bir süre içerisinde kriz kaynağına dönüşebilmekte ve yıkıcı etkilerle sonuçlanabilmektedir (Aslan, vd., 2020, s. 2382). Bu nedenle işletmeler gerek içsel gerekse de ulusal ya da uluslararası dışsal sebeplerden kaynaklanabilecek kriz ortamlarına karşı hazırlıklı olmalıdır.

Aralık 2019 tarihinde Wuhan'da ortaya çıkan (WHO, 2020) ve devamında 2020 yılına damgasını vuran Covid-19 pandemisi dünya genelindeki tüm işletme ve kurumları hazırlıksız yakalayan bir kriz şeklinde ortaya çıkmıştır (Aslan, vd., 2020, s. 2384). Bu dönemde birçok havayolu işletmesi uçuşlarını kademeli

* Bu çalışma Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu'nun 11.01.2021 tarihli ve 101/8 sayılı kararı ile uygun bulunmuştur.

** Dr. Öğr. Üyesi., Süleyman Demirel Üniversitesi, salimkurnaz@sdu.edu.tr

*** Dr. Öğr. Üyesi., Süleyman Demirel Üniversitesi, halilsimsek@sdu.edu.tr

Makalenin Gönderim Tarihi: 14.04.2021; Makalenin Kabul Tarihi: 19.06.2021

olarak durdurmak zorunda kalmış, kriz öncesinde yapılan rezervasyonlar ve bilet satışları iptal edilmiş veya ertelenmiştir (Macit ve Macit, 2020, s. 110). Sürecin etkisiyle seyahat planlarını değiştirmek durumunda kalan, ancak ücret iadeleri geciken veya iade alamayan tüketicilerin işletmelere yönelik memnuniyet düzeylerinde düşüşler olduğu değerlendirilmektedir. Uçuşların tekrar açılmasıyla birlikte seyahatlerinde yeniden havayolunu kullanacak olan yolcuların marka ve işletme tercihlerinde negatif yönlü değişimler beklenmektedir. Kriz sürecinin henüz tamamlanmamış olmasına rağmen 2021 yılı ilk etkinin atlatıldığı ve krize yönelik tedbirlerin hayata geçirildiği bir yıl olarak kayıtlara geçmiştir. Bu dönemde pandemi sürecinden etkilenen tüketici ihtiyaç ve beklentilerinin büyük oranda değiştiği görülmektedir. Özellikle pandemi süresince kurumlar tarafından hayata geçirilen kriz yönetim stratejilerinin bu değişimi yönlendirme noktasında büyük pay sahibi olabileceği değerlendirilmektedir.

Tüketici davranışlarının kontrol altında tutulabilmesi bağlamında kriz dönemlerinde uygulanan yönetim stratejilerinin tüketici üzerinde uzun dönemli etkileri olduğu bilinmektedir. Zira stratejik kriz planları her koşulda tüketiciye maksimum fayda sağlamak üzere oluşturulmaktadır. Bu kapsamda satış veya gelirlere yönelik kurumlar üzerindeki olumsuz etkinin tüketici nezdinde sağlanacak kurumsal itibarla telafi edilebileceği değerlendirilmektedir.

Bu bilgiler ışığında çalışmamızın amacı; özellikle son bir yıllık dönemde işletmelerin Covid-19 pandemisiyle mücadele sürecinde hayata geçirdikleri kriz yönetim stratejilerinin tüketici davranışları üzerindeki etkisinin araştırılmasıdır. Bu kapsamda öncelikle kriz yönetimi, marka tercihi ve kurumsal itibar kavramları incelenerek kavramlar arası ilişkiler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Daha sonra Covid-19 pandemi sürecinden diğer sektörlere kıyasla daha fazla etkilendiği gözlenen havacılık işletmelerinde yapılan anket çalışması neticesinde elde edilen bulgular üzerinde değerlendirme yapılmıştır. Alan yazınında ekonomik kriz ve tüketici davranışlarına ilişkin çok sayıda çalışma bulunmasına rağmen pandemi dönemleri ve havacılık sektörü üzerine yeterince odaklanılmadığı görülmektedir. Bu kapsamda kriz dönemlerine ilişkin havacılık sektörü bağlamında tüketici davranışlarının ortaya konulduğu bu çalışmanın diğer araştırmalara kaynak sağlayarak literatüre katkı sunacağı değerlendirilmektedir.

2. Literatür Taraması

2.1. Algılanan Kriz Yönetimi

Kriz, “tüm hazırlıklara rağmen engellenemeyen, hızlı bir şekilde cevap verilmesi gereken, karşı koyma mekanizmalarını etkisiz kılan ve örgütün bütünlük, varlık veya işleyişini tehdit ederek huzursuzluk yaratan korku durumu” (Tağraf ve Arslan, 2003, s. 150) olarak tanımlanmaktadır. Kriz kavramının taşıdığı özellikler; ani ve beklenmedik durumlarda ortaya çıkması, işletmelere yönelik tehditler içermesi, anlık müdahale gerektirmesi ve stratejik biçimde yönetilmesi gereken bir süreç olmasıdır (Akım, 2020, s. 235). Toplumsal yaşamda her geçen gün daha çok duyduğumuz kriz kavramı işletmeler için algılanması ve yönetilmesine bağlı olarak yıkıcı etkilere sebebiyet verebileceği gibi yenilik veya gelişim fırsatları anlamına da gelebilmektedir (Akım, 2020, s. 236).

Örgütsel kriz kavramı ise “yöneticiler ve paydaşlar tarafından oldukça dikkat çekici, beklenmedik ve potansiyel bir yıkım kaynağı şeklinde algılanan, kuruluşun hedeflerini tehdit eden ve paydaşlarla ilişkileri etkileyen durum” (Bundy, vd., 2017, s. 1662) olarak tanımlanmaktadır. Yönetimsel açıdan bakıldığında, “bir kuruluşun hızla ortaya çıkan sorun, çekişme, risk, afetler, kazalar, acil durumlar ve karakteristik olarak kontrol edilemeyen sorunların üstesinden gelmek için kullandığı bir çeşit yönetim yaklaşımı” (Boven & Lovari, 2020:1) olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca kriz yönetimi, potansiyel tehlikenin varlığından evvel başlayan proaktif hazırlık çalışmalarını da içine alan, ortaya çıktığında ise belirlenen hareket tarzları ve uygulamaların hayata geçirilerek uygulanmasını kapsayan bir yaklaşımdır (Çalışkan, 2020, s. 107). Dolayısıyla kriz süreçlerinde tutarlı hareket tarzlarının ortaya konabilmesi amacıyla belirli bir bilinç seviyesine ulaştırılarak güçlendirilmesi gereken tüm yönetici ve personelin erken dönemde eğitilmesi önem arz etmektedir.

Krizin en az zararla atlatılabilmesi ve kriz öncesi durumunun mümkün olan en kısa sürede tekrar kazanılabilmesi için yöneticilerin, öncelikle kriz nedenlerini ve olası etkilerini, tehdit ve fırsatlar çerçevesinde tespit etmeye çalışmaları gerekmektedir. Bunun yanı sıra halkla ilişkiler faaliyetlerinin devreye

sokularak kurumsal itibarı iyileştirmeye yönelik bilgilendirme çalışmalarının yürütülmesi de uzun dönemli sürdürülebilir karlılık için gereken hususlardan biridir.

2.2. Kurumsal İtibar

Rekabet ortamının giderek arttığı ve zorlaştığı günümüz ticaret hayatında yaşanan küresel eğilimler ve teknolojik gelişmeler sayesinde tüketicilerin ürün ve hizmetlere ulaşım kapasitesi her geçen gün artmaktadır. Aynı sektör içinde sunulan ürünlerin maliyet ve kalite açısından benzerlik göstermesi kurum ve işletmeleri rakiplerine karşı rekabet üstünlüğü sağlamak için farklı satış stratejileri uygulamalarını gerekli kılmaktadır (Gül ve Avcı, 2018, s. 53). Kurumlardan rekabet avantajı için büyüme ve kar maksimizasyonunun yanında hukuki, ahlaki ve sosyal sorumluluk projelerini hayata geçirerek kurumsal itibar oluşturmaları beklenmektedir (Geçikli, vd., 2016, s. 1554). Kurumsal itibar; işletmenin bütününe yayılarak tüm çalışanlar tarafından benimsenmiş uzun süreli çabalar sonucu elde edilen ancak küçük hatalar sonucu kaybedilmesi an meselesi olan bir kavram olduğu için etkin şekilde yönetilmesi gereken bir değerdir (Gül ve Avcı, 2018, s. 54).

Kurumsal itibar üzerine yapılan çalışmalar sonucunda sosyoloji, yönetim, ekonomi, psikoloji ve pazarlama gibi farklı disiplinlerde tanımlar oluşturulmuştur (İnce ve Tosun, 2015, s. 39). Kavrama dair gerçekleştirilen öncü niteliğindeki çalışmalarda itibara ilişkin kurumların rekabet süreçlerindeki hareket tarzları ve kurumsal değerlere vurgu yapılarak, “rekabet süreçlerinde kurumların sosyal statülerini maksimize etmelerinde önemli bir anahtar niteliğinde olan bir sinyal ve kurumun tüm bileşenleriyle elde ettiği toplam değer net bir imaj” (Fombrun ve Shanley, 1990, s. 234) şeklinde tanımlanmıştır. Daha sonraki çalışmalarda ise kapsamlı bir tanım oluşturulmaya çalışılmış ve kurumsal itibar, “bir işletmenin geçmiş eylemleri ve sonuçları üzerinden müşteriler, hissedarlar, çalışanlar, tedarikçiler, medya, hükümet, çevre, toplum ve diğer paydaşları için değer yaratma yeteneğinin toplam etkisi” (Bekiş, vd., 2013, s. 20) olarak tanımlanmıştır.

Kurumsal itibarın temel unsurları; çalışanların algısıyla biz kimiz veya kendimizi nasıl görmek istiyoruz sorularının karşılığı olan “kurumsal kimlik”, paydaşların kurumu nasıl gördüklerin açıklayan “kurumsal imaj” ve başkalarının bizi görmesini istediğimiz yer veya durumu ifade eden “arzu edilen kimlik”tir (İnce ve Tosun, 2015, s. 41). Yöneticiler iyi bir itibarın; kuruluşun gelecekte performansı hakkındaki belirsizliği ortadan kaldırdığı, rekabet avantajı sağladığı, müşteri memnuniyeti ve güveninin artmasına katkı sağladığı ve katma değeri yüksek ürün ve hizmetler sunma yeteneğini en üst düzeye çıkarması sebebiyle bir kuruluşun en değerli soyut kaynağı olduğunu kabul etmektedir (Pires & Trez, 2018, ss. 52-53).

2.3. Marka Tercihi

Sunulan ürün ve hizmetlerin her geçen gün artması tüketicilerin bir seçim yapmasını gerekli kılmaktadır. Günümüz rekabet koşullarında işletmeler, tüketicilerin geçmiş davranışlarını inceleyerek geleceğe yönelik tahminde bulunmaya ve bu kapsamda ürün ve hizmet sunmaya odaklanmaktadır. Yaptığı satın alma tercihlerinde tüketici yalnızca satışa değil satın aldığı üründen sağlayacağı faydaya da odaklanmaktadır (Gutman, 1982). Bu sebeple satın alma sürecinin zihinsel bir süreç olduğu ve bu esnada sergilenen davranışlarından tüketicinin kararını etkileyen faktörlerin tespit edilebileceği değerlendirilebilir (Mehra & Singh, 2016, s. 1).

Tüketicilerin ürün veya markalara yönelik tercihleri, birçok faktörün birleşiminden kaynaklanmaktadır (Işık ve Yaşar, 2015, s. 141). Bazı faktörler fiyat ve dayanıklılık gibi ürün özelliklerinden kaynaklanırken bazıları ise tutum, istek ve amaçlar gibi tüketicilerin sahip olduğu özelliklerdir (Venkatraman, Clithero, Fitzsimons, and Huettel, 2012).

Yapılan araştırmalar, özellikle kriz dönemlerinde tüketici davranışlarının ürünle yaşanan geçmiş deneyimin ve kriz ortamından algılanan riskin tercihleri etkilediğini ve bu sebeple tüketicilerin, özellikle algılanan riski azaltmak için bilinirliği ve imajı yüksek markaları tercih ettiğini göstermektedir (Heilman ve diğerleri 2000, s. 140). Dolayısıyla markaya yönelik tutumun, marka tercihinin etkileyen önemli bir faktör olduğu değerlendirilmektedir.

2.4. Algılanan Kriz Yönetimi, Marka Tercih ve Kurumsal İtibar İlişkisi

Kaliteli ve hızlı hizmetin ön plana çıktığı günümüz ticaret hayatında tüketici beklenti ve ihtiyaçları karşılanırken birtakım seçim zorunlulukları göze çarpmaktadır. Özellikle küreselleşme ve küçülen dünya sisteminde çok sayıda ürün farklı işletme tarafından eş zamanlı sunulmaktadır. Bu durumda ise tüketiciler için yapılması gereken bir tercih zorunluluğu ortaya çıkar.

Artan rekabet ortamında işletmeler, ürün ve hizmetlere yönelik fiyat farklılaştırma stratejileri uygulamak suretiyle ya da sağlayacakları yüksek kurumsal itibar düzeyleri ile tüketici nezdinde ön sıralarda yer almaya çalışmaktadırlar (Yörük Karakılıç, 2005, s. 182). Bu durum ise tüketici tercihlerini zorlaştırmaktadır. Seçim alternatiflerinin fazla olduğu benzer nitelikteki ürün ve markalar arasından seçim yapmak zorunda kalan tüketiciler daha çok kendi algılamalarına göre hareket ederler (Keskin ve Yıldız, 2010, s. 241). Bu sebeple artan rekabet ortamında başarıyı hedefleyen işletmelerin mevcut ve potansiyel müşteri gözünde kendilerini ön plana çıkaracak prestij ve itibar uygulamalarını hayata geçirmeleri gerekmektedir.

Son dönemde yaşanan Covid-19 pandemi sürecinde uygulanan seyahat kısıtlamaları sebebiyle en çok etkilenen sektörlerden biri de havacılık sektörüdür (Şen ve Bütün, 2021, s. 107). Bu dönemde havacılık işletmeleri tarafından uygulanan yönetim stratejileri geçmişe oranla daha çok önem kazanmıştır. Sektörde sunulmakta olan hizmetlerin benzer nitelikte olması sebebiyle rekabet, maliyet liderliği ve odaklanma gibi stratejiler uygulamaktadır (Türk ve Şener, 2018, s. 3). Ancak asıl farklılaşma, değer yaratarak tüketicinin saygınlığı ve beğenisini kazanan, oluşturdukları kurumsal itibar sayesinde müşterileri ile duygusal bağ kurabilen işletmelerde görülmektedir (Koçoğlu, 2018, s. 110).

Tüketicilerin normal rekabet koşullarında marka tercihlerini etkileyen faktörlerin kriz dönemlerinde değişikliğe uğraması kaçınılmazdır. Özellikle yaşanan krizin niteliği ve gelecek beklentisine yönelik ortaya çıkan karamsarlık ve ümitsizlik tüketici tercihlerini etkilemekte ve tüketicileri tasarruf ve bireysel ihtiyaçlara yönelmektedir. Bu kapsamda tüketicilerin kriz dönemlerinde ellerindeki nakitleri koruma içgüdüsüyle daha az harcama yapmaktadırlar. Harcama oranlarındaki düşüş ise tasarruf eğiliminde ortaya çıkacak olan artışla kendini gösterir (Marangoz ve Ulusoy, 2010, s. 86). Bu yüzden daha az harcama yapma eğilimindeki bireyler genel olarak fizyolojik ihtiyaçlara odaklanırken yaptıkları harcamalardan en fazla verim elde edebilecekleri ürün ve hizmetlere yönelmektedir. Bu tercihlerini kurumsal itibarı yüksek güven duydukları ve kriz ortamlarında daha başarılı ürün ve hizmet sunan firmalardan yana kullanmaları kaçınılmazdır.

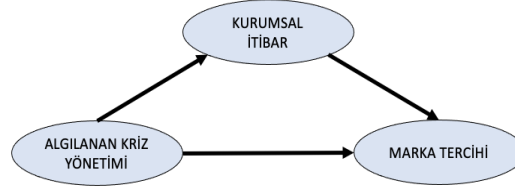
3. Yöntem

Bu bölümde, araştırmanın amacı, model ve hipotezler, evren ve örneklem, veri toplama araçları ile analiz ve bulgulara yer verilmiştir.

3.1. Çalışmanın Amacı ve Modeli

Teknoloji ile birlikte ihtiyaçlarına kısa zamanda ulaşabilme kabiliyetine sahip bugünün tüketicileri, ilgilendikleri sektörde yaşanan kriz ve kriz yönetim süreçlerini yakından takip etmekte ve tercihlerini iyi yönetilen firma ya da markalardan yana kullanmaktadırlar. Havacılık sektörü açısından bakıldığında ise tercih noktasında kriz yönetim başarısının diğer sektörlerle kıyasla çok daha hayati rol oynadığını söylemek mümkündür. Zira oldukça hassas dengeler üzerinde kırılgan bir yapıya sahip olan havacılık sektörü krizlerden en hızlı etkilenen ve yıkıcı etkilerin en yoğun görüldüğü sektördür. Bu kapsamda çalışmada, algılanan kriz yönetim stratejisi ile marka tercihi arasındaki ilişki ve bu ilişkide kurumsal itibar algısının rolü araştırılmıştır. Kurulan model ve buna ilişkin oluşturulan hipotezler aşağıda sunulmuştur.

Şekil 1: Araştırma Modeli

Araştırma modeli çerçevesinde doğruluğu test edilmek üzere belirlenen hipotezler şunlardır;

H₁: Algılanan kriz yönetimi ile marka tercihi arasında pozitif yönlü ilişki vardır.

H₂: Algılanan kriz yönetimi, marka tercihi üzerinde yordayıcı etkiye sahiptir.

H₃: Algılanan kriz yönetimi ile marka tercihi arasındaki ilişkide kurumsal itibarın aracılık rolü vardır.

3.2. Evren ve Örneklem

Araştırma evrenini, seyahatlerinde havayolu ulaşımını tercih eden yolcular oluşturmaktadır. Evrenin tamamına ulaşmak mümkün olmadığından, evrendeki birimler arasından sistematik bir şekilde seçilen ve evreni temsil ettiği kabul edilen örneklem alma yöntemine başvurulmuştur. Bu kapsamda, zaman ve maliyet tasarrufu göz önüne alınarak maksimum sayıda veri elde etmeyi sağlayacak kolayda örneklem tekniğinden faydalanılmış ve seyahat deneyimleri neticesinde ilgili havayolu firmasına yönelik görüş beyan etmeyi kabul eden yolculardan anket yöntemiyle veri toplanmıştır. Kullanılan ölçeklere ilişkin veri model uyumunu sağlayabilmek üzere gerçekleştirilen faktör analizleri için yeterli veri miktarı, ölçek madde sayısının 5 ile 10 katıdır (Alpar, 2011, s. 280). Araştırma, 01 Şubat-31 Mart 2021 tarihleri arasında toplanan 204 adet veri ile gerçekleştirilmiştir.

3.3. Veri Toplama Araçları

Araştırma verilerinin toplanması için kullanılan anket formu 4 bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, katılımcıların cinsiyet, yaş, eğitim durumu ve aylık gelir düzeylerini belirlemeye yönelik demografik sorular bulunmaktadır. İkinci bölümde, Aslan ve diğerleri (2020) tarafından geliştirilen ve tek boyut ile 6 sorudan oluşan “Kriz Yönetiminin Algılanan Başarısı Ölçeği”; üçüncü bölümde ise Cobb-Walgren ve diğerleri (1995) tarafından geliştirilerek Chang ve diğerleri (2009) tarafından revize edilen ve Demirel ve Yıldız (2015) tarafından Türkçe’ye çevrilerek geçerlilik ve güvenilirliği teyit edilen “Marka Tercihi” ölçeği kullanılmıştır. Son bölümde ise Fombrun ve diğerleri (1999) tarafından geliştirilerek ulusal ve uluslararası alanda çok sayıda çalışmada kullanılan “Kurumsal İtibar” ölçeğinden yararlanılmıştır. Ölçek 5 alt boyut ve toplam 20 sorudan oluşmaktadır. Algılanan kriz yönetimi ile marka tercihi ölçekleri için “kesinlikle katılmıyorum, katılmıyorum, kararsızım, katılıyorum, kesinlikle katılıyorum” şeklinde 5’li Likert tipi derecelendirme skalası, kurumsal itibar ölçümü için ise itibar katsayısını belirlemeye yönelik 1 ile 10 arasında ölçeklendirilen derecelendirme skalası kullanılmıştır. Çalışmamız kapsamında oluşturulan anketin uygulanması Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu’nun 11.01.2021 tarihli ve 101/8 sayılı kararı ile uygun bulunmuştur.

3.4. Veri Analizleri, Bulgular ve Tartışma

Araştırma metodolojisine ilişkin analizler Microsoft Excel, Statistical Package for the Social Sciences-SPSS 23.0 ve Analysis of Moment Structures-AMOS 26.0 istatistik paket programları kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda öncelikle demografik değişkenler frekans analizlerine tabi tutulmuş, devamında soru bazında ölçeklerin tanımlayıcı istatistikleri değerlendirilmiştir. Geçmiş çalışmalarda kullanılmış olan ölçeklerin araştırma kapsamındaki yapısal ölçüm geçerliliklerinin belirlenmesi amacıyla doğrulayıcı faktör analizi (DFA) yapılmıştır. DFA neticesinde ölçüm geçerlilikleri sağlanan ölçeklerin güvenilirlik düzeyleri Cronbach Alpha (α) değerleriyle belirlenmiştir.

Geçerlilik ve güvenilirlik analizlerine müteakip araştırma modeli çerçevesinde kurulan hipotezler korelasyon ve regresyon modelleri ile sınanmıştır. Aracı değişken etkisinin belirlenmesi için de Baron ve Kenny (1986) tarafından önerilen dört aşamalı regresyon modeli kullanılmıştır.

3.4.1. Demografik Değişkenlere İlişkin Bulgular

Araştırma örneklem grubuna ait demografik dağılımlar Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Demografik Değişkenlere İlişkin Bulgular

Cinsiyet	Frekans	Yüzde	Eğitim Durumu	Frekans	Yüzde
Kadın	60	29,4	Lise	3	1,5
Erkek	144	70,6	Ön lisans	54	26,5
Toplam	204	100,0	Lisans	54	26,5
Yaş	Frekans	Yüzde	Lisansüstü	93	45,6
18-25	51	25,0	Toplam	204	100,0
26-30	36	17,6	Gelir Durumu	Frekans	Yüzde
31-40	63	30,9	4000 TL ve altı	33	16,2
41 ve üzeri	54	26,5	4001-8000 TL	96	47,1
Toplam	204	100,0	8001 TL ve üzeri	75	36,8
			Toplam	204	100,0

Katılımcıların;

- %29,4’ü (N: 60) kadın, %70,6’si (N: 144) erkektir.
- %25’i (N: 51) 18-25, %17,6’sı (N: 36) 26-30, %30,9’u (N: 63) 31-40 ve %26,5’i (N: 54) 41 ve üzeri yaş aralığındadır.
- %1,5’i (N: 3) lise, %26,5’i (N: 54) ön lisans, %26,5’i (N: 54) lisans ve %45,6’sı (N: 93) lisansüstü mezunudur.
- %16,2’si (N: 33) 4000 TL ve altı, %47,1’i (N: 96) 4001-8000 TL ve %36,8’i (N: 75) 8001 TL ve üzeri gelir durumuna sahiptir.

Erkek katılımcıların ankete daha çok katılması ataerkil Türk toplumunda erkeklerin duygu ve düşüncelerini daha rahat açıklarken kadın katılımcıların duygu ve düşüncelerini açıklamakta çekimser davranması ile yorumlanabilir. 31-40 yaş arasındaki katılımcılarında diğer yaş gruplarına göre daha çok katılması ise bu grubun iş ve sosyal hayatta daha aktif olması ile değerlendirilebilir. Son olarak eğitim durumu ve gelir durumuna göre katılım miktarları değerlendirildiğinde ise genel Türk toplum yapısına paralel bir katılım sağlandığı görülmektedir.

3.4.2. Tanımlayıcı İstatistikler ve Güvenilirlik Analizleri

Bu bölümde araştırma ölçeklerine ilişkin madde bazında ortalama, standart sapma, çarpıklık ve basıklık değerleri ile güvenilirlik istatistikleri incelenmiştir. 0,7 ve üzerindeki cronbach alpha değerleri ölçek güvenilirliklerinin yeterli düzeyde olduğunu, ± 2 sınırları içerisindeki çarpıklık ve basıklık değerleri de veri dağılımlarına ilişkin normallik varsayımının karşılandığını göstermektedir (George ve Mallery, 2010).

Elde edilen sonuçlar aşağıdaki tablolarda sunulmuştur.

Tablo 2. Algılanan Kriz Yönetimi Ölçeğine İlişkin Betimleyici İstatistikler

Ölçek Maddeleri	Ortalama	Standart Sapma	Çarpıklık	Basıklık	Cronbach Alpha
Madde 1	3,4559	1,02338	-,590	-,228	,937
Madde 2	3,3824	1,04617	-,270	-1,046	
Madde 3	3,3971	1,03352	-,694	-,183	
Madde 4	3,5441	,99408	-,351	-,605	
Madde 5	3,5588	,94763	-,486	-,336	
Madde 6	3,5294	,99462	-,492	-,234	

Yukarıdaki tablo incelendiğinde, 3,5588 ile 3,3824 aralığındaki ortalama puanlar tüketici nezdinde algılanan kriz yönetiminin kısmen başarılı düzeyde yürütüldüğüne işaret etmektedir. Bununla birlikte limitler dahilindeki çarpıklık ve basıklık değerleri, toplanan verinin normal dağılım varsayımını karşıladığını göstermektedir. Son olarak 937 değerindeki cronbach alpha katsayısına göre ölçeğin yüksek güvenilirlik düzeyinde olduğu söylenebilir.

Tablo 3. Marka Tercihi Ölçeğine İlişkin Betimleyici İstatistikler

Ölçek Maddeleri	Ortalama	Standart Sapma	Çarpıklık	Basıklık	Cronbach Alpha
Madde 1	3,8529	1,09091	-1,084	,481	,823
Madde 2	2,8088	1,33454	,129	-1,239	
Madde 3	2,5000	1,22172	,589	-,761	
Madde 4	3,3971	1,11602	-,512	-,403	

Yukarıdaki tablo incelendiğinde, 3,8529 ile 2,5000 aralığındaki ortalama puanlar marka tercihinin hem negatif hem de pozitif yönde değişkenlik gösterdiğine işaret etmektedir. Bununla birlikte limitler dahilindeki çarpıklık ve basıklık değerleri, toplanan verinin normal dağılım varsayımını karşıladığını göstermektedir. Son olarak 823 değerindeki cronbach alpha katsayısına göre ölçeğin yüksek güvenilirlik düzeyinde olduğu söylenebilir.

Tablo 4. Kurumsal İtibar Ölçeğine İlişkin Betimleyici İstatistikler

Ölçek Boyutları	Ölçek Maddeleri	Ortalama	Standart Sapma	Çarpıklık	Basıklık	Cronbach Alpha
Ürün ve Hizmet	Madde 1	7,3529	2,06852	-,947	,894	,877
	Madde 2	7,7794	2,14622	-1,168	1,335	
	Madde 3	7,7206	2,06194	-1,060	,878	
	Madde 4	7,3971	2,16196	-,824	,735	
Vizyon ve Liderlik	Madde 5	6,6176	2,47368	-,583	-,247	,914
	Madde 6	7,3971	2,23589	-1,068	,859	
	Madde 7	7,6324	1,96700	-,806	,462	
Çalışma Ortamı	Madde 8	7,3235	2,34116	-,919	,520	,903
	Madde 9	7,7647	2,16181	-,951	,346	
	Madde 10	7,5294	2,26433	-,991	,614	
Finansal Performans	Madde 11	7,5294	2,21151	-1,079	,860	,864
	Madde 12	7,5588	2,15678	-1,130	1,081	
	Madde 13	7,4265	2,32771	-,939	,171	
Kurumsal Sosyal Sorumluluk	Madde 14	6,8676	2,41243	-,704	-,051	,896
	Madde 15	7,0735	2,35924	-,880	,135	
	Madde 16	7,1176	2,17144	-,721	,298	
Duygusal Çekicilik	Madde 17	6,7794	2,26025	-,382	-,400	,970
	Madde 18	7,4118	2,24970	-1,075	,826	
	Madde 19	7,5588	2,14992	-1,127	1,061	
	Madde 20	7,3382	2,38598	-,888	,150	

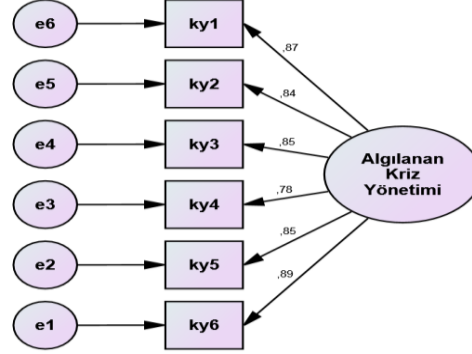
Yukarıdaki tablo incelendiğinde, 7,7794 ile 6,6176 aralığındaki ortalama puanlar havayolu taşımacılığı sektörüne ilişkin kurumsal itibar algısının kısmen yüksek düzeyde olduğuna işaret etmektedir. Bununla birlikte limitler dahilindeki çarpıklık ve basıklık değerleri, toplanan verinin normal dağılım varsayımını karşıladığını göstermektedir. Son olarak 977 değerindeki cronbach alpha katsayısına göre ölçeğin yüksek güvenilirlik düzeyinde olduğu söylenebilir.

3.4.3. Doğrulayıcı Faktör Analizleri

Geçerlilik ve güvenilirliğini farklı çalışmalarla kanıtlamış olan ölçekler için keşfedici faktör analizi uygulamasına gerek duyulmamıştır. Bununla birlikte araştırma örnekleminde faktör yapılarının doğrulanabilmesi amacıyla her bir ölçek doğrulayıcı faktör analizine tabi tutulmuştur. Analizlere ilişkin DFA diyagramları ile uyum iyiliği değerleri ölçek bazında değerlendirilmiştir.

Tek boyut ve toplam 6 sorudan oluşan kriz yönetimi ölçeğine ilişkin tek faktörlü DFA diyagramı ve uyum iyiliği istatistikleri aşağıdaki şekil ve tabloda sunulmuştur.

Şekil 2. Algılanan Kriz Yönetimi Ölçeği Tek Faktörlü DFA Diyagramı

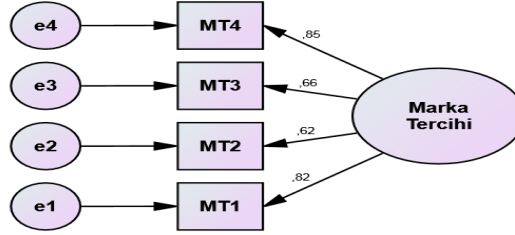

Tablo 5. Algılanan Kriz Yönetimi Ölçeği Uyum İyiliği Değerleri

Algılanan Kriz Yönetimi	X ² /df	CFI	AGFI	RMSEA	SRMR
Tek Faktörlü DFA	2,348	0,988	0,924	0,071	,01
İyi Uyum Değerleri	≤3	≥0,97	≥0,90	≤0,05	<,08
Kabul Edilebilir Uyum Değerleri	≤4-5	≥0,95	0,89-0,85	0,06-0,08	<,08

Tek boyut ve toplam 4 sorudan oluşan marka tercihi ölçeğine ilişkin tek faktörlü DFA diyagramı ve uyum iyiliği istatistikleri aşağıdaki şekil ve tabloda sunulmuştur.

Şekil 3. Marka Tercih Ölçeği Tek Faktörlü DFA Diyagramı

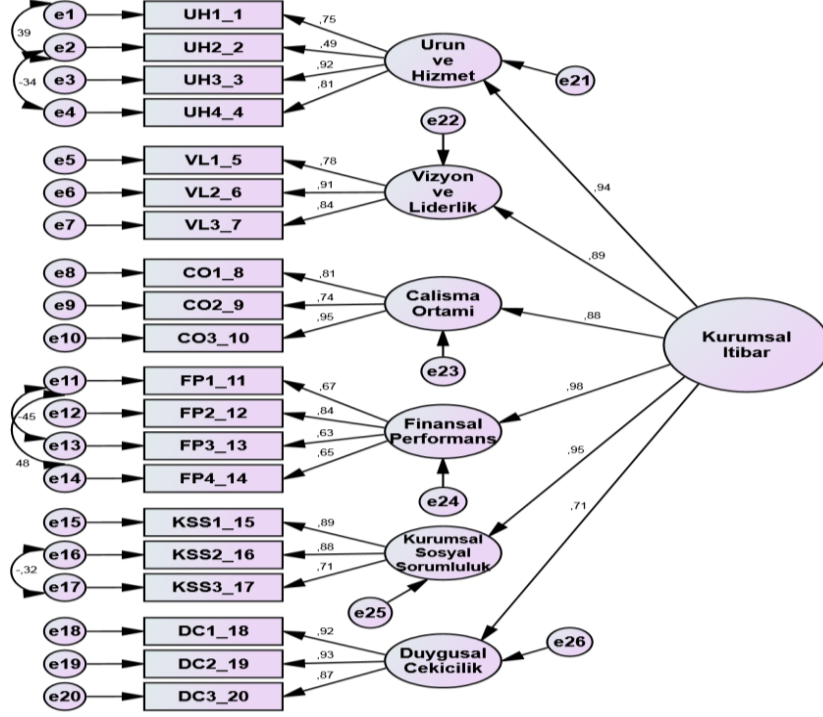

Tablo 6. Marka Tercih Ölçeği Uyum İyiliği Değerleri

Marka Tercih	X ² /df	CFI	AGFI	RMSEA	SRMR
Tek Faktörlü DFA	3,538	0,984	0,915	0,079	,03
İyi Uyum Değerleri	≤3	≥0,97	≥0,90	≤0,05	<,08
Kabul Edilebilir Uyum Değerleri	≤4-5	≥0,95	0,89-0,85	0,06-0,08	<,08

Kurulan model ve araştırma soruları bağlamında kurumsal itibar ölçümü için kullanılan ölçek, tek faktörlü yapıyla değerlendirilmiştir. Bu kapsamda 6 boyut ve toplam 20 sorudan oluşan kurumsal itibar ölçeği için ikinci düzey çok faktörlü DFA gerçekleştirilmiştir. Analiz neticesinde ortaya çıkan DFA diyagramı ve uyum iyiliği istatistikleri aşağıdaki şekil ve tabloda sunulmuştur.

Şekil 4. Kurumsal İtibar Ölçeği İkinci Düzey Çok Faktörlü DFA Diyagramı

Tablo 7. Kurumsal İtibar Ölçeği Uyum İyiliği Değerleri

Kurumsal İtibar	X ² /df	CFI	AGFI	RMSEA	SRMR
İkinci Düzey Faktörlü DFA	4,431	0,955	0,867	0,078	,06
İyi Uyum Değerleri	≤3	≥0,97	≥0,90	≤0,05	<,08
Kabul Edilebilir Uyum Değerleri	≤4-5	≥0,95	0,89-0,85	0,06-0,08	<,08

DFA diyagramında görüldüğü üzere uyum iyiliği değerlerinin kabul edilebilir sınırlara çekilebilmesi amacıyla kurumsal yapıyla uyumlu olarak hata varyansları benzerlik gösteren 5 grup ifadenin hata terimleri ilişkilendirilmiştir.

3.4.4. Hipotez Testleri

Doğrulayıcı faktör analizleriyle birlikte ölçek yapılarının ölçüm modeli olarak doğrulanması neticesinde hipotez testlerine geçilmiştir. Bu kapsamda öncelikle normal dağılım sergileyen ölçeklere yönelik pearson korelasyon analizi uygulanmıştır. Analiz sonuçları aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 8. Korelasyon Tablosu

Değişkenler	Ortalama	Standart Sapma	Algılanan Kriz Yönetimi	Marka Tercihi
Algılanan Kriz Yönetimi	3,4779	,87892	(,937)	
Marka Tercihi	3,1397	,96527	,678**	(,823)

**p<0,01

Değişkenler arası korelasyon tablosu incelendiğinde;

Algılanan kriz yönetimi ile marka tercihi arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki olduğu görülmektedir ($p < 0,01$, $r = ,678$). Buna göre araştırmanın, “**H₁**: Algılanan kriz yönetimi ile marka tercihi arasında pozitif yönlü ilişki vardır” hipotezi kabul edilmiştir.

Araştırmanın 2. ve 3. hipotezleri aracılık etkisini belirlemeye yönelik kurulan dört aşamalı regresyon modelleriyle test edilmiştir. Bu kapsamda yapılan ilk regresyon testi hem 2. hipotez sonucunu hem de

aracılık etki sürecinin ilk aşamasını açıklamaktadır. Aracılık etkisinin test edilebilmesi için sağlanması gereken koşullar aşağıdaki şekildedir (Baron ve Kenny: 1986);

- Bağımsız ve bağımlı değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmalıdır.
- Bağımsız ve aracı değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmalıdır.
- Model içerisinde bağımsız değişkenle birlikte kullanıldığında, aracı ve bağımlı değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmalıdır.
- Tüm değişkenler regresyon analizine birlikte dahil edildiğinde bağımsız değişken ile bağımlı değişken arasındaki ilişkinin anlamlılığını yitirmesi tam aracılık etkisinin, anlamlılığın devam etmesine karşın ilişki düzeyindeki azalış ise kısmi aracılık etkisinin varlığına işaret etmektedir.

Analiz sonuçları değerlendirildiğinde kurulan regresyon modellerinin tüm aşamalarda istatistiksel olarak anlamlı olduğu ($P < 0,001$) görülmektedir. İlk aşamada gerçekleştirilen regresyon analizi, algılanan kriz yönetiminin marka tercihinin $\beta = ,678$ düzeyinde ($P < 0,001$) yordadığını ve marka tercihindeki değişimin %46'sının algılanan kriz yönetimi tarafından açıklandığını göstermektedir. Buna göre araştırmanın "**H₂**: Algılanan kriz yönetimi, marka tercihi üzerinde yordayıcı etkiye sahiptir" hipotezi kabul edilmiştir. Bu sonuç aynı zamanda aracılık etkisine yönelik ilk varsayımın karşılandığına işaret etmektedir.

2. ve 3. aşamaların, aracılık etkisinin testine ilişkin varsayımları karşılamasıyla birlikte algılanan kriz yönetimi ile kurumsal itibarın bağımsız, marka tercihinin bağımlı değişken olarak analize dahil edildiği son adım gerçekleştirilmiştir. Bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında görülen anlamlı ilişkinin son aşamada yapılan çoklu regresyon analizi neticesinde azalmış olması ($P < 0,001$; $\beta = ,506$) modelde kısmi aracılık etkisini varlığına işaret etmektedir. Dolayısıyla algılanan kriz yönetimin marka tercihinin hem doğrudan hem de kurumsal itibar üzerinden dolaylı olarak etkilediğini söylemek mümkündür. Buna göre araştırmanın "**H₃**: Algılanan kriz yönetimi ile marka tercihi arasındaki ilişkide kurumsal itibarın aracılık rolü vardır" hipotezi kısmen kabul edilmiştir.

Tablo 9. Hipotez Testlerine İlişkin Regresyon Analiz Sonuçları

Aşamalar	Regresyon Katsayıları			Model İstatistikleri
	B	Std. Hata	Beta	
1'nci Aşama				R ² = ,460
Bağımsız Değişken: Algılanan Kriz Yönetimi	,745	,057	,678**	F=171,779
Bağımlı Değişken: Marka İmajı				t=13,106
				**P<0,001
2'nci Aşama				R ² = ,370
Bağımsız Değişken: Algılanan Kriz Yönetimi	1,290	,118	,609**	F=118,841
Bağımlı Değişken: Kurumsal İtibar				t=10,941
				**P<0,001
3'üncü Aşama				R ² = ,345
Bağımsız Değişken: Kurumsal İtibar	,304	,029	,588**	F=106,511
Bağımlı Değişken: Marka İmajı				t=10,320
				**P<0,001
4'ncü Aşama				Düzeltilmiş R ² =
Bağımsız Değişken1: Algılanan Kriz Yönetimi	,559	,068	,506**	,503
Bağımsız Değişken2: Kurumsal İtibar	,114	,032	,278**	F=103,855
Bağımlı Değişken: Marka İmajı				t=8,161/4,458
				**P<0,001

Aracılık etkisine ilişkin kurulan modelin anlamlı olup olmadığı Sobel testi ile değerlendirilmiştir. Bu kapsamda, standardize olmayan regresyon katsayıları ve standart hata değerlerinin ilgili hesaplama programına girilmesi yoluyla yapılan test (Baron ve Kenny, 1986, s. 1177) Beta değerlerindeki azalmanın anlamlı ve limitler dahilinde olduğunu göstermektedir.

4. Sonuç

Son dönemde yaşanan Covid-19 pandemisi diğer sektörlerde olduğu gibi havacılık sektörünü de olumsuz yönde etkilemiştir. Yaşanan belirsizlikle birlikte üretim faktörlerinin neredeyse tamamının durma

noktasına geldiği bu olumsuz şartlar altında havacılık işletmeleri bir takım kriz yönetim stratejilerini hayata geçirmek zorunda kalmışlardır. Hayata geçirilen bu kriz yönetim stratejilerinin algılanma düzeylerine bağlı olarak marka tercihi noktasında belli oranlarda etkili olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda kriz dönemlerinde havayolu taşımacılığı sektöründe faaliyet markalara ilişkin tüketici tercihlerini etkileyen başlıca faktörlerden birinin, geçmiş deneyimlerle şekillenen müşteri tutum ve algıları olduğu değerlendirilmektedir.

Tüketici tercihlerinin bilhassa kriz dönemlerinde değişebileceği gerçeğinden hareketle bu değişim üzerinde etkisi olduğu düşünülen faktörler tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda kriz yönetim başarısının marka tercihi üzerindeki doğrudan ve kurumsal itibar aracılığıyla dolaylı etkisinin tespitine yönelik araştırma soruları anket çalışması ile test edilmiştir. Uygulanan korelasyon ve regresyon analizleri neticesinde; bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki pozitif yönlü ilişkiyle birlikte algılanan kriz yönetiminin marka tercihi üzerinde yordayıcı etkiye sahip olduğu görülmüştür. Bununla birlikte Baron ve Kenny (1986) tarafından geliştirilen dört aşamalı regresyon modeliyle, algılanan kriz yönetimi ile marka tercihi arasındaki ilişkide kurumsal itibarın kısmi aracılık rolü üstlendiği tespit edilmiştir.

Özellikle kriz dönemlerinde değişen tüketici tercihlerinin başında daha az harcama ile nakit stoklarının korunması ve geleceğe yönelik belirsizliğin yüksek olduğu bu ortamda tasarruf eğilimlerindeki artış göze çarpmaktadır. Kısıtlı bütçe ekonomisine yönelen tüketicilerin yapacakları harcamalarda güven duydukları ve geçmiş deneyimlere istinaden memnun kaldıkları firma ve üreticilere yönelim söz konusudur. İhtiyaç duyulan ürün ve hizmetlere ilişkin muhtemel sorunlardan kaçınabilme niyetindeki tüketicinin nihai amacı yüksek memnuniyet düzeyi ile maksimum faydayı sağlayabilmektir. Bu arayış ise bilhassa kriz dönemlerinde ön planda tutulan marka tercihinin kurumsal itibar düzeyine bağlı olarak değişiklik gösterdiğini ortaya koyar.

Araştırmanın ilk kısıtı belirli bir zaman aralığında yapılmasından dolayı kesitsel bir çalışma olmasıdır. Geniş zaman aralığına yayılan daha kapsayıcı nitelikte yapılacak araştırmalar modelin geliştirilebilmesi bakımından önem arz etmektedir. Araştırmanın bir diğer kısıtı ise kolayda örneklem yöntemiyle salt havayolu taşımacılığı sektörü üzerinde yapılmış olmasıdır. Gelecek çalışmalarda zaman ve sektöre dair kısıtlara ilişkin sınırlılıkların ortadan kaldırılmasıyla birlikte daha geniş model ve portföylerde yapılacak çalışmalar mevcut ve potansiyel müşterilerin markalara olan tutumları noktasında işletmelere yol gösterecektir. Bununla birlikte içerisine farklı sektör ve örneklem gruplarının dahil edildiği diğer çalışmaların da literatüre katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

5. Extended Abstract

During Covid-19 pandemic, many airline companies gradually stopped their flights and reservations and ticket sales made before the crisis were canceled or postponed. It is considered that there is a decrease in the satisfaction levels of the consumers, who have to change their travel plans due to the effect of the pandemic, whose wages are delayed or who cannot receive a refund. With the restart of the flights, negative changes are expected in the brand and business preferences of the passengers who will re-use the airline in their travels. It is considered that crisis management strategies implemented by airline companies especially during the pandemic can have a large affect in steering this change. In this context, it is considered that the negative impact on institutions regarding sales or revenues can be compensated by the corporate reputation to be provided in the eyes of the consumer. The purpose of this study is to study the impact of crisis management strategies implemented by businesses in the process of combating the Covid-19 pandemic on consumer behavior.

The study is designed as research article. The research universe is composed of passengers who prefer air transportation during their travels. Since it is not possible to reach the entire universe, the sampling method, which is chosen systematically and accepted to represent the universe, was used. In this context, convenience sampling technique was used, and data were collected using a questionnaire method from the passengers who accepted to express their opinion to the relevant airline company as a result of their travel experiences. The research was carried out with 204 data collected between 01 February and 31 March 2021.

The questionnaire form used to collect research data consists of 4 parts. In the first part, demographic questions were asked to determine the gender, age, education level and monthly income levels of the

participants. In the second part, the "Perceived Success Scale of Crisis Management" developed by Aslan et al. (2020); In the third part, the "Brand Preference" scale, which was developed by Cobb-Walgren et al. (1995) and revised by Chang et al. (2009) and translated into Turkish by Demirel and Yıldız (2015) and whose validity and reliability were confirmed, was used. In the last part, the "Corporate Reputation" scale developed by Fombrun et al. (1999) was used. The implementation of the questionnaire created within the scope of our study was approved by the decision of Süleyman Demirel University Social and Human Sciences Ethics Committee, dated 11.01.2021 and numbered 101/8.

Firstly, demographic variables were subjected to frequency analysis, then the descriptive statistics of the scales were evaluated on the basis of questions. In order to determine the structural measurement validity of the scales used in previous studies; Confirmatory factor analysis (CFA) was performed. Following the validity and reliability analysis, the hypotheses established within the framework of the research model were tested with correlation and regression models. In order to determine the mediator variable effect, the four-step regression model proposed by Baron and Kenny (1986) was used.

As a result of the correlation and regression analysis applied; Along with the positive relationship between variables, it has been observed that perceived crisis management has a predictive effect on brand preference. However, with the four-stage regression model developed by Baron and Kenny (1986), it was determined that corporate reputation plays a partial mediating role in the relationship between perceived crisis management and brand preference.

Within the scope of this study, it has been determined that consumers, who act to protect their cash in times of economic crisis, use their brand preferences towards companies that they are satisfied with their previous experiences. Again, within the scope of our study, it has been revealed that the crisis management strategies and corporate reputations of the aviation companies are effective in these preferences of the consumers. For this reason, the crisis management strategies to be applied by aviation companies in crisis periods and their corporate reputation obtained in the pre-crisis period will help them to overcome the crisis periods more easily and with less damage.

The limitations of the study are first it is a cross-sectional study since it is conducted within a certain time period and second it was conducted solely on the airline transportation sector with the convenience sampling method. In future studies, which will be carried out on wider models and portfolios with the elimination of time and industry constraints; will guide businesses in terms of current and potential customers' attitudes towards brands. However, it is considered that other studies in which different sectors and sample groups are included will contribute to the literature.

Although there are many conceptual studies on economic crisis and consumer behavior in the literature, it is seen that empirical research on pandemic periods and aviation sector is not sufficiently focused. In this context, it is considered that this study, which presents consumer behaviors in the context of the aviation industry in crisis periods, will contribute to the literature by providing resources for other studies.

Keywords: Crisis Management, Brand Preference, Corporate Reputation, Aviation Management

Kaynakça

Akım, F. (2020). Türkiye'de Kriz Yönetimi Alanında Yazılan Lisansüstü Tezlerin İçerik Analizi Yöntemiyle İncelenmesi. *Global Media Journal TR Edition*, 11(21), 234-250.

Aslan, M., Küçükaltan, D. & Uzun, D. (2020). Kriz Yönetim Süreci Değerlendirme Ölçekleri Geliştirilme Çalışması. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 12 (3), 2382-2406. doi: 10.20491/isarder.2020.982

Baron, R. M. & Kenny, D. A. (1986). The Moderator-Mediator Variable Distinction in Social Psychological Research: Conceptual, Strategic, and Statistical Considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1173-1182. doi: 10.1037//0022-3514.51.6.1173.

Bekiş, T., Bayram, A. & Şeker, M. (2013). Kurumsal İtibarın İşgören Performansı Üzerindeki Etkisinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 5(2), 19-27. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/uaifd/issue/21597/231914>.

Bowen, S. A., & Lovari, A. (2020). Crisis Management. In P. Harris, A. Bitonti, C. Fleisher, A. Skorkiaer Binderkrantz (eds). *The Palgrave Encyclopedia of Interest Groups, Lobbying and Public Affairs* (pp. 1-10).

- Bundy, J., Pfarrer, M.D., Short, C.E. & Coombs, W.T. (2017). Crises and Crisis Management: Integration, Interpretation and Research Development. *Journal of Management*, 43(6), 1661–1692. doi: 10.1177/0149206316680030.
- Çalışkan, A. (2020). Kriz Yönetimi: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması. *Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 106-120. Retrieved from <http://tursbad.hku.edu.tr/tr/pub/issue/57516/802641>.
- Fombrun, C. & Shanley, M. (1990). What's in a Name? Reputation Building and Corporate Strategy. *Academy of Management Journal*, 33, 233-258. doi: 10.2307/256324.
- Fombrun, C.J., Gardberg, N.A & Sever, J.M. (2000). The Reputation Quotient: A Multi-Stakeholder Measure of Corporate Reputation. *The Journal of Brand Management*, 7(4), 241-255. doi: 10.1057/bm.2000.10.
- Geçikli F., Ercis, S. & Okumuş, M. (2016). Kurumsal İtibarın Bileşenleri ve Parametreleri Üzerine Deneysel Bir Çalışma: Türkiye'nin Öncü Kurumlarından Biri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(4), 1549-1562. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunisobil/issue/26966/283414>.
- George, D. & Mallery, P. (2010). *SPSS for Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference 17.0 Update*. 10th ed., Pearson, Boston.
- Gutman, J. (1982). A Means-End Chain Model Based on Consumer Categorization Processes. *Journal of Marketing*, 46(2), 60–72. doi: 10.2307/3203341.
- Gül, H. & Avcı, M. (2018). Kurumsal İtibarın Kariyer Yönetimi Üzerindeki Etkileri: KTMU Örneği. *KMU Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 20(34),53-69. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kmusekad/issue/38118/439836>.
- Heilman, C.M., Bowman, D. & Wright, G. (2000) The Evolution of Brand Preferences and Choice Behaviors of Consumers New to Market. *Journal of Marketing Research*, 37(2), 139-155. doi: 10.1509/jmkr.37.2.139.18728.
- Hu, L. & Bentler, P. (1999). Cutoff Criteria for Fit indices in Covariance Structure Analysis: Conventional Criteria Versus New Alternatives. *Structural Equation Modeling*, 6, 1-55. doi: 10.1080/10705519909540118.
- Işık, A. & Yaşar, M.F. (2015). Effects of Brand on Consumer Preferences: A Study in Turkmenistan. *Eurasian Journal of Business and Economics*, 8(16), 139-150. doi: 10.17015/ejbe.2015.016.08.
- İnce, A.R. & Tosun, N. (2015). İç Müşteri Odaklı Kurumsal İtibar Bileşenlerinin Belirlenmesi ve İşgören Performansına Etkisinin Değerlendirilmesi Üzerine Bir Araştırma. *Kafkas Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(11), 37-52.
- Keskin, H. & Yıldız, S. (2015). Tüketicilerin Marka Tercihlerinde Etkili Olan Faktörler ile Marka İmajının Marka Değeri Üzerindeki Etkileri: Trabzon Örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (27), 239-254. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dpusbe/issue/4769/65612>.
- Koçoğlu, C. M. (2018). Yerli Turistlerin Kurumsal İtibar Algılarının Marka Denkliğine Etkisi: Türk Hava Yolları Örneği. *Turizm Akademik Dergisi*, 5 (2), 109-127. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/touraj/issue/41158/448270>.
- Macit, A. & Macit, D. (2020). Türk Sivil Havacılık Sektöründe Covid-19 Pandemisinin Yönetimi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(4), 100-116. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/asead/issue/54055/717678>.
- Marangoz, M. & Uluyol, O. (2010). Küresel Ekonomik Krizin Tüketicilerin Harcama ve Tasarruf Eğilimleri Üzerine Etkilerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (45), 82-96. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mufad/issue/35624/395899>.
- Mehra, P. & Singh, R. (2016). Consumer Preferences and Purchase Decision-making for Micro-packs-An Empirical Study. *Vision*, 20(3), 1-13. doi: 10.1177/0972262916652806.
- Pires, V. & Trez, G. (2018). Corporate Reputation: A Discussion on Construct Definition and Measurement and Its Relation to Performance. *Revista de Gestao*, 25(1), 47-64. doi: 10.1108/REG-11-2017-005.
- Şen, G. & Bütün, E. (2021). Covid-19'un Pandemi Salgınının Havacılık Sektörüne Etkisi: Gig Ekonomisi Alternatifi. *Journal of Aviation Research*, 3 (1), 106-127. doi: 10.51785/jar.857243.

Tağraf, H. & Arslan, N.T. (2003). Kriz Oluşum Süreci ve Kriz Yönetiminde Proaktif Yönetim. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, (4-1), 149-160.

Türk, A. & Şener, A.A. (2018). Hizmet Kalitesi ve Rekabet Stratejileri Arasındaki İlişkinin Analizi: Havacılık Alanında Bir Uygulama. *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 1-21. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/nisantasisbd/issue/39909/473790>.

Venkatraman, V., Clithero, J. A., Fitzsimons, G. J., & Huettel, S. A. (2012). New Scanner Data for Brand Marketers: How Neuroscience Can Help Better Understand Differences in Brand Preferences. *Journal of Consumer Psychology*, 22(1), 143-153. doi: 10.1016/j.jcps.2011.11.008.

WHO (2020). The First Few X Cases and Contacts (FFX) Investigation Protocol for Coronavirus Disease 2019 (COVID- 19) Version 2.2. <https://www.who.int/publications>, (Accessed: 25.02.2021).

Yörük Karakılıç, N. (2005). Kurumsal İtibarın Müşteri Tercihleri Üzerine Etkileri: Afyon'da Perakende Sektöründe Faaliyet Gösteren İşletmeler Üzerine Bir Araştırma. *AKÜ İİBF Dergisi*, 7(2), 181-196. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/akuibfd/issue/1634/20504>.

Andriake'de Ele Geçen Roma Dönemi Mortarları

Cüneyt ÖZ*

ÖZ

Andriake, Antalya İli, Demre İlçesi'nde yer alan Myra antik kentinin liman yerleşimidir. Liman, günümüzde Kocarçay (Andriakos) olarak adlandırılan çayın denize döküldüğü Çayağzı mevkiinde kurulmuştur. Andriake limanındaki kazılar 2009 yılından bu yana geniş katımlı bir ekip tarafından sürdürülmektedir. Şarap İşlikleri, 2015 Yılı İşlik Kazısı Atık Toprağı, Horrea Hadriani/Granarium, Sinagog, Horrea Hadriani/Granarium Önü ve Liman Yapılarındaki kazılarda ortaya çıkarılan 12 adet pişmiş toprak mortar bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Farklı dillerde birçok değişik isimle anılan mortarlar antikçağ mutfağının vazgeçilmez araç-gereçlerindedir. Mortarlar mutfakta ekmek, kek, yulaf lapası, püre, çorba ve peynir yapımı, çeşitli tahıl, bitki ve baharatları ezme/öğütme ve etlerin marinasyonunun yapılması gibi birçok alanda kullanılmıştır. Bunlar dışında kutsal törenlerde, kuru gıdaların ölçümünde, tıp ve kozmetikte, cam ve bazı metallerin ezilmesinde, boya yapımında, urne olarak ölü gömme ritüellerinde, mezar hediyesi, pithos ve amphora kapağı olarak birçok farklı alanda da kullanılmışlardır.

Andriake'de ele geçen Roma Dönemi'ne ait mortarlar ağız profillerine göre altı farklı tipte incelenmiştir. Bunlardan Tip 1 ve Tip 4 İtalyan mortarları olarak adlandırılmıştır. Tip 2'ye ait mortarın benzeri yoktur. Bu tipin Myra'da üretilen yerel bir tip olduğu düşünülmektedir. Tip 3 mortarının benzerine Suriye'de rastlansa da kökeni belirsizdir. Tip 5 ve Tip 6 örnekleri ise Suriye mortarları olarak bilinmektedir. Fakat bu iki tipin Suriye de mi? yoksa Myra da mı? üretildikleri konusu şu an için netlik kazanmamıştır. Tip 5'e ait mortarlardan ikisi üzerinde Grekçe yazıt yer alır. Bir örneğin üzerindeki yazıt iyi şans dileği belirtirken, diğerindeki muhtemelen atölye/üretici veya hediye edenin ismini veriyor olmalıdır. Çalışmada değerlendirilen mortarlar MÖ 1. yüzyılın sonu ile MS 6. yüzyıl arası gibi geniş bir tarih aralığına aittir. Andriake'de ele geçen mortarların oldukça farklı tipte çeşitlilik arz ettiği görülmektedir. Andriake mortarlarının incelendiği bu çalışma sonucunda kent ve bölge mortar tipolojisine ve seramik çalışmalarına yeni katkılar sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Myra (Lycia), Andriake Limanı, Roma Dönemi, Mortar, Havan

Roman Mortars Unearthed on Andriake

ABSTRACT

Andriake is the port settlement of the ancient city of Myra in Demre District of Antalya Province. The port was established in Çayağzı area, where the stream currently called Kocarçay (Andriakos) flows into the sea. Excavations in the Andriake port are being carried out by a large team since 2009. The subject of this study comprises 12 terracotta mortars unearthed in the excavations in the Wine Workshops, 2015 Workshop Excavation Soil, Horrea Hadriani/Granarium, Synagogue, Front of Horrea Hadriani/Granarium, and Harbor Buildings. Known by many different names in different languages, mortars are indispensable tools of kitchens of the archaic period. Mortars have been used in many areas in the kitchen, such as making bread, cake, porridge, puree, soup, and cheese, crushing/grinding various grains, herbs and spices, and marinating meats. Other than these, they have been used in many different areas, in sacred ceremonies, measurement of dry foods, medicine and cosmetics, crushing glass and certain metals, making paint, as urns in burial rituals, as grave gifts, as pithos and amphora covers.

Roman mortars unearthed from Andriake were analyzed in six different types according to their mouth profiles. Of these types, Type 1 and Type 4 were called Italian mortars. Type 2 mortar is unique. This mortar type is believed to be a local type manufactured in Myra. Although a type similar to Type 3 mortar was found in Syria, its origin is unknown. Type 5 and Type 6 mortars are known as Syrian mortars. But it is yet unclear whether these two types were manufactured in Syria or in Myra. There are inscriptions in Greek on two of the Type 5 mortars. While the inscription on one of the specimens was a good luck wish, the other one probably indicated the name of the factory/manufacturer or the gift giver. Mortars evaluated in the study belong to a wide date range, between the end of the 1st century BC and the 6th century AD. It is seen that the mortars unearthed from Andriake have a wide range of different types. The results of this study, in which Andriake mortars were analyzed, provide new contributions to the provincial and regional mortar typology and ceramic works.

Keywords: Myra (Lycia), Andriake Port, Roman Period, Mortar/Mortarium, grinding bowl

1. Giriş

Myra'nın liman yerleşimi Andriake¹ ana kentin güneybatısında, Andriakos (Kocarçay) Çayı'nın denize döküldüğü yerde kurulmuş olup günümüzde Antalya İli, Demre İlçesi'nde Çayağzı mevkiinde yer almaktadır (Harita 1). Prof. Dr. Nevzat Çevik başkanlığında, 2009 yılından bugüne, kalabalık bir ekip

* Dr. Öğr. Üyesi, Dicle Üniversitesi, cuneyt.oz@outlook.com

Makalenin Gönderim Tarihi: 17.04.2021; Makalenin Kabul Tarihi: 22.09.2021

doi: 10.52642/susbed.918613

¹ Andriake limanı antik kaynaklarda *epineion* (limanı/demirleme yeri) ve *emporion* (ticaret merkezi) olarak adlandırılır (Aygün, 2018, s. 5).

tarafından yapılan kazı çalışmalarının odak noktasını Andriake limanı oluşturmuştur². Andriake'de yer alan Horrea Hadriani/Granarium, Agora/Plakoma, Germanicus Meydanı, Liman Yapıları, Şarap İşlikleri, Sinagog, Doğu Hamam, Batı Hamam, Onurlandırma Anıtları, A Kilisesi, B Kilisesi, Güneydoğu Nekropolü gibi birçok alanda kazı çalışması yürütülmüştür³. Adı geçen alanlarda yapılan kazı çalışmalarında çok sayıda buluntuyla (seramik, sikke, kandil, mimari parçalar vb.) karşılaşmıştır. Bu çalışmalardan elde edilen veriler sonucunda Andriake limanının MÖ 4. yüzyıl sonundan MS 7. yüzyılın ortalarına kadar kesintisiz bir iskân gördüğü anlaşılmaktadır (Bulut & Şengül, 2014, s. 86)⁴.

Çalışmada 12 adet pışmış toprak mortar değerlendirilmektedir. En yoğun ele geçtikleri alan Şarap İşlikleri ve 2015 İşlik Kazısı Atık Toprağı (3)'dir. Bunu sırasıyla Horrea Hadriani/Granarium (2), Horrea Hadriani/Granarium Önü (2), Sinagog (1) ve Liman Yapıları (1) izlemektedir (Fotograf 1, 2). Andriake güney yerleşiminin merkezinde, Horrea Hadriani/Granarium'un kuzeyinde ve Sinagog'un batısında yer alan Şarap İşlikleri'nin kazısına 2012 yılında başlanmıştır. İşliklerin ilk yapım evresi bilinmemekle birlikte ikincil kullanımı için MS 4. yüzyıl tarihi önerilmektedir (Çevik vd., 2013, s. 93-94; Aygün, 2018, s. 202-203). Alandaki kazılarda yoğun olarak ele geçen seramiklerin tarihine (MS 1.-12. yüzyıl) bakıldığında, mekânın şarap işliği olarak kullanımından sonra seramik çöplüğüne dönüştürülmüş olduğu düşünülmektedir (Çevik vd., 2013, s. 93). Önceki kazı sezonunda (2015) farklı bir ekip tarafından yapılan Şarap İşlikleri kazısının atık toprağı işliklerin hemen kuzeyindeki alanda biriktirilmiştir. 2016 yılında N. Çevik başkanlığında bir ekip tarafından atık toprağın alandan uzaklaştırılması için çalışma başlatılmış; bu çalışma neticesinde atık toprak içerisinde çok sayıda seramik, metal ve cam eser ile sikke buluntularıyla karşılaşmıştır. Ele geçen buluntular Hellenistik Dönem'den Bizans Dönemi'ne kadar oldukça geniş bir tarih aralığına aittir⁵. Kazı ve restorasyonu 2009 yılında tamamlanan Sinagog, Horrea Hadriani/Granarium'un hemen kuzeybatı köşesinde Şarap İşlikleri'nin ise doğusunda yer almaktadır. Bölgede ortaya çıkarılan ilk Sinagog olan bu yapı MS 5.-6. yüzyıla tarihlendirilmektedir (Çevik vd., 2010a, s. 349)⁶. Kazılarda yapının zemininde MÖ 3. yüzyıl ile MS 7. yüzyıl arasında tarihlenen çok sayıda seramik (Özdilek, 2015; Özdilek, 2016; Özdilek, 2017; Özdilek, 2018; Öz, 2020) dolgu malzemesiyle karşılaşmıştır. Andriake güney yerleşimin merkezinde Agora/Plakoma'nın batısında yer alan Horrea Hadriani/Granarium, İmparator Hadrianus Dönemi'nde inşa edilmiştir (Çevik vd., 2014, s. 236-237). Yapılan kazı çalışmalarında MS 2. yüzyılda inşa edilen yapının 4. yüzyılda oldukça yoğun kullanıldığı, bu kullanımının 8. yüzyıla kadar da devam ettiği tespit edilmiştir⁷. Horrea Hadriani/Granarium'un müzeye dönüştürülme çalışmasında yapının önünde kazı ve temizlik çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmalarda küçük buluntular dışında yoğun bir şekilde farklı dönemlere ait seramikler⁸ ele geçmiştir. Liman yapıları dükkân, depo, tersane ve gemi bannaklarının yer aldığı kompleks yapılar topluluğudur. Kazıları 2009 ve 2010 yıllarında yapılmıştır. İlk olarak dükkanlar kazılmış, elde edilen verilere göre ilk kullanım evreleri MS 3. yüzyıl, son kullanım evreleri ise MS 6. yüzyıla tarihlenmektedir⁹.

2. Mortarlar ve Kullanım Alanları (Genel Bilgiler)

Greke'de *κοπανιστήριο*, *ἴγδις/ἴγδη*, *θρεία/θρία*, *ὀλμειός*, Latince'de ise *mortarium/mortari*, *pilum/pila* olarak adlandırılan mortarlar eski çağda mutfakların vazgeçilmez kaplarından birisidir¹⁰. Vallerin ise bu kaplara

² Kazı çalışmalarından önce limanda yapılan yüzey araştırmalarının sonuçları için ayrıca bkz (Marksteiner, 2006, s. 41-46; Marksteiner, 2007, s. 98-101; Yener-Marksteiner, 2009, s. 105-107; Yener-Marksteiner, 2013, s. 225-232).

³ Andriake ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz (Akyürek, 2014; Aygün, 2018; Bulut & Şengül, 2014; Çevik, 2010a; 2010b; Çevik, 2016; Çevik & Bulut, 2010; Çevik & Bulut, 2011; Çevik & Bulut, 2014; Çevik & Eshel, 2010; Çevik vd., 2010a; 2010b; Çevik vd., 2011; Çevik vd., 2012; Çevik vd., 2013; Çevik vd., 2014; Çevik vd., 2017; Çevik vd., 2018a; 2018b).

⁴ Kazılarda ele geçen ve sayıları giderek artan MS 11. yüzyıla tarihlenen anonim follisler ile MS 12-13. yüzyıla tarihlenen seramik parçası bize Andriake'nin bu dönemlerde de yerleşim görmüş olabileceğini düşündürür (Bulut & Şengül, 2014, s. 88).

⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz (Çevik vd., 2017, s. 73-74, Fig. 11-14; Çevik vd., 2018b, s. 193-194); bu çalışmada ele geçen seramiklerin değerlendirmesi için bkz (Öz, 2020).

⁶ Sinagog hakkında ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz (Çevik & Bulut, 2010, s. 46-47; Çevik, 2010b, Çevik vd., 2010a; 2010b).

⁷ Sikkeler için bkz (Bulut & Şengül, 2010; Bulut & Şengül, 2014, s. 85); seramikler için bkz (Öz, 2020).

⁸ Özdilek, 2016; Geç Roma Seramikleri için ayrıca bkz (Öz 2020).

⁹ Liman yapıları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz (Çevik, 2010b; Çevik & Bulut, 2010, s. 45-46; Çevik & Bulut, 2011, s. 6-8; Aygün, 2018, s. 163-165); Liman yapılarındaki dükkanlarda ele geçen seramikler için bkz. (Özdilek, 2016; Öz, 2020).

¹⁰ Mortarların isimlendirilmelerindeki ayrım için ayrıca bkz (Moritz, 1958, s. 22 vd.); Günümüzde kullanılan çeşitlerine *havan* denmektedir.

pelves dendiğini öne sürmektedir (Vallerin, 1994; Mills, 2014, s. 26). Genelde pişmiş topraktan yapılmalarına rağmen taştan¹¹ yapılan örnekleri de bolca bulunmaktadır¹². Paleolitik Dönem'de mısır öğütme/ezmek için kullanılan doğal kaya oyukları, sonrasında yerini taşınabilir mortarlara bırakmıştır (Moritz, 1958, s. 24 vd.). Neolitik Dönem'de de *ezgi taşı* olarak adlandırılan taş kaplar (Doğan, 2007, s. 64) aslında sonrasında bir tipe/şekle kavuşan mortarların öncüleri olmalıdır. Mortarların en erken örnekleri MÖ 8. yüzyılın sonlarında görülürken (Zukerman & Ben-Shlomo, 2011, s. 90 vd.), 7. ve 6. yüzyıl içerisinde oldukça yaygın şekilde birçok bölgede (Levant, Fenike, Doğu Akdeniz, Ege, Kıbrıs, Mısır, Kuzey Suriye, Güney Anadolu kıyıları, Pannonia Bölgesi, Almanya, Galya ve Britanya gibi) kullanılmaya başlanmıştır (Lehmann, 1996, s. 388-389, Taf. 25, 26: 159-164; Lehmann, 1998, s. 15, 18, Fig. 6: 17-18; Waldbaum & Magness, 1997, s. 39-40; Bellelli & Botto, 2002, s. 277 vd.; Villing, 2006; Zukerman & Ben-Shlomo, 2011, s. 89-93, Tab. 1; Özer, 2017, s. 49). Bu kaplar MÖ 6.-4. yüzyıllarda daha da popüler hale gelmiştir (Zukerman & Ben-Shlomo, 2011, s. 91). Hellenistik Dönem'de (Thompson, 1934, s. 416, Fig. 102: E124) de kullanılmaya devam eden mortarların yazıtlı örneklerine Roma Dönemi'nde rastlanmaktadır (Hayes, 1967)¹³. Roma Dönemi'nde, özellikle mutfaklarda ezme işlemi için, pişmiş toprak mortarlardan ziyade taş mortarlar tercih edilmiştir (Hayes, 1967, s. 337). Geç Roma ve Bizans Dönemi'nde her iki mortarda (pişmiş toprak, taş/mermer) birlikte kullanılmıştır (Tek, 2003; Doğan, 2007; Amit & Adler, 2018, s. 567, Fig. 14.7: 94-96).

Matteucci, Grek pişmiş toprak mortarlarının ilk olarak tahılı ıslatmak ve yıkamak için, sonrasında ise arpa keki (*μαῖζα*), normal (düz-yassı) kek (*πλακοῦς-placenta*) veya güzel bir yemek pastası (*ἄμυλος-amylum*) yapmak için tahılı işlemede (öğütme/ezme) kullanıldıklarını önerir (Matteucci, 1987, s. 246-252). Sapin, Levant Bölgesi'nde öncelikle yulaf lapası (*ἄθρανη*) yapmak için mortarların tercih edildiğini söyler (Sapin, 1998, s. 110-117). Villing ise yulaf lapası dışında sebze ve bakliyat ürünlerinden yapılan püre ve çorbalarında mortarlarda yapılmış olduğunu belirtir (Villing, 2006, s. 35). Moritz'e göre mortarlardan küçük tahılların kabuklarının soyulması aşamasında yararlanılmıştır (Moritz, 1958, s. 151; Villing & Pemberton, 2010, s. 613-614). Ancak bu soyma işlemi, mortar olmadan da, ıslatılan tahıl ovularak yapılabileceği için Moritz'in bu savı pek desteklenmemiştir. MS 4. yüzyılda yaşamış Yunanlı doktor olan Oribasius¹⁴ haşlanmış darının mortarda suyla birlikte ezildiğini/öğütüldüğünü yazmıştır (Ori. Collec. med. IV.7.25). Aristophanes ekmeğin mortar içerisinde yoğrulduğundan söz eder. Aynı şekilde Oribasius'ta yoğurulması gerektiğinden bahsetmektedir. Cato ise *plaventa* (düz-yassı) kek yapmak için taze koyun peynirinin¹⁵ bir mortar içerisinde yoğrulması gerektiğini şart koşmaktadır (Villing & Pemberton, 2010, s. 614). Nemlendirilmiş ve güneşte kurutulmuş *alpbita*¹⁶ (önceden pişirilerek kabuğu soyulmuş) bakliyat ve fındıkla karıştırılıp mortarda ezilerek Yunanlıların bir çeşit yemeği olan *maza* (arpa keki) yapılmaktadır (Sapin, 1998, s. 110-117; Villing, 2006, s. 35). İngiltere'de bulunan mortarlar içerisindeki organik kalıntılar incelendiğinde önemli bilgilere ulaşılmıştır. Bu çalışmaya göre Roma mortarlarının içinde bitkisel ve hayvansal kalıntılara rastlanmıştır. Araştırmacılar bunun sonucu olarak, Apicius ve Columella'nın yemek tarifini¹⁷ de dikkate alarak, mortarlar içerisinde yemek hazırlamak için etin (koyun?) baharat, yağ ve bitki yapraklarıyla birlikte

¹¹ Taş örnekleri için bkz *Sardis*: Crawford, 1990, Fig. 59, 180, 266, 298, 309-310, 333; *Patara*: Korkut, 2002; *Dardanos Tümülüsü (Troas)*: Tombul, 2006; *Kourion*: Megaw, 2007, s. 338, Fig. 7.5; *Pamfilya ve Likya*: Doğan, 2007; *Allionai*: Türkmen, 2009; *Salla (Pannonia)*: Varga, 2010, s. 146, Fig. 1: 1-4; *Perge*: Çokay Kepçe, 2017, s. 24; *Parion*: Yıldızlı & Ergürer, 2019; Asklepios, genelde tıpta kullanılan taş mortarlar için Grekçe *θυεῖδιον λίθινον* ismini kullanmıştır. Detaylı bilgi için bkz (Villing & Pemberton, 2010, s. 557 vd.).

¹² Mortarların Roma Dönemi'nde, diğer dönemlere göre, havaneliyle (*δοιδός, igde, pistillum/pistilli*) birlikte kullanımı daha yaygındır (Villing ve Pemberton 2010, 557 vd.).

¹³ Yazıtlı örnekler ve yazıtlar için ayrıca bkz (Tek, 2003; Yangaki, 2009).

¹⁴ Yazar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz (Jagusiak vd., 2015, s. 127 vd.; Kokoszko vd., 2016, s. 355 vd.).

¹⁵ Yunanlılar ve Romalılar *myttotos/myssoitos* ve *moretum* ismini verdikleri baharatlı (ezilmiş otlar, kimyon, kişniş, sirke, silphium, fındık, sarımsak vb.) peynirlerini işlemek için mortarları sıklıkla mutfaklarında kullanmışlardır (Villing, 2006, s. 34). İngiltere'de yapılan bir araştırmada Roma Dönemi mortariumlarında yaygın olarak süt yağı kalıntılarına rastlanmıştır (Cramp vd., 2011, s. 1348, Fig. 6). Bu araştırma ile mortarların süt ürünleri (peynir, tereyağı?) işlemede kullanıldıkları düşüncesi doğrulanmaktadır.

¹⁶ Emmer buğdayı (yabani buğday türü) için bkz (Demir, 2015, s. 1 vd.).

¹⁷ Tarif için ayrıca bkz (Cramp vd., 2011, s. 1341).

harmanlandığı veya ezildiği önerisini getirmektedir (Cramp vd., 2011). Özetle, mortarlar Yunan ve Roma mutfağında çok amaçlı¹⁸ kullanılan araç-gereçlerdendir.

Naukratis (Villing, 2006, s. 32, Fig. 3, 5-9) ve Samos Heraion'u (Villing, 2006, s. 35, Fig. 16) gibi kutsal alanlarda üzerinde tanrı ve tanrıçalara atıf yapan yazıtların yer aldığı mortarlar bulunmaktadır¹⁹. Bu mortarların kült yemeklerinin veya adaklıkların hazırlanmasında ve sunulmasında kullanılmış olabilecekleri düşünülmektedir (Matteucci, 1987; Villing, 2006, s. 35 vd.; Villing, 2009, s. 322, 328-331; Villing & Pemberton, 2010; Özer, 2017). Mortarların kuru gıda (tahıl vb.) ve yağ (zeytin yağı?) ölçümüyle (ölçü birimi olarak kullanılması) ilişkisinin olabileceği şeklinde görüşlerde bulunmaktadır (Oren, 1984, s. 17; Greene vd., 2008, s. 705; Zukerman & Ben-Shlomo, 2011, s. 88, dn.4; Greene vd., 2013, s. 28). Patara'daki bir mezarda bulunan taş mortarların yanında tıp ve kozmetik eşyalarla ele geçmesi bunların kozmetik ve tıp amaçlı malzemelerin karıştırılması veya ezilmesinde kullanılmış olabileceklerini göstermektedir (Korkut, 2002, s. 239-240, Abb. 7). Bazı taş mortarların metalleri ezmek için kullanıldığı da belirtilmektedir (Doğan, 2007, s. 65). Perge Batı Nekropolisinde ele geçen bir mortarda saptanan organik renk kalıntısı mortarların boya yapımında kullanıldıklarını düşündürmektedir (Çokay Kepçe, 2017, s. 24, M1.8)²⁰. Mortarların eski camların ezilerek yenisinin üretiminde kullanıldığı da bilinmektedir (Demir, 1999, s. 11, 13)²¹. Bunlar dışında ölü gömme ritüelleri (Villing, 2006, s. 37; Zukerman & Ben-Shlomo, 2011, dn.6), mezar hediyesi (Tombul, 2006, s. 255, Res. 2; Villing, 2006, s. 37; Krekovič, 2016)²², urne²³, pithos ve amphora kapağı (Jacopi, 1931, s. 269, Fig. 294; Villing, 2006, s. 37, dn.122) olarak da kullanılmışlardır.

3. Andriake Roma Dönemi Mortarları

Çalışma konusu olan Andriake'de ortaya çıkarılmış Roma Dönemi'ne ait mortarlar ağız profillerine göre altı farklı tipte değerlendirilmiştir²⁴.

3.1. Tip 1 (Dramont D1, Hartley Tip 1, Riley Tip A, Olcese Tip 1, Quercia Tip 9)

Tip 1 mortarlarından Andriake'de iki adet ele geçmiştir. Bu tip, içe doğru girinti yapan bir ağıza, dışta üzeri geniş ve hafif oval olan uç kısmı aşağı sarkık ağız kenarına ve kaideye doğru hafifçe daralan sığ bir gövdeye sahiptir (Kat. No: 1-2, Çizim 1: 1-2). Dışta ağızdan ağız kenarına geçiş hafif içbükey sığ bir yivle sağlanmaktadır. Andriake Tip 1 örneklerinin kaideleri eksiktir. Bu nedenle nasıl bir kaideye sahip oldukları konusunda yorum yapmak oldukça güçtür. Formun en belirgin özelliği ağız kısmının içe doğru girinti yapmasıdır. Tip 1 mortallarının ağız çapları 38-40 cm arasında değişmektedir. Kil renkleri çok soluk kahverengi ve pembe tonlarındadır. 1 kat. nolu örneğin astarı yokken, diğer örnek (Kat. No: 2) kırmızı tonlarında astara sahiptir. Tip 1 mortallarının sık dokulu, gözeneksiz ve az gözenekli olan killerinde çok az miktarda orta ve küçük boyutta kuvars, çok az miktarda küçük boyutta şamot (grog)²⁵, çok az miktarda küçük boyutta altın mika, az miktarda orta ve küçük boyutta gümüş ve altın mika, az miktarda orta ve küçük boyutta kuvars, yoğun miktarda orta ve küçük boyutta taşçık, yoğun miktarda çok küçük boyutta gümüş mika katkısı bulunmaktadır.

Andriake Tip 1 örneklerinin yakın benzerlerine Berenike/Libya (Riley, 1979, Fig. 112: 668), Güney Yorkshire/İngiltere (Buckland vd., 1980, s. 150, Fig. 3: 1), Albintimilium/İtalya (Olcese, 1993, s. 132, Fig. 20: 336-337), Roma (Olcese, 2003, s. 35, 150, Fig. 27: XXXIX.3, Tav. XXXIX: 3), Illok/Hırvatistan (Jelinčić, 2003, s. 87, Pl. 2: 14), via Sacchi/İtalya (Quercia, 2008, s. 208, 226, Fig. 5: 9), Patara (Özdemir,

¹⁸ Diğer fonksiyonları için ayrıca bkz (Symonds, 2012).

¹⁹ Pedasa Athena kutsal alanında da ele geçen yazıtsız mortarlar için bkz (Özer, 2017, s. 41 vd).

²⁰ Dardanos Tümülüsü'nde ele geçen ve içinde pembe boya olan örnek için ayrıca bkz (Tombul, 2006, s. 255, 259, Res. 2).

²¹ Ayrıca bkz (Γαργαρη 2008).

²² Salamis'teki mezarlarda ele geçen örnekler için bkz (Karageorghis, 1967, Pl. 41, 125; Karageorghis, 1970, Pl. 53, 203; Karageorghis, 1973, Pl. 41, 47, 51, 233; Karageorghis, 1978, Pl. 7, 44).

²³ Schwabmünchen/Rapiti'te bir mezarlıkta ele geçen iki mortar ünik bir kullanıma sahiptir. Diğerine göre büyük çaplı mortar içine ölü külleri konularak urne amaçlı kullanılmış, diğeri ise onun üzerine kapak olarak yerleştirilmiştir. Detaylı bilgi için bkz (Krekovič, 2016, s. 516-517, Fig. 5).

²⁴ Mortarların çalışma iznini veren Myra-Andriake Kazıları başkanı değerli hocam Prof. Dr. Nevzat Çevik'e teşekkürü bir borç bilirim.

²⁵ Seramik kırığı ve/veya tozu.

2009, s. 187, Lev. 36: 356), Alpes-Maritimes/Fransa (Pellegrino, 2009, s. 175, Fig. 7b: 4), Segobriga/İspanya (Fernández & Uceda, 2011, s. 130, Fig. 2: 22, 35-36, 39-40), Nepi/İtalya (Mills & Rajala, 2011, s. 184, Fig. 20), Cremona/İtalya (Ragazzi & Frontori, 2018, Tav. 57: 3, 58: 1), Drôme/Valensiya (Gilles, 2013, s. 174, Fig. 5: 2), Salla/Zalalövö (Varga, 2010, s. 180, Fig. 26: 244) ve Nauportus/Vrhnik (Berden vd., 2019, s. 55, Pl. 7: 1)'ta rastlanmaktadır. Analogik karşılaştırma neticesinde Tip 1 mortarları için MÖ 1. yüzyıl sonu ile MS 2. yüzyıl tarihi önerilebilir.

Genel olarak İtalya'da üretilen (Riley, 1979, s. 294) bu forma ait mortarların²⁶ son yıllarda yapılan araştırmalarda Pannonia Bölgesi'nde de üretildiği anlaşılmıştır (Jelinčić, 2003, s. 81; Varga, 2010). MÖ 1. yüzyılın sonunda ortaya çıkan bu form MS 4. yüzyıla kadar kullanılmıştır. Özellikle MÖ 1. yüzyıl ile MS 2. yüzyıl arasında Batı ve Doğu Akdeniz'de oldukça yaygın olarak görülmektedir (Olcese, 1993, s. 131; Quercia, 2008, s. 208)²⁷. Andriake Tip 1 mortarlarının kil renkleri ve katkıları yakın benzerleriyle aynı özelliklere sahiptir. Dolayısıyla Tip 1 mortarlarının üretim yeri İtalya olmalıdır. Andriake Limanı'nda ele geçen bu tip mortarlar özellikle MÖ 1. yüzyıl sonlarından itibaren ana kent Myra'nın İtalya ile ticari ilişkide olduğunun bir göstergesidir.

3.2. Tip 2

Andriake'de bu tipe ait bir adet mortar ortaya çıkarılmıştır (Kat. No: 3, Çizim 1: 3). Bu tip üzeri oval içe dönük ağızlı ve kaideye doğru hafif daralan kalın cidarlı sığ gövdelidir. Andriake Tip 2 mortarının ağız üzerinde baskı tekniğinde yapılmış dikdörtgen çerçeve içerisinde ardışık devam eden yedi adet kısa kesik çizgi motifli bulunmaktadır. Kaidesi eksiktir. Ağız çapı 34 cm'dir. Açık kırmızı kili sık dokulu ve az gözeneklidir. Kil içerisinde çok az miktarda küçük boyutta kireç ve az miktarda orta boyutta taşçık ve şamot katkısı vardır. Astarı sarımsı kırmızı renktedir.

Andriake Tip 2 mortarının benzerine rastlanmamıştır. Ele geçtiği alanda da birlikte bulunduğu kontekst eserlerin olmaması tarihlendirilmesini zorlaştırmaktadır. Horrea Hadriani/Granarium önünde ele geçen mortarın yapıyla ilişkili olduğu varsayıldığında Tip 2 örneğini için, Horrea'nın inşası ve yapının kazısında ele geçen en yoğun buluntu grubunun tarihi (Bulut & Şengül, 2014, s. 85) düşünüldüğünde, MS 2-4. yüzyıl tarihi önerilebilir. Bu örnek kil içeriği bakımından Myra'da ele geçen Geç Roma seramik gruplarıyla benzerlik göstermektedir²⁸. Dolayısıyla Tip 2 Myra'da üretilen yerel bir form olmalıdır.

3.3. Tip 3

Tip 3'ten Andriake'de bir adet ele geçmiştir (Kat. No: 4, Çizim 1: 4). Üzeri hafif iç bükey dik bir ağıza, dışta kalınlaştırılmış oval ağız kenarına ve kaideye doğru daralan derin bir gövdeye sahiptir. Diğer tiplerden farklı olarak bu tip mortarda dikey halka bir kulp bulunmaktadır. Kalın kulp ağız kenarı ile gövdeye tutturulmuştur. Kaidesi kırık. Ağız çapı 49+ cm'dir. Sık dokulu ve gözeneksiz olan sarımsı kırmızı renkteki kili çok az miktarda büyük boyutta taşçık, az miktarda küçük boyutta şamot, yoğun miktarda orta ve küçük boyutta taşçık ve kireç katkısı içermektedir. Tip 3 mortarının astarı yoktur.

Andriake Tip 3 mortarının MS 5. yüzyıla tarihlenen yakın benzerine²⁹ Ras el Bassit(Suriye)'te rastlanmaktadır. Tip 3 içinde aynı tarih önerilebilir.

3.4. Tip 4 (Guisan Tip C, Varga Tip A)

İtalyan mortarları (Zsidi & Balla, 2000, s. 249) olarak bilinen bu tipe ait Andriake'de bir adet mortar ele geçmiştir (Kat. No: 5, Çizim 2: 1). Hafif yuvarlatılmış içe dönük ağız, dışta üzeri hafif oval uç kısmı yuvarlatılmış aşağı dönük geniş ve uzun bir ağız kenarı ve kaideye doğru daralan derin ince cidarlı gövde bu tip mortarların genel özelliklerindedir. Ağızdan ağız kenarına geçiş içbükey sığ bir yivle sağlanmaktadır. Kaidesi kırıldığı için nasıl olduğu konusunda herhangi bir yorum yapılamamaktadır. Ağız çapı 24 cm'dir. Sık dokulu ve gözeneksiz olan kili kırmızı renktedir. Kilinde az miktarda küçük boyutta taşçık ve yoğun miktarda küçük boyutta kireç katkısı bulunmaktadır. Astarı yoktur.

²⁶ Bu tip mortarların genelde İtalya'dan ithal edildikleri belirtilmektedir (Olcese, 1993, s. 131).

²⁷ Bu tipin ele geçtiği kentler için ayrıca bkz (Olcese, 1993, s. 131).

²⁸ Yerel üretim örneklerin kil özellikleri için bkz (Öz, 2020).

²⁹ Mills bu örneğin benzerini mortar ve/veya çanak olarak değerlendirmiştir (Mills, 2014, s. 27, Fig. 10: M32.1 Ba1.12).

Andriake Tip 4 mortarının yakın benzerlerine Aquincum/Budapeşte (Zsidi & Balla, 2000, Fig. 3: D), Vieux-Lyon/Fransa (Vallet & Lemaître, 2008, s. 242, Fig. 40: 118/122), Salla (Varga, 2010, s. 152, Fig. 5: 35-36) ve Ilişua/Romanya (Gaiu, 2016-2017, s. 93, Pl. IX: 43)'da rastlanmaktadır. Benzer örnekler genel olarak MS 1. yüzyıl sonu ile 3. yüzyıl arasına tarihlenmektedir. Tip 4 mortarı içinde aynı tarihler arası önerilebilir.

3.5. Tip 5

Andriake'de Tip 5'e ait üç adet mortar ortaya çıkarılmıştır (Kat. No: 6-8, Çizim 2: 2-4). Bu tip içe dönük ağıza, dışta üzeri oval hafif aşağı dönük geniş ağız kenarına ve kaideye doğru daralan dairesel bir gövdeye sahiptir. 7 kat. nolu mortar eksik kaidesi dışında tüme yakındır. Mortarın ağız kenarının bir bölümüne her iki kenarı yükseltilmiş üçgeni anımsatan akıtacak yapılmıştır (Çizim 2: 3). İncelenen mortarlardan ikisinin ağız kenarında yazıt yer almaktadır (Kat. No: 7-8, Çizim 2: 3-4). İlk mortarın ağız kenarına dikdörtgen çerçeve içerisinde iki satırdan oluşan ve üç kez tekrarlanan EIPHNAI EYTYXI* (Εἰρηναῖ(ε) εὐτύχι)³⁰ şeklinde iki satırlık Grekçe bir yazıt kazınmıştır (Kat. No: 7, Çizim 2: 3). Yazıtın ikinci satırının son harfi tam olarak okunamamaktadır. Yangaki benzer yazıtların sonunda genelde asma yaprağının³¹ yer aldığını belirtir. Yazıt "Ey Eirenaios muvaffak ol"³² şeklinde iyi şans dileği bildirmektedir³³. Bu yazıtın benzerlerine Atina Agorası, Myriandros/Suriye, Seleucia Pieria/Antakya, Bylos/Suriye, Deir el-Qal'a/Lübnan, Anthedon/Filistin, Gaza, Meroth/Filistin, Tell 'Atar/Suriye, Cheikh Zouéde/Filistin, Ras el Bassit, Alexandria/Mısır, Achmim-Panopolis/Mısır, Strazburg/Fransa, Anemurium, Rishingam/İngiltere (Hayes, 1967; Vallerin, 1994, s. 176; Yangaki, 2009, s. 268 vd.) ve son olarak da Myra (Lykia)'da rastlanmıştır. 8 kat. nolu mortarın ağız kenarında da çerçeve içerisinde birbirine zıt yönde yan yana gelecek şekilde planlanmış üç kez tekrarlanan³⁴ EYTYXΩ[C] EIPHNE[Ω] (εὐτυχῶς Εἰρηναῖος) (Hayes, 1967, s. 340) yazısı içeren iki satır Grekçe yazıt yer almaktadır (Çizim 2: 4). Her iki yazıt satırının son harfleri okunamasa da benzerlerinden yararlanılarak tamamlanabilmiştir. Yazıt "Eireneos oğlu Eutykhos" olarak çevrilmiştir (Tek, 2003, s. 397, Tablo 1). Bu yazıtın, 7 kat. nolu mortardaki yazıta benzer anlamlar taşıyan ikincil bir form olarak mortarlar üzerine kazınmış olduğu düşünülmektedir (Yangaki, 2009, s. 250 vd.). Yazıtların üretici/atölye ya da özel bir kişiyi mi? tanımladığı konusu üzerine tartışmalar devam etmektedir (Yangaki, 2009)³⁵. Bu yazıtları taşıyan eşyalar daha çok hediye olarak bir başkasına verilmiş, üzerindeki isimde eşyayı hediye eden hatırlatması için yapılmış olmalıdır (Yangaki, 2009, s. 259). Tüm bu tartışmalar sonucunda uzlaşılan husus; yazıtların daha çok atölye (üretici/usta) (Hayes, 1967, s. 337) ya da onu hediye eden işaret ettiği yönündedir. Ayrıca bu yazıtların hem üreticisine hem de alıcısına koruyucu bir güç sunduğu da ifade edilmektedir (Yangaki, 2009, s. 263). Yangaki, yazıtların etrafını kimi zaman asma dallarının çevrelediğini, bununda nazardan koruduğuna inanıldığı için yapıldığını savunmaktadır (Yangaki, 2009, s. 251-252). 8 kat. nolu mortarın üzerindeki yazıt üretici veya hediye edenin ismini veriyor olmalıdır. Yazıtın benzerleri (Hayes, 1967, s. 344; Riley, 1975, s. 43, Fig. 5; Groh, 1978, s. 167, 169, Pl. 1: 4; Yangaki, 2009, s. 268-270) Ras el Bassit, Deir el-Qal'a, Seleucia Pieria, Myriandros, Anthedon, Caesarea/Filistin, Alexandria, Anemurium, Lebena/Girit, Kahire/Mısır, Kıbrıs ve son olarak da Myra (Lykia)'da bulunmaktadır. Andriake Tip 5 mortarlarının ağız çapları 29.8-31 cm arasında değişmektedir. Açık kırmızı, koyu kahverengi ve kırmızimsı kahverengi renk tonlarına sahip olan Tip 5 mortarlarının biri dışında (Kat. No: 8) diğerlerinde astar görülmemektedir. Seyrek ve sık dokulu, gözenekli ve gözeneksiz gibi özelliklere sahip killerde az miktarda küçük boyutta siyah ince kum tanecikleri, taşçık ve gümüş mika, yoğun miktarda büyük, orta ve küçük boyutta taşçık, siyah ince kum tanecikleri ve kireç katkısı vardır.

³⁰ Mortarlar üzerinde görülen "EYTYXI (εὐτύχι)" yazısı tek başına kullanılmamaktadır (Yangaki, 2009, s. 255).

³¹ Asma yaprağı dışında sarmaşık yaprağının da yapıldığı bilinmektedir (Hayes, 1967, s. 338).

³² Yazıtın çevirisini yapan Myra-Andriake Kazıları heyet üyesi Epigraf Doç. Dr. Burak Takmer hocama teşekkür ederim.

³³ Yangaki'ye göre Suriye mortarları üzerine yazılan yazıtların çoğu iyi şans ve/veya şanslar dileğini iletmektedir (Yangaki, 2009, s. 249-250).

³⁴ Mortarın bir kısmı ele geçtiği için yazıt şu anki mevcut halinde üç kez tekrarlanmaktadır. Tüm halinde kaç kez tekrarlanmış olabileceği net değildir. Mortarın çapı düşünülerek hesaplama yapıldığında yazıtın iki satır olarak dokuz kez tekrarlanmış olabileceği öngörülmektedir.

³⁵ Atina'da MS 3. yüzyılın ortalarından 5. yüzyılın ilk yarısına kadar faaliyet gösteren Eutyches kandil atölyesinde buna benzer bir yazıt imza olarak kullanılmıştır (Karivieri, 1996, s. 95-98).

Suriye mortarları olarak bilinen bu tip için MS 3. yüzyıl ile 4. yüzyılın ilk yarısı tarihi önerilmektedir (Hayes, 1967, s. 337 vd.). Ancak son yıllarda yapılan çalışmalarla bu tarih daha ileriye (MS 6. yüzyıl ortaları) götürülmüştür (Tek, 2003, s. 403, Şek. 4; Ramos vd., 2007, s. 96, Fig. 6: 31; Oren-Paskal, 2008, s. 36, Fig. 2: 13; Mills & Reynolds, 2014, s. 140, Fig. 6: 24). Andriake Tip 5 mortarlarının yakın benzerlerine Caesarea (Riley, 1975, s. 41-42, no.66), Caesarea Maritima (Groh, 1978, s. 167, 169, Pl. 1: 7), Salla (Varga, 2010, s. 147, 151, Fig. 2: 12, 4: 24), Viminacium/Sırbistan (Raičković, 2012, s. 151, Fig. 5: 33), Shuni/İsrail (Vincenz, 1998, s. 73, Fig. 3), Lagos/Portekiz (Ramos vd., 2007, s. 96, Fig. 6: 31), Tapınak Dağı/İsrail (Vincenz, 2011, s. 191, Fig. 8.2: 11), Dacia (Hortopan, 2011, Pl. I: 2, 4), Ras el Bassit (Mills & Reynolds, 2014, s. 140, Fig. 6: 24), Yafo/Jaffa-İsrail (Gendelman, 2020, s. 168, Fig. 5: 9), Berenike (Riley, 1979, Fig. 112: 669), Bat Galim/İsrail (Oren-Paskal, 2008, s. 36, Fig. 2: 13), Tunus (Tahar vd., 2018, s. 176, Fig. 5: 52) ve Arykanda (Tek, 2003, s. 403, Şek. 4)'da rastlanmaktadır. Benzerleri için önerilen genel tarih MS 3-6. yüzyıl arasındadır. Andriake Tip 5 örnekleri için ise, Suriye mortarlarının Doğu eyaletlerinde en yaygın olduğu zaman dilimi olan MS 3-4. yüzyıl tarihi önerilmektedir.

Suriye mortarlarının ilk grubunun koyu kahverengi ve kırmızı renk tonlarında olan killeri kum ve kireç katkılı olup mika içermemektedir (Hayes, 1967, s. 337 vd.; Groh, 1978, s. 165 vd.). Tip 5 örnekleri Suriye mortarlarının genel kil özelliklerine sahipken, kil içeriklerinde bulunan taşçık ve gümüş mika katkısı sebebiyle de ayrılmaktadır. Bu nedenle Tip 5 mortarlarının Suriye'de mi? yoksa Myra'da mı? üretildikleri konusu sonraki yıllarda yapılacak petrografik analizlerle netleşecektir.

3.6. Tip 6

Tip 6'ya ait Andriake'de dört adet mortar ele geçmiştir (Kat. No: 9-12, Çizim 3: 1-4). İçe dönük bir ağız, dışta uç kısmı aşağı sarkık geniş ağız kenarı, ağız kenarından gövdeye geçişte dış bükey bir profil (Çizim 3: 4) ve kaideye doğru daralan gövde bu tip mortarların genel özelliklerindedir. Değerlendirilen mortarların kaideleri kırıktır. Bu tipin en belirgin özelliği ağız kenarının üzerinin düz bir profile sahip olmasıdır. Ağız çapları 32-44 cm arasında değişmektedir. Seyrek dokulu, gözenekli ve az gözenekli olan killeri kırmızı renktedir. Killerinde çok az miktarda küçük boyutta kuvars, az miktarda küçük boyutta şamot, gümüş mika ve kireç, yoğun miktarda orta ve küçük boyutta taşçık, kireç ve gümüş mika, çok yoğun miktarda büyük, orta ve küçük boyutta taşçık katkısı görülmektedir. 10 ve 11 kat nolu örneklerin astarı kırmızı renkte iken diğerlerinde (Kat. No: 9, 12) astar yoktur.

Andriake Tip 6'ya ait mortarlardan 10, 11 ve 12 kat. nolu örneklerin benzerlerine Atina Agorası (Hayes, 1967, s. 340, Fig. 3: 5), Abu Mena/Mısır (Hayes, 1967, s. 340, Fig. 3: 6), Caesarea (Riley, 1975, s. 36-37, no. 42), Bat Galim (Oren-Paskal, 2008, s. 36, Fig. 2: 15), Ras el Bassit (Mills, 2014, s. 27, Fig. 10: M32.2 B1.2, M32.1 Ba1.13; Mills & Reynolds, 2014, s. 141, Fig. 7: 30) ve Hatay (Kereci, 2019, s. 169, Lev. 8: 85)'da rastlanmıştır. Diğer mortarın benzeri bulunamamıştır (Kat. No: 9). Benzerleri için verilen MS 4-6. yüzyıl tarihi Tip 6 içinde önerilebilir.

Tipki Tip 5 gibi bu tip mortarlarında Suriye üretimi oldukları düşünülmektedir (Hayes, 1967; Riley, 1975, s. 37; Oren-Paskal, 2008, s. 35 vd.). Tip 6 mortarları Suriye mortarlarından kil içerikleri bakımından farklıdır. Bu farklılık Tip 6 örneklerinin Myra'da yerel olarak üretilmiş? olabileceğini düşündürmektedir³⁶.

4. Sonuç

Likya Bölgesi'nin önemli kentlerinden Myra'nın liman yerleşimi olan Andriake, Antalya İli, Demre İlçesi'nde yer alan günümüzde Kocarçay (Andriakos)'ın denize döküldüğü Çayağzı mevkiinde kurulmuştur. Limandaki kazı çalışmaları Prof. Dr. Nevzat Çevik başkanlığında geniş bir ekiple 2009 yılından bu yana sürdürülmektedir. Bu kazı çalışmaları limanda bulunan Horrea Hadriani/Granarium, Agora/Plakoma, Germanicus Meydanı, Liman Yapıları, Sinagog, Şarap İşlikleri, Doğu ve Batı Hamam, A ve B Kilisesi, Onurlandırma Anıtları ve Güneydoğu Nekropolü gibi birçok yapıda yürütülmüştür. Kazılar sonucunda Andriake limanının MÖ 4. yüzyılın sonundan MS 7. yüzyılın ortalarına kadar kesintisiz iskân edildiği anlaşılmaktadır.

³⁶ Tip 6 mortarları Myra'daki Geç Roma seramiklerinin kil katkularına benzer özelliklere sahiptir. Ayrıntılı bilgi için bkz (Öz, 2020).

Andriake'de 2009-2010, 2012 ve 2016 yıllarında Şarap İşlikleri, 2015 Yılı İşlik Kazısı Atık Toprağı, Horrea Hadriani/Granarium, Sinagog, Horrea Hadriani/Granarium Önü ve Liman Yapılarında gerçekleştirilen kazı çalışmalarında ele geçen toplam 12 adet pişmiş toprak mortar bu çalışma kapsamında değerlendirilmiştir (Fotograf 1, 2). Grekçe ve Latince'de farklı birçok isimle (Grekçe: *κοπανιστήριον*, *ἰγδῖς/ἰγδη*, *θυσία/θύια*, *ὀλμειός*, Latince: *mortarium/mortariū*, *pilum/pila*, *pelves*) anılan mortarlar antikçağ mutfağında çok amaçlı kullanılan önemli kaplardandır. Tarihsel geçmişi Paleolitik Dönem'e kadar giden mortarlar bilinen formuna MS 8. yüzyılın sonlarından itibaren kavuşmuştur. Oldukça geniş bir coğrafyada (Levant, Fenike, Doğu Akdeniz, Ege, Kıbrıs, Mısır, Kuzey Suriye, Güney Anadolu kıyıları, Almanya, Britanya, Galya ve Pannonia Bölgesi vb.) görülen mortarlar mutfakta ekmek, yulaf lapası, kek, püre, çorba ve peynir yapımı, etlerin marinasyonu, çeşitli tahıl, bitki ve baharatların ezilerek öğütülmesi gibi birçok farklı işlevde kullanılmıştır. Mutfak dışında ise kutsal törenlerde, tıp ve kozmetikte, kuru gıdaların ölçümünde, cam ve bazı metallerin öğütülmesinde, boya yapımında, urne olarak, ölü gömme ritüellerinde, mezar hediyesi, pithos ve amphora kapağı olarak birçok farklı yer ve alanda kullanım görmüştür. Andriake'de ele geçen mortarların yukarıda sayılan kullanımları dışında, özellikle küçük murekslerin ezilerek mor boyasının³⁷ çıkarılmasında kullanılmış olabileceği düşünülmektedir. Perge'de ele geçen bir mortarda saptanan organik renk kalıntısı bu düşüncemizi destekleyici örneklerdendir (Çokay Keççe, 2017, s. 24, M1.8). Myra'nın ismini de aldığı mersin bitkisinden (*Commiphora myrrha*) üretilen mür yağının kent için önemi düşünüldüğünde, bu mortarlar mür yağının çıkarılmasında da kullanılmış olmalıdır. Kazılarda şimdiye dek havan eline rastlanmasa da az sayıda ezme taşı olduğu düşünülen eser açığa çıkarılmıştır. Ancak bu ezme taşlarının incelenen mortarların pişmiş toprak olmalarından dolayı birlikte kullanımları pek mümkün gözükmemektedir. Dolayısıyla Andriake'deki mortarlarda ezilen maddelerin ne ile ezildikleri konusu şu an için yanıtız kalmaktadır.

Andriake'de bulunan Roma Dönemi mortarları ağız profillerine göre altı farklı tipe ayrılmıştır. Tip 1 mortarlarından iki örnek bulunmaktadır (Kat. No: 1-2, Çizim 1: 1-2). MÖ 1. yüzyıl sonu ile MS 2. yüzyıl arasına tarihlenen bu tip, literatürde İtalyan mortarları olarak bilinmektedir. Andriake Tip 1'in yakın benzerlerine Berenike, Güney Yorkshire, Albintimilium, Roma, Ilok, via Sacchi, Alpes-Maritimes, Segobriga, Nepi, Cremona, Drôme, Salla ve Nauportus'ta rastlanmaktadır. Tip 2'ye ait tek örnek ele geçmiştir (Kat. No: 3, Çizim 1: 3). MS 2-4. yüzyıla tarihlenen bu tipin benzerine rastlanmamıştır. Andriake Tip 2 mortarının sık dokulu ve az gözenekli, kireç, taşçık ve şamot katkılı kili Myra-Andriake seramiklerinin kil içerikleriyle (Öz, 2020) benzerlik göstermektedir. Dolayısıyla tip 2 mortarının Myra'da üretilmiş yerel bir tip olduğu düşünülmektedir. Andriake Tip 3'e ait tek örnek MS 5. yüzyıla tarihlenmektedir (Kat. No: 4, Çizim 1: 4). Yakın benzerine Ras el Bassit (Suriye)'te rastlansa da bu tipin nerede üretilmiş olabileceği şu an için net değildir. Yine İtalyan mortarları olarak bilinen Andriake Tip 4 mortarlarından bir adet örnek bulunmaktadır (Kat. No: 5, Çizim 2: 1). MS 1. yüzyıl sonu ile 3. yüzyıl arasına tarihlenen Tip 4 mortarının yakın benzerlerine Aquincum, Vieux-Lyon, Salla ve Ilişua'da rastlanmıştır. Andriake'de Tip 5'e ait üç adet mortar değerlendirilmiştir (Kat. No: 6-8, Çizim 2: 2-4). Bunlardan ikisinin ağız kenarında iki satır Grekçe yazıt yer almaktadır (Kat. No: 7-8). 7 kat. nolu mortarın ağız kenarında yer alan EIPHNAI EYTYXI* (*Εἰρηναῖ(ε) εὐτύχι*) yazıtında “*Ey Eirenaios muvaffak ol*” şeklinde iyi şans dileği bildirilmektedir (Çizim 2: 3). 8 kat. nolu mortarın ağız kenarında ise EYTYXΩ[C] EIPHNE[Ω] (*εὐτυχῶς Εἰρηνέω*) yazıtı “*Eireneos oğlu Eutykbos*” şeklinde çevrilmektedir (Çizim 2: 4). Bu yazıtında ilk örnekte olduğu gibi iyi şans anlamında kullanıldığı ileri sürülse de (Yangaki, 2009, s. 250 vd.), mortarı yapan üretici/atölye veya onu hediye edenin ismini ifade ediyor olmalıdır. Tip 5 mortarları MS 3-4. yüzyıla tarihlenmektedir. Benzerlerine Caesarea, Salla, Viminacium, Shuni, Lagoz, Tapınak Dağı (İsrail), Dacia, Ras el Bassit, Yafo/Jaffa, Berenike, Bat Galim, Tunus ve Arykanda'da rastlanmıştır. Andriake Tip 6 mortarlarından dört adet ele geçmiştir (Kat. No: 9-12, Çizim 3: 1-4). MS 4-6. yüzyıla tarihlendirilen bu tipin benzerlerine Atina Agorası, Abu Mena, Caesarea, Bat Galim, Ras el Bassit ve Hatay'da rastlanmaktadır. Andriake Tip 5 ve Tip 6 mortarları literatürde Suriye mortarları olarak bilinmektedir. Ancak bu iki tipin kil içeriği benzerlerinden farklılık göstermektedir. Dolayısıyla Tip 5 ve Tip 6

³⁷ Andriake'deki mureks atölyesi ve boya üretimi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz (Aygün, 2012).

örneklerinin Suriye'de mi? yoksa Myra'da mı? üretildikleri konusu sonraki yıllarda yapılacak petrografik analizlerle netleşecektir.

Andriake mortartlarının incelenmesiyle birlikte Myra'nın limanı aracılığıyla İtalya ve Suriye ile ticari ilişkide olduğu görülmektedir. Ayrıca bu çalışma Likya Bölgesi mortar literatürüne yeni tipler ekleyerek kent ve bölgenin seramik çalışmalarına katkıda bulunmaktadır.

Katalog

Kat. No/ Çizim No: 1/ 1:1

Tip: Tip 1

Buluntu Yeri/ Seviye: Şarap İşliği 1/C (Dolgu)

Ölçüler: A.Ç.: 40 cm, Kor. Y.: 4.9 cm

Kil: 10 YR 8/3 (soluk kahverengi), sık dokulu, az gözenekli, yoğun miktarda orta ve küçük boyutta taşçık, çok az miktarda orta ve küçük boyutta kuvars, çok az miktarda küçük boyutta şamot (grog), az miktarda orta ve küçük boyutta gümüş ve altın mika katkılı kil. **Astar:** Yok.

Tanım: Kırık ve eksik durumda mortar ağız-gövde parçası.

Karşılaştırma: Riley, 1979, Fig. 112: 668; Buckland vd., 1980, s. 150, Fig. 3: 1; Olcese, 1993, s. 132, Fig. 20: 336-337; Olcese, 2003, s. 35, 150, Fig. 27: XXXIX.3, Tav. XXXIX: 3; Jelinčić, 2003, s. 87, Pl.2: 14; Quercia, 2008, s. 208, 226, Fig. 5: 9; Pellegrino, 2009, s. 175, Fig. 7b: 4; Fernádes & Uceda, 2011, s. 130, Fig. 2: 22, 35-36, 39-40; Ragazzi & Frontori, 2018, Tav. 57: 3, 58: 1; Berden vd., 2019, s. 55, Pl. 7: 1.

Tarih: MÖ 1. yüzyıl sonu ile MS 2. yüzyıl

Kat. No/ Çizim No: 2/ 1:2

Tip: Tip 1

Buluntu Yeri/ Seviye: Sinagog 1 Nolu Açma, -100/-180 cm

Ölçüler: A.Ç.: 38 cm (iç), Kor. Y.: 3.9 cm

Kil: 5 YR 7/4 (pembe), sık dokulu, gözeneksiz, çok az miktarda küçük boyutta şamot (grog), az miktarda orta ve küçük boyutta kuvars, yoğun miktarda çok küçük boyutta gümüş mika, çok az miktarda küçük boyutta altın mika, çok az miktarda orta boyutta taşçık katkılı kil. **Astar:** 2.5 YR 5/8 (kırmızı).

Tanım: Kırık ve eksik durumda mortar ağız-gövde parçası.

Karşılaştırma: Riley, 1979, Fig. 112: 668; Buckland vd., 1980, s. 150, Fig. 3: 1; Olcese, 1993, s. 132, Fig. 20: 336-337; Olcese, 2003, s. 35, 150, Fig. 27: XXXIX.3, Tav. XXXIX: 3; Jelinčić, 2003, s. 87, Pl.2: 14; Quercia, 2008, s. 208, 226, Fig. 5: 9; Özdemir, 2009, s. 187, Lev. 36: 356; Pellegrino, 2009, s. 175, Fig. 7b: 4; Varga, 2010, s. 180, Fig. 26: 244; Mills & Rajala, 2011, s. 184, Fig. 20: M02 M1.2; Fernádes & Uceda, 2011, s. 130, Fig. 2: 22, 35-36, 39-40; Gilles, 2013, s. 174, Fig. 5: 2; Ragazzi & Frontori, 2018, Tav. 57: 3, 58: 1.

Tarih: MÖ 1. yüzyıl sonu ile MS 2. yüzyıl

Kat. No/ Çizim No: 3/ 1:3

Tip: Tip 2

Buluntu Yeri/ Seviye: Horrea Hadriani/Granarium Önü 2-7 Nolu Açma Arası Kesit

Ölçüler: A.Ç.: 34 cm (iç), Kor. Y.: 6.6 cm

Kil: 10 R 6/8 (açık kırmızı), sık dokulu, az gözenekli, az miktarda orta boyutta taşçık ve şamot (grog), çok az miktarda küçük boyutta kireç katkılı kil. **Astar:** 5 YR 5/6 (sarımsı kırmızı). Yüzeyde yer yer kireç ve toprak patinası görülmektedir.

Tanım: Kırık ve eksik durumda mortar ağız-gövde parçası.

Karşılaştırma: -

Tarih: MS 2-4. yüzyıl

Kat. No/ Çizim No: 4/ 1:4

Tip: Tip 3

Buluntu Yeri/ Seviye: 2015 İşlik Kazısı Atık Toprağı

Ölçüler: A.Ç.: 49+ cm (iç), Kor. Y.: 9.5 cm

Kil: 5 YR 5/6 (sarımsı kırmızı), sık dokulu, gözeneksiz, az miktarda küçük boyutta şamot (grog), yoğun miktarda orta ve küçük boyutta taşçık, çok az miktarda büyük boyutta taşçık, yoğun miktarda küçük boyutta kireç katkılı kil. **Astar:** Yok.

Tanım: Kırık ve eksik durumda mortar ağız-gövde parçası.

Karşılaştırma: Mills, 2014, s. 27, Fig. 10: M32.1 Ba1.12.

Tarih: MS 5. yüzyıl

Kat. No/ Çizim No: 5/ 2:1

Tip: Tip 4

Buluntu Yeri/ Seviye: Şarap İşliği Toplama Çukuru, -335/-350 cm (Dolgu)

Ölçüler: A.Ç.: 24 cm (iç), Kor. Y.: 5.2 cm

Kil: 2.5 YR 5/8 (kırmızı), sık dokulu, gözeneksiz, yoğun miktarda küçük boyutta kireç, az miktarda küçük boyutta taşçık katkılı kil. **Astar:** Yok.

Tanım: Kırık ve eksik durumda mortar ağız-gövde parçası.

Karşılaştırma: Zsidi & Balla, 2000, Fig. 3: D; Vallet & Lemaître, 2008, s. 242, Fig. 40: 118/122; Varga, 2010, s. 152, Fig. 5: 35-36; Gaiu, 2016-2017, s. 93, Pl. IX: 43.

Tarih: MS 1. yüzyıl sonu ile 3. yüzyıl

Kat. No/ Çizim No: 6/ 2:2

Tip: Tip 5

Buluntu Yeri/ Seviye: Şarap İşliği Toplama Çukuru (Batı İşlik), -335/-350 cm

Ölçüler: A.Ç.: 30.4 cm, Kor. Y.: 8.2 cm

Kil: 2.5 YR 6/6 (açık kırmızı), sık dokulu, gözeneksiz, yoğun miktarda küçük boyutta kireç, az miktarda küçük boyutta taşçık ve siyah kum tanecikleri katkılı kil. **Astar:** Yüzeydeki yoğun kireç patinasından dolayı görülememektedir.

Tanım: Kırık ve eksik durumda mortar ağız-gövde parçası.

Karşılaştırma: Hayes, 1967, s. 340, Fig. 3: 2; Riley, 1975, s. 41-42, no.66; Groh, 1978, s. 167, 169, Pl. 1: 7; Riley, 1979, Fig. 112: 669; Vincenz, 1998, s. 73, Fig. 3; Ramos vd., 2007, s. 96, Fig. 6: 31; Varga, 2010, s. 147, 151, Fig. 2: 12, 4: 24; Vincenz, 2011, s. 191, Fig. 8.2: 11; Hortopan, 2011, Pl. I: 2, 4; Raičković, 2012, s. 151, Fig. 5: 33; Mills & Reynolds, 2014, s. 140, Fig. 6: 24; Tahar vd., 2018, s. 176, Fig. 5: 52; Gendelman, 2020, s. 168, Fig. 5: 9.

Tarih: MS 3-4. yüzyıl

Kat. No/ Çizim No: 7/ 2:3

Kaz. Env. No: AND15.GRN03.57

Tip: Tip 5

Buluntu Yeri/ Seviye: Horrea Hadriani/ Granarium Önü 3 Nolu Açma, -188 cm

Ölçüler: A.Ç.: 31 cm, Kor. Y.: 10 cm

Kil: 7.5 YR 4/6 (koyu kahverengi), seyrek dokulu, gözenekli, yoğun miktarda orta ve küçük boyutta taşçık, siyah ince kum tanecikleri ve kireç katkılı kil. **Astar:** Yok.

Tanım: Kırık ve eksik durumda mortar ağız-gövde parçası.

Yazıt: EIPHNAI (Εἰρηναῖ[ε]) EYTYXI* (εὐτύχη)

Yazıt Karşılaştırma: Hayes, 1967, s. 339, Fig. 2: 161; Vallerin, 1994, s. 176; Yangaki, 2009, s. 270-272; Çokay Kepçe, 2013, s. 166.

Karşılaştırma: Hayes, 1967, s. 340, Fig. 3: 2, 4; Riley, 1975, s. 41-42, no.66; Riley, 1979, Fig. 113: 679; Oren-Paskal, 2008, s. 36, Fig. 2: 13; Varga, 2010, s. 151-152, Fig. 4: 22, 5: 29; Vincenz, 2011, s. 191, Fig. 8.2: 11; Hortopan, 2011, Pl. I: 2, 4; Raičković, 2012, s. 151, Fig. 5: 33; Mills & Reynolds, 2014, s. 140, Fig. 6: 24; Tahar vd., 2018, s. 176, Fig. 5: 52.

Tarih: MS 3-4. yüzyıl

Kat. No/ Çizim No: 8/ 2:4

Kaz. Env. No: AND15.GRND2.238

Tip: Tip 5

Buluntu Yeri/ Seviye: Horrea Hadriani/Granarium D2, -238 cm

Ölçüler: A.Ç.: 29.8 cm (iç), Kor. Y.: 6.6 cm

Kil: 2.5 YR 4/4 (kırmızımsı kahverengi), seyrek dokulu, gözenekli, az miktarda küçük boyutta gümüş mika, yoğun miktarda büyük boyutta taşçık ve kireç katkılı kil. **Astar:** 2.5 YR 4/6 (kırmızı).

Tanım: Kırık ve eksik durumda mortar ağız-gövde parçası.

Yazıt: EYTYXΩ[C] (εὐτυχῶς) EIPHNE[Ω] (Εἰρηνέω)

Yazıt Karşılaştırma: Hayes, 1967, s. 344; Riley, 1975, s. 43, Fig. 5; Groh, 1978, s. 167, 169, Pl. 1: 4; Yangaki, 2009, s. 268-270.

Karşılaştırma: Hayes, 1967, s. 340, Fig. 3: 2; Riley, 1975, s. 41-42, no.67; Groh, 1978, s. 167, 169, Pl. 1: 4; Tek, 2003, s. 403, Şek. 4; Oren-Paskal, 2008, s. 36, Fig. 2: 13; Vincenz, 2011, s. 191, Fig. 8.2: 11; Mills, 2014, s. 27, Fig. 10: 35; Mills & Reynolds, 2014, s. 140, Fig. 6: 24; Gendelman, 2020, s. 168, Fig. 5: 9.

Tarih: MS 3-4. yüzyıl

Kat. No/ Çizim No: 9/ 3:1

Tip: Tip 6

Buluntu Yeri/ Seviye: Horrea Hadriani/Granarium G2-A, -105/-125 cm

Ölçüler: A.Ç.: 38 cm (iç), Kor. Y.: 8.3 cm

Kil: 2.5 YR 4/6 (kırmızı), seyrek dokulu, az gözenekli, az miktarda küçük boyutta şamot (grog) ve gümüş mika, yoğun miktarda orta ve küçük boyutta taşçık ve kireç katkılı kil. **Astar:** Yüzeydeki yoğun kireç patinasından dolayı görülememektedir.

Tanım: Kırık ve eksik durumda mortar ağız-gövde parçası.

Karşılaştırma: -

Tarih: MS 4-6. yüzyıl

Kat. No/ Çizim No: 10/ 3:2

Tip: Tip 6

Buluntu Yeri/ Seviye: Liman Yapıları Doğu Anıt Güneyi, +116 cm (Yüzey Akıntısı)

Ölçüler: A.Ç.: 32 cm (iç), Kor. Y.: 5.9 cm

Kil: 2.5 YR 5/6 (kırmızı), sık dokulu, az gözenekli, yoğun miktarda küçük boyutta taşçık, az miktarda küçük boyutta şamot (grog), gümüş mika ve kireç katkılı kil. **Astar:** 2.5 YR 4/6 (kırmızı).

Tanım: Kırık ve eksik durumda mortar ağız-gövde parçası.

Karşılaştırma: Riley, 1975, s. 36-37, no. 42; Oren-Paskal, 2008, s. 36, Fig. 2: 15; Mills, 2014, s. 27, Fig. 10: M32.2 B1.2, M32.1 Ba1.13; Mills & Reynolds, 2014, s. 141, Fig. 7: 30; Kereci, 2019, s. 169, Lev. 8: 85.

Tarih: MS 4-6. yüzyıl

Kat. No/ Çizim No: 11/ 3:3

Tip: Tip 6

Buluntu Yeri/ Seviye: 2015 İşlik Kazısı Atık Toprağı

Ölçüler: A.Ç.: 44 cm (iç), Kor. Y.: 7.4 cm

Kil: 2.5 YR 4/6 (kırmızı), sık dokulu, gözenekli, yoğun miktarda küçük boyutta taşçık, gümüş mika ve kireç katkılı kil. **Astar:** 10 R 4/6 (kırmızı).

Tanım: Kırık ve eksik durumda mortar ağız-gövde parçası.

Karşılaştırma: Hayes, 1967, s. 340, Fig. 3: 6; Kereci, 2019, s. 168, Lev. 8: 84.

Tarih: MS 4-6. yüzyıl

Kat. No/ Çizim No: 12/ 3:4

Tip: Tip 6

Buluntu Yeri/ Seviye: 2015 İşlik Kazısı Atık Toprağı

Ölçüler: A.Ç.: 36 cm (iç), Kor. Y.: 6.7 cm

Kil: 2.5 YR 4/8 (kırmızı), seyrek dokulu, az gözenekli, çok yoğun miktarda büyük, orta ve küçük boyutta taşçık, çok az miktarda küçük boyutta kuvars, az miktarda küçük boyutta gümüş mika, yoğun miktarda orta ve küçük boyutta kireç katkılı kil. **Astar:** Yok.

Tanım: Kırık ve eksik durumda mortar ağız-gövde parçası.

Karşılaştırma: Hayes, 1967, s. 340, Fig. 3: 5.

Tarih: MS 4-6. Yüzyıl

5. Extended Abstract

Andriake is the port settlement of the ancient city of Myra in Demre District of Antalya Province. It is located in the Çayağzı area, where Kocarçay (Andriakos) flows into the sea at the present time. Excavations in Andriake port have been carried out since 2009 by a large team led by Prof. Dr. Nevzat Çevik. These excavations were carried out in many buildings in the harbor such as Horrea Hadriani/Granarium, Agora/Plakoma, Germanicus Square, Harbor Buildings, Synagogue, Wine Workshops, Eastern and Western Baths, Church A and B, Honorific Monuments and Southeast Necropolis. As a result of the excavations, it is understood that Andriake port was inhabited continuously from the end of the 4th century BC to the middle of the 7th century AD.

In this study, 12 terracotta mortars unearthed in the excavations in the Wine Workshops, Workshop Excavation Soil in 2015, Horrea Hadriani/Granarium, Synagogue, Front of Horrea Hadriani/Granarium, and Harbor Buildings were analyzed (Photograph 1, 2). Mortars, known by different names in different languages (Greek: *κοπανιστήριον*, *ἰγδῖς/ἰγδῆ*, *θελία/θλία*, *ὄλμειός*, Latin: *mortarium/mortriū*, *pilum/pila*, *pelves* etc.) are among the indispensable containers of the kitchens in the archaic period. Mortars, whose history goes back to the Paleolithic Period, acquired their conventional form at the end of the 8th century BC. Terracotta and stone mortars found in a wide geographical area (Phoenicia, the Levant, Aegean region, Eastern Mediterranean region, Cyprus, Egypt, Northern Syria, Southern Anatolian coasts, Pannonia, Britain, Germany and Gaul, etc.) have been in use since the end of the 8th century BC. It has been used in many different areas such as making bread, cake, porridge, puree, soup and cheese, marinating meats, crushing various grains, herbs and spices in the kitchen. Outside the kitchen, they have been used in many different areas, in sacred ceremonies, measurement of dry foods, medicine and cosmetics, crushing glass and certain metals, making paint, as urns in burial rituals, as grave gifts, as pithos and amphora covers.

Roman terracotta mortars unearthed at Andriake were analyzed in six different types according to their mouth profiles. There are two specimens of Type 1 mortars (Cat. No: 1-2, Illustration 1: 1-2). This type, dated between the end of the 1st century BC and the 2nd century AD, is known in the literature as Italian mortar. Close similars of Andriake Type 1 are found in Berenice, South Yorkshire, Albintimilium, Rome, Ilok, Via Sacchi, Alpes-Maritimes, Segobriga, Nepi, Cremona, Drôme, Salla and Nauportus. Only one Type 2 mortar specimen was found (Cat. No: 3, Illustration 1: 3). No similars were found for this type, dated between 2-4 AD. The clay of Andriake Type 2 mortar, which has high density, low porosity and is mixed with lime, grit and chamotte, is similar to the contents of the clay of Myra-Andriake ceramics. Therefore, it is believed that type 2 mortar is a local type manufactured in Myra. The only specimen of Andriake Type 3 is dated to the 5th century AD (Cat. No: 4, Illustration 1: 4). Although its close similar was found in Ras el Bassit (Syria), currently it is not clear where this type might have been manufactured. There is also one specimen of Andriake Type 4 mortars, known as Italian mortars (Cat. No: 5, Illustration 2: 1). Close similars of the Type 4 mortar dated between the end of the 1st century AD and the 3rd century AD, were found in Aquincum, Vieux-Lyon, Salla, and Ilişua. There are three Type 5 mortars in Andriake (Cat. No: 6-8, Illustration 2: 2-4). There are two lines of inscriptions in Greek on the rim of two of these specimens (Cat. No: 7,8). The inscription ΕΙΦΗΝΑΙ ΕΥΤΥΧΙ* (*Εἰρηναῖ(ε) εὐτύχι*) found at the rim of the mouth of the mortar with the catalog no 7, is a good luck wish, meaning “*Oh! Eirenaios, be successful!*” (Illustration 2: 3). The inscription ΕΥΤΥΧΩ [C] ΕΙΦΗΝΕ [Ω] (*εὐτυχῶς Εἰρηνέω*) found at the rim of the mouth of the mortar with the catalog no 8 is translated as “*Eutykchos son of Eireneos*” (Illustration 2: 4). This inscription must be indicating the name of the manufacturer/workshop that manufactured the mortar or the person who gifted it. Type 5 mortars are dated to the 3rd-4th century AD. Their similars have been found in Caesarea, Salla, Viminacium, Shuni, Lagoz, Temple Mount (Israel), Dacia, Ras el Bassit, Yafo/Jaffa, Berenice, Bat Galim, Tunisia and Arykanda. Four of the Andriake Type 6 mortars were unearthed (Cat. No: 9-12, Illustration 3: 1-4). The similars of this type, which is dated to the 4th-6th century AD, can be found in the Ancient Agora of Athens, Abu Mena, Caesarea, Bat Galim, Ras el Bassit and Hatay. Andriake Type 5 and Type 6 mortars are known as Syrian mortars in the literature. However, the clay content of these two types differs from their similars. So, whether Type 5 and Type 6 specimens were manufactured in Syria or in Myra will be clarified by petrographic analyses that will be carried out in the following years.

When Roman mortars from Andriake are analyzed, it is seen that the ancient city of Myra established commercial relations with Italy and Syria through its port. As a result of this study, new types were added to the provincial and regional mortar typology and contribution was made to the ceramic works of the region.

Keywords: Myra (Lycia), Andriake Port, Roman Period, Mortaria/Mortarium, grinding bowl

Kaynakça

Antik Kaynaklar

Oribasius, *Collectiones medicae: Oribasii collectionum medicarum reliquiae*, Vol. I-IV, (Ed. I. Raeder), Lipsiae-Berolini, 1928-1933.

Modern Kaynaklar

Akyürek, T. E. (2014). Andriake. Geç Antik Çağ'da Myra'nın Limanı. *Toplumsal Tarih*, 246, 52-57.

Amit, D., & Adler, Y. (2018). The Stone Vessels, İçinde O. Tsuf, *Ancient Jaffa from the Persian to the Byzantine Period Kaplan Excavations (1955-1981)* (ss. 538-572), The Jaffa Cultural Heritage Project Series Vol. 3, Münster: Zaphon.

Aygün, Ç. A. (2012). *Andriake Mureks Boya Endüstrisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, Antalya.

Aygün, Ç. A. (2018). *Myra'nın Limanı Andriake'nin Yerleşim Planı*. Yayınlanmamış doktora tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, Antalya.

Bellelli, V., & Botto, M. (2002). I bacini di tipo fenicio-cipriota: considerazioni sulla diffusione di una forma ceramica nell'Italia medio-tirrenica nel periodo compreso fra il VII e il VI secolo a.C. In O. Paolette, L. T. Perna (Eds.), *Etruria e Sardegna centro-settentrionale tra l'età del bronzo finale e l'arcaismo. Atti del XXI Convegno di studi etruschi ed italici, Sassari, Alghero, Oristano, Torralba, 13-17 ottobre 1998* (ss. 277-307), Pisa.

Berden, T., Čufar, K., & Horvat, J. (2019). Selected Early Imperial Contexts from Nauportus: Breg Area. In H. Dolenz, K. Strobel (Eds.), *Chronologie und vergleichende Chronologien zum Ausgang der Römischen Republik und zur Frühen Kaiserzeit: Tagungsband des internationalen Kolloquiums anlässlich 70 Jahre Archäologische Ausgrabungen auf dem Magdalensberg: zugleich Festgabe für Eleni Schindler Kaudelka* (ss. 35-62), Kärnten: Landesmuseums für Kärnten.

Buckland, P. C., Magilton, J. R., & Dolby, M. J. (1980). The Roman Pottery Industries of South Yorkshire: A Review. *Britannia*, 11, 145-164.

Bulut, S., & Şengül, M. (2010). 2009-2010 Yılı Andriake Kazılarında Bulunan Sikkeler Hakkında Ön Rapor. İçinde N. Çevik (Ed.), *Arkeolojisinden Doğasına Myra/Demre ve Çevresi* (ss. 119-125), Antalya: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Bulut, S., & Şengül, M. (2014). 2009-2012 Yılları Andriake Kazı Sikkeleri ve Yerleşim Tarihine Katkıları. İçinde K. Dörtlük, O. Tekin, R. Boyraz Seyhan (Eds.), *Birinci Uluslararası Anadolu Para Tarihi ve Numismatik Kongresi – Bildiriler* (ss. 79-110), Antalya: AKMED.

Cramp, L. J. E., Evershed, R. P., & Eckardt, H. (2011). What was a mortarium used for? Organic residues and cultural change in Iron Age and Roman Britain. *Antiquity*, 85, 1339-1352.

Crawford, J. S. (1990). *The Byzantine Shops at Sardis*, London: Harvard University Press.

Çevik, N. (2010a). Myra ve Limanı Andriake. Kazılar Başlarken Ön-Düşünceler. *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, 134, 53-82.

Çevik, N. (2010b). Myra ve Andriake Kazıları'nda İlk Yıl: 2009/ The First Season of Excavations in Myra and Andriake: 2009. *ANMED*, 8, 55-60.

Çevik, N. (2016). Mür Soluyan Kent: Myra. İçinde H. İşkan, E. Dündar (Eds.), *Lukka'dan Likya'ya. Sarpedon ve Aziz Nikolaos'un Ülkesi* (ss. 224-237), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Çevik, N., & Bulut, S. (2010). İkinci Kazı Sezonunda Myra ve Limanı Andriake. İçinde N. Çevik (Ed.), *Arkeolojisinden Doğasına Myra/Demre ve Çevresi* (ss. 25-118), Antalya: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Çevik, N., & Bulut, S. (2011). Myra ve Andriake Kazıları 2010/ Excavations at Myra and Andriake in 2010. *ANMED*, 9, 59-70.

- Çevik, N., & Bulut, S. (2014). Andriake Doğu Hamamı: Bölgenin Hamam Mimarlığına Işık Tutan Yeni Bir Örnek. *Adalya*, 17, 221-263.
- Çevik, N., & Eshel, H. (2010). A Byzantine Synagogue in Andriake in Southern Turkey. *Qadmoniot*, 43, 41-43.
- Çevik, N., Çömezoğlu, Ö., Öztürk, H. S., & Türkoğlu, İ. (2010a). A Unique Discovery in Lycia: The Ancient Synagogue at Andriake, Port of Myra. *Adalya*, 13, 335-366.
- Çevik, N., Çömezoğlu, Ö., Öztürk, H. S., & Türkoğlu, İ. (2010b). Andriake Sinagogu ve Bölgede Yahudi Varlığı. İçinde N. Çevik (Ed.), *Arkeolojisinden Doğasına Myra/Demre ve Çevresi* (ss. 169-180), Antalya: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Çevik, N., Bulut, S., Tıbikoğlu, O., Özdilek, B., & Aygün, Ç. A. (2011). Myra ve Andriake Kazılarında İlk Yıl: 2009. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 32(1), 403-420.
- Çevik, N., Bulut, S., & Akyürek, T. E. (2012). Myra-Andriake Kazıları ve Araştırmaları 2011/ Excavations and Surveys at Myra-Andriake in 2011. *ANMED*, 10, 65-72.
- Çevik, N., Bulut, S., & Akyürek, T. E. (2013). Myra ve Andriake Kazıları 2012/ Excavations at Myra and Andriake 2012. *ANMED*, 11, 90-96.
- Çevik, N., Bulut, S., & Aygün, Ç. A. (2014). Myra'nın Limanı Andriake. İçinde S. Ladstatter, F. Pirson, T. Schmidts (Eds.), *Harbors and Harbor Cities in the Eastern Mediterranean, BYZAS*, 19(1), 225-244.
- Çevik, N., Bulut, S., Aygün, Ç. A., & Çömezoğlu Uzbek, Ö. (2017). 2016 Yılı Myra ve Andriake Kazıları/ Myra and Andriake Excavations of 2016. *ANMED*, 15, 67-75.
- Çevik, N., Bulut, S., Aygün, Ç. A., Çömezoğlu Uzbek, Ö., Tiryaki Türkmenoğlu, H. A., & Pimouguet-Pédarros, I. (2018a). Myra-Andriake 2017. *ANMED*, 16, 75-81.
- Çevik, N., Bulut, S., Aygün, Ç. A., & Çömezoğlu Uzbek, Ö. (2018b). Myra-Andriake 2016. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 39(2), 189-204.
- Çokay Kepçe, S. (2013). Pamphylia Bölgesi'nden 'Kuzey Suriye' Mortariumları. İçinde O. Tekin, M. H. Sayar, E. Konyar (Eds.), *Tarhan Armağanı M. Taner Tarhan'a Sunulan Makaleler* (ss. 165-173), İstanbul: Ege Yayınları.
- Çokay Kepçe, S. (2017). *Perge Batı Nekropolis Mezhar Buluntuları. 1997-2007 Yılları Arasında 169 Numaralı Parselde Yürütülen Çalışmalar*. İstanbul: Ege Yayınları.
- Demir, E. Ç. (1999). *Antik Çağda Cam ve Perge Konut Alanı 'A Evi' Cam Eserleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, İstanbul.
- Demir, S. (2015). *Türkiye'de Yetişen Yerel Emmer Buğday (Triticum turgidum L. ssp. dicoccon (Schrank) Thell.) Popülasyonlarında Genetik Çeşitliliğin Moleküler Yöntemlerle Karakterizasyonu*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hitit Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Biyoloji Anabilim Dalı, Çorum.
- Doğan, S. (2007). Bizans Döneminde Pamfilya ve Likya'da Gündelik Kullanımdaki Taş Gereçler. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 24(2), 63-75.
- Fernández, R. C., & Uceda, I. H. (2011). Los Morteros Centroitálicos de *Segobriga*. *Lxcentvm*, 30, 127-142.
- Gaiu, C. (2016-2017). *Mortaria* din castrul roman de la Ilişua. *Revista Bistriței*, 30-31, 76-97.
- Gendelman, P. (2020). Pottery Vessels and Stone Artifacts from the Persian, Roman and Byzantine Periods at the French Hospital Compound, Yafo (Jaffa). *Atiqot*, 100, 157-188.
- Gilles, A. (2013). La production et la consommation des céramiques dans la région de Valence (Drôme) au IIIe s. In S. Mauné, G. Duperron, *Du Rhône aux Pyrénées: aspect de la vie matérielle en Gaule Narbonnaise II. Archéologie et Histoire Romaine* 25 (ss. 169-200), Montagnac.
- Greene, E. S., Lawall, M. L., & Polzer, M. E. (2008). Inconspicuous Consumption: The Sixth-Century B.C.E. Shipwreck at Pabuç Burnu, Turkey. *American Journal Archaeology*, 112(4), 685-711.
- Greene, E. S., Leidwanger, J., & Özdaş, H. (2013). Expanding Contact and Collapsing Distances in Early Cypro-Achaic Trade: Three Case Studies of Shipwrecks of the Turkish Coast. In M. L. Lawall, J. Lund (Eds.), *The Transport Amphorae and Trade of Cyprus* (ss. 22-34), England: Aarhus University Press.
- Groh, D. E. (1978). 4: North Syrian Mortaria Excavated at Caesarea Maritima (Israel). *Levant*, 10(1), 165-169.

- Hayes, J. W. (1967). North Syrian Mortaria. *Hesperia*, 36(4), 337-347.
- Hortopan, D. (2011). Recipiente de tip *mortaria* descoperite în Dacia meridională în secolele II-III p. Chr. *LITUA studii și cercetari*, 13, 63-67.
- Jacopi, G. (1931). *Clara Rhodos IV, Esplorazione archeologica di Camiro I: scavi nelle necropoli Camiresi 1929-1930*, Rodi: Istituto storico-archeologico.
- Jagusiak, K., Kokoszko, M., & Rzeźnicka, Z. (2015). Cakes and Breads in Oribasius Collectiones Medicae. *Symbolae Philologorum Posnaniensium Graecae et Latinae*, 25(1), 127-140.
- Jelinčić, K. (2003). Rimska keramika iz Iloka/Roman Pottery from Ilok. *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu*, 20, 79-88.
- Karageorghis, V. (1967). *Excavations in the Necropolis of Salamis I*. Nicosia: Cambridge University Press.
- Karageorghis, V. (1970). *Excavations in the Necropolis of Salamis II*. Nicosia: Cambridge University Press.
- Karageorghis, V. (1973). *Excavations in the Necropolis of Salamis III*. Nicosia: Cambridge University Press.
- Karageorghis, V. (1978). *Excavations in the Necropolis of Salamis IV*. Nicosia: Cambridge University Press.
- Karivieri, A. (1996). *The Athenian Lamp Industry in Late Antiquity. Papers and Monographs of the Finnish Institute at Athens V*, Helsinki.
- Kereci, M. (2019). *Hayat İli Kuseyr Yaylası Kırsal Yerleşimleri Seramikleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, Hatay.
- Kokoszko, M., Jagusiak, K., & Dybala, J. (2016). Bread as Food and Medicament in Oribasius' Writings. *Studia Ceranea*, 6, 355-376.
- Korkut, T. (2002). Steinerne Mörserschalen aus Patara. *Archäologischer Anzeiger*, 1, 233-245.
- Krekovič, E. (2016). Mortaria in Graves. *Rei Cretariae Romanae Fautorvm Acta*, 44, 513-518.
- Lehmann, G. (1996). *Untersuchungen zur späten Eisenzeit Syrien und Libanon. Stratigraphie und Keramikformen zwischen ca. 720 bis 300 v.Chr. Altertumskunde des Vorderen Orients 5*, Münster: Ugarit.
- Lehmann, G. (1998). Trends in the Local Pottery Development of the Late Iron Age and Persian Period in Syria and Lebanon, ca. 700 to 300 B. C. *Bulletin of the American Schools of Oriental Research*, 311, 7-37.
- Marksteiner, T. (2006). Andriake Yüzey Araştırması 2005 Yılı Çalışmaları. *Anmed*, 4, 41-46.
- Marksteiner, T. (2007). Andriake Yüzey Araştırması 2006. *Anmed*, 5, 98-101.
- Matteucci, P. (1987). L'uso Dei Mortai Di Terracotta Nell'alimentazione Antica. *Studi Classici e Orientali*, 36, 239-277.
- Megaw, A. H. S. (2007). *Kourion. Excavations in the Episcopal Precinct*, USA: Harvard University Press.
- Mills, P., & Rajala, U. (2011). The Roman Ceramic Material From Field Walking In The Environs of Nepi. *Papers of the British School at Rome*, 79, 147-240, 389-395.
- Mills, P. J. E., & Reynolds, P. (2014). Amphorae and Specialized Coarsewares of Ras al Bassit, Syria: Local Products and Exports. In N. Poulou-Papadimitriou, E. Nodarou, V. Kilikoglou (Eds.), *LRCW 4 Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean: Archaeology and archaeometry. The Mediterranean: a market without frontiers, BAR International Ser. 2616(I)* (ss. 133-142), England.
- Mills, P. (2014). The local pottery from Ras el Bassit. In B. Fischer-Genz, Y. Gerber, H. Hamel (Eds.), *Roman Pottery in the Near East. Local Production and Regional Trade Proceedings of the Round Table Held in Berlin, 19-20 February 2010* (ss. 21-36), England.
- Moritz, L. A. (1958). *Grain-Mills and Flour in Classical Antiquity*. London: Clarendon Press.
- Olcese, G. (1993). *Le Ceramiche Comuni Di Albintimilium Indagine Archeologica E Archeometrica Sui Materiali Dell'area Del Cardini*. Firenze: Edizioni All'insegna del Giglio.
- Olcese, G. (2003). *Ceramiche comuni a Roma en in area romana: produzione, circolazione e tecnologia (tarda età repubblicana-prima età imperiale)*. Mantova: SAP.
- Oren, E. D. (1984). Migdol: A New Fortress on the Edge of the Eastern Nile Delta. *Bulletin of the American Schools of Oriental Research*, 256, 7-44.
- Oren-Paskal, M. (2008). Excavation at Bat Galim: The Pottery. *Contract Archaeology Reports*, 3, 32-53.
- Özdemir, B. Ş. (2009). *Patara Roma Dönemi Günlük Kullanım Seramikleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, Antalya.

- Özdilek, B. (2015). Andriake Sinagogu'ndan Seçilmiş Örneklerle Hellenistik ve Roma Dönemi Seramiklerine Genel Bir Bakış. *Cedrus*, 3, 89-117.
- Özdilek, B. (2016). 2009-2012 Andriake Kazılarında Ele Geçen Unguentarium, Şişe, Lykion ve Mortar Örnekleri. *Olba*, 24, 217-265.
- Özdilek, B. (2017). Andriake Limanından Ele Geçen Doğu Sigillata C Grubu Pergamon-Çandarlı Sigillatları. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(40), 260-276.
- Özdilek, B. (2018). Andriake Limanından Ele Geçen DSD Grubu/Kıbrıs Sigillatları Işığında Lykia'nın Doğu Akdeniz ile Deniz Ticareti. *Phaselis*, 4, 57-77.
- Özer, B. (2017). Pedasa Athena Kutsal Alanı Arkaik Dönem Kıbrıs Mortarları ve Bölgeler Arası Ticari İlişkilerdeki Rolü. *Adalya*, 20, 41-67.
- Öz, C. (2020). *Myra ve Andriake Geç Roma Dönemi Seramikleri*. Yayınlanmamış doktora tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, Antalya.
- Pellegrino, E. (2009). La céramique commune d'époque romaine dans le département des Alpes-Maritimes (IIe siècle av. J. C. au IIIe ap. J. C.). In *Les Céramiques Communes D'Italie et de Narbonnaise. Structures de Production, Typologies et Contextes Inédits IIe siècle av. J. C. – IIIe siècle ap. J. C. Collection du Centre Jean Bérard* 30, 165-189.
- Ragazzi, L., & Frontori, I. (2018). Ceramica Comune Da Mensa, Da Dispensa E Di Uso Vario. In L. Arslan Pitcher (Ed.), *Amoenissimis...Aedificiis. Gli Scavi Di Piazzetta Marconi A Cremona, Vol. II-I* (ss. 29-88), Lombardia.
- Ramos, A. C., Laço, T., Almeida, R., & Viegas, C. (2007). Les Céramiques Communes Du VIe S. Du Complexe Industriel De Salaisons De Poisson De Lagos (Portugal). In M. Bonifay, J.-C. Trégliat (Eds.), *LRCW 2 Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean: Archaeology and archaeometry, BAR International Ser. 1662 (I)* (ss. 85-97), England.
- Raičković, A. (2012). Late Roman Pottery from *Viminacium*-Thermae. The excavation of 2004. *Rei Cretariae Romanae Fautorum Acta*, 42, 147-154.
- Riley, J. A. (1975). The Pottery from the First Session of Excavation in the Caesarea Hippodrome. *BASOR*, 218, 25-63.
- Riley, J. A. (1979). The Coarse Pottery from Berenice. In J. A. Lloyd (Ed.), *Excavations at Sidi Khrebish Benghazi (Berenice) 2, Libya Antiqua Suppl. V* (ss. 91-467), Tripoli.
- Quercia, A. (2008). Le ceramiche comuni di età romana. In Filippi, F. (Ed.), *Horti er Sordes. Uno scavo alle falde del Gianicolo* (ss.141-176), Roma: Quasar.
- Sapin, J. (1998). Mortaria: Un lot inédit de Tell Keisan. Essai d'interprétation fonctionnelle. *Transeuphratène*, 16, 87-120.
- Symonds, R. P. (2012). A brief history of the ceramic mortarium in antiquity. *Journal of Roman Pottery Studies*, 15, 169-214.
- Tahar, S. B., Bonifay, M., & Capelli, C. (2018). L'atelier céramique d'Oued el Akarit (Tunisie). *Antiquités africaines*, 54, 169-180.
- Tek, A. T. (2003). Geç Roma İmparatorluk Çağında Üretilmiş Grekçe Damgalı Pişmiş Toprak Mortariumlar. III. *Uluslararası Eskişehir Pişmiş Toprak Sempozyumu 16-30 Haziran 2003 Eskişehir, Bildiriler Kitabı* (ss. 395-403), Eskişehir.
- Thompson, H. A. (1934). Two Centuries of Hellenistic Pottery. *Hesperia*, 3(4), 311-476.
- Tombul, M. (2006). Troas Bölgesi Hellenistik ve Roma Dönemi Taş Kapları. İçinde T. Takaoğlu (Ed.), *Anadolu Arkeolojisine Katkılar 65. Yaşında Abdullah Yayıncı'ya Sunulan Yazılar* (ss. 254-262), İstanbul.
- Türkmen, B. (2009). *Allionai'de Bulunan Ezme ve Öğütme Taş Aletleri ile Taş Kaplar*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, Edirne.
- Varga, G. (2010). Roman Mortaria From Salla. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 61, 145-184.
- Vallerin, M. (1994). Pelves Estampillés de Bassit. *Syria*, 71(1-2), 171-204.
- Vallet, C. B., & Lemaître, S. (2008). Le mobilier céramique d'un site antique du Vieux-Lyon fréquenté entre le deuxième quart du Ier s. av. J.-C. et le début du Ve s. ap. J.-C.: le Musée Gadagne. *Revue archéologique de Narbonnaise*, 41, 211-260.

Vincenz, A. de (1998). Two Stamped Syrian Mortaria from Shuni. *Bulletin of the Anglo-Israel Archaeological Society*, 16, 71-74.

Vincenz, A. de (2011). The Pottery Assemblage from the Bakery. In E. Mazar, *The Temple Mount Excavations in Jerusalem 1968-1978 Directed by Benjamin Mazar: Final Report IV: The Tenth Legion in Aelia Capitolina* (ss. 185-194), *Qedem 52*, Israel: Hebrew University of Jerusalem.

Villing, A. (2006). Drab Bowls' for Apollo: The Mortaria of Naukratis and Exchange in the Archaic Eastern Mediterranean. In A. Villing, U. Schlotzhauer (Eds.), *Naukratis: Greek Diversity in Egypt. Studies on East Greek Pottery and Exchange in the Eastern Mediterranean* (ss. 31-46), London: The British Museum Press.

Villing, A. (2009). The Daily Grind of Ancient Greece: Mortars and Mortaria between Symbol and Reality. In A. Tsingarida (Ed.), *Shapes and Uses of Greek Vases (7th -4th centuries B.C.). Proceedings of Symposium held at the Université de Bruxelles 27-29 April 2006*, *Études d'Archéologie 3* (ss. 319-333), Brussels.

Villing, A., & Pemberton, E. G. (2010). Mortaria from Ancient Corinth: Form and Function. *Hesperia*, 79(4), 555-638.

Waldbaum, J. C., & Magness, J. (1987). The Chronology of Early Greek Pottery: New Evidence from Seventh-Century B. C. Destruction Level in Israel. *American Journal of Archaeology*, 101(1), 23-40.

Yangaki, A. G. (2009). North Syrian Mortaria and Other Late Roman Personal and Utility Objects Bearing Inscriptions of Good Luck. *Byzantina Symmeikta*, 19, 247-287.

Yener-Marksteiner, B. (2009). Andriake Yüzey Araştırması 2008. *Anmed*, 7, 105-107

Yener-Marksteiner, B. (2013). Vorläufige Ergebnisse der Untersuchungen der Keramikfunde des Andriake-Surveys. İçinde P. Brun, L. Cavalier, K. Konuk, F. Prost (Eds.), *Euploia. La Lycie et la Carie Antiques. Actes du colloque de Bordeaux 5, 6, 7 novembre 2009* (ss. 225-232), Ausonius Mémoires, 34, Bordeaux.

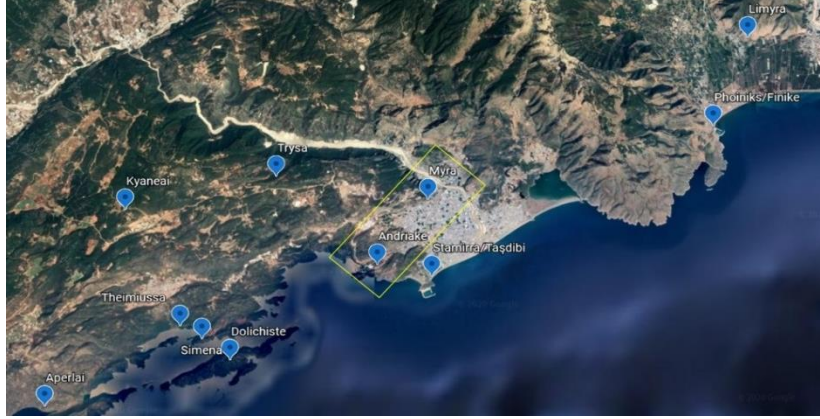
Yıldızlı, M., & Ergürer, H. E. (2019). Parion Roma Dönemi Taş Kapları (2010-2018). İçinde V. Keleş, H. Kasapoğlu, H. E. Ergürer, E. Çelikbaş, A. Yılmaz (Eds.), *Cevat BAŞARAN'a 60. Yaş Armağam* (ss. 625-656), Ankara: Bilgin Kültür Sanat.

Γαγκακη, Α. Γ. (2008). Παρατηρήσεις Στη Χρήση Των Υστερορωμαϊκών Πηλινών Ενσφραγιστών «Υδιδων»: Η Περίπτωση Των «Υδιδων» Απο Τη Βορειο Συρία/ Observations on the Use of Late Roman Impressed Clay Mortars: The Case of 'North-Syrian Mortaria. *Byzantina Symmeikta*, 18, 35-75.

Zsidi, P., & Balla, M. (2000). The Distribution of Mortars From The So-Called Gas-Works Pottery' Workshop In Aquincum. *Rei Cretaria Romana Fautorvm Acta*, 36, 247-253.

Zukerman, A., & Ben-Shlomo, D. (2011). Mortaria as a Foreign Element in the Material Culture of the Southern Levant during the 8th-7th Centuries BCE. *Palestine Exploration Quarterly*, 143(2), 87-105.

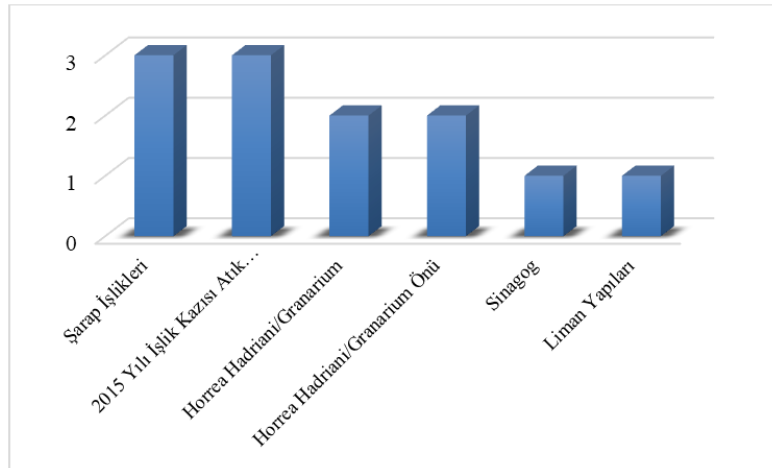
EKLER GÖRSELLER

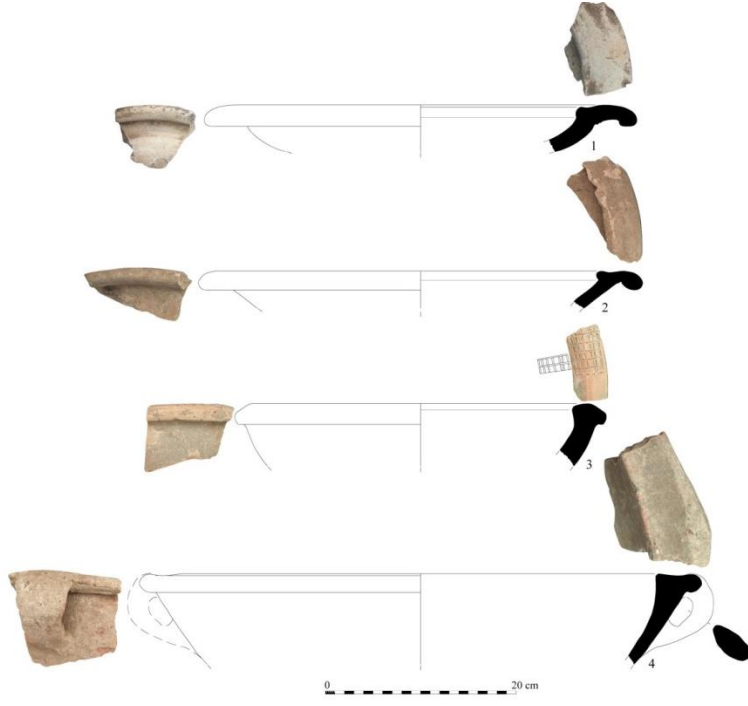
Harita 1: Myra ve Andriake'nin Konumu (© Google Earth'ten yararlanılarak oluşturulmuştur)

Fotoğraf 1: Andriake'de Mortarların Ele Geçtiği Alanlar (© Myra-Andriake Kazısı Arşivi)

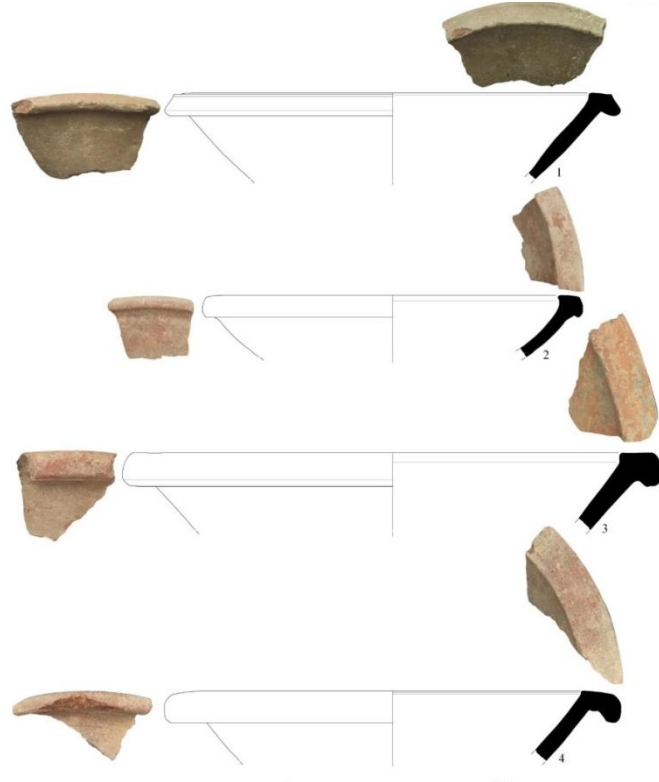
Fotoğraf 2: Mortarların Ele Geçtiği Alanlara Göre Dağılımını Gösterir Grafik

Çizim 1: 1-2: Tip 1, 3: Tip 2, 4: Tip 3 (© C. Öz)

Çizim 2: 1: Tip 4, 2-4: Tip 5 (© C. Öz)

Çizim 3: 1-4: Tip 6 (© C. Öz)

Maurice de Guérin'in *La Bacchante* Adlı Eserinde Bakkhalar, Dionisos ve Anadolu Kültürüne Dair Bir İnceleme

Ece YASSITEPE AYYILDIZ*

ÖZ

Anadolu'dan Antik Yunan'a uzanan yolculuğunda Dionisos, birçok esere konu olmuş, birçok isimle anılmıştır. Ancak Dionisos, Anadolu Tanrısı olmasından çok, Antik Yunan Tragedyalarında adına yapılan dithyrambos törenleri ile bilinmektedir. Özellikle, XIX.yüzyılın başlarında edebiyatta romantik akımın ortaya çıkışı ve milliyetçilik akımının yükselişi ile birlikte Batılı yazarlar, Batı Anadolu ve Trakya'da olan Antik Uygarlıkları Antik Yunan Uygarlığı adı altında sınıflandırarak tekilleştirmiştir. Bunlardan bir tanesi de, Fransa'da düzyazı şiirinin öncülerinden biri olarak bilinen Maurice de Guérin'dir. 1839 yılında yazmış olduğu *Le Centaure* ve *La Bacchante* adlı eserlerinde Antik Yunan etkisi açık bir şekilde görülmektedir. Antik Yunan tragedyaya yazarı Euripides'in *Bakkhalar* adlı oyunundan yola çıkarak bir düzyazı şiir yazmış ve Dionisos ile Bakkhalar'ı bu eserde şiirsel bir dille anlatmıştır. Ancak, Euripides'in Dionisos'u ele alışının tam tersine, M. de Guérin, içinde bulunduğu dönemin etkisiyle, Dionisos'un Anadolu'dan geldiğinden bahsetmez; onu bir Antik Yunan Tanrısı, Olympos Tanrısı olarak kabul eder; eserinde Bakkhalar'ın Dionisos'a yaptığı ayinler Yunanistan içinde gerçekleşmektedir. Bununla birlikte, M.de Guérin'in eserinde Batı Anadolu'dan, Trakya'dan örneklemeler yer almakta, bunu Antik Yunan adı altında tekilleştirmektedir. Çalışmamızda amacımız, bir kültürü diğerinden üstün tutmak değil, kültürel yapıya dair edebi bir yaklaşımı incelemektir. Bu açıdan, Euripides'in Bakkhalar eseri doğrultusunda, Maurice de Guérin'in *La Bacchante-Bakkeba* düzyazı şiirini incelemeyi amaçlamaktayız.

Anahtar Kelimeler: Anadolu, Antik Yunan Uygarlığı, Bakkhalar, Dionisos, Euripides, Maurice de Guérin.

An Analysis of Bacchantes, Dionysus and Anatolian Culture in Maurice de Guérin's Work *La Bacchante*

ABSTRACT

Through history from Anatolia to Ancient Greece, Dionysus is subject of many works. However, Dionysus is generally known for dithyrambs ceremonies performed in his divinity in Ancient Greek Tragedies rather than as God of Anatolia. With Romantic era and rise of nationalistic movements, Western writers classified Ancient Civilizations in Western Anatolia and Thrace under one name: Ancient Greek Civilization. One of them is M.de Guérin, known as one of the pioneers of prose poetry in France. Ancient Greek's influence is clearly seen in works of *Le Centaure* and *La Bacchante*. M.de Guérin embraced literary trend of his era. M.de Guérin wrote a prose poem based on Euripides' play and described Dionysus and Bacchantes. However, contrary to Euripides' perception, M.de Guérin doesn't mention that Dionysus as divinity of Anatolia, he accepts him as God of Olympus; rituals performed for Dionysus take place in Greece. However, he singularizes the traces of Anatolia under the name of Ancient Greece. The aim in our study is not to compare the cultures, or to determine one culture superior to another, but to examine the cultural structure by literary approach. We aim to examine M.de Guérin's poem *La Bacchantéin* line with *The Bacchantes*.

Keywords: Anatolia, Ancient Greek Civilisation, The Bacchantes, Dionysus, Euripides, Maurice de Guérin.

“Dünyada düzenli bir anlatışa hiç gelmeyen bir yer varsa o da Anadolu'dur.”
Halikarnas Balıkcısı

1. Batı'da Antik Yunan Etkisi

Antik Uygarlıklar hem Batı'nın hem de Doğu'nun her zaman ilgi odağı ve merak unsuru olagelmıştır. Batı kültürü için özellikle Antik Yunan Uygarlığı ve Anadolu Uygarlıkları büyük önem taşımaktadır. Bununla birlikte, henüz Ortaçağ Avrupa'sında yeterince bilinmeyen, hatta kimi zaman reddedilen bu uygarlıklara ait eserler, İslam coğrafyasında, Endülüs'te tanınmakta ve eski Yunanca'dan Arapça'ya çeviriler yapılmaktaydı. Buna en iyi örneklerden biri, Aristoteles'in *Poetika* adlı eserinin Endülüslü İbn Rüşd tarafından Arapça'ya çevrilmesidir; bu eser ve bunun gibi önemli birçok eser daha sonra Arapça'dan Latince'ye kazandırılmıştır. Zaman içerisinde, Antik Yunan Uygarlığı'na olan ilgi, yapılan çevirilerle birlikte Avrupa'da daha da artmıştır. Sanat, kültür, edebiyat ve özellikle tiyatro alanında Antik Yunan neredeyse tek örnek alınan uygarlık olmuş ve Batı uygarlığı kendi temellerini buraya dayandırmak istemiştir. Dolayısıyla, Avrupa'da Antik Yunan'a olan ilgi, öncelikle Hümanizma, Rönesans, ardından XVII. yüzyılda eski

* Arş. Gör. Dr., Ankara Üniversitesi, eyassitepe@ankara.edu.tr

Makalenin Gönderim Tarihi: 19.04.2021; Makalenin Kabul Tarihi: 01.07.2021

metinlerin çevirisinin iyice yaygınlaşması ve kolay ulaşılabilir hale gelmesiyle birlikte daha da artmıştır; özellikle XVII. yüzyıl Fransız tiyatrosu çoğunlukla Aristoteles'in *Poetika* eserindeki kuralları benimsemiştir; o dönemde yazılan oyunların konularını birebir taklit etmiştir. Bununla beraber, Romantizm akımının etkin olduğu XIX.yüzyılın ilk yarısında da Avrupa'da Antik Yunan etkisine rastlanmaktadır; bu dönemde Avrupalılar hem edebiyatta hem de farklı birçok alanda Antik Yunan'a yönelmişlerdir. Her ne kadar Romantik akımın temsilcilerinin daha çok Ortaçağ'a hayranlık duydukları iddia edilse de, Antik Yunan kültürüne duyulan hayranlık Romantik akımın ilk dönemlerinde belirgin bir şekilde görülmektedir.

Kuşkusuz Romantizm akımı dönemin milliyetçilik akımından beslenmiştir. Tarihsel açıdan bakacak olursak, 1800'lerin başında milliyetçilik akımının tüm Avrupa'ya yayılması ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu altında kalan uluslar bağımsızlıklarını elde etmek ister. Yunan ulusu da bu uluslardan bir tanesidir ve milliyetçilik akımının ortaya çıkmasında etkili olan Fransa ve İngiltere, Yunanistan'ın Osmanlı'ya karşı bağımsızlık hareketini açıkça destekler. Aynı zamanda, bu dönemde Yunansever (filhelenizm) akım edebiyatta önemli bir yere sahiptir.

Çağdaş Yunanca bir kelime olan Filhelen,eski Yunanca tabiriyle Filellin, Yunancada filozof (dost) ve Ellinas(Yunan) kelimelerinin birleşmesi ile oluşan ve Yunan dostu anlamına gelen bir isimdir. Türkçede Yunanperver olarak karşılık bulan bu kelime Yunan'a ve Yunan ile bağlantılı olan her şeye derinden sevgi besleyen kişileri tanımlamak amacıyla kullanılır (Özsüer, 2016, s.330).

Filhelenizm, XIX. yüzyılda Yunanperverliği vurgulamak için edebiyatta ve sanatta sıklıkla kullanılan bir kavramdır. Romantik akımla beraber kullanılan filhelenizm, Yunanlıların milliyetçilik duygularına yönelik olarak ortaya çıkar. Batılı yazarlar ve sanatçılar Yunan bağımsızlığını eserlerinde savunurlar. İlk olarak da Mora Yarımadası'nda yer alan isyan konu edinilmiştir: Bunlardan en önemlileri Eugène Delacroix'nın Sakız Adası Katliamı ve Mesolongi yıkıntılarındaki Yunanistan adlı tablolarıdır. Edebiyatta ise Victor Hugo'nun *L'Enfant*, *Canaris* ve *Navarin* şiirleri filhelenizmi desteklemektedir. Bir diğer Yunansever isim de İngiliz şair Lord Byron'dır: Byron'ın Osmanlı İmparatorluğu'na ve İmparatorluk altındaki Yunanistan ve Arnavutluk'a düzenlediği yolculuk (Seber, 2015, s.200) üzerine yazdığı yazılar, XIX.yüzyılın başında Batılı romantik yazarların ilgisini Antik Yunan'a çeker; bu yazarlar da özgür ve bağımsız bir Yunanistan'ı yazılarında konu edinir. Dönem göz önüne alındığında, Lord Byron'ın bağımsız Yunanistan'a dair fikirlerinin temeli aslında Aydınlanma Çağı'nın ulus-devlet anlayışına dayanmaktadır. Byron, Yunanistan'ı ilk ziyareti sırasında ve sonrasında Yunanistan ile ilgili şiirler yazmış ve Yunanistan'ın bağımsızlık özlemini de birçok şiirinde dile getirmiştir: öyle ki, otobiyografik şiiri *Şövalye Harold'un Kutsal Yolculuğu-Childe Harold's Pilgrimage* adlı eserinin 2.kantosu Yunan tarihine geçmiştir (Ozansoy, 2003, s.22). Bu yüzden, sadece İngiliz, Fransız yazarlar değil, aynı zamanda Yunan şair ve yazarlar da Byron'un şiirlerinden etkilenmiştir: "*Romantizm, Yunanistan'a 19. yüzyılın ilk on yıllık çeyreğinde girdiği zaman, Byron'un kişiliğinin ışınımı, özverişi ve zamanının tipik şiirsel özelliğinden dolayı, romantizm edebi akımına etkisi olmuştur. Byronculuk, Romantizmin yan dalını oluşturmuş ve ilk Yunan şiirlerinde bunların örnekleri görülmüştür*" (Ozansoy, 2003, s.28). Romantiklerin Antik Yunan'a olan hayranlıklarını pekiştiren en önemli detay da Byron'da işlenen doğa temasıdır: "*Byron'un şiirlerinde, Yunanlıların antik geçmişine hayranlık ve Yunanistan'ın doğa güzellikleri karşısında duyduğu sevgi yansıtılmıştır*" (Ozansoy, 2003, s.30).

Yunanlıların Antik Yunan'a sahip çıkma isteklerinde Avrupa'daki Aydınlanma hareketinin etkisi yadsınamaz derecede önemlidir. Nasıl ki Avrupa'nın XVIII. yüzyılı "Aydınlanma Çağı" olarak geçiyorsa, Yunanistan için de bu XIX.yüzyılın başını ifade etmekte ve "Modern Yunan Aydınlanması" adını almaktadır:

Yunan aydınlanması, Avrupa romantizmi ile birlikte 18. Yüzyıldan başlayarak 19. Yüzyılda da devam eden, Antik Yunan ile modern Yunanı birleştirmeye çalışan ütöpik bir fikir olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yüzyıllarda Avrupa'da bulunan Yunanca konuşan Ortodoks entelektüeller bu fikrin çerçevesini oluşturmak için çabalamışlardır (Sofos ve Özkırmılı, 2009, s. 46. Akt. Acar, 2019, s.47).

Bu aydınlanma hareketine Fransız yazarlardan da destek veren olmuştur: “*Chateaubriand ve Chénier Modern Yunan Aydınlanması'nın öncülerindendir*” (Canat, 1911, s.1). Chateaubriand, Fransa'yı Antik Yunan'ın ilk doğan kızı olarak tanımlamaktadır (Özsüer, 2016, s.334). Yunanlılar, bağımsızlık hareketiyle birlikte kökenlerini aslında geniş bir coğrafyaya yaymak istemiş, sadece Atina ve çevresinde değil, Anadolu'da yer edinmiş önemli uygarlıkların da bulunduğu alana Avrupalı Romantiklerin de desteğiyle Antik Yunan Uygarlığı adını vererek sahip çıkmışlar ve söz konusu kültüre geçmişlerini dayandırmışlardır. Her ne kadar Antik Yunan Uygarlığı söz konusu olduğunda, tek bir uygarlıktan bahsediliyor gibi görünse de, aslında çok sayıda farklı uygarlığın, belki de tartışmalı bir şekilde, tek bir isim altında sınıflandırılması söz konusudur. Bu uygarlıkların, özellikle Batı Anadolu'da ve Trakya'da yer alan Lidya, Frigya, İyon, Efes vb. gibi uygarlıkların sadece günümüzde kabul edilen ve Batı tarafından kalıplaştırılmış, sahiplenilme Yunan kültüründen oluştuğunu söylemek tam olarak doğru değildir. Özellikle Romantik Batılı yazarlar, Anadolu'daki birçok uygarlığı da Antik Yunan adı altında ele alırlar. Ancak, söz konusu uygarlık ve kültürlerin ilk başlarda Yunanlar tarafından ne kadar az özümsemiştiği de ünlü tarihçi Hobsbawn tarafından sorgulanır bir durumdur:

Hobsbawn, 19. yüzyılın başında Yunan milliyetçiliğinin okuryazar savunucuları ve örgütleyicilerinin, Yunanistan hayranlarının coşkusu uyanıran Antik Helen'in şanlı geçmiş düşüncesinden esinlendiklerini, fakat bağımsız milli devlet oluşumu uğruna silaha sarılan gerçek Yunanlıların, eski Yunanca konuşmamakta olduğunu söyler. Yazıp kullandıkları dilin çağdaş Yunanca olması, yani antik Helen'e sarılan Yunanlıların aslında Pericles, Aeschylus, Euripides ve antik Isparta ile Atina devletlerinin zaferlerinden çok az şey anlamaları ve kendi devirleriyle bir ilinti kuramamaları bunun bir göstergesidir (Hobsbawn, 1995, s.85, Akt. Acar, 2019, s.46).

Halikarnas Balıkcısı “*Ege Bölgesinin bir kısım efsaneleri Yunanistan'a, ama çoğu Anadolu'ya aittir. Bu efsanelerin bepsi Yunanistan'a mal edilmiştir*” (Halikarnas Balıkcısı, 2020, s.12) diyerek bizim de çalışmamızda ele alacağımız bu sorunsalı tespit etmiş ve çalışmamızın konusunu oluşturmuştur. Burada Halikarnas Balıkcısı'nı örnek vermemizin nedeni de, M.de Guérin'in *La Bacchante-Bakkha* adlı eserinde Anadolu'ya dair mitlerden, Tanrı ve Tanrıçalardan bahsetmesi, ancak bu mitlerin Anadolu'ya ait olduğunu söylememesi, vurgulamaması, üstünde durmamasıdır. M.de Guérin, ele aldığı mitleri, Tanrı ve Tanrıçaları sadece Antik Yunan Uygarlığı'nın bir parçası olarak betimlemektedir.

Çalışmamızın konusu, Romantik yazar ve sanatçılar ile Antik Yunan kültüründen etkilenen, Fransa'da düzyazı şiirinin öncülerinden olarak kabul edilen 1810-1839 yılları arasında yaşamış ve kısacık ömrüne değerli eserler sığdıran Maurice de Guérin'in *La Bacchante* isimli düzyazı şiirinde yazarın açıkça belirtmediği ancak eserde izlerini taşıyan Anadolu kültürünün de varlığından söz etmek ve bu kültürün yansımalarının incelenmesidir. Her ne kadar M.de Guérin, bu eseri sadece Antik Yunan çerçevesinde kaleme almış olsa da, konunun özü Anadolu ve Trakya kültürlerinden de önemli izler taşımaktadır. Trakya ve Anadolu'nun parçası olan mitleri, Antik Yunan'ın çatısı altında ele alan M.de Guérin, Romantikler ile aynı görüşü paylaşmaktadır. Aslında, Halikarnas Balıkcısı'nın da sözünü ettiği ve eserde de göreceğimiz gibi, söz konusu efsaneler, Tanrılar, Tanrıçalar her iki kültürde de önemli bir yer tutmaktadır. Dolayısıyla, bir kültürün diğerine üstünlüğünden söz etmek değildir amacımız. Bu çalışmada söz konusu olan bir karşılaştırma denemesi değil, Euripides'in *Bakkhalar* oyunu ile M.de Guérin'in *La Bacchante* isimli düzyazı şiirinde yer alan kültürel yapıya dair edebi yaklaşımı incelemektir. Söz konusu eserleri detaylı incelemeye önce, Dionisos'un kökenine ve kültürlerarası etkileşime dair bazı tespitlere dayanarak M.de Guérin'in *La Bacchante-Bakkha* adlı eserini daha derinlikli anlamak açısından büyük önem arz etmektedir.

2. Dionisos: Anadolu'nun Son Olympos Tanrısı

Tanrı Dionisos'un dünyaya gelişine dair farklı efsaneler/ görüşler vardır. Bunun sebebi de Dionisos efsanesinin birçok medeniyette mevcut olmasıdır:

Bütün mitolojilerin da itiraf ettiği gibi, Dionisos tam bir Hellen tanrısı sayılmaz. Olympos'a en son gelen bu tanrı değişik kaynaklardan çıkmış birçok efsaneyi kendinde topladı. Dionisos adını taşıyan ve taşımayan birçok tanrıyı bir tanrıya indirgemiş olan Dionisos dininde bütün efsanelerin izleri görülmektedir.

Girit'te, Mısır'da, Trakya'da ve Thebai'de muhtelif zamanlarda beş Dionisos'un doğmuş olduğu sanılıyor (Euripides, 2014, s. ix).

Thebai efsanesine göre, Olympos Tanrısı Zeus, Thebai'nin kurucusu Kadmos'un kızı Semele'ye aşık olur. Ancak Zeus'un karısı Hera bu birlikteliği kıskanır ve Semele'ye bir oyun kurar. Yaşlı bir kadın kılığında giren Hera, Semele'ye yaklaşarak Semele'ye Zeus'un kendisini göstermesini ister. Zeus, bu isteği üzerine Semele'yi yıldırımlarıyla yakar ve Semele ölür, ancak Semele hamiledir; Zeus, Dionisos'u Semele'den alarak baldırında saklar ve böylece Dionisos Zeus'un baldırından doğar. Zeus, Dionisos'u Trakya'da bulunan Nysa Dağı'ndaki üzüm bağlarının arasında yaşayan nymphalar ile naidelere, su perilerine teslim eder ve Dionisos burada üzüm bağları arasında büyür. "... şarapla insanın damarlarına geçerek onu coşturur, ruh ve beden kudretini son haddine götürür" (Euripides, 2014, s. xi). Dionisos nymphalarla birlikte Küçük Asya'yı bir diğer deyişle Anadolu'yu gezer. Nymphalar onu artık bir Tanrı olarak görmekte, ona törenler düzenlemekte ve ibadet etmektedir:

Tanrı Dionisos (veya Bakkhos) daha çok şarap ve sarhoşluğu canlandırır. Ona tapım da coşkun danslar, coşkun müzik, sarhoşluğa varan bir aşırılıktır. Daha çok gizli törenleri, coşkun törenlerinin sarhoşluğuyla bilinen Trakya'nın kaba boyları içinden çıktığı sanılmaktadır. Dionisos aynı zamanda ağaçların da tanrısıydı. Çok defa bir direk üzerine kolsuz bir örtü örtülür, sakallı bir baş, sağından solundan yapraklı dallar, sarmaşıklı dallarla gösterilirdi. En çok da sarmaşık ve incir ağacıyla ilintilidir (And, 2019, s.35).

Dionisos'un yeniden doğuşu, doğanın doğuşu, bir diğer deyişle, baharın gelişle özdeşleştirilmektedir. Baharın gelişi, tarlaların bolluk ve bereketini arttırmak amacıyla Dionisos için törenler düzenlenmektedir. Dionisos'un birçok farklı uygarlıkta önemli bir yer tutması Dionisos'un farklı ritüeller, törenler, ayinlerle anılmasına yol açmıştır. Metin And'ın belirttiği gibi, "*bu mevsimlik örnekler yalnız Yunan dramasında değil, fakat eski Mısır, Mezopotamya, Suriye, Filistin, Hitit'te de vardı*" (And, 2019, s.17). Bunun yanı sıra, Girit Adası ve Yunanistan'daki mitoslarda da Dionisos'un yeniden canlanmasına dair törenler karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla, Dionisos'a yapılan törenlerin geniş bir coğrafyaya yayıldığı ve bu durumun isminin etimolojisine kadar yansıdığını söylemek de yerinde olacaktır. Bununla birlikte, Metin And, Dionisos'un kökeninin Trakya'ya dayandığını ileri sürer: "*Dionisos Trakya çakımlıdır, annesi Trakya/Frigya Toprak Ana Semele'dir*" (And, 2019, s.21). And, Anadolu'da ve Trakya'da bugün hala devam etmekte olan bazı geleneklerin ve köy oyunlarının kaynağının Dionisos olduğunu öne sürmüştür. İnsanların Dionisos törenlerinde giydikleri keçi/boğa postlarını tıpkı Dionisos ayinlerinde Dionisos'a ibadet eden Maenadların giydiği giysilerle aynı olduğunu söylemektedir: Trakya'da ortaya çıkan Kalyori töreni Dionisos'u yeniden canlandırmak için yapılan törenlerden biridir (And, 2019, s.39). Bu törenin en önemli özelliği, törene katılanların keçi derisi giymesidir. Hatta, Metin And, "*keçi derisi giymek, Dionisos olmanın ta kendisidir*" (And, 2019, s.40) diyerek Dionisos'un mitolojide keçi ile bağlantısını vurgulamaktadır. Aynı zamanda, Anadolu'da "Ölüm-Dirilme Konuluğu", "Geyik Oyunu" ve "Ayna ile Eleusis Törenleri", "Kız Kaçırma" törenleri gibi farklı oyunların Dionisos ayinlerinden türediğini savunmaktadır. Elbette ki, And, Cumhuriyet döneminden itibaren Anadolu'ya dair araştırmaları ve Dionisos gibi Anadolu Tanrılarına verilen önemin Cumhuriyet ile birlikte arttığının altını çizmektedir:

Atatürk'ten beri bilinçli bir Anadolu sevgisi uyandı. Yalnız toprağına, köylüsüne değil, onun fıskırttığı uygarlıklarına da duyulan, henüz ürkek, çekinik, fakat soylu, anlamlı bir sevgi, aydınından gelen bir kucaklaşma isteği. Oysa Anadolu köylüsü hanidir, aynı göğü, aynı görüsü, kuşları, yemişleri, ekinleriyle yalnız toprağıyla değil onun bu uygarlıklarıyla da sıkı fıkı olmuş. Evi, tarlası onların tapınaklarının, oyun yerlerinin, birleşme evlerinin dizi dibinde, boy boy, kırık, sağlam, çeşitli yüzlü tanrılarıyla yadırgamaksızın senli benli, onlardan kendisine kalmış taş tekneye öteberisini koyuyor, sunak taşını malı gibi kullanıyor (And, 2019, s.13).

Dionisos'un etimolojik yapısına bakacak olursak, sözü Halikarnas Balıkcısı'na bırakmak yerinde olacaktır. Dionisos veya Bakkhos tek bir dilde bir anlam ifade etmemektedir; her dilde farklı anlamlar taşır. Bu da kültürlerin birleşmesinin ve kültürlerarası etkileşimin sonucu olarak düşünülebilir: "*Asma ve şarap*

Tanrısı Dionisos (Trako-Frig dilinde 'dio' gök demektir. Bu sözcükten şarap Tanrısına o dilde 'dionis' dendi. Grekçe Dionisos'a çevrildi. Bakkhos Anadolu'lu Lydia dilinden adıdır. Etrüskçe adı 'Fnflun'dur)" (Halikarnas Balıkcısı, 2020, s.90). Etimolojiye ilişkin bu açıklamalara karşın, Halikarnas Balıkcısı başka bir yazısında Dionisos'un Grekçe olduğunu söyler:

Bakkhos'un Grekçe adı Dionisos'tur. Ama bu sözün de ne anlama geldiği bilinmiyor. İki kez doğmuş anlamına gelebilir, çünkü Grek mitolojisinde Bakkhos anası Semele'nin rahminden alınarak Zeus'un baldırına aşılıyor, o baldırdan doğuyor. Hem anasından, hem de Zeus'un baldırından doğmuş olduğuna göre iki kez doğmuş sayılıyor. Dionisos adı Nisa Dağı'nın Işık Tanrısı anlamına da gelir. Anadolu'da üç Nyssas, Trakya'da üç Nisias, Musul'da bir Nysa ve Arabistan'da bir Nisia kenti vardı (Halikarnas Balıkcısı, 2017, s.65).

Halikarnas Balıkcısı bir başka yazısında, "*Orta Anadolu'da Dionisos'un bir adı da 'Melanoaigis' yani kara keçi idi*" (Halikarnas Balıkcısı, 2017, s.19) tespitinde bulunur. Görüldüğü gibi, Tanrı Dionisos-Bakkhos'un etimolojik anlamı dahi Yunanca'nın ötesine uzanır, farklı dillerde farklı anlamlara gelmektedir. Bir anlamı Trako-Frig dilinde "gök" olan, bir anlamı eski Yunanca'da "iki kez doğan" olan Tanrı Dionisos, isminde Batı Anadolu, Trakya ve eski Yunan kültürlerini hatta daha eski uygarlıkların kültürlerini bir arada bulundurmaktadır. Dionisos'un etimolojik kökeni yanı sıra, Halikarnas Balıkcısı Bakkhos sözcüğünün de etimolojisini ele almış ve Bakkhos'un Yunanca olmadığını, tıpkı Dionisos gibi karmaşık bir kültür ürünü olduğunu vurgulamıştır:

Bakkhos sözü Grekçe değildir. Hint-Avrupai bir dilden de alınma değildir. Kelimenin yapısı Hint-Avrupa dillerinin hiçbirine uymaz, hiçbir köküne bağlanamaz. Son yıllarda iki dilde yazılmış bir kitabede, yani hem Lidya, hem de İyon dilinde taş oymuş olarak bulundu. Lidyacası: Bakkıfalis, İyoncası da Dionysikles. Böylece Şarap Tanrısının İyoncasıyla Lidyacası anlaşıldı. Bakkhos Şarap Tanrısının Lidyacasıdır. Bundan başka Ana Tanrıçanın Anadolu'daki papazlarına da Bakelos deniyordu (Halikarnas Balıkcısı, 2017, s.64).

Kuşkusuz tüm bu örnekler Dionisos'un Küçük Asya'da önemli bir yere sahip olduğunu açıkça göstermektedir. Nietzsche'nin belirttiği gibi, Dionisos'a adanan ayinler birçok uygarlıkta hatta Ortaçağ Almanya'sında dahi görülmektedir, aynı zamanda Dionisos'a inanan Bakkhalar'ın yeri bu uygarlıklarda Dionisos kadar özeldir. Nitekim, doğanın yeniden canlanması hem Asya'da hem de Avrupa'da coşkuyla karşılanır. Nietzsche'ye dayanarak bizim de altını özellikle çizmek istediğimiz nokta Dionisos ayinlerinin Antik Yunan'dan da önce var olduğudur:

Ya kadim insanların ve halkların ilahilerde sözünü ettikleri uyuşturucu içkinin etkisiyle, ya da tüm doğaya zevkle nüfuz eden ilkbaharın muazzam yakınlaşması sayesinde uyanır Dionisosça heyecanlar; bu heyecanların artışıyla, öznel olan tam bir kendini unutmuşluk içinde yitip gider. Ortaçağ Almanya'sında da aynı Dionisosçu gücün etkisinde sayıları giderek artan kalabalıklar, şarkı söyleyerek ve dans ederek bir yerden bir yere dolaşır dururlardı: bu Sankt-Johann ve Sankt-Veit dansçılarında Yunanlıların, geçmişleri Küçük Asya'ya, Babil'e ve Sakae orjilerine dayanan Bakkha korolarını görüyoruz (Nietzsche, 2010, s.21).

Görüldüğü gibi, Dionisos'un, Helen tanrısından çok Anadolu tanrısı olduğu birçok yazıda vurgulanmaktadır. Azra Erhat da bir Olympos Tanrısının bu kadar çok isimle anılmayacağını söyler (Erhat, 2010, s.93). Bu açıdan Dionisos'u Yunan Tanrısı olarak gören Batılı Romantik aydınlar Yunan milliyetçiliğini destekleyen bakışı benimsemiş ve eserlerinde konuyu bu çerçeveden işlemişlerdir. Dionisos'un Antik Yunan'a kabul edilmesi İ.Ö.7. yüzyıl olarak bilinmektedir ve Olympos'un son Tanrısı olur. Tanrı Dionisos için "dithyrambos" törenleri düzenlenir ki bu da tiyatronun doğuşunu/tragedyanın doğuşunu ortaya koymaktadır. Bir başka deyişle, Antik Yunan Tragedyalarının kökenleri bu törenlerde yatmaktadır. Ancak, Anadolu'daki Dionisos varlığı çok daha önceden bilinmektedir. Bu doğrultudan yola çıkarsak, başlığımızda da belirttiğimiz gibi, Dionisos Olympos'a kabul edilen Anadolu'nun ilk ve son Tanrısıdır. M.de Guérin'in eserinde Dionisos'un, Dionisos ayinlerinin, Anadolu Tanrı/Tanrıçalarını nasıl

¹ Anadolu

ele aldığına ve bunları Antik Yunan çatısı altında nasıl birleştirdiğine ve Romantiklerde olan Antik Yunan hayranlığının M.de Guérin'de nasıl ortaya çıktığı bir sonraki bölümümüzün konusunu oluşturacaktır.

3. M. de Guérin'in *Bakkha'sı*: Anadolu Portresi

Sabahattin Eyüboğlu, Euripides'in *Bakkhalar* oyununa yazdığı önsözünde Batılı yazarların neden Dionisos'a yakınlık duyduğunu aşağıdaki cümlelerle açıklamaktadır. M. de Guérin'in Dionisos'a olan hayranlığı bu cümlelerde yatmaktadır:

Dionisos, ruhunu ve zekasını doğayla doyuran yeni insanlığa en yakın gelen tanrıdır. Hıristiyanlık, Avrupalıların Dionisos'u kendi tanrıları gibi sevmelerine mani olmamıştır. Bugün bile hala doğayı öven her türlü sanat eserinde Dionisos'un kudretli nefesi hissedilir. Topraktan fıskıran hayat, her Batılı şaire Dionisos'u hatırlatır (Euripides, 2014, v).

Maurice de Guérin'in Yunan kültürüne duyduğu ilgi genç yaşlarda başlamış ve eski Yunanca öğrenmiştir: "*Maurice, Stanislas Lisesi'nde yunanca öğrenmeye ve Platon, Aristoteles, Plutarkos ve Samsath Lukianos'u çevirmeye koyulur. Yunan diline aşık olur. [...] Daba sonra M.de Guérin, romantik tadı, Antik Yunan'a duyduğu coşkusuyla birleştirir*" (Gabaude, 1994, ss.123-124). Antik Yunan'a duyduğu coşkunun neticesi olarak, M. de Guérin, Antik Yunan'a dair iki düzyazı şiiri kaleme almıştır: *le Centaure (Sentor)* ve *la Bacchante (Bakkha)*. *Le Centaure*, M. de Guérin'in ölümünden bir yıl sonra 1840'ta, George Sand tarafından *La Revue des deux mondes*' da yayımlanır. "*Bakkha düzyazı şiiri Sentor'un kadın versiyonudur. Bu metinde, Homeros'tan, Hesidos'tan ve Ovidius'tan beri devam eden edebi gelenek sürdürülür. Onların geleneğinde, Romalılarda Bakkhos olarak adlandırılan Dionisos törenleri yer almaktadır*" ("Exposition: Bacchantes, Archives", 2011). Her ne kadar Maurice de Guérin'in yaşadığı dönemin hakim akımı romantizm olsa da, M.de Guérin'i tam olarak bir romantik ya da başka bir akımın temsilcisi olarak nitelendirmek mümkün değildir. Yine de doğaya duyduğu hayranlığın onu preromantik anlayışa dahil ettiğini söylemek yanlış olmaz ("Exposition: Bacchantes, Archives", 2011).

M. de Guérin, *Bakkha* isimli düzyazı şiirini yazarken kuşkusuz Antik Yunan tragedya yazarı Euripides'in *Bakkhalar*'ından esinlenmiştir. Bu eseri kaleme almadan önce, M. de Guérin, Euripides üzerine çalışmalar yapmıştır: "*1834 Şubat'ında, Revue Européenne'e Yunan Tragedyaları üzerine felsefi ve şiirsel bir inceleme ve Euripides'in Hekabe oyunundan kesitler çevirmiş ve değerlendirmeler yapmıştır*" (Gabaude, 1994, s.123). Eserin konusuna bakılacak olursa, Maurice de Guérin, *Bakkha* adlı eserinde Bakkhalar'a katılan en genç Bakkha'nın gözünden doğa ve Dionisos ayınlarını anlatır; aynı zamanda bu genç Bakkha ile en yaşlı Bakkha olan Aëllö'nün tanışması, Aëllö'nün tecrübeleri, bu tecrübelerin aktarılması düzyazı şiirinde verilmektedir. En genç Bakkha, Anadolu beşiğinden geçmiş Dionisos ve Kybele'yi ve baharın doğuşunu şiirsel bir şekilde dile getirir. Her ne kadar bu Tanrı ile Tanrıça Anadolu'nun bir parçası olsa da, M. de Guérin eserinde onların Anadolu kültüründen geldiğini dile getirmez. Dönemin etkisiyle bu Tanrı/Tanrıçaları Antik Yunan kültürünün bir parçası olarak gösterir, denebilir ki, dönemin akımına uyum sağlar. Bununla birlikte, M. de Guérin'in tam tersine, Antik Yunan tragedya yazarı Euripides, *Bakkhalar* eserinde, Dionisos ile Dionisos'a inanan, onu Tanrı olarak kabul eden Bakkhalar'ın ve Maenadların Anadolu'dan geldiğini iddia eder ve Dionisos ilk tiradında Anadolu'dan geldiğini vurgular. Oyunda Dionisos, Batı Anadolu'dan, Asya'dan, Arabistan'dan, dünyanın farklı birçok yerinden kendisine inananlarla birlikte Yunanistan'a gelme amacının kendisini Helenlere tanıtmak olduğunu söyler:

Ben Lidya'nın, Frigya'nın altın ovalarından geliyorum. İran'ın güneşten kavrulan kırlarını, Baktra'nın uzun surlarını, Media'nın buzlarla örtülü topraklarını, saadet diyarı Arabistan'ı, tuzlu denizin kıyılarında uzanan bütün Asya ülkesini, barbarlarla Hellenlerin karışık yaşadığı, güzel hisarlarla süslü şehirleri dolaşım. Dünya üzerinde bir tanrı gibi var olabilmek için oralarda korolarımı topladım, dinimi, ayınlerimi öğrettim, şimdi kendimi Hellenlere tanıtmak istiyorum (Euripides, 2014, ss.3-4.)

Bunun yanı sıra, oyunda didaskalide Dionisos'un sahneye girişinde, üstünde bir Lidya elbisesi olan "bassara" ile girdiği yazılıdır. Daha ilk didaskalide ve ilk tiradada, Dionisos'un Batı Anadolu Uygarlığı'nı temsil eden bir kostümle Anadolu'dan geldiği vurgulanmaktadır:

“Dionisos: Çiçekli Tmolos² Dağı'nı bilirsin elbet, adımı duymuşsundur değil mi?

Pentheus: Bilirim, Sardların şehrini bir çember gibi kuşatır.

Dionisos: Ben oralyum, vatanım Lidya'dır” (Euripides, 2014, s.22).

Euripides'in anlatımını tam anlamıyla değerlendirmek için esere dair birkaç temel bilginin altının çizilmesi zorunludur. Euripides'in son üçlemesi *İphigenia Aulis'te*, *Alkemon Korinthos'ta* ve *Bakkhalar* olmuştur. Euripides *Bakkhalar* eserini yaklaşık olarak yetmiş üç yaşında, M.Ö. 408'de Yunanistan'dan ayrı olan Makedonya kralı Arkhelaios'un sarayında kaleme almıştır. Bu dönemde Euripides, Antik Yunan'ın tragedya anlayışından uzaklaşarak Dionisos'a farklı bir anlam yüklemiştir. Belki de bunun en büyük sebeplerinden biri, Euripides'in bu eseri yazarken Atina'dan uzakta olmasıdır. *Bakkhalar* eserinde Dionisos'u, ona inanan ve onun adına törenler düzenleyen Bakkhalar ile Dionisos'un Anadolu'dan Thebai'ye gidişini anlatırken, Dionisos'un kendisine inanmayanları da nasıl cezalandırdığını dile getirmektedir: Dionisos'un Tanrı olduğunu oyunun başında reddeden Pentheus'un trajik sonu anlatılır. Euripides bu eseriyle, Dionisos'un annesi Semele'nin kentine, Thebai'ye intikam için geldiğini ve kendisini bir Tanrı olarak nasıl kabul ettirdiğini anlatır: *“Dionisos: Thebaililere Zeus'un oğlunun bir tanrı olduğunu gösterip anama sürdükleri lekeyi temizleyeceğim. Kadmos tacını tabtını, kızının oğlu Pentheus'a bırakmış, Pentheus bana ayak diyor; beni tanrı sayıp adaklarına, dualarına karıştırmıyor. Ona da, Thebaililere de bir tanrı olduğumu göstereceğim”* (Euripides, 2014, s.5). Her ne kadar Dionisos, Zeus'un oğlu olsa da, Olympos'ta Tanrılar katında kabul edilmez, Pentheus da Dionisos'u Tanrı olarak görmeyenlerden biridir. Azra Erhat'ın da altını çizdiği üzere, *“Dionisos'un doğudan geldiğini, Anadolu'dan çıkıp Yunanistan'a güç bela girebildiğini efsane bağıra bağıra dile getirir. Nietzsche'nin Yunan varlığına özgü en şaşırtıcı yapıtı saydığı tragedyanı bağışlayana kadar akla karayı seçmiştir bu tanrı”* (Erhat, 2010, s.60).

Oyunda kahin Teiresias, Semele'ye olan bağlılığını Pentheus'a anlatır. Dionisos'un Tanrı olarak kabul edilmesinde Teiresias'a göre bir sorun yoktur, zira o Dionisos'un bir Tanrı olarak kabul edilmesinden yanadır. Onun sayesinde sahip olduklarını Pentheus'a anlatır ve onunla alay edilmemesi gerektiğini vurgular:

Teiresias: [...] Delikanlı, insanlar için en başta gelen iki tanrı vardır. Biri Tanrıça Demeter yahut Toprak; ona dilediğin adı verebilirsin, insana tahılı veren odur. Öteki de Semele'nin oğludur ve Demeter kadar kudretlidir: Üzüm suyunu bulup insanlara veren odur. Bu içki dertlilerin dertlerini avutur, onu içenleri tanrı uykuya kavuşturur, onlara günlük üzüntülerini unutturur. İnsanların dertlerine başka deva yoktur. Bu tanrı, insanların tanrıları memnun etmek için içtikleri şarabın kendisidir, bundan ötürü saadetimizi ona borçluyuz. Sen bu tanrının Zeus'un baldırına dikilmesiyle eğleniyorsun, değil mi? (Euripides, 2014, s.15).

Dionisos'un anne tarafından kuzeni olan Pentheus, Dionisos'a inanmayı reddederek, Dionisos'a inanan Bakkhalar'ı cezalandırmak ister. Ne var ki kendi annesi Agave bile Dionisos'un yolundan giderek oğlu Pentheus'u Dionisos'a kurban eder. Hikayeye göre, Agave Dionisos ayininde kendinden geçmiştir; “mania” halindedir, oğlunu parçalayıp öldürür, ancak bunu daha sonra inkar eder. Burada önemli olan nokta, mitolojik hikayeden ziyade, Dionisos'un hem kendisini hem annesini Yunanlılara kabul ettirmesidir. Dolayısıyla oyunun sonunda kazanan Dionisos'tur, çünkü Tanrıdır; insanlar tarafından kabul edilse de edilmese de Zeus ve Semele'nin oğludur. Bu oyunda, Euripides'in ele aldığı Dionisos Antik Yunan'a kendini kabul ettirmeye gelen bir Anadolu Tanrı'sıdır; ancak M.de Guérin'in ele aldığı Dionisos, Antik Yunan'da kabul edilmiş, adına törenler düzenlenen, oyunlar oynanan bir Antik Yunan Tanrı'sıdır. Elbette ki, M.de Guérin'in Dionisos'u Euripides'in eserinde karşımıza çıkan Dionisos gibi, Anadolu'dan, Trakya'dan gelen, kendinden geçen ve “Euhoi” sesleri çıkaran Bakkhalar'la beraber gezen Dionisos'un ta kendisidir :

Frigler gördükleri köpüklü ve gürültülü çağlayanları, yaylalarda otlayan boğaların böğürmelerini, ormanlarda rüzgarın çıkardığı garip sesleri Dionisos'un sesleri ve çağrışları diye aldılar ve ormanlık dağlarda delice sıçrayıp dolaşan bir tanrı tasarladılar. İşte din bu tasavvuru benimsedi. İnsanların tanrıları hoşnut etmek için buldukları en iyi çare, onları, güçlerinin yettiği kadar taklit etmek,

² Manisa sınırları içerisindeki Bozdağ.

hayatlarını onların hayatına uydurmak olmuştur. Nitekim Trakyalılar da Dionisos'un tanrısal çılgınlığına varmak istemişler ve dağlarda, göze görünmeyen bu tanrının ardından koşmuşlardır...Bu dinin vaat ettiği sonuç, doğunun her zaman, uzvi ve ruhi türlü çarelerle aradığı sonuçtur: Tanrısal bir çılgınlık, bedenden ayrılan ruhu tanrıya kavuşturan bir kendinden geçme. Bakkhalar bize Dionisos dinindeki bu çılgınlığın sadık bir tablosunu vermektedir. Fakat Euripides yalnız Trakya efsanelerini ve ibadet şekillerini vermekle kalmamıştır. Onun anlattığı Dionisos'un birçok cephesi vardır. Bu tanrı yalnız yüksek dağların coşkun tanrısı değil, Mısır Dionisos'u Osiris gibi de sakin, vakur, esrarlı, barışçı bir tanrıdır: Tarımı, sanatları ve uygarlığı korur. Euripides'in Bakkhos'u, Girit Dionisos'u gibi şarabı bulan tanrıdır (Euripides, 2014, s. ix,x, dipnot.)

Buna ek olarak, Dionisos, dansla beraber müziğin de Frig uygarlığından geldiğini söyler: *'Frigya'dan getirdiğimiz davulları, anamız Rea ile benim için icat edilmiş davulları, Pentheus'un sarayını dört bir yanından sarın; Kadmos'un şebri davul sesleriyle dolsun'* (Euripides, 2014, s.6). Lidya, Frigya gibi Batı Anadolu uygarlıklar bugün Antik Yunan Uygarlığı altında tek bir çatıda toplanmış görünüyorsa da, hepsi ayrı ayrı birer uygarlıktır ve Euripides Dionisos aracılığıyla aslında bunun altını çizmektedir. Görüldüğü gibi, büyük Yunan tragedya yazarının yaşadığı dönemde dahi Dionisos'un, Anadolu'nun bereketli topraklarından geldiği vurgulanmaktadır. Euripides bu vurguyu aynı zamanda *"Dionisos'un ardından, Asya'dan getirdiği Maimadlar girer"* (Euripides, 2014, s.4) cümlesiyle yapar ve Dionisos'un kendisine inananların da Asyalı kadınlar olduğunu vurgular.

Euripides'in aksine, M. de Guérin, Dionisos'un Olympos'a kabul edilmediği dönemi ele almaz; şirinde Dionisos bir Olympos tanrısıdır ve Bakkhalar'ın Antik Yunan topraklarında Dionisos'a ibadet etmesi oldukça olağandır, Euripides'in tragedyasının tersine. Dolayısıyla, M. de Guérin, Dionisos'un kökenine değinmeden, Dionisos'u bir Antik Yunan Tanrısı olarak ele almıştır. Aynı zamanda, M.de Guérin'in eserinde, Euripides'in eserinde karşımıza çıkan karakterler yer almamaktadır; bu eserde sadece bir bakkhanın Dionisos, Bakkhalar, Kybele'ye dair anlatılar bulunmaktadır. Euripides'in *Bakkhalar'*ından yola çıkarak yazdığı *Bakkha* isimli düzyazı şiirinde, M. de Guérin en genç Bakkha'nın kendisini tanıtmamasıyla şiirine başlamaktadır. Euripides'in *Bakkhalar* adlı eserinde de Dionisos kendisini tanıtarak başlar, burada Dionisos'a inanan bir Bakkha'nın kendisini tanıtmamasıyla düzyazı şiir başlamaktadır. Her ne kadar bu düzyazı şiir konu olarak tiyatro oyunundan farklı bir çizgideyse de, M. de Guérin şiirin girişi için Euripides'in tarzını benimsemiştir: *"Kitharion³ Dağı'nda yetişmiş en genç Bakkha'yım. Korolar beni henüz tepeye götürmedi, çünkü kutsal ayınlar için henüz gençtim ve törenlerdeki harekete dahil olmam için gereken zamanı tamamlamamı buyuruldu"*(M. de Guérin, 1929, s.21).

Genç Bakkha, Dionisos'a olan hayranlığını dile getirir, tıpkı Euripides'in *Bakkhalar* eserinde Dionisos ayınları sırasında kendinden geçen Bakkhalar gibi, Dionisos'un tanrısallığına kendini kaptırmıştır: *"Bakkhos, sonsuz gençlik, yetkin Tanrı, her yerde hazır ve nazır, eskiden beri göğsümden senin izlerini taşıdım ve onları senin tanrısallığıma adamak için özenle bir araya getirdim"* (M. de Guérin, 1929, s.22). Kuşkusuz, Bakkha'nın Dionisos'u genç olarak tanımlamasında da kültürel bir ayrıntı vardır. Antik Yunan etkisinde kalan M. de Guérin'in bu şiirinde Dionisos, "hellenleşmiş" bir şekilde karşımıza çıkar. Bu ayrıntı belirtmemizin sebebi de, Sabahattin Eyüboğlu'nun da altını çizdiği üzere, Dionisos, Trakya'da yaşlı sakallı bir tanrı olarak bilinirken Antik Yunan'da genç, yakışıklı ve uzun saçlı bir Tanrı olarak görülmesidir (Euripides, 2014, s.14. ç.n.)

Dionisos ayinlerini gerçekleştiren Bakkhalar'ı ele alan Maurice de Guérin, doğa sevgisini Antik Yunan kültürüyle birleştirmiştir. Bu noktada, doğa teması, Dionisos ile özdeşleşen yeniden ölüp dirilme motifi ile doğrudan ilgilidir. Bakkha da, doğanın canlanmasını, yeniden doğuşunu anlatır. Sadece Antik Yunan'da değil, Metin And'ın belirttiği gibi, ölüp-dirilme motifi Anadolu'da sıklıkla karşımıza çıkan bir motiftir.

³ Kitharon dağı, Atina'ya yakın bir dağdır. Euripides'in Bakkhalar eserinde karşımıza çıkar. Dionysos, Thebai'deki bütün kadınları, Pentheus'tan öç almak için buraya toplar.

⁴ Söz konusu esere ait çeviriler makale yazarı tarafından yapılmıştır.

Eserden örnek verecek olursak, Bakkha bir yaz gününü Dionisos ayinlerini yaptıkları yerde geçirir: *"Bütün bir yazı, Pangaion Dağı'nda⁵ geçirmiştim. Her yıl bildiğim gizli ataklar, doğanın yaklaşan neşesi, kırsalın güzelliği beni dağların yamacına çıkmaya çağırıyor"* (M. de Guérin, 1929, s.23). M.de Guérin'in içinde bulunduğu preromantik dönem düşünüldüğünde, M. de Guérin'in Byron'dan etkilenerek ele aldığı Antik Yunan'da doğa teması belirgin bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Her ne kadar M.de Guérin ayinleri Pangaion Dağı ile, Yunan kültürü ile özdeşleştirse de, George Thomson'un da belirttiği üzere, *"Trakya her zaman Dionisos tapımının bir merkezi olmuştur"* (Thomson, 1990, s.182). Bu noktadan hareketle, Thomson da Dionisos'un Trakya tanrısı olduğunu vurgulamaktadır.

Sadece Dionisos değil, Anadolu'nun bereket tanrıçası Kybele de, M. de Guérin'in eserinde karşımıza çıkar, öyle ki Bakkhalar'ın gözünde Kybele önemli bir yere sahiptir. Aslında Halikarnas Balıkcısı Kybele'nin bir anlamının da Bakkha anlamına gelen Mainadlar olduğunu söylemektedir (Halikarnas Balıkcısı, 2017, s.74). Diğer bir açıdan ise, doğanın yeniden doğuşu, yeniden canlanması Dionisos ayinlerinde olduğu gibi Kybele törenlerinde de karşımıza çıkmaktadır. Bu da bir bakıma Anadolu'daki ölüp-dirilme motifiyle bağlantılıdır: *"Toprak, bereket efsanelerinin hemen hepsinde görülen bu ölme-dirilme motifi, Kybele kültüründe birtakım vecit, kendinden geçme ve esrime ballerine karışmakta ve Ana Tanrıça tapımının özünde olan bir çeşit kurban töreniyle gerçekleşmektedir"* (Erhat, 2020, s.185). Bu açıdan, M. de Guérin, doğaya olan, doğanın uyanışına olan hayranlığını bereket tanrıçası Kybele ile pekiştirmiştir: *"Bakkhos, Olympos'un en uç noktasına kadar hükmeder. Kybele'nin etrafında çalınan pirinç çanda sesi yankılanır ve şarkılarında tanrı kuşaklarının tüm tarihini toprağın nemli bağrına, sınırsız gecenin kalbine ya da nice ölümsüzü besleyen okyanusa sürükleyen musaların/esin perilerinin şarkılarına yön verir"* (M. de Guérin, 1929, s. 32).

M.de Guérin, Antik Yunan'a duyduğu hayranlığı nedeniyle sadece Dionisos ve Kybele'yi ele almamış, Antik Yunan'ın Tanrı ve Tanrıçaları'nın mitolojik hikayelerine de yer vermiştir. En genç Bakkha, en yaşlı Bakkha olan Aëllo'yu ve onun tecrübeleri aracılığıyla Tanrıları anlatır. İlk önce en yaşlı Bakkha, Aëllo'yu tanıtır. Rüzgarların en çok eseni Aëllo, yeraltı dünyasının bekçisi Tayfun'un ve Trakya dağlarında gezen bir annenin kızı ve nymphalar tarafından yetiştirilmiş olarak anlatılır şiirde (M.de Guérin, 1929, s.24). Dolayısıyla, Aëllo'nun Dionisos'a bağlılığı da nymphalardan gelmektedir. M. de Guérin, Mora yarımadasında yer alan Arkadya uygarlığından da bahsetmektedir. Örneğin, Keçi Tanrı Pan, sadece Arkadya'da değil, Antik Yunan kültüründe de önemli bir yere sahiptir (M. de Guérin, 1929, s.27).

Eserde başka bir Arkadya örneği olarak, M.de Guérin'in, Arkadya Kralı Lykaon'un kızı Callisto'nun hikayesine yer vermesidir. Mitolojide oldukça iyi bilinen bir hikaye olarak, Hera'nın Callisto 'yu kışkırdığı sahne birebir anlatılmaktadır. Bu da M.de Guérin'in Antik Yunan'a dair bilgisinin ne kadar derin olduğunu göstermektedir. Callisto'nun hikayesinde aynı zamanda Kybele'nin varlığı görülmektedir :

Hera'nın kıskançlığıyla vahşi bir forma bürünen Callisto, uzun zaman çöllerde dolaştı. Ama bir zamanlar onu sevmiş olan Zeus onu ormanlardan aldı/kurtardı, onu yıldızlara ortak etti ve kaderini kimsenin bozamayacağı bir huzura ulaştırdı. Cevherleri, tanrıları ve ölümlüleri Kybele'nin bağrına serpiştiren karanlık göğün derinliklerine yerleştirdi Callisto'yu (M. de Guérin, 1929, s. 36).

Bir başka örnek ise Aëllo'nun en genç Bakkha'ya nymphaların kim olduklarını ve ne yaptıklarını anlatmasıdır. Anlatıya göre, coşkun bir kalabalık, ormanlarda hüküm sürmektedir: *"Ormanlarda hüküm süren nymphalar, dedi Aëllo, ormanın kıyısında, boş kokuları veya şarkıları canlandırmayı severler ki yolcu yolunu keser ve onları inziva yerinin en belirsiz noktasına kadar takip etmek için yönelir"* (M. de Guérin, 1929, s. 27). Nymphalar, bize Euripides'in *Bakkhalar* eserindeki ayini hatırlatır. Bu da bizi Anadolu'daki Bakkha ayinleri sahnesine götürür. Görüldüğü üzere, nymphalar, yoldan geçen herhangi birini Dionisos ayinine davet etmek için çeşitli yöntemler uygulamaktadır. Bakkha ayinlerinde kendinden geçme, sarhoş olma gibi insana özgü özellikler gözlemlenmektedir. Dağlarda gezinen bakkhaların arayışı, kendinden geçme durumları eserde sık sık karşımıza çıkmaktadır. Kendilerinden geçen Bakkhalar, Tanrı Dionysos ile bütünleştiklerini düşünmektedirler: *"Bakkhos bayatta sevincin çaldırtıcı Tanrısıdır. Bu dinde kadınlı erkekli alaylar dansla, çalgıyla, Tanrı'nın adını çağıra çağıra, Tanrısal bir çalgınlık içinde kendilerinden geçerek Tanrı'yla birleşirler. Bakkhalar böylece birer Bakkhos olurlar. [...] Her kişi evrensel yaşama sevincinin ve coşkusunun bir kısmıdır Bakkhos dininde"*

⁵ Pangaion Dağı, Yunanistan'da bulunan Kavala ili sınırları içerisindeki bir dağdır. Dionysos ayinleriyle özdeşleşmiştir.

(Halikarnas Balıkcısı, 2017, s.66). Neticede, en genç Bakkha'nın bahsettiği gibi Dionisos törenlerinde dans vardır. Halikarnas Balıkcısı'na göre bu hareket halidir, diğer bir deyişle, "*dans dionisyak bir baldır*" (Halikarnas Balıkcısı, 2017, s.32). Dionisos törenlerinde kendinden geçme, sarhoş olma, neredeyse kendini unutmaya kadar gider. Söz konusu ayinlerde insanın bedenlen mahkum kaldığı bu dünyada, ruhen başka bir kaçış, bir anlamda esrime deneyimlemektedir. Bu esrime durumu da, kişilerin kendi içlerindeki gerçek kişiyi ortaya çıkarmaktadır:

İnsan hayatın kaynağındaki kudretlere nasıl ulaşabilir, ruhunu onlarla nasıl kaynaştırabilirdi? Yapılacak şeyler şunlardı: Kendimizi, coşmak, taşmak ve sevmek yoluyla temizlemek, ruhumuzdaki ilkel, kaba ve vahşi kaynaklara dönmek, doğadan uzaklaştıran aklı bırakarak, doğayla birleştiren çılgınlığa (kendini kaybetmeye) yükselmek, katışık, yani ölümlü olan her şeyden soyunmak, günlük dertlerimizi unutarak hayalimizle dünyanın sonsuz aşkına, sınırsız geleceğine katılmak. Böylece insan, ezel şarabıyla sarhoş olarak hayatını ve ruhunu bedeni aşan hamleye, dünyayı aydınlatan sezise terk etmiş, dünyaların ve tanrıların ebedi cümbüşüne girmiş oluyordu (Euripides, 2014, s. xvi).

Eserin sonunda, en genç Bakkha'nın anlatımı aracılığıyla öğreniyoruz ki, Aëlo tarafından yetiştirilen bakkhalar artık kırsala dağılmaya ve Tanrılara, özellikle de Dionisos'a ibadete hazırdır. Bakkhaları yetiştirmiş olan Aëlo, Dionisos öğretilerini Bakkhalar aracılığıyla yayacaktır: "*Böylece, her Bakkha doğuştan belli olan bir kaderi izlerdi. Aëlo, tepelerin doruğunda göründü ve uzun süre başını Toprağın göğsüne dayadı; Amithaon'un oğlu Melampus gibi, gelincik desenli bir yılanın şakaklarına düğümlenmesini bekler gibiydi*" (M. de Guérin, 1929, s. 39). M. de Guérin'in son olarak kahin Melampus'tan bahsetmesinin en önemli nedenlerinden birisi de Melampus'un Dionisos'u Yunanistan'a tanıtan kişi olmasıdır.. Aynı zamanda, bu eserde yılan figürünün de önemli ve olumlu bir anlamı olması nedeniyle Melampus örneklendirilmiştir. Zira, Melampus'un yılanlarla ve diğer hayvanlarla iyi anlaşığı bilinmektedir. Bunun da sebebi, Azra Erhat'a göre, Melampus "*Çocukken ölü bir yılan bulmuş, bir insan ölüsü gibi almış onu bir odun yığınının üstüne koyarak yakmış ve cenaze törenini yapmış, sonra da yavrulannı büyütmüş. Yılanlar da şükran borcu olarak gözlerini, kulaklarını yalayıp arındırılmışlar, böylece görme ve işitme yetisi öbür insanlarınkinden çok üstün olmuş*" (Erhat, 2010, s.201). Bununla birlikte, Melampus'un kimliği ve Dionisos'u Yunanistan'a tanıtması da M.de Guérin'in ele aldığı bir konu olmamıştır.

Şiirin sonunda, genç bakkhanın ölümüne doğru gidişi tasvir edilir. Aëlo'nun öğretilerine rağmen hala tanrının varlığını kabullenemeyen genç Bakkha, ancak ölüm esnasında Dionisos'u tanıyacak, kabul edecektir. Bu genç bakkhayı bir yılan ısırır ve hayatı son bulur. Buna bağlı olarak da belirtmek gerekir ki, yılan figürü hem Anadolu'da hem Antik Yunan'da önemli bir yere sahiptir: "*Dionisos dininde yılanlar yeraltı hayatının bekçileriydi, toprağın altına giren ruhları koruyorlardı*" (Euripides, 2014, s. 8). Dionisos ile bağlantılı olarak düşünüldüğünde, yılanın genç bakkhayı ısırması aslında Dionisos'un varlığını, Tanrı'nın bu genç bakkhayı korumasını işaret eder :

Tanrıyı hala tanımayan ben gelişigüzel kırlarda koşuyordum, kaçarken elimin tutamadığı bir yılan vardı, bu yılan tüm bedenimde dolaşıyordu [...] Bakkhos'u suçlayarak ve kendimi mahkum hissettiğim denizi düşünerek koşuyordum; ama tanrı adımlarımı giderek tüketti. Düşerken huzur veren toprağa yakaniyordum, o sırada yılan beni iyice sarmalayarak göğsümden soktu. Dikkatli ve bir Nysa perisi gibi sukunetle, kollarımda Bakkhos'un çocukluğunu tutarak mağaralarda kaldım ta ki, Aëlo'nun çığlığı gizlerin yaklaştığını haber verdi, gece gibi, kafasını çevirip gölgeleri çağırarak için batıya yönelen önümüzdeki Bakkha'nın izinden gittim (M. de Guérin, 1929, ss. 40-41).

Bu alıntıda iki önemli nokta karşımıza çıkmaktadır: Birincisi, Nysa perileridir; bilindiği gibi Zeus Dionysos'u Nysa perilerine emanet etmiştir; aynı zamanda Homeros'un İlyada eserinde bu dağ Trakya'da gösterilmektedir. (İl. VI, 133, Akt. Erhat, 2020, s.93). Ancak, Nysa Dağı'na dair çeşitli efsaneler de bulunmaktadır ve M. de Guérin Nysa Dağı'nın bulunduğu yere dair şiirde bir bilgi vermemektedir. Erhat'a göre, "*Nysa Dağı Olympos ve İda gibi yüksek dağlara verilen bir genel ad olsa gerek, tanrı da bir doğa tanrısı olarak yüksek bir dağın doruğunda doğmuş ve o dağla simgelenmektedir*" (Erhat, 2020, s.93). İkinci önemli nokta ise, en genç Bakkha'nın ölümü, çalışmamızda sıklıkla ele aldığımız Anadolu'daki ölüp-dirilme

hikayeleriyle örtüşmektedir. Ölen bir bedendir; dolayısıyla bedeninin ölümü toprağı canlandırmakta, toprağı hayata vermektedir. Doğanın döngüsü devam etmekte, bununla bağlantılı olarak da Dionisos ayinleri kendini sürdürmektedir. Dolayısıyla, Dionisos, insanın, doğanın barışçıl tanrısıdır. Onun için ölmek yeniden canlanmak, yeniden var olmak demek, baharın gelişini kutlamak demektir: “*Dionisos'un büyüsiyle yalnızca insanla insan arasındaki bağ yeniden kurulmuş olmaz; yabancılaşmış, düşman ya da boyunduruk altına alınmış doğa da, kaybolmuş oğluyla, insanla barışma şenliğini kutlar yeniden. Yeryüzü gönüllü olarak sunar armağanlarını, barış içinde yakınlaşırlar birbirlerine, kayaların ve çöllerin yurtcu hayvanları*” (Nietzsche, 2010, s.21).

4. Sonuç

Sonuç olarak, her ne kadar M.de Guérin, *Bakkha* isimli eserinde Dionisos ayinlerinin gerçekleştiği yeri sadece Antik Yunan olarak kaleme alsada, Euripides'in ve Dionisos üzerine çalışmalar yapan diğer yazarların da belirttiği gibi Dionisos'un kökeni Doğu'dan Batı'ya uzanmaktadır: annesi Semele'den dolayı kökeninin bir parçası Batı Anadolu'dur, Trakya'dır; babası Zeus'tan dolayı bir parçası Antik Yunan'dır. Böylece her iki kültürden parçalar taşımaktadır; edebi eserlere, anlatılara ve mitolojiye göre de, kendisine ilk inananlar da Trakya'dan gelmektedir. Bir figür olarak Dionisos, özellikle Olympos Tanrısı ve Antik Yunan Tragedyası'nın başlangıcı için “dithyrambos” şenlikleri ile yeniden doğumun simgesi haline geldiğinde Antik Yunan için önemli bir değeri olmuştur. Öyle ki, değeri geç bilinen Olympos'un son Tanrısı, Antik Yunan'ın en önemli Tanrılarında biri olan Apollon ile sürekli karşılaştırılmıştır.

Ne var ki, M. de Guérin, XIX.yüzyılın başında Antik Yunan'a duyulan hayranlıktan kendisini alamamış, Dionisos ayinlerinin kökenine inmemiş, bu ayinleri sadece Antik Yunan'da olduğu şekliyle yeniden ele almıştır. Maurice de Guérin, Dionisos'un Anadolu uygarlıklarındaki yerine ve önemine değinmemiştir. Nitekim, M. de Guérin, Antik Yunan'ı, doğa ve Tanrılar arasındaki ilişkiyi, Bakkhalar'ın doğa ile kurduğu ilişkiyi ve Dionisos için yaptıkları ayinler ile Dionisos'a sadakatlerini nasıl ele aldığını, kültürel geleneğinin ve çağının hakim anlayışlarının bakış açısıyla sunmaktadır. Maurice de Guérin'in *La Bacchante* eserinden yola çıkılarak ortaya konmak istenen düşünce M.de Guérin'in, yaptığı araştırmaların sadece Antik Yunan ile sınırlı kaldığı, çağın milliyetçilik akımlarının da etkisiyle Anadolu kültürünü bir nebze göz ardı ettiğidir. Her ne kadar *La Bacchante* isimli düzyazı şiiri Euripides'in *Bakkhalar*'ından esinlenilerek kaleme alınsada, Euripides'in değindiği konular, M.de Guérin'in eserinde yer almamakta, Dionisos'un kökeni ele alınmamaktadır. Ancak, hem Euripides'in oyununda hem de M.de Guérin'in düzyazı şiirinde açıkça görülmektedir ki Dionisos kültürlerarası bir Tanrıdır; Anadolu, Trakya ve Antik Yunan'ın ortak değeridir. Bu nedenle, Dionisos'u tek bir kültüre, tek bir coğrafyaya bağlamak, söz konusu figürün çok katmanlı yapısına önyargı ile yaklaşmak anlamını taşımaktadır.

5. Extended Abstract

Through his history from Anatolia to Ancient Greece, God Dionysus is the subject of many different works and is mentioned by various names. The reason for this is that the ceremonies for God Dionysus exist in different forms in many ancient cultures. Especially, the arrival of spring is associated with the death and resurrection ceremonies in Anatolia and in other cultures. God Dionysus and Cybele, Goddess of fertility, are the reasons for these ceremonies. Dionysus, son of Semele, Cadmus's daughter, and Zeus, plays an important role in the unification of cultures: Dionysus is the last God of Olympus, but it took a long time for this figure to be accepted into Ancient Greece. The ancient Greek tragedian writer Euripides' in his work *The Bacchantes* underlines in a certain way that Dionysus came from western Anatolia, Lydia.

Dionysus is crucial for Ancient Greek culture; the main reason of this importance is that dithyrambs ceremonies are held on his behalf. This is the fundamental of the Ancient Greek Theater. Due to mythology, Dionysus is an Anatolian God, raised by the nymphs in Western Anatolia and especially in the Thrace region, and traveled around Asia Minor before being accepted as a part of the Ancient Greek Civilization.

In the beginning of 19th century, by the Western authors' supports on the nationalist movement of Greece, the civilizations in Western Anatolia and in Thrace are also discussed under the name of Ancient Greek Civilization. Maurice de Guérin is also influenced by the literary movements of his era and the

French writer mentions Ancient Greek in his work *La Bacchante*. Inspired by Lord Byron, who visited Greece and Ottoman Empire, M.de Guérin is curious about Ancient Greece Civilization: as a consequence of this curiosity about Greece, he starts to learn Ancient Greek and makes translation from Euripides, Aristotle etc. However, Dionysus is generally known for the dithyrambs ceremonies performed in his divinity in Ancient Greek Tragedies rather than as a God of Anatolia. Especially, with the Romantic era and the rise of the nationalistic movements in the early 19th century, Western writers have classified the Ancient Civilizations in Western Anatolia and Thrace under one name: Ancient Greek Civilization. One of them who share the same opinion is Maurice de Guérin, known as one of the pioneers of prose poetry in France. Ancient Greek influence is clearly seen in the works of *Le Centaure* and *La Bacchante*, written in 1839. Obviously, M. de Guérin embraced the literary trend of his era. M. de Guérin wrote a prose poem based on the ancient Greek tragedian writer Euripides' play called *The Bacchantes* and described Dionysus and Bacchantes in a poetic language in his work. However, contrary to Euripides' perception of Dionysus, M. de Guérin does not mention that Dionysus as a divinity of Anatolia, due to a dominant and common idea of his era; M. de Guérin accepts him as an Ancient Greek God, the God of Olympus; The rituals performed for Dionysus by Bacchantes take place in Greece. However, in his work, there are examples which reflect Western Anatolia and Thrace, and he singularizes these traces of Anatolia under the name of Ancient Greece.

In this article, as a consequence of the main aim is emphasized the place of Dionysus as a divinity of Anatolia in Maurice de Guérin work. Due to ideas of his era, by the Romantic and nationalist perception which defines Ancient Greek as a unique and superior culture, Maurice de Guérin characterizes his work. But as shown in this article, not comparing the cultures, or determining and underlining one culture superior to another, is examined by a literary approach the cultural structure of Dionysus as a Anatolian cultural figure and traces his presence in Euripides' *The Bacchantes*. In this respect, this article provides a modest contribution on perception of cultural structure of Dionysus.

Keywords: Anatolia, Ancient Greek Civilisation, The Bacchantes, Dionysus, Euripides, Maurice de Guérin.

Kaynakça

- Acar, M. (2019). *Yunan Milliyetçiliğinin Oluşumu Ve Modern Yunanistan'da Milliyetçi Tarih Yazımı*. Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi 6, s. 38-63
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/yalovabaccd/issue/51261/667150>.
- And, M. (2019). *Dionisos ve Anadolu Köylüsü*. İstanbul: Yapı kredi Yayınları.
- Canat, R. (1911). *La Renaissance de la Grèce Antique (1820-1850)*. Paris: Librairie Hachette.
- De Guérin, M. (1929). *Le Centaure La Bacchante*. Toulon: Ferran.
- Erhat, A. (2020). *Mitoloji Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Euripides. (2014). *Bakkhalar*. (S. Eyüboğlu çev.). İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- "Exposition: Bacchantes, Archives". (2011). <https://musees-occitanie.fr/musees/chateau-musee-du-cayla/expositions/archives/bacchantes-20110514/> erişim tarihi : 16.09.2020.
- Gabaude, J.(1994). Colloque Le Romantisme et la Grèce Actes. J.Leclant (Ed). *Le romantisme de M. de Guérin et la Grèce*. Actes du 4ème colloque de la Villa Kérylos à Beaulieu-sur-Mer du 30 septembre au 3 octobre 1993. Cahiers de la Villa Kérylos: 4. *Colloque Le Romantisme et la Grèce Actes*. içinde (122-131). Paris:Académie des Inscriptions et Belles Lettres.
- Halikarnas Balıkcısı (2020). *Anadolu Efsaneleri*. Ankara: Bilgi Yayınları.
- Halikarnas Balıkcısı. (2017). *Düşün Yazıları*. Ankara: Bilgi Yayınları.
- Nietzsche, F. (2010). *Tragedyanın Doğuşu*. (Mustafa Tüzel çev.). İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Ozansoy, E . (2014). Lord Byron Yunanistan'da: Byron'un 19. Yüzyıl Çağdaş Yunan Kültürü Etkisi. *Litera*,0 (15) , 21-38 . <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iulitera/issue/1241/14551>.
- Özsüer, E . (2016). 19. Yüzyıl Avrupa Romantiklerinin 1821 Mora İsyamı Üzerindeki Siyasi ve Kültürel Etkileri. *Türkiyat Mecmuası* , 26, (2), s. 325-344.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuturkiyat/issue/26772/282694>.
- Seber, H . (2015). Lord Byron'ın *The Giaour (Gâvur)* Adlı Hikâyesinde Türk Kültüründen İzler.Bilig , (74) , 199-218. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bilig/issue/25347/267614>.

Thomson, G. *Aiskylos ve Atina*. (Mehmet H.Doğan. çev.). İstanbul: Payel Yayınları.

Sürdürülebilirlik Kalite Maliyeti İlişkisinde Finlandiya Tomruk Taşımacılığı Örneği

Süleyman YÜKÇÜ*
Özlem KOÇAKOĞLU**
Canan YÜKÇÜ***

ÖZ

Finlandiya dünya kereste ihracatında önde gelen ülkeler arasında yer almaktadır. Yüksek kaliteli iğne yapraklı ağaç yetiştirmeye uygun coğrafi şartları ve iklimi Finlandiya' yı Avrupanın en ormanlık ülkesi haline getirmiştir. Coğrafi durumun kendisine sağladığı diğer bir avantaj ise nehirler ve iç göller sayesinde mükemmel bir su taşıma ağına sahip olmasıdır. Her iki avantajı da uzun yıllar ülke, lehine kullanmıştır. Ancak son 50 yılda; orman kaynaklarının tükenmemesi, gelecek nesillere de hizmet edebilmesi için sağlıklı ve canlı bir ekosistemin sürdürülebilirliğinin sağlanması önem kazanmıştır. Bununla beraber yüzdürme tekniği ile uzun yıllardan beri hasat alanından fabrikalara taşınan tomrukların nakliyesinde daha hızlı daha ekonomik tercihler de zamanla kullanılmaya başlanılmıştır. Bu çalışmada hem kereste hasatının hem de nakliyesinin sürdürülebilirliği ele alınmış ve nakliyesi konusunda yapılan tercihlerin yarattığı kalite maliyetleri karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırmalar sonunda hemen her konudaki en iyi tercihlerin yaratabileceği kalite maliyetleri ve diğer maliyetlerin sürdürülebilirlikleri incelenmiş, her gün yüzlerce karar veren sosyal hayattaki insanların ve işletme yöneticilerinin dikkatine sunulmuştur. Aynı zamanda bu tür bir analizin yapılabilirliğinin literatürde tartışmaya açılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilirlik, Kalite Maliyeti, Finlandiya Su Yolu Taşımacılığı, Yüzdürme Yöntemi, Sürdürülebilir Orman Yönetimi.

Example of Finland Log Transportation in the Relation of Sustainability and Quality Cost

ABSTRACT

Finland is among the leading countries in lumber export. Finland is Europe's most forested country thanks to its geographical conditions and climate which is suitable for growing high quality coniferous trees. Another advantage geographical conditions provide Finland with is that thanks to its rivers and inner lakes, it has a perfect water transport network. The country has used both advantages to its own favor for years. But in the last 50 years, ensuring the sustainability of a healthy and lively ecosystem in order not to consume forest resources but to make them available for next generations has gained importance. Additionally faster and more economic options have now also been being used for transporting logs which have been transported from the harvest zone to the factories with the timber rafting technique for years. In this study, sustainability of both lumber harvest and its transportation is discussed and quality costs created by the preferences made in the subject of its transportation is compared. After these comparisons, the sustainability of quality costs and other costs possible to arise through the use of best options at almost each subject is discussed and brought to the attention of people in social life and business managers that take hundreds of decisions on a daily basis. This study also aims to open up the feasibility of such an analysis for discussion within the literature.

Keywords: Sustainability, Quality Costs, Finland Waterway Transportation, Timber Rafting Method, Sustainable Forest Management

1. Giriş

Tarih boyunca insanoglu pek çok konuda karar vermek zorunda kalmıştır. Karar verme "seçenekler arasından tercihte bulunmaktır" biçiminde tanımlanır. Onu değil bunu seçmek gibi. Seçim birçok konuda yapılabilir. Yaşanılan yer, okul, eş, meslek, iş, tatil, hobi v.b. Bir seçeneği tercih ettiğinizde o seçeneğin size sağladığı faydalardan yararlanıyor ve maliyetlerine katlanıyorsunuz. Tercih etmediğiniz seçeneğin faydalarından yararlanmıyor, maliyetlerine katlanmıyorsunuz. Tercih edilmeyen seçeneğin zaman içinde yaratacağı ilave maliyet ve faydaları da yaşamıyorsunuz.

Mevcut durumda tercih edilen en iyi seçenek maksimum fayda minimum maliyet sağlanmalıdır. Muhasebe de fırsat maliyeti veya alternatif maliyet kavramı vardır. Tercih edilmeyen seçeneğin geliri tercih edilen seçeneğin fırsat maliyetidir. Bir seçeneği tercih ettiğinizde tercih etmediğiniz seçeneğin getirilerini ve

* Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, suleyman.yukcu@deu.edu.tr

** Dr. Öğr. Üyesi, Harran Üniversitesi, ozlem.kocakoglu@harran.edu.tr

*** Öğr. Gör., Ege Üniversitesi, canan.yukcu@ege.edu.tr

Makalenin Gönderim Tarihi: 20.04.2021; Makalenin Kabul Tarihi: 03.09.2021

faydalarını kaybetmiş oluruz. Bir mesleği tercih ettiğimizde tercih etmediğimiz mesleğin getirilerinden mahrum kalırız. Bir eşi tercih ettiğimizde tercih etmediğimiz eşin sağlayacağı hoşluktan mahrum kalır aynı zamanda maliyetine katlanmayız.

İşletmecilik konuları dahil hemen her konuda tercih ettiğimiz seçenek her zaman en iyi, en doğru seçenek olmayabilir. Diğer seçeneklere göre faydası daha az, maliyetleri daha yüksek olabilir. Çok karşılaşılan bir olaydır. İşletme siparişi üretip ithalatçıya göndermekte geç kalır. Zaman baskısı nedeniyle siparişi gemiyle veya tır ile düşük maliyetli olarak alıcıya gönderebilecek iken, maliyeti çok yüksek olan uçak kargo yöntemini tercih etmek zorunda kalabilir. Sipariş zamanında gönderilemez ise ceza ödeyecek olması başka bir önemli maliyettir. Yukarıdaki küçük örneği kalite maliyetlerine adapte edecek olursak iyi bir planlama faaliyeti ile siparişi zamanında yetiştirmiş olmak bir önleme maliyeti yaratabilir. Siparişin zamanında gemi kargoya verilmesi ile uçak kargonun yüksek taşıma bedellerinden bir başarısızlık maliyeti olarak kaçınılabılır.

En iyi, en doğru olmayan seçenekleri tercih etmek, bazı başarısızlık maliyetleri (içsel ve dışsal başarısızlık maliyetleri) yaratabilir. Doğru tercihte bulunmak için titiz analiz, planlama yapılarak ve önleme faaliyetlerinde bulunularak birçok başarısızlık maliyetinin önüne geçilebilir. Bu olgu tüm işletmecilik faaliyetleri dahil, insanoğlunun tüm sosyal yaşamı için de geçerlidir.

Bu çalışmada Finlandiya’ da gerçekleştirilen tomruk yüzdürme yöntemi ile taşımacılığın kalite maliyetleri ve sürdürülebilirlik ile ilişkisi kurularak incelenecektir. Taşımacılık yöntemleri kalite maliyetleri ve sürdürülebilirlik açısından karşılaştırılacaktır. Çalışmanın amacı bu karşılaştırmalar sonunda hemen her konudaki en iyi tercihlerin yaratabileceği kalite maliyetleri ve diğer maliyetlerin sürdürülebilirliği incelenerek her gün yüzlerce karar veren sosyal hayattaki insanların ve işletme yöneticilerinin dikkatine sunmaktır. Aynı zamanda bu tür bir analizin yapılabilirliğini literatürde tartışmaya açmaktır.

2. Sürdürülebilirlik Kavramı

Yoğun rekabet ortamında işletmelerin sürekliliğini, sadece mal ve hizmet satışından kaynaklı finansal başarılarla koruması giderek zorlaşmaktadır. İşletmeler finansal olarak başarılı performanslarının yanı sıra iş ve işlemleriyle yarattıkları sosyal ve çevresel etkilerle de değerlendirilmektedir. Sürdürülebilirlik toplumda bireylerin sürdürülemez uygulamalar ortaya çıktıkça ve belgelendirildikçe entelektüel düzeyde farkına vardıkları bir olgu olmanın yanısıra yüzbinlerce yöneticinin, yönetim kurulu üyesinin, denetçinin, çalışanın, sivil toplum örgütlerinin günlük eylemleri ile sosyal ve çevresel sürdürülebilirlik konusunda olumlu/ olumsuz eylemleri ile şekillenmektedir (Benn, Dunphy ve Griffiths, 2014:12).

Sürdürülebilirlik kavramı ilk kez, Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu’nun 1987 yılında hazırladığı “Ortak Geleceğimiz” adlı rapor ile ortaya koyulmuştur. Raporda sürdürülebilirlik; “İnsanlık; doğanın gelecek kuşakların gereksinimlerine cevap verme yeteneğini tehlikeye atmadan, günlük gereksinimleri temin ederek, kalkınmayı sürdürülebilir kılma yeteneğine sahiptir” şeklinde açıklanmıştır (Birleşmiş Milletler, 1987) ve kapsamı üç ana ayak üzerine oturtulmuştur. Bunlar; ekonomik kalkınma, sosyal kalkınma ve çevrenin korunmasıdır (Birleşmiş Milletler, 2005: s.12). Komisyon’un ifadesine göre; gelecek nesiller bugünkü jenerasyonun paydaşları olarak kabul görmektedir. Ekonomik büyüme gerçekleştirilirken, kaynakların tüketilmesinde gelecek nesillerin gereksinimlerine önem verilmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Isaksson ve Steimle, 2009: 169). Bu açıdan sürdürülebilirlik, 21. yüzyılda ekonomi yazınına temel kavram olarak yerleşmiştir ve işletmeler açısından gelecek nesillerin gereksinimlerinin bugünden tüketilmemesi, üretim süreçlerinin ve kaynaklarının gelecekte de faydalanmak üzere korunabilmesini kapsayan stratejik bir konu haline gelmiştir. İşletmenin sürekliliği kavramı gereğince ömrünün belirli bir süreye bağlı olmadığı kabul edilen işletmelerin gelecekteki mevcudiyetini koruyabilmesi için tükettiği kaynakların devamlılığının sağlanmasının önemi vurgulamaktadır. Doğal ve beşeri sermayenin oluşturduğu bu kaynakların etkin kullanımı ve gelecek nesillerin de kullanabilmesi için devamlılığının sağlanması noktasında sürdürülebilirlik kilit rol oynamaktadır (Fidancı, 2018: 52).

Kurumsal açıdan sürdürülebilirlik; işletmelerin ve paydaşların günümüzdeki gereksinimleri karşılanırken, gelecekte gereksinim olacak doğal ve beşeri kaynakların korunmasını ifade etmektedir (Roca ve Searcy,2012: 104). Bu amaçla; sosyal ve çevresel konular işletmenin faaliyetlerine dâhil edilmiş ve bilgi kullanıcılarına iletmek amacıyla raporlara eklenmiştir (Marrewijk, 2003: 102). Sürdürülebilirlik raporlarında

parasal değerlerin yanı sıra finansal olmayan niteliksel bilgilere de yer verilmektedir. Örneğin; bir işletmenin enerji harcamaları finansal bilgi iken, temiz kaynaklardan elde edeceği enerji farkı finansal olmayan bilgidir. Bazı çevresel faaliyetlerin finansal verilere dönüştürülmesi kolayken bazılarında zorluklar yaşanabilir. Bu nedenle; finansal bilgi ile finansal olmayan bilginin dikkatle ve önemle değerlendirilmesi gerekmektedir (Yükçü ve Kaplanoğlu, 2016: 68).

Sürdürülebilirlik raporları elektronik ortamda yayınlanabileceği gibi finansal tablolara ek veya bir broşür olarak da sunulabilir. Bu noktada raporlama şekli değil süreci öne çıkmaktadır. Bu süreç; iç ve dış paydaşların sürdürülebilirlik amaçlarının belirlenmesi, ilgili verilerin toplanması ve bilginin üretilmesi aşamalarından oluşmaktadır. Bu nedenle, rapor hazırlama sürecinde raporlama süreçleri ile işletme içi iletişim arasındaki karşılıklı etkileşimin dikkatle ele alınması gerekmektedir (Schaltegger ve diğ., 2006: 4). Ancak; bu raporlar tek başına bir iletişim veya hesap verme aracı gibi görülmemeli, işletmelerin finansal ve finansal olmayan performanslarını göstermesi nedeniyle alınacak kararlardaki önemine dikkat edilmelidir (Borsa İstanbul, 2014: 33).

Sürdürülebilirlik raporlaması kavramının ortaya çıkışıyla birlikte raporlamanın nasıl ve hangi içerikte yapılacağı konusu da gündeme gelmiş, böylece farklı kuruluşlar tarafından farklı uygulama ve yaklaşımlarla standart ve çerçeveler oluşturulmuştur. Bunlardan en yaygın olanı “Küresel Raporlama Girişimi (Global Reporting Initiative, GRI)”, tarafınca hazırlanan çerçevelerdir. Girişimin kuruluş amacı; “CERES İlkeleri” nin çevresel sorumluluklarını hesap verebilirliğinin sağlayacak bir çerçevenin oluşturulmasıdır. İlkelerin ilk çerçevesi 2000’de (G1), ikinci şekli 2002’de (G2), üçüncü şekli 2006’da (G3), 2011’de (G3.1) ve dördüncü şekli 2013’te (G4) yayınlanmıştır. 2015 yılında “Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri” standartlara adapte edilmiştir. 2016 yılında GRI, kılavuz sağlamaktan sürdürülebilirlik raporlaması için ilk küresel standartları belirlemeye geçiş yapmıştır. Böylece 2017 yılında GRI Standartları, BM Küresel İlkeler Sözleşmesi işbirliği ile uygulanmaya başlanmıştır (www.globalreporting.org).

1999- 2021 yılları arasında dünyada 15.434 kuruluş, 63.852 sürdürülebilirlik raporu yayınlamıştır. Bu raporların 38.483’ü GRI raporudur (database.globalreporting.org). Türkiye’de ise; 2005- 2021 yılları arası toplam 119 kuruluş, 395 rapor yayınlamıştır. Bu raporlardan 329’u GRI raporudur (www.kurumsalsurdurulebilirlik.com).

3. Kalite Maliyeti Kavramı

Günümüzün işletmeleri için küresel rekabet ortamında kalite, müşteri memnuniyetini sürdürmek ve pazar koşullarına uyum sağlamak için önemli bir araçtır. Bu nedenle, 'kalite maliyetleri' kavramı, kalitenin ve dolayısıyla bir işletmenin genel performansının önemli bir göstergesidir. Kalite maliyetinin tanımı yazardan yazara farklılık göstermektedir. J. M. Juran tarafından 1951 yılında yayınlanan “Kalite Kontrol El Kitabı” ile “kalite maliyeti” kavramı ortaya atılmıştır. Sonrasında ise birçok işletme tarafından ölçülmeye ve izlenmeye başlanmış diğer taraftan da pek çok araştırmacı kalite maliyet sistemlerini kapsamlı çalışma konusu yapmıştır. Kalite maliyeti; meydana gelebilecek hataları önlemek amacı ile yürütülen faaliyetlerin, planlı kalite muayenelerinin ve mamülün üretim esnasında veya müşteriye tesliminden sonra görülen hataların sonucunda ortaya çıkan hatalardır biçiminde tanımlamak mümkündür (Yükçü, 1999:90).

1956 yılında Feigenbaum hazırladığı “Total Quality Control” isimli kitabında kalite maliyetlerini “Önleme”, “Ölçme-Değerlendirme”, “İçsel Başarısızlık” ve “Dışsal Başarısızlık” olmak üzere dört ana kategoride sınıflandırmıştır. Bu sınıflandırma şekli günümüzde de yaygın olarak kullanılmaktadır. 1967 yılında Amerikan Kalite Kontrol Derneği, Feigenbaum’un yapmış olduğu dört ana kategorideki sınıflandırmayı daha sistematik hale getirerek “Quality Cost What and How” adlı çalışmayı yayınlamıştır. 1974 yılında bu çalışma yayından kaldırılmış onun yerine “The Guide for Reducing Quality Costs” ve “Guide for Managing Supplier Quality Costs” çalışmaları yayınlanmıştır (İçerli, 2020: 32- 34).

Kalite maliyetlerinin nasıl ölçüleceği ve kullanılacağına dair talimatlar vermek amacıyla bir İngiliz standardı olan “British Standards Organization BS6143 isimli bir kılavuz yayınlanmıştır. Bu kılavuzda kalite ile ilgili maliyetler belirlenmekte ve kullanımı açıklanmaktadır. Burada Toplam Kalite Maliyeti, “kaliteye ulaşılmadığında oluşan kayıplar ile birlikte, kaliteyi sağlamanın ve güvence vermenin maliyeti” olarak ele alınmıştır. BS6143 standardı kalite maliyetlerini belirlemek ve tahsis etmek için kalite maliyetlerine ait kelimelerin baş harflerinden oluşan (prevention – appraisal - failure) kısaca PAF modeli

olarak adlandırılan “önleme- değerlendirme- başarısızlık” sınıflamasını kullanmıştır. Kalite maliyet modellerinin en eskisi olan PAF modeli, Feigenbaum (1956) ve Masser (1957) tarafından geliştirilmiştir. Kalite uygulayıcıları arasında en iyi bilinen modellerden biridir ve hem imalat hem de hizmet sektörlerinde geniş uygulama alanı bulmuştur (İçerli, 2020: 32- 34).

Crosby 1979 yılında kalite maliyetlerini; belli ürünleri şartnamelere uygun olarak yapmanın maliyetini “uygunluk maliyeti” olarak ve şartnameleri karşılamakta karşımıza çıkan hataları da “uygunsuzluk maliyeti” olarak iki kategoride sınıflandırmıştır. Crosby, kârlılıkta, satışların %5 ile % 10'unun doğrudan artmasının kalite iyileştirme yoluyla mümkün olduğunu tahmin etmiştir (İçerli, 2020: 32- 34).

Bu kısa tarihsel süreçten sonra kalite maliyeti kavramı, meydana gelecek hataları önlemek amacıyla yürütülen faaliyetlerin, plânlı kalite muayenelerinin ve mamulün üretim esnasında veya müşteriye tesliminden sonra görülen hataların sonucunda ortaya çıkan maliyetlerdir şeklinde tanımlanabilir (İçerli, 2020: 32- 34). Kaliteye ulaşma, sürekli iyileştirmeler yapma ve operasyonel maliyetleri düşürme günümüz işletmelerinin öncelikli hedeflerindedir. İşletmelerin bu hedeflere ulaşmak için kalite sistemlerini uygulaması kaçınılmaz bir gerçektir. Günümüzde tüketiciler kendilerine sunulan her hizmeti satın almaktan çok küresel rekabet ortamında kendi ihtiyaçlarını karşılayan ve istediği fiyata uyan ürünleri satın alma davranışına yönelmeleri, müşteri odaklılığı işletmeler için çok daha önemli hale getirerek kalite maliyetlerinin önemini artırmıştır. Kalite maliyetleri, hatalı çalışmanın önlenmesi, bulunması ve düzeltilmesiyle ilişkili maliyetlerdir. Kalite maliyetleri, işletmelerin satışlarının % 20 - % 40'ı gibi önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Bu maliyetlerin çoğu önemli ölçüde azaltılabilir veya tamamen ortadan kaldırılabılır (İçerli, 2020: 35- 36).

İşletmelerde kalitenin maliyetler açısından önemi açıklanırken, kalitesiz üretimin ortaya çıkardığı maliyetleri de ölçülebilen ve ölçülemeyen maliyetler olarak iki grupta inceleyebiliriz. Bu maliyetleri tamamiyle hesaplamak ve öngöründe bulunmakta oldukça güç olmaktadır. Bozuk üretim, fireler, bakım onarım giderleri, kalite kontrol giderleri ölçülebilir giderler içerisinde yer almaktayken, müşteri kaybı, pazar kaybı, imaj kaybı, güven kaybı gibi etkileri uzun vadede görülen bu türden maliyetler ise ölçülemeyen maliyetler içerisinde yer almaktadır. Ölçülemez şekilde ifade edilen bu maliyetler görünmemekle birlikte işletmeler tarafından uzun dönemde kendini gösterecek olumsuz etkileri bulunmaktadır (İçerli, 2020: 35- 36).

4. Kalite Maliyetlerinin Sınıflandırılması

Kalite maliyetleri “isteğe bağlı” ve “sonuçsal” olmak üzere iki gruba ayrılıp da incelenebilir; “Önleme” ve “Ölçme – Değerleme” maliyetleri isteğe bağlı maliyetler olarak karşımıza çıkarken sonuç olarak ortaya çıkan kalite maliyetleri ise başarısızlık maliyetleri olarak karşımıza çıkmaktadır (İçerli, 2020: 45).

Önleme Maliyetleri

Bu maliyetler kusur ve uygunluk riskini azaltmak, önlemek veya araştırmak için yapılan tüm faaliyetlerin maliyetlerini kapsar. Kalite sisteminin tasarlanması, oluşturulması ve örgüt içerisinde yerleştirilmesine ilişkin faaliyetlerin ortaya çıkardığı maliyetlerdir. Kalite sistemindeki başarısızlık nedeni ile ortaya çıkan içsel ve dışsal başarısızlık kalite maliyetlerini ortaya çıkaran faaliyetlerin tekrarını önlemek amacı ile teknik bilgi ve beceriye dayanan önleyici faaliyetlerin maliyetleri de bir önleme maliyeti olarak karşımıza çıkmaktadır (İçerli, 2020: 46). Kısacası önleme maliyetleri, hataları oluşmadan önlemeye yönelik (tüm çalışanların ve departmanların görevlerini ilk seferde hatasız yapmalarını sağlayan) faaliyetlerin maliyetidir (Yükçü, 1999: 34).

Ölçme Değerleme Maliyetleri

Bu maliyetler, mamullerin istenilen kalite seviyesine getirilmesi sırasında katlanılan maliyetlerdir. Başka bir ifade ile üretilen mal ve hizmetin ilgili kalite standartlarına uygunluğunun saptanabilmesi için kurulan kontrol sistemleri sonucunda katlanılan maliyetlerdir. Günümüzde kalite anlayışına göre, ürüne ilişkin asgari kalite şartlarının yanı sıra müşteri odaklı bakış açısı ile beklenti ve tercihlerine göre kalite anlayışı farklılaşmakta ve bu durum da işletmelere ekstra maliyetler yüklemektedir (İçerli, 2020: 52).

Girdi, yarı mamul ve nihai mamulde hataları ayıklamaya yönelik ve proseslerin/ hizmetlerin istenen ölçütlere ve prosedürlere uygunluğunu denetleyen (tüm işlerin her seferinde bir defada doğru yapıp yapılmadığını araştıran) faaliyetlerin maliyetidir (Yükçü, 1999: 35).

İçsel Başarısızlık Maliyetleri

Ürünün nihai tüketiciye ulaşmadan önce işletme bünyesinde yapılan test ve kontroller sonucunda kusursuz olmayan ve/veya yetersiz kaliteye sahip olması nedeniyle ortaya çıkan maliyetler “içsel başarısızlık maliyeti” olarak tanımlanabilir (İçerli, 2020: 56).

Dışsal Başarısızlık Maliyetleri

Nihai müşteriye işletmenin kalite anlayışının veya müşterinin ilgili mamuldeki beklentisinin altında ürün veya hizmet teslimi sonucunda ortaya çıkan maliyetler “dışsal başarısızlık maliyetleri” olarak adlandırılır. Müşteriye teslim edilmek üzere ürünün işletmeden çıktıktan sonra sevkiyat, teslimat, satış sonrası hizmetler veya servislerde meydana gelen aksaklıklardan kaynaklanan bu maliyetler işletmeye çok pahalıya mâl olmakta ve müşteri beklentilerini karşılamadığı için de işletmeyi doğrudan etkilemektedir. Örneğin, işletme tarafından müşteriye teslim edilen kusurlu bir ürün servise veya işletmeye geri getirilmekte, gerekli işlemler yapıldıktan sonra sorun teşhis edilmekte, sorun giderilmekte veya ürün iade olarak alınıp yenisi ile değiştirilmekte veya bedeli geri ödenmektedir. Bu durum kalitesizliğin getirdiği maliyet yükünün yanında müşteri veya pazar kaybı veya imaj kaybı olarak işletmenin karşısına çıkmaktadır (İçerli, 2020: 60).

5. Tomruk Taşıma Yöntemleri

1800' lerin başından 1960' lı yıllara kadar tomrukların iç su yollarını kullanarak kereste veya kâğıt hamur fabrikalarına taşınması en dominant yöntemlerden biriydi. 19. Yüzyılın sonunda orman endüstrisinin büyümesi daha fazla ağacın kesilmesi ile sonuçlandı bu da tomrukların yüzdürülmesinde daha organize ve yoğun bir çalışmayı beraberinde getirdi. 1960' lı yılların başında ise nehir boyunca tomrukların taşınması yerine aşamalı olarak kamyonlar geçmeye başladı (Vindel River Life Web Sitesi). Günümüzde ise suyolları, karayolu, demiryolu ve havayolu olmak üzere hepsinden bazen kombine bir biçimde yararlanılmaktadır. Tomruk taşımada alternatif taşıma yöntemleri aşağıdaki gibi açıklanabilir.

Karayolu Taşımacılığı

Tomruğun kara yolu ile taşınmasında doğadan hasat edilen tomruklar büyük taşıma araçlarına, tırlara yüklenerek, kara yolundan bıçkı fabrikalarına ulaştırılır. Bu tür taşımacılıkta kara yolu yapımı, yol üzerinde köprü, tünel vs. gibi geçiş araçları yapımı gibi önemli inşaatların yapım maliyetleri vardır. Tırların yapım ve işletim maliyetleri, kaza ve benzeri başarısızlıkların yaratacağı maliyetler söz konusu olabilir.

Konuya sürdürülebilirlik açısından bakılacak olursa yol yapımı, taşıt aracı yapımı ve bunların işletim maliyetleri önemli miktarda doğanın tahrip edilmesine ve fosil yakıtların ve kaynakların tüketilmesine neden olmaktadır.

Aynı konuya kalite maliyetleri açısından bakılacak olursa yukarıda sayılan yol ve nakliye aracı imalatı ve işletimi maliyetlerinin hiç birisinin yapılmayıp tasarruf edilmesi bir önleme faaliyeti olarak değerlendirilebilir. Yüzdürme yöntemi ile su yoluyla taşımacılığın tercih edilmesi kara yolu ile taşımacılığın yarattığı tüm maliyetlerin tasarruf edilmesine yardımcı olmaktadır. Böylesine maliyetlerin tasarruf ediliyor olması sürdürülebilirlik açısından önemlidir.

Havayolu Taşımacılığı

Bu yöntemde doğadan hasat edilen tomruklar bilinen hava taşıma araçları (uçak, helikopter, dron vb.) ile hasat noktasından bıçkı fabrikalarına taşınmaktadır. Çok pahalı olacağını söylemeye gerek yoktur. Çok pahalı olmasına karşın fazla miktarda tomruk taşıma imkânı da sağlamamaktadır. Uçak ile çok verimli bir taşımacılık yapılamaz ancak helikopter ile tomruklar demetler halinde bir noktadan (hasat noktası), başka bir noktaya (bıçkı, kereste fabrikaları) taşınabilir. Bunun için helikopter pisti inşası, helikopter imalatı ve bunların işletim maliyetleri söz konusu olacaktır.

Sürdürülebilirlik açısından pist, hava taşıma aracı yapımı ve bunların işletim maliyetleri önemli miktarda doğal kaynakların tüketilmesine ve fosil yakıtların tüketimine neden olacaktır.

Konuya kalite maliyetleri açısından yaklaşılacak olursa, havayolu taşımacılığının tercih edilmemesinden dolayı önemli miktarda kaynak tüketiminin önüne geçilmekte ve önleme faaliyeti ile bir tür başarısızlık maliyeti tasarrufu sağlanmaktadır. Hem doğal kaynaklar korunmakta hem de doğal kaynakların tüketilmesine neden olan maliyet kalemlerinden tasarruf edilmektedir.

Demiryolu Taşımacılığı

Demiryolu taşımacılığında önemli bir maliyet olarak demir yolu inşa maliyeti ve lokomotif, vagon imalat maliyeti söz konusudur. Demir yollarının işletiminde istasyon imalat maliyeti de önemlidir. Demir yollarının işletim maliyeti de önemli tutarlara ulaşabilmektedir. Yük taşımacılığında yükleme- boşaltma noktaları önemli maliyetler yaratır.

Sürdürülebilirlik açısından yüzdürme yöntemi yerine demir yolunun tercih edilmesi bir çok yönüyle başarısızlık maliyeti görünümündedir.

Klasik Suyolu Taşıma Yöntemleri

Klasik su yolu taşımacılığında gemi, feribot, ro-ro gemileri ve benzerleri kullanılabilir. Tarihsel olarak hep deniz taşımacılığı kara, hava ve demir yolu taşımacılığına göre daha ucuz bir taşıma yolu olarak görülmüştür. Klasik su yolu taşımacılığında taşınacak malzeme su taşıtının ambar veya güvertesine yüklenmekte, gideceği noktaya kadar taşıtla götürülüp bırakılmaktadır. Bu yöntemde su taşıtlarının imalatı, taşıtların yük alıp, bırakabilecekleri limanların inşaatı ve işletim giderleri gibi maliyet kalemleri oluşacaktır. Sürdürülebilirlik açısından su yolu taşıt araçlarının (devasa taşıma gemileri vb.) imalatı, limanların inşaatı gibi faaliyetler doğal kaynakları tüketmektedir. Bunların işletimi için de fosil yakıt türleri kullanılmakta ve maliyete neden olmaktadır.

Kalite maliyetleri açısından klasik su yolu taşıma yöntemi yerine yüzdürme yöntemi kullanıldığında tüm bu maliyetlerin gerçekleşmesinin önüne geçilmekte, bir tür önleme faaliyeti ile klasik su yolu taşıma yönteminin yarattığı başarısızlık maliyetlerinin tasarrufu sağlanmaktadır.

Yüzdürme Yöntemi

Bu yöntemde taşınacak yük doğrudan deniz, göl ve nehirler gibi su yollarında yüzdürülüp çekilerek bir noktadan diğer noktaya taşınmaktadır. Bu yöntemin kullanılabilmesi için taşınacak malzemenin yüzdürülmeye müsait olması gerekir. Yöntemin ismine “yüzdürme yöntemi” dememizin nedeni taşınan malzemenin doğrudan suya bırakılması suyla temas etmesidir. Suya bırakılan malzeme küçük römorkör, küçük motorlu tekneler ile çekilerek bir noktadan diğer noktaya taşınmaktadır. Bu yöntemde sal kullanılmamaktadır. Sal uygulamasında bir platform oluşturulmakta malzeme platform üzerine salla bırakılmaktadır. Yöntem çok yaygın kullanılan bir yöntem değildir. Taşınacak malzemeler çoğunlukla suya doğrudan bırakılıp taşınabilecek özellikte malzemeler değildir. Suyla temas ettiğinde bozulma ihtimali yüksektir.

Bu yöntem ile kutulara yakın noktalarda belirli büyüklükteki buz parçaları (iceberg) tatlı su özelliği taşıdığından, tatlı suya ihtiyaç duyulan noktalara deniz üzerinde çekilip taşınarak; varılan noktada eritilip tatlı su ihtiyacı giderilmektedir.

Bazı bölgelerde at sürüleri, büyük baş hayvan, geyik ve benzeri hayvan sürüleri köprü bulunmayan noktalarda nehirlerde yüzdürülerek karşıdan karşıya geçirilir. Benzer hayvanlar otlatmak ve bakım için bir adadan diğerine yüzdürülerek taşınır. Bu yöntemde hayvanlar kendileri yüzdüğünden bir enerji kaynağı tüketilmez, sadece organizasyonu sevk ve idare etmek yeterli olmaktadır.

Çalışmamızın uygulama kısmını oluşturan “Yüzdürme Yöntemiyle Tomruk Taşımacılığı Finlandiya Örneği” nde; hasat edilen tomruklar doğrudan suya bırakılarak, römorkörler ile çekilip bıçkı fabrikalarına taşınmaktadır. Bu noktada bu taşımacılık türü kalite maliyetleri ve sürdürülebilirlik açısından incelenecektir.

6. Yüzdürme Yöntemiyle Tomruk Taşımacılığında Finlandiya Örneği

Vaka Takdimi

Finlandiya 60. ve 70. derece kuzey enlemleri arasında yer almaktadır. Ülkenin büyük bir kısmı, insan yaşamına elverişli bölgenin sınırında, kutup dairesinin kuzeyinde yer alır. Genel olarak iklimi tarım için oldukça sert, toprakları ise doğal kaynaklar bakımından fakirdir. Kuzey Atlantik akıntısı Meksika körfezinin ılık sularını İskandinav yarımadasının Atlantik kıyılarına getirir ve iklimi yüksek kaliteli iğne yapraklı kereste yetiştirmeye uygun hale getirir. Aslında Finlandiya Avrupa'nın en ormanlık ülkesidir. Ülkenin üçte ikisi ormanlarla kaplıken, iç göller ve nehirler 32.000 kilometrekare bir alanı kaplar ve böylece kereste nakliyesi için mükemmel bir yüzer ağ yolu oluşturur (Hakkila, 1989:5).

Finlandiya' da bazı bölgelerde irili ufaklı yüzlerce, binlerce ada bulunmaktadır. Bu adalarda doğa ve iklim koşulları nedeniyle doğal olarak, özel bakım gerekmeksizin kerestelik ağaç yetişmektedir. Bu ağaçlar hasat edildikten sonra hemen yerine yenileri dikilerek kendiliğinden yetişmeye bırakılmaktadır. Her bir

adadaki hasat bittiğinde tomruklar, tomruk taşımaya elverişli tırlar vasıtasıyla çelik halatlar ile demetlenmiş vaziyette suya, denize bırakılmaktadır. Her demet yaklaşık 70- 100 tomruktan oluşmaktadır. Her tomruğun yaklaşık 3-6 metre boyunda olduğu düşünülmelidir. Yüzlerce demet taşınırken birbirine çarpıp dağılmasın diye çelik halatlarla birbirine bağlanmaktadır. Bir defada 700 demet birbirine bağlı olarak römorkörler tarafından çekilerek taşınabilmektedir. Bazı römorkörler adalar arasında geçişte tomrukların kıyıya çarpıp dağılması için iterek yüke yön vermektedir.

Bir defada, her tomruğun 1 ton olduğu, her demetin 100 tomruktan oluştuğu varsayımı ile 70.000 ton (1 ton x 100 tomruk x 700 demet) malzeme taşınabilmektedir. Böylesine büyük kapsamlı malzemeyi 3-4 gün çekerek hasat noktasından bıçkı fabrikası noktasına binlerce kilometre taşınmaktadır.

Vakanın Sürdürülebilirlik Boyutu

1990 yılında Fransa ve Finlandiya'nın girişimi ile Strazburg'da başlatılan "Avrupa Ormanlarının Korunması Bakanlar Konferansı"nın bir uzantısı olan 1993 Helsinki Toplantısında ilk defa "Sürdürülebilir Orman Yönetimi" tanımı yapılmıştır (Mısır, 2016: 32-33 Slayt). Buna göre sürdürülebilir orman yönetimi;

"Ormanların ve orman alanlarının, ekolojik, ekonomik ve sosyal fonksiyonlarını yöresel, ulusal ve küresel düzeylerde şimdi ve gelecekte diğer ekosistemlere zarar vermeden yerine getirebilmeleri için biyolojik çeşitliliğini, verimliliğini, yenilenebilir kapasitesini, hayatîyetini ve potansiyel varlığını sürdürebileceği bir şekilde ve oranda kullanımı ve idaresi" olarak tanımlanmıştır (Dölarlan, 2007: 165).

Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansında sosyal ve çevresel sürdürülebilirlik konusunda mutabakata varılan tüm ilkeler Finlandiya Orman Kanunu'nda yapılan değişiklikler vasıtasıyla her yönüyle benimsenmiştir. Uzun vadede Finlandiya Ulusal Orman Programı ormanların sürdürülebilir bir biçimde kullanımına ve geliştirilmesine, yeterli düzeyde orman rezervinin korunmasına hizmet etmektedir. Günümüzde biyolojik çeşitliliğin sürdürülmesi de orman yönetimi kapsamında değerlendirilmektedir. Örneğin Finlandiya'da büyük kuşların yuvası durumundaki devasa ağaçlar sahada bırakılmakta, çeşitli böcekler üstünde yaşadığı için ölü ağaçlar hasat edilmemektedir. Orman ekosisteminin korunması, korunmuş bölgelerin varlığına ve ticari ormanların ne şekilde yönetildiğine bağlı olmaktadır. Finlandiya'da orman ve diğer ormanlık arazilerin %7,6 sı koruma altındadır (Ahtisaari, 2000: 57). Finlandiya kereste ihracatında dünyada öne çıkan ülkeler arasında bulunsa da ormanlarının sürdürülebilirliğini sağlamaya yönelik eylem ve politikalarla sahip olduğu doğal zenginliği korumaya çalışmaktadır. Bu konudaki diğer bir örnek ise, adalardan hasat edilen kerestelik ağaçların yerine hemen yenileri dikildiği için gelecek kuşaklara her zaman kerestelik ağaç çiftlikleri bırakılabilmesidir. Bu vaka yüzlerce binlerce ada için geçerlidir.

Hasadın nakliyesi açısından değerlendirecek olursak, taşıma esnasında büyük bir güç kullanımı olmadığından enerji tüketimi, malzeme tüketimi, ilk yatırım maliyeti tüketimi (nakliye aracı, gemi, tır, yol, köprü, pist vb.) yapılmamaktadır. Sadece küçük römorkörlerin tükettiği fosil yakıt söz konusudur. Tüm adalar ağaç dikili vaziyette tutulduğundan her yeni nesil, ağaç- kütük ihtiyacı olduğunda bu ihtiyacı karşılayabilecek durumdadır. Adalar yol, köprü, liman, pist, demiryolu, istasyon gibi büyük yatırımlar ile tahrip edilmediği için yüzyıllarca sürdürülebilir tomruk üretimi gerçekleştirilebilir.

Vakanın Kalite Maliyeti Boyutu

Vakada birden çok taşıma seçeneği olduğu halde yüzdürme yönteminin seçilmiş olması birçok gereksiz maliyetin oluşmasını önlemektedir. Yüzdürme yöntemi seçilmeydi; hava, deniz, kara, demiryolu taşımacılığının tercihi ile ortaya çıkacak devasa yatırım ve işletme maliyetleri, yüzdürme yöntemiyle taşıma seçeneğine göre başarısızlık maliyeti olarak değerlendirilmesi gerekecektir.

Yeteri kadar yük, yolcu olmayan bölgelere hava alanı, yol, köprü yapmak, kısa bir süre sonra bu yatırımları kaderine terk etmek önemli içsel ve dışsal başarısızlık maliyetleridir. Aynı şekilde yeterli eğitilecek genç nüfusun bulunmadığı yerleşim yerlerine yüksek okul açmak sonra o yerleşim yerlerine öğrenci, öğretmen elemanı ve diğer imkanları taşıyarak götürmek önemli tutarda içsel bu karşılaştırmalar sonunda hemen her konudaki en iyi tercihlerin yaratabileceği kalite maliyetleri ve diğer maliyetlerin sürdürülebilirlik açısından incelenerek her gün yüzlerce karar veren sosyal hayattaki insanların ve işletme yöneticilerinin dikkatine sunmaktır. Aynı zamanda bu tür bir analizin yapılabilirliğini literatürde tartışmaya açmaktır.

Çalışmada seçilen Finlandiya tomruk taşımacılığı örneğinde taşınan malzeme, tomruk suda yüzdürülerek taşınmaya çok uygun bir malzeme olduğu, Finlandiya'daki adaların yapısı ,bitki örtüsü ve

ikliminin bu tür bir taşımacılığa çok uygun olduğu unutulmamalıdır. Ayrıca yüzdürme yöntemiyle tomruk taşıma uygulamasında tomrukların çelik halatlar ile demetlenmesi, demetlerin çelik halatlar ile birbirine bağlanması çok iyi yapıldığından tomruklar günlerce süren yolculukta hiç çarpma ve dağılmaya uğramadığından başarısızlık maliyeti gerçekleşmemektedir. Bu noktada çelik halatlar ile bağlama ve römorkörler ile yüke yön verme bir önleme maliyeti olarak değerlendirilmelidir. Bazı önleme maliyetlerine katlanılmamakta tomrukların çarpma, dağılma gibi nedenler ile kaybedilmesi gibi olaylar yaşanmamaktadır. Bir başka ifade ile başarısızlık maliyeti ortaya çıkmamaktadır. Bu başarısızlık maliyetlerine deniz taşımacılığında gemideki konteynerin denize düşürülmesine benzetebiliriz. Bu da tipik bir başarısızlık maliyetidir.

Vakanın Kısıtları

Vakada sadece tomruk taşımacılığı incelenmiş, başka bir malzeme Finlandiya’da ve bu vakada konu edilmemiştir.

Vakanın Kalite Maliyeti Analizi

Bu vakadaki maliyet ve gelirleri tutar olarak tam ve doğru olarak ortaya koyabilmek çok güçtür. Bu güçlük nedeniyle maliyet ve gelirlere bir tutar yazılmayacaktır. Ancak okuyucular maliyet ve gelirlerin özelliğine göre tutarları milyon veya milyar para birimi (TL, euro, dolar) olarak düşünebilirler.

Tablo 1. Yüzdürme Yönteminin ve Diğer Yöntemlerin Tercih Edilmesi Durumunda Kalite Maliyetleri

Yüzdürme Yönteminin Tercih Edilmesi Durumu	Kalite Maliyeti Tutar
Önleme Maliyeti	
- Tomrukların demetlenme maliyeti.	Var
- Demetlerin birbirine bağlanması maliyeti.	Var
- Romorkörlerle çarpışmanın önlenmesi maliyeti.	Var
Ölçme Değerleme Maliyeti	
- Çelik halat kontrolü, güçlendirme.	Var
İçsel Başarısızlık Maliyeti	
- Yük (malzeme) kaybı.	Yok
- Taşıt aracı kaybı.	Yok
Dışsal Başarısızlık Maliyeti	
- Mamul sorumluluğu sigortası.	Var
- Müşteri şikayeti.	Yok
Diğer Yöntemlerin Tercih Edilmemesi Durumu	
Önleme Maliyeti	
- Yatırım maliyeti (taşıt, yol, liman vb.)	Yok
- İşletme maliyeti (gemi, tır, uçak vb.)	Yok
Sürdürülebilir doğa tahribatı	Yok
Ölçme Değerleme Maliyeti	
- Taşıma güvenliği kontrolü	Yok
İçsel Başarısızlık Maliyeti	
- Yük, malzeme kaybı.	Yok
- Taşıt aracı kaybı.	Yok
- Kaza nedeniyle kayıp.	Yok
Dışsal Başarısızlık Maliyeti	
- Mamul sorumluluğu sigortası.	Yok
- Müşteri şikayeti.	Yok
TOPLAM	Yok - Var = Net Fayda

Yukarıda öngörülen kalite maliyetlerinde 5 adet “var”, 12 adet “yok” ortaya çıkmıştır. “Yok” ile maliyet tasarrufu sağlanmakta, “var” ile maliyete katlanılmaktadır. “Var” ların ne kadar küçük maliyetler olduğu, “yok” ların ne kadar büyük maliyetler olduğu dikkat çekicidir. Sonuçtaki, “Net Fayda” devasa bir tasarrufu ifade etmektedir.

7. Sonuç

Yüzdürme yöntemi kalite maliyetleri ile diğer taşıma yöntemleri; başlangıç yatırım maliyeti, taşıma araçlarının inşası ve sürekliliğin sağlanması için gerekli bakım onarım ve işletim masrafları açısından

karşılaştırmalı olarak incelendiğinde diğer yöntemlerin maliyetlerinin yüzdürme yöntemine göre çok daha fazla gerçekleşeceği ortadadır. Bununla beraber kesim yapılan hasat alanının tamamıyla tüketilmesi, bu nedenle kesim bittikten sonra tekrar aynı alana dönülmesi için ağaçların yeniden büyümesinin bekleneceği olgusu da göz önünde bulundurulmalıdır. Karayolu taşımacılığı için yolların, köprülerin, tünellerin vs. yapılması ya da demiryolu tercih ediliyorsa ray döşenmesi, istasyonların inşaatı gibi büyük miktarda yatırım öngören tercihler için bunların kullanım süreleri önem kazanmaktadır. Belli bir hasat alanından nakliye için yapılan yatırımın hasat tamamlandıkça işlevsiz kalması o yatırımın kaybedilmesi anlamına gelecektir.

Yüzdürme yöntemi ile nakliyede önemli miktarda enerji tüketimi, malzeme ve ilk yatırım maliyeti (nakliye aracı, gemi, tır, yol, köprü, pist vb.) bulunmaması yöntemin sürdürülebilirliğine katkı sağlamaktadır. Bununla beraber uygulanagelen ormanların sürdürülebilir bir yaklaşımla kullanılması tomruk üretimini gelecek nesiller için de mümkün kılmaktadır.

8. Extended Abstract

Finland, which is located north of northern polar circle, steps forward as the most forested country of Europe. Thanks to its climate that is unsuitable for agriculture and poor underground resources, woodcraft is one of the leading economic activities in the country. Finland is one of the world's most important lumber exporters. Having become an important industry for the country, woodcraft requires taking the fact that next generations should also benefit from forests into account. From this point of view, corporate sustainability refers to preserving natural and human resources that will be necessary in the future while meeting the current needs of businesses and shareholders (Roca and Searcy, 2012: 104).

Land routes, seaways, railroads and waterways are the options for the transportation stage of timbers from cutting areas to factories. It is possible to use all of these different transportation options or to use some of them together. However, each decision made affects quality costs. Quality costs can be defined as the errors occurring as a consequence of errors encountered during the actions taken to prevent possible errors, planned quality examinations and production of the goods or after the delivery to the customer. Quality costs can be examined in two groups as in "optional" and "consequential"; While "prevention" and "assessment-valuation" costs are optional, failure costs are consequential. (İçerli, 2020: 45).

Prevention costs are the costs of actions (that make sure all personnel and departments carry out their job without any faults on the first go) taken to prevent errors even before they occur (Yükçü, 1999: 34).

Assessment-valuation costs are the costs of actions (that investigate if all work is carried out without any faults on the first go every time) taken to isolate errors in input, semi-product and ultimate product and to inspect the if the processes/services meet the criteria and procedures.

Internal failure costs are the costs encountered due to products' being imperfect and/or of inadequate quality following the tests and controls done before the products are delivered to the end user (İçerli, 2020: 56).

Costs encountered following the delivery of products or services that are below enterprise's understanding of quality or customers' expectation of relevant goods to the end user are called "external failure costs" (İçerli, 2020: 60).

In this study, the sustainability and relevant quality costs of especially the timber rafting, one of waterway transportation methods, are discussed. In rafting method, the load is transported from one point to another by directly rafting and towing through waterways such as seas, lakes and rivers. The load needs to be suitable to rafting in order to be able to use this method. The reason we call it "rafting method" is that the load is directly dropped in water and has direct contact with it. Load on the water is towed by small towboats and motor boats in order for it to reach from one point to another. Timber rafting method is discussed in relation to transportation quality costs and sustainability. Lumber transportation methods are compared by their quality costs and sustainability. Aim of this study is, following these comparisons, to examine the quality costs stemming from the best decision in every area and the sustainability of other costs and to bring the results to the attention of people in social life and business managers that make hundreds of decisions on a daily basis and at the same time opening the feasibility of such an analysis up for discussion.

It is clear that when analyzed in comparison to the rafting method, other transportation methods have very high costs in terms of initial investment cost, construction of transportation vehicles and necessary maintenance, repair and operation costs to ensure the sustainability. In addition to this, the fact that harvest zone where cutting takes place is completely consumed and due to this it will be obligatory to wait for the trees to grow back again should be taken to account. Usage length becomes important for options requiring big amounts of investments such as building roads, bridges, tunnels etc. for land transportation, or if railroad is preferred, laying rails, building stations. In the event that an investment for transportation from a specific harvest zone becomes functionless after the harvest takes place, it would mean a lost investment. Lack of a significant amount of energy consumption, material and initial investment cost (transportation vehicles, ships, trucks, roads, bridges, tracks etc.) in rafting method contributes to the method's sustainability. Additionally, current sustainable use of forests ensures that the timber production will be available for future generations. Taking the aforementioned factors into account, quality costs arising when rafting method is preferred or vice versa are presented in Chart 1. It is very difficult to point out the exact and true amount of costs and incomes in this case. Due to this, there won't be an amount specified for costs and incomes. However, readers can project the costs and incomes as millions or billions (TL, Euros, Dollars) depending on their properties.

Chart 1. Quality Costs Regarding Rafting Method Option and Other Method Options

Choosing the Rafting Method	Quality Costs Amount
Prevention Costs	
- Timber Bundling Costs.	Existent
- Bundle Binding Costs.	Existent
- Towboat Crash Prevention Costs.	Existent
Assessment Valuation Costs	
- Steel Cable Controls, Reinforcement.	Existent
Internal Failure Costs	
- Load (material) Loss.	Non-Existent
- Transport Vehicle Loss.	Non-Existent
External Failure Costs	
- Product Liability Insurance	Existent
- Customer Complaint.	Non-Existent
Not Choosing Other Methods	
Prevention Costs	
- Investment Costs (vehicles, roads, ports etc.)	Non-Existent
- Operation Costs (ships, trucks, planes etc.)	Non-Existent
- Sustainable Nature Devastation	Non-Existent
Assessment Valuation Costs	
- Transport Security Controls	Non-Existent
Internal Failure Costs	
- Load, Material Loss.	Non-Existent
- Transport Vehicle Loss.	Non-Existent
- Crash Based Loss.	Non-Existent
External Failure Costs	
- Goods Responsibility insurance.	Non-Existent
- Customer Complaint.	Non-Existent
TOTAL	Non-Existent - Existent = Net Profit

There are 5 “existent”s 12 “non-existent”s among the costs projected above. “Non-existent” provides costs savings while “existent” multiplies the costs. It is interesting how little costs “Existent”s have while “non-existent”s have big costs. “Net profit” at the conclusion represents an enormous amount of saving.

Keywords: Sustainability, Quality Costs, Finland Waterway Transportation, Timber Rafting Method, Sustainable Forest Management

Kaynakça

- Ahtisaari, A (2000), Sustainable Forest Management in Finland: Its Development and Possibilities, *Unasylva*, Vol. 51, P: 56- 59.
- Benn Suzanne, Dunphy Dexter, Griffiths Andrew (2014), *Organizational Change for Corporate Sustainability*, Routledge Toyalar & Francis Group
- Birleşmiş Milletler. (1987). Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu Raporu. <http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf>. Erişim Tarihi: 01.03.2021.
- Birleşmiş Milletler. (2005). Dünya Zirvesi Toplantı Özet Raporu. <http://www.un.org/womenwatch/ods/A-RES-60-1-E.pdf>. Erişim Tarihi: 01.03.2021.
- Dölerslan, Emre Şahin (2007), Avrupa’ da Ormanların Korunması Bakanlar Konferansı Sürecinin Sürdürülebilir Orman Yönetimi Anlayışı, Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, Seri A, Sayı 2, S: 159-174
- Fidancı, N. (2018). Sürdürülebilir Kalkınmada Karbon Maliyetlerinin İşletme Kararlarına Etkisi. İzmir: Kitapana.
- Global Reporting Web Sitesi, database.globalreporting.org. Erişim Tarihi: 19.03.2021.
- Hakkila P (1989). Logging in Finland, The Society of Forestry in Finland and The Finnish Forest Research Institute, Helsinki
- Isaksson, R. ve U. Steimle. (2009). What Does GRI- Reporting Tell Us About Corporate Sustainability?. *The TQM Journal*. 21 (2): 168- 181.
- İçerli, M.Y. (2020). Hurda İmha Maliyetlerinin Kalite Maliyetleri Açısından İrdelenmesi, 1. Basım, Nobel Yayınevi, Ankara.
- Lamberton, G. (2005). Sustainability Accounting- a Brief History and Conceptual Framework. *Accounting Forum*. 29: 7- 26.
- Marrewijk, M. V. (2003). Concepts and Definitions of CSR and Corporate Sustainability: Between Agency and Communion. *Journal of Business Ethics*. 44 (2): 95-105.
- Mısır, Mehmet (2016), Uluslararası Ormancılık, https://www.ktu.edu.tr/dosyalar/ormanamenajmani_49c63.pdf, E.T. 04.03.2021
- Milne M. J. ve Gray, R. (2013). W(h)ither Ecology? The Triple Bottom Line, the Global Reporting Initiative, and Corporate Sustainability Reporting. *Journal of Business Ethics*. 118: 13- 29.
- Roca, L. C. ve C. Searcy. (2012). An Analysis of Indicators Disclosed in Corporate Sustainability Reports. *Journal of Cleaner Production*. 20: 103- 118.
- Schaltegger, S. ve Burritt, R. L. (2010). Sustainability Accounting for Companies: Catchphrase or Decision Support for Business Leaders?. *Journal of World Business*. 45: 375- 384.
- Schaltegger, S., M. Bennett ve R. L. Burrit. (2006). *Sustainability Accounting and Reporting: Development, Linkages and Reflection*. Sustainability Accounting and Reporting (ss. 1- 33). Boston/Dordrecht/London: Kluwer Academic Publishers.
- Tüm, K. (2014). Kurumsal Sürdürülebilirlik ve Muhasebeye Yansımaları: Sürdürülebilirlik Muhasebesi. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*. 5 (1): 58- 81. www.globalreporting.org. Erişim Tarihi: 20.03.2021.
- Kurumsal Sürdürülebilirlik Web Sitesi, www.kurumsalsurdurulebilirlik.com. <http://www.kurumsalsurdurulebilirlik.com/tr-tr/anasayfa.aspx>. Erişim Tarihi: 19.03.2021.
- Vindel River Life Web Sitesi, Tiber Floating History, http://vindeliferlife.se/?page_id=407&lang=en, E.T. 15.03.2021
- Yükçü, S. (1999). Kalite Maliyetlerinin Muhasebeleştirilmesi, *Anadolu Matbaacılık*, İzmir.
- Yükçü, S. ve Kaplanoğlu, E. (2016). Sürdürülebilir Kalkınmada Finansal Olmayan Raporlamanın Önemi. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*. Özel Sayı- 1: 63- 101.

Türk İslamı'nın COVID-19 Pandemisine Yönelik Politikaları: Sağlık ve Selamet

Deniz AŞKIN*

ÖZ

Bu çalışma, Türkiye'de resmi dini söylemin pandemiye yönelik politikalarını ve virüsü Müslümanların gözünde anlamlandırma sürecini ve çabasını analiz etmektedir. Türkiye'de dinin ve siyasetin yoğun bir iş birliği içinde olduğu pandemi dönemi politikalarında resmi Türk İslamı, bireylerin DİYANET ile iribatın devamını sağlamak cemaatin dağılmasını önlemek ve devlet bünyesinde alınan kararları dini referanslarla desteklemek ve zeminde meşrulaştırmak noktasında önemli bir işlev görmüştür. Bu süreçte ise önemli oranda "İslam salgın kültürü"nü ve deneyimlerinin referans alındığı görülmektedir. Bu yönüyle çalışma, pandeminin Türkiye'de resmi İslam penceresinden tanımlanması, bireyin konumlandırılması ve hareket alanının belirlenmesi, fetvaların yayınlanması ile yeniden düzenlenen gündelik hayat ve inşa edilen bilincin yeni boyutlarını betimsel bir yöntem ile ele almayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: COVID-19, Türk İslamı, İslam Salgın Kültürü, DİYANET, Din Sosyolojisi.

The Responses of Turkish Islam to COVID-19 Pandemic: Health and Salvation

ABSTRACT

The purpose of this study is to analyze the discourse and the policies of the official religion, Islam, in Turkey about the pandemic. Understanding the attempt to explain and interpret the virus in the eyes of the Muslims, and the process followed by that discourse throughout the pandemic are the focus points of this study. There has been intense cooperation between religion and politics in Turkey in terms of the policies regarding the recent pandemic in the country; the official Turkish Islam has a great function in legalizing the decisions of the government by referring to religious sources and provide continuance of the individuals' belonging with DİYANET. It is observed that "Islamic plague culture" and the previous experiences about similar disasters have been taken as references throughout the pandemic. In this respect, this study aims to define the pandemic through the eyes of the official Islam in Turkey, to locate the individual and define his/her elbow room, and to analyze the reorganized daily life and new dimensions of the reconstructed conscious based on new fatwa with a "qualitative descriptive" method.

Keywords: COVID-19, Turkish Islam, Islamic Plague Culture, DİYANET, Sociology of Religion.

1. Introduction

COVID-19 has radically affected the social institutions on the local and global scale. One of the areas seriously affected by pandemic is religious institutions. These institutions have attempted to explain and interpret the extraordinary period in the eyes of the believers and consolidate the communities. COVID-19 has caused a variety of changes in the rituals and practices of all religions around the world; Islamic communities are one of these religious groups deeply affected by this pandemic (Hasan et al, 2020a; Hasyim, 2020; Pabbajah et al, 2020). This impact is especially visible in the public prayers and it has necessitated producing new practices and strategies. Muslims' interpretation of the pandemic, legalizing the political decisions on the religious background, production of a fatwa by the authorized body, understanding the "Islamic plague culture" from the modern viewpoint are the issues analyzed in this study. At this point, the most important strategy developed by Turkish Islam during the pandemic is to explain the pandemic and its possible cure on a "divine" ground.

Turkish Directorate of Religious Affairs, the highest authority in terms of religion in Turkey, delivered a khutbah (talk or sermon delivered in mosques before the Friday prayer) during the week (March 13, 2020) the virus spread in Turkey. The title of the khutbah was "the Muslim shall take precaution, Allah shall determine the fate". The relationship between the believer and the virus was thus established according to the norms of Islam. COVID-19 was interpreted in the frame of "punishment, perseverance, a religious test" by the Muslim community in Turkey. At this point, it is important to mention that

* Doç. Dr., Bitlis Eren Üniversitesi, denizaskin13@gmail.com

Makalenin Gönderim Tarihi: 19.04.2021; Makalenin Kabul Tarihi: 15.10.2021

Turkish Islam pioneers acted strategically in managing the increasing religious orientations during the pandemics.

Pandemic, which had different kinds of reflections in Turkish Islam geography, has a supranational dimension as it affects public prayer locations and hajj (the pilgrimage to Mecca), due to the fact that Saudi Arabia closed the gates to the pilgrims who wanted to visit Mecca and Al-Aqsa Mosque was closed to visitors, which limited the international religious practices. This situation necessitated the reorganization of religious decisions on a country basis (Thurston, 2020, p. 15; Wildman et al, 2020, p. 116). It is seen that the authorized religious body in Turkey has an important role in administrating the prayer places in the country and legalizing political decisions. On the other hand, suspending the public prayers during the pandemic and continuing religious educations online necessitated the religious institution develop new policies. However, at this point, it is important to note that this institution highly benefits from the culture of Islam and the decisions frequently gave references to the Islamic plague culture. In this context, the Turkish Directorate of Religious Affairs emphasized human life in its statements and the institution mentioned that the precautions were taken according to *sedd-i zerai* (forbidding the acts that may lead to harm) (Kaan, 2020, p. 3). *Sedd-i zerai* is a concept used in Islamic law; the acts or behaviors that may harm individuals are banned in Islam and the concept is used in this frame. Closing the prayer places, preventing socialization, taking quarantine precautions, forbidding public prayers in Turkey and other countries with dense Muslim population are some of the examples that can be included in the concept of *Sedd-i zerai* (Abouzzohour, 2020; Ibrahim, 2020; Pabbajah et al, 2020; Rahman et al, 2020; Thurston, 2020).

In this context, the management and production of politics throughout COVID-19 by Turkish Islam should be understood and evaluated in the frame of Islamic plague culture. The boundaries set by the government should be well-analyzed and the analyses should be carried out in this respect. This approach will enable an understanding of how Turkey acts, how its elbowroom is, and what are the reference points used by the government in Turkey.

The relationship between religion and politics in Turkey is the subject of a different, more extensive study. However, the subject will be briefly mentioned in this study to set the equation of pandemic and clarify the issue. The authorized religious institution in Turkey functions according to the government; this fact prevented any possible conflict between two authorities. This cooperation enabled the government to take precautions to prevent the spreading of the virus with the support of the religious body and the process has been managed accordingly. There has been a consistency between politics and religion in this respect. The government and religious bodies have convinced the public about not using religious places for prayer and other practices; the process and the precautions have been legalized by taking references from verses and hadiths. The Islamic understanding presented and analyzed in this study is based on the practices followed by the Turkish Islamic institutions and political bodies. Turkish Directorate of Religious Affairs is the authorized institution that produces the official Islam discourse in Turkey (Cornell, 2015; Göle, 1997; Keyman, 2007; Ulutas, 2010). Turkish Directorate of Religious Affairs is the ultimate institution responsible for religious affairs and life. The institution thus has played a significant role in convincing the public about the precautions, declaring the political decisions about the pandemic in the frame of Islam. The institution was established under Law number 429, on March 3, 1924. The frame of the Turkish Directorate of Religious Affairs' works is shaped around the belief and services of Islam. In this context, in the first article of Law number 12038, the framework of the Turkish Directorate of Religious Affairs is described as such: "Carrying out the processes about the beliefs, services, and moralities of the religion of Islam, enlightening the society about religion, managing the places of prayer are the duties of the Turkish Directorate of Religious Affairs, functioning under the service of the Presidency" ("Diyanet İşleri Başkanlığı", 1965). This description of the service and the connection of the institution to the Presidency indicate the responsibilities and elbow room of the institution at the corporate level.

In the context of the above-mentioned discussions, this study aims at analyzing the policies of Turkish Islam throughout COVID-19 in general. The focal point of the study in this frame is to analyze Turkish Islam's search for legitimacy in Turkey during the pandemic, to present and understand the policies adopted throughout the process, and to analyze how Islam uses the culture of plague with data.

The study, on the other hand, focuses on how the Turkish Directorate of Religious Affairs, the authorized religious institution, functioned in conveying the political decisions about the pandemic to the public and how these decisions are legalized. The policies made for protecting and expanding the official religious authority are the other focal points analyzed in this study. It should be mentioned that today's practices, bearing the basic traces of Islam pandemic culture, are shaped by modern institutions like nation-states. At this point, it is important to note that, Islam, which has a rich culture of the pandemic because of the previous experiences, is the resource of pandemic policies practiced in Turkey. In this respect, this study primarily focuses on the relationship between the culture of the pandemic in Islam and how Turkish Islam analyzed pandemic. The purpose is to reach an understanding of the policies and practices analyzed in the scope of this study by the qualitative descriptive method. Qualitative analysis ensures having a deep understanding of a phenomenon or process in a historical period (Colorafi and Evans, 2016; Nassaji, 2015, p. 130). Moreover, it is possible to understand how attitudes and behaviors are formed according to the incidents and the context of the analyzed incident is presented in detail with this method (Sandelowski, 2000; 2010). In this context, the social dimension of the decisions made by the Turkish religious institutions during the pandemic and the policies accordingly followed will be analyzed with the qualitative descriptive method.

2. Islamic Culture of Plague and the Basis of Interpreting COVID-19 Pandemic in Turkish Islam

Islam is a significant guide for the attitudes in case of contagious diseases and it supports and directs the ones who caught such diseases. The Muslim world is experienced about contagious diseases; a plague culture has been formed in time in Islamic understanding. Besides the functionality of culture, verses, hadiths, acts of the companions of Prophet Muhammad are the guides used in today's Islamic understanding in coping with diseases. Policies adopted for preventing the spreading of the disease in Turkey have been legitimized on this basis. It is unacceptable for a Muslim to stop his relationship with a mosque or public prayer under normal conditions and this relationship is supported by religious institutions. However, in today's conditions, this situation has changed and religious references have become important in making Muslims understand the new conditions (Thurston, 2020, p. 15). The authorized institutions in Turkey have taken the support of the religious literature in this respect (Hopley, 2010, p. 58).

Before the spreading of the virus in Turkey, the Friday sermon (March 6, 2020) in mosques focused on hygiene and different policies that prevent the pandemic. "Purify your garments. Continue to shun idols. Do not do a favor expecting more in return and persevere for the sake of your Lord" (74/4-7). These verses are in line with the message that should be given during a pandemic. This is why; they were specifically chosen to warn Muslims before the virus arrived in Turkey. Religion and pandemics have a close relationship throughout history. Pandemic, besides the worldly causes, has been identified with the sin that humanity is related to (Cunningham, 2008, p. 29). Pandemics, in this frame, have been interpreted as divine punishments for the wicked course of events caused by humanity. Religious institutions frequently warn their believers during such hard times and pandemics are usually related to "social wickedness" and "social sin" rather than personal sins. Turkish Directorate of Religious Affairs (2020f) interprets pandemic as a test, endurance, punishment and this discourse is supported by verses and hadiths. "Whatever affliction befalls you, it is because of what your hands have earned..." (42:30). "We will certainly test you with something of fear and hunger, and loss of wealth and lives and fruits (earnings); but give glad tidings to the persevering and patient..." (2:155). "Do people think that they will be left to say, 'We believe' and they will not be tried?" (29:2) These verses have been the basic references in interpreting the pandemic in Turkish Islam.

There are various hadiths about leprosy, a significant contagious disease in the Arabian Peninsula during the time of Prophet Muhammad. The hadith "Run from the leper as you would run away from a lion" (Imam Bukhari, 2008, p. 1006) represents the specific attitude of Prophet Muhammad about contagious diseases. Omar Ibn Al Khattab's travel to Syria is an example of hadith; Omar decides to go back to Medina and not entering Syria, where there is an epidemic. Omar, his soldiers, and his followers

go back to Medina and he was criticized for his decision. He says: “We are running from the fate decided by Allah to another fate decided by Him” (Imam Nevevi, 2013, p. 656). This is a living example in Islamic literature and is used as a significant reference. In this context, the Turkish Directorate of Religious Affairs (2020f; 2020d) used this understanding to form a basis for its discourse in terms of warning people not to go out when they are sick, or not visiting a sick person. It can be said that the other practices adopted by Turkish Islam throughout the pandemic are generally based on this understanding in the reference.

Evaluating and trying to understand Turkish Islam policies only based on this example would be insufficient and misleading. Islamic communities that experienced similar diseases throughout history ensured the development and continuation of this culture. The epidemic called ‘black death’ affected Europe during the 14th century. During this period, the vizier of Granada Islam Emirate acted according to the hadith of Prophet Muhammad and declared that all Muslims shall stay where they are (Ullman, 1997, p. 95). During these harsh times that Europe had gone through, the Muslim leader tried to prevent the spreading of the disease. Ibn Lubb (1302-1381) from Granada and Ibn Abi Zayd al-Qayrawani (922-996) from Tunisia are important Islamic Lawyers. They declared that individuals who caught the disease should be taken under quarantine, they should be specifically careful in obeying the orders of Allah, they should continue self-cleaning as mentioned in Qur’an. These are important indicators showing that there has been a rooted culture in Islam in terms of epidemics (Hopley, 2010, p. 54-55). Not entering any place with the disease is a common way of protection in Islamic literature; these precautions/quarantine practices ensure raising social consciousness and thus preventing disease. Moreover, through such precautions, it becomes possible to psychologically support individuals who caught the disease (Imam-i Gazali, 2017, p. 2775). This understanding in Islam is logically similar to the precautions taken in today’s world (Hasyim, 2020, p. 3; Gezer, 2020, p. 628). On the other hand, the existence of ideas and suggestions in hadiths, highly important reference points in Islam, show us how Islamic authorities and Muslims acted during such harsh times. Based on a similar understanding, the Turkish Directorate of Religious Affairs (2020d) announced that individuals who caught COVID-19 positive shouldn’t participate in public prayers. The practice of Prophet Muhammad is the reference point in this announcement. This situation broadened the elbow room of the authorized institution and believers were more easily convinced.

One other important rule that religious institutions referred to is the statement of “imperative circumstances make unfavorable situations permissible” according to Kaan (2020, p. 12). Participating in public prayers, visiting Mecca for hajj prayer, going to mosques are the significant religious duties of Muslims; however, Muslim leaders mentioned that it is now dangerous to participate in these duties because of the pandemic. This understanding is based on the idea that social contracts should be minimized to prevent the spreading of the disease. Protection of human life is the main purpose of such actions. These radical decisions were made in Turkey in parallel with the whole world. Islamic plague culture was the reference point of most of these decisions, which is attention-grabbing (Hasyim, 2020, p. 3) as these religious authorities, under normal conditions, used to support and encourage those who participate in public prayers in mosques. They used to refer to various verses and hadiths in their speeches. “...and bow (in the Prayer, not by forming a different community or congregation, but) together with those who bow (the Muslims)” (2:43) is one of these verses in the Qur’an. However, during the pandemic, the Turkish Directorate of Religious Affairs had to make some radical decisions about public prayers to slow and control the rate of spreading in Turkey as a result of the consultations with the Ministry of Health. In the scope of the decision (Turkish Directorate of Religious Affairs, 2020f) the Institution announced that starting from March 16, 2020, public prayers in all mosques and prayer rooms are temporarily suspended.

There have been some reactions to this decision as the community hasn’t experienced such a practice; some groups mentioned that mosques should at least be opened during Friday prayers or other important religious dates for public service. The most important reason for these reactions is that the authorized religious institute didn’t benefit from the Islamic plague culture at the start of the pandemic and believers were emotionally affected by this radical change. Some individuals tried to enter mosques, pushed the locked doors, especially during Friday prayers (Hürriyet, 2020). However, it can be said that there has been no extensive or organized reaction in Turkey. On May 29, 2020, a new decision was announced; mosques

were opened during Friday prayers, noon and afternoon prayers on the condition that a “limited” number of believers pray. There are some conditions about the prayers in mosques; some specific mosques are open during Friday prayers while all the other ones are closed, individuals who want to go to mosques should perform ablution at home. On the other hand, social distance and wearing masks are the other precautions. These are all new to the Muslim communities.

After opening mosques and prayer rooms for prayers according to a circular, some individuals attempted to perform prayer with the crowd in mosques. Imams warned these people to protect social distance and wear masks but unfortunately, discussions (Sözcü, 2020a) and fights (Sözcü, 2020b) occurred. The azan was changed in Kuwait during the first time of the pandemic to prevent Muslims from gathering and coming to the mosque; however, this change in the azan wasn't practiced in Turkey. Closing the mosques as a precaution and some other decisions made for preventing people are the precautions in Turkey that are similar to the precautions practiced in other Muslim countries. The Turkish Directorate of Religious Affairs made various announcements during these harsh times; the institution emphasized that COVID-19 is a disease affecting thousands of people around the world and there has been no specific cure. One of the basic reasons for this emphasis in announcements is that the discourses supported by the Turkish Directorate of Religious Affairs before the pandemic was that people should come together and pray as a part of the community. A hadith was frequently mentioned before the pandemic (Imam Nevevi, 2013, p. 421; Imam Bukhari, 2008, p. 250; El-Askalani, 2012, p. 158) and it was stated that Prophet Muhammad gave importance to public prayers and he always emphasized that people should go to the mosque for prayer whenever they hear the azan. Besides, groups who come together for prayer used to be warned to close the ranks, supporting the hadith of the Prophet (Imam Nevevi, 2013, p. 2013); in other words, Muslim communities had always been encouraged to come together, share what they have and pray in the mosque if possible and Turkish Directorate of Religious Affairs used to support this understanding. However, putting a social distance, warning people who come together, and most importantly closing the mosques –and even sometimes forbidding the public prayers- caused platforms of discussion. People living in the modern world didn't experience such an incident and no specific data is showing the authorities exactly what to do. Imams and muezzins are responsible for warning their communities and taking precautions, which caused new discussions. The perception of the ministers of religion has always been kept apart from this task definition. In other words, while “imams” had been pioneers and guides during public prayers, they now have different responsibilities; this situation caused incomprehensibility. According to the Turkish Language Society, the first meaning of imam is: “The person who guides the community during prayer in the mosque”. It should be mentioned that imams had to perform some different roles, which contradicted their basic role in societies. The traditional religious values they supported changed throughout the pandemic and the society was disturbed by the new responsibilities of imams.

Some new political decisions had to be made as the impacts of the pandemic haven't finished yet. These decisions were presented by the Turkish Directorate of Religious Affairs on religious ground and steps were taken in line with these new procedures to convince the public. After the government prohibited people over the age of 65 from going out, the High Commission of Religious Affairs announced that people in the risk group can perform the noon prayer at home, and Friday prayer is no more fardth during the pandemic. In addition to this, the institution announced that people who caught the virus shouldn't go outside; it is unacceptable in terms of religion (Turkish Directorate of Religious Affairs, 2020a). The purpose of this decision is to keep the risky group away from the crowds; at this point, it is important to note that this message is given based on “unacceptable in terms of religion” and a specific responsibility is given to individuals. It is mentioned that besides having a social responsibility, people are responsible in terms of religion for one another's health.

The emphasis of “martyrdom” is also important as a basis of legalization and interpreting the social crisis. According to the hadith mentioned by Bukhari (2008, p. 1006), Prophet Muhammad stated that a person who stays where he/she is with perseverance during an epidemic will earn the reward of martyrdom. This statement is an example of the quarantine practices of today's world and associated death with religion. In this context, Islamic belief places the idea that the good and the bad come from

Allah, and perseverance is important throughout the pandemic. Even under these harsh circumstances, the principle of “Allah doesn’t create without a purpose” can be a door of “opportunity” for Muslim believers. Ali Erbaş, the Head of the Turkish Directorate of Religious Affairs, attended a TV program about Covid-19. He emphasized the hadith of “There are seven martyrs besides one who is killed in the way of Allah: the victim of plague is a martyr, the one who drowns is a martyr, the one who dies of chest pain is a martyr, the one who dies of stomach infection is a martyr, the one who burns to death is a martyr, the one who is crushed under something is a martyr, and the pregnant woman who dies giving labor is a martyr.” (Haberler.com, 2020) This hadith is mentioned in different Islamic resources; by mentioning the hadith (Sahih-i Müslim, 2013, p. 1173; Imam Nevevi, 2013, p. 500) in the program, Erbaş associated martyrdom with COVID-19. Based on this statement, it can be said that the religious authorities in Turkey use Islamic literature to understand and interpret the pandemic. However, the important point here is that a possible social crisis and depression are prevented and religious arguments are used to interpret death. The statement that people who died because of COVID-19 are martyrs created a new argument, but it is important as it makes the culture of plague in Islam observable and enables Muslims to make sense of the disease. On the other hand, as mentioned by Hopley (2010, p. 54) perceiving pandemic as an instrument of grace demolishes the idea that Allah puts Muslim in a difficult position and it creates a more positive perception about the disease.

Finally, the decision on November 20, 2020, changed the practice of the places of worship. According to the decisions of the Presidential Cabinet (“Koronavirüs Salgını”, 2020), some limitations in the activities in daily and working life were limited; individuals under the age of 20 and over the age of 65 could now go out at some specific hours. Individuals who wanted to participate in Friday prayer could go out according to the new decision as an exception. On the other hand, places of worship were opened with some limitations. It can be said that the presidential cabinet made these decisions according to the structure of Turkish society and the parameters that occurred throughout the pandemic. The number of young individuals who participated in the religious rituals decreased during the pandemic while globalization’s impacts increased; these are the parameters that affected the decisions of the cabinet. However, it is necessary to wait for the end of the pandemic to understand the impacts, tangible manifestations of this process.

3. Turkish Directorate of Religious Affairs and Protection of Religious Centrality

Religious organizations have been significantly affected by the pandemic. Religious authorities haven’t been able to band their followers together; they couldn’t produce a collective culture or understanding and couldn’t prevent the changing religious perception in societies. The decisions and acts of Turkish Islam to prevent or minimize such disorientation are worth attention. The Friday prayers had been entirely suspended during the first period of the pandemic; after a while, some specific mosques were symbolically chosen and Friday prayers were allowed in these mosques. Following this period it was decided that it is free to attend Friday prayers in mosques all over the country under the precautions of the pandemic. The purpose of these changing decisions was to protect the mosque-community pattern. On the other hand, the religious authorities were worried about the idea that the mental distance, resulting from the physical distance, between believers and mosques, would increase in time; this is why they decided to end the prohibition and let people attend prayers under the condition of social distance. The Turkish Directorate of Religious Affairs aims to protect the religious relationship between Muslims and mosques, although they are aware of the difficulties and possible damages. It is compulsory to wear a mask, protect social distance, and give importance to hygiene during prayers. Besides these new rules during prayers, the Turkish Directorate of Religious Affairs suspended the educational activities within its body. These important changes necessitated producing new strategies. Most of the educations has been completed online (Turkish Directorate of Religious Affairs, 2020b) which is aimed at preventing students feel distanced from religious education. Such practices necessitated the use of the function of legalization of religion on the organizational level on one hand, while they aimed at protecting the collective identity on the other.

It is specified that at the center of the discourse of religious authority, there is the perception that the individual belongs to a group and that group is “special”; this method, which is the basic arguments of the theory of social identity (Ashforth and Mael, 1989; Billig, 2002; Tajfel, 1966; 1982), places the individual in a specific group. Following this step, the group identity is formed within the scope of the external “dangers and obscurities”. Public prayers acted based on the group attachment in the context of religious identity (Freyer, 1964, p. 36; Werbner, 2010; Wright and Young) and group identity is thus established. However, under the harsh conditions brought by the pandemic and because of the risk of infection, Turkish Islam had to find a new method to ensure this process of establishing and protecting a religious identity.

In this context, the Turkish Directorate of Religious Affairs gave importance to be a part of the projects in which the Institution workers are active and visible. Especially when people over the age of 65 and the ones with chronic illness couldn't go out (March 21, 2020), Turkish Directorate of Religious Affairs workers actively worked in Loyalty Social Support Group. They not only supported people financially but also worked to assist the people in need in terms of religion (Turkish Directorate of Religious Affairs, 2020e); the institution thus was able to broaden and strengthen the authority of religious belief. On the other hand, a specific telephone line named ALO 190 Fatwa was established to mentally help people who were unable to go to mosques. The legalization and attainability of Islamic discourse were thus protected. People could ask religious questions to religious authorities and feel connected to Islam and their community. According to the study by Çıtırık and Zengin (2020, p. 611), individuals asked questions about basic Islamic rules and practices to authorities through this telephone line. Through this practice, different religious groups were no longer able to issue fatwa and the Turkish Directorate of Religious Affairs could reach believers of Islam in person through technology.

DIYANET TV, within the body of the Turkish Directorate of Religious Affairs, broadcasted lessons for individuals of all ages; the programs are called “Time for Religious Education”. Basic religious education and information about prayers were the programs broadcasted. Consolidation of the public was the basic purpose of this practice. These programs, which are the basic lessons, ensured broadening the borders and frame of the religious discourse. Besides, the Turkish Directorate of Religious Affairs reported that its field service should benefit from technology and reach the public (Dinihaber.com, 2020). While different groups and communities were able to inform individuals about religion and the fatwas issued by the Turkish Directorate of Religious Affairs were criticized before the pandemic, it can be said that these negativities were decreased thanks to these new practices used by the institution.

Turkish Directorate of Religious Affairs made decisions and put them into practice in the frame of religious discourse through the technological instruments it has. The discourse it used is legalized throughout this process. Using different technological instruments (Madianou and Miller, 2013) determined according to the necessities of individuals and choosing the correct media resources (Miller and Slater, 2000) enable institutions to reach their goals. In this process, the Turkish Directorate of Religious Affairs staff used technological instruments professionally and actively; on the other hand, new types of activities and technological instruments were constantly analyzed and used according to the changing needs of Muslims (Çıtırık and Zengin, 2020). Based on all these, it can be said that Turkish Islam used technology strategically during the pandemic.

4. Turkish Islam, Khutbahs and “Gloomy Friday”

The Pandemic had legally been accepted as an issue on agenda by Turkish Islam approximately one week before the virus arrived Turkey khutbahs were specifically used to take precautions about the virus which spread all around the world. In this context, the Turkish Directorate of Religious Affairs issued a khutbah on March 06, 2020, stating that “*God is pure, God favors cleaning*” (Dinhizmetleri, 2020a). The topic of “hygiene” was brought to the agenda with this statement. The important point here is that the institution is associated with God in the frame of a precaution and the public is warned at the same time. Two days after the first Covid case in Turkey, on March 13, 2020, during the Friday prayer, the Turkish Directorate of Religious Affairs sent a specific khutbah to imams/mosques; the title of the khutbah was “The Muslims take precaution and rely on Allah for his discretion, (Dinhizmetleri, 2020b)”. This khutbah

indicated that Allah decides illness and disease, Muslims should take precautions properly. The Islamic plague culture was emphasized with references. Wearing a mask, social distancing, and hygiene, which are the most important precautions of coronavirus, were specifically mentioned in the khutbah. On the other hand, it was mentioned that Muslims should stop some habits and practices for a while and this necessity was associated with Islam. For instance, Muslims used to come together and embrace each other after circumcision and made special celebrations; it was suggested that they should stop this tradition during the pandemic. Additionally, hadiths and verses were used as references to stop Muslims visit their relatives, which is an important tradition for believers. However, as the warnings and decisions weren't sufficient, Friday prayer on March 20, 2020, wasn't practiced. Shortly after this decision, the Turkish Directorate of Religious Affairs issued a new notice (2020c) and defined that Friday as the "Gloomy Friday". The institution announced that "Friday prayer, one of the most important practices of Islam, shall be practiced in our heavenly country Turkey, one of the most significant geographies of the Islamic civilization and the mark of Islam. The prayer shall be practiced by taking all necessary precautions and the prayer shall be representatively continued" (Diyaret İşleri, 2020).

Closing the mosques during the pandemic was the first experience of Turkey in terms of a religious limitation. The emphasis on "motherland", "Islamic civilization" and "the mark of Islamic communities" were the important points in this announcement. The emphasis on a "national" identity established a basis for making this decision about the Friday prayer. There were a few top government officials during the prayer on March 27, 2020, performed by Ali Erbaş. The title of the khutbah performed by Erbaş was "Muslim under difficulties" (Dinhizmetleri, 2020c). The speech was based on the examples and hadiths of Prophet Muhammad and the main purpose was to convince believers to take necessary precautions. After mentioning the advice of Prophet Muhammad about contagious diseases (Imam Bukhari, 2008, p. 1006), this hadith was shared: "You shall not enter a place when you hear that there is an outbreak of a contagious disease. Don't leave wherever you are when you hear that there is a contagious disease around you" (Imam Nevevi, 2013, p. 657). This idea was supported by the hadith that the one with the disease and the one who is healthy shall not be in the same room (Imam Bukhari, 2008, p. 1009). At this point, the purpose was to legalize the basis of Islamic plague culture through verses and hadiths; on the other hand, there was the emphasis that Muslims should take precautions. "Stopping good deeds, religious test and perseverance" were the points emphasized in the khutbah, aiming at presenting the basic reasons why believers had to stay away from public prayers and drew a frame for religion-logic and rationality. This approach, placing the traces of Islamic plague culture at the center, warns Muslims to "stay where you are"

Conclusion

Islamic literature presents a rich knowledge about the plague experiences; additionally, there are numerous verses and hadiths, which are the basic resources of Islamic knowledge, about what Muslims should do in case of such disasters. Turkish Islam has considered all these significant resources and developed a path that has been guiding and supporting Turkish believers throughout harsh times. In this context, each topic mentioned in the khutbahs, determined by the Turkish Directorate of Religious Affairs, has been associated with COVID-19. The order of Islam about hygiene rules has been frequently mentioned in these speeches; according to the khutbahs, the individual has the responsibility not to spread the virus to others and it is important to obey the precautions determined by the government. When the process administered by the Turkish Directorate of Religious Affairs is generally analyzed, it can be said that Turkish Islam has been carrying out a significant function in conveying the religious decisions made by politicians to "Muslims". Besides, it is observed that Turkish Islam has benefited from the Islamic plague culture while conveying these decisions to the public. Turkish Directorate of Religious Affairs used this culture in convincing people about not going out of the house, not participating in the public prayers, and not entering crowds. On the other hand, the institution attempted to protect the collective culture by establishing a telephone line called ALO 190 fatwa and preparing television programs making broadcasts about online religious education. All these new practices, which are the parts of the modern Turkish Islam strategy throughout the pandemic, contributed to the consolidation of Turkish Muslims and prevented possible separations from religion.

Turkish Islam has taken some important steps for consolidating its believers through the opportunities given by communication technologies and with the support of political channels. However, it is estimated that the collective identity which Turkish Directorate of Religious Affairs wants to protect, will be one of the fields that should be carefully observed and controlled by Turkish Islam after the pandemic. Although Turkish Islam has taken various important steps to protect and control the elbow room during the pandemic, it can be said that new parameters of religious perception will emerge after the pandemic. Though it is difficult to foresee the social outcomes of the pandemic in the long term, there may be new topics of discussion about belief and identity. It can be said that especially in the context of Turkey, collective identity and relationships with prayer places will have some new dimensions and there will be new types of “normal”.

Kaynakça

- Abouzzohour, Y. (2020) COVID in the Maghreb: Responses and Impacts. In *The COVID-19 Pandemic in the Middle East and North Africa* (Pp: 51-54), Middle political Science. https://pomeps.org/wp-content/uploads/2020/04/POMEPS_Studies_39_Web.pdf
- Ashforth, B. E. & Fred A. M. (1989). Social Identity Theory and Organization, *Academy Of Management Review*, 14 (1). 20-39.
- Billig, M. (2002), Henri Tajfel's 'Cognitive Aspects of Prejudice' And The Psychology of Bigotry. *British Journal of Social Psychology*, 41: 171-188. <https://doi.org/10.1348/014466602760060165>
- Çıtırık, A., n. & Zengin, Z. S. (2020). Küresel Salgın Zamanında Din Görevlileri Gözüyle Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Yaygın Din Hizmeti ve Eğitimi . *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi , Salgın Hastalıklar Özel Sayısı*, 599-624 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/yyusbed/issue/56115/772151>
- Colorafi, K. J., & Evans, B. (2016). Qualitative Descriptive Methods in Health Science Research. *HERD: Health Environments Research & Design Journal*, 9(4), 16–25. <https://doi.org/10.1177/1937586715614171>
- Cornell, S. E. (2015). *The Rise of Diyanet: the Politicization of Turkey's Directorate of Religious Affairs*. <https://www.turkeyanalyst.org/publications/turkey-analyst-articles/item/463-the-rise-of-diyamet-the-politicization-of-turkey%E2%80%99s-directorate-of-religious-affairs.html>
- Cunningham, A. (2008). Epidemics, Pandemics, and the Doomsday Scenario. *Historically Speaking* 9(7), 29-31.
- DİB, (2020a). Din İşleri Yüksek Kurulu'ndan Cuma Namazıyla İlgili Açıklama. <https://www.diyamet.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay/29391/din-isleri-yukse-kurulundancuma-namazıyla-İlgili-acıklama>
- DİB, (2020b). Diyanet İşleri Başkanı Erbaş, Koronavirüsle İlgili Tedbirleri Açıkladı <https://www.diyamet.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay/29392/diyamet-isleri-baskani-erbas-koronavirusle-İlgili-tedbirleri-acıkladı>
- DİB, (2020c) Diyanet İşleri Başkanlığı'ndan Cuma Namazı İle İlgili Açıklama <https://www.diyamet.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay/29452/diyamet-isleri-baskanligindancuma-namazi-İle-İlgili-acıklama>
- DİB, (2020d) Din İşleri Yüksek Kurulu'ndan Cuma Namazıyla İlgili Açıklama <https://www.diyamet.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay/29391/din-isleri-yukse-kurulundancuma-namazıyla-İlgili-acıklama>
- DİB, (2020e) Personelimiz Vefa Koordinasyon Grupları'nın İçerisinde İnsanımıza Hizmet Ediyor <https://www.diyamet.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay/29467/personelimiz-vefa-koordinasyon-gruplarinin-İcerisinde-insanimiza-hizmet-ediyor>
- DİB, (2020f) Diyanet İşleri Başkanı Erbaş'tan Cuma Mesajı <https://www.diyamet.gov.tr/tr-TR/Content/PrintDetail/29416>
- Dinhizmetleri (2020a) [https://dinhizmetleri.diyamet.gov.tr/Detay/323/06032020-cuma-hutbesi-allah-temizdir-temizli%C4%9Fi-sever-\(sesli-hutbe-t%C3%BCrk%C3%A7e-almanca-İngilizce-arap%C3%A7a\)](https://dinhizmetleri.diyamet.gov.tr/Detay/323/06032020-cuma-hutbesi-allah-temizdir-temizli%C4%9Fi-sever-(sesli-hutbe-t%C3%BCrk%C3%A7e-almanca-İngilizce-arap%C3%A7a)) (Date of access: 28 March 2020).

- Dinhizmetleri (2020b) [https://dinhizmetleri.diyamet.gov.tr/Detay/325/13032020-cuma-hutbesi-tedbir-m%C3%BCmininden-takdir-allah'tand%C4%B1r-\(sesli-hutbe-t%C3%BCrk%C3%A7e-ingilizce-arap%C3%A7a-almanca\)](https://dinhizmetleri.diyamet.gov.tr/Detay/325/13032020-cuma-hutbesi-tedbir-m%C3%BCmininden-takdir-allah'tand%C4%B1r-(sesli-hutbe-t%C3%BCrk%C3%A7e-ingilizce-arap%C3%A7a-almanca)) (Date of access: 28 March 2020).
- Dinhizmetleri(2020c)<https://www2.diyamet.gov.tr/DinHizmetleriGenelMudurlugu/HutbelerListesi/Zorluklar%20Kar%C5%9F%C4%B1s%C4%B1nda%20M%C3%BCmin.pdf> (Date of access: 10 October 2020).
- Dinihaber.com (2020) <http://www.dinihaberler.com.tr/public/index.php/haber/diyanetten-sosyal-medya-talimati-58760> (Date of access: 23 November 2020)
- Diyanet İşleri (2020). <https://www.diyamet.gov.tr/tr-TR/Content/PrintDetail/29453> (Date of access: 18 October 2020).
- Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş Ve Görevleri Hakkında Kanun, (1965). <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.633.pdf> (Date of access: 09 September 2020).
- El-Alaskani, H. (2012). *Buluğu'l Meram: Abkam Hadisler*. Istanbul: Milat
- Freyer, H. (1964). *Din Sosyolojisi*. (Trans. T. Kalpsüz). Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Gezer, A. (2020). Hz. Peygamber'in Hastalıklara Karşı Tutumu.Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Salgın Hastalıklar Special Issue*, 625-640
- Göle, N. (1997). "Secularism and Islamism in Turkey: The making of elites and counter-elites," *The Middle East Journal*, 51(1), pp. 46-58.
- Haberler.com (2020). <https://www.haberler.com/diyamet-isleri-baskani-salginda-olenler-hukmen-13099686-haber/> (Date of access: 20 October 2020)
- Hasan, A. Z.; Hussien, S. S.; Tajudin, A.; Alilah, N. H. ; Abdul Kadir, M. N. ; Mohd Noor, K., A.Y., M.I.A.M, Mohamed, S.; Ibrahim, M.; Ridzuan, A. I., Shafinar R.; Ab Z. (2020a), The Priority of Forgiving in Islamic during Covid 19 Pandemic from an Islamic Perspective, *International Journal of Psychosocial Rehabilitation*. 24 (1), 5541 - 5548. DOI: 10.37200/IJPR/V24I1/PR200659
- Hasyim, S. (2020). COVID-19 , Islamic Civil Society and State Capacity In Indonesia.Perspective, *Perspective*, (39). https://www.iseas.edu.sg/wp-content/uploads/2020/03/ISEAS_Perspective_2020_39.pdf
- Hopley, R. (2010). Contagion in Islamic Lands: Responses from Medieval Andalusia and North Africa. *Journal for Early Modern Cultural Studies*, 10(2), 45-64. Retrieved November 27, 2020, from <http://www.jstor.org/stable/23242140doi:10.1353/hsp.2008.0035>.
- Hürriyet (2020), <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/caminin-kilitli-olmasina-kizdi-kapiyi-zorladi-41473911> (Date of access: 02 July 2020).
- Ibrahim, I. (2020). Religious Institutions under the Pressure of COVID-19: Traditional Policies and Delayed Crisis Management. <https://timep.org/commentary/analysis/religious-institutions-under-the-pressure-of-covid-19-traditional-policies-and-delayed-crisis-management/>
- Imam B. (2008). *Salih-I Bukhari Muhtasari*. (Ed. F. Birışık) Istanbul: Polen Publications.
- Imam N. (2013). *Riyazü's Salihin* (5. Edition). (Prepared by: B. Tuna). Konya: Konevi Publication.
- Imam-ı Gazali (2017). İHYÂ-U ULÛMİDDİN. http://www.ahmettunalilar.com/Kitaplar/ihyau_ulumiddin_ekitap_mobi_epub.pdf
- Kaan, E. O. (2020). Salgın Hastalık Döneminde Alınan Tedbirlerin Fıkhî Analizi. *Kocaeli İlahiyat Dergisi* 4 (1): 5-24.
- Keyman, E. Fuat. (2007). Modernity, Secularism and Islam: The Case of Turkey. *Theory, Culture & Society*, 24(2), 215–234. <https://doi.org/10.1177/0263276407075008>
- Koronavirüs Salgını Yeni Tedbirler (2020), <https://www.icisleri.gov.tr/koronavirus-salgini-yeni-tedbirler> (Date of access: 22 October 2020).
- Kreinath, Jens. 2005. Ritual: Theoretical Issues in the Study of Religion. *Revista de Estudos Da Religião* (4), 100–107.
- Madianou, M. & Miller, D. (2013). Polymedia: Towards a new theory of digital media in interpersonal communication. *International Journal of Cultural Studies*, 16, 169–187.
- Miller, D. & Slater, D. (2000). *The Internet: An Ethnographic Approach*. Oxford: Berg.

- Nassaji, H. (2015). Qualitative and descriptive research: Data type versus data analysis. *Language Teaching Research*, 19(2), 129–132. <https://doi.org/10.1177/1362168815572747>
- Nikiforuk, A. (2018). *Mahşerin Dördüncü Atlısı Salgın ve Bulaşıcı Hastalıklar Tarihi*. (Trans. by S. Erkanlı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pabbajah, M.; Said, Nurhidayat M.; Faisal, M. Taufiq H. P.; Hasse J. Juhansar (2020). Deauthorization of the Religious Leader Role in Countering COVID-19 : Perceptions and Responses of Muslim Societies on the Ulama's Policies in Indonesia. (9). 262-273.
- Rahman, A. Z., Kashim, M.I.A.M., Mohd Noor, A.Y., Che Zarrina Saari, Ahmad Zaki Hasan, Abdul Rahim R., Ashaari, M. F, Sayyid B. Musal K., Norhayati R., A. R. (2020) Critical Review of Religion in Coping Against the COVID-19 Pandemic by Former COVID-19 Muslim Patients in Malaysia. *Journal of Critical Reviews*, 7 (5), 1145-1154. doi:10.31838/jcr.07.05.219
- Sahihi-I Muslim (2013). Sahih-i Muslim Muhtasarı. (Trans. H. Akın) <https://www.pdfdrive2.com/sahih-i-muslim-muhtasar%C4%B1-d60978413.html>
- Sandelowski, M. (2000). Whatever happened to qualitative description? *Research in Nursing & Health*, 23, 334–340.
- Sandelowski, M. (2010). What's in a name? Qualitative description revisited. *Research in Nursing & Health*, 33, 77–84. doi:10.1002/nur.20362
- Sözcü (2020a). https://www.sozcu.com.tr/2020/gundem/cemaatle-toplu-namaz-kilmayin-uyarisinda-bulunan-imam-arasinda-tartisma-5687481/?utm_source=dahafazla_haber&utm_medium=free&utm_campaign=dahafazlahaber (Date of access: 02 July 2020).
- Sözcü (2020b), <https://www.sozcu.com.tr/2020/gundem/fatih-camiinde-toplu-namaz-kilma-tartismasi-5687673/> (Date of access: 13 October 2020).
- Tajfel, H. (1966). Cooperation between human groups. *Eugenics Review*, 58, 77–84.
- Tajfel, H. (1982). Social Psychology of Intergroup Relations. *Annual Review of Psychology*, 33,
- Thurston, A. (2020). Islamic Responses to COVID-19 . In *The COVID-19 Pandemic in the Middle East and North Africa*. Middle political Science. Pp: 15-18
- Ullmann, M. (1997) *Islamic Medicine*. Edinburgh: Edinburgh university press
- ULUTAS, U. (2010). Religion and Secularism in Turkey: The Dilemma of the Directorate of Religious Affairs. *Middle Eastern Studies*, 46(3), 389-399. Retrieved December 18, 2020, from <http://www.jstor.org/stable/20720678>.
- Werbner, P. (2010). Religious identity. In M. Wetherell & C. T. Mohanty *The SAGE handbook of identities* (pp. 233-257). London: SAGE Publications Ltd doi: 10.4135/9781446200889.n14
- Wildman, Wesley J.; Bulbulia, J.; Sosis, R & Schjoedt, U. (2020) Religion and the COVID-19 pandemic, *Religion, Brain & Behavior*, 10:2, 115-117, DOI:10.1080/2153599X.2020.1749339
- Wright, J. D. & Young, J. R. (2017) Implications of Religious Identity Salience, Religious Involvement, and Religious Commitment on Aggression, *Identity*, 17:2, 55-68, DOI: 10.1080/15283488.2017.1303382.

Osmanlı Kapitülasyonlarının Tesisi: Zihniyet Bağlamında Bir Bakış

Cumali BOZPINAR*

ÖZ

Osmanlı kapitülasyonları ilk zamanlarda (Klasik Dönem’de) kendinden beklenen işlevleri yerine getirmiştir. Bununla birlikte zaman içinde yararlılıkları kaybolarak XIX. yüzyılda Osmanlı ekonomisi için bozucu etkiler doğurmuşlardır. Osmanlı Devleti’nin yaklaşık altı yüz yıl gibi uzun bir dönem varlığını koruduğu dikkate alındığında, söz konusu kurumun kuruluşuna etki eden iktisadi saiklerin araştırılması önem arz etmektedir. Bu çalışma bir derleme türündendir. Ulaşılabilen ikincil kaynaklarla sınırlı olmak üzere, Osmanlı kapitülasyonlarının ortaya çıkışı iktisat tarihi perspektifinden ele alınmıştır. Elde edilen temel sonuç, Osmanlı kapitülasyonlarının ortaya çıkışı hususunda Mehmet Genç’in ortaya koyduğu Osmanlı iktisadi dünya görüşünün temel ilkelerinin geçerli olduğudur. İaşe ilkesi doğrultusunda “Osmanlı ülkesi içinde malların mümkün olduğu kadar bol, kaliteli ve ucuz olmasının sağlanması yoluyla” halkın refahı artırılmıştır. Fiskalizm ilkesi çerçevesinde, dış ticaret devlet için önemli bir gelir kaynağı olmuştur. Gelenekçilik ilkesine uygun bir şekilde, Osmanlı Devleti’nin ortaya çıkışından önce tesis edilmiş dış ticaret düzeni, kurulu düzeni bozmamak adına tanınmıştır. Son olarak, Osmanlı kapitülasyonlarının tesisinin Weberyan subjektif rasyonaliteye dayandırıldığı kabul edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, kapitülasyon, Mehmet Genç, zihniyet.

The Establishment of the Ottoman Capitulations: A Perspective in the Context of Mindset

ABSTRACT

Initially, the Ottoman capitulations were implemented as expected. However, their utility gradually diminished, and they became disruptive to the Ottoman economy in the XIXth century. The Ottoman state endured for approximately six hundred years; therefore, it is important to investigate its economic motives. This is a compilatory study. The establishment of the Ottoman capitulations has been handled from the perspective of economic history, limited to available secondary sources. The findings obtained in the study support Mehmet Genç’s theory of Ottoman economic thought. In line with the principle of provisionism, the welfare of the people was improved “by ensuring that the commodities were as plentiful, of high quality and cheap as possible.” Within the framework of fiscalism, foreign trade was an important source of income for the state. In accordance with traditionalism, the foreign trade arrangement preceding the Ottoman state was recognized to avoid disruption of the established order. Finally, the establishment of Ottoman capitulations was based on Weberian subjective rationality.

Keywords: Ottoman, capitulation, Mehmet Genç, mindset.

1. Giriş

Ticari ve hukuki imtiyaz ve sözleşmeler niteliğindeki kapitülasyonlar, Osmanlı Devleti’nin sadece büyük devlet olmak amacıyla kullandığı araçlardan birisi olmaktan çok, muhtelif beklentilerin karşılanması amacıyla kullanılmıştır. Bu araç sayesinde esas olarak “yabancı tüccarın gidip gelmesiyle Osmanlı topraklarında ticari ve iktisadi hayatın gelişip canlılık kazanması” amaçlanmıştır (Kütükoğlu, 1999, s. 330). İlk zamanlarda devletin güçlü siyasi, iktisadi ve askeri yapısı nedeniyle kapitülasyonlar kendinden beklenen işlevleri yerine getirmiştir. Bununla birlikte ilerleyen dönemlerde Osmanlı Devleti lehine değil ayrıcalık elde etmiş devletler lehine işlev görmeye başlamıştır. Nihayet XIX. yüzyılda, devletin zararına işleyen bir hale gelmiş ve devlet adamlarının girişimlerine rağmen taraf devletlerin baskıları nedeniyle ancak 24 Temmuz 1923’te Lozan Anlaşması ile yürürlükten kaldırılabilmiştir (Acartürk ve Kılıç, 2011, s. 2).

Bu çalışma bir derleme niteliğinde olup ulaşılabilen kaynaklarla¹ sınırlı olmak üzere Osmanlı kapitülasyonlarının ortaya çıkışı iktisat tarihi perspektifinden ele alınmıştır. Konunun böylesine dar bir çerçevede tutulmasının sebebi; yaklaşık altı yüz yıl bir imparatorluk niteliğiyle tarih sahnesinde kendini

* Dr., Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (Millî Emlak Genel Müdürlüğü), cumalispontik@gmail.com
Makalenin Gönderim Tarihi: 11.04.2021; Makalenin Kabul Tarihi: 02.08.2021

doi: 10.52642/susbed.913344

¹ Çalışmada teorik yönden esas olarak Genç (2012), Bozpinar (2018) ve Bozpinar (2020)’dan, Osmanlı kapitülasyonları tarihi için ise Sausa (1933)’dan yararlanılmıştır.

göstermiş bir devletin, nihayetinde çöküşüne yol açan önemli bir kurumu tesisinde belli bir iktisadi rasyonellik bulunup bulunmadığına dair bilimsel merak olarak ifade edilebilir.

2. Kapitülasyon Kavramı ve Tarihsel Kökeni

2.1. Kapitülasyon Kavramı

Kapitülasyon kelimesinin kökeninin “anlaşmaların bölündüğü fasılları belirten” Latince “capitula” kelimesi olduğu belirtilmektedir. Dolayısıyla kapitülasyon ilk olarak “fasıl” anlamında kullanılmıştır. Sonrasında “boyun eğme” anlamında kullanılır olmuştur (Kuran, 2018, s. 272-3).

Kapitülasyonun muhtelif tanımlarından biri, savaş zamanında yapılan bir anlaşma olup bununla bir silahlı güç, şehir ya da bölge silahlı düşman kuvvetlerine teslim edilmektedir. Başka bir anlamı ise yemindir. Osmanlı Devleti özelinde ise kapitülasyon “bir yabancıya başka bir ülkede kendi ülkesi yasalarını uygulayabilme hakkı veren yurtdışı ilişkilere ilişkin bir anlaşma” olarak tanımlanmıştır (Sousa, 1933, s. 1).

Köprülü (1931) ise şöyle tanımlamıştır: “Avrupalı devletlerin kendi ülkeleri dışındaki sürekli ya da geçici olarak bulunan yurttaşlarının, ülkesinde buldukları devletin yetkilerinin dışında kalmak ve kendi devletlerinin yetkisine bağımlı olmak biçiminde elde ettikleri ayrıcalıklar ile ticaret ve gümrük konularında elde ettikleri kolaylıklar ve imtiyazlar.” (aktaran Acartürk ve Kılıç, 2011, s. 3).

Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlüğünde ise kapitülasyon “Bir ülkede yurttaşların zararına olarak yabancılara verilen ayrıcalık hakları” olarak tanımlanmıştır (Kapitülasyon, t.y.).

Bu çalışmada, Sousa'nın (1933) kabul ettiği gibi kapitülasyon, bir yabancıya başka bir ülkede kendi ülkesi yasalarını uygulayabilme hakkı veren yurtdışı ilişkilere ilişkin bir anlaşma anlamında kullanılmıştır.

2.2. Kapitülasyonun Tarihsel Kökeni

Kapitülasyon kavramının ilk kez resmi olarak bir anlaşmada kullanımı 1275 yılına tarihlendirilmekte olup bu tarihte Yunan İmparatoru'nun Cenevizliler'e ilişkin bir deklarasyonunda bu kavram kullanılmıştır (Sousa, 1933, s. 2).

Osmanlı Devleti'nde yabancıların sınır ötesi haklar elde etmesi anlamında kapitülasyonlar, günümüzde olduğu gibi ülkelerin birbiriyle yaptıkları ticari anlaşmalar ve imtiyazlardır. Buna göre Osmanlı hukuk sistemi yabancılar için resmi olarak re'sen bir hak koruması sağlamadığından gayrimüslimlere –Osmanlı toprağında ikamet etmeleri halinde- kendi yargı yetkilerine devam etmeleri izni verilmiştir ki böylece Osmanlı kapitülasyonları ortaya çıkmıştır. Burada Sousa (1933, s. 15)'nin ileri sürdüğü “kapitülasyonların Müslüman ve gayrimüslimler arasındaki dinsel ve sosyal farklılıklardan kaynaklı olarak ortaya çıktığı” görüşünün, kapitülasyonların ticari anlaşmalar ve imtiyazlar niteliğinde olduğu dikkate alındığında sorunlu olduğu kabul edilebilir. Başka bir deyişle kapitülasyonların oluşumunu taraflar arasındaki dini ve sosyal farklılıklara bağlamak uygun değildir. Nitekim tarihsel olarak bakıldığında Hristiyan ülkeler arasında da kapitülasyonlar verildiği bilinmektedir².

Bizans İmparatorluğu'nda da kapitülasyonların olduğu görülmektedir. Öyle ki Venedikliler, Cenevizliler ve diğer devlet uyrukları Bizans ülkesinde bağımsız ulusal yargılama sistemine sahip olmuşlardır (Sousa, 1933, s. 17).

Sonuç olarak Osmanlı kapitülasyonlarının kökeninin Osmanlı öncesi döneme dayandığı söylenilebilir.

² Bizans İmparatorluğu ile Venedik şehir devleti arasında 1082'de imzalanan anlaşmayla Venedik tacirleri Bizans ülkesinde neredeyse sınırsız nitelikte ticari imtiyazlar elde etmişlerdir. Buna göre Venedik tacirleri bundan böyle ülkenin her yerinde devlet görevlilerinin müdahalesi olmaksızın ticaret yapabilir hale gelmişlerdir. Öyle ki Bizans memurları Venedikliler'in ticari mallarını kontrol etme ve ticari faaliyetlerini vergilendirme hususlarında yetkisiz kılınmışlardır. Böylece 1082 yılında yapılan anlaşma sayesinde Venedikliler Bizans ülkesindeki tüm liman ve şehirlerde elde ettikleri “vergiden muaf her türlü ticaret serbestliği” imtiyazı ile yerli tacirlerden fazlasıyla üstün hale gelmişlerdir. Ayrıca kendilerine İstanbul'da birkaç imalathane ile Galata'da üç iskele de verilmiştir. Görüldüğü üzere 1082 yılında yapılan anlaşma Bizans ülkesinin tüm geleceğini ipotek altına koymuş ve Bizans-Batı ilişkilerinde ilkinin aleyhine bir dönüm noktası niteliğinde olmuştur. Sonraki yıllarda benzeri ayrıcalıklar Cenova ve Pisa gibi diğer İtalyan şehir devletlerine de tanınmış ve zamanla imtiyazların kapsamı genişletilmiştir. Buna bağlı olarak Bizans İmparatorluğu Batılı ülkeler karşısında ekonomik bağımsızlığını kaybettiği gibi her bakımdan Batılı ülkelere bağlı bir uydu yönetim haline gelmiştir. Bununla birlikte söz konusu imtiyazların verildiği dönemde Bizans yönetimi gücünü kısmen de olsa hâlâ koruduğu için başlarda bu durumdan fazla etkilenmemiş fakat yıllar geçtikçe ekonomisini çökerten Batılı ülkelerin baskısına daha fazla maruz kalmış ve bu süreçten kurtulamamıştır (Demirkent, 2000, s. 139-41).

Diğer taraftan Osmanlı Devleti'nde yabancıların hukuki durumlarının belirlenmesinde gayrimüslimlerin "harbi" olarak adlandırılmalarının pratikte hiçbir önemi bulunmamıştır³. Kapitülasyonların kökeni İslami devletlere atfedilmediği gibi İslam hukukunda yerleşik yabancılar düşman olarak görülmemiştir (Sousa, 1933, s. 42).

3. Osmanlı Devleti'nde Kapitülasyonlar

3.1. Kapitülasyonların Doğuşu

İstanbul'un fethiyle Osmanlı idaresi altına geniş bir gayrimüslim nüfus girmiştir. Osmanlı Devleti oldukça kısa bir sürede hâkimiyetini Avrupa, Asya ve Afrika'da genişletmesine bağlı olarak zamanın Avrupa ile doğu ülkeleri arasındaki en önemli uluslararası ticaret yollarının kontrolünü de ele geçirmiştir. Dahası Osmanlı yöneticileri, ülkede yabancıların ticaret yapmaları hususunda gerekli kolaylığı göstermişler ve sonuçta ülke içinde yabancı unsurların sayısı artmıştır⁴ (Sousa, 1933, s. 43-4).

Burada belirtmekte fayda vardır ki Türkler uzun zaman önce İslam toplumlarıyla etkileşim içine girmişler ve o zaman daha yüksek bir medeniyet düzeyinde oldukları için onlardan etkilenmişlerdir. Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nin diplomatik haklar dâhil yabancılarla ticaret ve iş kurma özgürlüğü garantisi ve Hristiyan yargıçların korunmasını İslam devletlerinden örnek aldığı da ileri sürülmektedir⁵ (Sousa, 1933, s. 44-5). Nitekim II. Mehmed, İstanbul'un fethini müteakip şehirde var olan başta Rumlar olmak üzere gayrimüslimlere zimmî⁶ statüsü tanıyarak onları yerlerinde bırakmıştır (Sousa, 1933, s. 48-9). Aynı şekilde Ermeniler'den 200 aileyi İstanbul'a getirtmiş ve Yahudi cemaatini tanımıştır. Bunların yanında Ekümenlik Piskoposu'nun imtiyazlarını tanımış ve ona yargısal güç de vermiştir. Diğer taraftan fetihten birkaç gün sonra İstanbul'daki Cenevizliler'e de ayrıcalıklar tanınmıştır (Sousa, 1933, s. 50-1).

Osmanlı kapitülasyonları denilince, XVI. yüzyıl öncesinde örnekleri bulunmasına karşın⁷, genellikle ilk olarak akla 1535 yılında Fransa'ya verilen ve daha sonra yedi kez yenilendikten sonra süresiz hale getirilen ayrıcalıklar gelmektedir. Bu kapitülasyonlar sonraki dönemde verilen kapitülasyonlara bir temel teşkil etmiştir (Sousa, 1933, s. 54-9).

Osmanlı Devleti'nde bazı nedenlere bağlı olarak kapitülasyonların ortaya çıktığı kabul edilebilir.

İlk olarak Osmanlı öncesi dönemde kapitülasyonların varlığı belirtilebilir. Osmanlı Devleti XIII. yüzyıl sonlarında kurulduğunda, çevresinde kapitülasyon kurumu yaşar durumdadır. Şöyle ki Bizans İmparatorluğu iç ve dış siyasetini sürdürmek için çeşitli ülkelere belli imtiyazlar tanımıştır. Benzeri uygulamalara Selçuklu yönetimleri de başvurmuştur. Dolayısıyla Bizans ve Selçuklu bölgelerini egemenliği altına almasının ardından kapitülasyon kurumu da Osmanlı Devleti'nin kurumları arasına dâhil edilmiştir (Acartürk ve Kılıç, 2011, s. 3). Esasında burada -ayrıntıları aşağıda anlatılacak olan- Osmanlı zihniyet ilkelerinden gelenekçiliğin bir uygulamasından bahsetmek mümkündür. Osmanlı yöneticilerinin rehber ilkelerinden biri olan bu ilke, kurulu düzenin devam ettirilmesi anlamıyla kapitülasyon kurumunun sahiplenilmesine yol açmıştır.

³ Dönemin uluslararası alanda genel ilişki biçiminin savaş olmasına bağlı olarak Osmanlı yöneticilerinin gözünde yabancılar fiili veya olası düşman olarak görülmelerinden dolayı kendilerine "düşman" karşılığı olarak "harbi" veya "ehl-i harp" denilmiştir. Ayrıntılar için bk. Özel (1997).

⁴ Osmanlı toplumunda ticaret yüceltilen bir iktisadi faaliyet alanı olmuştur. Bu kapsamda devlet tarafından tüccarın desteklendiği ve devletin bizzatı ticari hayata dahilini olduğu söylenebilir. Bu durumun kanıtları olarak iç ticaretin gelişmesi için kurulan pazarlar, panayırar, çarşı ve hanlar ile esnaf/zanaat loncaları sayılabilir. Diğer taraftan Osmanlı dış ticaretinin aktörleri arasında Osmanlı tebaasından gayrimüslimler olduğu gibi Müslüman tebaadan kimseler de yer almıştır. Başka deyişle Osmanlı ülkesi yabancı tüccar için cazip olmakla birlikte Osmanlı tüccarı da dış pazarlarda ticaretle iştigal etmişlerdir. Dahası, ülkede kıtlığı çekilen veya kamusal hizmetlerde kullanılmak üzere ihtiyaç duyulan malların tedariki için Rusya, Lehistan, Venedik ve İngiltere gibi ülkelere zaman zaman "Hassa tacir" diye bilinen satınalma heyetleri gönderilmiştir. Bunun yanında Venedik'te Osmanlı tebaasından tacirlerin ticari faaliyette buldukları, Venedik'e sık sık gidip geldikleri ve iki ülke arasındaki 1573-1645 baş döneminde 1575'de Venedik yönetimi tarafından yaptırılan üç yüz kişi kapasiteli "Fontico de Turchi" denilen misafirhanede konakladıkları belirtilmektedir (Tabakoğlu, 1998, s. 249; Valensi, 2015, s. 161-2).

⁵ Konunun milliyet temeline indirgenmemesi gerekmektedir. Şöyle ki İslam hukukunun meşru gördüğü ve İslam devletlerinde geçerli bir uygulamayı Osmanlı sultanlarının da kendi ülke ve tebaası için uygun göyerek yürürlüğe koymasında bir beis yoktur. Burada Sousa (1933)'nin üzerinde durduğu konu esas olarak müste'min hukukuna girmektedir.

⁶ 8 no.lu dipnota bakınız.

⁷ İlk Osmanlı kapitülasyonları, Rumeli'ye geçişle birlikte 1352 yılında Cenevizliler'e verilmiştir (İnalçık, 2009b, s. 316).

İkinci olarak İslam fıkında “amân” kurumunun mevcudiyeti belirtilebilir. Osmanlı Devleti tarafından, “dostluk ve samimi iyi niyet” sözü veren gayrimüslimlere ülke sınırları içinde ikamet, seyahat ve ticaret için gerekli güvenlik garantisi (amân) verilmiştir (İnalçık, 2009a, s. 237; Kuran, 2018, s. 289-90)⁸. Dolayısıyla Osmanlı Devleti’nde kapitülasyonlar, amân kurumuna uygun olarak benimsenmiştir.

Üçüncü olarak Avrupa ülkeleriyle siyasi dostluk kazanma amacı belirtilebilir. Osmanlı zihniyetinde kapitülasyon verilmesi Hristiyan dünyası içinde müttefik kazanılması anlamına gelmiştir. Böylesi bir müttefik kazanımı, birlik halindeki Hristiyan dünyasını da zayıflatmıştır. Bu kapsamda Venedik, zaman zaman verilen ticari ayrıcalıklarla tarafsızlaştırılmış ve güçlü donanmasını “Haçlı zihniyetindeki Papa’nın emrine vermesi” önlenebilmiştir (İnalçık, 2009a, s. 238)⁹.

Son olarak iktisadi nedenler belirtilebilir. Bu kapsamda Osmanlı Devleti kapitülasyon verilmesi sayesinde kalay, kurşun, çelik, barut ve benzeri kimyasal maddeleri, özellikle altın ve gümüş sikkeler gibi kıtlığı çekilen malları veya üst tabakanın kullandığı yünlül, mücevher, kristalden yapılmış eşya, ayna ve saat gibi lüks malları Avrupa ülkelerinden elde edebilmiştir. Yine artan ticaret sayesinde önemli miktarda gelir elde edilmiştir. Bu gelirler arasında esas olarak gümrük vergileri ve harçlar öne çıkmaktadır (İnalçık, 2009a, s. 238; Kuran, 2018, s. 322). Söz konusu gelirlerin artırılabilmesinde ülkenin coğrafi olarak dünyanın belli başlı ticaret yolları güzergâhı –İpek Yolu ve Baharat Yolu- üzerinde yer almasından yararlanılmıştır. Öyle ki Osmanlı ülkesinden geçen Baharat Yolu güzergâhının Ümit Burnu’nun keşfiyle değişmesinin önüne geçebilmek için Osmanlı yönetimi tarafından kapitülasyonların bir araç olarak kullanıldığı ileri sürülmektedir (Acartürk ve Kılıç, 2011, s. 4). Bununla birlikte Kuran (2018)’a göre bu değerlendirme kısmen kabul edilebilir:

“...Rakip ticaret yolları elbette Orta Doğu hükümdarlarının stratejilerini etkiledi. Ne var ki, bu durum Vasco Da Gama’nın Hint Okyanusu’na ulaşmasından epey önce var olan kapitülasyonlar açısından kilit rol oynamış olamaz. Daha kritik bir nokta, eski ticaret yollarını desteklemek için yabancılar lehinde bir ayrımcılığa gerek bulunmamaktaydı. Transit ticaret, inanç ve milliyet farkı gözetmeyen ticari teşviklerle canlandırılabilirdi.” (Kuran, 2018, s. 278).

Gerçekten de Ümit Burnu üzerinden Hindistan ticaret yolunun açılmasından çok önce Osmanlı Devleti batılı ülkelerle ticaret anlaşmaları yapmış ve onlara muhtelif imtiyazlar vermiştir. Bu kapsamda şunlar belirtilebilir: Osmanlı Devleti tarafından ilk kapitülasyon 1352’de Rumeli’ye ilk geçildiği sırada Venedik şehir devleti ile savaş halinde olan ve dostane ilişkiler içinde bulunan Cenova şehir devletine verilmiştir. Venedik konsoloslukları XIV. yüzyıl ortalarında Ayasuluk (Selçuk) ve Balat’ta tesis edilmiş durumdadır. I. Bayezid zamanında bu yerler Osmanlı yönetimine geçince söz konusu imtiyazlar onaylanmış ve ülkenin tamamına teşmil edilmiştir. II. Mehmed döneminde 1479’da yapılan bir anlaşma ve bunun II. Bayezid döneminde 1481’de yenilenmesiyle Venedik şehir devleti daha önceki imtiyazların yanında Karadeniz’de Kefe ve Trabzon’da ticaret yapma imtiyazını almıştır (İnalçık, 2000).

⁸ Osmanlı hukuk sisteminde bugünkü anlamda devletler hukuku diye ayrı bir hukuk dalına yer verilmemiştir. Osmanlı Devleti’nde İslam hukuku kapsamında ülkeye darülsılam, diğer ülkelere darülharp denilmiştir. Darülsılam, Müslümanların hâkim olduğu ve İslam hukukunun uygulandığı ülkedir. Halkın çoğunluğunun Müslüman olması şart değildir. Darülharp ise, Müslümanların egemenliğinde bulunmayan ve İslam hukukunun uygulanmadığı ülkedir. Yabancı ülkelere bu adı vermelerinin esas sebebi, dönemin uluslararası alanda genel ilişki biçiminin savaş olmasıdır. Fiili veya olası düşman konumundan dolayı darülharp denilen yabancı ülkelerin tebaasına “düşman” karşılığı olarak “harbi” veya “ehl-i harp” denilmiştir. Darülharp tebaasından bir İslam ülkesine amânla belli bir süre için girenlere “müste’men” denilmiştir. Bununla birlikte aldıkları amânla can ve mal güvenliğine sahip olmaları bu kimseleri harbi olmaktan çıkarmamıştır. Osmanlı Devleti’nde İslam hukuku kapsamında zimmet akdi uygulanmış olup zimmler, devlete hukuki ve aynı zamanda siyasi bir bağla bağlı kabul edilmişlerdir. Osmanlı Devleti’nin kuruluşundan itibaren gayrimüslim tebaa İslami zimmet ve amân kurumları çerçevesinde yönetilmiştir. “Bir kimsenin yüklediği, ödemeye mecbur olduğu borç; himaye; anlaşma” anlamlarına gelen zimmet kökünden türeyen zimmî “kendisine güvence verilen, himaye altına alınan kişi” demektir. Zimmler, zimmet anlaşmasına dayanarak İslam ülkesinde vatandaş olarak yaşamışlar ve devlete cizye ödemelerine karşılık güvence (zimmet) elde etmişlerdir. Böylece Osmanlı ülkesinde yaşayan gayrimüslim tebaanın üç ana kategoride değerlendirildiği söylenebilir: Zimmî, müste’men yani amân verilenler ve harbi. Her üç grup için ayrı hukuki düzenlemeler çerçevesinde hukuki koruma mevcut olmuştur. Ayrıntılar için bk. Özel (1984), Özel (1997, s. 112-4), Akgündüz (2011, s. 983-92), Fayda (2013), Kenanoğlu (2013), Akgündüz (2018, s. 800, 1370) ve Yaman (2013).

⁹ II. Mehmet Dönemi’nde (1451-1481) Venedik’in muhtemel saldırılarının önlenmesi amacıyla Venedikliler’in İstanbul’da ikamet etmelerine izin verildiği ve Venedikli tüccara %2 gibi düşük bir gümrük vergisi ödemeleri kaydıyla ticaret yapabilmelerinin hakkının tanındığı bilinmektedir (Pamir, 2002, s. 84).

3.2. Osmanlı İktisadi Dünya Görüşü Çerçevesinde Kapitülasyonlar

Osmanlı iktisadi dünya görüşünün temel ilkelerinden kaynaklı olarak Osmanlı toplumunda ticarete ve dolayısıyla tüccara önem verilmiştir. Bunlardan iâşe (provizyonizm) ilkesi kısaca “ülke içinde mal arzının mümkün olduğu kadar bol, kaliteli ve ucuz olmasını sağlamak yoluyla” halkın refahının artırılması amacı güdülmüştür. Bu doğrultuda Osmanlı Devleti, dönemin Avrupa ülkelerinin merkantilist politikalarından farklı olarak, ticareti bir amaç olarak değil, bir araç olarak görmüştür. Dahası devlet, elindeki imkânları kullanarak ticareti desteklemiştir. Fiskalizm olarak adlandırılan ikinci ilke ise “devlete ait nakdi gelirleri mümkün olduğu kadar yüksek düzeye çıkarmak ve ulaştığı düzeyin altına düşmesini engellemek” amacının güdülmesi olarak ifade edilmiştir. Bu çerçevede ticaret devlet için önemli bir gelir kaynağı olmuştur (Genç, 2012, s. 208). Gelenekçilik olarak adlandırılan son ilke ise “toplumsal ilişkilerde mevcut dengeleri ve eğilimleri olabildiğince korumak ve bunlarda bozulma/sapma yönündeki eğilimlerin önüne geçmek ve değişme karşısında bunları ortadan kaldırıp yeniden dengeye dönmek bilincine sahip olunması”dır (Genç, 2012, s. 64)¹⁰. Nitekim hukukun kaynağı olarak şeriatın ve yetkili dini otorite tarafından şeriata uygunluğu kabul ve tasdik edilen kanun ve örflerin vücut verdiği bütün düzenlemelerde bu ilke gözetilmiştir. Bunun yanında şeriatın açık şekilde kapsamına almadığı konularda bazı kurallar geçerli olmuştur. Padişahların çıkardığı kanunname denilen kurallar bunların başında gelmiştir. Bundan başka mahalli örf ve adetlerden kaynaklanan düzenlemeler de mevcut olmuştur. Kanunnamelerle örf ve adetler şeriatın dışında olmakla beraber ona aykırı olmamak şartı ile yürürlüğe girmiş olduğu için uyulması zorunlu olan kurallar olmuştur (Genç, 2012, s. 65-6). Bu durumda daha önce belirttiğimiz Osmanlı Devleti tarafından tanınan “amân” kurumunun bir çeşit padişah tasarrufu olan kapitülasyonlara şeriata uygunluk anlamında meşruiyet sağladığı ve dolayısıyla gelenekçilik ilkesiyle ilişkili olduğu söylenebilir. Diğer taraftan Küçükömer (2012, s. 42-3) diğer iki ilkeyi ifade eden kavramları (iâşe ve fiskalizm) kullanmaksızın, bu ilkelerin gereği olarak ithalatın teşvik edildiğini ve dolayısıyla Osmanlı Devleti’nde kapitülasyonlar verilmesinin bir lütuf değil zorunluluktan kaynaklandığı belirtilip bu hakları tanıyan “fermanların debdebeli, gösterişli ifadelerine aldanmamalıdır” şeklinde bir değerlendirmede bulunmuştur. Bu değerlendirmenin abartılı olduğu düşünülmektedir. Şöyle ki döneminin diğer devletleri gibi Osmanlı Devleti de birçok devletle siyasi ve ticari nitelikte anlaşmalar imzalayarak imtiyazlar vermiştir. Bu ilişkileri, devletin öncelikleri belirlemiş olup bu çerçevede yapılan anlaşmalar bazen lütuf, bazen de zorunluluktan kaynaklı olarak ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla Osmanlı Devleti’nin diğer devletlerle yaptığı ve yabancılara imtiyaz sağlayan anlaşmalar “zorunluluk” gibi tek kalıba konulmamalıdır.

Avrupa ile ticari ilişkilerin analizi noktasında, Osmanlı Devleti’nin tarih sahnesine çıktığı dönemde -1300 dolaylarında- Avrupa ülkeleri kendi imalatı olan dokuma, kâğıt, cam, sabun *vb.* ürünlerini Doğu pazarlarında satıp karşılığında pamuk, ipek, deri *vb.* ham maddeleri alır durumda olduğu belirtilebilir. Dahası bu ticarete araçlar artan ölçüde Avrupalı tüccarlar ve gemi sahipleri olmuştur. Osmanlı Devleti’nin ortaya çıktığı dönemde söz konusu gelişmeler olgunlaşmış durumdadırlar. Başka deyişle “Osmanlı Devleti, tabir caizse, bloklar arası oluşmuş, yerleşmiş bulunan uzun vadeli bu trendin içinde doğmuş, büyümüş ve zirveye tırmanmıştır” (Genç, 2012, s. 209).

Yukarıda ifade edildiği gibi Osmanlı Devleti’nin tarih sahnesine çıktığı dönemde Avrupa ülkeleri ile Doğu ülkeleri arasında iktisadi yapı bakımından mutlak bir farklılaşma nitelemesi için henüz erken olmakla birlikte ilerleyen süreçte aralarındaki ticaret yavaş yavaş ilkinin imalat ürünleri vermesi karşılığında ikincisinin ham madde vermesi şeklinde bir eğilime girecektir. Osmanlı yöneticilerinin, kuruluş dönemi ve sonrasında uluslararası ticaretteki mevcut işleyişi değiştirmeyi iktisadi zihniyet ilkeleri çerçevesinde uygun bulmadığı söylenebilir. Bu kapsamda kendilerinden önce verilmiş kapitülasyonlar tanındığı gibi bunlara yenilerinin eklenmesine devam edilmiştir.

Osmanlı Devleti’nde kapitülasyonlar 1517’ye kadar sadece İtalyanlar’a verilirken bu tarihten sonra diğer Avrupa devletlerine de verilmeye başlanmıştır (İnalçık, 2009a, s. 243). Osmanlı yöneticilerini böyle bir uygulamaya iten güdünün iktisadi faaliyetlerde referans çerçevesi oluşturan zihniyet ilkeleri olduğu kabul edilebilir. Şöyle ki ithalatı serbest bırakmak ve kriz dönemlerinde darlığı çekilen ham madde ve mallar için ihracat yasakları koymak suretiyle bir taraftan ülke içi mal ve ham madde arzının azamileştirilmesi, diğer

¹⁰ Bu üç ilkeye dayalı olarak Osmanlı iktisadi zihniyeti C. Bozpinar tarafından Osmanlı rasyonalitesi olarak adlandırılıp Weberyan anlamda subjektif rasyonellik içinde değerlendirilmiştir. Ayrıntılar için *bk.* Bozpinar (2018) ve Bozpinar (2020).

tarafından da uluslararası ticaret kanalıyla gümrük vergileri elde edilmesi amaçlanmıştır. Dönemin Avrupa ülkeleri ise Osmanlı Devleti'nin uygulamalarının tersi denilebilecek şekilde merkantilist politikalar uygulamışlardır. Şöyle ki değerli madenleri (altın ve gümüşü) başlıca ekonomik kaynak olarak görüp zenginliği bunların miktarının büyüklüğüyle ölçmüşler ve bu kapsamda ihracatlarını artırarak ithalatlarını kısıtlamışlardır. Tarafları yönlendiren zihniyet farklı olsa da amaçları birbirini tamamlayıcı nitelikte olmuştur. Burada İnalçık'tan (2009b, s. 405) aktarma yapmak uygun olacaktır:

“...Merkantilist düşünceye yabancı kalan Osmanlı devlet adamları, ülkede mal bolluğu sağlamaya ve ticari vergilerden alınan devlet gelirlerinin azalmamasına dikkat ederlerdi. ...kapitülasyonlar, gereksinim duyulan bazı önemli maddelerin (başlıca ince yünlü kumaş, kalay, çelik, barut ve kristal, saat gibi lüks eşya) sağlanması ve hazineye ait gümrük gelirinin artması göz önünde tutularak kaygısızca verilmiştir. Dışarıdan mal getirilmesine bir sınırlama konmadığı halde iç pazarda kıtlık doğurması veya düşmanın işine yarar düşüncesi ile birtakım malların (pamuk, demir, kurşun, hububat, deri, balmumu) ihracı zaman zaman yasak edilmiştir. Osmanlılar için Batı'dan özellikle gümüş ithali büyük önem taşırdı. Bu nedenle altın ve gümüş üzerinden gümrük alınmazdı¹¹. Fakat gümüş, Türkiye'den, altına göre daha yüksek paritesi olan Hindistan ve İran'a kaçmakta idi. Gümüş para darlığı, ekonomi ve devlet girişimlerini kısıtlayan önemli bir faktör olmuştur...”

Berkes'in (2013) de belirttiği üzere esasında merkantilist politikalar ile kapitülasyon politikası teorik açıdan birbirinin zıddıdır. Bununla birlikte dış ticaret ilişkisi kuran iki ülke açısından bakıldığında ise söz konusu politikaların birbirinin tamamlayıcısı olduğu görülmektedir. Öyle ki merkantilist politika izleyen bir ülke için en iyi ticaret, kapitülasyon politikası izleyen ülkeyle yapılanıdır. Bu ilişkide kapitülasyon politikası izleyen taraf, merkantilist politika izleyen taraf için “ideal bir ortak”tır. Kapitülasyon politikasında devlet savaş yapacağı bir devletle uğraşmak için karşılığında daha büyük bir kazanç sağlayacağı düşüncesiyle çok büyük miktarda harcama yaparken; savaş halinde bulunmadığı devletlere ise bu barış halini sürdürmek için çok büyük miktarda ekonomik kazançlar sağlar. Başka deyişle çifte zarara katlanır. Rasyonel bir değerlendirme yapıldığında bu durum çelişkilidir. Şöyle ki fazlasıyla müsrif bir tutumdur (Berkes, 2013, s. 189).

Bu durumda Osmanlı yöneticilerinin, Akdeniz dâhil Osmanlı ülkesinde ticarete hâkim olmaları pahasına Batı Avrupalılar'a ticari imtiyaz vermeleri nasıl açıklanabilir? Tanzimat Dönemi Osmanlı yazarlarının, kapitülasyonların zararlarının çok geç olarak anlaşılmasına başlandığı bir zamanda bile bunları siyasal kötülüğü olan bir lütfet saydıkları ve bu politikanın yol açtığı iktisadi yıkımı göremeyerek soruyu politik bir mazeret biçiminde cevaplandırdıkları kabul edilebilir (Berkes, 2013, s. 190). Başka deyişle Weberyen objektif rasyonalite yönünden Osmanlı insanının zihniyetinde dış ticaretin rasyonel iktisadi temellere dayalı bir açıklaması bulunmamaktadır. Konuya ilişkin olarak yukarıda belirttiğimiz Osmanlı zihniyet ilkeleri çerçevesinde kapitülasyonların Weberyen subjektif rasyonalite bağlamında bir uygulama olduğu kabul edilebilir¹².

Son olarak merkantilizm ve sonrası gelişmeler üzerine bazı açıklamalar yapılması uygun olacaktır. Buraya kadar anlatılanlar kapitalist zihniyetin sadece merkantilizmin temel motivasyon kaynağı olan “ülkeye değerli maden girişini artırması” düzeyiyle sınırlı kalmıştır. Oysa Avrupa deneyimi bize coğrafi keşiflerle birlikte Avrupalı devletlerin kendilerinde bulunmayan/üretilmeyen ham madde ve yarı mamullere meta ticareti yoluyla ulaşarak imalata yöneldiklerini ve bu sayede sermaye birikimini artırdıklarını

¹¹ Bu durumun sebebi esasında o dönemde altın ve gümüşten yapılmış metal paraların kullanılmasıdır. Osmanlı yönetimi ülkeye değerli maden (altın ve gümüş) girişini teşvik edip bu madenlerin ülkeden çıkışlarını yasaklamak suretiyle ülkede para arzı kaynağının daralmamasını amaçlamışlardır (Küçükkalay, 2001, s. 107). Pamuk (2012, s. 18) ise iki sebep ileri sürmektedir. İlki, İslami geleneğe sahip Osmanlı yönetimi için egemenliğin en önemli simgelerinin sikke ve hutbe olmasıdır. İkincisi ise, Osmanlı yöneticilerinin bir yandan vergi toplamak, diğer yandan devlet personeline, tüccara ve diğer kesimlere ödeme yapmak için paraya ihtiyaç duymalarıdır. Bunun yanında paranın bolluğu ve tedavülü ile ticaretin ve iktisadi hayatın sağlığı ve canlılığı arasında güçlü bir ilişki bulunduğu bilincinde olmuşlardır. Osmanlı Devleti uzun mesafe ticaret yolları üzerinde kurulmuş olup uzun mesafe ticaret devlet ve ekonomi için her zaman büyük önemde olmuştur. Uzun mesafe ticaret için de istikrarlı bir para düzeni büyük önem taşımıştır.

¹² Weberyen anlamda objektif rasyonalite ve subjektif rasyonalite kavramları için bk. Bozpinar (2018) ve Bozpinar (2020).

göstermektedir. Bu durum kapitalist kazanç güdüsünün harekete geçmiş olduğu anlamını taşır ki Osmanlı zihniyeti ile Batı Avrupa zihniyetinin farklılığı¹³ Osmanlı Devleti'nin gerileme döneminden itibaren sermaye birikimi açısından ortaya çıkan yetersizliğin ve kapitülasyonların ülke ekonomisinde yol açtığı tahribatın temel belirleyicilerinden olmuştur¹⁴. Kapitülasyonlar, Avrupalı ülkeler ile Osmanlı Devleti arasında ticarete imkân ve kolaylık sağlamıştır. Batı Avrupa ülkelerinin izlediği merkantilist politika ile Osmanlı tarafının izlediği “kendine özgü” ticaret politikası birbirini tamamlayıcı bir çift oluşturmuştur. Bu ilişkide merkantilist politika mamul mal ihracı ve ham madde ithali yoluyla dış ticaret fazlasına dayanmasıyla sermaye birikimine imkân sağlamıştır. Konuyla ilgili olarak Küçükkalay (2001, s. 264)'dan şu aktarma uygun olacaktır:

“...Osmanlı ülkelerinde genellikle ham ipek, tiftik, pamuk ve meyan kökü gibi maddeler alıp; yünlü kumaşlar ve madeni eşya gibi mamul maddeler satan Levant Şirketi tüccarlarının büyük kârları, İngiltere'deki sermaye birikimine ve İngiliz merkantilizminin gelişmesine önemli katkılarda bulundu...”

Merkantilizm'le başlayan kapitalist gelişme sürecindeki kapitülasyon sahibi Avrupa devletleri, Osmanlı ekonomisi üzerinde öldürücü darbeyi 1838 Balta Limanı Anlaşması'yla vurmuştur:

“Serbest ticaret anlaşması ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu sınırları içindeki üreticiler, kendilerine göre daha gelişmiş ve hazırlıklı rakipleri karşısında daha önce karşılaşmadıkları bir rekabet ortamına girdiler. Geleneksel, düşük ölçekli ve daha çok el işçiliğine dayalı üretim yapan Osmanlı üreticileri, Büyük Britanya'nın sanayileşmiş modern üreticileriyle baş edemedi. Sonuçta, ortaya çıkan rekabet Osmanlı'da geleneksel üretim modeline son verdi. Birçok iş yeri (örneğin tekstil üreticileri) anlaşma yürürlüğe girdikten sonra kapandı. Özel şirketler modern imalathaneler kurabilmek için gerekli parasal ve beşerî kaynaklara da sahip değildi. Osmanlı'nın modern üretim modeline geçmesinin yolu böylelikle kapanmış oldu. Sanayi yerine ithalatçılık, temsilcilik gibi iş alanları gelişti.

Anlaşmadan sonra gümrük vergileri kalkarken¹⁵ iç taşımacılık vergilerinin devam etmesi, yerli üreticilerin uluslararası rakipleriyle baş etmesini daha zorlaştırdı...” (Yülek, 2019, s. 28).

4. Sonuç

Osmanlı Devleti'nde kapitülasyonlara ilişkin olarak literatürde genel olarak, başlarda işlevsel olduğu fakat ilerleyen dönemlerde işlevini yitirerek Osmanlı ekonomisine zararlı bir kurum niteliğine büründüğü kabul edilmektedir.

Yaklaşık 600 yıl bir imparatorluk niteliğiyle varlığını korumuş bir devletin, kendi çöküşünde etkili olan böylesi önemli bir kuruma sahip olmasında iktisadi bir rasyonellik bulunup bulunmadığına dair bilimsel merakın bir sonucu olarak bu çalışma ortaya çıkmıştır.

Bir derleme niteliğinde olan çalışmada, ulaşılabilen ikincil kaynaklarla sınırlı olmak üzere Osmanlı kapitülasyonlarının ortaya çıkışı iktisat tarihi perspektifinden incelenmiştir.

Elde edilen temel sonuç Osmanlı kapitülasyonlarının ortaya çıkışı hususunda Mehmet Genç'in ortaya koyduğu Osmanlı iktisadi dünya görüşünün temel ilkelerinin geçerli olduğudur. Başka deyişle dış ticaretin kolaylaştırılması için Osmanlı kapitülasyonlarının tesisi söz konusu temel ilkelere dayandırılmıştır. Böylece;

a) İaşe ilkesi doğrultusunda “ülke içinde malların mümkün olduğu kadar bol, kaliteli ve ucuz olmasını sağlamak yoluyla” halkın refahının artırılması amacı gerçekleştirilmiştir.

b) Fiskalizm ilkesi doğrultusunda, dış ticaret devlet için önemli bir gelir kaynağı olmuştur.

¹³ Burada belirtilmesi gereken önemli bir husus XII. yüzyıldan XV. yüzyılın sonlarına kadar Avrupa yönetimlerinin iktisadi uygulamalarının da Osmanlı iktisadi zihniyet ilkelerinin temelinde gözetilen kaygılar tarafından yönlendirildiğidir. Temel olarak bu kaygılar şehirlerin iaşesi merkezinde toplanmıştır. Osmanlı Devleti ile Avrupa'daki iktisadi uygulamalar arasındaki farklar daha sonları -XVI. ve XVII. yüzyıllarda- Avrupa'da merkantilist yaklaşımın ağırlık kazanmasıyla ortaya çıkmıştır (Pamuk, 2012, s. 13).

¹⁴ Kapitülasyonların Osmanlı ekonomisi üzerindeki tahribatı Sanayi Devrimi sonrası dönemle sınırlıdır. Öncesi için mutlak bir tahribattan söz edilemez. Ayrıntılar için bk. Elibol (2005).

¹⁵ Bu bilgi eksiktir. Balta Limanı Anlaşması'na göre; Osmanlı ülkesinde tüm tekeller yasaklanmıştır fakat İngiliz tüccarı Osmanlı ülkesi içinde %3 ithalat ve %12 ihracat vergisinin yanında diğer ithalatçıların yaptığı %2 oranında başka bir ödemeyi de yapacaktır (Issawi: 1980, s. 74-5).

c) Gelenekçilik ilkesi doğrultusunda Osmanlı Devleti'nin tarih sahnesine çıktığı dönemden önce tesis edilmiş kapitülasyon kurumu, dış ticarete ilişkin kurulu düzeni bozmamak adına tanınmıştır.

Son olarak kapitalizm öncesi bir ekonomik yapıda olan Osmanlı Devleti'nde Weberyen subjektif rasyonalite çerçevesinde kapitülasyonların ortaya çıktığı kabul edilebilir.

5. Extended Abstract

Initially, the Ottoman capitulations were implemented as expected. However, their utility gradually diminished, and they became disruptive to the Ottoman economy in the XIXth century. The Ottoman state endured for approximately six hundred years; therefore, it is important to investigate its economic motives. This is a compilatory study. The establishment of the Ottoman capitulations has been handled from the perspective of economic history, limited to available secondary sources.

The capitulations, which seemed to have been granted as favors during periods of strength, gradually lost their function and became disruptive to the Ottoman economy in the XIXth century.

The capitulations date back to the pre-Ottoman period.

Although non-Muslims were named as antagonists in determining the legal status of foreigners in the state, this had practically no significance regarding capitulations. The origin of capitulations was not attributed to Islamic social formations, and foreigners were not seen as enemies according to Islamic law.

Although examples of capitulations existed prior to the XVIth century, the privileges that were first given to France in 1535 and then made indefinite after being renewed seven times formed the basis for the capitulations established in later periods.

Capitulations occurred in the Ottoman State due to certain reasons.

Firstly, capitulations existed in the pre-Ottoman period. When the Ottoman State was founded at the end of the XIIIth century, the practice of capitulations was alive and well. The Byzantine Empire gave certain privileges to various countries to maintain its domestic and foreign policy. Seljuk administrations also implemented similar practices. Therefore, with the conquest of those regions, the practice of capitulation was also applied to the Ottoman State. Secondly, Islamic jurisprudence maintains the institution of "amân," in which non-Muslims who professed "friendship and sincere goodwill" were given the necessary guarantee (amân) of secure residence, travel, and trade within the empire. Therefore, capitulations in the Ottoman State were recognized as a suitable form of public administration. Thirdly, capitulations aimed to establish political goodwill with European countries. According to Ottoman thought, capitulations meant gaining allies in the Christian world. Finally, economic motives for capitulation included the procurement of commodities unavailable in the state and the taxation of foreign trade. Thus, the Ottoman State benefitted from its location on the world's major trade routes (Silk Road and Spice Road). In fact, capitulations were likely meant to prevent the redirection of the Spice Road following the discovery of the Cape of Good Hope.

The aforementioned points support Mehmet Genç's theory of Ottoman economic thought regarding the establishment of the Ottoman capitulations. In line with the principle of provisionism, the welfare of the people was improved "by ensuring that the commodities were as plentiful, of high quality and cheap as possible". Within the framework of fiscalism, foreign trade was an important source of income for the state. In accordance with traditionalism, the foreign trade arrangement preceding the Ottoman State was recognized to avoid disruption of the established order. Finally, the establishment of the Ottoman capitulations was based on Weberian subjective rationality.

Keywords: Ottoman, capitulation, Mehmet Genç, mindset.

Kaynakça

- Acartürk, E. & Kılıç, R. (2011). Osmanlı Devleti'nde kapitülasyonların iktisadi ve siyasi perspektiften analizi, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 29 (2), 1-21.
- Akgündüz, A. (2011). *İslâm ve Osmanlı Hukûku külliyâtı* (cilt 1). İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı.
- Akgündüz, A. (2018). *Osmanlı tarih ve hukuk istilâbları kâmûsu*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı.
- Berkes, N. (2013). *Türkiye iktisat tarihi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Bozpınar, C. (2018). *Osmanlı Devleti'nde İktisadi Zihniyet ve Sanayileşme Sorunsalı: Bursa İpek Sektörü Örneği*. Yayınlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Bozpınar, C. (2020). *Weberyan subjektif rasyonalite: Osmanlı İktisadi Zihniyeti*. Efil Journal, 3 (9), 126-45.
- Demirkent, I. (2000). *1082-1302 yılları arasında Bizans-Venedik ilişkilerine kısa bir bakış*. Tarih Dergisi, (36), 137-54.
- Elibol, N. (2005). *XVIII. yüzyıl Osmanlı dış ticaretiyle ilgili bazı değerlendirmeler*. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6 (1), 61-76.
- Fayda, M. (2013). *Zimmî*. İçinde İslam ansiklopedisi (cilt 44, ss.428-34). Erişim <https://islamansiklopedisi.org.tr/zimmi#1>.
- Genç, M. (2012). *Osmanlı İmparatorluğu'nda devlet ve ekonomi* (8. baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Issawi, C. (1980). *The Economic history of Turkey: 1800-1914*. Chicago: The University of Chicago Press
- İnalçık, H. (2000). *İmtiyâzât*. İçinde İslam ansiklopedisi (cilt 22, ss.245-52). Erişim <https://islamansiklopedisi.org.tr/imtiyazat#2-osmanli-donemi>.
- İnalçık, H. (2009a). *Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik ve sosyal tarihi: 1300-1600* (3. baskı). (Çev. H. Berktaş). İstanbul: Eren Yayıncılık.
- İnalçık, H. (2009b). *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu üzerine araştırmalar-I* (30. baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kapitülasyon. (t.y.). *Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük*. Erişim <https://sozluk.gov.tr/>.
- Kenanoğlu, M. M. (2013). *Zimmî*. İçinde İslam ansiklopedisi (cilt 44, ss.438-40). Erişim <https://islamansiklopedisi.org.tr/zimmi#3-osmanlilarda>.
- Kuran, T. (2018). *Yollar ayrılırken: Ortadoğu'nun geri kalma sürecinde İslam hukukunun rolü* (2. baskı). (Çev. N. Elhüseyni). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Küçükkalay, A. M. (2001). *Coğrafi keşifler ve ekonomiler: Avrupa ve Osmanlı Devleti*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Küçükömer, İ. (2012). *Batılılaşma & Düzenin yabancılaşması* (3. baskı). İstanbul: Profil Yayıncılık.
- Kütükoğlu, M. S. (1999). Ahidnâmeler ve ticaret muâhedeleri. İçinde G. Eren (Ed.), *Osmanlı* (cilt III, ss.329-41). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Özel, A. (1984). *İslâm hukukunda ülke kavramı: Dâru'l İslâm-Dâru'l Harb*. İstanbul: Marifet Yayınları.
- Özel, A. (1997). *Harbî*. İçinde İslam ansiklopedisi (cilt 16, ss.112-4). Erişim <https://islamansiklopedisi.org.tr/harbi--gayr-i-muslim>.
- Pamir, A. (2002). *Kapitülasyon kavramı ve Osmanlı Devleti'ne etkileri*. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 51 (2), 79-119.
- Pamuk, Ş. (2012). *Osmanlı İmparatorluğu'nda paranın tarihi* (5. baskı). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Sousa, N. (1933). *The Capitulatory Regime of Turkey*. Baltimore: The Johns Hopkins Press.
- Tabakoğlu, A. (1998). *Türkiye İktisat Tarihi* (4. baskı). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Valensi, L. (2015). *Avrupa'da Müslümanlar: 16.-18. yüzyıllar*. (Çev. A. Tümertekin). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Yaman, A. (2013). *Zimmî*. İçinde İslam ansiklopedisi (cilt 44, ss. 434-8). Erişim <https://islamansiklopedisi.org.tr/zimmi#2-fikih>.
- Yülek, M. (2019). *Ulusların yükselişi: İmalat, ticaret, sanayi politikası ve ekonomik kalkınma*. İstanbul: Kronik Kitap.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Yıl: 2021 • Sayı: 46 • E-ISSN 2667-4750

YAZIM KURALLARI

1. Dergi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün bilimsel içerikli-hakemli yayınıdır ve yılda 3 defa (Nisan, Ağustos ve Aralık) yayınlanır. Dergide Sosyal Bilimler alanında yapılmış araştırmalara yer verilir.
2. Dergide yayınlanacak eserlerin daha önce hiçbir bilimsel dergide yayınlanmamış olması zorunludur.
3. Dergide makale yazım dili Türkçe, İngilizce, Almanca, Fransızca, Rusça, Arapça, Farsça ve Urduca'dır. Yazım ve noktalamasında TDK İmlâ Kılavuzunun en son baskısı esas alınır. Gönderilen yazılar dil ve anlatım açısından bilimsel ölçülere uygun, açık ve anlaşılır olmalıdır.
4. 2020 yılı ve sonrasında yapılacak ve dergimize gönderilecek çalışmalarda "anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar" için, çalışmaya başlamadan önce çalışmanın yapılmasına izin verildiğine dair Etik Kurul Kararı alınmalı ve bundan sonra çalışma tamamlanmalıdır. Makalelerde Araştırma ve Yayın Etiğine uyulduğuna dair ifadeye yer verilmelidir.
5. Etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgiler (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca makale ilk/son sayfasında yer verilmelidir. Olgu sunumlarında, bilgilendirilmiş gönüllü olur/onam formunun imzalandığına dair bilgiye makalede yer verilmesi gereklidir.
6. Makaleler, A4 boyutundaki (210 x 297 mm) kağıda; üst ve alt kenarlardan 3,5 cm., sağ ve sol kenarlardan 2,5 cm. boşluk bırakılarak ve iki yana yaslı olarak "Garamond" karakterinde 11 punto olarak yazılmalı; tüm metin (kaynaklar ve genişletilmiş özet dahil) 10.000 kelimedenden fazla olmamalıdır.
7. Dergiye gönderilecek makaleler Microsoft Word programında yazılmalıdır. Çalışmanın başlığı büyük harfle ve koyu olarak çalışmanın ortasına gelecek şekilde "Garamond" yazı karakteriyle 16 punto olmalıdır. Başlığın hemen altına çalışmanın ait olduğu bilim dalı (örneğin işletme, iktisat, uluslararası ilişkiler vb.) ve çalışmanın türü (araştırma / bildiri / tanıtım / derleme / olgu sunumu) belirtilmelidir.
8. Çalışmanın başlığının hemen altında bir satır boşluk bırakarak yazar veya yazarların adları yazılmalı; unvanı, çalıştığı kurum (üniversite), <https://orcid.org/register> adresinden alınan yazar numaraları ve mail adresleri ise (*) işaretiyle dipnot şeklinde sayfanın alt kısmında verilmelidir. Yapılan çalışma herhangi bir kurum tarafından destek görmüşse, makalenin ana başlığının son kelimesi üzerine (*) konularak destek veren kurumun adı aynı sayfada dipnot olarak verilmelidir.
9. Çalışmanın özetini yazar ve yazar adlarından sonra bir satır boşluk bırakılarak yazılmalıdır. Çalışmanın Türkçe özeti en az 150, en çok 200 kelime olmalıdır. Özet "Garamond" karakterinde ve 9 punto olarak yazılmalıdır.
10. Çalışmada en az 3 ve en çok 7 kelimedenden oluşan Türkçe anahtar kelimeleri bulunmalıdır.
11. Çalışmanın İngilizce başlığı, özeti, anahtar kelimeleri ve çalışmanın türü yukarıda belirtilen kıstaslar göz önünde bulundurularak Türkçe anahtar kelimelerden hemen sonra 1 satır boşluk bulundurularak yazılmalıdır. Çalışmanın İngilizce özeti çalışmanın bir özeti olarak düşünülmeli ve en az 150, en çok 200 kelime olmalıdır.
12. Makalelerde 600-800 kelimelik İngilizce genişletilmiş özet bulunmalıdır. Çalışmanın İngilizce başlığı İngilizce özet üzerinde sunulmalıdır. Genişletilmiş özet, araştırma ile ilgili, amaç, problem, yöntem, bulgular ve sonuç bilgilerini kapsamalıdır. Genişletilmiş özeti altında, çalışmanın içeriğini temsil eden 3-7 İngilizce anahtar kelime bulunmalıdır. Makalede İngilizce genişletilmiş özet, kaynakça kısmından önce yer almalıdır. İngilizce genişletilmiş özet sadece Türkçe makalelerde zorunludur. İngilizce makaleler için genişletilmiş özet istenmez.
13. Çalışmanın ana metni, Giriş bölümü başta olmak üzere İngilizce anahtar kelimelerden hemen sonra 1 satır boşluk bırakılarak yazılmaya başlanmalıdır. Çalışmada kullanılan başlıklarda numaralandırma yapılmalıdır. Bütün başlıklar ilk harfi büyük olacak şekilde yazılmalıdır. Çalışmada kullanılan başlıklardan önce bir satır boşluk bırakılmalıdır.
14. Çalışma boyunca yazılacak metin sırasında kullanılacak paragraf ölçüleri ise metin iki yana yaslı olmalı, ilk satır 0,5 cm. ve en az 12nk satır aralığı kullanılmalıdır.
15. Çalışmada kullanılacak şekiller ise 1'den itibaren numaralandırılarak isimlendirilmeli ve şeklin altında yer almalıdır. Şeklin ismini hemen altında ise şeklin kaynakçası tam olarak belirtilmelidir. Şekillerin kaynakçasında kullanılacak yazı karakteri 9 puntodur.
16. Çalışmada kullanılacak tablolar ise 1'den itibaren numaralandırılarak isimlendirilmeli ve tablonun üstünde yer almalıdır. Tablonun hemen altında ise tablonun kaynakçası tam olarak belirtilmelidir. Tablolarda ve tablonun kaynakçasında kullanılacak yazı karakteri 9 puntodur.
17. Dergimizde tez özetleri içerisinde, yayın politikası gereğince sadece doktora tez özetleri yayınlanabilmektedir.
18. Dergiye gönderilen çalışmalar, başvuru aşamasında beyan edilen intihal raporu çerçevesinde değerlendirilir. Araştırma ve yayın etiğine uygun bulunmayan veya intihal riski tespit edilen makaleler değerlendirilmeye tabi tutulmamaktadır. Bu çerçevede TURNITIN ya da İThenticate tarama programlarınınca tespit edilen benzerlik oranının %15'nin üzerinde olması halinde, ilgili çalışma hakem onayı olsa bile yayımlanamaz. Eğer durum fark edilmeden çalışma yayımlanmış ise durumun fark edilmesiyle birlikte, ilgili çalışmaya erişim engellenerek çalışma yayım listesinden ve tam sayıdan çıkarılır. Yine rapor doğrultusunda makalelerin

tek bir kaynağa benzeşim oranı % 3 ve üzeri olamaz. Başvuru esnasında yazar(lar), çalışma ile birlikte, TURNITIN ya da iThenticate raporunu sisteme yüklemelidir.

19. Dergimize makale gönderimi yalnızca DergiPark sistemi üzerinden yapılmaktadır. Dergiye makale gönderebilmek için DergiPark kullanıcı hesabına ve ORCID ID numarasına sahip olunması gerekmektedir.

20. Dergiye gönderilecek

• Türkçe makaleler için;

Ana Başlık; Yazar(lar)ın Adı Soyadı; Yazar(lar)ın Kurumu (sorumlu yazar belirtilmeli ve e-posta adresi verilmeli); Özet; Anahtar Kelimeler; İngilizce Başlık; Abstract; Keywords; Giriş; Materyal ve Metot; Bulgular ve Tartışma (veya Bulgular); Sonuç (veya Tartışma ve Sonuç); İngilizce Genişletilmiş Özet ve Kaynaklar şeklinde düzenlenmelidir.

• İngilizce makaleler için;

İngilizce ana başlık, Yazar(lar)ın Adı Soyadı; Yazar(lar)ın Kurumu (sorumlu yazar-corresponding author belirtilmeli ve e-mail adresi verilmeli); Abstract; Keywords; Türkçe Başlık; Özet; Anahtar Kelimeler; Introduction; Material and Methods; Results (or Results and Discussion); Discussion and Conclusion (or Conclusion); References şeklinde düzenlenmelidir.

21. Yararlanılan kaynaklar metin içerisinde Yazar soyadı, yıl ve sayfa numarası sistemine göre belirtilmeli ve yazar isimleri baş harfi büyük diğer harfler küçük olarak yazılmalıdır. İki yazarlı kaynak bildiriminde ve (makale İngilizce hazırlanmışsa and); üç veya daha fazla kaynak bildiriminde vd., (makale İngilizce hazırlanmışsa et al.) kısaltması kullanılmalıdır. Metin içerisinde kullanılan kaynaklar, metin sonunda (kaynaklar kısmında) numara kullanılmadan alfabetik sıraya göre verilmelidir.

Metin içi göndermelerde (atıflarda) ve kaynakça yazımında APA 6 sürümü esas alınmalıdır.

Atf ve kaynakçada Bilimsel Yayınlar Kaynak Gösterme, Tablo ve Şekil Oluşturma Rehberi APA 6 Kuralları (Şencan ve Doğan, 2017) adlı kitaptan ve Purdue Üniversitesinin APA Rehberi'nden yararlanılmalıdır.

• Tek yazar olması durumunda; (Hotamış, 2007, s. 35-37)

• İki yazar olması durumunda; (Hotamış & Bayhan, 2009, s. 65)

• İki'den fazla yazar olması durumunda; (Hotamış vd., 2006, s. 156)

• Birden fazla yazar ard arda verilmesi durumunda; (Hotamış, 2005; Hotamış & Bayhan, 2006; Karasan vd., 2007)

22. Aynı yazara ait aynı yıl yayınlanmış eserlerin metin içerisinde gösterimi (Hotamış, 2008a; 2008b) şeklinde olmalıdır.

23. Yazar ismi belli olmadığı durumlarda, Türkçe kaynak için hem metin içerisinde hem de kaynaklar bölümünde Anonim, yıl ifadesi kullanılmalıdır. Yazarı belli olmayan yabancı kaynak ise, metin içerisinde Anon. yıl, kaynaklar bölümünde ise Anonymous yıl olarak verilmelidir.

24. İnternet kaynakları ise, metin içerisinde (Hotamış, 2003) yıl şeklinde verilmelidir.

Kaynaklar bölümünde ise, URL, yıl şeklinde gösterilip sayfa adresi açıkça yazılmalıdır.

ÖRNEKLER

• Makaleler:

Yıldız, H. (2019). Eski Türkçe ile Yakutçanın karşılaştırmalı söz varlığı: Ünlüyle başlayan sözcükler. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 59(1), 233-254. doi: 10.26650/TUDED2019-0010.

Balcı, Ş., Tanacı, F., Dağlı, A. N., & Bayrak, E. (2019). 16 Nisan 2017 Anayasa Değişikliği Referandumu Sürecinde Siyasal Bilgilendirme Ve Medya: Eğitim Düzeyine Göre Bir Karşılaştırma. *Erciyes İletişim Dergisi*, 6(1), 1-16. doi: 10.17680/erciyesiletisim.424135.

• Bildiriler:

Bilkan, A. F. (2007). Amasya'nın Osmanlı dönemi kültür hayatındaki yeri ve önemi. Y. Bayram (Haz.), *I. Amasya Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri* içinde (s. 611-620). Amasya: Hilal Yayınları.

• Kitaplar/ Kitapta Bölüm

Davutoğlu, A. (2001). *Stratejik Derinlik, Türkiye'nin Uluslararası Konumu*. İstanbul: Küre Yayınları.

Steinberg, A. (2014). Genç Seçmenler ve Web 2.0 ile Politik Katılım: Facebook Genç Vatandaşların Seçime Katılımını Artırabilir mi? Çiğdem Barış Çoban (Ed.), *Sosyal Medya Devrimi* (ss. 154-171), İstanbul: Su Yayınevi.

Moy, P., Xenos, M. A., & Hussain, M. M. (2013). News and political entertainment effects on democratic citizenship. In E. Scharrer (Ed.), *The international encyclopedia of media studies*. (pp. 463-483) Oxford, UK: Wiley-Blackwell.

• Tezler:

Özkan, T. (1997). *Ticari bankacılıkta kredi fiyatlandırma teknikleri*. Yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Para ve Banka Anabilim Dalı, İstanbul.

• Ansiklopediler

Bergmann, P.C. (1993). Relativity. In *The new encyclopedia Britannica* (Vol. 26, pp. 501-508). Chicago: Encyclopedia Britannica.

• Elektronik Kaynaklar

McDonnell, J. (2019). Municipality Size, Political Efficacy and Political Participation: A Systematic Review. *Local Government Studies*, <https://doi.org/10.1080/03003930.2019.1600510>, [Accessed: 10 September 2019].

<https://www.statista.com/statistics/253577/number-of-monthly-active-Instagram-users/>. [Accessed: 11 March 2019].

• Süreli Yayınlar / Dergiler:

Yücelt, U. ve Marcella, M. (1996). Services Marketing in the Lodging Industry: an Empirical Investigation. *Journal of Travel Research*, 34(4), 32- 38. doi:10.1177/004728759603400405.

• Kurum Yayını:

İTO (2003), *Ekonomik Rapor*, İstanbul: İTO Yayınları No: 2003-57.

25. Makale dergi editörlüğüne sunulmadan önce yazım kurallarına uygunluğu kontrol edilmelidir.

26. Yayımlanan yazı ve çevirilerin her türlü sorumluluğu yazara aittir.

YAZIM KURALLARI

27. Metinle ilgili her türlü düzeltme yazar(lar) tarafından yapılır.
28. Dergiye gönderilecek makalelere ait ilk başvuru <https://dergipark.org.tr/tr/pub/susbed> adresinden yapılmalıdır.
29. Dergide yayınlanacak yazıların yazım ve dilbilgisi kurallarına uygun olması şarttır. Dergi Yayın Kurulu, gerekli gördüğü takdirde eserin sahibinden içerik ve şekil bakımından değişiklikler isteme hakkına sahiptir.
30. Dergi Yayın Kurulu, biçim ve dizayn açısından uygun bulduğu yazıları bilgisayar programı tarafından random atanan üç hakeme gönderir, makaleler üç hakemden ikisinin kabul onayı ile hakem raporlarının tamamlanma tarihlerine göre sıraya konarak yayınlanır.
31. Dergide yayınlanan yazıların telif hakkı Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'ne aittir. Yazar(lar) başvuru esnasında makale ile birlikte Telif Hakkı Anlaşması Formunu da sisteme yüklemelidir.
32. Yayın hakları saklıdır. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisinin yazılı izni alınmaksızın dergide yayınlanan çalışmaların bütünü veya bir kısmı elektronik, mekanik kayıtlama veya benzeri bir araçla herhangi bir şekilde basılamaz, çoğaltılamaz, fotokopi veya taksir edilemez, özetlenemez ve yayınlanamaz. Ancak, kaynak göstermek şartıyla alıntı yapılmasını izin verilir.